

TP/A/30B/103

సింహ సేనాపతి

(నవల)

:

మూలం :

మహాపండిత రాహుల్ సాంకృత్యాయన్

అనువాదం :

గద్దె లింగయ్య

శ్రీ వేమన గ్రంథాలయమ్
తేలపొత్తూరు. (కృష్ణాజిల్లా.)

విశాలాంధ్ర ప్రచురణాలయం, విజయవాడ.

ప్రచురణ నెం. 170

ప్రథమ ముద్రణ : జూలై '56

వెల : 3—8—0

ముద్రణ :

‘స్వతంత్ర’

పింహా సేవా పత్రి

భూమిక

‘బ్రతకడంకోసం’ తర్వాత యిది నా రెండో నవల. అది క్రీ. శ. యిరవయ్యో శతాబ్దాన్ని గురించి; యిది క్రీ. పూ. అయిదో శతాబ్దానికి సంబంధించినది. నేను మానవసమాజారంభ దశనుండి నేటివరకు జరిగిన వికాసాన్ని గూర్చి యిరవై కథలు (ఓల్గా నుంచి గంగవరకు) గా వ్రాయాలనుకొన్నాను. వాటిలో ఒకటి బౌద్ధయుగానికి సంబంధించినది. వ్రాయటానికి పూనుకున్నప్పుడు అన్ని విషయాలను కథలో యిముడ్చుట కాని పనిగా తోచింది. అందువల్లనే ‘సింహ సేనాపతి’ నవలారూపంలో మీ ముందుకు వస్తోంది.

‘సింహ సేనాపతి’కి సమకాలిక సమాజాన్ని చిత్రించటంలో నేను చారిత్రక కర్తవ్యాన్ని, బౌద్ధత్యాన్ని పూర్తిగా పాటించాను. పాలీ, టిబెట్, సంస్కృత సాహిత్యాల్లో - ముఖ్యంగా జైన సాహిత్యంలో ఆ కాలపు ప్రజాస్వామికాలకు సంబంధించిన వివరాలు కొంతవరకు లభించుతున్నవి. నేను వాటిని వుపయోగించటానికి ప్రయత్నించాను. ఆహార - పానీయాల్లో, ఆచార - విహారాల్లో యెన్నో విషయాలు నేడు భిన్నంగా కనిపించుతాయి; కాని, ఆ భిన్నత్వము ప్రాచీనసాహిత్యంలో వ్రాయబడివున్నదే.

సెంట్రల్ జైలు,
హజారీబాగ్,
27—5—42.

రాహుల్ సాంకృత్యాయన్.

ప్రవేశిక

వైశాలి ప్రజాతంత్రాన్ని గూర్చి వ్రాయబడిన వివరాలు చాలకొద్ది. నాకు వాటిని చదువుతూంటే మరికొంత తెలిస్తే బావుండు ననిపించేది. నా మిత్రులలో కొందరు భూత - ప్రేతాలను నమ్మేవారున్నారు. మరణించిన వారి ఆత్మలు శరీరాలను వదిలి ప్రేతలోకంలో మనచుట్టూ తిరుగుతూ వుంటాయనీ, వాటితో మాట్లాడే మహాసుభావులున్నారనీ వారి విశ్వాసం. అసలు ఆత్మయందే నమ్మకం లేని నాకు మరి ఆ ప్రేతాత్మలయందు, వాటి లోకంపైన విశ్వాసం యెలా వుంటుంది? అయినా హరనూరామ్ బ్రహ్మ నారాధించే బాబూరామచాన్ గౌడ్ ను పరిక్షించడానికి నేను దీనినొక అవకాశంగా తీసుకున్నాను. వైశాలి ప్రజాస్వామికానికి చెందిన కొన్ని పేర్లు ఆయనకు చెప్పి వారిలో ఎవరినైనా పిల్చి వైశాలి ప్రజాతంత్ర చరిత్రను గూర్చిన వివరాలు తెలుసుకోమన్నాను. అలా చేస్తే యికనుంచి నాకలం ఆయన ప్రేత విద్యనుగూర్చి తీవ్రప్రచారం సాగించుతుందన్నాను; కాని, ప్రేతాత్మ కల్లబొట్టి మాటలు వాగితే నావద్ద గీటు రాయి వున్నదనే సంగతి జ్ఞాపకం వుంచుకోమని హెచ్చరించాను. అందుకు గౌడ్ జీ యేమేమిటో చెప్పకొచ్చాడు. తున కాయన మాటల సారాంశం 'భూత ప్రేతవిద్య గ్రుడ్డివాళ్ళు, ధనవంతులకోసమే'నని తేలింది. భూతవైద్యము, ప్రేత విద్య ఎలాంటి బూటకాలో చెప్పటానికే యిక్కడ విషయాన్ని తెచ్చాను.

కొన్ని సువత్సరాలకు - గౌడ్ జీ జీవితం చాలించిన తర్వాత - ఒక అసాధారణ విషయం జరిగింది. బాల్యంనుంచి పేద రైతుకుటుంబీకులైన నా తలిదండ్రుల కట్టి సామర్థ్యం లేకపోయినా - నన్ను సుకుమారంగా పెంచటానికి ప్రయత్నం జరిగింది. సుకుమారత్వం మహాపాతకమని, బంగారంలాంటి శరీరాన్ని మన్నుచెయ్యాలంటేనే ఆ పాపాన్ని మూటకట్టుకోవాలనీ అప్పట్లో నాకు మాత్రం ఏం తెలుసు? నాకాజ్ఞానం కలుగునప్పటికే పిట్టలు దాదాపు చేలో గింజలన్నీ యేరుకొని తినివేశాయి. అయినా యిప్పుడు - మంచి వయస్సులో - కాలుమీద కాలేసుకొని కూర్చోవటం నాకిష్టంలేదు. నేను నిత్యము నియమంగా పాఠతో నేల తిరగవేయ నారంభించాను. ఇది వ్యాయామమేగాక భూసేవ కూడాను. అందువల్ల యీ పరిశ్రమయందు నాకు మరీయిష్టం.

ఆ నాడు నేను చాప్రాజిల్లాలో ఒక మిత్రుని యింట ఆతిథిగావున్నాను. ఉదయాన ఆయన్నుండి పాఠం తెప్పించుకొన్నాను. ఆవాళ నా మిత్రుడు చున్న బోతున్న చేలో ఒకచోట త్రవ్వసాగాను. నేల గట్టిగావుంది. త్రవ్వ సాగటం లేదు. అయినా ప్రక్కనేవున్న ఎందుతుమ్మకేసి పాఠను కొట్టి అంటు వదిలించు కంటూ మళ్ళీ నా పని సాగించుతూనేఉన్నాను. మిత్రుడు నా అవస్థ చూచి యేవో నెపంతో నన్నాశ్రమనుంచి తప్పించి యింటికి తీసికొనివెళ్ళటానికి ప్రయత్నించాడు; కాని, నే నెలాగైనా నిత్య-నియమాన్ని పూర్తిచేసేతీగలి. అదేగాక, అలవాటుచే నా చేతులు కాయలుకాని వుండటంవల్ల అప్పుడే బొబ్బిలెక్కుతాయేమోనన్న భయంకూడ లేదు. మిత్రుడు నా మొడిపట్టుతో నిరాశ చెంది ఒక ప్రక్కన కూచున్నాడు. అప్పుడే నేను నేలమీద పాఠతో నా బలం చూపాను. అడుగున నేల కొంచెం మెత్తగా వున్నట్టు తోచి మరి రెండుసార్లు విసిరాను. ఆ దెబ్బతో నా పాఠం రెండుమూరల లోతు చూచింది. పైన చూస్తే యెక్కడా జనావాస చిహ్నమే లేదు; కాని, లోపల కుండవెంటలు కనపడినై. నాకు పురాతనకాలంనాటి సంగతులు తెలుసుకోవాలనే ఆసక్తి-పిచ్చి-వుంది. నా కొక ఆలోచన కలిగింది - మూడడుగులక్రిందవున్న యీ చిహ్నాలు ఆరువందల యేండ్లనాటివి కాకపోయినా కనీసం నాలుగుశతాబ్దాలనాటివి అయివుంటాయి. అంటే-ఎటుమాసినా మైలుదూరం వ్యాపించివున్న యీ పొలం-పైన మానవులు కాపురమున్న గుర్తులు ఇప్పుడేమీ కనిపించకపోయినా - ఒకప్పుడు జనావాసమై ఉండివుండవచ్చు. నా కుతూహలం అధికమైంది. పాఠతో యెదురుగా త్రవ్వటం మాని, క్రిందికి త్రవ్వ సారంభించాను. మరి రెండడుగుల క్రిందికిపోగా జనావాస చిహ్నాలు మాయమైనవి. నే నా అయిదడుగుల లోతుకు వెళ్ళానంటే వెయ్యేళ్లు కాకపోయినా యెనిమిదవందల సావశ్యకాలకు పూర్వం-చుహమ్మదీయు లిక్కడికి వచ్చినప్పటి నేలమీద నిలువడి వున్నానన్నమాట. అప్పుడది జనశూన్యమై ఉండి వుండవచ్చు. ఏ వరదతోనో కొట్టుకొచ్చిన మట్టిని చూస్తే వుత్సాహం తగ్గాలి; కాని, అప్పుడు నా కుతూహలం యేమాత్రం అణగారిపోలేదు. ఆనాడు అంతటి తోనే పని చాలించాను; కాని, మర్నాడు మళ్ళీ అక్కడికే వ్యాయామానికి వెళ్తానని నా మిత్రునితో చెప్పాను.

ఆ రాత్రి పరిపరివిధాల ఆలోచించాను. పూర్వపు షహీనది - నేటి గండకి - యిక్కడికి కొన్ని క్రోసుల దూరంగా ప్రవహించుతున్నా, యీ ప్రదేశ మంతా దాని నీటితో తడిసినదే. మహీ ప్రవాహం ఒకప్పుడు యింకా దక్షిణంగా ప్రవహించింది. కాబట్టి యీ భూమి యిప్పటిలాగా కాక, పూర్వం మరొక విధంగా వుపయోగపడి వుంటుంది. ఇంకా లోతుకు త్రవ్వి చూస్తే ఆ వరదమట్టి క్రింద ఇంకేమైనా జనావాసచిహ్నాలు లభించునేమో !

నేను త్రవ్విన ఆ గుంటకు మరునాడు అరదుగుల వ్యాసంగల బావి రూప మిచ్చాను. క్రింకి పోయినకొద్దీ నేల మెతకగావుంది. ఒకదోట అడుగున్నర లోతున గుంట త్రవ్వారు. అక్కడ మళ్ళీకుండ పెంకులు, యిటుక ముక్కలు, యింటికప్పుకుపయోగించే పెంకులేకాక, రెండు చక్కని మట్టి బొమ్మలు, గాజు పళ్ళెముక్కులుకూడ కనపడినవి. రెండడుగు దిగువనుంచి ప్రతి ఆరంగుళాల లోతున లభించిన జనావాసచిహ్నాల్లో ముఖ్యమైన వాటన్నిటిని వరుసక్రమంగా నమోదు చేసుకుంటూ వచ్చానని వేరే చెప్పుక్కరలేదు. ఎనిమిదడుగులలోతున గుప్తకాలపు (క్రీ. శ. 4వ శతాబ్దం) పారయందు లభించినవస్తువులు నన్ను మరి ఆకర్షించాయి. ఆ వైన వ్యాఘ్రామంతోపాటు ప్రాచీనచరిత్రను గూర్చిన జ్ఞాన కూడ నన్ను భూమితో బంధించివేసినది; కాని, అంత లోతున త్రవ్వటం, త్రవ్విన మట్టిని బయట పారవెయ్యటం నా ఒక్కనితో అయ్యేపనికాదు. నా ఉద్దేశాన్ని నా మిత్రుడుకూడ గ్రహించాడు. పైగా నా మాటలు, నేను వ్రాసుకున్న వివరాలనుబట్టి పురాతనవిషయాలపట్ల ఆయనకూడ శ్రద్ధ కలిగింది. అందుచే నా కోరిక ముందు ఆయనే చెప్పుకొచ్చాడు - “ఇంకా లోతు త్రవ్వాలంటే యెక్కువమంది అవసరమవుతారు. మన్నతీయటానికి మాత్రమేకాదు; మరొకరిని అడుగుల లోతుకు పోతే నీ రూరవచ్చు. జనానికి కొడువలేదులే. కూలి విషయాలలో సందేహించ నక్కరలేదు ఎందరు కావాలో చెప్పండి ”

నేను “ఇప్పుడు కొంచెం తెలివిగలిగి, దృఢకాయులైన వాళ్ళు అయిదు గురు చాలు, కాని వారికి కూలినే నిచ్చుకొనే ప్రయత్నమిద అయితే” అన్నాను.

ఆ మిత్రునికి నా బలహీనత, అప్పటి నా విశకత తెలుసు; అందువల్ల ఆయన నా మరతును అంగీకరించాలా. మరునాడు నే నక్కడికి చేరుకునేప్పటికే నా స్నేహితుడు దిట్టమైన అయిదుగురు కూలీలతో, పారలు - పళ్ళికలతో సహా సిద్ధంగా ఉన్నాడు. నేను మళ్ళీ నా మరతు చెప్పాను. అందు కాయన “ఇక్కడ మీ మరతు లేవీ చెల్లవు. ఇదిగో చూడండి! లేపు నావద్ద వుండనే వుంది. ప్రతి ఆరంగుళాల పొరలోని వస్తువులను వేర్వేరు నెంబర్లతో విడి విడిగా పెట్టించుతాను. జనావాస చిహ్నాలు కన్నడకుండ వుండేంత వరకు త్రవ్వు సాగిస్తాను. నా యీ చేతల్లో యే లోపం జరిగినా ఆ పాప - పుణ్యాల భార మంతా మీదే” నన్నాడు.

ఇక నా మరతును పట్టుకొని వూగులాడటం అవివేకమే.

నేను నూతిలో రెండు ప్రక్కల అంచులవద్ద అరదుగు లోతున సమ తలంగా త్రవ్వారు. ఆ మట్టివంతా బయట పారవెయ్యమని కూలీలతో చెప్పాను. ఇకమీదట అదేవిధంగా అరదుగు చొప్పున క్రిందికి వెళ్ళాలని బోధపరిచాను.

ఆరేసి అంగుళాల లోతుకు వెళ్ళటం అంటే ఒక్కొక్క శతాబ్దం కనక్కి పోవటమే. గంగా - గండకి తీరప్రదేశంలో భూమి మెంక వేసిన

దాని పరిణామ మిదే. ఈవిధంగా మేము క్రీ. శ. నాలుగో శతాబ్దాన్నించి మూడో శతాబ్దం, రెండో శతాబ్దాలనాటి నేల వైపుకు సాగిపోతున్నాము. ఇక నూతిలో నా వ్యాయామానికి వీలు లేకపోయింది. నూతిలోనుండి బయటికి వచ్చే ప్రతి పశ్చిమ జాగ్రత్తగా పరిశీలించి అందులో మానవ హస్తాలతో నిర్మితమైన వస్తువు లేవైనావుంటే ఏ తీసి పరిలపర్చటము, మట్టి రకములను గుర్తించి, వీటన్నిటినీ కాగితంమీద గుత్తుగా రాసుకోవటమే కాక, నేను కూలీలకు పలు గులు, పాఠాలు జాగ్రత్తగా వుపయోగించమనికూడ హెచ్చరించవలసివుంది. చాలా వస్తువులు-వాటిలో అతి ప్రాముఖ్యమైనవికూడ క్రీ.పూ. మొదటిశతాబ్దపు పాఠలో దొరికాయి ఇది ఇలా వుండగా వూళ్ళో వింత వింత పుకార్లు పుట్టాయి. ఇక్కడ పూర్వం ఏ రాజుదో ఖజానా పాతపెట్టబడి వున్నదని అందరూ చెప్పుకో సాగారు; యిందులో మా పనివారి చెయ్యికూడ వుంది. 'పండిట్' వద్ద స్థానం వుండటమే త్రవ్వించుతున్నారని ఆనోట ఆనోట ప్రాకిపోయింది. ఈ లేకపోని పుకారుతో యే రాత్రివేళ ఎవరు సాహసించి వచ్చి పడతారో, తలాతోకా లేకుండ అడ్డొడ్డంగా త్రవ్వేస్తారో - కంపోజు చేయబడిన కాపీలేని గ్రంథంలాని పుటల పైపు చిందర కందర అయినట్లు - నా యీ కృషి అంతా ఎప్పుడు భంగమై పోతుందోనని నేను చాలా భయపడ్డాను. నేను కంతచెందుట గాంచి నా మిత్రుడు ఆరాత్రే ఒక డేరా తెప్పించి యిచ్చాడు. తానుకూడ నాతోపాటు ఆక్కడే వుంటా నన్నాడు. నాకు అంతకింటే - గ్రుడ్డివానికి రెండు నేత్రాలకు మించి - యింతే కావాలి?

శరీర పరిశ్రమకోసం త్రవ్వనారంభించిన ఆభూమి యిప్పుడు ప్రాచీన చారిత్రిక పరిశోధనా క్షేత్రంగా మారింది. రోజూ గంట ప్రాద్దువుండగా వ్యాయామం నిమిత్తం నేను వేరొకచోట నేను తిరుగవేస్తూవుండేవాణ్ణి. నేను రాత్రిపూట లాంతరువెట్టుకలో పగలు యేరిపెట్టిన వస్తువులను రిజిష్టరులో ఎక్కించుతుంటే, నా మిత్రుడు వాటిమీద రిజిష్టరులోని వరుససంఖ్యలను, సంకేతాక్షరాలను అంకితంచేసి చెక్కలపెట్టెల్లో భద్రపరచేవాడు. ఆపని పూర్తి అయినతర్వాత నేను ముఖ్యమైన ఒకటి రెండు వస్తువులనుగూర్చి నా మిత్రునికి వివరించి చెప్పుకూడేవాడిని. 'ఆరంగుళాలక్రింద ఒక శతాబ్దానికి ముందు' అన్న సిద్ధాంతంమీద నామిత్రునికి నమ్మికలేకపోయింది. తర్వాత యెన్నో పాఠలలో లభించిన గాజుపెంకులపైన, రెండు ర తిరుక్కలమీద అక్షరాలకూడ కనిపించాయి. ఓర్కూ (పరిశోధకుడు) గారి నుండి పురాతన లిపి మాదిరికూడ తెప్పించాను. అది వచ్చినపిదప కొన్ని అక్షరాల సాదృశ్యంకూడ చూపించాను; అయినా అయినకు విశ్వాసం కదలేదు; కాని, త్రవ్వసాగించే విషయంలో నాకంటే అధికం గానే ఆయన ఉత్సాహం కనపర్చేవాడు.

వెనుకటి శతాబ్దాలలోకి జొరబడేకొద్దీ మాకు మరీ ప్రాముఖ్యమైన వస్తువులు లభ్యమైనాయి; కాని, అవి యితర గ్రంథాలకు సంబంధించినవి. నా యీ ప్రస్తుతకృతికి అవి అప్రస్తుతాలు.

పదిహేను అడుగులలోతున వన్ను మరీ తడిగావుంది. బయటపడ్డ వస్తువులలో టేకికరలు, చెక్కలు - నగిషీ చెక్కబడివున్నై. ఎప్పుడు ఊటవచ్చి అంతా నీటిమయమైపోతుందోనని నాకు భయం కలుగసాగింది. అప్పుడు నేనే స్వయంగా క్రిందికిగి, రానున్న ఆరంగుళాల పొరలోని విశేషాను కన్నెట్టడానికి తవ్వగోదలతో తవ్వసాగాను. ఏవో గట్టిగా తగిలింది. నేను తవ్వగోదలతో అడుగునవున్న గట్టి వస్తువును గోక నారంభించాను. అక్కడ రాళ్ళుపరచి వున్నట్టు తోచింది. నూతిలో రెండోవైపున అంచు తొలిచి క్రిందికి త్రవ్వచూచాను. అక్కడకూడ రాళ్ళు పేర్చివున్నై. ఒక రాయి వెల్లగించి తీయటానికి ప్రయత్నించాను: కాని, అది విరిగిపోయింది. రెండుముక్కలూ చేర్చి పెడితే అడుగున్నర చదరంకలిగి అంగుళంమందాన అచ్చు తీసిన యటుకలా వుంది. అది మార్వవంశపురాజులనాటి (క్రీ. పూ. ౪, 4 శతాబ్దాలు) పొరలోనిదని నే నూహించాను. ఇంతవరకు లభించిన యటుకల కిది భిన్నంగావుంది.

ఆవార అంతటితో పని కట్టిపెట్టి పైకి వచ్చేశాను. ఇటుకముక్కలను జాగ్రత్తగా పరిశీలించసాగాను. వాటిమీద మానిపోయిన అక్షరాలు కనిపించాయి; కాని, నాకు నమ్మకంలేకపోయింది. అసలయటుకమీద అక్షరాలు లేకపోయినా నా యే కాగ్రచిత్త విభ్రాంతియే ఆ అక్షరాల దానిమీద అంకితం చేస్తోందని తలచాను. అనుకొన్నట్టే జరిగింది. మళ్ళీ చూస్తే యటుకమీద అక్షరాలు కన్నడ లేదు. నన్ను నేను కిసుకున్నాను.

తెల్లవారేసరికి యటుకముక్కలు కొంచెం గట్టిపడినై. మిగతా యటుకలను పదిలముగా బయటికి తీయాలని నిశ్చయించుకొన్నాను. అందుకోసం కొయ్యచెక్కలకు త్రాళ్ళుకట్టి కాటాబల్లలవలె తయారుచేశాను. ఆనాడు నా మిత్రుని కిలపుకొని నేను స్వయంగానే పనిచెయ్యాలనుకొన్నాను. నూతి ఒడ్డున అంచునవున్న మట్టిని దూరంగా పారవేయుటకు కూలీలను పురమాయించుచుని మిత్రునితో చెప్పాను. ఈ పురమాయంపుతో కూలీల కిదివరకే వున్న అనుమానం మరీ బలపడింది. ఆ యటుకలు సత్యయుగంలో యే రాజో వూడ్చిపెట్టిన ధన నిక్షేపంవున్న కేలమాళిగవే నని వాళ్ళునమ్మకం!

నేను పై వరుస యటుకలను బల్లమీదపెట్టి మెల్లమెల్లగా పైకి జేరవేయించసాగాను. రెండుమాడు యటుకలు మూచినపిమ్మట నా మిత్రుడు 'వీటిపైన అక్షరాలున్నట్టున్నై, చూడండి!' అన్నాడు బిగ్గరగా. క్రింద వెల్లురు తక్కువగా వుంది. వెంటనే నేను పైకెక్కివచ్చి పరిశీలించి చూచాను. ఇటుకలన్నిటిపైన

మాసిపోయిన బ్రాహ్మీ అక్షరాలువున్నై. అవి సామాన్య యిటుకలు కావనీ, యేదో గ్రంథంలోని పుటలనీ గ్రహించటానికి యెంతోసేపు పట్టలేదు. నా కుతూహలం ప్రబలమైంది. రెండోవరుసలోని యిటుక నొకదాన్ని తీసి పరీక్షించాను. దానిమీద చెక్కబడివున్న అక్షరాలు స్పష్టంగా కనిపించాయి. అది వైవాటికంటే గట్టిగా కూడ వుంది. నేను తక్షణమే దాన్ని తీసుకొని వైకి వచ్చాను.

మీ రీతి అచ్చపు ప్తకాన్ని చదవినట్లే నేను బ్రాహ్మీపిల్లవున్న ఆశోకుని శిలాశాసనాలను చదువగలను. కాబట్టి ఆ యిటుక రెండు ప్రక్కల చెక్కబడివున్న పంక్తు లన్నిటిని నేనొక కాగితంమీద నాగరిలిపిలో యెత్తివ్రాశాను. కొన్ని అక్షరాలు ఆశోకుని అక్షరాలకు భిన్నంగా వుండి చదవటానికి సందిగ్ధంగా వున్నా, యిటుక కిరువైపులను అక్షరాలన్నీ స్పష్టంగానే వున్నై. భాషకూడ ఆశోకుని కాసనాల్లోని భాషకు కొంచెం భిన్నంగానే వుంది. కాని, భాషోత్పత్తికి పూర్వం కొన్ని శతాబ్దాలతో పరిచితిగల నా కా భాష ఆకళింపు కాకిపోదని కొద్దిసేపటిలోనే ఋజువైంది. ఈ విధంగా లిపియందలి సందేహాలను భాష ద్వారాను, భాషలోని అనుమానాలను లిపివల్లను చక్కబెట్టుకుంటూ ఎత్తి వ్రాశాను, ఇటుకమీద ఒక్కొక్క వైపున పదహారు పంక్తులు - ప్రతిపంక్తియందు 26-27 అక్షరాలు - చొప్పున మొత్తం సుమారు వెయ్యి అక్షరాలు లేక పదహారు శ్లోకాలు వున్నై.

అప్పటి నాయనంద మొత్తని చెప్పను! సంతోషంతో పొంగిపోయాను. ఆనందం చరమ దశకు చేరినప్పు డెట్లుంటుందోనాకప్పుడే బోధపడింది. ఆ అక్షరాలనూ నా చేష్టల్ని చూచి మిత్రు డా యిటుకల ప్రాముఖ్యతను గ్రహించాడు. ఎత్తి వ్రాయటం పూర్తికాగానే నేనా యిటుకలను యెండలో వదిలి గుడారం లోకి పెళ్ళిపోయాను. మిత్రుని కుతూహలాన్ని గ్రహించి నే నాయనతో యిలా చెప్పాను.

“ఇవి మామూలు యిటుకలు కావు; ఒక గ్రంథంలోని పేజీలు. రచయిత కాగితము, సిరాలకు బదులు పచ్చి యిటుకలను, గంటాన్ని వుపయోగించి తన కృతిని స్వయంగా వ్రాశాడు, లేక రాయించాడు. తరువాత వాటిని కాల్పించి యిక్కడ నిక్షేపించాడు. మొత్తం యెన్ని యిటుకలన్నవో మనం తెలిసికోవలసివుంది. ఈ యిటుకపైన వ్రాసివున్న దాన్ని బట్టి రచయిత తన పరిసర వస్తువులను చక్కగా - కృత్రిమంకాని భాషలో - వర్ణించినట్టు తోస్తోంది. ఇందులో వున్న ‘ఇర్తకా ఘర్’ ‘శిహ్’ అన్న పేర్లు రెండూ నాకిదివరకు తెలిసినవే. ‘ఇర్తకా ఘర్’ అనేది బుద్ధుని కాలంలో వైశాలి ప్రజాస్వామికంలో ప్రసిద్ధిచెందిన బుద్ధి. ‘ఇర్తకా ఘర్’ అంటే యిటుకల గృహమని అర్థం. అక్కడే శిహ్నికి

(సింహుడు) కమత ముండేసి. వైశాలి సర్వ సేనాపతి పేరు సింహుడే; కాని యీ సింహ నామము అతనిదేనని యిప్పుడే చెప్పటానికి వీలేదు. ఈ గ్రంథకర్త కూడ ఆ సింహుడేనని చెప్పలేము. ఏది ఏమైనా యీ ముస్లిం రెండుపంక్తులలో వర్ణింపబడినట్లే గ్రంథమంతా రచింపబడి వున్నట్లయితే యిది ప్రపంచంలో కనుగొనబడిన ముఖ్యమైన వాటిలో ఒకటి అనటానికి సందేహంలేదు.”

పాఠకులారా ! పుస్తకాన్ని గూర్చి ఎక్కువగా తెలుసుకోవటానికింటే మీరు అసలు గ్రంథాన్ని చదవాలని ఆత్రపడుతున్నారు కదూ? నేను కూడ ఆవిధంగా తొందరపడ్డవాడినే. ఇందువల్ల మూల గ్రంథం ప్రకటింపకముందే అనువాదం - సింహ సేనాపతి - మీ చేతికెక్కుతోందని మీరు గ్రహింపగలరు. మరి ఒకటి రెండు మాటలు వినటానికి ఒపికపట్టండి. గ్రంథమంతా ఎత్తి వ్రాసి, అనువదించుటతో రచయిత మరెవరో కాక, వైశాలి ప్రజారాజ్య సర్వసేనాపతి సింహుడేనని స్పష్టమయింది. అతడు తన జీవితాన్ని - కాదు - తన కాలంనాటి ప్రపంచాన్ని సజీవమైనభావంలో యీ గ్రంథ రూపాన చిత్రించాడు. ఇందులో అతని జీవితాంశాలుకూడ లేకపోలేదు. సింహుని జీవితాంశాలన్న కొన్ని యిటుకల మీది అక్షరాలు సూసిపోయివుండటం శోచనీయమే; కాని యిప్పుడు మనయెదుట వున్నదాని ప్రాముఖ్యతకూడ తక్కువనికాదు. వైవరుస యిటుకలపైరాత అసలు చదవటానికే వీలేకపోయింది. మధ్యలోకూడ సరిగా కాలని యిటుకలు చదువకశక్యంకాలేదు. అందువల్ల గ్రంథంలో అక్కడక్కడ కథాక్రమం తెగిపోయినట్టు చూడగలరు. ఇటుకలమీద వరుససంఖ్యలకూడ వున్నై. అయితే అవి అంకెలలోకాదు-అక్షరరూపంలో వున్నై. నేటిఅంకెలు-మనవి-ప్రపంచమంతటా వాడబడుతున్నవి-పదమూడు లేక పదునాలుగు వందల సంవత్సరాలక్రితం మాత్రమే మొట్టమొదట మన భరతఖండంలోనే కన్పిస్తుండే నాయి. అందువల్ల యీగ్రంథంలో అంకెలు వాడబడియుండక పోవటం స్వాభావికమే. తురిమాట ఏమంటే-రెండున్నరవేల సంవత్సరాల అనంతరం నేను నేనీ ‘సింహసేనాపతి’ (యీపేరు నేను పెట్టినదే. గ్రంథంలో ఎక్కడా పేరు లభించలేదు. ప్రకరణాలకూడ శీర్షికలు నేనే పెట్టాను)ని అప్పటి వైశాలిభాష నుంచి హిందీలోకి అనువదించి మీముగారు పెడుతున్నాను. నేను స్వంతంగా చేర్చినది [] బ్రాకెట్లలో వున్నదిమాత్రమే. ఇటుకలు పూర్తిగా చదువకశక్యం కాని చోట్ల X X X X యీగుర్తులూ, అక్షరాలు సూసిపోయి, బోధపడనితావు లందు యీ చుక్కలూ వుంచాను. ప్రాచీన భూగోళ సంబంధమైన పేర్లకు బదులు పాఠకుల సౌకర్యానికి ప్రస్తుతం వాడుకలోవున్న పేర్లు వాడాను. మూల నామములు మూలగ్రంథం ప్రచురించిన తర్వాత తెలియగలవు. సింహుని కాలంనాటి కీర్తి-రివాజులు కొన్ని నేటి హిందూధర్మానికి విరుద్ధంగా కనిపించు తాయి. ఈ విషయంలో హిందూ పాఠకులు నన్ను తిట్టవచ్చు; కాని

అట్టివారి కొక వినతి చేస్తున్నాను. నేను నేటి అనేకమంది హిందూరచయితల్లాగా నాస్తవాన్ని మరుగుపరచి, సత్యానికి ప్రోహంబేయనేను; నింహ నేనాపతికి అపచారం చెయ్యకాలను. నా యీ నిజాయితీయందు విశ్వాసంలేనివారు యీ పదహారువందల యిటుకల్ని పాట్నా మ్యూజియంలో చూడవచ్చును. కొంచెం ఓపికపట్టితే ఆ యిటుకల ఛాయాచిత్రాలతోనూ నాగరిలిపిలో ప్రచురితమైన గ్రంథమే మీ చేతికొస్తుంది. నేటి కత్తిత హిందూ మానసికతత్వాన్ని నేను లక్ష్యపెట్టను; నేను గౌరవించేది ఒక్క సత్యాన్నే-కాలో వ్యాయం నిరవధి ర్విపులా చ పృథివీ.

— స ం పా ద కు డు.

1. ఆచార్య బహుశాస్వదు

X X X [చుకొందరి] తర్వాత నేను ఆచార్యుని ఎదుటపడివలసివచ్చింది. ఆచార్య బహుశాస్వదు "నీ పేరు, గోత్రం లేమిటి నాయనా?" అని అడిగారు.

"కశ్యప గోత్రం, పేరు సింహుడు" అని చెప్తూ నేను నైండా దాలును ఆచార్యునిముందు పెట్టాను.

ఆచార్యుడు అక్కడక్కడ యినుపమేకులు తాపడం చేయబడ్డ ఆ దాలును శీర్షో పట్టుకొని చూసి "యీ దాలు చాల అందంగాను, దృఢంగా కూడ వున్న"దన్నాడు.

"నా తండ్రి నైండాను తమ చేతుల్తోనే చంపారు. ఇది నైండా తయారు చేసిందే"

"అయితే వత్సా! నీ జనకునికి తక్షణం పాపాలకు ప్రియమైనదేదో తెలు సన్నమాట; కాబట్టే ఆయన ప్రత్యేకంగా దీన్ని సంపాదించి పంపాడు!"

"కాని-గురూ! నా తండ్రి గతించి పదమూడు సంవత్సరాలు గడిచిపో యాయి. అప్పుడు నాకు అయిదేండ్లు మాత్రం"

"అయ్యో నాయనా! తండ్రిలేని పుత్రుని అవస్థ నే ననుభవించిందే. నా కనిమిదేళ్ళప్పుడే మా తండ్రిగారు యీ లోకాన్ని విడిచిపెట్టారు. అయితే నాకు ముగ్గురన్నలు, జనని వున్నారు. నీకు తల్లి వున్నదికదా?"

"అవును గురూ! నన్ను ప్రాణంగా చూచుకొనే తల్లిక్షేమంగా నేను ఉంది. నే నామె తొలి బిడ్డను. నా తండ్రి మరణానంతరం అమ్మ మళ్ళీ పెళ్ళి చేసు కొన్నది. ఆమె రెండోభర్త నన్ను మారుటితండ్రిగా కాక బాగానే చూస్తు న్నారు. ఆయనదయవల్లనే నే నంతవరకు చదువుకొని కాస్తజ్ఞానం సంపాదించుకో గలిగాను."

"అయితే వత్సా! నువ్వు శుక్లమిచ్చి చదువుకోలేవన్నమాట; అయినా పర్యాలేదులే. నీలాంటి వేదవిద్యార్థులకు బహుశాస్వని సదనంలో స్థానానికి కొదువ లేదులే."

"ఆచార్యులవారి కృపకు నా కృతజ్ఞతను మాటలలో యలా తెలుపగలను."

"చెప్పాల్సిన అవసరం లేదుకాని, నా నేర్పబోయే విద్యకు తగిన శిష్యుడ నని పించుకో, అంతే చాలు."

“ప్రయత్నించుతాను గురూ! వైశాలిలో ఆచార్య మహానికి యోగ్య శిష్యుడ ననిపించుకొన్నట్లే, యిక్కడకూడ తమ వాత్సల్యానికి పాత్రుడ నవటానికి ప్రయత్నిస్తాను.”

“అయితే నువ్వు వైశాలి ప్రజాతంత్ర రాజ్యపౌరుడవన్నమాట. వజ్రదేశా న్నుంచి వచ్చావా? నా సహపాతి - మిత్రుడు - ఆచార్య మహానికి శిష్యుడవా? చాలా సంతోషం. వత్సా, సింహా! తక్షశిలను మీ వైశాలిగానే భావించుకో. తూర్పున వైశాలిని తలచుకొని మేము గర్విపడుతామునుమా. తతిమ్మా వన్నీ నిరంకుశ నియంతృత్వాలే. కురు, పాంచాల, వత్స, కోసల, మగధరాజ్యా లన్నింటా నిరంకుశరాజుల ఏకాధిపత్యమే. అక్కడ ఆర్యశ్యమే అంతరించి పోయింది. ఆ రాజ్యాల్లో తిన్నగా తలెత్తుకొని తిరిగే మగవాడెడదీ? ఆ నిరంకుశ పాలకులు దేవజాతీయలనీ, ఆర్యులనీ పిల్వబడుతున్నారు. ఆర్యులందరూ సోదర సమాను లాతారేగాని, వారిలో కొందరు దేవాంశ సంభూతులై నిరంకుశ పాల కులు కాజాలరు. సట్లజ్ నది కీవల నిరంకుశరాజైవడైనా వున్నాడూ వత్సా?”

“లేదు గురూ!”

అంతే వత్సా! మా సప్తసింధులో మల్ల, మద్ర, తూర్పు గాంధార రాజ్యాల్లో యెక్కడికైనా వెళ్లిచూడు; అన్నిచోట్ల ప్రజాతంత్ర ప్రభుత్వాలనే చూడగలవు. ఇక్కడ నిరంకుశరాజునేవాడే లేడు. మా రాజ్యాల్లో ఒకనిముందు మగోడు చేతులు నలుపవలసిన అగత్యం లేదు. వైశాలిలోవలెనే తక్షశిల, సాగల్ కోట [సయల్ కోట] ల్లోను గణ [ప్రజాతంత్ర] కాసనాలే అమల్లో వున్నై. తూర్పున నిరంకుశరాజ్య మహాసముద్రంలో వైశాలి ఒక ద్వీపంలాగా ప్రజాపాలనను నిలబెట్టుకొంటోంది. అంతే, కాక్య, కోలియ, మల్ల ప్రజాతంత్ర రాజ్యాలు పతనమైపోగా వైశాలి ఒక్కటే నిల్చివుంది. కోసలరాజ్య నిరంకుశ ప్రభువు - అతని పేరేమిటి?”

“ప్రసేనజిత్తు,!”

“ఆ, ప్రసేనజిత్తు. అతడు మా గురువుగారు - ఆచార్య భూరిశ్రవుని వద్ద చదువుతూండేవాడు. ఒక్క శుభం. చేతినిండ డబ్బుండబట్టిగాని, లేకుంటే తక్షశిల గురుకులంలో విద్యార్థి కాగలిగేవాడేకాదు. మా గురువుగారు తూర్పు నుంచి వచ్చిన విద్యార్థుల్లో మహాలి, బంధులమల్లు లందు అభిమానం కలిగివుండే వారు. వారు నన్ను కూడ వాత్సల్యంతో చూసేవారు.”

“బంధులమల్లు యిప్పుడు కోసల సేనాధిపతిగా వున్నాడు గురూ!”

“సిగ్గుసిగ్గు! నిరంకుశరాజుకు కొలువుచేసేకంటే పస్తుండి చావటం మేలు. విషం తాగి ప్రాణం వదలటం ఉత్తమం; ఏం వత్సా?”

“అవును గురూ! ప్రజారాజ్యపౌరుల కనీసవాంఛ అదే.

“కుమారా; సింహా! తూర్పున పంచాయితీ రాజ్యాలనుండి వచ్చే విద్యార్థులకు విద్యాబోధ చేయటంలో మేము ప్రత్యేక శ్రద్ధవహించుతాము. అందుక్కారణ మేమిటో తెలుసా? వారే తూర్పున ఆర్యధ్వజధారులై ఆర్యధర్మాన్ని కాపాడుతారని మేము నమ్ముతున్నాం. మేము స్వతంత్రమానవులము, ఆర్యులము. ఆర్యులైనవారెల్లరు స్వతంత్రులుగా వుండుటే మా అభిమతం. మా పూర్వీకులసోదరులు, బంధువులు తూర్పు ప్రాంతాలకు పోయి క్రమంగా ఆర్యుల ఆచార - వ్యవహారాలను విడనాడి, కురు, పాంచాల ప్రజాస్వామికాల స్థానే నిరంకుశ ఏకాధిపత్యాలు స్థాపించారు. అప్పటినుంచి మేమువారిని పతితులుగానే భావించుతున్నాము. వారు తా మాయులమని చెప్పుకున్నా మేము వొప్పుకోము. ఆర్యావర్తమన్నదిదే. ఇక్కడే ఆర్యధర్మం ఆచరణలోవుంది. ఆర్యుల రంగు-రూపాలు యీ ఆర్యావర్తంలో మాత్రమే కనిపించుతవి. వత్సా! తూర్పుదేశాల విద్యార్థుల్ని ప్రేమతో చూడటానికిదే హేతువు. మీ వర్ణం మారంగులాగానే వుంటుంది. మహారిలిచ్చవీ అలాగే వుండేవాడు. బంధులమల్లుకూడ అంతే. ప్రసేనజిత్తుని చూచీమాట్టంతోటే వర్ణసంకరుడని తోస్తుంది.”

“అవును గురూ! రాజులు కాముకులు, వారు కామాంశులై ఆర్య, అర్ధార్య, అనార్య భేదాన్నే పాటించరు. అందువల్లనే వారి ఆర్య రుధిరం ఆర్య రక్తింతో కలిసి తొత్తిడమైపోయింది. వారు వీర్యాన్ని మాత్రమే ప్రధానంగా గణిస్తారు.”

“వాళ్ళ మొఖం గణిస్తారు. ఎక్కడా తిట్ట తేగకుండ కాపాడుకొంటూ వచ్చిన పూర్వుల ప్రత్యేకతను, వర్ణ సంపత్తిని బూడిదపాలు చేసివేశారు. కాలసర్పం కాటువేస్తే మేమా ప్రేలును తక్షణం నరికి వేస్తాం. చీడ పట్టిన రమ్మను ఆ తక్షణంలోనే త్రుంచివేస్తాము. అందువల్లనే యిక్కడ స్త్రీ - పురుషులెల్లరు గౌరవార్హం కన్గివుండటం చూడగల్గుతున్నావు. అందు వెంట్రుకలు అగ్నిశిఖలవలె పసుపెరుపుల సమ్మిలిత వర్ణంగాను, నేత్రముల నీలి లేక స్వర్ణకాంతికలిగి వుంటాయి. ఇంతకుముందు మనయెరుటనుంచి వెళ్ళిన ముగ్గురు తూర్పుయువకుల్ని చూచావుగా. వారిలో యీ వర్ణసంపద వున్నదంటావా?”

“కాని, గురూ! ఆ వర్ణ దానిద్రానికి యితర కారణాలుకూడా వున్నై. తూర్పున అర్ధార్యులు, అనార్యులు ఆర్యులకంటే అధికంగావున్నారు. వారు ఆర్యులకు లోబడివున్నప్పటికీ, అనార్యులసంఖ్యాధిక్యతచే ఆర్యరక్తిందూష్యమౌతోంది.”

“అయినా నీ రక్తం కళంకితం కాలేదే! వత్సా! నిన్ను మా రోహిణిసరసు నులబెట్టివే నీవు మా అమ్మాయికి సోదరుడవు కావని యెవ రనగలరు? సరిగా ఈ మెరువలె నెకేశములు, అదే నీలిరంగు లీకుతున్న కళ్ళు! మహాలి, బంధుల మల్లులుకూడ అచ్చంగా యిలాగే వుండేవారు.”

“ఇందుకోసం తూర్పున ప్రజాస్వామికాల్లో మేము ఎన్నో కట్టుదిట్టాలు యేర్పరచవలసి వస్తోంది. బిడ్డలనుకనే తలి - దండ్రుల్లో యే ఒకరినీ జాత్యేతర సంబంధం పెట్టుకోనివ్వము. మేము మా ప్రజాసత్తాక రాజ్యంలోనో, లేక అట్టి యితర రాజ్యాల్లోనోతప్ప అన్యత్ర వివాహాలు చేసుకోము. అయితే మా ప్రజాస్వామికంలో ఆర్యేతరులు లేకపోలేదు నల్లని దాసీజనం మా యిండ్లలో తఱచుగా కనిపించుతూనే వుంటారు.

“అది చాల ప్రమాదం వత్సా! అన్ని అనర్థాలకు అదే హేతువు. అందు వల్లనే ఆర్యరక్తం అనార్య క్షేత్రంలోకి పోతుంది. ఆ తర్వాత ఆర్యుల సర్వ నాశనం ఆరంభ మవుతుంది. మా పంచాయతీరాజ్యంలో బానిసవిధానమే లేదు. అనార్య నౌకరులు, పనిబాగులవాళ్ళూ వున్నారు. వారికి మా పంచాయతీ పాలనలో పాల్గొనే హక్కులేదు; కాని, మేము వారిని క్రయ - విక్రయాలు చేయబడే బానిసల్లాగా చూడం. సట్లెడ్ కివతలి ప్రదేశంలో అనార్యులు చాల తక్కువగా కనిపిస్తారు. సరే వీటన్నిటికీ యేమిటిగాని, వైశాలి పంచాయతీ రాజ్యం నుభిక్షంగా వుందా? సామ్యమూర్తి - మహాలి కుళల ప్రసన్నుడేగద?

“అవును గురూ! వైశాలి సర్వసమృద్ధంగానే వుంది. ఆ గడ్డమీద సర్వ సస్యాలు ఫలించుతున్నై. అక్కడి ఆవుపాలు, పెరుగు, నెయ్యి, పంసాదులు లిచ్చవులకు పుష్టిని చేకూర్చుతున్నాయి. కోల, కాక్య, మల్లరాజ్యాలు కోసలరాజు ప్రాదాక్రాంతి మవటంచూచి మగధభూపాలుడు - బింబిసారుడు వైశాలినికూడ తలెత్తుకొని వుండనీకుండ స్వాధీనం చేసుకోవాలనుకొంటున్నాడు. దక్షిణోత్తర అంగ రాజ్యాన్ని జయించిన దమ్మలా అతనికి వైశాలి వైభవాన్ని కైవశం చేసుకోవాలన్న కాంక్ష ప్రబలమయింది. కాని, యింకా లిచ్చవీక్షత్రియుల కత్తులు మొద్దుబారలా; మా ఒరలు శూన్యంగాలేవు; వీర లిచ్చవుల మేనులందింకా ఉడుకు రక్తిం పొంగుతూనే వుంది. పడమూడేళ్ళ క్రితం లిచ్చవుల బాహు బల పరాక్రమాన్ని చవిచూచిన మగధరాజుకు మళ్ళీ యింతవరకు వైశాలివైపు కన్నెత్తిమాచే భైర్యం లేకపోయింది. ఆ యుద్ధంలోనే నా తండ్రి చంపబడ్డాడు.”

“అయితే నువ్వు వీరపుత్రుడివి! భేష్, మరి నా సోదర సమానుడు - మహాలివద్ద యే యే విద్యలు నేర్చుకున్నావు?”

ముష్టియుద్ధం నేర్చుకొన్నాను. మల్ల, ఖడ్గయుద్ధాల్లోకూడపాల్గొనగలను. ధనుర్ధారినై శర్ప, చలనానుబట్టి గుర్రపెట్టి కొట్టటంలో తర్ఫీదు పొందాను. రథ, గజ, తురగ, పదాతికళాల ఆక్రమణ, ప్రత్యాక్రమణ విధానాల్లోను, వ్యూహ, దుర్గ రచనాల్లోను నేను నేర్చుకొన్నది నామమాత్రమే.”

“ఏమిటీ, పద్ధతిమిడత వయస్సులోనే యిన్ని విద్యలు నేర్చావు! శభాష్! కాని, వత్సా! చదువుకు అంతలేదు. అది దినదినాభివృద్ధిచెందుతూనే వుంటుంది.

మా వద్దకు తూర్పునుండే కాక, పశ్చిమదేశాలనుంచి కూడ విద్యాగులు వస్తూంటారు. ఇప్పుడు డిక్కడ పశ్చిమ గాంధార, కాంభోజ, పారశీక, బవేరు [బాబిలోనియా], గ్రీకుదేశాల విద్యాగుల కూడ వున్నారు. మా యీ దూరప్రాంతాల విద్యాగులు కేవలం అభ్యాసకులే కాదు; మేము వారివ్వారా ఎప్పటికప్పుడు నవీన యుద్ధ విధానాలు ఆకళింపు చేసుకుంటాం. ఈమధ్య పర్షియా రాజును చావుదేవు కొట్టిన యవనవీరులు ఆ యుద్ధంలో సరికొత్త యుద్ధములు అవలంబించారు; అయితే అది సముద్రయుద్ధమే ననుకో. మన పంచాయతీ రాజ్యాలవారి కది విద్యావీలాసంగానే వుంటుంది; కాని, వత్సా! దీన్ని బట్టి యుద్ధవిద్య అనుదినాభివృద్ధి చెందుతూన్నట్టు కన్పించటంలేదా? తక్షశిలావాసులం సరంతరం పరిణతి చెందుతూన్న సమర విధానంలోని అతి చిన్న మార్పులను కూడ గమనించుతూ, వాటిని గ్రహించుటలో ఆత్యంత శ్రద్ధ వహించుతాము. మేము ఎల్లప్పుడు బూజుపట్టిన పాతవిద్యనే నేర్పుతూ కూచుంటే, తక్షశిల కీ ప్రాముఖ్యత ఎన్నాళ్ళుంటుంది? విద్యా విషయంలో తక్షశిల పేరు, ప్రఖ్యాతము జగద్విదితమే! మాకు తూర్పున వైశాలి యెంత దవ్వున వుందో పడమట అంతరూరానగల పర్మపురం అవతలకూడ తక్షశిల కీర్తి వ్యాపించింది. యవనులు అంతకంటే దూరాన వున్నారు; అయినా వారు మాకు మిత్రులే. విరోధిశత్రువు మిత్రుడవటం సహజమే. గ్రీకులు పారశీకపు రాజును తలెత్తకుండ ఓడించారన్న వార్త తెలియగానే మా తూర్పు గాంధారంలో ప్రతివోట ఆనందోత్సవాలు జరుపబడినాయి. పశ్చిమ గాంధారం - మహాసింధు అవతలిప్రాంతం యింకా పారశీకుల ఆధీనంలోనే వుండిపోయిందన్నదే మాచింత. యవనులచే దెబ్బతిని వుండకపోతే వాళ్ళు మా తక్షశిలవైపుకూడ సాగి వచ్చేవాళ్ళు."

"గురూ! పడమటివైపునుండి తక్షశిల కృత్రిభయమున్నదో అట్టిదే వైశాలికి మగధరాజ్యంవల్ల వుంది. తక్షశిలకు ప్రమాదం ఓక్కవైపునుండే గాని, వైశాలికి రెండుప్రక్కలా-తూర్పు, దక్షిణదిశలందు దుష్టబింబిసారుని రాజ్యమేవుంది. బింబిసారుడు యంతవరకు మెదలకుండానే వున్నాడు; కాని అతడేక్షణంలోనైనా దండెత్తిరావచ్చునని లిచ్చవీ యువకులం యెరుగుదుము."

"కాని, మగధరాజు పర్షియాచక్రవర్తి ముందేపాటి! మహాసింధు-ఎరుగుదునా!-యిక్కడికి నాలుగైదు రోజుల ప్రయాణంలోవుంది. అక్కడినుంచి యవనరాజ్యందాక ఆ క్రూరునిరాజ్యమే. మా గాంధారజాతి బాహుబల పరాక్రమంలో గాని, యుద్ధ-కళా-కాశలంలో గాని వానికి తీసిపోదు; అయితే యే? పారశీకులు సగం ప్రపంచాన్ని ఆక్రమించుకొని వున్నారు. ఇక విడదీయరాని సమస్యయై మమ్మెదుర్కొంటోంది. ఇందుకు తక్షశిలాయమే తోచుచున్నది. సప్తసింధులోని ప్రజాస్వామికాలన్నీ కలిసికట్టయితే యెదిరించి పారశీకుల్ని

తరుమవచ్చు; కాని, అందరూ ఏకమవటం అంటే ప్రజాస్వామ్య నూత్రాలకు స్వస్తి చెప్పటమే అవుతుంది”

“నాకు కూడా యీ చిక్కే యెదురౌతున్నది కాక, కోల, మల్లరాజ్యాలు కోసలాధిపతివే పరాజితమవటానికిదే కారణం. వారి కంతకంటే గత్యంతరం లేకపోయింది. ఆవి తమ ఆచారానికి విరుద్ధంగా ఐక్యం కాలేకపోయినవి. మరి దేనికదే ప్రత్యేకంగా కోసల సేనా వాహినీలను అరికట్టడానికి తగు సామర్థ్యం లేకపోయింది.”

“...మరి ఆ కోసలరాజ్యానికి బంధులమల్లు సేనాపతి అయినాడు! ఛీ, ఛీ! సిగ్గుచేటు!”

“అందరూ అసహ్యించుకొంటున్నారు ఇప్పుడతడు నామమాత్రపు మల్లు, మల్లు లెవరూ అతణ్ణి స్వభాతీయునిగా పరిగణించటంలేదు.”

“వత్సా! ఇంతకూ బంధులమల్లు ఒళ్లమ్ముకోవలసి వచ్చుటకు హేతు వేమిటో తెలిసిందా?”

“అతడు తక్షశిలలో శేర్చిన విద్యాపాటవాన్ని పరీక్షింపదలిచి మల్లు లొక నాడు పాతిన యేడుగురుజలను ఒకే వ్రేలుతో నరకమన్నారట.”

“ఊ, అయితే?”

“బంధులమల్లు ఒక్కదెబ్బకే నరికివేశాడు; కాని, నరికేటప్పుడు ‘ఝన్’ మన్న ధ్వని వచ్చిందట. పరిశీలించిచూస్తే వాటిలో పెద్దపెద్ద యినపమేకులు కనిపించాయి.”

“మల్లులుచేసినపని వీరోచితము, ఆర్యులకు తగినదీ కాదు.”

“అందువల్ల బంధులమల్లుకు పట్టరానికోపంవచ్చింది. వెంటనే అతడు కుశినరలో తన కవరూలేరనీ, యిక తనకా పట్టణంతో ఏలాటి సంబంధం లేదనీ చెప్పి, తక్షశిలలో తనకు సహాధ్యాయుగావున్న ప్రసేనజిస్తువద్దకుపోయి ఆశ్రయించాడు. నీచుడు - లుచ్చాపని చేశాడు!”

“అదైనా ఎలాంటి తరుణంలో! మల్లులు తమ స్వాతంత్ర్యాన్ని తిరిగి సాధించుకొనుట కతని సేవాశక్తి అవసరమున్న అదనో!”

“అవును, సరిగా అట్టితరుణంగానే”

“వత్సా! బంధులమల్లు ఆవిధంగా చేస్తాడని నేను కలలోకూడ తలచి వుండలేదునుమా. ఒకవేళ తక్షశిల నన్నవమానించి, అపహాస్యం చేసినా నేను పోయి శత్రుమూకలో చేరితే క్షమింపవచ్చునా? బంధులా! ఎట్టినీచానికి ఒడిగట్టావోయ్! ఆచార్య భూమిశ్రవుల పవిత్రనామానికి కళ క మాపాదించావే - సరే, వత్సా! నిన్నుగూర్చి నేనింకే వివరాలూ తెలిసికోవలసిన జరూరులేదు. నీవు నేటి నుండే నా శిష్యుడుగా పరిగ్రహింపబడ్డావు.”

అని చెప్పి ఆచార్యుడు తమ తనయ నుద్దేశించి చెప్పారు - “రోహిణీ ! సింహుని తీసికొని పో, ఇతిగతి అన్నగా చూచుకో, మన యిల్లంలోనే బస, భోజనం యేర్పాటు చెయ్యి, వివరాలు మీ ఆమ్మ చెపుతుంది.”

మేము మాట్లాడుతూన్నంతసేపు రోహిణి ఆచార్యునిప్రక్కనే కూచోని వుంది. ఆచార్యుడు నన్ను రోహిణితో పోల్చుతున్నప్పుడే నా దృష్టి ఆమెపై పడింది. అప్పుడే నా చెల్లెలు “సోమ” జ్ఞప్తి కొచ్చింది. సోమ పడేళ్ళని. ఆమె రోహిణీవలెనే సువర్ణకేసీ. సమున్నత నాసిక, విశాల ఫాల భాగము, నిగనిగ మొసే మేను, పెద్ద కళ్ళతో సోమ రోహిణిలాగే వుంటుంది. అయితే రోహిణి సోమకంటే పెద్దది. నేను వైకాలినుండి వర్తక సమాహంతో బయల్దేరి యెనిమిది నెలలకు తక్షశిలకు చేరుకొన్నాను. ఇన్నాళ్ళలో సోమ రూపం నా స్మృతి పటంలో క్రిమంగా వన్నె తరుగుతూ వచ్చింది. కాని రోహిణి సందర్శనంతో ప్రేమసోదరీస్మృతి మళ్ళీ యధారూపం దాల్చింది. నా ముందున్నది. రోహిణి కాని, నా కళ్ళ కిక్కడ సోమ కనిపిస్తోంది. నా చూపు ఆమెపైనే నిల్చిపోయింది. ఆచార్యుడుగాని, అన్యులుగాని గమనించితే ఏమనుకొంటారోనని నా మనసును నిగ్రహించు కోటానికి ప్రయత్నించాను. ఆచార్యునితోడి సంభాషణ సుబోధ కము, మనోరంజకము అయివుండకపోతే నేను కన్నీరపుకొని యుండజాలక పోయేవాణ్ణి. మధ్య మధ్య రోహిణిపై దృష్టిపడేసపుడెల్లా హృదయానికి శీతగాలి తగిలినట్టుండేది. అసలది చలికాలంకూడాను. తక్షశిల పరిసరాల్లోని కొండలు తెల్లని మంచు తెరతో కప్పబడి వున్నై.

ఆచార్యుని ఆదేశంతో రోహిణి లేచివచ్చింది. నేను మానంగా ఆమె ననుసరించి బయల్దేరాను. ఆచార్య బహుశాశ్వుడు తక్షశిల పంచాయితీరాజ్యంలో సర్వ సంపన్నుడైన గౌరవనీయ వ్యక్తి. ఆ ప్రజారాజ్యానికి సర్వసేనాపతిగాకూడ పనిచేశారు. పంచాయితీ సభ ప్రజా పరిషత్తులో ఆయన సలహాలు సగౌరవంగా స్వీకరింపబడేవి. ఆచార్యుని లోగిలి యేడు భాగాలుగా విభజితమైవుంది. బయటి భాగంలో ఘోటకశాలలు వరుస తీర్చివున్నై. అచటి గుట్టములను గొప్పగా చెప్పు కోటానికిగల కారణాన్ని ఆతురంగములను గాంచి గ్రహింపసాగాను. ఆచార్యునికి అశ్వములను పోషించుటయందే గాక, ఉత్తమజాతిని వృద్ధిచేయుటలో కూడ మో జెక్కువ. ఇతర తక్షశిలావాసులకువలెనే ఆయనకు చాలా దూరంవరకు వ్యాపించిన భూములున్నవి. వాటిలో ఒకదాన్ని ఆయన గుర్రాల మేతకోసం ప్రత్యేకించివుంచారు. గుర్రపుస్వారి యందుకూడ వారికి సరదాయే షష్టిపూర్తి అయినా ఆయన ప్రతినిత్యం తెల్లవారుజామున ఒక గంటసేపు నియమంగా స్వారి చేస్తుంటారు. ఆయన స్వోపయోగానికి పడనారు గుర్రాలు యెప్పుడూ సిగ్ధంగా వుంటై. అశ్వశాలలోవున్న ఆ గుర్రాలను రెప్పవాల్చుకుండ చూస్తున్న నన్ను గాంచి రోహిణి “ఏం అన్నా ! గుర్రపుస్వారి నీ కిష్టమేనా” అని అడిగింది.

“బలే సరదా రోహిణీ! మా ప్రాంతాలకు సైంధవాశ్వాలు యిక్క-
ణ్ణుంచే యెగుమతి తీవుతై; కాని, వీటినిచూస్తే మా కొచ్చేవన్నీ పనికిరాక యేరి
వేసినవని తోస్తోంది.”

“అవునంటే, మావద్దకూడ బేరగాళ్లు యేటేటా నలభై-యభై గుర్ర
పిల్లల్ని కొనుక్కు పోతుంటారు; కాని, నాన్నగారు మంచిజాతిపిల్ల నొకదాన్ని
కూడ అమ్మరు.”

“ఆ సంగతి వీటిని చూస్తేనే తెలుస్తోంది. నేనిట్టి ఉత్తమాశ్వాలను మా
వైకాలిలో ఎక్కడా చూచెయ్యను. రోహిణీ! నువ్వు స్వారీ నేర్చుకొం-
టున్నావా?”

“నేర్చుకొంటున్నావా అని అడుగుతావేమిటి? నేనీ పదహారు గుర్రాల్లో
దేన్నైనా యెక్కి స్వారీచేయగలను. ప్రతిరోజూ ఉదయాన నాన్నగారితో
పాటు నేనూ స్వారీచేస్తుంటాను.”

“నా చెల్లెలు సోమ ఎన్నడూ గుర్రమెక్కిన పాపానపోదు. అందువల్ల
అడగానులే.”

“ఏం అన్నయ్యా! నీకు చెల్లెలుకూడ వుందీ?”

“అవు నమ్మాయీ; మా అమ్మ సంతానమే. అచ్చంగా నీకుమల్లేనే
వుంటుంది. ఇప్పు డామెకు పడేళ్ళుంటై. మరి నీకో?”

“ఓహో, బలేగావుండే! నాకూ పడేళ్లే.”

“కాని, సోమ నీకంటే చిన్నదిలా కనిపిస్తుంది. నేనూ చిన్నదే ననుకొంటు
న్నాను. అయితే యీ యెనిమిది నెలల్లో యింకా కొంచెం ఎదిగివుండవచ్చు.
సోమ చాల మితంగా మాట్లాడుతుంది.”

“అయితే నేను అధికంగా వాగుతున్నానా?” అని రోహిణి చిన్నపుచ్చు
కొన్నట్లు మొహం దించుకుంది.

రోహిణి వీపుమీద బంగారుతీగల్లాగా విడబడివున్న కేశములను చేతి
ప్రేళ్ళతో దువ్వుతూ లాలింపుగా అన్నాను-“కాదు రోహిణీ! సోమ నీముందు
మూగదానిలా వుంటుందని చెప్పబోతున్నాను. ఏపిల్లా మూగదానివలె వుండటం
నాకు బాగుండదు. సరే, నేనుకూడ నీతో కలిసి స్వారీచేస్తుంటానే?”

“అట్లయితే, అన్నయ్యాయ్! నువ్వు ఎట్టిగుర్రానెక్కుదువుగాని
దాన్ని ‘రోహిత్’ అంటాం. అది అన్నిటికంటే మంచిది; అదంటే నాన్నగారికి
చాలా యిష్టం. రోహిత్ నన్ను చక్కగా ఆనవాలెడుతుంది. నేను దానిద్వారా
కెడుతున్నాను, చూడు” అని రోహిణి రోహిత్ వైపుకు వెళ్లింది. అది ఆమెను
చూడగానే సకిలించింది; ముందు కళ్లగానే రోహిణిమూర్ధాన్ని మూర్కొన
సాగింది. ఆమె ఆనందంతో నావంకమాస్తూ అంది- “రోహిత్ కు నేనంటే

ప్రేమ. నాన్నగారు నా లలాటంమీద ముద్దుపెట్టుకోవటం మాస్తూంటంవల్ల యిదికూడ నా తలకు ముట్టాన్చుతుంది. సింహన్నయ్యా! • మనిషికిమల్ల తెలివి గల్గిన యిలాంటి గుర్రాన్ని ఎక్కడైనా చూచావా?”

నేను నవ్వి అన్నాను-“లేదమ్మాయ్! ఇలాంటిదాన్ని చూడలా. నువ్వెప్పుడైనా దీన్నెక్కి స్వారీచేశావా?”

“స్వారీచేశాను కాని, చూడు, చెయ్యెత్తినా నాకు దానినీపు అందదు. అందువల్ల దీనిపై కెక్కటానికి నాన్నగారిసాయం కావాల్సివస్తోంది” అని రోహిణి చిన్నపోయిన మొహంతో నాదరి కొచ్చింది.

నే నామె చిరుక మెత్తి పట్టుకొని “అవసరంలేదు రోహిణీ! నువ్వెప్పుడూ యింత కుఱచగానే వుండిపోవుగా. ముందుముందు ఎత్తుగా ఎదుగుతావులే. అందాక నువ్వు కోరిఃప్పుడెల్లా నిన్నెత్తి రోహిత్ వై కెక్కించటానికి నేనుంటాగా” అన్నాను.

“కాని, అదినిన్ను దరికి రానివ్వదన్నయ్యా! రోహిత్ కొత్తవాళ్ళని, తనకు కోపం తెప్పించినవాళ్ళని దగ్గరకే రానియ్యను. నవ్వబోకన్నయ్యా! రోహిత్ బలే తెలివిగలది. అయితే నీకు నేనొక వుసాయం చెపుతాలే. దానికి పచ్చని గోధుమ చాలాయిష్టం. పచ్చిదుబ్బులు తెచ్చిదాని నోటికి అందించుతూండు. నిన్ను చూచి అది సకిలించిందా నీ కది మాలిమి అయినట్టే.”

“సరే. యికవెళదాంపద. నీకు అకలవుతూంటుంది, అమ్మదగ్గరికి తీసుకెళ్ళి నీకు అన్నం పెట్టిస్తా రా.”

“అలాగే రోహిణీ! ఆకలిగానే వుంది కాని, ముందు అమ్మని చూడాలని వుబలాటంగా వుంది.”

“మా అమ్మ చాలా మంచిది. నీకూడ నాలాంటి చెల్లాయివుందనీ, అమ్మ వంటి తల్లివుందనీ విని, నిన్ను బాగాప్రేమిస్తుంది. వెళ్దాంరా” అని రోహిణి ముందు దారితీసింది.

ఆ చార్య బహుశౌభ్యుని పేరు ఆయనకు చక్కగా తగిపోయింది.

2. గురుపత్ని

మేము ముందుగా గురుపత్నిని చూడవలసివుంది. అందుకని గొడ్డచావడి, విద్యార్థుల వసతిగృహం దాటి సరాసరి అక్కడికే వెళ్ళాము. ఆ గృహనిర్మాణం చాలవరకు మా వైకాలి భవంతుల్నే పోలివుంది. అక్కడిలాగే ఒక ప్రక్కన వసారాలున్న కొట్టు, మధ్య మెట్లా, వరుసగా గదులు వున్నై ఆ యింటికిని. ఏదీ రెండంతస్తులకు తక్కువలేదు. అళ్ళ, గోళాల, మిద్దెల మీదనే గడ్డి-గాదాలుంచే గదులూ, పాలగదులూ, నాకర్లగదులూ వున్నై. ఇక్కడ కొనడానికి, అమ్మడానికి దాస - దాసీ జనంలేరు. ఆచార్యునికి ఆర్య వర్ణ - సంపద (రంగు) అంటే మహా శ్రద్ధ. ఆయన నాకర్లలో నల్లటివాళ్లుగాని, చామన చాయ మనుష్యులుగాని లేనే లేరు. పశ్చిమ గాంధారులు, కాంభోజులే ఎక్కువగా వున్నారు. కొద్దిమంది యిరానీయులుకూడ వున్నారు. ఇక్కడియిళ్ళు మా వైపు పెంకుటిళ్లవలెగాక, పశ్చిమకోసల దేశంలో మాదిరిగా వైకప్పులన్నీ మిద్దెలే. మట్టితో వంకరటింకర కంకరముక్కలు కలిపి మిద్దె వేస్తారు. గోడలుకూడ రాతి ముక్కలతో పేర్చినవే; మైన మట్టితో మందంగా పూతవేతారు. ఇక్కడ గోడలకడుతూంటే చూచాను. చిన్న రాతిముక్కలతో అంతేసి పెద్దపెద్ద గోడల్ని అందంగాను, దృఢంగాను కట్టవచ్చని నేను వూహించవైనా లేదు. కిటికీలు ద్వారాలు దేవదారు కర్రవి. కర్రమీద లతలు, పువ్వులు, విగ్రహాలు చెక్కి సగిషీ పెట్టడంలో తక్కువ వైకాలి వారి కేమాత్రం తీసిపోరు. ఆచార్యుని స్వగృహానికిముందు వికాలమైన ప్రాంగణం వుంది. అందులో రకరకాల పూలమొక్కలు నాటబడివున్నై. అప్పుడు మంచు జడు లభికమవడంవల్ల వాటి ఆకులన్నీ రాలిపోయాయి. ఒక పందిరినిండా ఆకుల్లేని ద్రాక్షతీగ అల్లుకొని వుంది. “ఇది మామూలు ద్రాక్ష కాదు. పేరుమోగిన కపిషా ద్రాక్ష. మా నాన్నగారి శిష్యుడొకాయన ఆఫేఘునిస్తానం నుంచి పంపించాడు. మారుకాలం వచ్చింది; కాని అప్పుడైతే పచ్చని ఆకుల్లోన్నుంచి ద్రాక్షగుత్తులు ఎంతైనా కమనీయంగా కనిపించుతే.” అని రోహిణి ఆద్రాక్షనుగూర్చి చెప్పింది.

మరి “తీ పో?” అని నే నడిగాను.

“ఆ సంగతి చెప్పితే నీకు నమ్మకం కలుగదన్నయ్యా! నీకు రుచి చూపిస్తాగా.”

“ఎలాగైనా యిండుద్రాక్షలో ఆ మాధుర్యం వుండదు.”

“ఎందువి కాదు-తాజా పండ్లలాంటివే.”

“అయిదు నెలలక్రితం కోసినవి తాజాగా ఎలావుంటై?”

“నువ్వే చూస్తావుగా! మరి నువ్వా కపిషాద్రాక్ష సారా చవిచూడనే లేదేమి? ఏ అన్నయ్యా?”

“లేదమ్మా! చెప్పకోవటంమాత్రం విన్నాను, అంతే.”

“అట్లయితే అమ్మతో చెపుతా, యివాళే రుచిచూపించమని. అది ఆఫ్ ఘనిస్తాననుంచి వచ్చిందే. సార్థవాహు లిక్కణ్ణుంచి యేటేటా ఆ దేశానికి వెడుతుంటారు. ప్రతి సంవత్సరం వారు వందలాది కుప్పెలతో ద్రాక్షసారా మాకు తెచ్చిపెడతారు.”

“అయితే మీ యింట్లో అక్కడినుంచి తెప్పించిన ద్రాక్ష రసాన్నే తాగు తుంటారా కోహిణి?”

“యబ్బే, కాదు, అది వ్యాపారంకోసం. తూర్పుదేశాల వ్యాపారులకూడ తక్షణిలనుంచి వేలకొద్దీ తోలుసిద్దెలతో కపికాయనము తీసుకుపోతుంటారే! నువ్వెప్పుడూ తాగనేలేదూ?”

“మా వైపున అది చాల ప్రിയంగా అమ్మబడటంవల్ల అందరికీ అందు బాటులో వుండదు. తూర్పు ప్రజాస్వామికాల్లోని ప్రజలం తిండి, గుడ్డల విషయంలో చాల పొదుపుగా వాడుకుంటాము.” అని నేనంటూండగా గురుపత్ని దృష్టి మావైన పడింది. ఇంకనూ ఆకుల్లేని ఆ ద్రాక్ష పండిరివద్దనే బాగుచేయడం బాగోదని నేను మూడుకల్చి ఆచార్య సతికి నమస్కారం చేశాను. కోహిణి నన్నామెకు తమ భాషలో పరిచయం చేసింది.

“అమ్మా! ఈయన కొత్తగా వచ్చాడు. ఈ అన్నయ్య పేరు సింహా, నాన్న గారు నన్నీయన్ను సోదరుడుగా చూచుకోమన్నారు. మరినాకు అన్నయ్యేగా, రా, అన్నా! నాప్రక్కననుంచో ఓహో! నేను నీ రొమ్ముదగ్గిరకేవచ్చాను! అమ్మాయ్! చూడు! నాకీత డన్నయ్య అని నాన్నగారు భలేగా కలిపారు కాదూ?” అంది కోహిణి.

“అవునమ్మా! నీకు అన్నే; కాని, యింతకూ మీ అన్నకు ఆకలితీర్చే దేమన్నా వుందా, లేక “అన్న, అన్న” అని వుత్తమాటల్తోనే కడుపునింపేస్తావా? రా నాయనా! అదుగో, వాకిట్లో నీళ్ళున్నై: కాడ్లూ, చేతులూ కడుక్కొనిరా. తరవాత అన్నం తింటూ కబుర్లుచెప్పకోవచ్చు.”

“నే నన్నయ్యకి కపిషా ద్రాక్షపండ్లు పెడతా నన్నానమ్మా.”

“అయితే పరుగెత్తుకల్చి లే, చూస్తావెందుకు? ఒక ద్రాక్షకుపె పట్టుకురా.”

“అమ్మా! మరే, సాయంత్రం ద్రాక్షరసం కూడానే” అన్నది కోహిణి.

“అట్లాగేలేవే. మర్యాద అంతా నువ్వేచేసి సింహాను నువ్వొక్కదానవే అన్నను చేసుకోవాలనుకుంటున్నానా? అమ్మకుమాత్రం కొడుకేడి? దబ్బున

పోయి కుప్పెతీసుకురా. సాయంత్రం అన్న-చెల్లెలు ద్రాక్షరసంతో విందార గిద్దురుగానిలే. మరి సోవు రోషనావద్ద నేర్చుకొన్న పార్శ్వస్యంకూడ చూపించు దువుగాని."

రోహిణి పరుగెత్తికెళ్ళింది. నేను వాకిట్లోవున్న చెంబుతీసుకొని చేతులుముఖం కడుక్కొని గురుపత్ని వెంట మెట్లెక్కి పై కెళ్ళాను. ఇక్కడ చెప్పలు అనేక రకాల తోలు అట్టలు కలిపి దళసరిగా కుట్టుతారు. పాదాన్నంతా మూసివేసే తోలుమేజోళ్ళుకూడ తొడుక్కుంటారు. గురుపత్ని అలాంటిజోడే ధరించి వున్నది. చలిబాధనుండి తప్పించుకోటానికి నేనుకూడ తక్షణిలకు వస్తూ, మాగ్గం మధ్యలో అల్లాంటి జోడే కొన్నాను. మేము ద్వారంవద్ద చెప్పలు వదలి హాలులో ప్రవేశించాము. అందులో క్రింద రంగు రంగుల లతాగుల్మములతో అతి రమణీయంగావున్న తివాసి పరచబడివుంది. గోడలకు రెండుమూడు పటాలు వేలాడు తున్నై. అందులో ఒకటి 'రోహిత్' లాంటి అశ్వానిది. అది గురుపత్ని చిత్రించి నదే. చావడి, భోజనశాల ఆడంబరం లేకుండా అలంకృతమై వున్నాయి. హాలుకు కొంచె మవతలగా వంటిల్లువుంది. వంటింటి పొగగొట్టంలోనుంచి పొగ లేస్తోంది. దాన్నిబట్టి మధ్యాహ్న భోజనం సిద్ధమవుతున్నట్టుంది.

మేము తివాసీ మీద చతికిల బడ్డాము. గురుపత్ని తెల్లని దుప్పటిని మాముందు పరిచింది. తర్వాత ఆమె భోజన సామగ్రిని తెచ్చేందుకు వంటింట్లోకి వెళ్ళింది. అంతలో రోహిణి కొబ్బరి కుడిడిలాంటి మట్టి కుప్పెతో వచ్చింది. కోసిన అయిదు నెలల తర్వాత ఆడ ద్రాక్షపండ్లు తాజాగానే వుంటాయన్న నమ్మకం నాకింకా యేర్పడలేలేదు. ఆ కుప్పె రెండు కొబ్బరి చిప్పల్లాంటి మట్టి డిప్పలతో తయారుచేయబడ్డది. రెండు డిప్పలూ బంకమట్టితో అతికించబడినాయి. ఆఫ్ఘనిస్తానంలో ద్రాక్షపండ్ల నిల్లాగే నిల్వచేస్తారని రోహిణి చెప్పింది. అంచుల వద్ద అతికిన మట్టి నూడదీసి వైమాతను తెరువగానే అందులోనుంచి రెండేసి అంగుళాలపాడగుపాటి ద్రాక్షపండ్లు స్వర్ణకాంతు లీనతూ కనిపించినై. గురుపత్ని రెండు పెద్దపెద్ద వుడుకబెట్టిన మాంసపుముక్కలు, సైంధవ లవణప్పొడి, కొన్ని వుండ్రాళ్ళు తెచ్చి వడ్డించింది. రోహిణీ, నేనూ వాటిని తినసాగాము.

"ఇక చెప్పు నాయనా! నీ దేవూరు?" గురుపత్ని కన్నతల్లిలాగ ప్రేమతో అడిగింది.

నే నామెకు నా పుట్టుపూర్వోత్తరాలు సవిస్తారంగా చెప్పాను. అంతా ఆలకించి ఆమె మళ్ళీ అన్నది - "మహాలిలిక్ష్మవీని నే నెరుగుదును. అప్పుడు నేను రోహిణికంటే చిన్నదాన్ని. మహాలి మా తండ్రి భూశ్రవులవారిశిష్యుడు. అతడు నాకు చాలా చక్కని కథలు వినిపించేవాడు."

"అన్నయ్యా! నీకూడ కథలు వచ్చా? నాకూడ మంచిమంచి కథలు చెప్పవూ?" అంది రోహిణి మధ్యలో అందుకొని.

“అయితే, పిల్లా! నువ్వు మమ్మల్ని మాట్లాడనిస్తావా లేదా? ఆ, వత్సా! అప్పుడో తక్షణమే ముద్దులు లండంలాను మహా బలికాలి మహారే. అతనితో కాస్త కుడియెడంగా జోడు కాగలవా రెవరైనా వుంటే మీ గురువుగారే. సరేగాని, దారిలో ఏ యిబ్బందులూ కలుగలేదుగదా?”

“సాగ్ధవాహుల వెంట ప్రయాణంచేశాను. వ్యాపారం నిమిత్తం వణిజుడొకాయన వైకాలిమంచి సాకేతపురానికి బయల్దేరుతూంటే నేనుకూడ వెంట వస్తాననీ, అంతవరకు తను సాగ్ధంగా యేదైనా పని యిప్పించమనీ ఆయన న్నడిగాను. ఆయన అందుకంగీకరించి నావలనుండి సరుకు దిగుమతి, ఎగుమతులు చేస్తూ రాత్రిళ్ళు కత్తి చేతపట్టి పహారా యివ్వటానికి నియోగించాడు. బత్తెలున్న లేకుండా సాకేతపురానికి చేచ్చయాభై కార్పాషణములివ్వటానికియేర్పాటుచేశాడు.”

“అట్లయితే బిడ్డా! నువ్వు రెక్కల కన్యంచేస్తూ యిక్కడికి చేరుకొన్నావన్నమాట. పాపం ఎంత యాతన పడ్డావో!”

“సాకేతందాక యే కన్యలేదమ్మా! అంతవరకు పడవమీదనే ప్రయాణం. మేము మాళవదేశాన్నుంచి గంగానదిలో యెగువకు ప్రయాణంచేసి సరయూనదిలో ప్రవేశించాము. మా బిడ్డయిలో యాభై పడవలతో వెయ్యిమందికి మించి జనం వున్నారు. సరయూలోసగం ప్రయాణంచేసినపిదప ఒక్క పర్యాయం మాత్రమే బండిపోటు దొంగలువచ్చి మా వైనపడ్డారు. అయినా, మే మే ఎక్కువ మందిమికావటంవల్లా, మాలో ఆయుధ పాణులు బల - పరాక్రమవంతు లవటం వల్లా వాళ్ళు వెంటనే తోకముడుచుకొని వుదయించారు. మా గుర్రపు రౌతులు వెంటపడాలనుకున్నారు. కాని, అపరిచితారణ్యంలో వాళ్ళ పత్తా తెలియటం నుశువుగాదని విరమించారు. తర్వాత సాకేతపురం యివతలి యాత్రలో వుపద్రవాలు యెక్కువయ్యాయి. శ్రావస్తి వణిక్ శ్రేష్టుడు-నుదత్తుని సాగ్ధవాహులు తక్షణమే ప్రయాణం కట్టారు. ఆ బిడ్డయిలో వెయ్యిబండ్లు, రెండువేలకు పైగా ఎడ్లు, గుర్రాలువున్నై. వెయ్యిన్నరజనం వున్నారు. దారిలో శిద్ధ పెద్ద నదులు, మహారణ్యాలు దాటవలసివచ్చింది. మాగ్ధం యేర్పరచుకోవటము, అంతమంది జనానికి భోజనం, పశువులకు గ్రాసము - దానా లేర్పాటు చేసుకోవటము, పైగా రెయింబగళ్ళు సాయుధదళం వంతులవారీగా కాపలా కాయటము యివన్నీ మొత్తంమీద కన్యతోకూడుకొన్నవే. ఒక బండికి పహారాయిచ్చేపని నావంతు కొచ్చింట. తక్షణమేచేర్చి, నాకు నూరు కార్పాషణములు ముట్టజెప్పారు.”

“వైకాలిమంచి యిక్కడికి చేరుకోటానికి యెన్నాళ్ళుపట్టింది నాయనా!”

“ఎనిమిది మాసాలు ఆమ్మా”

“తినటం ఆపకు నాయనా! దూడమాంసం వేడిదై తేనే రుచిగావుంటుంది. ఏదీ ఆ కత్తి యిలా యివ్వు; నేను ముక్కులు కోసియిస్తాను. ఆ వుండ్రాళ్ళు కూడ

♦ కార్పాషణం నవస్సపత్తు వెండి నాణ్యం.

తను; ద్రాక్షపండ్లు తీసుకోవే? ఇక్కడ వాటికేమీ కొదువ లేదులే, తను బిడ్డా!”

“మా తూర్పుదేశంలో వుండ్రాళ్ళు సర్వసామాన్యమే గాని, యీ ద్రాక్ష మాత్రం మాకు దుర్లభమే నమ్మా! ఎందుద్రాక్ష మాత్రమేలభ్యమాతుంది. తాజావి మాకు స్వప్నతుల్యమే.”

“అలాగా నాయనా! తర్వాత బండిమీద ప్రయాణం సంగతిచెప్పు. ఇన్నాళ్ళు యెందుకు పట్టిందీ?”

ఆవిధంగా మా ప్రయాణం రోజుకు రెండు యోజనాలకుమించి సాగేది కాదు. గడ్డిగాదం లభ్యంకానిచోట యెకాయెకీని వేగిరంగాను, అది సుశువుగా దొరికే ప్రాంతంలో నాలుగైదు దినాలు విశ్రాంతి తీసుకుంటూ తాపీగా గుర్రాలను, ఎడ్లను కడుపార మేపుకొని ప్రయాణం సాగించవలసివచ్చేది. అంతేకాక దారిలో అహిచ్ఛత్రం, హస్తీవాపురం, ఇంద్రపుష్పం మొదలైన పట్టణాల్లోను, పల్లెలందును వ్యాపారం కూడ చూచుకోవలసివుంది. నన్నని మజిలీస్తు, రథ నెల్లాలు, పట్టుబట్టూ, తివాసీలతో మా బళ్ళునిండివున్నై. అవిగాక చందనాది సుగంధ ద్రవ్యాలు, దంత, సుకణ్డరత్న ఖచిత వస్తు సముదాయము కూడ వున్నది. గంగ, యమున మున్నగు నదీతీరములందలి తీర్థస్థానములందు ప్రతిచోట సుదత్తుని అంగళ్లు వున్నై. అట్టి తావులందు విక్రయార్థము సరకుల దిగవిడచి, క్రయంచేసిన వస్తువులను యెగుమతి చేసుకొనే వాళ్ళు.”

“అయితే సుదత్తుడు కాలక్షిప్త సార్థవాహుడన్న మాట!”

“తూర్పు దేశాల మొత్తానికే గొప్పవాడు. ఇప్పుడతనితో దీటుకు మరొక వణిజుడే లేడనొచ్చు. అసలు జంబూద్వీపం మొత్తంలోనే అట్టివాడు కన్పించడం కష్టం. ఇక్కడ కూడ అతని పర్యాగారం వుంది.”

“తక్షశిలలోనా? ఇంతదూరాన కూడ అతని అంగడా?”

“ఆవును యిక్కడే నన్నమాటేమిటి, తూర్పు - పశ్చిమ సముద్రతీరా లందలి తామ్రలిప్తి, భరుకచ్చములవంటి తీర్థరాజములందు కూడ ఆయనకు అంగళ్లు వున్నాయి. నదీ వాహినులన్నీ పోయిపోయి సముద్రంలో కలియునట్లు నాలుగు సముద్రాల లక్ష్మి ప్రవాహంగావచ్చి క్రావస్తిలోని సుదత్తుని యింటపడుతోంది”

“ఆఁ! సరే, యిక నీ ప్రయాణం వైనం వూర్తిచెయ్యి”.

“సుదత్తశ్రేష్ఠిబిడారు నిర్మాణము విధానము, యేర్పాట్ల పద్ధతులవల్ల అతని పతాకాన్ని చూచినంతనే దొంగలు దారిలోనుండివైదొలగిపోతారు. ఒక్క పాంచాల మహారణ్యంలో మాత్రం ధ్వజమెత్తి దోపిళ్ళు చేస్తున్న గజదొంగ ఒకడు మాకు తారసిల్లాడు. వాడు అయిదు వందలమంది జనము, వారికి చాలినన్ని గుర్రాలతో వచ్చాడు; అయినా వాళ్ళు మాముందు ఒక్కగంటసేపు మాత్రమే నిల్వగలిగారు. అక్కడే ఆచార్య మహాలి ప్రసాదించిన ఖడ్గవిద్యను ప్రదర్శించే అవకాశం

చిక్కింది నాకు. ఎనమందుగురి రక్తంతో నా ఖడ్గానికి అభిషేకం చేశాను కూడాను.”

“అయితే, నాయనా! నీకు దెబ్బలేమీ తగలేదుగదా?”

“ఒకటి తగిలింది స్వల్పంగా, ఈచేతి మనికట్టుకు పై భాగాన” అని నేను ఉన్ని చొక్కాచేతిని వైకెత్తి పాడుగాంటి మచ్చను చూపించాను.

రోహిణి - నాకు ద్రాక్షపండ్లను తుడిచి యిస్తున్నదల్లా చటుక్కున మచ్చ మీద ప్రేళ్లతో తడిమిచూసి “అబ్బో! ఎంతనెత్తురు కారిపోయిందో నన్నయ్యా!” అన్నది.

“లేదు, రోహిణి! కత్తివేటుతో పడ్డ గాయాన్నుంచి అంతగా రక్తం కారిపోతుందన్న భయంలేదు. నరం తెగినాకూడ రెండువేళ్ళు గట్టిగా బిగించి కట్టు కడితే రక్తస్రావం కట్టడిపోతుంది. బల్లెంతోనో, అంబుతోనో పడ్డ గాయమైతే ప్రమాదమే. ఆ గాయాన్నుంచి రక్తంకారకుండ ఆపటం చాలా కష్టం”.

“కాని, అన్నయ్యా! ఆ అద్దాన్నపు అడవిలో నీ గాయానికి మందువేసి కట్టుకట్టేందుకు వైద్యుడులేడుగా?”

“ఈమాత్రపు గాయానికే మందూ మాకూ యెందుకమ్మా! అయినా సుదత్తుని బిడారులో శల్యచికిత్సకుడు, విషవైద్యుడూకూడ వుంటారు. అక్కడొక్కచోటనే దెబ్బలాటదాకా వచ్చింది. తతిమ్మా ప్రయాణమంతా నిరపాయంగా సవ్యంగానే సాగింది. నిన్న సుదత్తుని బిడారు యిక్కడికి చేరింది. ఆచార్య మహాలి ఆదేశంప్రకారం నేను తిన్నగా గురుకులానికి వచ్చేశాను.”

“ఇది నీ స్వంతయిల్లే నాయనా!”

3. తక్షశిల

తక్షశిల మా వైశాలివలెనే మైదానంలో నిర్మింపబడ్డ మహానగరం. వైశాలికి చుట్టుపట్ల ఎక్కడా పర్వతాలు లేవు. కాని, తక్షశిలకు దూరంగా పసిరికొండలు, పర్వతాలు వున్నాయి. పట్టణానికి పక్కనేవున్న చిన్న నదిలో యీ కాలం ఆ కాల మనక యెల్లకాలం నీరుంటుంది. ఉత్తరానవున్న కొండకుచేర్చి కట్టవేసి, పెద్ద జలాశయమొకటి నిర్మింపబడింది. అది మగధలోని సుమాగధివలెనే వుంటుంది. దానిలోనుంచిబయల్దేరిన కాల్వలు నగరంలో బహుముఖాలుగా ప్రవహించుతాయి. వాటికిరుప్రక్కలా గట్టవైసున్న వృక్షతతులు చూడటానికి అత్యంతరామణీయకంగా వుంటాయి. పచ్చని దృశ్యానికి తహతహపుట్టే హేమంత ఋతువులో తక్షశిలయందలి స్త్రీ - పురుషుల కా దృశ్యం నేత్రానంద దాయకంగా వుంటుంది. ఇక తక్షశిలా నగరవీధుల్లో ఒకప్రక్కన సుందర సౌధములముందు మందగమనంతో ప్రవహించు తూండే ఆ కాలువల దృశ్యం మరి అద్భుతమై చూడ సాంపుగా వుంటుంది. ఆ కాల్వల్లోని నీరు నగరోపయోగానికే గాక తోటలు, భూముల తడుపుకూడ వినియోగపడుతుంది. పట్టణ విహారాభిగాన వ్యాపించియున్న పండ్లతోటలు, వుద్యాన వాటికలు నగరానికి మరింత శోభను చేకూర్చుతున్నాయి. ఆ వుద్యాన వనాలు ద్రాక్ష, అక్రోటు, అంజూర, సీమరేగు, మొదలగు వివిధ ఫల - వృక్ష - లతా సంభూతములు. వేసవియం దీ చెట్ల శీతల ఛాయలనుండి కాలువల్లో ప్రవహించు నిర్మల వినీల తోయముల నెంతసేపు చూచినా కన్నుల కలసటే వుండదు. మా ఆచార్యునికికూడా పండ్లతోటలు విరివిగానే వున్నాయి. తోటలందె పండ్ల నెండబెట్టుటకును, నిల్వచేయుటకును తగినయీడ్లు, గోదాములుకూడ వున్నవి. వర్షుతువు ఆరంభమైన లగాయతు శరద్రుతువు గడచిపోయేవరకు వృక్షములు, లతలు పుష్పించి ఫలించుతుంటాయి. ద్రాక్ష తీగలను కత్తిరించి గుబుర్లుగా చేస్తారు. ద్రాక్ష గుత్తులు మొదట్లో రేతరంగు పచ్చలవలెను, పిమ్మట పుష్కరాగముల గుత్తులవలెను అతి మనోహరంగా కన్పించుతాయి. పద్మరాగాలను పోలిన ఎర్రని అంజూరపండ్లశోభ నేత్రానంద దాయకంగా వుంటుంది. విశాలోన్నతములైన అక్రోటుప్రమానులు కొమ్మలంతటా చిక్కగా ఆకులుకల్గి చల్లని నీడ నిస్తాయి. చెట్లనిండ పండ్లుండు కాలంలో తక్ష శిలలోని తోటలదారులన్నీ తెరువబడి వుంటాయి. పాంథులు స్వేచ్ఛగా యే తోటలోనికైనా పోయి యే యేపండ్లన్నన్ని కోసుకొని ఆరిగించినా అభ్యం

తరం వుండదు; కాని, కక్కుర్తిపడి మాటలుకట్టుకొని పోవడం మాత్రం తప్పగా భావించబడేది.

తోటలు దాటిన తర్వాత పంటభూములు చాలా దవ్వువరకు వ్యాపించి వున్న మా గురువుగారికి కొండ్ర యెక్కువగానే వుంది. చలికాలంలో ఆ భూములందు స్మశానవాటికల్లోని నిశ్చిదవాతావరణం తాండవించుతూంటుంది. భూములన్నీ ఒత్తి యొందుగెడ్డలు. పొలాల్లోవుండే యిండ్లలో నాకర్లు మాత్రమే మసలుతూంటాయి. గొడ్డు-గోదమాడ వుంటాయి వసంతాగమనంతో అక్కడి నిస్త్యతపోయి నల్లిమగ్గలా సదీవత్వం నిండిపోతుంది. కరిగిన మంచుతో చెచ్చుగిల్లిన భూమిని చీల్చుకుంటూ వందలాది అరకలు నడుస్తుంటాయి. మేడపట్టి దున్నేవారి మనురగానంతో ఆ ప్రాంతాలు ప్రతిధ్వనించుతూ వుంటే. ఆ పనిపాటల రోజుల్లో విద్యార్థులం అందరం ఆచార్యునితోపాటు పొలాల్లోకి వెళ్ళేవాళ్ళు. చెత్తపోగులు విరజియ్యటం, దుక్కిదున్నటం వగైరా పనుల్లో సాయపడుతూండే వాళ్ళు. వైకాలిలో వుండగా నేను పొలంపాటులో ఆందా ననిపించుకొన్నాను. ఇక్కడకూడా ఆ పేరు నిల్చుకొన్నాను. మా ప్రాంతంలో దున్నుతూ పాడేపాటలు నాకింకా జ్ఞప్తికున్నది. కాని భాషాభేదమేకాక యిక్కడి పాట్లలోకూడ చాలతేడా వుండటంవల్ల యెంతాళి చేస్తారన్న వెరపుకొద్దీ నేను గొంతెత్తి పాడటానికి సాహసించేవాణ్ణి కాను; అయినా నా ప్రక్కనున్నవాళ్ళు పాడుతూంటే లయనందుకొని గునిసేవాడిని. మరుసటి దుమ్మలాచ్చేసరికి యిక్కడి పాటలే కొన్ని కంఠస్థం చేశాను.

మధ్యాహ్నంవేళ నాగళ్ళాపి చిగురుటావల చెట్ల నీడకు విశ్రాంతి తీసుకొనే వాళ్ళు. ఒక్కొక్కప్పుడు పుష్కరిణీ రూపం దాల్చిన పంటకాల్వలలో స్నానమాడేవాళ్ళం. అది స్నానంచేసే సమయం కాకపోయినా యువకచాపల్యంతో నీటిలోకి దిగేవాళ్ళం. అలాంటప్పుడు మా శరీరావయవాల గుణదోషాలను తెలుస్తూ ఆచార్యులు చక్కని సలహా నిచ్చేవారు. బట్టలన్నీ దిగవిడిచి దిగంబరులమై యువతీ - యువకుల మందరము గట్టుమీదనుంచి నీడలు తేలుతూన్న నీటిలోకి వురికేవాళ్ళం. మేము ఓలలాడుతూంటే మా సర్వాంగములను పరిశీలనగా పరికించిన ఆచార్యులు “రోహిణీ ! నీ పార్శ్వంలో కొవ్వు పేరుకుంటోంది”. “సుమేధా ! నీ పిక్కల్లో కండరాలున్నట్టేలేవు”. “అనురుద్దా ! పిటుదుల్లో అంత మాంసం మోస్తున్నా వెందుకోయి ?” “సింహా ! అందరిలో నీ వొళ్ళే సర్వాంగ నుందరంగావుంది. కొవ్వెక్కడా మచ్చుకై నాలేదు. శరీరమంతా నరాలు, కండరాలతోనే నిండివుంది...పనికి దొంగలైనవారిలోనే కొవ్వు పెరుగుతుంది. సరస్వతి బ్రరాలాగా తయారవుతోంది. ఆమె పొత్తికడుపు చూడండి ! ఎప్పుడూ కడుపుతూన్నదానివలె కనిపిస్తుంది.” “సరస్వతీ ! నువ్వురోజూ కాస్తేపు గుర్రపు

స్వారీ చేస్తాడు. ఇక్కడ మన కొట్టంలో గుర్రాలు వుండనే వున్నైగా” అని యిలాగే ప్రతిభాకి శరీర పరిశ్రమను గూర్చి సలహా లిచ్చేవారు.

మేము గంటలతరబడి యీదులాడుతూ, బుటకలువేస్తూ, ఒకరినొకరం పట్టుకుంటూ, నీళ్ళుచిమ్ముకుంటూ ఆగ్రేష్మ అపరాహ్ణాలను గడుపుతుండే వాళ్ళం. తర్వాత పెరుగు, తేనె, పళ్ళరసాలు కలిసిన పానీయం తాగేవాళ్ళం. వేసవికాలంలో మధ్యాహ్నం తేలికైన ఆహారం తీసుకోవటము మామూలు; కాని సాయంత్రప్పుట చాల హుషారుగా వుండేది. అప్పుడు పనికూడ చాల కొద్ది సేపే చేయాల్సివుండేది. సూర్యాస్తమయం కావటంతోటే అందరం పనులాపివేసి పొలంలోని యింటిముందుకు చేరి; వూడ్చి శుభ్రంచేయబడ్డ నేలమీద కూచునే వాళ్ళం. పొగలేని మంటలో పేబబడ్డ గోమాంసపు ముక్కలు, మధుకలకాలు యెదుట ప్రత్యక్షమయ్యేవి. మేము మాంసపు ముక్కలు నములుతూ, మధ్య మధ్య కొయ్యగ్గానులతో మద్యపానంచేస్తూ ప్రక్కనున్న వాళ్ళకూడ అందించేవాళ్ళం. కళ్ళు కొంచెం యెలుపెక్కగానే కూనిరాగాలూ, పాటలూ, దరువులూ ఆరంభమయ్యేవి. ఆఖరున స్త్రీలు నృత్యంచేసేవారు. గురుపత్నికి అయిదోపడి ముగింపుకొస్తున్నా ఆమె నటనా నైపుణ్యం అబ్బురంగా వుండేది. నాలాటి పడుచువాళ్ళిద్దరు సతమతమై చెమటలో మునిగి ముద్దలైనా ఆబిడ అడుగు, స్వరం దరువుతప్పేవికావు. ఇంతకూ చిత్ర మేమంటే ఆమె అలిసేది కాదు.

నాట్ల ముగింపోత్సవాడు ఆచార్యులు తమ అద్భుత నాట్య కాళల్యాన్ని ప్రదర్శించారు. ప్రతి అవయవము, కండరము ఆయన స్వాధీనముమూ వున్నట్టు తోచింది. నృత్యము సర్వోత్తమ మయిన వ్యాయామమని వారి విశ్వాసం. అది యావజ్జీవాన్నైనా పరిశ్రమయని ఆయన చెప్పారు. “పసిబిడ్డను ఊయలలో పడుకోబెట్టితే శిశువందులో పడివుండియే అటు నిటు కొట్టుకొని తన అవయవాలను కదిలించుకొనును. ఆ విధంగా కొవ్వను కరిగించుకొని కండరాలుగా మార్చుకుంటోంది. జ్ఞానం కల్గిన దర్మిలా శరీరపటుత్వాన్ని నిల్వగలది నృత్య మొక్కటే. గొడ్డతో నరకటంవల్లా, పలుగుతో తవ్వటంవల్లా కొన్ని కండరాలకు సత్తువ చేకూరేమాట నిజమే. నడక, పరుగులవల్ల కాళ్ళు దృఢమై, తిన్నగావుంటై. మల్ల - ముష్టియుద్ధాలచే అనేక అవయవాలు శక్తివంతమవుతాయి. కాని, సక్రమపద్ధతినిచేస్తే శరీరమందలి ప్రతికండరాన్ని పుష్టిచేయుగలదిమాత్రం నృత్యమే. ఎండవేడికి మంచుకరుగునట్లు నాట్యంతో కొవ్వ కరిగిపోతుంది. తతిమ్మా శారీరక పరిశ్రమలన్నిటివల్ల మనస్సు విసుగు చెందుతుంది. ఏ శ్రమ చేయటానికైనా చిత్తాన్ని బలవంతం చేయవలసి వస్తుంది; కాని, నృత్యం చేయటానికి మనస్సెన్నడు విసుగుచెందదు. దీనివల్ల శరీరావయవాలన్నిటికి పుష్టి చేపూరుటతోపాటు మానసిక అభిసత్వంకూడ పటాపంచలవుతుంది. పగలంతా కష్టపడి,

వచ్చిన తర్వాత సాయంత్రం కాస్త సురాపానంతో నృత్యం కూడ చేస్తే, మర్నాటికి కావలసిన శక్తి సంచయం జరుగుతుంది. నృత్యకళ మానవుల కహారమైన ఆనందాన్ని కల్గిస్తుంది. సరస్వతికి నృత్యపట్లగల విముఖత్వమే ఆమెనట్లు బ్రహ్మగొడ్డులా తయారు చేస్తోంది." ఇది ఆ వుత్సవంనాటి నృత్య సందర్భంలో ఆచార్యుడు వెల్లడించిన భావాలు.

నాట్లు, విత్తుట అయిన అనంతరం వుత్సవం జరిపే రివాజు మా వైశాలి లోనూవుంది; అయితే యిక్కడివారాజుత్వవాన్ని మరింత వుత్సాహంతో జరుపుకుంటారు. ఆనాడు లేగలు, ఆవులు, గొర్రెలు, పందులు మొదలైన వివిధ జంతువుల మాంసం పక్వంచేస్తారు. నేతి అరిసెలు, అప్పచ్చులు, తీపివి, చప్పనివి, సన్నబియ్యపు క్షీరాన్నం, బోకలు, మాంసంతో రెండు రూముల పర్యంతం మరగకాచిన రుచిగలచారు, యింకెన్నో రకాల కూరలు వండుతారు. ఆనాడు ఆచార్యుని భూముల్లో పనిచేసే కమతగాళ్లు, సహాయులు యావన్మంది నగరానికి చేరువలోవున్న పొలంలోని యింటికి చేరుకుంటారు. అక్కడి కందరు నూతన వేసవివస్త్రాలు ధరించివస్తారు. ప్రాద్దుగ్రుంకక పూర్వమే పాన-గానములు ప్రారంభమవుతాయి. ఆ సమయంలో ఆచార్యుని మధ్యభాండారంలో నిల్వ వున్న యెప్పటెప్పటి మద్యములు, ద్రాక్షారసములు అక్కడి కొస్తాయి. ఆచార్యుడు, శిష్యబృందం, పనివాండ్ర పరివారాల్లోని యావన్మంది సహపాక్తిసే భోజనంచేస్తారు. ఆ రాత్రిఅంతా నృత్య-గానములతో గడచిపోతుంది.

భూములు, తోటలేగాక తక్షశిలావానీల జీవనాధార సాధనాలలో వాణిజ్యంకూడ ముఖ్యమైనదే. భూమార్గాలగుండా తూర్పురాజ్యాల్లోని వస్తు సముదాయాన్ని పారశీక, బాబిలన్, గ్రీకు దేశములకు చేర్చుటలో సహాయ పడుట తక్షశిలలోని స్థల సార్థవాహుల పని. శ్రావస్తీ, రాజగృహం, కాళాంబి, ఉజ్జయినీలకంటె తక్షశిల సర్వ సమృద్ధి కాలిగా వుండుట కావ్యాపారమే ప్రధాన హేతువు. శ్రావస్తీ, కాళాంబి పట్టణములయందు మహారాజులు, రాజకుమారులు, అమాత్యులు, శ్రేష్టులు, సార్థవాహుల విభవనాలెన్నో నివున్నాయి. ఆ భవనాంతర్భాగము లందలి విశ్వేశ్వంతో తక్షశిల సామాన్యపౌరుల వీరి సంపదలు తుం.తూగలేవు; అయితే తక్షశిలలో ఒక విశేషం కనిపిస్తోంది. అది ఆరాచ నగరుల్లో కన్నడను. ఇక్కడ ఆకలితో అటమటించువారుగాని, బిచ్చ మెత్తుకొనువారుగాని కంటిక్కనపడరు. మానవుల కట్టి నికృష్టస్థితికల్గుటను ఇక్కడి ప్రజలు పెద్ద కిశింకంగా భావించుతారు. సమర్థులను ప్రతివారికి పనినో, లేక యేదేనియితర జీవితాదర్శమార్గాన్నో తెలికి చూపించుట తమ విధ్యుక్తధర్మంగా యెంచుతారు తక్షులు. ఇక్కడ బానిసలనేవాళ్ళే లేరు. నాకిరీచేయు స్త్రీ-పురుషులన్నా యజమానులు వారిని తమతో సమాన మానవులుగానే చూస్తారు; వారిపట్ల యజమానుల ప్రవర్తనకూడ అల్లాగే వుంటుంది. వీరు నాకరులకు చాలి

నంత ఆహార - వేతనాలను యిస్తారు. ఇంతేకాదు, ఆమోద ప్రమోదాల్లో కూడ తమతో సనుభాగులను చేస్తారు. తక్షశిల పోరాల్లో ఎవరైనా యేదైనా ఆపస్తుకు లోనై గత్యంతరంలేక భృత్యులు కావలసివస్తే వారిని నౌకరు లనడానికి వల్ల కాదు. అల్లాంటి వాళ్ళను పరివారంలోని వ్యక్తులుగానే పరిగణించి, వారి ఆహార-పానీయాల్లో, వస్త్రధారణలో, నివాసవిషయంలో సమానావకాళాలను కల్పించు తారు. తక్షశిలప్రజారాజ్యంలోకి పరాయిచోటునుంచి వచ్చిన కర్మకరుల (నౌకర్లు) గూర్చి మాటల సందర్భంలో ఆచార్యుడు చెప్పినది “మా పంచాయతీ రాజ్యం రక్తసంబంధంతో ఆధారపడివుంది. కాబట్టి బయటనుండి వచ్చినవారికి పౌరసత్వ హక్కులివ్వటము మా స్వాధీనంలో లేనిపని. అయితే మానవులము, ఆర్యులము అయివున్న కారణంగా మేము వారికి పరాయివాళ్ళనునే భావమైనా కలుగకుండు నట్లు ప్రవర్తించాలి.”

4. సహ యో పా ధ్యా యు డు

నేను తక్షశిలకువచ్చి నాలుగేండ్లు గడిచిపోయినై. ఈ లోగా నేను గ్రహించిన గ్రంథాలు గురించి వైన చెప్పాను. పూర్వంలాగా తక్షశిల నాకిప్పుడు కొద్దికాదు. ఈ అద్భుత విచిత్రనగరం నా కిప్పుడు నుపరిచితమైంది. తొలిదర్శనంతో నే తక్షశిలపై నా కేప్పడిన ప్రేమమరింత పెచ్చై నా హృదయంలో స్థిరపడిపోయింది. ఇప్పుడు వేష-భాషల్లో తక్షశిల పోయినవలె నేనూ మారి పోయాను. శీతాకాలంలో వారిలాగానే నేనూ చొక్కాయి, మరాయి ధరించు తున్నాను. పొడుగ్గా వెరిగిన జుట్టును ముడివేసుకొని చర్మంతో కుట్టుడిన చెవుల టోపీని తగిలించు కోవటానికి ఆలవాటు పడ్డాను. అన్నిటికిమించి ఆచార్యులవారి శిష్యబృందంలో అందరికంటే కుశాగ్ర బుద్ధిగా పేరుపొంది, వారి ప్రేమ-వాత్సల్యాలకు పాత్రుడనయ్యాను. నే నిప్పుడు క్రింది తరగతుల విద్యార్థులకు పాఠాలుకూడ చెపుతున్నాను. అమ్మ, చెల్లాయి- సోమ అప్పుడప్పుడు జ్ఞాపకం రాకపోవటంలేదు; కాని, ఆచార్యుడు, గురుపత్ని, రోహిణుల స్నేహ-వాత్సల్యబంధితుడనై తక్షశిలను వీడిపోవలసివస్తే వారి యెడబాటుకు నిట్టూర్చుకుండా వుండగల్గడము అసంభవమే. ఇన్నాళ్ళ వ్యవధిలోను నాకు వైకాలినుంచి వస్తమానం చేరింది ఒక్కసారి మాత్రమే. అమ్మ సార్థవాహులకు బతిమాలి తాళ పత్ర మొకటి సుదత్తుని మనిషికిచ్చి పంపింది. అదొక్కటే నాకు చేరినది. నేను యేటేటా తిరిగి వెళ్ళే సార్థవాహుల ద్వారా వుత్తిరాలు పంపుతూనే వున్నాను; కాని, ప్రతిదీ అమ్మకి అందినదనడానికి వీలేదు. అమ్మ సాకేతంలోనో, శ్రావస్తి యందోవుండి వున్నట్లయితే జాబులు సులభంగా అందడానికి అవకాశం వుండేది. తూర్పు దేశసమాచారాలు మాత్రం సుదత్తు మనుషుల ద్వారా నాకు చేరుతుండేవి.

పైరులు బాగా పండి ఒరిగాయి. కుసుమవర్ణపు కంకులతో గోనును కోరకు సిద్ధంగావుంది. ఆచార్యులు ఒక పొలంలోని పైరును కోయించి కైలు చేయించే బాధ్యతను నాకు అప్పగించారు. ఆ చేనే వారి పొలాల్లోకి పెద్దిది. విశాలంగా వ్యాపించివున్న మడులకు మధ్యన ఒక యిల్లుంది. కమతగాళ్ళేకాక కొందరు విద్యార్థులు, రోహిణీ నాకు సహకరించటానికి వచ్చారు. సంధ్యవేళ మేమందరము కమత గృహానికి చేరుకొనేవాళ్ళం. ఉదయాన గంపెడు చీకటుండగానే నేను చదితిని, మజ్జిగవున్న తోలుసిద్దెను చాకను తగిలించుకొని, గుర్రమెక్కి పొలంలోకి వెళ్ళే వాడిని. కోతకోసి కుప్పవేసిన చేనో వదిలేసిన పచ్చనికర్రలను తినటానికి గుర్రాన్ని

విడచి, కొడవలి చేతబట్టి మునుంలా వొంగేవాణ్ణి. అప్పటికి అందరూ వచ్చి మునుంపట్టేవారు. ఏమీయ కాపాయలో ఒకడు పాడుతూంటే అడవాళ్ళు, మొగవాళ్ళు అందరూ అందుకొని పాడుతూ కోతకోసేవాళ్ళు. పురుషులము స్త్రీల స్వరాల్లో స్వరంకలిపేవాళ్ళం; కాని, ఆ మాధుర్యం మా స్వరాల కెక్కణ్ణించి వస్తుంది! ఆవిధంగా సాటూ తన్మయులమై యెంతసేపుకోసినా శ్రమ అపించేది కాదు. మా భోజనాలయేర్పాటు రోహిణి చూచుకొనేది. ఆమె మధ్యాన్న మప్పుడు గుర్రపు పాలతో కాచిన కల్లునొక జాడీతోతీసుకొని, ఆహారపదార్థాలను, మంచినీటి పీపాను ఒక చిన్నబండిలో వేసుకొని మా వద్దకుతెచ్చేది. అందరము ఒక చెట్టునీడను చేరి వెక్కిరింతలు - వేళాకోళాలతో ఖులాసాగా సాపాటు ముగించేవాళ్ళం. రోహిణి వంటవారిని వెనక్కిపంపేసి, తాను మాతోపాటు పనిలో నడుంవంచేది. మధ్యాన్నం యెండతీవ్రంగా వున్నప్పుడు కాస్తేపు మాలిగేవాళ్ళం. అల్లాంటప్పుడు పచ్చిగోధుమలను వేయించుకొని పూచబియ్యం తినేవాళ్ళం. ఆకు పచ్చని ఆకుల్ని, రెమ్మల్ని, బంగారురంగు గోధుమకంకుల్ని సహచారిణుల స్వస్థ, అరుణ, గౌరవస్థ కేశపాకాల్లో తుటిమేవాళ్ళం. వినోదంకలిగించే కథలూ, కబుర్లూ చెప్పుకుంటూనో, కుచుకుతీసో ఆ సమయాన్ని గడిపేవాళ్ళము.

పొద్దువాలినతర్వాత మళ్ళీచేలో వొంగేవాళ్ళం. రోహిణి కోతకోయటంలో ఆరితేరినచెయ్యే. ఆమె స్వరం - హేమంత ఋతువులోని కలవింక పిట్టకూత లాగా - అతిమధురంగా వుండేది. చకచకా కోస్తూ పాడుతూంటే ఆమె తీయని గీతాలాపన - చండకరుని వేడికిరణులక్రింద శీతలచ్ఛాయగా - హాయిగా వుండేది. నూర్యబింబము అరుణాశ్లాకమైన పిమ్మట మే మొక్కొక్కప్పుడు క్షేత్రనృత్యం చేసేవాళ్ళం. యువతీయువకులము పండ్లతోగూడిన పచ్చని లతాభూషణాలను తలపైన సింగారించుకొనేవాళ్ళం. కంకులతోవున్న గోధుమపనను కట్టగా కట్టి నిలబెట్టి కుడిచేత కొడవలి, యెడమచేతితో గోధుమకంకుల గుత్తులు పట్టుకొని చుట్టూ కిమ్ముకొని, అందరం కలసిపాడేవారము. తర్వాత రెండు ముఠాలుగా చీలిన యువతీ-యువకులము నిలబెట్టివున్న గోధుమ కట్ట చుట్టూ తిగుగుతూ నాట్యం చేసేవాళ్ళం. గొంతులు తడవిపోతే రోహిణితెచ్చిన మద్యంతో తడుపుకొనే వాళ్ళము. క్రమంగా కళ్ళెర్రబడేవి. దివాకరు డలు పడమటి కొండ చాటున దాగగానే మే మిటు క్షేత్రగృహానికి చేరుకొనేవాళ్ళం.

గ్రీష్మఋతువు ఆఖరు రోజుల్లో గడ్డి - గాదములు పుష్కలంగా వుంటే. పశువులు మస్తుగామేసి పుష్టిగా వుండేవి. మా రాత్రి భోజనంలో మాంసం తప్ప కుండా వుండేది. అందుకోసం బలిసివున్న ఆవునో, గొడ్డైనో. పందినో కోసే వారు. సాయంత్రం పనుల్లోనుంచి యింటికి చేరుకోగానే మేము కాల్యకుపోయి స్నానమాడి వుతికినబట్టలు వేసుకొనేవాళ్ళం. వేసవికాలంలో తక్కువకూడ కైకాలి (వాసుల) వలె దుస్తులు ధరించుతారు. అడవాళ్ళు భోవతులు, ఉత్తరీయాలే

కాక పొట్టిరవికలుకూడ ధరిస్తారు. మా వైపు స్త్రీలవలె యిక్కడివారు నగలు పెట్టుకోవటం చాలతక్కువ. రెండు-మూడు పేటల హారాలు, కన్ఠభూషణాలు - యివే వారి ఆభరణాలు. వెండి బంగారు నగలను మారు లతా-పత్ర-పుష్పభూషణ ములయందే వీరికి మోజేక్కువ. గాంధారిణులు, మద్రచుదవతులు, సహజ సుందరీ మణులు వా రాభరణాలవల్ల అందకత్తెలుకావడంకంటే ఆ సుందరాంగులవల్లనే ఆభరణాలుశోభించుతాయి. ఎండాకాలంలో మేడోళ్లు ధరించేవారుకారు; కాని, యిక్కడి వారికి చెప్పులువేసుకొనే అలవాటు తూర్పురాజ్యాల ప్రజలకంటే అధికమే.

వైరుగు కోసినతర్వాత ఒకరోజు పసమీద యెండనిచ్చేవాళ్ళం. మర్నాడు మోపులకట్టి కర్మాంతగృహానికి చేరువలోచేసిన కళ్ళంల్లోకి చేచ్చుతాము. కోత సాంలమైనతరువాత మా పనిఅంతా ఆ కళ్ళంలోనే. పసని యెల్లతో తొక్కించి నూర్చేవాళ్ళం. నిత్యంనూర్చి పోగుచేసిన కనకరాశి (గోధుమల)ని సాయంత్రం గోతాల కెత్తినతర్వాత కళ్ళంలోనే పానం, నృత్యం జరిగేవి. అహో! ఆ కనకరాశి చూడటాని కెంతరమణీయంగా వుండేది! తమ శ్రమఫలితంగా చుట్టిలోనుండి పుత్పత్తి అయిన ఆ బంగారుపంటను కల్లారచూచుకొన్నప్పుడు మానవులకు కలిగే ఆనందాన్ని వర్ణించుటెవరితరము! ఊడ్చుల్లోకంటే పండి వొరిగిన వైరును కోసేటప్పుడు కలిగే ఆనందమే అద్వితీయము. కాబట్టి అప్పుడు ప్రతివారి కంఠములనుండి మధురమైన కూనిరాగం వెలువడటంలోగాని, మనస్సు పరవళ్లు తొక్కుతూ నృత్యం వైకి పరుగులెత్తుటలోగాని వింతలేదు.

కోతలరోజుల్లో వర్ష మెప్పుడు వచ్చిపడుతుందో నన్న భయం వుండేది. ఇక్కడ వానలు కురవటం తక్కువే; కాని, తీరా వస్తే చేనుమీద, కళ్ళంలోను వున్న పంట - నోటిదగ్గరకువచ్చినపంట - పాడైపోతుందని బెదురు. అందుచే కుప్పలువేయటానికి ఆత్రపడేవాళ్ళము. నూర్పిడి, పోత అయిపోయి ధాన్యము - దూగరలతో కల్లాలు ఖాళీగానే మళ్ళీ సహపంక్తిభోజనాలు వుండేవి. పొలాల్లో పనిచేసిన స్త్రీ పురుషులు యావస్థందీ అందులో పాల్గొనేవారు. ఈసంవత్సరం నా అజమాయిషీక్రింద వన్న పొలంలోని ధాన్యమే మూడుగా యింటికి చేరింది. ఇందుకు నన్నూ, నా సహచరుల్నీ ఆచార్యులు మెచ్చుకున్నారు.

నాలుగో సంవత్సరం ప్రారంభమవుతూనే నేను సగం విద్యార్థిని, సగం వుపాధ్యాయుణ్ణి అయ్యానని యిదివరకే చెప్పాను. ఆచార్యుని శిష్యులు అయిదు వందలమంది వుంటారని వాడుక. అయితే యీ అయిదువందలమంది దూర ప్రదేశాలనుండి వచ్చి పై తరగతులలో శిక్షణ పొందుతున్నవారు మాత్రమే. ప్రస్తుతము తూర్పునుంచి వచ్చిన విద్యార్థులు తక్కువ. హరిలోను వేతన మిచ్చి చదువుకొంటున్న మగధ యువకులే జాస్తి. ఈ తేడా శుభలక్షణం కాదని ఆచార్యులు అంటూండేవారు. ఒక పర్యాయం ఆయన యిల్లాచెప్పారు:

“వత్సాసింహా! తూర్పున యుద్ధవిద్యాప్రాముఖ్యతను గుర్తించినది మగధ ఒక్కటేనని విశదమౌతోంది. వైశాలి, కుసీనర, కపిలవస్తు, పావా, అనుపియా దేవదహా - యిన్ని ప్రజాస్వామికా లుండగా నిన్ను మినహాయించితే వాటికి చెందిన మరో విద్యార్థి లేకపోవటము వారు యుద్ధవిద్యను మహాసింధు వాహినిగా యెంచక నిష్ఠల పుష్కరిణిగానే భావించుతూన్నట్లు తెలుపుతోంది. వత్సా! నేను తక్షశిలకు లేని గౌరవాన్ని, ప్రతిభను కలిగించేందుకు పొగడటం లేదని నీ వెరుగుదువు. ఈ తరుణంలో తక్షశిల జ్ఞానోదకాన్ని పుచ్చుకోనివారు యుద్ధ విద్యలో వెకపడిపోక తప్పదు. మహాలియుద్ధ విద్యావికారమడే. పతిత బంధుల మల్లు విద్యత్తులోకూడ నాకు సంజేహంలేదు; కాని, వారి విద్యలు పాతికేళ్ళకు పూర్వానివి. వారు వైశాలి, శ్రావస్తి నగరాల్లో కూర్చోని పాఠశీకులు నైస్య సంచాలనమందేయే నూతన పద్ధతులు ప్రవేశ పెట్టారో, వ్యూహాలను ఛేదించ తానికెట్టి కొత్త విధానం కన్పెట్టారో, విల్లు - అంబులకెక్కి వృద్ధికేమి మార్పుచేశారో, శిలాదుగ్ధాలను మార్చివేయటాని కేయే ఆయుధాలను తయారు చేశారో, యింకా యిలాంటి నూతన విషయాలూ తెలిసికోజాలరు. తక్షశిలలో మాత్రమే తెలియగలవు. మేము పాఠశీకులతోగాని, గ్రీకులతోగాని ద్వార సంబంధం పెట్టుకోము; అయినా వారి ఆంతరంగిక గుట్టు-మట్టులను బయటికిలాగి గ్రహించుటలో ఆరితేరాము మా యుద్ధవిద్య సింధునదీ ప్రవాహం. అదెన్నడూ ఎండిపోదు. కూతన జ్ఞానవాహినులు సదావచ్చి అందులో కలుస్తూనే వుంటే. విచారం! విచారం!! తూర్పున, యీ విషయాన్ని గ్రహించిన రాజ్య మేదైనా వుంటే అది మగధమాత్రమే. మగధ యుద్ధవిజ్ఞానాన్ని అత్యంతశ్రద్ధతో సముపార్జించు కొంటోంది. ఇక్కడికి వచ్చిన మగధవిద్యార్థులు నాకిచ్చే శుల్కాన్ని వారు తమ స్వగృహాలనుండే తెచ్చి యిస్తున్నారనుకోను.”

“లేదు గురూ! వారికి ఖర్చుతా రాజ్యకోశాన్నుంచే లభ్యమవుతోంది. మగధభూపాలుడు బింబసారుడు తెలివిగలయువకులను గాలించి గాలించి తక్షశిలకు పంపుతున్నాడు.”

“నాకూడ—వత్సా! — సరిగా యిదే సంజేహం వుంది. ఎన్నడూ మగధ యువకులు విద్యాజ్ఞనకై యిక్కడికింతమంది వచ్చేవారుకాదు. నాకు అరవై నాల్గు సంవత్సరాలు వచ్చినై. అనుభవాన్నిబట్టి మగధ తూర్పురాజ్యాల స్వాతంత్ర్యానికి ప్రబల శత్రువుగా తయారవుతోందని నా తలంపు. అది యెప్పుడో ఒక నాడు తూర్పు పంచాయితీ రాజ్యాలకు స్వాహాచేసివేస్తుంది; అంతేకాదు, అక్కడి చిన్న పెద్ద యేకాధిపత్య రాజ్యాలకు కూడ భుక్తంచేసుకొని తీరుతుంది. మగధ రాజు పర్షియా షాహన్ షా వలె తూర్పున యేకచ్ఛత్రాధిపతి అవుతాడు - అది నేడే కాకపోవచ్చు; కాని, వాని జ్ఞానత్పష్ట యిప్పటిలాగే తనివితీరకుండావుంటే పడేందకు లేకపోతే యాభై సంవత్సరాల అనంతరం!! ”

“అయితే మాకు ప్రమాదమున్నదన్నమాటే?”

“ఇంకా సందేహమా?”

“కాని, గురూ! మగధ నెదిరించటానికి మా లిక్టువీ పంచాయతీ ఒక్కటే చాలునని మా విశ్వాసం. ఈ సంవత్సరం మరో ఐదుగురు లిక్టువీ యువకులు యిక్కడికి రాబోతున్నారు. లిచ్చవుల మెన్నటికి మా జ్ఞానపిపాస నారనివ్వము; వైశాల తక్షశిలల అన్యోన్యత అచంచలమై స్థిరస్థాయిగా వుండేలావుతుంది.”

“వత్సా! మా అభిమతంకూడ అదే. తూర్పున ఒక్క వైశాలితోనే మాకు సన్నిహితసంబంధంవుంది. మగధ పాగరణచడానికి లిచ్చవు లొక్కరే చాలునని మాకూ విశ్వాసంలేకపోలేదు; అయితే సందేహానికికూడ ఆస్కారం కనిపిస్తోంది. అంగరాజ్యాన్ని మగధ వుదరగ్రస్తం చేసుకొన్నదని నువ్వే చెప్పావు. అంటే అంగ రాజ్య అంగ - అథబలమంతా మగధ చేతిలోకి వెళ్ళిపోయిందన్నమాట. కోసల రాజ్యానికూడ వృద్ధాప్యం దాపురించినట్టే కన్నడుతోంది. అపార జన - ఘనము లతో కాశీ, కోసల రాజ్యాలను ఆధీనం చేసుకొని, కాక్య, మాళవాది రాజ్యాల పరవశత్వా న్నూతగానూ వైశాలి స్వాతంత్ర్యాన్ని సంకటావస్థలో పెట్ట వచ్చును. మగధ కింకా వయస్సుడిగిన చిహ్నాలు కానరావటంలేదు. బింబసారుడు పరిపాలనా దక్షుడు. అతని కొడుకుకూడ తండ్రీవంటివాడే. అయితే వైశాలి ఆదమరచివుండక అప్రమత్తతో మెలగాలి.”

“బింబసారుని కుమారుడు అజాతశత్రుని నే నెరుగుదును గురూ! అతడు అతి చతురుడు. వాని జనని మా విదేహ దేశపు ఆడుబిడ్డే. అజాత శత్రుని నేను చూచాను కూడాను. అతడు ఆచార్య మహాలివద్ద యుద్ధకళలో ప్రావీణ్యత సంపాదించ వచ్చాడు. తక్షశిలకు రావాలనికూడ వువ్విష్టూరాడు; కాని వాని తలి-దండ్రు లందుకు అంగీకరింపలేదు. ఇక్కడ విద్యాభ్యాసచేసి వెళ్లిన జీవకుడు అజాత శత్రుడు చాల అన్యోన్యంగా వుంటున్నారను.”

“జీవకుడా! ఇక్కడ చదువుకొని వెళ్ళాడా?”

“అవును గురూ! అయితే అతడు వైద్యుడు. ఇప్పుడతనికి తూర్పు దేశాల్లో మంచిపేరు-ప్రఖ్యాతులున్నాయి. మగధ, కోసలములందేగాక ఉజ్జయిని దాకా అతడికి గిరాకివుంది. జీవకుడు వైద్యశాస్త్ర విశారదుడేగాని యోనిడు కాదు.”

“వీరులు, వైద్యులు కలిస్తేనే యుద్ధంలో జయాన్ని సాధించగలుగుతారు వత్సా! ఆరతేరిన శస్త్ర చికిత్సకులు గాయపడిన వేలాది సైనికులను రక్షించడమే కాదు; కుటిల సంగ్రామంలో వారు అత్యంత సహాయకారులు కూడాను. ఒకే ఒక వైద్యుడు ఒక మహా వైద్యాన్నంతనూ మూర్ఖులతం గావింపగల శక్తి వంతుడు.”

“జీవకుడట్టి విషయాల్లో మరీ నేర్పరి గురూ! ఈ మధ్యనే అవంతిరాజు - పంజాబ్‌కునికి చికిత్సచేయటానికి జీవకుడు ఉజ్జయినికి వెళ్లాడు. ఏ కారణానో రాజు అతనిపైన కుపితుడయ్యాడు. జీవకుడు పలాయనంచేసి ప్రాణం దక్కించుకోవాల్సివచ్చింది. పంజాబ్‌కుని దూత ఒకడు అతన్ని మార్గంలో లంకించుకున్నాడు. అప్పుడు జీవకుడు వుసిరకాయలు తింటున్నాడు. వాటిలో రెండు రాజదూతకు తినమని యిచ్చాడట. జీవకుడు తాను భక్షించుతూన్న వాటిలోనే యివ్వడంవల్ల వాడు అనుమానించక తినివేశాడు. తత్ఫలితంగా ఆ దూత మూన్నాళ్లదాకా స్పృహ లేకుండా పడివున్నాడట.”

“కాబట్టి - కుమారా! - జీవకుడు యుద్ధంలో యెంత వుపయోగికారి కాగలడో నీవు విదితమే. ఏమైనప్పటికీ - మగధ యిప్పుడొక శక్తివంతమైన వున్నా లిచ్చువుల సేమి చేయబాలదని నాకు విశ్వాసం వుంది. కాని, మగధ మరికొన్ని రాజ్యాలను స్వాధీనంచేసుకోవటంలో కృతకృత్యులయినప్పుడు మాత్రం ప్రమాదం హెచ్చుతుంది. అందుకు తగినట్టుగానే సమీపంలోని కోసలరాజ్యం తిడుతు తూనే వుంది. పైగా తక్షశిలలో పట్టభద్రులై వెళ్ళుతున్న ఈ భావి మగధ సేనా పతులు కనపడుతూనే వున్నారు!”

“కాని, తమరు వారికి యుద్ధవిద్యారహస్యాలన్నిటినీ అంతు చిక్కనివ్వటం లేదుగా గురూ!”

“అది యదార్థమేగాని, మీరు నేర్చుకునేది మాత్రం అల్పమా? గుట్టు - మట్టుల సంగతో, వాటిలో చాలమట్టుకు నేర్పరులైనవారు తక్షశిల గాలి సోకుట వల్లనే గ్రహింపగలుగుతారు. మగధ మహా ప్రమాదకరమైనది. అది పర్షియావలెనే తూర్పున పెనుభూతం! పశ్చిమగాంధారపురుషులను నీవు చూచేవుంటావు. తూర్పు పశ్చిమ గాంధారములకు కేవలం మహాసింధు మాత్రమే అడ్డుగా వుంది. వారు తెలివితేటల్లోగాని, శౌర్య-పరాక్రమాల్లోగాని మాకేమాత్రం తీసిపోరు; కాని, డరయను అపారసేనావాహినులముందు వారి కాలాసలేను. మేమైనా ఒంటరిగానే యెదిరించవలసివస్తే తక్షశిలలో కూడ డరయనుసామంతుడే అధికారం చలాయించే వాడు. ఉత్తరాపథంలోని ప్రజాసత్తాకరాజ్యాన్ని డరయనుకుక్యతిరేకంగా ఏకమై నిలబడటం మా ఆదృష్టమే; కాని, యీ వికృతబక్కిలే సరిపోదని నావుద్దేశం. మా వికృతసానుభూతిపై నాధారపడివున్నది. మద్రదేశీయులు తమస్వశేషసంరక్షణార్థం పోరాడినట్టుగా తక్షశిలకోసం యుద్ధం చేయగలరా? వారికి సయాల్ కోటపై నున్నంత ప్రేమాభిమానాలు తక్షశిలపై నెట్లుండగలవు? కాబట్టి మా వికృత అచంచల మనడానికి వల్లకాదు. అటువైపున ఫారశీకపు రాజు-డరయను తన చేతి క్రింది జనపదాలన్నింటిని రథానికి పూన్చిన గుట్టెల్లాగా కూర్చుకొని ముందుకు ఉరకడానికి సంసిద్ధంగా వున్నాడు.”

“...గురూ! ఈ భయమే అప్పుడప్పుడు నన్ను కూడ వ్యాకులపరుస్తూంటుంది.”

“కాని, వత్సా! ఈ ప్రమాదాన్నుంచి తప్పించుకొనే వుపాయం నా కిప్పటికీ తోచలేదు. ఒక వుపాయం వుంది; కాని, అది మా కాచరణయోగ్యం కాదు. ఉత్తరాపథంలోని పంచాయితీ రాజ్యాలన్నిటినీ కలిపి ఒక కూటమిగా యేర్పరచి, ఒకే కాసనం తయారుచేయటం సభంవమైనప్పటికీ ఆ తరువాత మేము మా జాతిస్వాతంత్ర్యం, జాతిగౌరవము, రక్త సంబంధాలను విడచిపెట్టికోవలసి వస్తుంది. ఇందుకు మా పంచాయితీలోని పసిబాలుడు కూడ అంగీకరించడు. పరస్పర సానుభూతి, సమాన ప్రమాద సామ్యంవల్ల యిప్పుడు మా ప్రజాస్వామి క్లాగ్ యేగ్పడి వున్న ఐక్యత నిలచివున్నంతవరకుమాత్రం ఫారశీకులను మహా సింధు దాటి కాలుమోపనీయము.”

5 రోహిణి

నాకు యిరవై నాలుగోయేడు జరుగుతోంది. రోహిణికి పదహారేళ్లు. రోహిణితోటి నా బాల్య స్నేహము మాయద్వరిమధ్య యువతీ యువకుల ప్రేమగా పరివర్తనమైన ముహూర్తం - లేక రోజు - ఫలానా అని చెప్పటం కష్టం. అయితే సంవత్సరంక్రితం జరిగిన ఒకఘటన మాత్రం యింకా స్థాపకం వుంది. అప్పుడు నేను కాయాలాపడి మంచమెక్కాను. వారంరోజులు గడిచినా జ్వరం నిమ్మళించలా. వైద్యుని ఔషధము యేమి పనిచేయకపోవటం జూచి మా ఆచార్యునిహృదయంలో సందేహ మేర్పడింది. నేను జీవించనేమో నన్న అనుమానంతో ఆయన మాటిమాటికి నావద్దకు వచ్చి చూస్తుండేవారు. తన పడకగదికి ప్రక్కగదిని భాళిచేయించి నన్నక్కడికే చేర్చారు. నేను పూర్తిగా క్షీణించిపోయి బొత్తుగాలేవలేని స్థితిలో వున్నాను. మందు, మంచి నీరు తప్ప వేరే ధానకంలేదు. ఆచార్యుడు, గురుపత్ని - యిద్దరూ నిత్యము యెన్నోసార్లు వచ్చి నన్ను చూచి వెదుతూండేవారు. రోహిణి నాగది విడిచి వెళ్ళేసకాదు. ఆమె యెప్పుడూ నా మంచం ప్రక్కనే ఒక యెత్తుపీటమీద కూచుని పంఖా విసురుతూనో, మందు తాగించుతునో, పక్కసరిచేస్తూనో వుండేది. నేనెప్పుడైనా 'పోయి పడుకోమని అంటే యిప్పుడే నిద్రలేచి వచ్చా'ననేది. అప్పటి నా స్థితిలో ఆమె చెప్పింది నిజమేనని నమ్మేవాడిని; కాని, రోహిణి అధరారుణిమ రోజు రోజుకు పేలవమై తెల్లబడుతూండటం గడునించుతూనేవున్నాను. ఒకనాడు నేను స్వప్నహలేకుండా పడివున్నాను. కొంతసేపటికి తెలివి వచ్చినిద్రనుంచి మేల్కొన్న వానివలె కళ్ళు తెరచేప్పటికి రోహిణి కనుకొలకుల నుండి అశ్రుబిందువులు రాలు తున్నై. నా నోట మాట పిగలటమే కష్టంగా వుంది; అయినా లేని ఓపిక తెచ్చుకొని "ఏడుస్తున్నావా పిల్లా! నేను చూచాణ్లే" అన్నాను. ఆమె కళ్ళు తుడుచుకొని నావంక చూచింది. రోహిణి కళ్ళు వాచివున్నై. నల్లని ఆమె కనుపాపల మీద కన్నీటి ఛాయలు కనబడుతూనే వున్నాయి. నేను చెయ్యాడించా లుకుంటూండగా ఆమె తలను నాకు దాపుగా పెట్టింది. ఎన్నాళ్ళయిందో ఆమెకేశములు సంస్కారం లేక చిక్కుపడివున్నా, మృదువుగానే వున్నై. నే నామెకుంతలాగ్లో వేగ్గాడించుతూ "రోహిణి! నాకు ఖులాసాగానే వుంది, నువ్వు విచారించకు అన్నాను.

"అవునన్నయ్యా! నీకు ఖులాసాగానే వుంది." స్వరాన్ని బిగబట్టుకొని అంది,

“మరినవ్వు దుఃఖించుతున్నా వెంతుకు?”

ఆమె సమాధానం చెప్పకుండానే చేతితో నా నొసటిమీద నిమరసాగింది. ఆమె చేయిచల్లదినం నాకు హాయిగొల్పింది. నాటినుంచి నిజంగానే నా జ్వరం తరుగుముఖం పట్టింది. క్రమంగా పథ్యంకూడ పెట్టారు. అప్పుడందరికంటే అధికంగా ఆనందించింది రోహిణి.

మళ్ళీ సంవత్సరం గిర్రున తిరిగి వచ్చింది. నా శరీర మిప్పుడు పూర్వంలాగే సత్తువకలిగి బలిష్ఠంగా వుంది. ద్రాక్షఫలించే దినాలు. ఒక తోటను సంబాళించే భారాన్ని నేనూ, రోహిణి వహించాము. వర్షంలేదు. గాడ్డులు తీవ్రంగానే వున్నాయి. ఇద్దరం తోటలో కౌశ్యము. పచ్చని ఆకులన్న ద్రాక్షలతతో రోహిణి శిరోజాల నలంకరించాను. పచ్చని పండు ద్రాక్షగుత్తులను కూడ ముచ్చటగా జుట్టుకు వేలాడదీశాను. ఆమె చెవుల నుండి కపిషా ద్రాక్షగింజలు వేలాడతూనే వున్నాయి. అదే ద్రాక్షమాల మెళ్ళో ఆలరారుతోంది. అప్పుడామె ముఖ సౌందర్యాన్ని వలంకించుతూ “నీ అరుణ ముఖమండలము, స్వర్ణ కేశాలు, చిరు గుబ్బలమీది యీ ద్రాక్షాభరణాలు యెంత రమణీయంగా వున్నయోమాడు రోహిణీ!” అన్నాను.

“ఆఁ, నవ్వలాగే పొగడుతావులే” అన్న దామె.

వెంటనే నేను రోహిణి కరకమలాలను నా చేతుల్లోకి తీసుకొని ఆమెనొక దొరువుదగ్గరకు లాక్కెళ్ళాను. రావటానికి ఆమె ఏమాత్రం అభ్యంతరం చెప్పలేదు; ఆమె బుగ్గలు ఎరుపెక్కాయి. దొరువు వొడ్డున కూచొని నేను నీటిపైకి ఒంగుతూ “చూడు రోహిణీ! నువ్వెంత అందంగా వున్నావో!” అన్నాను.

ఆమె ముందుకు వొంగి చూచుకున్నది; గాని, వెంటనే దృష్టిని నా ప్రతిబింబంపైకి మరల్చి “మరి నవ్వో? నవ్వుతూన్న నీ కళ్ళెంత చక్కగా వున్నయో చూచుకో” అంది.

“కాదు రోహిణీ! నువ్వు పొరబడుతున్నావు. నిజంగానువ్వు మోహినిలా గున్నావు.”

“చాణ్ణి పరిహాసం”

“పరిహాసమా! యిటు రా, యిద్దరం నీటిలో మన ప్రతిబింబాలను చూద్దాం; కాని, రోహిణీ! నిజం చెప్పాలినుమా” అన్నాను.

ఆమె తన కుడి కపోలాన్ని నాయెడమబుగ్గ కాంచి వొంగి చూడటానికి బిడియపడలా. ఇద్దరం ఆకుకొని కూచొని వొంగి నీటిలోని మా ప్రతిబింబాలను చూచుకుంటున్నాము. రోహిణి అధ్ధనిమిలిత శీత్రాలలో నల్లని కంటి పాపలు అతి హృద్యమంగా వున్నాయి. ఆమె అరుణాధరమువైన చిందులు తొక్కుతూన్న చిరునవ్వు రోహిణి సుందర ముఖారవిందానికి మరింత వన్నె పెడుతోంది.

“ఏఁ, రోహిణీ! నువ్వు వనదేవత వలెనో, దేవకన్యలాగానో లేవో? నిజం చెప్పు” అన్నాను.

సేనింకా నీటిలోనే చూస్తున్నాను. రోహిణి తన ప్రతిబింబాన్ని చూడక, నా ప్రతిబింబాన్నే రెప్పవచ్చకుండా చూస్తోంది. నా మాటవిని! వెంటనే తలెత్తి నా కళ్ళలోకి చూస్తూ “కాదు, సింహ ముఖమే చూడముచ్చటగావుంది” అని నా కపోలంమీద తన పెదవు లాన్పింది. ఆమె వెనక్కి తొంగిపోటానికి అవకాశమియ్యకుండా నేను వెంటనే రెండు చేతుల్తోను లతాభూషణాలంకృతమై వున్న రోహిణి కేశపాళాన్ని పట్టుకున్నాను. ఆ య్యవ్వీతీయానందముద్రతో అలా ఎంతసేపున్నామో మాకే తెలియదు. ఇంకా యిరవైబుట్టల ద్రాక్షపండ్లు కోయా లన్న సంగతి స్పృహకు రాగానే నేనామెను వదలిపెట్టి “రోహిణీ! మనం చేయాల్సినపని అలాగే వుండిపోయింది” అని లేచాను.

మేము బుట్టలు ఒకచేతబట్టి తయారైన ద్రాక్షగుత్తు లొకటొకటిగా యేరి కోసేవాళ్లం. ప్రతిదినం కోసిన ద్రాక్ష గుత్తులను సాయంత్రం ఉద్యాన - గృహా పరిభాగాన దక్షిణోత్తరదిశలందరి ఎత్తైన గోడలలోవున్న కిటికీలవంటి వందలాది కంఠలలో యొడటానికి వ్రేలాడగట్టేవాళ్లం.

మరొకరోజున సంధ్యవేళ రోజులాగానే ద్రాక్షగుత్తులను వ్రేలాడ దీస్తున్నాము. పని ముగింపుకొచ్చింది. రోహిణి ఆనందోల్లాసాలతో అస్పష్టంగా కూనిరాగం తీస్తోంది. నా కోరికతో ఒకపాట పాడింది. అప్పుడు నేనన్నాను- “రోహిణీ! ద్రాక్షపండ్ల యీ ఋతువుకు అంతమనేది నేకుండావుంటే ఎంత బాగుంటుంది!”

“మరెప్పుడూ మధ్యాహ్న-సాయంత్రాలు లేకుండా, చీకటి వుండక ప్రభాతమే వుంటేనో!” అన్నది రోహిణి టక్కున.

● “ఆవైని నువ్వు కాశ్యపంగా పదహారేళ్ళ బాలవుగానే వుంటే.”

...నీ చదువుకూడ సాంతం కాకుండా వుండాలి.”

...చదువు పూర్తిఅయితే యేఁ రోహిణీ!”

“ఆ తర్వాత నువ్వు వైశాలికి వెళ్లిపోతావేమోగా?” కంపితస్వరంతో అంది రోహిణి.

“నువ్వు లేకుండానా? అలా ఎన్నడూ జరుగదు రోహిణీ!” అని నేనా మెను గట్టిగా హృదయానికి హత్తుకున్నాను.

రాత్రి నిద్రించబోయేటప్పుడు కూడ ‘వైశాలికి వెళ్లిపోతావేమో’ నన్ను రోహిణి మాటలే నా చెవుల్లో ప్రతిధ్వనించాయి. రోహిణి అనుమానమైనా ఆధార రహితం కాదు. నేను తక్షణిలకు వచ్చినది వైశాలి నిమిత్తమేగా. వైశాలి ప్రాచీనవైభవాన్ని కాపాడుకునేటందుకు నేను చేయజాలని త్యాగ మేముంది? ‘వైశాలి, రోహిణిలలో ఎంచుకోవలసివస్తే దేన్ని కోరుకుంటా’వని నన్ను నేను

ప్రశ్నించుకున్నాను. అప్పుడు నా మనసులో తోచిన సమాధానంతో నా హృదయాన్ని ఒక్కసారిగా వేయినాడులతో గుచ్చినట్టయింది. నిజానికి నేను కోరుకోవలసింది వైశాలినే. అయితే మరి నేను రోహిణిపట్ల వంచకుడు నన్నమాటేగా : “ఏమైనప్పటికి వైశాలియందలి నా ప్రేమ ప్రేమహృద్లు దాటినప్రేమ’ అనుకున్నప్పటికి నా మనసు కూరట కలుగలేదు. వల్లీ అనుకున్నాను. “రోహిణినికూడా వైశాలికి తీసుకొనివెళ్తే ఉభయప్రేమలూకూడ సాధకమవుతాయిగాదా’ అని. అయితే అది సాధ్యమయ్యేదెట్లా? నాకు నా వైశాలియం దెట్టి ప్రేమగలదో రోహిణికూడా తక్షణిల - తన తల్లి-దండ్రుల తక్షణిల - తన జన్మస్థానంపట్ల అట్టిప్రేమయే వుండటం సహజంగదా. అదీగాక ఆచార్యదంపతులు తమ ఏకైక తనయరోహిణిని విడచి ఎలాఉండగలరు?

ఆ రాత్రి అంతా నా మనస్సు వికలంగానేవుంది. అగ్నిజ్వాలలలో వున్నట్టుగావుంది. నిద్రాడేవినన్నప్పుడా జ్వాలలలోనుండే బయటికితీసి, తనచల్లనిఒడిలో నిద్రపుచ్చిందో నాకు తెలియదు. ఉదయాన పెందలాడేలేచి చక్కగా ముఖం కడుక్కున్నాను. రోహిణి యెదుటికి పోయేముందు రాత్రి పడ్డ ఆవస్థలో ముఖంలో యేర్పడ్డ స్థూన చిహ్నాలన్నిటినీ తుడిచివేయ ప్రయత్నించాను, కాని తీరా యిద్దరం కలుసుకోగానే రోహిణి నాతలమీద చేయివేసి నిమురుతూ ‘రాత్రి పేడకలలు కన్నావా?’ అని అడిగినప్పుడు నా అసమర్థతను గ్రహించుకున్నాను.

నాగుండె దడదడలాడింది. నా ముఖంలోని మాన్పును కప్పిపుచ్చటానికి ఆమె కళ్లలోకి చూస్తూ చిరునవ్వు తెచ్చిపెట్టికున్నాను. అయినా “అవును, ప్రియరోహిణీ! స్వప్నాలెప్పుడూ చిత్తాన్ని వ్యాకులపర్చటానికే వస్తా”యన్న మాటలు నా నోటినుంచి తూలిపోయినై.

“ఇంతకూ కల యేమని వచ్చిందేమిటి?”

“అంతా హాసకంలేదు.”

“జ్ఞప్తి కున్నంతమట్టుకే చెప్పు ప్రియా!

“భీకరాకారుడైన రాక్షసు డెవడో నిన్ను నా వద్దనుంచి గుంజుకొబోతున్నాడు నేను కరవాలాన్ని ఒరలోనించి లాగాలనుకొన్నానేగాని, అది ఎంతకూ బయటికి రాకపోయింది. అప్పుడు నేను ఒరను విసరిపారవేసి ఆ రక్కసునిపైకి లంఘించాను. వాడి రెండు రెక్కల్ని విరిచి కూలద్రోసి, క్రింద పడనేయబోతున్నాను: అంతలో వాడు మెలాయించుకొని నాపైకి కత్తి విసిరాడు. నేనా దెబ్బపైతే తప్పించుకున్నాను; గాని, నవ్వు స్పృహతప్పి పైతన్య విహీనవై క్రిందపడివున్నాను.”

“లేదు ప్రియా! అలాంటప్పుడు నేను మూర్ఛిల్లటం జరుగుదు.” అని రోహిణి నా భుజాలు పట్టుకొని పూపుతూ తన బాహులాలాన్ని ప్రదర్శించింది.

“నేను చెపుతూన్నది స్వప్నవృత్తాంతం రోహిణీ! కలలోని సంగతులు అసలు జరిగేదానికి విరుద్ధంగా వుంటాయి.”

“కాని, నీ మోము చూస్తే నువ్వు జాగ్రదావస్థలోని విషయాలే చెబుతున్నట్టుగా వుంది.”

“అదీ నిజమే. నా హృదయం స్వప్నప్రభావంచే వికలమైవుంది. ప్రియ రోహిణీ! నీవు తలచినట్టు అనిష్టాన్ని పూహించినా భయదాయకమే అవుతుంది.”

“సరేగాని, ప్రియతమా! ఇంతకూ ఆ రాక్షసుడిని ఏంచేశావు?”

“వాడిదెబ్బలు తప్పించుకుంటూ వాని దౌడమీద బలంగా ముష్టిఘాతం చేశాను. ఆ దెబ్బతో వాడుక్రింద పడగానే వైదెక్కి కూచున్నాను.”

“మునుపొకసారి తక్షశిలలోని ముష్టియుద్ధ ప్రవీణులెల్లరిలోను మేటియగు దత్తుని నువ్వుపడజేసి అణచిపెట్టినట్టేనా? అబ్బ! ఆ దృశ్యాన్నిచూచి నేనెంతగా మురిసిపోయాను! అభిమానంతో నా తలహిమవంతునివలె వైకిరేచింది. నా చెలులు నన్నెంతగానో అభినందిచారు. వారానాటి నీ విజయాన్ని నావ్యక్తిగత విజయంగానే భావించారు.”

“మరి నీవో రోహిణీ!”

“నేనుకూడాను; అందువల్లనే ఆనందం పట్టలేక పోయాను.”

“నే నారాక్షసుణ్ణి ఓడించి మరీ వదిలాను; కాని, ఏం లాభం? లేచి చూస్తే నువ్వక్కడలేవు. నాకు ప్రాణంయెగిరిపోయి నట్లైంది; అయితే అంత లోనైనా నాకు మెలకువ వచ్చింది.”

“ప్రియా! నీకు కలలంటే విశ్వాసమేనా?”

“లేదు, నాకు నమ్మకంలేదు రోహిణీ!”

“నాన్నగారికీ నమ్మకంలేదు; అమ్మకు మాత్రం గట్టి నమ్మకమే. స్వప్నంలోని సంగతులు మేలు కీడుగాను, కీడుమేలుగాను వుంటై అంటుంది.”

“నమ్మవలసివస్తే అమ్మఅనే ధోరణిలో నమ్ముతాను రోహిణీ!”

“మరి.....”

6. సమరసన్నాహం

పారశీకచక్రవర్తి గ్రీకులతోడి యుద్ధంలో చావుదెప్పితిన్న కారణంగా మరి తూర్పున సరిహద్దులను విస్తరింపజేసుకోవాలన్న వుత్సాహమే లేకపోయిందతనికి. అయితే అతని సామంతరాజు - ఆర్థక్షత్రుడుమాత్రం మిన్నకుండబాలక సామ్రాజ్యానికి తూర్పుసరిహద్దుల్లో కదిలించి కంపుచేయటానికే నిశ్చయించు కున్నాడు. పొరుగు రాజ్యాలలో ఏమి జరుగుతున్నదీ ఎప్పటికప్పుడు సుశువుగా తెలిసే అవకాశాలుండటం తక్షశిల అదృష్టమే! తక్షశిల వర్తకులు పారశీక రాజ ధాని నగరంవరకు వెళుతూండేవారు. పారశీక సామ్రాజ్యం తన దర్బారుకు వైద్యులను, విద్యాబోధకులను తక్షశిలనుంచి పిలిపించుకొనేవాడు. ఈ కారణాలవల్ల తూర్పు గాంధారానికి ప్రతికూలంగా చేయండే కుట్రలు, యుద్ధ ప్రయత్నాలు దాగియుండేవి కావు.

కోతలు అయిపోయి ఫలసాయం ఇల్లకు చేరింది. వాన లారంభమయినై. యుద్ధాన్నిగూర్చిన వదంతులు వ్యాపించునప్పటికి నేను తక్షశిలకువచ్చి ఎనిమిదేళ్లు గడచిపోయినవి. పంచాయితీ సమావేశాలు నిత్యము జరుగుతూండేవి. ఆచార్యు డెల్లప్పుడు దీప్యగోచనా నిమగ్నుడయి వూడటము నేను కనిపెట్టాను. ఒకరోజున ఆయన్ను యుద్ధ వివరాలనుగూర్చి అడగ్గా ఆయన యిలా చెప్పారు:

“వత్సా! తూర్పుగాంధారం పైకి యుద్ధమేఘాలు కమ్ముకొస్తున్నై. పశ్చిమ గాంధారంలోని తన సామంతరాజుకు పారశీకచక్రవర్తి మాపైకి సమరసన్నాహం చేయవలసిందిగా ఆదేశించాడు.”

“సమరసన్నాహమా! తక్షశిలపైకి దండయాత్ర!!”

“అవును, మేమున్న ఒక నిశ్చయానికి వచ్చాము. ఇప్పటినుండి ప్రతి పొరుగు సైనిక సేవయే తన ప్రధానకర్తవ్యంగా భావించాలి. పాంచాలంలోని పంచాయితీ రాజ్యాలన్నీ మాకు అండగా నిలబడటానికి సిద్ధంగావుండటం మా కనలేని ఆనందాన్ని కూర్చింది. వృద్ధాప్యం వల్ల నేను సర్వసైన్యాధిపత్యానికి సమ్మతించ లేక పోయాను; కాని, నేనానాయకులకు శిక్షణ నిచ్చి దీక్షాబద్ధులను గావించటానికి మాత్రం జనాబుదారీ వహించాను.”

“గురూ! తక్షశిలకు తటస్థిందే ముప్పును వైకాలి తనదిగానే భావించగల దనే నే నాశించుతున్నాను.”

“అవశ్యం అంతే. వైకాలి తూర్పున తక్షశిలయే ఇవిరించూ అక్కచెల్లెళ్ళే.”

“మరి తమ యీ శిష్యునికి యీ యుద్ధంలో పాల్గొనే అవకాశమివ్వాలి గురూ!”

“ఎలాంటి అభ్యంతరం వుండదనే నా తలంపు. అందుకనాన్ననీయ వలసి నదిగా నీను యుద్ధసమితికి విజ్ఞప్తి చేస్తానులే” అని ఆచార్యులు నా భుజంతట్టి చెప్పారు.

తర్వాత యుద్ధసమితి సన్నోక సైనికునిగా అంగీకరించుటేగాక మా వైశాలి యువకు లైదుగురు కూడ సైన్యంలో చేరటానికి సమ్మతించింది. తక్షశిలా పౌరులే గాక, వేలాది నవాగంతుకులు, బానిసలు తక్షశిలారక్షణకు పోరాటంలో పాల్గొనేందుకు అనుమతి యియ్యబడింది.

ఈ విధంగా తక్షశిలలో ప్రతిపౌరుడు నిర్బంధ శిక్షణపొందుట అవసర మయింది. అపార పారశీక సేనానాహినుల నరికట్టవలసి యుండుటచే తూర్పు గాంధారమం దెల్లెడల సైనికశిక్షణ, వ్యూహారచన, సైనిక విన్యాసాలు జరుగు చున్నవి. తక్షశిలా వాసులెల్లరికి సైంధవాశ్వము లుండనే యున్నవి. వారికి స్వంత ఆయుధాలుకూడ వున్నై. ఎవరికైనా యేదేని ఉపకరణము లేకపోతే పెంటనే పంచాయతీ సరఫరాచేసేది. సేనానాయకులు తమతమ భటులకు తర్రీఫునిస్తున్నారు. వారికి ప్రత్యేకశిక్షణ నిచ్చే బాధ్యత యుద్ధవిద్యా విశారదులు- మా ఆచార్యులవారిదే. ఆయన తమ కవచాన్నీ అశ్వాన్ని నాకు ప్రసాదించారు. కొమ్ము ధనస్సు, అంబులపాది, పెద్ద ఖడ్గము, ఒకబల్లెము, బాతు నావద్దనే వున్నవి; ఇవిగాక మంచి గదకూడవుంది.

మా కప్పటి కప్పుడు శత్రువులప్రయత్నాలు తెలుస్తూనే వున్నై. ఈ విష యంలో పశ్చిమగాంధారసోదరులు మా కంతగానో వుపకరించుతున్నారు. వారు నిర్బంధంగా పారశీక సైన్యంలో చేర్చబడుతున్నప్పటికీ, యధాసమయంలో తమ కర్తవ్యపాలనచేసితీరుతారనే మా విశ్వాసం. తుదకు జరిగినదికూడ అంతే.

సొనలూగిపోగానే దండయాత్ర ప్రారంభమవుతుందన్న సంగతి మాకు ముందే తెలిసింది. వర్షముతువు సమాప్తమవుతూండగానే శత్రువు ఆకస్మికంగా మాపై దాడిచేయవచ్చునని మా సైనికదళాలు రేవులు, పాలిమేరలు, కనుమలు, మాగ్గుముల రక్షణకు పంపబడినవి. ఆచార్యులు పుష్కలాకతినుండివచ్చే మాగ్గాన్ని కాపాడేభారాన్ని నాపై మోపారు. అక్కడ రక్షణసైన్యం సిద్ధంగానేవుంది. ఇక ఆడేశంరాగానే నేనక్కడికి చేరుకోవలసివుంది. అప్పటికి తక్షశిలచుట్టూ వున్న రాతిప్రాకారం మరమ్మతుచేసి దృఢంచేయబడింది. నగరద్వారములవద్ద గట్టి పహారా ఏర్పాటుచేయబడ్డది. ఆ ద్వారములవద్ద కాస్తేపు కూర్చున్నట్టుయితే లోనికి, బయటికి పరుగులుతీస్తున్న గుర్రాలు కనిపించుతాయి. ఆ అశ్వారోహు కులు వార్తలను తెచ్చువారు, ఆజ్ఞాపత్రికలను గొనిపోవువారే.

ఒకనాడు ఆచార్యులవారు నాతో యిలా అన్నారు—

“వత్సా సింహా! ఈ పర్యాయం యుద్ధం చాలా ఘోరంగా వుంటుంది. పారిశీకచక్రవర్తి తక్షశిలను ధ్వంసంచేయాలని తనకున్న మంది బలాన్నియావత్తూ సమీకరించి యుద్ధసన్నద్ధుడౌతున్నాడు. మేమైనా ఒంటరిగాలేము. మల్ల మద్ర...ప్రజారాజ్యాన్ని అవిరామంగా సమరసన్నాహాలు చేస్తూనే వున్నవి. ఇప్పటికే మహాసింధు తీరప్రాంతంలో ఎవరికి నిర్దేశింపబడిన రేవులకు వారి పైనికదళాలు చేరుకున్నవి. దాడిచేసేవారికే యుద్ధంలో అధికలాభం; అయితే, యిక్కడ మా విషయంలో మాత్రం ఆ మాత్రం ప్రతికూలమవుతుంది. అరావళీ ప్రాంతీయులం వెనుకనున్న ప్రదేశములతో సంబంధం పెట్టుకోడానికి మహా సింధు ఆటంకంగా వుండటమే అందుకు హేతువు. శత్రువులు ఎక్కడపడితే అక్కడ సింధునదిని దాటి రాలేకపోవటంకూడ మేలే. వాళ్ళు యివతనికి రావాలంటే మా కాపులొపున్న రేవుల్లోనే దాటిరావలసివుంటుంది. అందువల్లనే వారు తమ మందిబలంవల్ల పూర్తిప్రయోజనం పొందలేరు.”

తొలిసారిగా నేను శిరస్త్రాణమును దాల్చి, ధనుష, తూణీర, ఖడ్గ, గదా ధారి నైనప్పుడు రోహిణి నా గదిలోనేవుంది. నన్నా వేషంలో చూచి రోహిణి నన్ను గాఢాలింగనం చేసుకొన్నది. “నీకీకరోరకవచం బాధకలిగిస్తుంది. ప్రేమనీ!” అన్నాను.

“నాకు బాధా? లేదు నా కేసరీ! తక్షశిలావాసినులము మేముకూడ తయారవుతున్నాము. కత్తిమొనకు తేనెని నీ తక్షశిలలో బాలురచే నాకించినట్లే బాలి కలనుకూడ ఆయుధ సేవలో తయారుచేస్తారు. ●

నేను శిరస్త్రాణాన్ని తీసి అవతలపెట్టి రెండుచేతుల్లో రోహిణి బుజాలు పట్టుకొని అన్నాను - “ప్రియ రోహిణీ! ఈ విషయంలో తక్షశిల స్త్రీలు వైశాలి కాంతలకు మించిపోయారు నుమా!”

“అలా అంటావే? లిచ్చవీయాణులు రణరంగిలో దూకటానికి నడుం గట్టలేరా?”

“అదికాదు విషయం. పూర్వం వైశాలి వీరాంగన లెందరెందరో సేనల్ని నడిపారు; దుర్గ రక్షణలో పాటుపడ్డారు; కాని, యిప్పు డక్కడ స్త్రీలకు యుద్ధ విద్య నేర్పటంలేదు.”

“ఏ, నేర్పక పోవటానికి కారణం?”

“అందుకు కారణం లక్షకమున్నై; అయితే వైశాలిలో దాస - దాసీ విధానము, అనార్యుల సంఖ్యాధిక్యతలే ప్రధాన హేతువులని నా విశ్వాసం. తక్షశిల లోని నిరాడంబర జీవిత సరణి తొలిసాడే నన్నాకర్షించింది. ఆచార్యులవారి వలె విస్తారంగా భూములు, పశుసంపద, వ్యాపారము కలిగియున్న వారివలె వైశాలిలో దాస - దాసీజనంతోను, నాకరులతోను కలసి సహపంక్తిని భోంచెయ్యరు. నృత్య-గానములం దాసలే కలసి పాల్గొనరు. అక్కడ స్వాభావికమైన నిరాడంబరత

శ్రమజీవితము అంతించి పోయినై. నైకజీవితం తప్పని సరియగుటవల్ల మాత్రమే ప్రజలకు శ్రమజీవితం తప్పకున్నది.”

“ప్రియతమా! నేనప్పుడప్పుడు అనార్యులు మాయంటికి రావటంచూచాను. ఒకదఫా ఇంద్రప్రస్థపురాన్నుంచి తిరిగివచ్చిన మా బిడారు పెద్దతో నలుగురు నల్లటి మనుషులకూడ మాయంటి కొచ్చారు. నాన్నగారు వారి సరసనే భోంచేశారు. మేలైన వ్రాక్షరసం, లేగదూడ మాంసాలతో వారిని సంతృప్తులను గావించారు. ఇది నీవు వచ్చేప్పటికి ఏడాదిక్రితం జరిగింది. వారినిగూర్చి నేను అడిగిన ప్రశ్నలకు గాంధార, మద్రాది రాజ్యాలన్నీ పూర్వం అనార్యులవేననీ, మా పూర్వులు పశ్చిమాన్నుంచి హయారూఢులై వచ్చినప్పటికి మహాసింధు పడమటి భూభాగమంతా వారి ఆధీనంలోనే వున్నదనీ, యుద్ధంలో అశ్వా కోహకులైన మా పూర్వులే జయించి యీ భూమి సంతనూ భుక్తించేసుకున్నారనీ నాన్నగారు చెప్పారు; కాని, సింహా! ఇంతకూ నే నెన్నడూ దాస - దాసీలను చూశేదు. వా రెలా వుంటారో?”

“నువ్వు చూడకపోలేదు రోహిణీ! ఆనాడు నుదత్తుని మనిషి వెంట మరొక నల్లని వ్యక్తికూడ నాకోసం రాలేదూ?”

“అవునవును, నేనతణ్ణి చూచాను. అతనిజుట్టు, ఒళ్ళు నల్లగా ఒకేమాదిరి వున్నై. అతనికళ్లు ఎర్రగా చింతనిప్పుల్లాగున్నాయి. వెడలైన ముక్కు, పాదు గాటి గోళ్ళూరు. అతడు మోటుగా దుక్కలాగున్నాడు. దాసులు అలాగే వుంటారా?”

“కాదు, దాస - దాసీ జనానికి ప్రత్యేకంగా ఒక రంగంటూ వుండదు; అయితే వారిలో ఎక్కువమంది కరిరంగే కలిగివుంటారు. మీరు గుర్రాలను, పశువుల్ని యిష్టమైనప్పుడు అమ్మి కొనుక్కున్నట్టే అమ్మి కొనుక్కోబడే వారిని దాసులంటారు.”

“అమ్మి, కొనుక్కోవటమా?”

“అవును రోహిణీ! ఇక్కడ తక్షశిలలోకూడ ఆర్యులు అడుగు పెట్టినప్పుడు వెయ్యి వెయ్యిన్నర సంవత్సరాలకు మునుపు మీ వారుకూడ పరాజితులైన అనార్యులెందరినో బానిసలుగా వుంచుకొనేవారు; అయితే కాలక్రమాన భీతిల్లి ఆ విధానానికి స్వస్తిచెప్పారు.”

“వారికి భీతి ఎందుకో?”

“రక్తస్పర్శచే జాతి సంకరమవుతుందని మొదటి భయం. ఒకవేళ వారి రక్తం అనార్యరక్తంతో కలిసిపోయివుంటే- ప్రియరోహిణీ!- నీ యీ సువర్ణ కేశాలు నేను వరొకవర్ణంలో కన్పించేవి. నైక జీవితంలోని కష్టసహిష్ణుతను కోల్పోయి సుకుమారశరీరులుగా మారిపోవచ్చుననేది వారికి కల్గిన వరొక భయం. పొరుగువారి తోడినిరంతర యుద్ధాల్లో నిమగ్నమైవున్న సమయంలో యింద్రవద్ద

అన్నివిధముల దానుల ప్రభావం పెరిగిపోతుండేమానని అన్నిటిని మించిన అసలు భీతి."

"సరేగాని, మరి దీని ప్రభావం లిచ్చనీక్షత్రియ కాంతలవైన యెలా పని చేసింది?"

"భూముల్లో పనిచేయటానికి, పశువులను మేపేందుకు వారికడ తగినంత మంది బానిసలున్నారు. వంటచేయటానికేమి, వడ్లుదంచటానికి, పిండి విసరటానికేమి వారికి దాసీలకొరతలేదు. నువ్వే చెప్పు, తక్షశిలలో కూడ అవే పరిస్థితులున్నట్టయితే యీ రోహిణిస్థానంలో నువ్వెలా వుండేదానవు?"

"నువ్వే చెప్పు ప్రియా!"

"నీచేతులు ఎర్రని పద్మములవలెను, అతికోమలంగాను వుండేవి."

"కోమలంగానా! అయితే నేను ఖడ్గచాలనం చేయగలిగేదాననుకాదన్నమాట; మరి గునపంకూడ పట్టుకోలేనన్నమాటేగా. ఇక వింటి నారిని ఎక్కు పెట్టి లాగితే వేళ్ళు బొప్పిలెక్కటంలో అనుమానమే వుండదు."

"అంతేనా? నీ చెక్కిళ్ళు మరింత యెర్రగా వుండేవి; ఉబ్బిలోకడితే నల్లబడేవి కూడాను."

"కాబట్టి నే నెల్లప్పుడు కదలకుండ యింటిలోపలనే వుండవలసివచ్చేది కాబోలు!"

"కొంచెందూరం నడిస్తేనే నీకు కొప్పుకట్టేది."

"మరి నేను తటాకంలో యీదుట, జలక్రీడ లాదుట సంభవించేదే కాదన్నమాట!"

"పైగా నువ్వు ప్రతి చిన్న - పెద్ద పనికి దాసీలవైన ఆధారపడి వుండేదానవు."

"మరి నాకీ కాళ్ళు - చేతులువున్న ప్రయోజనం? ఆగతి తిమ్మాటికి నా కొద్దుబాటూ!"

"మీ అవ్వలు, మునిఅవ్వలు అలాగేదేసివున్నట్టయితే నీవూ యిష్టపడి వుండేదానివి."

"కాని, ప్రియా! ఆ విషయాలనుగూర్చి ఆలోచించినంతమాత్రానీ నాకు భయంకలుగుతోంది. 'పనికి దొంగలయినవారికి కొవ్వపెరుగుతుం'దన్న నాన్న గారిమాట విన్నావుగా. నిజానికి దాసీలతో పనిచేయించుకొనేవారు బట్టె గొడ్డులయిపోతారు. మీ లిచ్చనీయాణులు అలాగే వుంటారేమి?"

"లేదు ప్రియా! సోమ నీలాగానే వుంటుంది. లిచ్చవులంతా దాస - దాసీలతో పనిచేయించుకోగలిగినంత శ్రీమంతులు కారు. నేను చెప్పింది భాగ్యవంతులనుగూర్చి మాత్రమే. వారినిచూచి మొత్తంమీద తతిమ్మావారికికూడ

ఆ కోరికే వుంటుంది. పురుషులు మునుమాతీనితం గడపటానికి నైనికశిక్షణ బాధాకరంగావుంది. ఈ బాధ్యము స్త్రీలలో మరి ఎక్కువగా వ్యాప్తి చెందింది.”

“అయితే వైకాలికి పెళ్ళినతర్వాత నేనుకూడ అలాగే తయారుకావలసి వస్తుందా ఏ?”

నేనామె స్నిగ్ధకపోలానికి నా నుదురాన్ని “అవసరం లేదు నాప్రియ కోహిణీ! నీ వక్కడి స్త్రీలకు గాంధారరమణీ జీవితపాతాన్ని బోధించు. అమ్మ నీ వలెనే శ్రమపడి పనిచేస్తుంది.”

“మరి సోమ?”

“సోమకింకా పెళ్ళికాలేదులే. ఆమె అందంగా వుంటుంది. భాగ్యవంతుడైన యే లిచ్చనీ యువకుణ్ణైనా ప్రేమించితే ఆమెకూడ మిగతా భాగ్యకాలి నులవలెనే తయారుకావలసివస్తుందేమో!”

“అట్లాకాకూడదు. నేను నా మరదిని అలా కానివ్వను. లేకపోతే ఆమె కూడా సరస్వతిలాగా బ్రతగొడ్డయి పోతుంది.”

“సరే, యిక నీ విషయాన్ని వదిలేద్దాం కోహిణీ! నామేనుకీ కవచం చక్కగా అతికిందంటావా చెప్పు?”

“కొంచెం వెనక్కిలిరుగు” అని ఆమె నా వీపువైపుమాచి ఉత్సాహంతో అంది - “ఇది అచ్చంగా నీ కోసమే తయారు చేయబడినట్టుగా వుంది. ప్రియా! నేనిదివరకు నీ వక్షమింత వికాలమైన దనుకోలేదు సుమా!”

“నువ్వు నిత్యము చూస్తున్నదేగా. రోజురోజుకు నాలుగేసి అంగుళాలు పెరగటంలేదే!”

కోహిణి కనుబొమలాడించుతూ అంది - “కాదు, రోజూ ఏమిటి, ప్రతిక్షణం పెరుగుతోంది. ఈ కవచం ఎవరినో తెలుసా? మా తాతచొమ్మనో పోల్చదగినంత పెడల్పైన ఛాతీగలవారే లేరు. యిది ఆయనదే.”

“మీ తాతగారిదా!” నేనాశ్చర్యంగా అడిగాను.

“అవును, యిది ఎల్లప్పుడు జయశ్రీనే వరించేది. నువ్వుకూడ ప్రియసింహా!- యీ కవచధారివై రణరంగాన్నుంచి విజయో పేతుతుడవై తిరిగి వస్తావు.”

“కోహిణీ! (వుల్లాసంతో) వికసించిన నీ మోముగాంచి నాకు పరమానందంగా వుంది.”

“నా మొగ మేల వికసించదు? గాంధారకాంతలకు తమప్రియులు యుద్ధభూమినుంచి విజయదర్పంతో, రక్తసిక్తమైన కరవాలములతో తిరిగివచ్చినప్పటికంటే ఆనందదాయకమైన సమయం వేరేముంటుంది? నేను నా నెచ్చెలతో నీవేతి ఖడ్గ చాలనాన్నిగూర్చి సాధిమానంగా చెపుతూంటాను. వీరహస్తానికి కృపాదానికి మిన్నయైన భూషణమేలేదు, అంతకు మించిన మానసికవిషయమూ వుండదు.

నేను నా హస్త రక్షణాచ్ఛాదనములను తొలగించి రోహిణి ముగురులను పైకిసర్ది, ఆమె శిరమును చేతులతో పట్టుకొని “ప్రేయసీ! తక్షశిలలో మేము నేర్వదగిన సంగతులింకను పెక్కుగలవని యిప్పుడు తెలుసుకొన్నాను. నీబోటి యువతీలలామలు తమ ప్రయులగు తరుణుల నుత్సాహపరచి వారి కెంతగా గుండె బలాన్ని చేకూర్చుతున్నారో!”

“అవును, గాంధార పడతులము చావుకు భీతిల్లము. మరణమంటే భయ మెందుకు? మూడే చావునూహించి భీతిల్లుట కేవలం మూర్ఖుడు. ఇక చావు సంభ వించిన శిర్యాతనో, అప్పుడు భయపడడానికి ఆవ్యక్తి వుండేదేలేదు. మాకు ప్రతి క్షణం జీవితానంద మనుభవించటానికే వుపయోగపడాలను కుంటాము. జీవితం అంతమవుతుందనే తలంపుకే మాకు తీరుబాటు వుండదు.”

“కాని, మృత్యువు ప్రేమాస్పదుల వియోగాన్ని కలిగిస్తుందిగదా.”

“అయితేయే? చావుకు జడిసేవారిని మేము మా ప్రేయులుగా స్వీకరించు తామనా? కాదు, ప్రియా! మేము నిర్భయులు, వీరులనే ప్రేమించుతున్నా మంటే ఆ విలువను చెల్లించటానిక్కూడ మేము సిగ్గుపడేము.”

ఈ మాటలు అంటూండగా రోహిణిమోము గాంభీర్యతను దాల్చింది. నే నామె నోటినుండి వెలువడుతున్న ప్రతి అక్షరాన్ని ముగ్ధుడనై ఆలకించు తున్నాను. ఇలాంటి స్త్రీలు - తల్లులు - అక్క - చెల్లెళ్ళే మా వైకాలి క్కావా లనిపించింది. అక్కడ యిలాంటివారు లేనేలేరనికాదు; కాని, అందరూ అలాంటివారుకాదు. ఈ ఆలోచనలోనుండి తేలికొని నే నన్నాను—“రోహిణీ! నేనునిన్నెంతగా ప్రేమించుతున్నానో మాటలతో చెప్పలేను. నిజానికి ప్రేమలో జీవితానికేగాని, మృత్యువుకు తావులేదు.”

“ప్రేమ అహరహం సజీవంగానే వుంటుంది సింహా! ప్రేయసి ప్రేయు లలో ఏ ఒకరో జీవించి వున్నంతవరకే కాదు; ఆపిమ్మట మన తాత ముత్తాతలున్న దివ్యలోకంలో కూడాను.”

అమ్మ పిలుపునిని రోహిణి దౌడుతీసింది. ఆచార్యులు తమగదిలో వున్నట్లు అలికిడివిని నేను వారివద్దకు వెళ్ళాను. ఆయన నా కవచధారణను గమనించి “సింహా! నీ కిది చాల పొందికగా అమరింది నుమా!” అన్నాడు.

నేను ‘ఔ’నన్నట్లు తలాడించాను. కొంతసేపటివరకు మేము యుద్ధ సన్నాహాన్ని గురించే మాట్లాడు కున్నాము. ఇందాక రోహిణి అన్న ‘పిత్రు లోకం, స్థాపకంరాగా నేను ఆచార్యుల నడిగాను— “గురూ! యోధులు మరణా నంతరం పిత్రులోకానికి చేరుతారన్న విషయాన్ని తమకు విశ్వసించుచున్నారా?”

“నా నమ్మకాన్నిగూర్చి అడగవద్దు వత్సా; నేనావిషయాన్నిక మునుర కల్పనామాత్రంగా భావించుతాను. ఈ కల్పన తమ ప్రజాసీకాన్ని అంధకార బంధురంలో వుంచటానికి తూర్పున నిరంకుశరాజులు కల్పించినదే; కాని,

కపటముని—జైవలి తూర్పున ప్రచారం చేయటానికి తీవ్రకృషిచేసిన కల్పన కంటే మేలైనదే. పితృలోకాన్ని గూర్చిన కల్పనలో ప్రియుల నిత్యసమాగమముల భావన పనిచేస్తుంది. కాని— ఈ లోకంలోనే మరల మరల పునర్జన్మించుతారని కల్పనచేసి తూర్పున తెగప్రచారంచేశాడు. అందులో వారి నీచస్వాస్థ్యం అంతర్గతమై వుంది. వా రా కల్పనద్వారా యీ ప్రపంచంలో తమ అధికార, భోగ - భాగ్యావ్యతలను ఋజువుచేసుకోవాలనుకుంటున్నారు. ఈ దాస - దాసీవిధానం తాము తెచ్చిపెట్టిందికాక, మానవుల పూర్వజన్మ కర్మఫలితంగా వచ్చిపడ్డదేనని వారి అభిప్రాయం.”

“గురూ! మానవజీవిత విలువను కల్పనగానే యెంచుతూండేవారికీ, జీవిత నియమాన్ననుసరించకుండా బ్రతుకుతున్నవారికీ ఆ కల్పన అవసరమవుతున్నదని నేను భావింతున్నాను.”

“అవును నాయనా! ఊడిగము చేయించుకోవటానికే అలవాటు పడిన పనిదొంగలు బుద్ధిమందగించి, జీవితానంద మనుభవించటానికే పనికిరాకుండా పాడయి పోతారు. పరిశ్రమ, వ్యాయామము, నృత్యములు మనలో ఊర్పును రేకెత్తించుతాయి. అందుచే మనం ఆహార రసాస్వాదనంచేస్తున్నాం. ఆ రసాన్ని జీర్ణంచేసి కొని మళ్ళీశ్రమ, వ్యాయామ, నృత్యదులకు తగినట్టుగా శరీరాన్ని శక్తివంతం చేసుకుంటున్నాము. ఆకలిని కల్పించుట కవసరమగు శ్రమచేయక పనికి దొంగలమైతే మన మెంతకాలమో రసాస్వాదనచేయగల వాళ్ళింకా వుండలేక పోవటం నిశ్చయం. దాసుల కష్టస్థితితో పోషితులగు వారు జీవిత రసానుభవావస్థ లేకుండా చేసుకుంటారు. అందువల్లనే అట్టి వాకొక్కొక్కప్పుడు జీవిత సారస్యాన్ని ఈసడించు తూంటారు; మరొకప్పుడు బానిసవిధానాన్ని న్యాయ యుక్తమని సమర్థించటానికి పునర్జన్మ విషయాన్ని ఎలుగెత్తి చాటుతారు. జీవిత రహస్యాల్లో చాలమట్టుకు అజ్ఞాతంగానే వుంటై; అయితే అసలు జీవితాన్ని వదిలి జీవిత వ్యాఖ్యానం చేయబూనటం వంచనే అవుతుంది.”

“తక్షశిలకోసం ప్రాణ పరిత్యాగానికైనా మేము సంసిద్ధులమై వుండుట జీవితసత్యమే గురూ!”

“నువ్వు చెప్పింది యదార్థమే వత్సా! జీవిత సత్యాన్ని తిరస్కరించిన తరువాత మనలో మానవత్వమే మృగ్యమౌతుంది. మనమూ క్రిమి - కీటకాలతో సమానమవుతాము. అలాంటివాడు తన ప్రజాతంత్రానికేమి, బంధుజనులకేమి, తుదకు తనకూడ ఆ పుడు కాజాలడు. అట్టివ్యక్తి లోకులయింట్లు, సంపదలను దోపిడిచేసి స్వాయత్తం చేసుకోవాలనుకొనే అర్హతను వంటి చోరునికి మాత్రమే మిశ్రుడు కాగలుగుతాడు.”

“తక్షశిల చిరయశావన.....”

7. రణరంగంలో

'కూ' అన్న కూత ముమ్మారు విసపడింది. మేచందరము మెలకువకలిగి మా మావిల్లు లెక్కుపెట్టి సింధునదీప్రవాహంపైన దట్టంగా అలముకొనివున్న నాథాంధకారాన్ని చీల్చుకుంటూ చూడటానికి ప్రయత్నించసాగాము. నలుగడలా నిశ్శబ్దం తాండవించుతోంది; మేము పరస్పర ఉచ్చాప - నిశ్వాసలను స్పష్టంగా విసగల్గుతున్నాము. కాని, అందరము సింధు ప్రవాహంవేపు చెవులు రిక్కించి వింటున్నాము. కొద్దిసేపట్లోనే నీటిలో 'తపతప' మన్న సవ్వడి విసపడసాగింది. అక్కడ సింధు ప్రవాహం రాతినేలమీద వెళ్లు చాల తక్కువగావుంది. రాత్రి పూట కాలుచీకట్లో పారసీకపైనిలక్కడే నదినిదాటి రా ప్రయత్నించుతారని మేము ముందే అనుమానించాము. నది అవతలివేపున అరణ్యంలో దాగియున్న మా గూఢచారే మమ్మల్ని హెచ్చరించేందుకు 'కూ' అని కూత వేశాడు. చూస్తూండగానే 'ధప ధప' ధ్వని సమీపించసాగింది. అలాంటి చీకట్లో నడక ధ్వనినిబట్టి మాత్రమే మేము బాగాలను గురిపెట్టి వదలకలుతాము. అప్పుడు మాగురి కొంతవరకు పనిచేసినట్లేతోచింది. ఒకవారి దండు వెనక్కిమళ్ళినట్టు ధ్వనినిబట్టి గ్రహించాము. ఇక ఆ రాత్రి శత్రుమూక యివతలికి రావటానికి ప్రయత్నించదనే అనుకున్నాం. అంతలో మళ్ళీ 'కూ' అన్న కూత విసవచ్చింది. ప్రమాదం అప్పుడే తొలగలేదు; శత్రువులు మరింత కట్టుదిట్టాలతో రాబోతున్నారని సూచించుటకే ఆ కూత.

వారికి నావల కొదవలేదని మాకు తెలుసు. మహాసింధు ఎగువత్తునవున్న పడవలే కాక, కుభా (కాబూలు) నదీ తీరాన వదలాది నావలు నిర్మించుకున్న వార్తలకూడ మాకుచేరాయి. శత్రుపక్షం తనసర్వస్వం ఒడ్డి అయినాసరే యివతలికి రాప్రయత్నించుతారని నాకు ఖచ్చితమైన మృతకమే. మే మివతలి ఒడ్డున ఆరితేరిన విలు కాండ్రను సమీకరించి వుంచాము; అయినా శత్రు నావ లీవేపుకు చేరిపోవచ్చనే అదటుకూడవుంది. అందువల్ల ఖడ్గదారులకు యువవీరులను శత్రువుల రాకకు నిరీక్షించుతూ కాచుకొనివున్నారు; అంతేకాదు. చిదుగులు, అకులలములేరి తీర స్థలాన పోగులుపెట్టి వుంచాము. నావలు త్వరితగతినీ యివతలి వేపుకు వస్తూండగా మాధనుర్ధారులు బాణవర్షం కురిపించసాగారు; కాని, వరదలాగా వచ్చిపడుతున్న నావలను వా రటకాయించలేక పోయారు. వాటిలో చాలవరకు మాగట్టును చేరు కున్నై. అప్పు డొకప్రక్కన మా భటులు కొందరు ఎండాకు కుప్పలకు, నిప్పంటించి మంటచేశారు. వైరి పైనికులు నావలనుండి దిగుతుండగానే

ఆ మంటలు పైకి లేచాయి. ఆ మంటల వెలుగులో మేము శత్రువుల ఆకృతులను స్పష్టంగా చూడగలుగు తున్నాము. ఒడ్డుననున్న మాధనుర్థారు లప్పుడు శత్రువులకు గురైపోయి కొట్టడానికి బాగా వీలుగా వుంది; అయితే పారసీకులను వెనక్కి మళ్ళించడానికి మావారిశక్తి చాలకుండావుంది. శత్రువులలో పెక్కుమంది కవచధారులై వున్నారు. వారు గట్టుపై కెక్కబోతుండగా నేను నా భటులకు వారిని ప్రతిఘటించుట కాన తిచ్చాను. మిన్నంటుతూన్న మంటల వెల్తురులో తల్తల్లాడే కరవాలములు, భీకర సంఘర్షణ, ఒడ్డునుంచి క్రిందికి దొర్లుతున్న శవాలు - యివే ఆహదా వ్రడిలో కనిపించుతున్నవి. జయ జయ ధ్యానాలతో చెవులు గొగురుచుంటున్నాయి. పోరాట ప్రదేశం మాకే వాటంగావుంది మా వాళ్ళు గట్టుమీద వున్నారు. శత్రువులు నదిలోనుంచి నిజపుగావున్న ఒడ్డుపైకి ఎక్కిరావాలి. పాదాలక్రింద జారుతున్న రాతిపండ్లు వారి యిడుములకు దోహదం చేస్తున్నై. నేను ఒక ప్రక్కనుండి రెండోవేపుకు పరుగుతీస్తూ మా భటులకు హుషాను కల్పించుతున్నాను. అడుగడుక్కి శత్రువులు పలచబడుతుండడము మా వాళ్ళు గమనించుతూనే వున్నారు. అప్పట్ను నా దృష్టి కవచధారియగు నొక బలాసి పైనపడింది. అతగాడు వెనకనున్న నావలైపుకు చల్లగా జారుకుంటున్నాడు. నేను గట్టుక్రిందికి యెప్పుడు దిగాలనుకున్నానో నాకు తెలియదు. బలకాలియగు ఆవ్యక్తి బలమైన నా గదాఘాతంచే విరుచుకొని కుప్పగా కూలుటమాత్రం నే నెరుగుదును; కాని, అంతలోనే పారసీక సైనికులు నా చుట్టూ క్రమ్ముకొని రావటం చూచాను. వెంటనే మెలకువకలిగి అతికష్టంలో నా అొడ్డచేతనికూడ కుడిచేయిలా త్రిప్ప సాగాను. మా ఆచార్యులు - బహు శాశ్వని శిక్షణ ఒకేవ్యక్తిని యిద్దరి కీడుగా చేస్తుంది. పారసీకసేనాపతి - నాచే కూల్చబడినవ్యక్తి - సైన్యాధిపతియని నాకు దర్మిలా తెలిసింది - కవచధారియై వున్నందున నేను గదా ప్రహారంతోనే కూల్చి నాను; అయినా అప్పుడు నా వద్ద బల్లెముకూడ లేకపోలేదు.

శత్రువులచే చుట్టుముట్టబడిన యా విషమావస్థలో నేను వెనుకముందు లాగాచింపక సమీపించినవారిని గదతో, కూల్చుచు, యెడంగా వున్నవారిపైకి శూలాన్ని ప్రయోగి చుతున్నాను. నే నెటు...ల ఘించితే అటువేపుకున్నవారు త్రోవొప్పినవారివలె చెరిపిపోసాగారు; కాని వెనుకపాటునుండి నాకవచమీద దెప్పనైదెప్ప పడుతూనేవున్నై. నే నా ప్రహారాలను లెక్కపెట్టడానిగ్గాని, వెనుదిరిగి చూచుకునేందుగ్గాని అవకాశ లేదు. ఒకరొకరుగా క్రిందకూలి దొర్లుతూన్న శత్రుసైనికులను చూస్తుంటే నా వుత్సాహం అతీతయించుతోంది. మా పక్షావారు నన్ను చేరవస్తున్నట్టు కేకలు వినివస్తున్నాయి. అదేసమయంలో బల్లె మొకటి నా కుడితొడలో బలంగా నాటుకుంది. నేను క్రిందపడకుండా తమాయించుకుంటున్నంతలోనే శత్రుసైనికు డొకడు నా నెత్తిమీదకు గదను

విసరబోతుండడము నాకంటపడింది. నేను తక్షణమే ఆఖరుసారిగా తానిపైకి ఆయుధాన్ని విసిరాను. అంతే, అటువైన నా కళ్ళు బైగ్లకమ్మాయి.

నేను స్పృహతప్పి పడిపోయిన తర్వాత మొదటిసారిగా కళ్లు విప్పినప్పుడు పొద్దు నెత్తిమీద వుంది. అక్కడొక వికాలవృక్షం; దాని పచ్చని ఆకులు గాలికి రెపరెపలాడుతూన్నై. పైన ఆకులు మినహా మరేమీ కనుపించటలేదు. నేనెక్కడున్నదీ వ్రాహ్మింపలేకపోయాను. ప్రక్కనెవరైనా కనపడతారేమోనని ఒత్తిగిలబోయాను; కాని, అప్పుడు నా రోమరోమాన తీవ్రమైన బాధగా వున్నట్టు గ్రహించాను. అపశంకా పళ్లు కదనొమ్మకొని యధారీతిని పడివుండగా పరిచిత మొహమొకటి నాపైకి వంగుతుండడం చూచాను. అప్పటికింకా నాకు బాహ్య జ్ఞానం వూర్తిగా రాలేదు. మైచురపుగానే వుంది. తరతరాలనాటి వీరులంతా చిరయావనంలో వుండే పితృలోకంలోనే వున్నాననుకుంటున్నాను. అంతలో నా వీనులకీమాట వినపడింది.

“ప్రియా! ఒంట్లో ఎలావుంది?” ఆ స్థితిలోకూడ రోహిణి కంఠస్వగాన్ని యిట్టే గుర్తించాను. ఆమెకూడ పితృలోకానికే వచ్చిందని భ్రమపడ్డాను. ఆ క్షణంలో నా బాధనే మరచి ఆనందపారవశ్యంతో అడిగాను. —

“రోహిణి! నువ్వా? ఎక్కడ?”

“నీ ప్రక్కనే ప్రియతమా!”

“మనిద్దరికి మల్లీ పితృలోకంలో సమాగమమా”

“కాదు ప్రియా! ఈ లోకంలోనే ను వ్యధికంగా మాట్లాడవద్దు. మూన్నాళ్ళ కిప్పు డొచ్చింది స్పృహ నీకు. వివరాలన్నీ నేను చెపుతాను. నువ్వు మహాసింధురేవుతుదావుగానే—పాఠసీక ప్రధాన పైనిక దళాన్ని నువ్వు ఓడించిన ప్రదేశమండే — వారి సేనాపతిని నువ్వు చెరపట్టిన ప్రాంతంలోనే ఉన్నావిప్పుడు.”

“చెరపట్టుతమా!”

“అవును, బందీగా పట్టుకున్నావు. నీ గదాఘాతం అతణ్ణి మార్చాగతుని గావించింది. అనంతరం మేమతణ్ణి బందీగా తీసుకొచ్చాము.”

“రోహిణి! నువ్విక్కడ కప్పుడొచ్చావు?”

“నేనంతా చెపుతాను; నువ్వు కాంతంగా విన” మని రోహిణి నాలలాటం మీద చెయ్యేసి చెప్పనారంభించింది. — “నీ శరీరంలో రక్తం చాల తక్కువగా వుంది. నీ యెగ్గని మొహం పాలిపోయింది. ప్రియసింహా! అట్టే మాట్లాడే దుకు ప్రయత్నించబోకు. మనసుకుకూడ ఏమాత్రం శ్రమ కలుగనీయరాదని వైద్యుడు చెప్పాడు. నీ మదిలోగల సందేహాలను నేను నివృత్తిచేస్తావను. జ్ఞాపకంలేమ్మకో. నిన్ను గాఢాలింగనం చేసికొని నీ పెదవుల్ని, కళ్ళను నేను ముద్దాడినప్పుడు ‘ప్రియా! యుద్ధానికి కాశ్వత సంతృప్తిని’ మృగలా నువ్వు, అలాగే బేళాను. నేను

స్వయంగా నీకు కవచం తొడిగాను; శిరస్త్రాణం అవర్చాను. కవచధారివైన తర్వాత నిన్ను మరొకసారి బిగియ కౌగిలించుకున్నాను. తదుపరి నీ కడమ ప్రక్కన ఒరిను, కుడివేపున గదను అలంకరించాను.. అప్పుడు నువ్వు అమ్మ నాన్నగార్ల ఆశీస్సులపొంది, హయరూఢుడవై రణరంగానికి పయనమయ్యావు. నే నారోజునే సరస్వతీవద్దకు వెళ్ళటానికి నాన్నగారి అనుమతిని కోరాను. పొలంలా పనిచేస్తూండే సరస్వతీదగ్గరకు కాదు - మన కడుగుగావున్న యీ సరస్వతి - మహాసింధు వద్దకు రావటానికి అదిగో మళ్ళీ మాట్లాడబోతున్నావు. ప్రియా! నువ్వు నన్నభినందించాలను కుంటున్నావని నాకు తెలుసు; కాని, ఇప్పుడు కాదు. ప్రస్తుతం నీ సందేహాలను మాత్రం తీర్చినివ్వు."

భావావేశంతో మాట్లాడాలను కున్నా, దేహం నీరసంగా వున్నట్టు గ్రహించుకొని, మెదలకుండ లోహ ముఖత్రాణంలోనుండి అక్కడకూడ కనబడు తూన్న రోహిణి అరుణముఖా న్నవలోకించుతూ వుండిపోయాను. ఆమె మళ్ళీ చెపుతోంది.

"నే నీ కవచా న్నెలాగో సంపాదించాను. అంతకు ముందే ఆయుధాలను సేకరించుకొని వుంచాను. మన తరుణరోహిత్ సధిరోహించి నే నారాత్రే మహాసింధునదీతీరానికి చేరుకొన్నాను. కొండ చరియల్లో మేస్తున్న మీ గుర్రాలలో నా గుర్రాన్ని కూడ విడిచివెట్టాను. అప్పుడే రణదుందుభి మర్రోగింది. ఆయుధ ఘోషలొకూడ నీ గంభీర కంఠస్వరాన్ని గుర్తించటానికి నాకంతో సేపు పట్టలేదు. నేను దౌడుతీసుకొని వచ్చి సమరస్థలిని చేరాను. కాని, మరి నీ స్వరం వినిపించటంలేదు. నదిగట్టున ఒకప్రక్కగా నిలబడి మంటల వెలుతురులో వీరుల ప్రహారాలను చూస్తున్నాను. నదిలో నీటివైన తేలియాడుతూన్న నావలవైపు నా దృష్టిపడింది. గట్టుక్రింద దృఢకాయులగు వీరులిద్దరు ఒకరిపై నొకరు గదలతో తారస్మికులు నా కంటబడింది. నే నే నిశ్చయానికి రాకముందే శత్రువులు నిన్ను చుట్టివేయుట కూడ గమనించాను. తక్షణం నా శూలాన్ని సంపాదించుకొని హోరా హోరి పోరాడుతూన్న వుభయ పక్షముల సైనికులబారును చీల్చుకుంటూ క్రిందికి పర్వెత్తాను. కాని, నే నక్కడికి చేరునప్పటికే మూర్చా గతుడైయున్న పౌరసీక సైన్యాధిపతి ప్రక్కన నీవుకూడ ఒరిగావు. నీపై ప్రహారం చేయబోతూ వున్న వైరి వీరునికైకి లంఘించి నేను బలైముతో పొడిచాను. అంతలో మన సైనికులు చాలమంది అక్కడికి వచ్చేకారు.

"శత్రువులు పూర్తిగా దెబ్బతిన్నారు. ఇక్కడే కాదు—యితరరంగాల్లో కూడాను. ఒకచోటమాత్రం వారు సింధునదిని దాటివచ్చి కొంత ముందుకు చొచ్చుకొని రాగలిగారు; అయినా మన మద్రయోధులు వారిని ప్రతిఘటించి కనక్కి తరిమి కొట్టారు. ఇప్పటివరకు చేరిన సమాచారములనుబట్టి పౌరసీకరాజు ఎక్కడెక్కడ పూర్తిగా పరాజితు డైనట్లే తెలియవచ్చింది.

శత్రుసైనికులలో చాల తక్కువమంది మాత్రమే ప్రాణాలతో తిరిగి పోగలిగారు. వారి సర్వసైన్యాధ్యక్షుడు — మజ్జిదాత్ నీ గదచే కూల్చబడి, మనకు బందీయైనాడు. మన సేన లిపుడు సింహునుదాటి పుష్కలావతివేపు ఎలాయనంచేస్తున్న శత్రుమూకిలను వెటాడుతున్నాయి. కుభా, సువాస్తునదీతీరప్రాంతాలవారు మన కిప్పుడు బాసటగా నిలబడ్డారు. మన ప్రధాన సేనాపతి యివాళ వుదయాన్నే వచ్చి నిన్నుచూచి వెళ్లారు. 'తక్షశిలవైకాలికి కాశ్యతంగా ఋణపడి పోయిందన్నా రాయన. తక్షశిలకి వర్తమానం సంపాదించుకూడాను. నిన్ను కాపాడుతుండగా కపిల్ తీవ్రంగా గాయపడినాడనికూడ ఆయన చెప్పారు'.

'తక్షశిల వైకాలికి ఋణపడివుంటుంది' దన్నమాట చాలసేపటివరకు నా చెవుల్లో ప్రతిధ్వనించుతూనే వుంది. అరవై యోజనాల మారానవుండిన్నీ నేను నా వైకాలికి రవంతైనా గౌరవం సంపాదించగలిగాను గదాయన్న అభిమానంతో నా రోమరోమము పులకాంకితమైంది. నా గాయములకడే పరిమావధంగా భావించాను. నా పైకి ఒంగిచూస్తున్న ముఖాన్ని రెప్పవాల్చకుండా చూడసాగాను. జంకుతూనే "నే నధికంగా మూట్లాడనులే రోహిణీ! ఒకినారి నీ ముఖత్రాణాన్ని తీసివేద్దూ" అన్నాను.

రోహిణి తక్షణ మళ్లే చేసింది. నిమృళించుతూన్న నా దేహస్థితి ఆమెకు ముదాన్ని కల్పించినట్టు ఆవిడముఖమే చెపుతోంది. 'అతిసుకుమారియగు రోహిణిలో యెంత సాహసంవుందీ! ఇలాంటి రమణీమణులుండగా యే దేశప్రజలూ దాస్యశృంఖలాబద్ధులు కాబాలరని నేను యోచించుకుంటున్నాను.

రోహిణి కపికాయనం (ద్రాక్షరసం)తో నా పెదమలు తడిపింది. ఆమె హస్తాంగో అందించబడ్డ ఆ మధురసం మరింత మధురంగా వుంది. ఆవిడ కళ్ళలోకి చూస్తూంటే నాలో అనేక ఆలోచనలు బయలుదేరాయి. మెల్లమెల్లగా నా కనురెప్పలు బరువెక్కుతున్నై. క్రమంగా కళ్ళమూతలుపడి, కూరుక్కుపట్టింది.

నా దేహంలో - ముఖ్యంగాకంటికి క్రిందుగా బలమైన గాయాలన్నై. నాటికి మందువేసి గట్టిగా కట్టుకట్టారు. ఎటుకదిలినా విపరీతంగా నలుపు కట్టుతోంది. ఆస్థితిలో వెంటనేనన్న తక్షశిలకుతీసుకు వెళ్లటం ప్రమాదకరం. అందువల్లసమీపంలో వున్న సరిహద్దురక్షకుని నివాసానికి చేర్చబడ్డాను. అక్కడ చాలరోజులు వుండవలసి వచ్చింది; ఎంతో బాధ ననుభవించాను; కాని, అదంతా నాకు జ్ఞాపకంలేదు. నాకు జ్ఞప్తి వున్నదల్లా విడుదలకుండా ఎల్లప్పుడు నావద్ద కనిపెట్టుకొని కూర్చున్న రోహిణి ప్రభుల్లవదనము, ఆమె చేతుల్తో నా నోట్లోపొసిన అత్తిపండురంగు మధురసమా మాత్రమే. మానవస్వభావం ఎంతవిచిత్రమైనది! అదిఘోరాగ్నికీలమధ్య కూడ చల్లని చోటును గాలించుకుంటుంది; అది కాటువేడులో కూడ కమ్మదనాన్ని కల్పించుకుంటుంది. నేను మృత్యుగవ్వరాన్నుండి బయటపడ్డాను; గాయాలింకను పూర్తిగా నయంకాలేదు. రోజులు గడచేకొద్దీ రోలురోగలను,

కాని, నేనింకా అలాగే మంచంమీద పడివుండాలనీ, రోహిణి అతీరుగానే నా ప్రక్కన కూర్చోవూడాలనీ నా వాంఛ!

వారం తిరక్కముసపే ఆచార్యులు నన్ను చూడటానికి వచ్చారు. మూడు వారాలు గడచిన తర్వాత నేను డోలీలో తక్షశిలకు బయలుదేరాను. రోహిణి, కపిల్ ప్రభృతులు ఆశ్వాశాధులై నా వెంట వచ్చారు.

గుమ్మంపర్వ గురుపత్ని నాకు స్వాగతమిచ్చింది. నా నొసలు చుంచించు తూన్నప్పుడు ఆమె నేత్రాలు బాష్పపూరితములై వున్నాయి. ఆమె ఈ ఒక్క మాట మాత్రం అనగలిగింది.

“వీరపుత్రా! నీకు స్వాగతం!”

8. ఉత్తర కురు యుద్ధం

నా గాఢాని పూర్తిగా మానటానికి మూఢ్మెల్లుపట్టింది. తక్ష ఏరయువకుడు - రోహిణితో పాటు తన ప్రాణానికి తెగించి నన్ను కాపాడిన కపిల్తో నాకు మంచి మిత్రత్వ మేర్పడింది. మా వైశాలినంచి విద్యార్థులుగా వచ్చి యుద్ధంలో పాల్గొన్న యువకు లయిదుగురూ చెక్కుచెదరకుండా మరలిరావటమే గాక, వారు తమ సేనా నాయకుల మెప్పుపొందారని విని నేను మహానంద మనుభవించాను. నేను మంచమెక్కియుండగా నిరంతరం నావద్ద కనిపెట్టుకొని యున్నవారిలో రోహిణి తర్వాత ముఖ్యుడు కపిలుడే. అతనితో మాట్లాడు తూంటే బలేహుషారుగా వుంటుంది. కపిల్ పెక్కు సంగతులు వినికెడిచే తెలిసి కొన్నవాడే గాక స్వయంగా దేశాటనచేసి చూచినవాడు కూడాను. అతనుకపిషా (ఆప్ట్స్), ఉత్తర కురు (ఆమూదరియాతీరం), పశ్చిమ ఇరాన్, బవేరు మొదలగు దేశాలు పర్యటనచేశాడు. బిడారుతో కలిసి అనేక చిక్కులతోగూడి, ప్రమాద భూయిష్టమైన మార్గాలలో పయనించాడు. ఒకనాడు అతను చూచిన వివిధదేశ విశేషాలు తెలిసికోవాల్సన్న కుతూహలంతో కళ్ళిని అడిగాను —

“మిత్రమా కపిల్ ! నీవు చూచిన వాటిలో ఎక్కువ స్వయంసమృద్ధమై సుఖదాయకంగావున్న దేశమేది ?”

“ఏదైనా మాతక్షిల తరునాలే. ఇక్కడిలాగా శాంతిదాయకమైన పరి పాలనావిధానం మరెక్కడా కనిపించలేదు. మా ప్రజాతంత్రరాజ్యంగా వారు, పందలు వెతికి చూద్దామన్నారేదు; కాని, ఆ దేశాల్లో ఆ రెండు తరహాల మనుష్యులు అధికంగానే కనిపించారు. అయితే ఒక్క ఉత్తర కురుదేశంలో మాత్రం అలాకాను. అక్కడి స్త్రీ-పురుషులింతకంటే ఉదాత్తులూ, వీరులూను. పారసీకులు వారిని పరాధీనులను గావించేందుకు యెంతైనా ప్రయత్నించారు; కాని అక్కడి పర్వతాలలో వారివంటి ప్రజలు సజీవులుగావున్నంతవరకు వా రస్వతంత్రులు కావటం అసంభవం.”

“మరి సంపద్యాగ్యముల విషయమో ?”

“సంపద్యాగ్యాలంటే శరీరావసరాలు నుశువుగా తీరటమే అయితే - మిత్రమా ! - ఉత్తర కురుదేశ మత్యంత సంపన్నము, సమృద్ధికాలిని కూడాను. అక్కడి వారు ముఖ్యంగా వేట, పశుపాలనలే ఆధారంగా జీవనం చేస్తారు. వ్యవసాయ కృషి అతిస్వల్పం. ఉత్తర కురుపర్వత ప్రదేశాల్లో ద్రాక్ష, గోధుమలు

తమంతటవే పెరిగి పండుకాయ. ఆ ద్రాక్ష కపిసా ద్రాక్షంత పెద్దవీకావు, అంత తియ్యగానూవుండవు; అయితే పుష్కలంగా లభిస్తాయి. ప్రజలు చర్మంతో కుట్టబడ్డ వుడుపుల్ని ధరించుతారు. ఆవు, గొట్టె, గుర్రాల మాంసమే వారికి ప్రధానమైన ఆహారం.”

“నిత్యాహారంగా ఆశ్వమాంసమా?”

“అవును, గుర్రపు మాంసమే; గోమాంసంకంటే మిన్నగానే. వారు గుర్రాలను పెంచడంకూడెక్కువే. పూర్వం మా ప్రాంతాల్లోకూడ గుర్రపుమాంసాన్ని తినేవారు. వసంతాగమనోత్సవంనాడు నువ్వు తినలా?”

“తినకేగాని, మిత్రమా! తూర్పున కొన్ని ప్రత్యేక యజ్ఞ - క్రతువుల్లో మాత్రమే ఆశ్వమాంసం భుజిస్తారు. ఆ యజ్ఞ - యాగాలు బోలెడంత వ్యయంతో కూడుకొన్నవడంవల్ల ఏ రాజులోమాత్రమే వాటిని చేయగలుగుతారు. మా పంచాయితీవంటి ప్రజాతంత్ర రాజ్యాల్లో అస లట్టి యజ్ఞాలే చెయ్యం.”

“ఉత్తర కురుదేశంలో మరో ముఖ్య విశేషంకూడా వుంది. అక్కడ ‘నీ-నా’ భావమేలేదు.”

“ఆశ లేనేలేదా?”

“ఆశ లేకపోవటమేకాదు. ఆశకలిగే హేతువేలేదు. రాజుల ఏలుబడి లోని ప్రజలంతా రాజకాసనానికి లోబడి వుండాలి. పారసీక చక్రవర్తి ఆనతికి గ్రీకు సముద్రం లగాయతు సింఘ నదీతీరం వరకు తిరుగులేదు. ప్రజా స్వామ్య మనుభవించుతూన్న మేము ఒకరిరాచరికాన్ని అంగీకరించేందుకు సిద్ధంగాలేము; కాని, యిక్కడకూడ ఒకరికి భూములధికంగా వుండటం, మరొకరికి తక్కువగా వుండటం మొదలైన హెచ్చుతగ్గులున్నాయి. పశుసంపద ఒకనివద్ద అమితంగా వుంటే, వేరొకనికి స్వల్పం. మేము వాణిజ్యంవల్లకూడ మా సంపద్యాగ్యాలను పెంపొందించుకోవచ్చును; కాని, ఉత్తర కురులో యీ అసమానతనే ఆలోచించరు.”

“ఏమిటీ, ఆలోచించరూ? అయితే అక్కడ గృహస్థులొకరికి మించి వేరొకరు అధికభాగ్యం కలిగి వుండరాదా?”

“అక్కడ యీ సమస్యకే ఆస్కారంలేదు. అస లెవరిగ్గాని, స్వంత ఆప్తి వుంటే కదూ. ఉత్తర కురుప్రజల భాగ్యమంతా వుమ్మడిగానే వుంటుంది. పెంపుడు పశువులు, వేటాడిన మృగాలే వారి ప్రధాన సంపద, భాగ్యమూను. అందులో అందరి శ్రమ యిమిడి వుంటుంది; మరి యీ సంపద ననుభవించటాని క్కూడ ఎల్లరికి సమాన హక్కు వుంటుంది.”

“అంటే సోమరులకు, కష్టపడే వారికీకూడ అనుభవించటంలో సమానాధికారమన్నమాట. అలాంటప్పుడు సోమరులు సమాజంలో దుర్గుణాలని వ్యాపింప చెయ్యరూ?”

“లేదు మిత్రమా! వారి మనస్తత్వమేవేరు. శక్తివంతుడెవడూ పనిచేయటానికి బద్ధకించడు. మా ప్రాంతంలో భోజనానంతరం చెయ్యికడుక్కోనే అలవాటుంది. మీ వైశాలిలోను అంతేకదా?”

“ఇంకా కొంచెమెక్కువకూడాను. అక్కడ తోలుచేతులు తొడుక్కోవలసినంత చలి యున్నది వుండదు.”

“మరి- మిత్రమా సింహా!- ఎంత సోమరి అయినా, అన్నంతిన్న త్యాగ చెయ్యి కడుక్కుంటానికి బద్ధకించడు గదా; కాని, అన్ని దేశాల్లోను అలాగే ననుకోవద్దు. కంబోజ (కాఫిరిస్తాన్) దేశంలో చెయ్యి కడుక్కోరు. ఎంగిలి చేతిని చొక్కాకు తుడుచుకుంటారు.”

“అయితే బాల్యంనుండి అలవాటు చేస్తే పనికి దొంగ అయ్యేవాడెవడూ వుండదనే మీ అభిప్రాయమా?”

“అవును, ప్రతివ్యక్తి వల్ల అతని ఓపానశక్తిని బట్టి మాత్రమే శ్రమ నపేక్షించి, సోమరి పోతులను సమాజం చుల్కనగా చూస్తే అంతే.”

“సరే, వుత్తర కురు ప్రజల్ని మీరు స్వయంగా చూచి వచ్చినప్పుడు యికా సందేహానికి తా వెక్కడిది? కాని, నాకు మాత్రమేది యొక అద్భుత దేశమనిపించుతోంది.”

“అద్భుతం! మొదట్లో నాకళ్ళని నేనే నమ్మలేకపోయాను. అసలు ఉత్తర కురు భూమిమీద కాలు మోపటమే దుష్టరం.”

“ఎందువల్ల?”

“వారు అన్యల్ని తమదేశంలోకి రానివ్వరు. ఇతరులూస్తే తమ భూమిని, గాలిని అపవిత్రం చేసివేస్తారని వారి తలంపు. ఇక ఆ దేశంలోకి వెళ్ళే కాలిబాటలన్నీ యిరుకు, హానికారకములైన కొండలొయలగుండా వున్నాయి. వారా మార్గాల మొగల్లో నిరంతరం కాపువేసి వుంటారు. ఎవడైనా చాటుమాటుగా ఆదేశంలో చొరబడితే వాడికి చావు మూడినదన్నమాటే.”

“మరి నువ్వెలా వెళ్ళగలిగావు?”

“అద్భుతమనుకో. పశ్చిమ గాంధార ప్రజాతంత్రం విధ్వంసం చేయబడి నప్పటినుండి పాకసీకులపట్ల మాతూర్పుగాంధార ప్రజలందరి హృదయాల్లోను తీవ్ర ద్వేషాగ్ని రగులుతోంది. నేనొక బిడారుతో కలిసి వక్షసదీ (ఆమూదరియా) ప్రాంతానికి వెళ్ళాను. అప్పుడే బాస్టాక ఊత్రపుడు వుత్తర కురుదేశంపైకి దండెత్తగోరుతూన్నట్లు నాకు తెలియవచ్చింది. నేను ఉత్తర కురుదేశాన్ని గూర్చి విన్న సంగతులు నమ్మలేకపోయాను. ఉత్తర కురుదేశం దేవతల కానాసమనీ, యీ భూవలయంమీద యిప్పటికీ దేవతలు నివసించుతూన్న దేశమదొక్కటేననీ, వారి దేశంలో—అయిదు యోజనాల విస్తీర్ణంలో మానవమాత్రు డెదుగు పెట్టిన తక్షణం చెట్టయిపోతాడనీ—యిట్టివే యింకెన్నో వందంతులు విన్నాను.

ఆ దేవత లాకాశంలో ఎగురగలరిని కూడ చెప్పారు. ఈ వింత వదంతులన్నిటినీ నమ్మటానికి నేను పసిబాలుణ్ణికాదు; కాని, నా కప్పట్లో నమ్మటము, నమ్మకుండుటతో ప్రసక్తిలేదు. నా బుర్రకెక్కినదల్లా నీచపాపసీకులొక స్వతంత్రజాతిని పరాధీనులను గావింపబోవుటే. ఉత్తర కుసుప్రజలకు శక్తికొలది తోడ్పడి పార సీకులయ్యారు గాంధారప్రజలకు గల కక్షను తీర్చుకోవాలని నిశ్చయించుకున్నాను. కక్షనదీతీరాన పండ్లు, ఫలాలు దండిగా దొరుకుతాయనీ, ఆ ప్రదేశమంతా ముంగడ్డి బీడనీ విన్నాను. వాడి బాణములతో నిండివున్న రెండు తూడీరాలు, ఖడ్గ-శల్యమాదిగా గల ఆయుధాలను చక్కబెట్టుకొని, లేగదూడ రెండు మాంసాన్ని సంగ్రహించుకొని, కాంభోజదేశంలో ఒక ఉత్తమాశ్వము నెక్కి వక్షు నదీతీరాన ఎగువ వేపుకు బయలుదేరాను.”

“ఒంటరిగానా?”

“అవును, ఒక్కడినే. కరవాలం మినహా తతిమ్మా ఆయుధాలన్నిటినీ కనిపించకుండా దాచాను.”

“ఎన్నడూ ఎరుగని కొత్తదేశాని కా తీరున ఏకాకిగా ప్రయాణంచేయటం సాహసమే.”

“ఉత్త సాహసమేకాదు, తెలివితక్కువకూడాను. అట్టి అనాలోచిత అవివేకపు పనులు మానవు డప్పుడప్పుడు చేస్తూనే వుంటాడు. మిత్రమా! నీవుమాత్రమేమిచేశావు? ఆనాడు ఒక్కడ్నివే శత్రువుల నట్టనడిమికి దూకి సేనాపతి మజ్జివాత్మిద విరుచుకుపడటం దూరాలోచనలేనిపని కాదా?”

“అవునవును, నే నొప్పుకుంటున్నాను. సేనానాయకు డెప్పుడూ వుద్రిక్తుడు కారాదు. ప్రకాంత చిత్తుడై మెలగాలి. అప్పుడు నేను నా బలహీనతను ప్రదర్శించిన మాట వాస్తవమే.”

“అలాగేననుకో. వైగా నేను సేనానాయకుడిని కూడకాను. మా బిడారు లోని ముఖ్య ఆరుగురిలో నేను ఒకడిని మాత్రమే. మేము వ్యాపారం నిమిత్తం కలసి బయలుదేరాము. ప్రదేశం అపరిచితమైనదే; కాని, వక్షునదివెంట పడపోతే ఎగువకు ముంజబీళ్ళలో కొండచరియల వద్ద ఘుమంతులనబడే వారు పశువులను మేపుతూంటారని విన్నాను. వారికి ఉత్తర కుసుదేశాలు ప్రత్యక్ష మవుతూంటారని కూడ తెలిసింది. నిగనిగలాడే మృదువైన కదళీమృగ చర్మాలను బాహ్యిక వ్యాపారులవద్ద చూచాను. వాటిని ఘుమంతులుండే ముంజబీటి ప్రదేశాల నుండే తెప్పించామని చెప్పారు. దైవికంగా నా కొక ఘుమంతుడు కనిపించాడు. అతడు కూడ ఆ దేవతలను గూర్చి పుక్కిటి పురాణం చెప్పుకొచ్చాడు. లేగమాంసము, ద్రాక్షరసముల నారగించటానికి ఆహ్వానించుటతో కొద్దిసేపటిలోనే నా కతడు మిత్రుడైనాడు. అప్పుడతడు ఆ చర్మాలు తమకు ఉత్తర కుసుదేశాన్నుంచి వస్తా

యనీ, తమకు దేవతలు వాటిని లోహానికి బదులుగా యిస్తూంటారనీ చెప్పాడు. దేవతలు చర్మాలకు బదులుగా లోహం తప్ప అన్యమేమీ పరిగ్రహించరట.”

“దీన్నిబట్టి ఉత్తర కురుదేశవాసులు దేవతలుకారనీ, మానవులేననీ నీకు తెలిసిపోయిందన్నమాట?”.

“అవును, నిస్సందేహంగా తెలిసిపోయింది. కాకపోతే - మిత్రమా! - దేవతలకి మానవసహాయంతో నిమిత్తమేమిటి? నేను ముంజకొండల్లోని ఘురుంత గుంపులవైపుకు సాగిపోయాను. క్షత్రపుని సేనకూడ వేరొక త్రోవకు అటే వస్తూంది. నేనొక కన్ను వారిపైనుంచియే ప్రయాణం చేస్తున్నాను. ఇక్కడి నుంచి టూకీగా చెపుతాను. పారసీక సైనికులు పర్వతంపైకి చేరారు. నేనావాడు ఒక కొండజాతి గుంపుకు చేరి అక్కడే మకాం చేశాను. పారసీక సైనికులలో ఆకతాయిలు కొందరూ గుంపుమీదికొచ్చి స్త్రీలను చెరచబోయారు. అట్టి దుండగాలను నిషేధించే వుత్తరువులున్నా ప్రాణంమీదిప్రీతి విడనాడి యుద్ధానికి బయలుదేరిన సైనికులనెట్టి శాసనంకూడ అదుపులో వుంచలేదు. వారిఅఘాత్యం చూచి సహించలేక నేను తక్షణిం కరవాలపు మెరుపును ప్రదర్శించి దుర్మాస్తులకు ఆ సైనికులను తరిమివేశాను. నేను తమ స్త్రీల కవమానం జరుగకుండా కాపాడుట చూచి ఆ కొండజాతి వారు నాకు కృజ్ఞత చూపుతూ చనువిచ్చి ప్రవర్తించసాగారు. మే మున్నచోటుకు వదలి ఆ రాత్రికి రాతే పశువులను తోలుకొని అరణ్యంలో కొన్ని యోజనాల దూరం వెళ్లాము పాసీకులపట్ల నాకుగల ద్వేషాన్ని తెలిపి, నేను ఉత్తర కురు ప్రజలకు సహాయం డగోరుతున్నట్లు చెప్పాము. ముందుగానాకు మా మూలు దేవతా వల్లనే చేయబోయారు; కాని, వారినిగూర్చి నాకూ కొన్ని వివరాలు తెలుసునని చెప్పి, నన్నా దేశానికి చేర్చే వుపాయం చెప్పడని పట్టు పట్టాను. వారు నా ప్రయత్నాన్ని విరమించుకోమనీ, లేకపోతే నన్ను చూడగానే దేవతలు చంపివేస్తారనీ, స్నేహితుడను కాబట్టి నా మేలుకోరి అలాచెపుతున్నా మన్నారు. నేను నవ్వుతూ అలాంటి చావు చెడుగుకాదనీ, ఏనా అయినానుగురు పారసీకులైన నా హతమార్చనిదే నేను చావననీ చెప్పగా వత్తునది యెడకు తట్టిన తాము యిరుముకు కిదళీచర్మాలను బదలకాచేసుకొనే రహస్యప్రదేశందాకా నన్ను చేర్చటానికి ఒప్పుకున్నారు.”

“భేష్, నువ్వుదేవతల భూమి పాలిమేరవరకు చేరుటలో కృతకృత్యుడ వయినా వన్నమాట!”

“అక్కడికి చేరుటతోనే వారు దేవతలన్న భావంకూడ నా మనసులో నుండి మాయమైంది. ఆ ద్వైదూరం గుర్రాలమీద వెళ్ళటానికి వీలులేక పోయింది. వున్న కొద్దిపాటి సామాను గొర్రెలమీద వేసుకొని కాలినడకనే వెళ్లాం. ఆ కొండ జాతివారు కూడ మావలె గౌరవర్ణం కలిగి దృఢంగా వుంటారు. వారికి తానం చేసే అలవాటు మాత్రం అంతగాలేదు. మేము వారం గోజులపాటు వత్తునది

మొగకేసి అనేక సిందుకాభిలషు దాటుతూ వెళ్లి ఒక చోట ఆగాము. అక్కడ నది చాల సన్నంగావుంది. అయితే అపరిమితమైన వడి. నదికిరు ప్రక్కల కొండ గుట్టలున్నై. అవి వైన నదిలోకి వంగి రెండూ కలిసి పోయినట్టుగా వున్నై. నా మార్గ దర్శకుడు తానంతవరకే యెరుగుచుననీ, కురు ప్రజలారాతి బండలపైన తాగాడి వేసి, యివతలికిదాటివచ్చి తమ చర్మాలకు ఇనుమును బదిలీ చేసికొని వెళ్తారనీ, తా మవతలి వేపుకివెళితే చావుమూడక తప్పదనీ చెప్పాడు.

“పారసీకులు వక్షునదికి కుడివేపున చాలాదూరాన వున్నారు. నే నీక నా భావికర్తవ్యాన్ని నిశ్చయించుకోవల్సివుంది. నన్నక్కడికి చేచ్చిన కొండజాతివాడు నిప్పు రాజేయవద్దనీ, పొగచూచినంతనే, దేవతలు వచ్చి నన్ను భస్మంచేసివేస్తారనీ హెచ్చరించి వెళ్ళిపోయాడు. నా బొక్కిసాలో యెందు మాంసం దండిగానే వుంది. పండిన ద్రాక్షగుత్తులు అడవిలో అనంతంగా వేలాడుతున్నై. అందుచే ముద్బాధభయం లేకపోయింది.

“మర్నాడు వేకువరూమున నేను కొంచె మెడంగా పోయి ఒక రాతిబండ చాటున నక్కి కూచున్నాను. నదికిరుప్రక్కలవున్న యెత్తయిన రాతిబండలవేపు నా దృష్టిని నిగిడ్చి చూస్తున్నాను. కొంతసేపటికి యేదో కదలుతూన్నట్టుంది. తగ్వాత ఆ కదలుచున్నది మనుషులేననీ, అందొకరు పురుషుడు, రెండో వ్యక్తి స్త్రీయనీ గ్రహించాను. వారు ఆకుపచ్చని చర్మదుస్తులు ధరించివున్నారు. ఆరంగు కొండలమీది చెట్టు - చేమల రంగులో కలిసిపోతున్నది. వారు తలలకు చెవుల టోపీలు తగిలించుకొని, ఒకలుపైన తోలుదుప్పట్లు కప్పుకొనివుండగా కుడిచేతులు జందెములవలె కనిపిస్తున్నాయి. ఎడమభుజాలకు అడేరంగు అంబులపాదులు తగిలించుకొని, చేతిలో ధనుస్సులు కలిగివున్నారు. కాళ్ళకున్న చెప్పులకూ అడేరంగు. నే నెవరితరపున పారసీకులతో పోరాడాలని అక్కడికి వెళ్ళానో ఆ కురుజాతి వారే ఆ స్త్రీ పురుషులని గ్రహించాను. ఆ జోడు ఆతి మెలకువతో ఆటూ యిటూ పారజూస్తుండటము, మధ్య మధ్య ముక్కుగోళాలకు పెద్దవిచేసి వాసన చూడటము నేను గమనించాను. వాళ్ళు నన్నెక్కడ పసిపట్టుతాలోనని నిజంగా నాగుండె పీచుపీచుచుంది. భయంతో నేను మరింత ముడుచుకొని రాతిబండ చాటున ఒదిగాను. తదుపరివారు చీమలవలె క్రిందికిపాకిపోతూండటం చూచాను.

“వారి మొదటి రక్షణస్థావరం యింకా దిగువనే వున్నట్టు నేను గ్రహించేందుకు ఎంతోసేపు పట్టలేదు. సాయంత్రం వరకు అక్కడే వుండి, రాత్రి చీకటి పడిన తరువాత నా ఆయుధాలను, కొంత మాంసాన్ని తీసికొని దిగువకు దేశవారం భించాను. ఒక యోజనం దిగువకు రాగా భీకర గర్జనతో పురుషుతూన్న వక్షునది ఒడ్డున విండలకొద్దీ గజాల ఎత్తున నిటారుగా వున్న పెద్దచట్రాయి కనిపించింది; దాని వెనకప్రక్కన కురువాసులు మంటచేసి మాంసాన్ని క్రేల్చుకుంటున్నారు.

గుప్పుచుని వస్తూన్న వాసన నా నాసికాపుటాల్లో ప్రవేశించి నోరురించుతోంది. ముంజబాతి గుంపుచు వదలివచ్చిన పిచ్చుట నా కగ్నిదర్శనం యిదే.

నేను యెండుమాంసపు ముక్కలు కడుపార మెక్కి వాగులోని నీళ్ళు తాగాను. తదుపరి మళ్ళీ ఒక మరుగు చాచుకొని సూర్యోదయానికై నిరీక్షించుతూ మేచువాలాను. కనుచీకటుండగానే లేచి అకలితో పగలు బాధపడకుండా వుండేందుకు అప్పుడే మరొకొంత మాంసాన్ని తిని రాత్రి దేవతలు మంట చేసినచోట వున్న చట్రాతిబండ వేపుమాస్తూ ఒక తుప్పు దాక్కున్నాను. వెలుతురు వస్తూండగా పచ్చని ఉడుపు దాల్చిన ఆకృతులు కొన్ని నిట్టనిలువుగా వున్న ఆ రాతిబండ కటిభాగంమీదుగా బిల్లులవలె ప్రాకుతూ దాటిపోయారు. వారు పరస్పర మేమేమో చెప్పకుంటున్నారు; కాని, ఆ మాటలు నాకు సరిగా వినిపించలేదు. దేవభాషకి మా తక్షశిలభాషకి అట్టే తేడా వుండదు. కొంచె మించుమించుగా మేము అర్థంచేసుకో వచ్చును. వెలుతురు బాగా వచ్చిన తర్వాత దేవీ - దేవుల ముఖాలకూడ స్పష్టంగా అగపడసాగాయి. వారి హావభావాలను బట్టి బయభీతులై వున్నట్టు తెలుసుకున్నాను.

“మిట్టమధ్యాహ్నం రెండుఝాముపుడు పారసీక సేనావాహిని మారా న్నుంచే పొడకట్టింది. దారి ఒకనికి మించి నడవటానికి వీలేనంత యిరుకుగావుంది. పారసీకులు రాతిబండను సమీపించుటతో నా గుండె కొట్టుకోసాగింది. హుటాహుటీని వచ్చిన వైన్యమక్కడ టక్కున ఆగిపోయింది. ఒకడు జోడు వదలి ఖడ్గాన్ని నడుముకు వ్రేలాడగట్టుకొని ఆరాతిబండవైన ప్రాకసాగాడు. దేవతలు శత్రువుల పదధ్వని నాలకించి కస్తులు, విల్లమ్ములు సవరించుకొని పోరు కాయత్త మయ్యారు. రాతిబండ కటి నదిలోకి నిటారుగా వుండుటేగాక అది ముందుకు చొచ్చుకొనిపోయి ఒకచోట కోణంగా కూడ వుంది. ఒక వేపుచుంచి ప్రాకివచ్చేవారా కోణం దాటితేనేగాని రెండో వేపుచున్నవారికి కనిపించదు. ఆ కోణంవద్ద అతి మెలకువతో నింపాదిగా ప్రాకి దాటవలసివుంది. ఆ కోణం దాటితే ఆవైన పరుగుతీయవచ్చుకూడాను. శత్రుభీతి నాకున్నంతగా కూడ కురు వాసులకున్నట్టులేదు. వారు రెండువందలకుమించిలేరు; కాని, పారసీకులు రెండు వేలకు మిగిలినట్టే కనిపిస్తున్నారు. వారా రాతిబండను దాటగలిగితే యిక తమ సంఖ్యాబలంతో కురుయోధులను ఓడించుటలో అనుమానంలేదనుకొన్నాను.

“దట్టంగావున్న పొదలో కూచుని నేను నా ధనుస్సు నెక్కుపెట్టి కోణం వద్దకు ప్రాకి వచ్చేవారికొరకు యెదురు చాస్తున్నాను. పారసీకుల కోణందాటి రావటమాలస్యంగా గురితప్పని నా బాణాల దెబ్బలు తిని తలక్రిందుగా వక్షునదీ ప్రవాహంలోపడి కొట్టికొని పోతున్నారు. కోణందాటి వచ్చినవాడు క్రిందికి కూలుతూంటే అవతల నున్నవారికేమీ కనిపించేదికాదు. ఆ దృశ్యాన్ని నాతో పాటు దేవతలు మాత్రమే చూడగలుగుతున్నారు. కొన్ని గంటల పర్యంతం ఒకని

తరువాత ఒకడుగా పారసీకభటులు విగతజీవులై నదీగర్భంలో కలిసిపోతున్నా అవతలివారికి అనుమానమైనా కలుగలేదు. ఆ విచిత్ర దృశ్యాన్ని గాంచి అసలు సంగతి తెలియక కురువీరులు కొంతసేపటివరకు ఆశ్చర్యచకితులవుతున్నారు. తరువాత అసలు విషయాన్ని తెలిసికొని నేను దాగియున్న పొదవేపు దృష్టినిసారించి చూస్తున్నారు. వారికళ్ళల్లో క్రోధంకాక మిత్రభావమే ద్యోతకమవుతోంది. అప్పుడు నా కనలేని యానందం కలిగింది. దేవతలు నన్ను కనీసం తమ సహాయుడనని అయినా గుర్తించారు కదాయని నా సంబరం.

“తుదకు పారసీకులు తమ సైనికులు మందలాదిగా కుప్పకూలి ప్రవాహంలో కొట్టుకొని పోతున్నట్టు కనిపెట్టారు. అయితే వారు తమ సైనికులు నాచే గాక దేవతలవల్లనే కూల్చబడుతున్నట్టు భావించారు. అంతట సేనాపతి కోణం వద్ద మెల్లగాకాక వడిగా ప్రాకిపామ్మని తన భటుల కాజ్ఞాపించాడు. ఆ విధంగా చకచకా దాటుతూంటే కోణంవద్ద కాలుజారి కొందరు పడిపోయినా, మరికొందరి వతలికి రాగల్గుతూన్నారు. బిరబిరా వచ్చేవారందరినీ కూల్చట నా ఒక్కనికి సాధ్యపడలేదు. ఆ విధంగా తప్పుకొని రాగలిగినవారిని ఢీకొనుటకు కురువీరులు సంసిద్ధంగానే వున్నారు. నేనూ ప్రయత్నాన్ని వదలక వీలయినంతమందిని కూల వేస్తూనే వున్నాను. మునిమాపువేళకు దాటివచ్చిన శత్రువుల సంఖ్యనుచూచి ఇక ఆ శ్రేణివద్ద వారిని జయించటం దుస్సరమని నిశ్చయించుకొన్నాను.

“చీకటి పడగానే నేనా తావును వీడి ఎగువకు వెళ్లాను. దేవతలకూడ పోరు విరమించి అటువేపు బయటపడేరారు. వారి ప్రథమ రక్షణశ్రేణి శత్రువుల వశమయింది; అయితే తమ జనం యింకను యివతలికి రావలసి వున్నందున పారసీకులు వెంటనే కురుదేవతలను వెంబడించలేకపోయారు.

“నేను తిరిగి నదికిరుప్రక్కల ఎత్తుగా రాతిబండలున్న ప్రదేశానికి చేరుకున్నాను. ఒక రాతిబండ చాటునుండి అదాటుగా ఒక వ్యక్తివచ్చి నాముందర నిలబడ్డాడు. నా ఒళ్లు ఝుల్లుచుంది. ఆ కురువీరుని ప్రహారం నా నెత్తిమీద పడుతోందనే తలిచాను; కాని, కొద్దిసేపటికే ఆ వ్యక్తి “ఓయి మానవుడా! భయపడకు. దేవజాతీయులం నిన్ను మా మిత్రునిగా ఆహ్వానించుతున్నాము” అని నా భుజంమీద చెయ్యేసి తట్టుటతో యధాస్థితికి వచ్చాను.

“అతని మాటలతో నాకు ధైర్యంవచ్చింది. అది నా అదృష్టమే ననుకుంటాను. ‘కిరాతులగు పారసీకులు దేవలోకంపైకి దండెత్తిరావడంచూచి నేను మీకు సహాయంచేయాలన్న నిశ్చయంతో యిక్కడికి చక్కావచ్చాను; కాని, మీ కుపయోగపడకముందే నాకి చిక్కి చంపివేయబడతానేమోనని భయపడ్డాను అని నేననగా అతడు ‘అవునవును, మేము మా గడ్డమీది కిరారు తెవ్వరినీ రానివ్వము. మానవులొచ్చి మా భూమిని కళ్ళలం గావించుతారని అడుగై నా పెట్టనివ్వము; కాని, నీ ప్రవర్తనతో నువ్వు మాకు ఆప్తుడవని ఋజువైంది.

అందుచే నిన్ను మేము మా గడ్డమీదికి ఆహ్వానించుతున్నాము' అని చెప్పుతూంటే నే నెక్కడలేని సంతోషంతో పొంగిపోయాను.

“తర్వాత అతడు తాను దేవసేనానాయకుడవనీ, పేరు మఘవంతుడనీ చెప్పాడు. పాఠసీకులనైనా యింకా చాలా వుందనీ, అక్కడికిచేరినది అత్యల్పమేననీ, అతనికి తెలియజేశాను. అప్పు డతడు నావై పూర్తి నమ్మకంతో, ‘మా యీ మొదటి రక్షణశ్రేణి అతిసామాన్యమైనది. తర్వాతశ్రేణు లొకదానికంటె మరొకటి అధికబలవత్తరంగా వుంటాయి. మేము పాఠసీకుల్ని పరాజితులను గావింపగోరుతుంటే కాదు; వారిలో ప్రతిఒక్కడిని హతమార్చితిమి. ఏ ఒక్కనిని సజీవంగా తిరిగిపోనివ్వకుండుటే మా నిశ్చయం. పాఠసీకులనుగూర్చేకాదు, మానవులెవరి విషయంలోను మాకేమాత్రం తెలియదు. మాగడ్డవైన అదుగిడినవాడు ప్రాణంతో బయటబడటం క్షంతవ్యంకాదు. ఈ విషయంలో నిన్ను మాకుసలహాదారుగ వుండ గోరుతున్నాము’ అన్నాడు.

“సేనానాయకుని మాటలతీరులో అద్భుత ఆకర్షణవుంది. ఆ భాష మా భాషనే పోలివున్నది; కాని, మాటలు చాలవరకు కొత్తవి. ఉచ్చారణలోకూడ భేదమున్నది. ఆయన మాట్లాడుతూంటే సంగీతం పాడుతున్నట్టే వుంది. దేవ భాషను అర్థం చేసికొనుటలో నాకు చిక్కేమీ లేకపోయింది. నే ననేక ఆర్య భాషలను నేర్చివుంటుంటే అందుకు కారణం కావచ్చు. వేరే అత్యవసర కార్యమేదీ లేకపోతే శత్రువులను ప్రతిఘటించే విషయమై ముందాలోచించుదామని నేను సేనానాయకునితో అన్నాను. అతడున్న అంతకుమించిన ముఖ్యకార్యం లేదన్నాడు. వేషభాషల్లో యెంత నిరాడంబరుడైనా సేనాపతి సూక్ష్మగ్రాహియని యిట్టే గ్రహించాను. వారి రక్షణశ్రేణులలో కొన్నిటి మధ్యగల త్రోవలు ఒక్క మనిషిమాత్రమే నడచుటకు వీలైన, అత్యంత ప్రమాదకరములైన యిరుకు మార్గాలనీ, అట్టి బాటలబడి వచ్చు శత్రువైనికులవైకి వైచుంచి రాతిబండలను దొర్లించుట కనువుగా అక్కడక్కడ కొన్ని స్థానముల నేర్పరచుకొన్నట్లును మఘవంతుడు తెలిపాడు. కృపాణము, ధనుస్సు, బల్లము, గదకూడ వారుపయోగింతురని తెలిసింది. అవన్నీ వారితరులనుంచి బదిలీగా తెచ్చుకున్న ఇనుముతో దేవశిల్పములు తయారుచేసినవేనట. అవి చక్కని పనితనంతో చేయబడ్డవే. ఎందరేవైపుకుపోయి శత్రువుల వైనబడి ఎలా దెబ్బతీయాలో ఆరాత్రే నిర్ణయించాము.”

“మిత్రమా సింహా! తరువాత పాఠసీక సేనాసంహారం యెలాముగిసిందో వినుటకంటె ఆ దేవతల గడ్డపై విశేషాలు తెలిసికోవాలన్న కుతూహలమే నీ కిప్పుడు మిక్కుటంగా వుంటుందనుకుంటాను. ఏం కాదూ?”

“నాకా యుద్ధవృత్తాంతమంతా వినాలనేవుంది; కాని, కపిల్! ఆ సమరంలో నీవు ప్రదర్శించిన శౌర్య - ప్రతాపాలను నీ నోటితో వర్ణించుట కిష్టంలేక అలా అంటున్నావులే. సరే, నీ యిచ్చాను సారమే చెప్పు.”

“వారికున్న యుద్ధసాధనాలతో పారసీకుల నెట్లు తుడిచిపెట్టివుంటామో నీవు సులభంగానే వూహించగలవు. స్వదేశ - స్వాతంత్ర్య రక్షణకు పురుషులతో పాటు స్త్రీలును యుద్ధంలో సమానంగానే పాల్గొంటారు. నీ కొకసంగతి చెప్పటం మరచాను ఉత్తరకుసుప్రజలు తమది దేవజాతీయని చెప్పుకుంటారు; అయితే అలా చెప్పకొంటుంటే ఆ దేశశబ్దాని కేదో నిగూఢచూహతున్నదనేభావం వారికి కించిత్తయినారేదు. వైగా యేశ్వరబడి వారిమధ్యవుండి వారు స్వాతంత్ర్యాన్ని ప్రాణాధికంగా ప్రేమించుతారనీ, ఆ స్వాతంత్ర్య రక్షణకు ఏదై వికశక్తితోనో కాక, సాయుధులై పోరాడటంకూడ నేను స్వయంగా చూచాను. వారు సాధు స్వభావులు; సత్యసంఘులు; భయ, విచార, దుఃఖభావములు వారి హృదయాల్లో నీటిపై వ్రాతలవలె ఎంతో సేపుండవు.”

“దేవతా శబ్దాన్ని మనం ఎంచునట్లే తాము దేవతలమన్న స్వాభిమానం వారి కుండదా?”

“లేదు మిత్రమా! వారి దృష్టిలో దేవశబ్దం కేవలమొక జాతినామం మాత్రమే.

“సరే, యుద్ధానంతరం వారి మానసికస్వభావమెట్లున్నదీ, యితర విశేషాలూచెప్పు.”

“దేవజాతీయులు యుద్ధంలో పాల్గొన్న శత్రువులను నిశ్చేషంగా హత మార్చారు. యధాశక్తిని నేరున్న వారికి తోడ్పడ్డారు. ఆ పోరాటంలో దేవ-దేవులెందరో అసువులను కోల్పోయారు. వైరుల నిశ్చేషంగావించిననాటి మధ్యాహ్నమే వారు వక్షునదీతల తోయ్యాల్లో పడి తమ తమ దేహాలను, చర్మ వసనాలను శుభ్రపరచుకొన్నారు. వారి దేహచ్ఛాయ నేమని వర్ణించగలను! వారి వర్ణం కొంతవరకు మన రోహిణిరంగుతోపోల్చవచ్చు. వారు పనుపువన్నె వెంట్రుకలు, నీళ్ళ త్రాలు కలిగి మనలో ఆజానుబాహువులవలెవుంటారు. ఘోరకర్మ వారికి తెలియనే తెలియదు. శత్రుప్రహారములను డి కాపాడుకొనేందుకు ఉక్కు నుపయోగించుటవా రిటీవలనే నేర్చుకున్నట్టు తోచింది. అస్థికాయుధాలను వారి పుటికీ వాడుతూనేవున్నారు.”

“మరి ఉడుపులో?”

“దుస్తులకు గూర్చి యిదివరకే చెప్పాను. వారు చర్మాలను వసనాలుగాకప్పు కుంటారేగాని, కంచుకాలుగా కుట్టుకోరు. ఉక్కగావున్నప్పుడు దేవజాతి స్త్రీలేమి, పురుషులేమి తమ దేహములపైన ఏమాత్రం దుస్తులనుంచుకోరు. నగ్న శరీరులై వున్నప్పుడు పురుషుల కేశములు, గడ్డములును, స్త్రీల శిరోజాలు అగ్ని గుండమునుండి వెళవడే జ్వాలా శిఖలను పోలివుంటై. మరి వారి సౌందర్యమో! ఆదేవకన్యలనే చూడాలి! వారితో పోల్చుకొని చక్కదనం మానవులలో మచ్చు

కై నా కనిపించదు. దేవజాతి స్త్రీలంతా రోహిణిలే ననుకుంటే మనం వారిసౌందర్య శోధను కొంతమట్టుకు వూహించగలుగతాము.

“విజయోపేతులయిననాటి సంధ్యాసమయాత్పూర్వమే దేవకన్యలు, యువకులు మధు-క్షీర మృగమాంసాదులతో ఒక పర్వత పృష్ఠమున వికాలమైదాన మందలి పసిరికపైన గుమికూడసాగారు. జాగ్రత్తగా నిప్పునుకూడ తెచ్చారు. దేవజాతి అగ్ని నతిభద్రంగా వుంచుకుంటారు. ఆరిపోతే రెండుపుల్లల ఒరపిడితో నిప్పు పుట్టించుతారు. ఆ తెచ్చిన నిప్పులో చిదుగులను మండించి కొందరు మాంసాన్ని కాల్చుతున్నారు. ఒకప్రక్కన మెత్తనిచర్మంపైన కూచుని ఒకరిద్దరు కాలిమీద పచ్చని గంజాయిని నూరుతున్నారు. ఆ పర్వతప్రాంతంలో ద్రాక్ష కొల్లులు గావున్నా వారు సుగాపాన మెరుగరు. వారికి మద్యపాన మందిష్టమే వుండదు. ఆహారపానీయములు తయారగునంతలో యువతీ - యువకులు నృత్య - గానముల నారంభించారు. అల్పహార, సోమపానములు ముగించినపిమ్మట - ఆ రాత్రి నేను గాంచిన దేవీ-దేవుల నృత్యము చిరస్మరణీయము. గాంధారులము - మేమున్నూ నాట్య, సంగీతప్రియులమే; గాని, అందులో వారిదే శ్రీ; మాది చుక్కే.

“సేనా నాయకుడు అక్కడచేరిన వారందరితో నాకు పరిచయంచేశాడు. నన్ను గురించి విన్నతర్వాత దేవకన్యలంతా నన్ను నట్టనడుమవుంచి చుట్టూ తిరుగుతూ నాట్యం చేయసాగారు. నే నలసినప్పుడెల్లా క్షీరసమ్మిళిత పానీయాన్ని తెచ్చి దేవాంగనలెంతో ప్రేమాదరపూర్వకంగా నాచే త్రాగించేవారు.

“ఆ ఒక్కనాటి నృత్యగానములతో వారి హృదయాల్లోని యుద్ధ - క్లానిని కడిగివేసుకొన్నట్టు నాకు బోధపడింది. మరునాడు వారు వేలాదిగా తమ నర - నారీమణుల నాహుతి గాగొన్న మహా యుద్ధాగ్ని కీలలనుండి బయటపడినట్లేరు; కాని, వారా భయంకర సంఘటనను అంత త్వరగా విస్మరించేందుకొక ములమైన కారణం వుందిలే.

“అది వారి హృదయ కాలిన్యతేనా?” అని అడిగాను.

“ఎవ్వే! అదికాదు సీంహా! దేవతలసలు కఠోర హృదయులు కాగల అవకాశాలే తక్కువ. వారు జీవితాన్ని - కేవలం జీవితాన్నిమాత్రమే తమదిగా భావించుతారు. వారికి సోమరసమత్యంత ప్రీతిదాయకమైనమాట నిజమే; కాని, వారు దాన్ని తాగి, ఆమరు లవుతారన్నదిమాత్రం పొరపాటు. నే నిందాక సూచించినట్టు వారు వ్యక్తిగత మమతా రహితులు కావడం, వ్యక్తిసంబంధం లేకుండుంటే దేవతల చిరానంద మయ జీవితంలోని నిగూఢరహస్యం. దేవజాతిలో వేర్వేరు కుటుంబాలుండవు.”

“అట్లయితే వారి పరివారాలన్నీ కలిసేవుంటాయా?”

“అలాకాదు. వారిలో ఆసలు పరివారవిధానమే వుండదు. జాతి అంతా ఏక పరివారంగా వుంటుంది.”

“మరి వెళ్ళిపో?”

“ఆ విషయంలో దేవజాతి ఆచారాన్ని వింటే మానవులు ముక్కు, మూత్ర విరుస్తారు; అయితే దేవభూమిపై వారిజీవితాన్ని స్వయంగా కళ్ళతో చూచినవారికి అందులో ఎలాంటి దోషమూ కానరాదు. అక్కడి ప్రతి స్త్రీ స్వేచ్ఛామూర్తి. ఏ ఒకనికీ భార్యగా కట్టుబడి వుండదు. ప్రతి లలన పద్మసరంలో విహరించే భ్రమర సమానమే. భ్రమరము యేపద్మమందలి మధువునైన స్వేచ్ఛగా గ్రోలునట్టే, దేవకన్య ఏనాడో మగవానితోనైనా ప్రేమానుబంధమై యుండ గలదు; అయితే దేవసమాజ నియమానుసారం ఆ స్వేచ్ఛకుకూడ ఒక హద్దువుంది. వేర్వేరు సమయాల్లో వివిధ ప్రియుల అంకకాయనిర్మల పడతికి జన్మించిన బిడ్డ ఫలానా పురుషుని సంతాన మవడానికి వల్లకాదు. కాబట్టి ఏ పురుషునికీ స్వసంతానమని వుండదు. ఫలానా శిశువు ‘నాబిడ్డ’ అని చెప్పుకొనలేడు. అయితే అంతమాత్రాన ఏబిడ్డా పితృప్రేమనుండి వంచంపబడదు. వైవెచ్చు ఎన్నో రెట్లధిక ప్రేమకు పాత్రమవుతుంది. నేను దేవగడ్డమీద రెండున్నర సంవత్సరాలున్నాను. ఆ క్యవధిలో ఒకరికంటే ఎక్కువమంది దేవకన్యల ప్రేమకు పాత్రుడనయ్యే అవకాశాలే నాకు లభించాయి. ఆకాలంలో జన్మించిన బిడ్డలలో ఎవరో ఒకరు నా సంతానమై వుండాలి. అయితే ఆ నా బిడ్డను ఫలానా అని తేల్చి చెప్పేందుకు వుపాయమేమీలేదు. దేవపురుషుడేవధూ కనపడిన శిశువునెత్తుకొని ముద్దాడి లాలించనిదే ముందుకు అడుగుపెట్టకు. అలాంటప్పుడు తన కన్న బిడ్డను ముద్దాడు మాఃపునివలెనే దేవపురుషుడును ఒళ్ళు పులకరించి ఆనందపరవకు డౌతాడు. మొదట్లో నాకీవిషయం విచిత్రంగానే వుంది; కాని, కాలక్రమాన అది అతి సహజంగానే తోచింది.”

“వారి ఉమ్మడి వెళ్ళిళ్ళు పశుప్రాయంగా తోచుటలేదా?”

“ఇక్కడవుండి వింటే అది పశుస్వరంగానే తోచవచ్చును; కాని మిత్రమా! అక్కడికి వెళ్ళి స్వయంగా చూచినపిమ్మట అదొక దివ్యదృశ్యంలా వుంటుంది. యువకులెల్లరు ఏకోదరులుగాను, యువతులందరు అక్కచెల్లెళ్ళవలెను ప్రతిశిశువు వయస్కులగు ప్రతివారికి బిడ్డవలెను, ప్రతి ముదుసలి వృద్ధుడు తాత- ముత్తవల వలె వుంటారు. ఇక దేవజాతి తరుణీ- తరుణులు మామూలుగా అన్న- చెల్లెళ్ళ వలెను, కామోద్రేకులై నప్పుడు మాత్రం ప్రేయసీ- ప్రియులుగాను ప్రవర్తించు తారు. ఇరుపక్షములనుండి ప్రేమ సమ్మేళనమయి నప్పుడే అట్టిసంయోగము సంభవ మవుతుంది. అసత్యము, బలాత్కారము దేవలోకంలో క్షమింపరానివి.

“ప్రేమలో బలాత్కారానికేగాక, లోభానికిన్నీ స్థానంలేదు. నిజాని కక్కడ ప్రలోభనాసాధనమేలేదు. పశుపాలన, వేట మధుసంచయములవల్ల లభ్య

పడేనన్న సమిష్టి సూపడే. ఆ దేవజీవిత మాధుర్యాన్ని మాటలతో వర్ణించటం నా కలవికానిపని; కాని ఆ దేవభూమి, దేవజీవిత చిత్రాన్ని మనోవీధిని చిత్రించు కొని దర్శింప ప్రయత్నించినట్లయితే నీ వా దివ్యత్వాన్ని కొంతవరకైనా పూహించ గలుగతావు.”

“సరేగాని, కపిల్ ! మరి నీ కలాంటి దేవభూమిని విడిచివచ్చావే ?”

“ఆ దేవభూమి దివ్యజీవితాన్ని మానవులముందు పెట్టడానికి ఆత్రపడ్డాను. అవీగాక మానవులమండి వారు అర్థించేలోహం (ఇనము)మీదనే దేవలోకం ఉనికి ఆధారపడివుందనీ, అది పునాదిలేని గోడయనీ తోచింది. ఆ గోడ త్వరలో— నా జీవితంలో పడేదిగా లేకపోయినా మానవశక్తి - శౌర్యాలకు మారుకొండలు, నదుల సహజరక్షణతో నిలచియున్న ఆ జీవితం తరువాత నా కంత ఆకర్షణీయంగా లేకపోయింది. బాల్యమాదిగా ఆత్మీయులకు బంధుజనానికి అలవాటుపడి యున్నందున వ్యక్తిగత మమతకూడ నన్ను వ్యాకులపరచసాగింది. ఇకన్నీ మేళవించి నా కా జీవితంమీద విరక్తిని కలిగించాయని చెప్పొచ్చు; అయితే నే నక్కడినుంచి దొంగతనంగా పారిపోయిమాత్రం రాలేదు.”

“మరి—మిత్రమా !—వారు నిన్నుండమని బలవంతం చెయ్యాలా ?”

“ప్రేమతో బలవంతంచేసినమాట నిజమే; అసలు బలాత్కారంచేయటం వారి స్వభావానికే విరుద్ధం. ముఖ్యంగా మిత్రులపట్ల అలా అసలే ప్రవర్తించరు. తమ మానవమిత్రుడు జన్మభూమికి మగిడిపోగోరుకున్నాడని విన్నతరువాత దేవ కన్యలు పన్నిన ప్రేమజాలములను గూర్చిన వివరాలు నన్నడగొద్దు. వారు నన్ను పుష్పవనంలోకి తీసికెళ్ళేవారు. వనకుసుమాలతో తమ శిరోజాలనలంకరించుకొని నాచుట్టూ మూగి, ఒకతె నాచెవుల్లో పూలువెడితే, మరొకతె నాజుట్టుకు మాల తురిమేది. వేరొకతె నాభుజానికి తన చెంపనానించి ‘ప్రియా! నిన్ను మానుంచి రప్పించుకుంటూన్న మీపడుచులెలావుంటారు?’ అని అడిగేది. వారి ప్రశ్నలకు నాకు సమాధానాలే తోచేవికావు. నాకు ప్రత్యేకంగా ఒక దేవకన్య కావాలని గాని, స్వంతబిడ్డలు-స్వగృహాలపై కాంక్షవున్నదనిగాని, ప్రత్యేకంగా పొయ్యి అవసరమనిగాని వారితో ఎలా చెప్పగలను? ఇక్కడ అలాంటి పరివారాన్ని సృష్టించ ప్రయత్నించడం నిష్ప్రయోజనమని తెలిసికూడ నే నా దేవపరివారాన్ని చూచి ఈర్ష్యపడేవాడిని. ఇప్పటికీ నాకట్టిభావమేవుంది. ఆ నుందర - కాంత మూర్తులు, వారి స్నేహ-వాత్సల్యాలు నెలలపర్యంతం మార్చదేశానికి తిరిగి రావా లన్న నాసంకల్పాన్ని విరమింపజేశాయి. పురుషులకు కూడ - ముఖ్యంగా నా మిత్రుడు మఘవంతునికి నేనాదేవభూమినివదిలిరావటం సుతలామయిష్టంలేదు.

“ఎట్టకేలకు అక్కడినుంచి వచ్చివేయటానికే నిశ్చయించుకొన్నమీదట దేవభూమి రక్షణవిషయంలో నేనాపతితోను, దేవజాతి పెద్దలగు స్త్రీ - పురుషుల తోను వారాలతరబడి సంప్రదించాను. ఉత్తర కురుదేశంలో చదువుట, వ్రాయుట

అంటే ఏమిటో యెవరికీ తెలియదు. నేను నా వృద్దేశాలను రాసియిచ్చినా వారికి ప్రయోజనం శూన్యమే; అయినా భావిదేవ సంతానంకొరకు నేను దేవపెద్దలతో చెప్పినదంతా భోజపత్రాలమీద రాసి ఒక గుహలో వదిలివచ్చాను. అందులో ముఖ్యంగా దేవజాతీయు లిప్పటికీ పరవస్తువుగా భావించే లోహమే వారివైకి దండెత్తివచ్చిన దరయను నెదిరించి పరాజితుని గావించుటలోమిక్కిలి వుపయుక్త మైనట్టు లిఖించాను. ఆ లోహమే లేకుంటే వారు తమ ఎముకల, కొయ్యశిలా ఆయుధాలతో పారసీకులను ప్రతిఘటించగలిగేవారు కాదు. అదే వారివైకి తుది దాడికాదు. కదలీ మృగావాసమగు ఆ గడ్డమీద మరల మరల మానవదృష్టి ప్రసరింపకమానదు. కాబట్టి దేవజాతీయులు మానవనిర్మిత ఆయుధాలను సేకరించు కొనక తప్పదు. అయితే ఆయుధాలనిమిత్తం బాహ్య ప్రపంచంతో సంపర్క మధికమగుటద్వారా దేవభూమియందలి దేవసమాజవ్యవస్థ రూపుమారి కళంకితమూ కావచ్చు. అట్లా కాకుండాచేస్తే, వుపాయమేదీ నాకు తోచలేదు. ఈ విధంగానేను భోజపత్రాలమీది నూచించిన ఉపాయము భావిలో సోకనున్న బాధ్యాన్ని నివారించగల ఔషధము కాదనే చెప్పాలి."

"అయినా నీ శక్తివంచన లేకుండా వారి శ్రేయస్సుకు ప్రయత్నించావుగా."

"అవును, హృదయపూర్వకంగా ప్రయత్నించాను. ఇప్పుడది స్వస్థలోక మనిపిస్తోంది; కాని, మూడేళ్ళక్రితం నాయీ కళ్ళతో స్వయంగా చూచాను. అప్పుడది స్థూలంగానే కనిపించినా యిప్పుడేవో దివ్యదృశ్య మనిపిస్తోంది. అక్కడ ఆనందమేగాని, కాముకత్వంలేదు. అలాగని అక్కడి స్త్రీ - పురుషులు కేవలం పరస్పరం కంటిచూపులతోనే ఆనందించే వారనుకొనేవు. వారు ఆలింగనం చేసి కొనేవారు. ప్రేయసీ ప్రియుల ప్రణయ పారవశ్యంలో మైథునమూ వుంటుంది; కాని, మానవుల్లో - అంటే మనలో కనిపించే 'నా, నీ' అన్న నీచభావం వారిలో మచ్చుకై నాలేదు. ఆ ఈర్ష్యారహిత, కపటశూన్య సమాజంలో వాద్దులేకుండానే మర్యాద కట్టుబడివుంది. అది ప్రతిపనిని, ప్రతివాని మనోభావాన్ని పతనం కాకుండా కాపాడుతూంటుంది. అక్కడున్నప్పుడు నా కీ విషయాలన్నీ స్వానుభవాలే. అయినప్పటికీ దేవభూమిని వదిలివచ్చే సంకల్పాన్నిమాత్రం ఎందువల్లనో త్యజించలేక పోయాను."

"పారసీకులవైనున్న ప్రతీకారభావం నిన్నీ దుచ్చుకొచ్చిందేమి?"

.....బహుశ నీవుచెప్పింది నిజమేకావచ్చు. పారసీకుల పేరెత్తితేనే నా చెవుల్లోశూలంలా నాటుతోంది. హృదయంలో తేలకొండెలా గుచ్చుకుంటోంది. ఆ క్యూరులు మా గాంధార దేశంలో సగభాగాన్ని పరతంత్రం గావించారన్న విషయాన్ని ఎంతప్రయత్నించినా మరువలేకున్నాను. దేవగడ్డమీద వుండగాకూడా పారసీకులవైనగల ప్రతీకారవాంఛ అపుడప్పుడు నా హృదంతరాళంలో రేగు

తూనే వుండేది..... నేను దేవభూమిని విడిచి వచ్చేటప్పుడు ఆబాల
గోపాలం- దేవ- దేవాంగనలు తమ ఆత్మీయుడు దూరమవుతున్నట్టే కంట
నీరుపెట్టారు. నేను గనుక చచ్చిపోయివుంటే వారు అంతగా విచారించేవారు
కాదు. వారికి జీవితమండే ప్రేమ. దేవవృద్ధులు తమ భావితరాలవారికి కపిల్
నామధేయంతో తక్షశిలపేరునుకూడ కలిపి చెపుతారని ఇప్పటికీ నాకుసంతోషమే.
నాపేరు శీఘ్రంగానే మరువ బడవచ్చును, గాని తక్షశిలాక్షరములు వారిస్మృతి
చిత్రంలో స్థిరస్థాయిగా అంకితమవడం మాత్రం ధృవమే.”

“మిత్రమా కపిల్ ! ఉత్తర కురుభూమి అత్యంత మనోహరంగా వుంటుంది
కదూ?”

“దేవకన్యలు కూడాను కపిల్ !” అంది వెనుకనుంచి రోహిణి. అమె గవ్
చిప్ గా కురుకథను ఆడినుంచి విన్నట్టుంది.

9. తక్షశిల పౌరస్వత్వము, వివాహము

తక్షశిలలో నాకు ఘనంగా వీరసన్మానం చేయనున్నట్లు ముందుగానే విన్నాను. నేను పూర్తిగా కోలుకొనేటంతవరకు నాకు వేచివుండవలసివచ్చింది. ఆస్వస్థగా వున్నప్పటికీ నేను కొన్ని విశేషాలను గమనించుతూనే వున్నాను. మా ఆచార్యదంపతు లిద్దరూ నన్ను తమ బిడ్డవలెనే ప్రేమించుతూ, స్వకుటుంబంలో ఒకనిగా ఆదరించుతున్నారు. తక్షశిల ప్రజాతంత్రాధిపతి (రాష్ట్రపతి) లగాయతు సామాన్యపౌరులవరకు యెందరెందలో నా యెడల స్నేహ-వాత్సల్యాలు కలిగి సానుభూతి ప్రకటిస్తూవచ్చారు.

పౌరసీకులు మా విజయాన్నంగీకరించి తమ సేనాపతి - మజ్దదాత్ - ను, అన్య సైనికులను (భైదీలుగా చిక్కినవారు) విడిపించుకొని తక్షశిలతో సంధిచేసుకొన గోరుతున్నారు. మొదట మేము పశ్చిమ గాంధారాన్ని విముక్తిచేయుట కడే సదవకాశమని భావించాము. మా సేనలు పశ్చిమగాంధార రాజధానినగరం - పుష్కలావతి - లో ప్రవేశించి కార్యాన్ని కొంతవరకు సానుకూలం చేశాయి; అయినా మేము ఆక్కడి ప్రజామోక్షము, యితర విషయాలనుగూర్చి యోచించగా పౌరసీకుల శక్తిని క్రుంగదీసేవరకు కేవలం తక్షశిల సైనికబలంవల్లనే పశ్చిమ గాంధార విముక్తి సంభవంకాదని విచితమయింది. తుదకు పౌరసీకులు తక్షశిలకు కొంత నష్టపరిహారమిచ్చుటతో ఒడంబడిక కుదిరింది. యుద్ధభైదీలెల్లరు విముక్తులయ్యారని వేరే చెప్పనక్కరలేదు.

నన్నాళ్ళకు నాకు స్వస్థత చిక్కింది. కండపట్టి తిరుగుతున్నానుకూడాను. అప్పుడొకనాటి సాయంకాలం ఆచార్యులు నన్నుచూచి యిలా అన్నారు :

“వత్సా సింహా! రేపు నువ్వు ప్రజాతంత్ర భవనానికి రావాలి నుమా. అక్కడ తక్షశిల తరపున నీకు సన్మానం జరుగుతుంది.”

“గురూ! నేటివరకు తక్షశిల పౌరులు నాపట్లచూపిన గౌరవాదరములు నన్ను సన్మానించడం కాదా?” అన్నాను నేను.

“అదే సరిపోదని మావాళ్ళభావం. నీ వక్కడికి వీరవేషధారివై రావాలి. నేను నీ కవచము, ఆయుధాలు తుడిపించి, మెరుగుపెట్టించి వుంచాణ్ణే.”

నేను వారి ఆడేశానికి సమ్మతి నూచకంగా తలూపాను.

ఆరాత్రి రోహిణితో మరునాటి సన్మానాన్ని గూర్చే ముచ్చటించు తున్నాను. అప్పుడామె యేదో విషయాన్ని నాకు తెలియనీకుండ హృదయం

లోనే అణచిపెట్టుకోటానికి ప్రయత్నించుతూన్నట్టు తోచింది. కాని, అదేమిటో చెప్పమని నొక్కి నేనామెనడగలేదు. వెంటనే కాకపోయినా నెమ్మదిమీద రోహిణి నాది కాబోయే సంగతే ఆమె యిటికి చెప్పలేకుండా వున్న విషయమని మాత్రం గ్రహించాను. రోహిణి నాకవచ ఖడ్గాదులను తెచ్చి చూపింది. ఆవన్నీ సరికొత్త వాటివలె తల్తల్లాడుతున్నవి. వాటిని చూపించి “నువ్వు రేపు పెందలాడేలేచి సిద్ధంకావాలి; యిక నిద్రపా”మ్మని రోహిణి తుద్రున పారిపోయింది.

మర్నాటిప్రాద్ధున రోహిణి తలంటిపోసుకొని తన నిడివైన తడికుంతలాలను పొడిగుడ్డతో తుడుచుకుంటూ స్నానాలగడలోనుంచి రావటంచూచాను. ఆనాడామె ప్రవర్తన మామూల్లాగాలేదు; అయినా నేనామెను కారణమడిగే అగత్యం లేకపోయింది. నేను కాలకృత్యాలను ముగించుకొని మంచంమీద కూచొని కవచం ధరించుదామనుకుంటూండగా రోహిణి నాగదిలోకివచ్చింది. ఆమె సింక్కులంగా, పట్టు పమిట, రవికను సింగ రించుకొనివుంది. ఆమె స్వల్లభిరోజాలు వీపుమీద పడబడివున్నై; కాని అవి తాజా పూలతో అతి రమణీయంగా అలంకృతమై వున్నవి, ముఖానికి పల్చగా రంగు పొదుముచు పట్టించింది. మెడలో ఒక ముత్యాలసరము, చెవులకు స్వల్లకుండలాలమాత్రం అభరణాలుగావున్నై. వెంటనే లేచి నేను దగ్గరికొచ్చిన రోహిణిముఖంలోకి రెప్పవాల్చుకుండా చూస్తున్నాను. ఆమె అరుణాధరాలపైనచిరునవ్వును చిందులుత్రొక్కిస్తూ, నాలుపులతో అడిగింది— “వింతగా చూస్తున్నావు, కొత్తేముంది?”

“రోహిణీ! నువ్వు నాకు నిత్యనూతనంగానే కన్పించుతావు. నిన్నెన్నడు పాతదనం అంటుదు. అయినా యివాళ యేదో విశేషమున్నట్టే వుంది.”

“విశేషం లేకే వుందిగా. తక్షణిల నిన్నివాళ సన్మానించబోతోందిగా. మరి నాకుమాత్రం పండుగకాదూ?”

“కాని, రోహిణీ! నువ్వు యీ ముత్యాలహారము కుండలాలు అలంకరించుకోగా నేను చూశ్చేదే?”

“ఇవాళ అమ్మే యిచ్చింది వీటిని.”

“సరేగాని, నేను నీ దకికి రావచ్చునా?”

“రోజూ నువ్వు నన్నడిగి ఆ పని చేస్తున్నావా?”

“నే నూపిరి వదలితే నీ కేకాలెక్కడ చెదిరిపోతాయోనని - నా కర్కశ - కలుషితహస్త స్పర్శచే నీ కండువా మరకలవుతుందోనని - నా శరీరమాని నీ అలంకారం వికృతమైపోతుండేమోనని జంకుగావుంది.”

“నీ కవితాధోరణినిక చాలించుమా” తన చెంపలు మరింత యెరుపెక్కుతూండగా రోహిణి అన్నది— “నేను శృంగరించుకోవాలనుకోలేదు. నా కిష్టం

లేకపోయినా, అమ్మ తన చేతుల్తో నా కివన్నీ అలంకరించింది. నీ కిదంతా బాగుండలేదులాగుంది?”

“బాగుండకేం. బలే చక్కగావుంది; కాని, కేవలం కళ్ళతో చూచినంత మాత్రాన తనివితీరటంలా.”

“అయితే ఏంచెయ్యాలని నీ కోరిక?”

“నా కోరికేమిటో నీకూ తెలుసు, ముందొక కమ్మని ముద్దు, ఆపైన గాఢాలింగనము.”

రోహిణి నాతలమీద చెయ్యేసి మెల్లగా నాపెదవులకు తన అధరమాన్చి ముద్దుమీద ముద్దు పెట్టి “ముద్దులెన్నె నాపెట్టుకో; కాని, కాగిలి యిప్పుడు కాదు. అమ్మచేసిన యీ అలంకారమంతా మాసిపోతుంది. నేను మహాత్సవంలోకి వెళ్ళాలికదూ?” అంది.

నేను మరలమరల ముద్దు పెట్టుకోవటంతోనే సంతృప్తిచెందాను.

తర్వాతనేను కవచంతొడిగి, ఆయుధధారినై బయలుదేరుటకు సంసిద్ధమయ్యాను. ఆచార్యులు, గురుపత్ని కూడ అక్కడికేవచ్చారు. వారున్నా శిష్టాచారాన్ననుసరించి వుత్సవానికి తగిన ఉడుపులనుధరించారు. ఆచార్యుడు నా చేతిని, గురుపత్ని రోహిణి కరకమలాన్ని పట్టుకోగా, అందరము గదిలోనుంచి బయటికి వెళ్ళాము.

గురుకుల వాసులగు విద్యార్థులు, భృత్యులు వుత్సవంలో పాల్గొనేందుకు అలంకరించుకొని వచ్చారు. మేము పంచాయతీ భవనానికి బయలు దేరగానే స్త్రీ-పురుషులెల్లగు మమ్మను సరించారు. ఆ భవనమల్లంత దూరాన వుండగానే గణపతి (ప్రజాతంత్ర అద్యక్షుడు) రోహితాశ్వుడు సైన్యాధిపతితోను, యితర మంత్రులతోను ఎదురువచ్చి నాకు స్వాగతమిచ్చాడు. అనంతరం భేరి మున్నగు వాయిద్యాలు మ్రోగుతూండగా, సాయుధభటులు వెంటగాగా మేము ప్రజాభవనంలో ప్రవేశించాము. అక్కడ సమావేశమైవున్న వేలాది పంచాయతీ సభ్యులు తక్షణిల, సింహుని జయనాదములతో నన్నాదర పూర్వకంగా ఆహ్వానించారు. ఆ సువికాల భవనంలో క్రిందపరచబడ్డ తినాపిమీద ఎల్లరము ఆసీనులమైనాము. ఒక ప్రక్కన యెత్తుగావున్న అధ్యక్ష పీఠాన్ని అలంకరించుతూ గణపతి తనకు కుడిప్రక్కన నన్ను కూచోమని ఆదేశించాడు. నా ప్రక్కనే ఆచార్యు లాశీనులయ్యారు. కవచధారి వీరాసనంలో మాత్రమే సుఖాసీనుడు కాగలడని ప్రత్యేకంగా చెప్పవలసిన అవసరం వుండదు.

గణపతి- రోహితాశ్వుడు లేచి నిలబడగానే సభలో నిశ్శబ్దం తాండవించింది. ఆయన సభికుల నుద్దేశించి యిలా చెప్పారు:

“గౌరవనీయులారా! వినండి, చిరంజీవి సింహుని పరాక్రమం మీరెరుగనిది కాదు. తక్షణిల శత్రువులను పరాభూతులను గావించిన దీయనే. ఈయన సాహసం,

చాతుర్యముల వల్లనే పారసీక సేనాపతి సజీవంగా మన చేతికి చిక్కాడు. నేడు సింహుని యశోగాన మింటింట చేయబడుతోంది. ఈవీరగాధ అఖిలగాంధారంలో వేనోళ్ళ కీర్తించ బడుతోంది. మన కాపుడగు అట్టి యోధాగ్రేసరునిపట్ల కృతజ్ఞత ప్రకటించుట మన కర్తవ్యం. ఈ సమావేశం అందుకే ఏర్పాటు చేయబడినదని మీ కెల్లరకు విదితమే. మీ ప్రజాతంత్ర నాయక వర్గము ప్రజల మనోభావాన్ని గుర్తించి కృతజ్ఞతా ప్రకటన కొక తీర్మానము (సన్మాన పత్రిక)ను తయారుచేసింది. దానినిప్పుడు మన సైన్యాధిపతి- ప్రియమేధుడు గౌరవసభ్యుల ముందు ప్రవేశపెట్టుతాడు. సభ్యులెవరైనా ఈ విషయంలో యింకేమైనా సూచించదలంచుచో అట్లే చేయవచ్చును."

గణపతి కూచున్న తరువాత సేనాపతిలేచి "గౌరవ సభ్యులారా! ఆలకించండి" అని తీర్మానపాఠము నిలాచదివాడు :

"చిరంజీవి సింహుడు మన ప్రజాతంత్ర రాజ్యానికి చేసిన సేవకు మన మాయనకు గుణపడివున్నాము. ఆరుణభార విముక్తికి కృతజ్ఞతా నూచకంగా గాంధార ప్రజాతంత్రము సింహుని తన పౌరునిగా స్వీకరించుతోంది. గాంధార పుత్రులకు సర్వసాధారణంగా వుండే సర్వహక్కులు నేటినుండి సింహునికి లభ్యమవుతాయి. దీనితోపాటు ఈ ప్రజాతంత్రసభ (పార్లమెంటు) చిరంజీవి సింహుని మన ప్రజాతంత్రసంఘ శాశ్వత సభ్యునిగాకూడ ఎన్నుకుంటోంది."

తీర్మానాన్ని ఉపపాదించి సేనాపతి కూచున్నాడు. గణపతి మళ్ళీ చెప్పనారంభించాడు.

"గౌరవ సభ్యులారా! వినండి. చిరంజీవి సింహుని తక్షణిల పౌరునిగాను, పంచాయితీ సభా సదస్యునిగాను స్వీకరించుతూన్నట్లు మన సేనాపతి సూచించిన తీర్మానాన్ని గౌరవ సభ్యులెల్లరు విన్నారు. సేనాపతి తీర్మానాన్ని అంగీకరించే వారు మాట్లాడనక్కరలేదు. దీనితో ఏకీభవించనివారు తమ అభిప్రాయములను చెప్పవచ్చును."

ఎవరూ మాట్లాడలేదు. గణపతి రెండోపర్యాయం "గౌరవ సభ్యులారా! వినండి, చిరంజీవి సింహునికి పౌరస్వత్వ ప్రదానం చేయడాన్ని గురించి, పంచాయితీ ప్రతినిధిగా స్వీకరించుటనుగూర్చి మన సేనాపతి ప్రతిపాదించిన తీర్మాన పాఠాన్ని మీరంతా విన్నారు; అందుకు అనుకూలురు మాట్లాడ నగత్యంలేదు. ప్రతికూలురు తమ అభిప్రాయాన్ని తెలుపవచ్చును" అని చెప్పాడు.

ఈసారికూడా అందరు మిన్నకుండుటచే పంచాయితీ అధ్యక్షుడు మాడవసారి మళ్ళీ అదేవిధంగా హెచ్చరించాడు.

"గౌరవ సభ్యులారా! చిరంజీవి సింహునికి తక్షణిల పౌరస్వత్వానిచ్చి మన యీ పంచాయితీ సంఘసభ్యునిగా స్వీకరించుతూన్నట్లు సేనాపతి ఉపపాదించిన ప్రస్తావన మీ కెల్లరకు అవగతమే. ఈ విషయంలో సేనాపతితో ఏకీభవించే

వారు మాట్లాడ నక్కరలేదు. అందుకు సమ్మతించని వారిప్పుడు తమ అభిప్రాయాలను విప్పి చెప్పవచ్చును."

మూడు సార్లు అడిగినా ఎవరూ మాట్లాడనందున గణపతి సభ నుద్దేశించి అన్నాడు — "గౌరవసభ్యులందరూ మానంగావున్నారు. అందుచే చిరించీవి సింహుని తక్షణిలపొరుడుగాను, ప్రజాతంత్రసంస్థ సభ్యుడుగాను స్వీకరించుటకు మీరంతా సమ్మతించినట్లే నిశ్చయమయింది."

తీర్మానం ఏకగ్రీవంగా అంగీకరించబడినందుకు సభలో హర్షధ్వనులు చెలరేగినై. గణపతి నన్నుద్దేశించి "చిరించీవి సింహా! నీవీ గౌరవాన్ని నీపరాక్రమంతోను రక్తధారలతోను సముపార్జించుకున్నావు. ఇప్పటినుండి నీవు మాలో ఒకడివి. ఈక్షణం నుంచి తక్షణిలవానులకుండు పౌరసత్వాలు, మా పంచాయితీ సభ్యులకుండు అధికారములు నీకు సంప్రపాప్తమైనవి. ఇప్పుడు నీవేమైనా గౌరవసభ్యుల ఎదుట చెప్పదలచినచో మాట్లాడవచ్చు"నని చెప్పాడు."

సామాన్యనై నికుడునైన నా కీరీతిని సన్మానం జరుగుతుంటే ఆనందాతిరేకంచే నా హృదయంలో ఏవేవోభావాలు తుపానులా చెలరేగాయి. అంత నిండు సభలో నిగ్రహంతో మాట్లాడలేనేమోనని జంకు కలిగింది. కానీ, నన్నా తెరగున సన్మానించినవారికి సమాధానమియ్యకుండవుండే దేలా? మెల్లగా లేచి నిలబడ్డాను. సభికు లెల్లరికి కైమోడ్చి యెలాగో నోరువిప్పాను.

"గౌరవసభ్యులారా! నేను తక్షణిలలో అడుగుపెట్టి ఏడేండ్లు దాటిపోయినవి. తిదాది తక్షణిలద్వారం నాకు లెరువబడే వుంది. నే నిక్కడ వాత్సల్యంతో కూడిన మీ స్నేహ-ప్రేమలను పొందుతూనే వున్నాను. ఇన్నాళ్ళుగా మీ మధ్యనున్న నా కొక్కక్షణమైనా కటువుగా తోచలేదు. తక్షణిలలో నాపట్ల మీరు చూపిన ప్రేమాదరములు నావైకాలి వియోగవ్యధనే విస్మరింపజేశాయి. కాలంగడచినకొద్దీ 'వైకాలి తూర్పుతక్షణి' యన్న ఆచార్యసూక్తిలోని సత్యాన్ని విశ్వసించును. నాకు తక్షణిల వైకాలివలెనే కన్పించసాగింది. నేను హృదయపూర్వకంగా తక్షణిలను నా మాతృభూమిగానే తలచుచున్నాను. నాజన్మభూమి వైకాలికొరకు ప్రాణత్యాగంచేయుట కట్లు ఉవ్విళ్ళూరుతానో అట్లే తక్షణిలకై బలియగుటనా కర్తవ్యంగా భావించుతున్నాను. గౌరవసభ్యులారా! తూర్పున కురు, వత్స, కోసల, మగధాదిదేశాల్లో రాజ్యపాలన అనార్యపద్ధతిని చేయబడు తూన్నట్లు మీలో పెక్కుమందికి అవగతమే. దేవసభనుబోలిన ఇలాంటి ప్రజాపరివత్సభ ఆదేశాలలో మచ్చుకై నా కన్పించదు. అక్కడిరాజులు పన్నియాచక్రవర్తివలెనే తమ యిచ్చానుసారంగా నిరంకుశకాసనంపాలించుతున్నారు; అయితే వాటికిమధ్య మాలిచ్చనీ ప్రజాతంత్ర మొకటివుంది. అక్కడొక్కచోట ఆర్యులు సర్వ స్వతంత్రులై రాజులేకుండా సమిష్టి కాసనంతో ప్రజాతంత్ర పాలన సాగించుతున్నారు. నేను కోసలదేశంలో, కురురాజ్యంలో పరాయివాణ్ణిగానే

వున్నాను; కాని, ఇక్కడ - తక్షశిలలో ప్రవేశించినతర్వాత నేను వైశాలిలో వున్నట్టేవుంది. అందుచే నే నేమి చేయగలిగినప్పటికీ అది వైశాలి ప్రేరణవల్లనేనని గౌరవ సభ్యులు గ్రహింతురుగాక. ఈ కీర్తి, గౌరవాలు వైశాలికే చెందాలి. ఇప్పుడు తమకు నాకుచూపిన గౌరవం, ఇచ్చిన పౌరస్వత్వమును వైశాలికి గౌరవచిహ్నాలుగా స్వీకరించుతూ, నేను తమకు చిరకృతజ్ఞుడనై వుంటాను. ఇంతే కాదు, ఇక ముందుకూడ తక్షశిలకు సేవచేసే ఏ అవకాశమూ నా చేతినుండి బారి పోకూడదనే నే నాశించుతున్నాను."

అని నేను ముగించి కూచున్నపిదప మళ్ళీ హస్తధ్వనులు వినిపించినై. అప్పు యొక ప్రముఖ గౌరవసభ్యుడులేచి "గౌరవసభ్యులారా! మన కధికార మున్నంతవరకు మన వీరుని గౌరవించి, సన్మానించాము. తూర్పు తక్షశిల యన దగు వైశాలిపట్లకూడ మనం గౌరవాన్ని ప్రకటించవలసివున్నది. అందు నిమిత్తం మనమొక సౌహృద్ధసంఘాన్ని వైశాలికి పంపాలనీ, తద్వారా వైశాలి యెడల మనకుగల దుహృద్భావాన్ని ప్రదర్శించి ఉభయ ప్రజాతంత్ర రాజ్యాల మధ్య శాశ్వతసన్నిహిత సంబంధ—బాంధవ్యాన్ని యేర్పరచుకోవాలనీ మీకు వినతిచేస్తున్నా"నని మరొక ప్రస్తావన చేశాడు.

గణపతి ఈ తీర్మానాన్ని కూడ సభముందు పెట్టగా ఏకగ్రీవంగా ఆమో దింపబడింది.

పంచాయితీ సభ్యులు తమలో తాము మెల్లగా ఊనులాడుతూన్న సమ యంలో ఆచార్యబహుశాశ్వుడు గణపతిని సమీపించి ఆయన చెవిలో ఏదో చెప్పారు అంత గణపతిలేచి "గౌరవ సభ్యులారా!" అన్నంతనే సభలో సద్దణగి నిశ్శబ్దం తాండవించింది." నే నిప్పుడు మీకొక సంతోషవార్త వినిపించు తున్నాను. మన ఆచార్య తనయ - పారశీకులతోడి యుద్ధంలో స్వయంగా పరాక్రమాన్ని ప్రదర్శించి వీరాంగన యనిపించుకొన్న రోహిణి చిరంజీవి సింహుని తన ప్రేమపాత్రునిగా యెంచుకున్నది. ఆచార్య డిప్పుడు వారిప్రేమ కామాదము తెల్పుటవిని నాకు సంతోషంగావుంది."

అప్పుడు సభలో నాలుగు ప్రక్కలనుండి "రోహిణి సింహుల పాణి గ్రహణం మా యెదుటనే జరగాలి" అన్న కేకలు వినిపించాయి.

అప్పటివరకు రోహిణి తక్కిన కాంతలతోపాటు ప్రేక్షక స్థానంలో కూచునివుంది. ఆనందము, సిగ్గులచే ఆమె మో ముగ్ధుణ్ణం దాల్చింది. కొద్ది సేపట్లో గణపతి వెనకాలవున్న ద్వారంలోనుంచి రోహిణి తన జనని ననుసరించి అధోముఖియై వస్తుండడం గమనించాను. సంస్థాగారంలోవున్న రెండువేలమంది దృక్కులభారం భరింపజాలక ఆమె కృంగిపోయి నట్టుంది. పుష్పలంకృతులైన సువర్ణ కేశాలింకను ఆమె వీపుమీదగా పిరుదులక్రిందికి వేలాడుతున్నై. ఎంత నింపాదిగా అడుగులేస్తూ వస్తున్నప్పటికీ ఆమె కళ్ళకుండలాలు అల్లనల్లన ఊగు

లాడుతూనే వున్నై. భావావేశంచే ఊపిరి ఆగిఆగి వదులుతూన్నందున ఆమె వక్షమెగసి దిగపడుతూన్నట్టు స్పష్టంగా కనిపిస్తోంది. దినదిన ప్రవర్ధమానమవుతూ వచ్చిన రోహిణి అపురూప సౌందర్యాన్ని కొన్ని వీండలతరబడి నిత్యమూ చూస్తున్నప్పటికీ నిజంగా నాకు ఆనాడామె మానవాంగనవలెకాక ఉత్తరకురు దేశంలోని అపసరసలా వుంది. దరిద్రుడనగు నాకాదివ్యమోహిని లభ్యమవుతూన్న దని తలచుకొని నా అదృష్టానికి ఉప్పొంగి పోయాను.

రోహిణి గణపతి ఆసనానికి చేరికలోకొచ్చి నిలబడింది. గణపతి, ఆచార్యులు లేచి నిలబడుతూంటే నేనూ నుంచున్నాను. ఆచార్యు డప్పుడు రోహిణిచేతులను నా వాస్తాల్లోపెట్టారు. సభలో మరొకమారు వాగ్విధ్వనులు రేగినై. తక్షశిల, వైకాలి జయనాదాలు మిన్నుముట్టాయి. గణపతి మరుసటి రోజునే వివాహోత్సవదినంగా ప్రకటించి నాటికి సభను ముగించాడు. గణపతి వెనుక నేను, రోహిణితరువాత ఆచార్యులు, యితరసభ్యులు ఒకరొకరుగా బయటి కొచ్చాము. వెలుపల గుమిగూడిన జనాన్ని చూస్తే తక్షశిల ప్రజలంతా అక్కడే వున్నట్టునిపించింది. ఊరేగింపుతో నగరవీధులుదాటి మా నివాసానికి చేరుకొన్నాము. మమ్మక్కడ దిగబెట్టి అందరూ వెళ్ళిపోయారు.

ఆనాటి సాయంత్రం నగరంలోని యువతీ - యువకులు జట్లుజట్లుగావచ్చి మా ప్రాంగణంలో పోగయ్యారు. మమ్మల్నిద్దరిని మధ్య పెట్టుకొని పెళ్ళిచేడుక జరుపసాగారు. కమ్మని మాంసంతో భోజనము, శ్రేష్ఠమైన సురాపానము అయిన తర్వాత నృత్య-గానము లారంభమైనాయి. అక్కడికి వచ్చిన యువకు లొకరికి మించి మరొకరు సౌందర్యవతులు. సౌందర్యమంతా అక్కడ పోగుపెట్టబడి నట్టుంది. వారిలో నా ఆరాధ్యదేవి - రోహిణి షోడశకళా ప్రపూర్ణుడగు సుధా కరునివలె మెరిసిపోతోంది. నృత్యంలో వధూవరులము కూడ పాల్గొనక తప్పలేదు. అందులో వనుదీసే వాళ్ళం కాకపోబట్టి మేము సిగ్గుపడవలసిన పనిలేకపోయింది. తరుణీతములు నాట్యం చేసిచేసి ఆలసిపోయారు. రెప్పలు వాలుతున్నాయి. అప్పటికి తెల్లవారుట కింకంతో ప్రొద్దులేదు. సురకూడ తన ప్రతాపాన్ని మాప సాగింది. ఆ స్థితిలో ఆట-పాటలు కట్టిపెట్టబడి మాకూ విశ్రాంతి లభించింది.

రోహిణి కనురెప్పలు బరువెక్కాయి. నాకళ్ళు కూడ మూతపడుతూండగా మేము మా శయనాగారంలో ప్రవేశించాము.

10 తక్షశిలనుండి ప్రయాణం

రిపుంజయునికి పద్దెనిమిదోనెల వచ్చింది. పరుగులుతీస్తూ తిరుగుతున్నాడు. జననీ-జనకుల కంటే తాత-ముత్తవలతోనే వానికి చెలిమి ఎక్కువ. తల్లియెదుటనే ముత్తవను 'అమ్మా' అని పిలిచేవాడు.

వైశాలికి వెళ్ళవలసిన సాహసోద్దేశం నాకోసం ఆగివుంది. ఆ సంఘానికి నాయకుడు నా మిత్రుడు కపిలుడే. ఇదుగో రేపు, యిదుగో ఎల్లుండి అంటూనే రెండేండ్ల నాలుగు నెలలనుండి నాకోసం ఆగిపోయాడు. ఇంకా వాయిదావేస్తే కపిల్ స్థానములో మరొకని నియామకం తప్పదు. అదీగాక సంచారం చేయకుండా ఒకేచోట ఏండ్లతరబడి వుండే స్వభావం కాదు కపిల్ది. ఇక మా ప్రయాణంసంగతి ఆచార్యునితో - ముఖ్యంగా అమ్మ (రోహిణి తల్లి)తో ప్రస్తావించటం గడ్డు సమస్యగా వుంది. నేనందుకు సాహసించలేకున్నాను. మొదట యీ విషయాన్ని నేనూ సూచించదామా అనుకుంటూండగానే రోహిణికి గర్భచిహ్నాలు కన్పడినై. తర్వాత రిపుంజయుడు పసివాడై వుండగా కూడ సందేహించాల్సి వచ్చింది. వాడికి ఒక ఏడాది నిండినపిమ్మట నేను చల్లగా మా ప్రయాణాన్ని గూర్చి ఆచార్యునితో ముచ్చటించాను. ఆయన దూరదృష్టిగలవారు. ఎదుటివారి మనో గతాభిప్రాయాల నిచ్చే వూహించగలవారు. నేను మొదటిసారి ప్రస్తావించినప్పుడాయన "వత్సా! నేను నీతో యేకీభవించుతున్నాను. నువ్వు పదేళ్ళుగా యిక్కడ నేర్చిన విద్య అవసరతరణంలో వైశాలికి వుపయోగపడటానికే గదా. కాని, మిమ్మిక్కడనుంచి వీడ్కొలిపేందుకు మమత మమ్మడ్డగించుతోంది. అయితే దీనిని దరిచేరనివ్వక రణవిముఖుని గావించే పత్నిప్రేమను తిరస్కరించి నట్టు మా యీ మమతను త్యజించక తప్పదు. నువ్వు మీ అమ్మకు నచ్చజెప్పి ప్రయాణానికి యేర్పాట్లు పూర్తి చేసికో" మన్నారు.

అమ్మను ఒప్పించటం సులభంకాదు. వారి ఏకైక సుతనాతో వచ్చివేస్తే ఆ మహాభవంతి అమ్మకొరత భీతావహంగా వుంటుందో నాకు-నాకంటే మిన్నగా రోహిణికి-కూడ తెలుసు. మేమిద్దరము ఎన్నోసార్లు మా ప్రయాణాన్ని గూర్చి అమ్మతో చెబుదామని రాత్రిళ్ళు అనుకోనేవాళ్లం; కాని, ఆమె యదుటికి వెళ్ళేటప్పటికి మేమసలు విషయాన్ని ప్రస్తావించడానికే సాహసించలేకపోయేవాళ్ళం. ఇక ఆపని మావల్లకాదని మేము కపిల్ని దూతగా చేసుకొన్నాము.

కపిలు దొకనాడు మాటల సందర్భంలో అమ్మతో యిట్లా అన్నాడు-
 “అమ్మా ! మన ప్రజాసంస్థ సింహుని సేవకు తగినట్టు సన్నానించి శౌరవించింది;
 కాని, అది తలపెట్టిన మరొక కార్యం అట్లాగే వుండిపోయింది. వైకాలిపట్ల తనకు
 గల కృతజ్ఞత, నుహ్పద్భావాలను మాద్వారా తెలియజేయడానికి ఆతురతగావుంది.
 కానుకలుగా పంపేందుకు మంచి మంచి గుర్రాలు, రత్నకంబళ్లు, కపిషాసురా
 భాండములు, యింకా యితర వస్తువులెన్నో సమకూర్చుతోంది. ఈ వివరాలు
 మీచెవినికూడ పడివుండొచ్చు.”

“లేదు నాయనా ! నేను వినలా. రిపుంజయుడు నన్నే పనీ ముట్టనివ్వడు
 సరికదా, కాస్తేపు ఎవరై నా చెప్పేకబుర్లయినా, విననిస్తేగా. అయితే - వత్సా
 వైకాలికి వెళ్లవలసింది నువ్వేకదూ ?”

“అవునమ్మా ! సౌహార్థ సంఘానికి ముఖ్యుడుగా నన్నే ఎంచారు.”

“మంచిదే, మరెప్పుడు ప్రయాణానికి నిశ్చయించావు !”

“ఇంకా ఆరునెల్లు పోయిం తర్వాత. వర్షాలు తగ్గాలికదూ అప్పుడైతే
 మార్గాలేర్పడుతాయి. నదుల రేవులుకూడ సరిగా వుంటాయి. అప్పటినుంచే
 బిడారులుకూడ ప్రయాణం చేస్తుంటాయి.

“నువ్వన్నట్టు ప్రయాణానికి, అప్పుడే బాగుంటుంది. ఇంతకూ ఏర్పాట్లన్నీ
 పూర్తి అయినట్టేనా ?”

“దాదాపు పూర్తి అయినట్టే; కాని, అసలీ రెండోడ్లనుంచీ మేమెందుకు
 తాత్సరం చేశామో అదిమాత్రం ఇంకా తేలనేలేదు.”

“ఏమిటి బాబూ ! ఆ అడ్డంకి ఏమిటి ?”

“సింహుని ప్రయాణం సంగతే. మేము ఆయనతో కలిసి వెళ్ళాలనేగా
 ఆగింది అమ్మా !”

ఈ మాటతో ఆమె గ్రుడ్లనిండ నీరు కమ్మింది. అశ్రుబిందువులు టప టప
 క్రిందపడినై. ఆమె ఒడిలో రిపుపడుకొని వున్నాడు. గురుపత్ని వానినిముద్దు పెట్టు
 కొని గడ్గద స్వరంతో “వత్సా ! నాకు భయంగానే వుంది. రోహిణి వెళ్ళి అయిన
 సంవత్సరమే మీరు వెళ్ళకపోవడంవల్ల నా కప్పుడే కారణం తెలిసిపోయింది.
 ఇన్నాళ్ళూ మిమ్మల్ని ఆపి వుంచక తప్పిందికాదు; నే నప్పటినుంచి ఆలోచించు
 తూనే వున్నాను. రోహిణీసింహులు వెళ్ళిపోవడం నాకెంత దుస్సహమో నువ్వు
 సుశువుగానే గ్రహింపగలవు. మీ ఆచార్యులవారితో నీనీ విషయం ఎన్నోసార్లు
 సంప్రదించారు. వారి వాదనతో నానోరు మూతపడేది; కాని, ఎంత ప్రయ
 త్నించినా మనసొప్పటంలేదు నాయనా !” అని మరి మాట్లాడలేకపోయింది.

“అమ్మా ! మీరుచెప్పింది వాస్తవమే. ఒక్కగాని ఒక్కకూతురు అత్త
 వారింటికి వెళ్ళిపోతే ఆ నియోగవ్యధను భరించటం కష్టమే.”

“చాలా కష్టం నాయనా! కాని, తప్పదు; సహించడానికే గుండెనిబ్బరం చేసుకున్నాను. ఈ యేడాది రోహిణి సింహుల ప్రయాణానికి అనుమతించి పంపాలనీ, యీ రిపుని భిక్షగా అడిగి వుంచుకొని దుఃఖోపశమనంగా చూచుకుంటూ వుండాలనీ అనుకుంటున్నాను.”

వై సంభాషణ సారాంశాన్ని కపిల్ చెప్పినప్పుడు పెద్ద బరువు తీసివేయబడినట్లుగా నా హృదయం తేలికయి సంతృప్తి చెందాను. “రిపు అమ్మకీ బిడ్డేగా వాడిని బిచ్చమెత్తి వుంచుకోవాలా” అంది రోహిణి.

మర్నాడు మే మిద్దరము తిన్నగా అమ్మ యెదుటికి వెళ్ళాం. మా రాకకూ క్రితం నాటి కపిల్ సంభాషణకీ సంబంధ మున్నదని ఆమె గ్రహించింది. ఒక్క తృటిపాటు ఆవిడ ముఖంమీద విషాద ఛాయలు అలముకున్నై; కాని ఆమె అతి కష్టంతో తన దుఃఖాన్ని దిగమ్రింగి లేని నవ్వు తెచ్చిపెట్టుకొని “బిడ్డ లిద్దరూ యేదో పనిమీద వచ్చినట్టున్నారు?” అన్నది.

నేను సాహసించి “అమ్మా! నిన్న కపిల్ మీతో మాట్లాడిన సంగతులు మాతో చెప్పాడు. మే మిద్దరము మీ వాళ్ళం; మీరు మమ్మల్ని భిక్ష అడగాల్సిన పనేముంది? మీరు రిపుని అట్టే పెట్టుకోవాలనుకూంటే అభ్యంతర మేముంది. అసలు మమ్మల్ని వెళ్ళకుండా యిక్కడేవుండిపామ్మనడానిక్కూడా మీకువాళ్ళుంది. మీ ఆజ్ఞ మా యిద్దరికీ రోధార్యమే, అయితే ఇప్పుడుమగధరాజు వైకాలిపై కన్నెర్ర జేస్తున్నట్టు తెలిసి, నా కర్తవ్యం నన్ను వెంటనే వైకాలికి ప్రయాణం కమ్మని వేగిర పెడుతోంది. ఆచార్యుని అభిమతమూడా యిదే” అన్నాను.

అమ్మ నా మాటలు వూర్తి అయ్యేవరకు ఓపిక వహించి తర్వాత రెండు చేతులూ చాచి రోహిణిని ఒళ్ళోకి తీసుకొన్నది. రోహిణి ఆమె మాతృదేవికింకా చిన్నప్పటి పాలుతాగే బిడ్డలాగా వున్నట్టుంది. తనయను ముద్దుపెట్టుకొని కంట తడిపెట్టి “కత్నా! నా చేష్టలుచూచి గాభరా పడబోకు. నాకు మాతృ హృదయం వున్నట్టే, కర్తవ్యాన్ని గుర్తించగల వివేకంకూడావుంది. నా మాతృ హృదయం పొంగి పొరలినప్పుడు నా చేష్టల్లో నా వివేకం మందగించినట్టు కనపడుతుంది. ఈ ఆర్మెల్లు నే నా వివేక శూన్య జీవితాన్ని గడిపేందుకు మీ లిద్దరూ ఒప్పుకుంటారనే ఆశించుతాను. నా కిప్పుడు అరవయ్యా సంవత్సరం గడుస్తోంది. రోహిణి యిక నాకు...” అని ఆమె ఆ పైన చెప్పలేక పోయింది. ఆమె కళ్ళ నుండి బాష్పధార ప్రవహించుతోంది. ఒక్కొంత సేపాగి “నాయనా, నా దగ్గిర కొచ్చి కూచో” అన్నది.

నేను సమీపంలోకెళ్లి కూచున్నాను. రోహిణి యింకా ఆమె ఒడిలోనే వుంది. అమ్మ నా లలాటంమీద ముద్దుపెట్టుకుంటూంటే అశ్రుబిందువులు నా మొహంమీద రాలినై. అనంతరం మంచులాంటి తెల్లని వెంట్రుకలను ముఖం మీదనుంచి తొలగించుకొని నా మూర్ధముపైన చెయ్యివేసి అమ్మ అన్నది-“బిడ్డా!

మీ యిరువురకు మారుగా మీ ప్రతిబింబమైన రిపుని చూచుకుంటూంటాను. రోహిణివద్దకంటే నా చంకలోనే ఎక్కువగా వుంటూండడంవల్ల అంతగా బెంగ పెట్టుకోడు. నాకుబాగా మాలిమి అయ్యాడు. ఆకలైనప్పుడు చనుబాల కెగ బడటంతప్ప వాడికి రోహిణితో వేరేపనేలేదు. ఈమధ్య నేను మేకపాలు తాగి చటం మొదలుపెట్టిన లగాయతు వాడు తల్లిని మరచిపోతున్నాడు కూడాను."

మేమేంటో జటిలమనుకొన్న సమస్యను అమ్మ యిట్టే నుశ్శువుగా విడదీసింది.

ఒకవేపున తక్షణిలకు ఆక్కడినారి స్నేహపూరిత హృదయాలకు దూరమవడాన్ని గూర్చిన భేదభావంతో మనస్సు వ్యాకులమవుతూంటే, మరోప్రక్కన వైకాలియందలి బాల్యస్మృతి ఆకర్షించుతూ హృదయోల్లాసం కల్గిస్తోంది. రోహిణిక ఆతుది ఆగుమాసాలూ అతిదుర్లభాలై వేగంగా పరుగెడుతున్నాయి. ఆమె తన నెచ్చెలులతోను, బంఘ-మిత్రులతోనేగాక, తరు-లతాగుల్మములతో వుద్యాన వనములందు ఏకాంతంగా గడపగోరుచున్నది. అందువల్ల నేనున్న ఒక్కొక్కప్పుడు ఏకాంతంగా వుండవలసివచ్చేది; అయినా రోహిణికా స్థితిలో ఏకాంత మవసరమనే నేనూ భావించాను. తుది రెండు నెలల్లోను మేమిద్దరము ఎన్ని సార్లో రెండు-మూడేసిరోజులు పొలాల్లోనే వుండిపోయేవాళ్ళము. జయుడు అమ్మమ్మ లాలనపాలనలో మమ్ముతలిచేవాడేకాదు.

క్రమంగా వానలు తగ్గాయి. తక్షణిల పరిసరప్రాంతంలోని పర్వతాలమీద పెరిగిన పసిరిక, మొక్కలు ముదురు హరితవర్ణాన్ని కోల్పోయి పండ్లెత్తసాగాయి. పొలాల్లో వైల్ల పొట్టికరమీదవురిడి వెన్నుకక్కటానికి సిద్ధంగావున్నై. ప్రజలు యిండ్లను శుభ్రపరుచుకోసాగారు.

కపిల్ నాయకత్వాన పదిమంది సభ్యులగల సౌహృద్ధసంఘం వైకాలికి బయలు దేరబోతోంది. కాన్కలుగా మేలుకాతి అక్వాయి పది, రత్నకంబళ్లు వగయిరాయి తరగిస్తువులు సమకూర్చబడినాయి. తక్షణిల ప్రజాతంత్రరాజ్యం తరపున ఒక నువ్వుపిలకంమీద క్రింది వాక్యాలు చెక్కించి వైకాలి ప్రజాసంఘకు సమర్పించ మని సంఘనాయకుని కిచ్చారు.

"వైకాలి తక్షణిలల సంబంధం ఆతి ప్రాచీనమైనది. పూర్వమెప్పుడో కొంద రాహులు గాంధారం వేపునుండే తూర్పుకు వెళ్లినట్లు మా పూర్వులద్వారా వింటూ వచ్చాము. ఇక్కడినుంచి వెళ్ళిన ఆ ఆర్యులే వైకాలిలో ప్రజాతంత్ర రాజ్యస్థాపన చేసినట్టుకూడ విన్నాము. ఏమైనప్పటికి మన ఉభయనగరాలకు, ప్రజలకు పోలికలనేక మగపడుతున్నవి....

"వైకాలి తక్షణిలవలెనే వీరులకు పుట్టిల్లు. వైకాలి వీరపుత్రుడు - సింహుడు తన శౌర్య-సాహసాలతో అద్భుత చాతుర్యంతో పారసీక సేనలను విధ్వంసము గావించిన ఘటన మాకు చిరస్మరణీయము. మేమా యోధా గ్రణిని అర్హరీతిని సన్మానించితిమి. అట్టి వీరపుత్రునికన్న వైకాలిధన్య. ఆ పరా

క్రమశాలి వీరగాథలు విన్నవారెవరూ వైకాలివైపు లోలుప దృష్టితో చూడలేరని మా దృఢ విశ్వాసము.....

“తక్షశిల, వైకాలి అక్కచెల్లెళ్ళవలె కాశ్వత సంబంధం కలిగివుండాలనీ, గాంధారులు, లిచ్చవులు అన్న-దమ్ములవలె మెలగుచుండ వలెననీ మా ఆకాంక్ష.”

మే మిద్దరము, సౌహార్ద సంఘమువారు పదకొండుగురు కాక, వైకాలి నుంచి వచ్చి తక్షశిలలో రణవిద్యా పారంగతులైన లిచ్చవీయువకు లయిదుగురు కూడ ప్రయాణ సన్నద్ధు లయినారు. అందరం కలసి పద్దెనిమిదిమంది మయ్యాము. తక్షశిలనుంచి హస్తినాపురండాకా భూమాద్ధమున బిడారుల వెంటవెళ్ళడానికీ, ఆ వైన నావలమీద ప్రయాణం చేయడానికీ నిశ్చయింప బడినది. కానుకలు, దారిలో బత్తెళ్ళప్పుడు సరిపడు కొన్ని మారకపు వస్తువులు ఆరుబండ్లమీదవేసి బండ్లు తోలుకొని రావడానికి ఆరుగురిని మినహాయించి తతిమ్మా పన్నెండు మందిమి ఆశ్వారూఢులమై ప్రయాణం చేయుటకు ఏర్పాటుచేసుకొన్నాము. నాకు రోహిణికి అచార్యులు తమ వుత్తమాశ్వములు రెండింటి నిచ్చారు.

ప్రయాణానికి క్రితం రోజు సాయంత్రం మమ్ము కలుసుకోటానికి స్నేహితులు, బంధువులు, రోహిణిచెలికత్తెలు వచ్చారు. తుదిసారిగా ఆనందోత్సవం ఏర్పాటు చేయబడింది; కాని, అందులో ఉల్లాసం లేక చప్పచప్పగావుంది. ద్రాక్ష రసం విషంలాగుంది. కమ్మని పదార్థాలు వెగటుతోచాయి. ఆట - పాటలమీదికి మనసుపోనేలేదు. కాలమంతా విషాదంతోకూడిన కబుర్లతోనే గడచిపోయింది. రోహిణి నెచ్చెలులు అశ్రుధారలతో ఆ మెమోమీను కడుగుతూ నెలవుపుచ్చుకొంటున్నారు. నా మిత్రులు పునః దర్శనాభిలాషను వెలిబుచ్చిగాని నన్ను విడువరైరి.

తెలతెలవారక మునుపే మేము తక్షశిల తూర్పుద్వారం దాటిపోవాలి. అమ్మ రాత్రి తెల్లవాల్సా ఏమేమిటో పిండివంటలు చేస్తూనేవుంది. మేమిద్దరం పెందలాడే లేచి దంతదావనంచేసి దుస్తులు మార్చుకున్నాం. అమ్మ గళయంగా వండిపెట్టిన కైమావుండలు, పూరీలు తిన్నాము. రిపు మైమరచి నిద్రపోతున్నాడు. తలిదండ్రులు ఒకనాటి వేకువరూమున లేచి తన్నొదిలిపెట్టి వుడాయించారని వాడు గ్రహించడానికి కొన్ని సంవత్సరాలు గడవాలి. నేను రోహిణి మెల్లగా జయుని ముద్దుపెట్టుకొన్నాము. ఒకసారి, దొండపండులాంటివాని పెదవులమధ్య తెల్లని పాలపళ్ళు కన్పించగా రిపు నవ్వుతున్నాడనుకున్నాను; కాని, అది నా భ్రమ మాత్రమే. మా జయుడు నిశ్చింతంగా నిద్రపోతూనే వున్నాడు. దీపపు వెలుగులో రోహిణి కంటతడిపెట్టడం చూచాను. నేను అశ్రువులు రాల్చుకపోయినా నా హృదయమూ వికలమవుతూనే వుంది.

బిడారుశకటములతో మా బండ్లుకూడ నగర బాహ్యద్వారం దాటిపోయినై. మా తోడి ప్రయాణీకులను ముందుకు సాగిపోయారు. రోహిణి తలిదండ్రులను

నగరద్వారం వాక వెంబడించి రాకుండ బలవంతంమీది ఆపివేశాను. తలవాకిట వారిద్దరిని కాగలించుకొని సెలవడిగాము. వారు మా లలాటములపై ముద్దుపెట్టుకొన్న తర్వాత నమస్కరించి గుర్రములపై కక్కాము.

ఒక మైలుదూరం వెళ్ళేసరికి మా బండ్లను కలసికొగలిగాము. వైభవోపేతమైన తక్షశిల ఆ ప్రాద్దుపాడిచేవేళ బాలార్కుని రజిత కిరణకాంతులు ప్రసరింప అత్యంత శోభాయమానమై దేవనగరం కనిపిస్తోంది. మేము తక్కిన పదిమంది అశ్వా రూఢులతో మా బండ్ల ననుసరించి వెళ్తున్నాము. తక్షశిలాదృశ్యం దృక్పథంలో నుంచి అదృశ్యమయ్యే తావున మేమిద్దరము గుర్రములనాపి దిగాము. మమ్ము గాంచి ముందున్న కపిల్ వగైరాలును ఆగిపోయారు. నేను తక్షశిలవేపు తిరిగి చేతులు జోడించి “బహుశ యిదేనా తుది నమస్కృతి కావచ్చు. మరగళదాయక మగు తక్షశిలా! నీ ఒడిలో నేను గడపిన పడేండ్లుమాత్రం యెన్నడూ మరువలేను” అన్నాను.

రోహిణి కూడ నమస్కరించింది. కాని, ఆమె నోటిమాటలకు ప్రత్యామ్నాయంగా నేత్రములనుండి అశ్రుధార ప్రవహించుతోంది. అప్పటి మా స్థితిని గాంచి మా సహచరులు భేదపడినారు. మా వైకాలి యువకులు బండ్లను తోలుకొని ముందువెడుతున్నారు. ఆ తావున వారి మనోభావమెట్లున్నదో నేను చెప్పజాలను.

రోహిణి యింకను అశ్రుశ్రారిత నేత్రాలతో తక్షశిలవేపే తేరిమాస్తోంది. నేను ఆమె గుర్రాన్ని తీసుకెళ్ళి తన ప్రక్కన నిలబెట్టినట్టుకూడ ఆమెకు తెలియదు. నేను “రోహిణీ! యికపద” అన్నప్పుడామె గాఢనిద్రలోనుంచి ఆకస్మికంగా మేల్కొన్నట్టు తలెత్తిచూచింది.

అశ్వముల నధిరోహించి అదలించాము. అవి పరుగుతీయుటతో మేము మా బండ్లను అందుకున్నాము.

11. వైశాలిదారిలో

పదేంద్రక్రితం తక్షశిలకు వెళ్ళేటప్పుడు నేను మద్ర, మల్ల ప్రజాతంత్ర రాజ్యాలగుండా ప్రయాణం చేశాను. నా కప్పుడవి అపరిచిత దూరప్రదేశాలుగా వుండేవి; కాని, యిప్పుడు పరిచిత మిత్రరాజ్యాలుగా తోచినవి. ఈ రాజ్యాలలో మాగ్గాన్నీ సురక్షితాలై, యెక్కడా చోరభయమున్న మాటేలేదు. వానలాగి పోవడంతోనే ప్రజలు దారులను సరిచేశారు. చంద్రభాగ మున్నగు నదులకు అక్కడక్కడ వంతెనలు వేశారు; మరికొన్ని తావులందు నావలను ఏర్పాటు చేశారు వర్తకదశాలు (బిడారులు) పంచాయితీరాజ్య సరిహద్దులుదాటి లోపలికి ప్రవేశించేటప్పుడు స్వల్పంగా నుంకం చెల్లించాల్సివచ్చేది. ప్రతినగరానికి వెలుపల బిడారుల మకాములకు అనువుగా ప్రత్యేక స్థానములు యేర్పాటు చేయబడి వుండేవి. అట్టితావులందు మనుషులకు, పశువులకు ఆహారము, గడ్డిగాదముల యేర్పాటు వుండేది. పట్టణంలో ఏవేని సరుకులు అమ్ముకోదలిస్తే కొద్దిపాటి పన్నులు యివ్వవలసివుండేది.

మల్ల, మద్రవీరులు తక్షశిలా రక్షణకువచ్చి యుద్ధంలో పాల్గొని వున్నందున వారికి నన్నుగూర్చిన వివరాలు బాగానే తెలుసు. మద్రరాజధాని సయాల్ కోటకు మేము వస్తున్నామని ముందుగానే తెలిసి సంస్థాగారంలో మాకు స్వాగత మివ్వడానికి ఏర్పాటు చేసుకొన్నారు. గాంధార కాంత - రోహిణి మద్రనుండ దులను కలసికొని ఆ కాస్తేపు తక్షశిలనే మర్చిపోయింది. 'తూర్పు దేశాలలో మద్రభూమి నుందరీచుణుల కాటపట్ట'ని నేను చెప్పినప్పుడు రోహిణి ధరము లగుణవర్ణము దాల్చుచుండ ప్రాచ్య ప్రాంతాలవారికి మద్ర, గాంధారముల తారతమ్యము తెలియదు కాబోలన్నది.

“నిజమే, మద్ర, గాంధారములలో ఒకరెక్కువ, మరొకరుతక్కువని చెప్పలేము” అన్నాను.

మేము శతద్రు (సట్లెజ్), సరస్వతీ నదుల దాటి తూర్పు భూభాగంలోకి ప్రవేశించుటతో అంతవరకున్న నిశ్చిత, నిర్భీతి భావాలను వదలవలసి వచ్చింది. ఇకముందరి మార్గాలు ప్రమాద రహితములుకావు. ఇటువేపున పట్టణాలు దూర దూరంగా కూడ వున్నై. అందుచేత మేము ఎక్కువగా అడవులందే మకాము చేయవలసి వచ్చింది. పట్టణాల్లో చోరుల భయంలేకపోగా అక్కడ పాలు, వెన్న

మొదలగు ఆహార పదార్థాలు సమృద్ధిగా లభించేవి. ఆ ప్రదేశాలన్నీ నిరంకుశ రాజుల పాలనలోనివి అందువల్లనే అక్కడి ప్రజల ప్రవర్తనలో కృత్రిమం అధికంగా కనపడింది. హెచ్చు-తగ్గుల తారతమ్యం ఎక్కువ. ప్రజాతంత్ర పాలనలోకంటే అక్కడి ప్రజల అధిక పేదరిక మనుభవించుతున్నారు. బానిసల సంఖ్య కూడ మిక్కుటమే.

అడవుల్లో వేటాడటానికిమాత్రం చక్కని సౌకర్యాలున్నవి. మాకు ప్రతి నిత్యం యేదో ఒక మృగం చిక్కుతూండేది. దుప్పి, లేడి, పంది, నెచులి మొదలగు వాటిలో దేనిలో ఒకదాన్ని పట్టుకొనేవాళ్ళం. ఆ రీతిని కమ్మని మాంసపు లేళ్ళదో, నూపో లభ్యమయ్యే ఆవకాశం వుండేది. అయితే రోజూ అందరికీ నూపు నివ్వగలిగేవాళ్లంకాము. కృష్ణమృగం (ఒకజాతి అడవిలేడి) చేజిక్కిననాడు మా బిడారులో మహానందంగా వుండేది. మావద్ద ఎడ్లు అదనంగాకూడ వుండేవి. ఏదైనా బండిలాగలేకపోతే వెచ్చుగావున్నదాన్ని మార్చికట్టి పనికిరాని ఎడ్లును ఆహారంగా వుపయోగించుకోవడంకూడా కద్దు. తరువాత మార్గంలో వుండేవూళ్లలో తరుగైన ఎడ్లసంఖ్యను భర్తీచేసుకొనేవాళ్లం. గ్రామాలకు, పట్టణాలకు చేరినప్పుడు సుస్థుగా మాంసాహారము, తనివితీర సురాపానములకు ఆవకాశముండేది. మాబిడారులోని యావన్మందికి మూడుఎడ్ల మాంసమయితేగాని సరిపాయ్యేదికాదు. చోర భీతిగల తావులందు బిడారు పెద్ద మస్తుగా మద్యపానం చేయటానికి అనుమతి యిచ్చేవాడు కాదు.

ఇంద్రప్రస్థపురానికి మరి అయిదురోజులకు చేరుతామనగా మమ్మొక దొంగలగుంపు వెంబడించి వస్తూన్నట్టు తెలిసింది. వెంటనే మా బిడారొక పైనికదళంగా మారిపోయింది. ఆ విషయంలో రోహిణి ఏ ఒకనికీ తీసిపోలేదు. రాత్రివేళ అయినా విశ్రాంతి తీసుకొమ్మని కపిల్ చెప్పినప్పు డామె బడాయి వేసుకున్నది. ఆసలామెని జగడమాడే స్వభావం కాకపోయినా ఆనా డామె మోము ఉక్రోశంతో జేపురించింది. నేనామె క్రోధమూర్తి కావడంచూచినది ఆనాడే.

ఇంద్రప్రస్థపురంవద్ద యమునానదినిదాటి గంగఒడ్డువెంటపోయి హస్తినాపురము చేరుకొన్నాము. మార్గంలో మేము కల్మాషదమ్య రాజధానిని దాటాము. మే మక్కడ మకాంచేసియుండగా మే మొకనాడు వృద్ధకురురాజు రథంమీద నగరం వెలుపలికి వెళుతూండగా చూచాము. అతనిచుట్టూ వందలాది అంగరక్షకులు నడుస్తున్నారు. తక్షశిలమిత్రు లంతకు పూర్వమెన్నడు వీరాజును చూచెరుగరు. కాబట్టి వాహ్యోళికిపోతున్న రాజునుగాంచి వారు యుద్ధానికి వెడుతున్నాడనుకున్నారు. రాజు వుద్యానవన విహారానికి వెళ్తున్నాడని నేను చెపితే వారు ఆశ్చర్యచకితులయ్యారు. వాహ్యోళికి వెళ్ళేటప్పుడు అంతమంది సాయుధులుబతో

జరూరేమిటని వారి సందేహం. “రాజతంత్రంలో రాజగువ్యక్తి ఒక్కడే సర్వాధికారియై గొప్ప బాధ్యతను వహించుతాడు. తన నిరంకుశపాలనతో ఎందరెందరో శత్రువులను గావించుకుంటాడు. అధికారాన్ని హస్తగతం చేసుకోవడానికి వారను లొక్కొక్కప్పుడు తమమార్గంలో అడ్డుగావున్న రాజును కడతేర్చి ప్రయత్నించుతుంటారు. అందుచే రాజునే వాడికి ప్రతిక్షణము ప్రాణభీతి వుంటుంది. కాబట్టి రాజు అప్పుడే చెట్టునుంచి కోసితెచ్చిన తాజాపండునైనా తన కళ్లముందు మరొకడు రుచిచూడినదే నోటపెట్టలేడు. తన మూడున్నది నూతిలోని స్వచ్ఛజలమైనా అది విషాక్తం కాదని నిరూపింపబడనంతవరకు, పిపాసతో పీడింపబడుతూనే వుంటాడు; ఇంక వంటపదార్థాలను గురించి చెప్పవలసిన అవసరమే లేదు. రాత్రులందు మైమరచి నుఖంగా నిద్రపోలేడు. రాత్రులందరికీ భాగము వీడకలలతోనే గడిచిపోతాయి” అని రాజు స్థితినిగూర్చి నేనుచెప్పగా భద్రుడు “ఇన్ని ఆపదలతో కూడుకొనివున్న ఆ అధికారభారాన్ని రాజులే వహించుతారో”? అన్నాడు.

“రాజు సర్వభోగాలు అనుభవించగల స్వతంత్రుడు. రాజ్యంలో అందరికంటే రాజే ధనికుడు. వ్యాపారంగాని, వాణిజ్యంగాని లేకుండానే రాజ్యంలోని సంపదయావత్తు అతనివద్దకు నడచివస్తుంది. అతనికి ఆపారంగాభూములుంటాయి. అంతులేని దాన-దాసీలకు అధికీత. తన అంతఃపురాన్ని నిత్యనూతన సవయావనవతులగు నుందరీ లలామలతో నింపుతూంటాడు. ఇవిగాక యింకెన్నెన్నో భోగవిలాసాలను అనుభవించేందుకే రాజ్యనిర్వహణ భారాన్ని వహించుతాడు.”

“కాని ప్రజ లివన్నీ ఎందుకుసహించుతారు?”

“ప్రజలెప్పుడు తాము పరాధీనులమనుకుంటారో అప్పుడే రాజు వారిపైన నిరంకుశాధికారం చలాయింప నారంభించుతాడు.”

“మే మట్టి నిరంకుశరాజులనెంతమాత్రం సహించలేము.”

“మరి పశ్చిమ గాంధార ప్రజలు పారశీక ప్రభువు పాలకీని మోస్తూనే వున్నారు. రాజు కేవల మొక్కజాతిని పాలించుటతోనే తాను మురక్షితుడుగా వుండలేడు. ప్రజాతంత్ర ప్రభుత్వం అన్యజాతివైన కాసనంచలాయించుట సంభవం కానట్లు, రాజు ఒకే ఒక జాతిని అధీన మందుంచుకొనుటకూడ సంభవం కాదు. రాజు పరిపాలన సాగించగలుగుటకు ఒకటికి మించిన జాతులు అవసరం. అతడు తన అధికారాన్ని నిలబెట్టుకోవడానికి ఆయా జాతుల పరస్పర వైషమ్యాల కారణంగావారి సహకారం సంపాదించగలిగివుండాలి. ఒకేజాతిని పాలించడానికి రాజు తనకు సహాయులుగా బానిసలను కలిగివుండాలి. రాజు తన స్వప్రయోజనంకోసం ఏకజాతితోనే ముసలం నాటి విచ్చిన్నం గావించుతాడు. ఆర్యావర్తంలోని ప్రజాస్వామిక రాజ్యాల్లో బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్యాది వర్ణభేదాలు కన్పిం

చవు. ఆ రాజ్యాలలో దేవతాపూజ నిమిత్తం ప్రత్యేక మొకవగ్గాన్ని యేర్పరచి వుంచలేదు; కాని, యిక్కడ యీ రాజుల ఏలుబడిలో బ్రాహ్మణ, క్షత్రి యాది వర్ణభేదములు యేర్పరుపబడినవి. ఈ జాతిభేదం కేవలం రాజు నిరంకుశ కాసనచక్రస్వేచ్ఛావిహారం నిమిత్తమే కల్పించబడ్డది."

మేము కొద్దిరోజులపాటు హస్తినాపురంలో ఆగిపోవలసివచ్చింది. అక్కడినుంచి నదిలో నావప్రయాణంచేసే బిడారులజత కుదురుట తేలికే. హస్తినాపురంనుంచి కాంపిల్య, కన్యాకుబ్జం, అలవిక, ప్రయాగ, కాశీ పట్టణాలకు తలుచుచుగా నావలు బయలుదేరుతూవుంటాయి; అయితే మా గుర్రాలకోసం ప్రత్యేకంగా నిర్మింపబడ్డ పడవలు కావలసివచ్చాయి. అట్టివి ఏ బిడారుకూ లేనందున మేమే స్వయంగా ఏర్పాటుచేసుకోవలసివచ్చింది.

హస్తినాపురంలో మాకు రాజగృహానికి చెందిన జోతీయుడను వణిక్కుంగవుని బిడారుతో జతకుదిరింది. మమ్మల్ని వెంటతీసు కళ్ళటానికి అనేక బిడారులవారు ఉబలాటపడ్డారు. కొందరు కానుక లిప్పించడానిక్కూడ సంసిద్ధులైనారు. పనిపేడుమంది ఆయుధధారులగు యోధులు తోడుగా వుండటం ఏ బిడారుకైనా స్వల్పప్రయోజనకరం కాదు. జోతీయుని బిడారుకు పెద్దయగు భీముడు చతుర మతియే కాక దేశదేశాలు చూచినవాడు. అతడు తూర్పు, పశ్చిమసముద్రాల్లోనే కాక దూరద్వీపాలక్కూడ యాత్రచేసిన వ్యక్తి. గాంధారాన్ని కూడ చూచాడు. అతని నలభైనావలు గాంధారంలోను, మంచుప్రదేశాల్లోను లభ్యమయ్యే వివిధ వస్తుసముదాయంతో నిండివున్నై. అందులో ఉత్తరకురుదేశాన్నుంచి వచ్చే కదళీమృగచర్మాలుకూడ కలవు. ఈ పుణ్య (అమ్మకపు) వస్తువులు మగధాది తూర్పురాజ్యాలకేకాక, బ్రహ్మదేశానికి (బర్మా), తూర్పుసముద్రంలోని ద్వీపాలకూ ఎగుమతిచేయబడేవి.

భీమునిద్వారా మగధనుగూర్చి అనేక సంగతులు తెలిశాయి. బింబిసారుడు మళ్ళీ సైనికసన్నాహం ఆరంభించాడట. ఉత్తరాపధంనుంచి వేలకొద్దీ గుర్రాలను కొని తెప్పించాడు. ఈ తడవ యే రాజ్యంమీదికి దండయాత్ర సాగించేదీమాత్రం భీముడు స్పష్టంగా చెప్పలేకపోయాడు. వాణిజ్యవేత్త జోతీయుని వర్తకప్రతిని ధులు జంబూద్వీపమంతటా వ్యాపించుటేగాక సముద్రానికవలెలకూడ వున్నారు. అందుచే వారికి ప్రతిరాజ్యంలోని శాంతి, యుద్ధ పరిస్థితులు ఆకరమై వుంటాయి. ఆయా రాజ్యాల్లోని శాంతిభద్రతలపైనే వారివాణిజ్యం ఆధారపడివుంటుంది. కోసల, వత్సరాజులు, లిచ్చవీ ప్రజాతంత్ర ప్రభుత్వముకూడ సైనిక సన్నాహంలో నిమగ్నమైయున్నట్లు తెలిసింది. మానీ లిచ్చవీనామ మాకర్జించినంతనే నా వ్యాదయా రాటము హెచ్చినది. బింబిసారుడు లిచ్చవీ దెబ్బ నింతలోనే మరచి పోయాడా?

నదీయానంలో ఎడ్లతో పనిలేనందున గడ్డి - గాదాముల చింతలేదు సరికదా, చీమలవలె నెమ్మదిగా బండ్లవెంట నడవాల్సిన అవసరమూలేదు. గంగానదిలో

వాలుప్రయాణం చేసేటప్పుడు నావలు ఆత్యంత వేగంగానే నడుస్తాయి. అప్పుడు పడమటిగాలి వీచుటచే తెరచాపల సాయంతో పడవలు మరింత వడిగా పరుగెత్తుతున్నాయి. మా గుర్రాలకు ఆవసరమైన ఎందుగడ్డి, పచ్చిమేతలకు కొరతలేదు. అరణ్య ప్రాంతంలో అక్కడక్కడ నావలను కట్టివేసి బిడారు సిబ్బంది పుల్లలు, కట్టలు యేరితెచ్చేవారు. అటువంటప్పుడు మేము గుర్రాలను క్రిందికి దించి కాళ్ల గుదుళ్ళుతీర స్వారీచేసేవాళ్ళం. ఒక్కొక్కప్పుడు వేటాడేవాళ్ళం కూడాను. మాకు ప్రతిదినము బిడారు నావికులు పట్టిన చేపా - జెల్లా లభ్యమయ్యేవి. మేము కూరనారలకోసం ఖర్చు పెట్టేది అతిస్వల్పమే.

వెన్నెల రోజుల్లో నావలు రేయింబవళ్లు ప్రయాణించేవి. చీకటి రాత్రులందు నదిమధ్యలో లంగర్లు దించి ఆగిపోయేవాళ్ళం. దివిటీలు వెలిగించి నావికులు మధ్యపానం చేసేవాళ్లు. ఆ తర్వాత చేపలుపట్టేవాళ్లు. కాంపిల్య, కన్యాకుబ్జం మొదలైన తీర్థ స్థానాల్లో జోతీయునికి పణ్యాగారాలున్నై. అట్టిచోట్ల బిడారు తాను తెచ్చిన సరకులు కొన్ని దించి, ఆయా తావులందు లభ్యమయ్యే వస్తువులను యెగుమతి చేసుకోవలసివచ్చేది. కాబట్టి అట్టి తావులందు మే మొకటి రెండు రోజులు ప్రయాణం ఆపవలసివచ్చేది. అప్పుడు మేము వంతులవారీగా వెళ్లి పట్టణాలు చూచి, తీర్థ స్థానాలను దర్శించి, మా వద్దనున్న వస్తువులను విక్రయించుకొని, నిత్యజీవితావసర వస్తువులను, ఆహార పదార్థాలను కొని తెచ్చుకొనేవాళ్ళం. అది నడిశీతాకాలం. అయినా రోహిణి తక్షశిలలో కంటే చలితక్కువేననేది. ప్రాచ్య పట్టణాల్లోని పణ్యవీధులు, అంగళ్లు, దివ్య సౌతాలు, సుందరోద్యానవనవాటికలు చూచినపుడు రోహిణి వుల్లాసంగా వుండేది; కాని, అంటగానివారివి, బానిసలవి, పాటకపుజనం గుడిసెలను, వాటిలో కాపురమండే దొక్కెండియున్న దీనుల్ని జూచినంతనే ఆమె హృదయం ఖోభించి, తరుక్కుపోయేది. దాస్య మెంత క్రూరమైనదో, దారిద్ర్య మెట్లుసహ్యామో రోహిణి యిప్పుడు ఆగ్రహించేసుకుంటోంది.

కన్యాకుబ్జంలో మే మిద్దరము రాజోద్యాన వనంలోకి వెళ్ళాము. అందులో మధ్యగా వికసిత పద్మాలతో, సరోవారాల్లో శోభిల్లుతున్న కోనేరువుంది. అందులో హంసలు జలక్రీడలతో నీటిని కల్లోలం చేస్తున్నవి. కోనేటికి నలు ప్రక్కల నాటబడియున్న మొక్కలు, అంటులు వివిధవర్ణముల పుష్పములతో, సుమసౌరభముల వెదజిల్లుతూ అత్యంత రామణీయకంగా వున్నై. మధ్యమధ్య నేల పసిరికతో పచ్చని తివాసి పరచినట్టుంది. ఆ పుష్పవాటిక యందొకచో కొందరు నవమోహనాంగులగు తరుణీమణులు చెండ్లాట ఆడుతున్నారు. మరికొందరు సరసస్థలాపములలో లీనమై యున్నారు. రోహిణి మేనుమీద కుండలాలకు మించి ఆభరణమేదీలేదు. ఆమె దుస్తులు కూడా అతినామాన్యమైనవే ధరించివుంది; అయినా గాంధార సౌందర్యమామెలో మూర్తీభవించి

యుండుటచే చూపకులదృష్టినిట్టే ఆకర్షించుతోంది. మేము రాజోద్యానవాటికలో వుండగా పాంచాల రాకుమారి అక్కడికి వచ్చింది. ఆవిడ తన చెలికత్తెలవల్ల రోహిణినిగూర్చి విని మావద్దకు వచ్చింది. మేమప్పుడొక చలువరాతిబండమీద కూచుని పుష్కరిణీశోభను తిలకించుతున్నాము. రాకుమారినిగాంచి మేములేచి నిలబడ్డాము. ఆమె నెచ్చలి యొకతె మాకు పరస్పర పరిచయంచేసింది. రోహిణి నామెతో కాసేపు కాలక్షేపం చెయ్యమన్నాను.

ఒకరినొకరు కలుసుకొనినప్పుడు చేసుకొనే శిష్టచారం వారిద్దరికీ తెలియదు. ఏకన్యనుగాని, పదుచునుగాని కలసినప్పుడు తనకు సమానురాలుగా ఎంచి ప్రవర్తించుట మాత్రమే రోహిణికి తెలుసు. రాకుమారి సమవయస్కులందరితోను తన పరిజనుల మాదిరిగానే కలిసికొనుటెరుగును. రోహిణి సోయగాన్ని చూచి ఆమెనొక రాకుమార్తెగా భ్రమపడింది. అందుచే రోహిణి 'స్వాగత' మనగానే ఆమెకూడా 'స్వాగతం రాకుమారీ!' అన్నది. కొద్దిదూరంలోవున్న నేను వారి ప్రవర్తనను కన్నెడుతున్నాను. తామిద్దరికీ క్రింది సంభాషణ జరిగినట్టు రోహిణి తరువాత దారిలో చెప్పింది.

రాకుమారి : సఖీ! నువ్వీదేశానికి చెందినదానిలా లేవు; అందుచే నేను వివరాలు అడుగుతున్నందుకు మన్నించాలి.

రోహిణి : అల్లా అనవద్దు రాకుమారీ! మిమ్ము కలసుకొనినందుకు నా కత్యంతానందంగా వుంది.

రా : ఆయన నీ కేమవుతారు?

రో : నా భర్త.

రా : నీ జన్మభూమి పేరు?

రో : గాంధార దేశంలో తక్షశిలానగరం.

రా : ఈ అవ్వ గాంధారంలోనే పుట్టింది. మరి మీ నామధేయం?

రో : రోహిణి. మీపేరో?

రా : విద్యావతి. ఏ సఖీ! మనం కొంచెంసేపు పొదరింట విశ్రాంతి తీసుకోడానికి నీ కేమైనా అభ్యంతరమా? నేను మీ ఆయన్నుకూడ అక్కడికి పిలుస్తా మనుకుంటున్నాను. మా గాంధార అతిథులకు స్వాగతమివ్వటం నా ధర్మం కదూ.

రో : 'ఈ విషయంలో నా భర్తను అడిగి వచ్చి చెప్పటానికి అనుమతి యివ్వండి' అని రోహిణి నా చెంతకు వచ్చింది. మేము మకాముకు చేరడానికి యింకా వ్యవధి వుంది. కాబట్టి రాకుమారితో పొదరిల్లుచేరి మధ్యాహ్నం గడిపేందుకు మా కభ్యంతరం లేకపోయింది.

మే మిద్దరము ఆమెవద్దకు వెళ్లాము. రాకుమారి తనువెళ్లా ఆ మణిమయా లంకారములతో నిండివుంది. ఆమె కళ్లములకు రత్నఖచిత కుండలాలు వ్రేలాడు తున్నవి. నాటిభారంచే చెవులు భుజముల నంటుతున్నవి. మెడలోవున్న పెద్ద పెద్ద హారములు వక్షస్థలమంతా క్రమ్ముకొని వున్నై. నడుమున వివిధ సరములు గల వడ్డాణంవుంది. దానికి గజ్జెలు వ్రేలాడుతున్నాయి. కంకణములు, గాజులు మోచేతులవరకు కప్పినాకాయి. తలమీద వినీలకుంతలాలు శిరోభూషణాలంకృతమై వున్నవి. కాళ్లకు పాండేపట్టాలు, గజ్జెలువున్నై. మా వైకాలిలోను స్త్రీలకు నగలయందు మోడెక్కువే; కాని, నే నక్కడ యిన్ని ఆభరణాలెవరికీ చూడలేదు. ఇన్నినగలతో రాకుమారి నడవటంకూడ కష్టమే. నా కవి భూషణాలుగాకాక గుడిబండలనిపించాయి. మేము సమీపించుటచూచి రాకుమారి “ఆతిథులారా! స్వాగతం. తమరు పత్నీసమేతంగా మధ్యాహ్నం మా ఆతిథ్యాన్ని స్వీకరింప కోరుతున్నాను” అన్నది.

“అలాగే. తమ ఆహ్వానము శిరోధార్యం. మా కింకను వ్యవధి వున్నదిలెండి” అని నే నన్నాను.

“మీ రిక్కడ (కన్నాజీలో) కొన్నిరోజు లుండరా?” అన్నది రాకుమార్తె.

“లేదు రాకుమారి! మేముక వర్తకదళంతోకలిసి నదీప్రయాణం చేస్తున్నాము. ఇవాళమాత్రమే యిక్కడవుండి మగధకు బగులుదేరుతున్నాము.

“అయితే మీరు మగధరాకుమారులన్నమాట? మరి సఖిరోహిణి గాంధార రాజపుత్రియేద?”

“కాదు రాకుమారి! నేను రాకుమరినీకాదు, ఈయన రాజపుత్రుడూ కాదు. మేము క్షత్రియులము. నా పతి వైకాలికిచెందిన క్షత్రియవీరకుమారుడు. తక్షశిలలో విద్యాసముపాధ్యన చేసేకొని, నన్ను పెంటగొని స్వస్థానానికి వెళుతున్నారు” అన్నది రోహిణి.

మాట్లాడుతూనే ముగ్గురము పొదరింటిలో ప్రవేశించాము. దాసీ లప్పటికే పీటలువేసి భోజనపదార్థాల వడ్డనకు సిద్ధంగా వున్నారు. మేము కూచున్న తరువాత రాకుమారి అన్నది. —“మేమూ క్షత్రియులమే. రాజకుమారి వైనంత మాత్రాన అధికమేముంది. సరే, సఖి రోహిణి! సుందరాంగివైన నీ శరీరాన్నలంకరించటానికి ఆభరణాల అవసరమేలేదు; కాని, చేతికొకకంకణమైన ధరించలేదే మమ్మా?”

“ఆభరణాలు మాపనికి యిబ్బందిని కలుగజేస్తాయి రాకుమారి!” తన అరచేతులను, చూపుడు-బొటనవ్రేళ్లకు మొద్దుబారియున్న కాయలను చూపుతూ రోహిణి అన్నది. —“మేము విల్లు యెక్కువెట్టాలి; ఖడ్గం త్రిప్పాలి; పొల్లాల్లోను, తోట్లలోను కృషిచెయ్యాలి; అట్లాంటప్పుడు నగలు ఆటంకం అవుతాయి.”

రోహిణి హస్తములను పరిశీలించి రాకుమార్తె ఆశ్చర్యపడింది. ఆమె దృష్టిలో శిరీషకుసుమంలా కోమలంగా వుండటమే స్త్రీకి సహజ సౌందర్యము. శీత - తాపముల కే మాత్రంకూడ స్త్రీ సుకుమార శరీరం తాళజాలక వాడి పోతుందని ఆమె తలంపు. ఆవిడ తన కోమలాంగులతో రోహిణి కర్కశ హస్తాలను తడిమిచూచి “మీ వేపున రాకుమార్తెలుకూడ యింత కఠిన పరిశ్రమ చేస్తారా?” అని అడిగింది.

“నేను రాకుమారినికాను సభీ, క్షత్రియ కాంతను.”

“కాదులే, నీ మాటలతీరు, నీ నిర్భయత్వం నువ్వు రాజవిడ్డవనే చెప్పుతున్నాయి.”

“అందుకు కారణాలు వేరేవున్నాయి రాకుమారీ! అసలు మాగాంధారంలో రాజే వుండడు. దాస-దాసీలుకూడ వుండరు. అందరూ క్షత్రియులే. హెచ్చుతగ్గులేక అందరూ సమానఫాయాలో వుంటారు.”

“మరి మా అవ్వని గాంధారరాజకుమారి అంటారే!”

“ఇక్కడికి వచ్చిన పిదపవారి నల్లా పిలిచివుంటారు. మాది ప్రజాసాక్ష్యం రాకుమారీ! మా రాజ్యంలో రాణి, రాకుమార్తెలు వుండరు. అందుచే మేము సమవయస్కులందరిపట్ల సమభావంతో ప్రవర్తించటంమాత్రమే యెరుగుదుము.”

రాకుమారి యీమాటలను ఆశ్చర్యంతో వింటోంది. ఆమె రోహిణి కథనాన్ని విశ్వసించలేకపోతోంది. కాని, రోహిణి నీలిహాపల్లకిమాస్తే అంతా సత్యమేననిపిస్తోంది. అప్పటికి వడ్డన పూర్తికావటంవల్ల రాకుమారి మమ్ము భోజనానికి రమ్మంది. ప్రస్తుతం శూరసేన, వత్సరాజులకు సాటికాకపోయినా పాంచాల ప్రభువంశము ప్రాచీనమైనదీ, ప్రసిద్ధి చెందినదే. కురు - పాంచాల రాజవంశాలవారు యితర భూపాలకులకు రాజుల ఆచార-వ్యవహారాలను గరపు తూంటారు. పాంచాల రాజభోజనం విషయంలోకూడ ప్రసిద్ధివుంది. నేను, రోహిణి వారి ఆతిథ్యాన్ని భోంచేసేటప్పుడు మెచ్చుకున్నా, మొత్తంమీద ఆ పదార్థాలు మాకంతగా మనస్కురించలేదు.

భోజనానంతరం రాకుమారి, ఆమె నెచ్చెలులు వీణ వాయించుతూ పాటలు పాడారు. రోహిణికూడ వారితోకలిసి పాడింది. తర్వాత సృత్యం ప్రసక్తి రాగానే మాకింకవ్యవధిలేదనిచెప్పి సెలవుతీసుకున్నాము ఒకరాకుమారితో కొన్ని ఘడియలుగడిపే అవకాశం లభించటంవల్ల రోహిణిజిహ్వాస తీరిపోయింది. ఆఘటనతో రాజాంగనలపట్ల ఆమెకేమాత్రం గౌరవమూ వృద్ధికాలేదు. ఉద్యాన వనంలోనుంచి బయటికి వస్తూనే రోహిణి నాతో “ఈమె సరస్వతిలాగా ‘బర్రె గొడ్డ’యి పోతుంది.”

“ఎందువల్లేమిటి?” నేనడిగాను.

“పదారు - పదిహేడేళ్ళ యీదులోనే ఆమె చుబుకము క్రింద ఎంత కండ పెరిగిందో చూడలా? ఆ నగలని చూచి నా కామెపై జాలి కలుగుతోంది. గాడిద మోతలాగా అంతబరువా! కొంచెం పనిపాటలు చేసి, స్వచ్ఛమైన గాలి, వెల్లుగులలో తిరిగితే ఆమె కావికృతరూపం వచ్చేదికాదు. కళ్ళ కాకాటుక యెంత మోటుగా వుంది!”

“రోహిణీ! అయితే నీ కివాళ రాజకుమార్తె ఎలా వుంటుందో తెలిసింది కాదూ?”

“ఆ, తెలిసింది. మా గాంధార కాంత ‘ఉఫ్’ అని వూదితే యెగిరిపోయే లాగుంది.”

“అట్లా యెగిరిపోయేటట్లు వుండడంలోనే వూది రాజకన్యల గొప్పతనం.”

“కావచ్చు, కాని, అందువల్ల స్త్రీత్వమే కళంకితమవుతోంది.”

“రాజులకు నారీత్వంతో పనిలేదు. వారాదుకోటానికి ఆటబొమ్మలు కావాలి; ఒకటికాదు, అనేకం.”

“ఒక్క తెకంటే యెక్కువ మందా?”

“అవును, వందలకొద్దీను. వానికి నిత్యమూ కొత్త కొత్త బొమ్మలు కావాలి.”

“అయితే వారిముందు స్త్రీకి విలువేలేదా?”

“లేకే, వుంది. రాకుమారి ఒంటినిండా ఎన్ని విలువైన నగలున్నాయో చూచావుగా!”

“గుదిబండ వేసినట్టున్న ఆ బరువుకు విలువే! అవి శిక్ష.”

“కాని, రాచపడతులు దానిని దండన అనుకోరు.”

“అందరూ తెలివితక్కువ వారేనా?”

“ప్రేయసీ! రాకుమారిని స్వయంగా చూచిన నీవే అందుకు జవాబీయ గలవు.”

“ఆమె మాటలు చాలమట్టుకు అసహజంగావున్నా నా కావింక మంద మతిలా తోచలేదు.”

“ప్రియరోహిణీ! రాజతంత్రం (ఏకాధిపత్య) స్త్రీపురుషుల బంధిఖానా, రాజుయెదుట వ్యక్తికెట్టి విలువా వుండదు. అతని దృక్పథంలో స్త్రీ ఒక ఆటవ న్తువు - కామక్రీడాతంత్రం మాత్రమే. రాజతంత్రంలో స్వేచ్ఛా ప్రకృతిగల మానవునికి తావేలేదు.”

“అందువల్లనే రాజులపాలన అంటే నీ కంత యేవగింపు.”

“నిజమే. నేను రాజతంత్రాన్ని మానవత్వానికే కళంకంగా భావిస్తాను. నేను దాన్ని అసహ్యించుకోటానికి మరొక హేతువు కూడా వుంది. మనైకానికి భయంకర శత్రువులు రాజులే.”

“ప్రియా ! ఆయాదేశాల్లో రాజతంత్రాలు అనాదినుంచీ వున్నయ్యా?”

“లేదు రోహిణీ ! కురు, పాంచాల, కాశీ, కోసల, చేది, వత్స మొదలగు దేశాలన్నింటిలోను పూర్వం ప్రజాస్వామ్యమే విలసిల్లుతూండేది. కాక ప్రజాసేన బానిసలు, యజమానులు యేర్పడి ఆర్య అనురవ్య సంకరంతో చెలరేగిన ఆంతరంగిక కలహాల నుపయోగించుకొని జననాయకులు తమ ఆధిక్యతను స్థాపించుకున్నారు; ఇదీ నేను పూర్వలద్వారా విన్నదాని సారాంశం.”

“మంచి గిరాకీవేరమే !”

“అవును, సందేహ మేముంది ?”

“అయితే—ప్రియా !—తక్షశిలలోకూడ వ్యసంకర మేర్పడి, ఆర్య - అనార్య, బానిస యజమానుల వైషమ్యం తీవ్రరూపం దాల్చితే అక్కడి ప్రజా తంత్రంకూడ విచ్ఛిత్తి అయిపోతుందంటారా ?”

“వైశాలిలో యీ చిక్కులన్నీ మమ్మెదుక్కుంటూనే వున్నాయి రోహిణీ! మాదీ పంచాయితీపాలనే. దానిని సుస్థిరంగా నిలబెట్టుకోటానికి ప్రతిలిచ్చవీరిడ్డ తన సర్వస్వం త్యాగంచేసేందుకు సంసిద్ధమే; కాని, అక్కడ వేళ్ళుబారిన ఆర్య-అనుర, బానిస - యజమానులనే భేదభావాలు ఎప్పటికైనా మా పంచాయితీ వునికికే అరిష్టదాయకంకాక తప్పవని మే మెరుగుదుము. ఈ సంగతి నాకు వైశాలిలో వుండగా లోచనేలేదు. తక్షశిల పంచాయితీరాజ్యం వైశాలికంటె చిన్నదయ్యి, యెంతో బలీయంగా వుండటానికి గల హేతువును కన్గొనుటతో నే నీ పరిణామానికి వచ్చాను.”

మే మిట్లాగే మాట్లాడుకుంటూ గంగ ఒడ్డుకు చేరేప్పటికింకా బాము పొద్దుంది. కన్యాకుబ్జంలోకొన్న సరకులను బిడారుసిబ్బందిపడవలమీద కెక్కించింది. వారు పాన-గానాల యేర్పాటుచేస్తున్నారు. ఒక చెంప పందిమాంసం పేల్చుతూంటే మరోచెంప మసాలాదినుసులు నూరుతున్నారు. వేరొక ప్రక్క మద్యశాలత్రలు చేర్చబడుతున్నాయి. మా ముఠాకూడ అదే ప్రయత్నంలోవుంది. లిచ్చవీ యువకుడు శుభుడు మృదంగం వాయిించటంలో ప్రవీణుడు. అతను మృదంగాన్ని స్వకుంటున్నాడు. భీముడు నిర్మిమేష దృష్టితో తనవీణవంక చూస్తున్నాడు. కిపిల్ విసుగు చెందినట్లున్నాడు. నన్ను చూడగానే భుజంమీద చెయ్యేసి “మిత్రమా ! మా గాంధారి (రోహిణి) కారణంగా నీవేదైనా ఆపదలో చిక్కుకున్నావేమో ననుకున్నాను” అన్నాడు.

“ఆపదా ?”

“అవును మరి, రాజులు మహాఘోరాలు చేస్తారనీ, పరదార - పరధనాప హరణం వారికి పరమధర్మమేననీ భీముడు చెప్పాడు. మరి రోహిణిలాంటి చక్కదనాల కుప్ప - నారీరత్నం.....

“రత్నం!” చురచుర చూస్తూ రోహిణి మధ్యలో అందుకున్నది—“నేను నిర్జీవరత్నాన్ని కాను. కామాంధుడగు రాజేంద్రుడైనా నాపైన కన్నువేస్తే వాడికి నారీత్యమంటే ఏమిటో చవిచూపేదాన్ని.”

“నీసత్తా నాకు తెలుసు సోదరీ! నీవలా చేస్తావనటంలో సందేహంలేదు; కాని, భీముడి మాటలువిని ఒకవంక రాజులపట్ల నా కసవ్యాం కలుగుతూంటే, మరోవేపున మీ రెంతసేపటికి రాకపోవటంవల్ల యేమి మూడిందోనని గుంజాటు నగా వుంది.”

“నిజమే, నువ్వన్నట్టు కొంచె మాలస్య మయింది. మేము స్నేహంతో కట్టుబడిపోయా మింతసేపూను” అంది రోహిణి.

“ఇక్కడ—పాంచాల రాజధానీనగరం—కన్యాకుజ్జ్వలం స్నేహంతో బంధింపబడటమా? వైకాలి వాసులుగాని, తక్షశిలమిత్రులుగాని యెవరైనా కనిపించారా?”

“వారెవరూ కాదు అన్నా!” రోహిణి కపిల్ భుజంమీద చేయి వేసి అతని ముఖంలోకి చూస్తూ చెప్పింది—“నే నొక రాకుమారిని చూచాను.”

“రాజు కూతురు చూచావా? వింతమృగంలా వుందా?”

“వింతమృగంకంటే విచిత్రంగా! కాని, నా కామెవై జాలికలిగి ది కపిల్!”

“జాలి!”

“అవును, జాలీ. ఆమెలో మన గాంధారకన్యలందరివలె సజీవత్వంలేదు. ఆమె ఆభరణాలతో కప్పబడి నిర్జీవప్రతిమలాగుంది. ఆధారంలేని లతలాగున నిరాశ్రితగా కనపడుతోంది; అందుచేతనే నా కామెయందు జాలికలిగింది?”

“అయితే మరి నన్నెందుకు పిలుచుకొన్నావో? నేనామెకాశ్రయ మయ్యేవాడినిగా. అట్లయితే నువ్వు జారిపడవలసిన అవసరమే లేకపోయేది” అన్నాడు కపిల్ నవ్వుతూ.

రోహిణి గాంభీర్యతవహించి అన్నది—“కాదన్నా! నవ్వద్దు. యిక్కడి స్త్రీల స్థితితావధ, మందమతిచూచి నాకు విచారం కలుగుతోంది.”

కపిల్ తన వ్రేళ్లను రోహిణి కేళ్ళాల్లోనికి పోనిచ్చి చిక్కుతీస్తూ “పిచ్చి పిల్లా! నేను మాత్రం ఎంతమంది స్త్రీ లవమానితులవడం చూశ్లేదు? పర్షియా (ఇరాను) బవేరు (బాబుల్) మొదలైన పశ్చిమ స్త్రీ కేవలం కాముకుల ఆటవస్తువుగానే యెంచబడుతుంది. స్త్రీలకు వారి కష్టమైన గౌరవం చూపబడేది ఒక్క మన పంచాయితీ రాజ్యాల్లోనే.”

ఆనాడు రాకుమారి అవిష్ఠమూచి రోహిణి నిజంగానే ఆవేదనపడింది. నలుగురితోపాటు కూచుని యెలాగో యెంగిలిపడ్డాననిపించింది; కాని, నృత్య - గానములు సాగుతూన్నప్పుడు ఆమె శిరోవేదనా వీడితలయి వుమాకగలేదు.

అందుచే నే నామెను పడవలోకి తీసికెళ్లాను. కానేపటిగాకా ఆమె నుదురును గంగానది శీతలోదకంతో తడిపిన మీదటతలనొప్పి కొంత తగ్గింది. పిండారబోస్తున్నట్టు కాస్తున్న వెన్నెలలో గంగాప్రవాహం మధ్య నిలబడియున్న నౌకలో పడుకొన్న రోహిణి ప్రక్కనేకూచొని నేను ఆమె బాధను మరపించేందుకు ప్రయత్నించుతున్నాను; కాని, రోహిణి మధ్యమధ్య రాకుమారి స్వరూపం జ్ఞప్తికొచ్చి యేవో అంటూనే వుండేది

“పాపం, అమాయకపిల్ల! నా మొస్తుబారిన చేతులనుమాచి నీకుకారి పోయింది. రూపమే స్త్రీకి బ్రతుకుతెరువనుకుంటోందా. ఛీ!”

“కాని, ప్రియా! ఇరిదులో స్త్రీ దోషం అంతగాలేదు. వారుకూడ మహా సింధుతీరాన పారసీకులతో పోరాడవలసి వుంటే తాము గాంధార పడుచుల్లాగే తయారయ్యేవారు” అన్నాను.

“కాని, స్త్రీకి వివేకముంది; తన రూపంయొక్క మంచిచెడ్డలను గ్రహింప వచ్చునే?”

“ఈ రాజుల యేలుబడిలోని వేలాది ప్రజలకే వుంది తెలివి! అయినా వారంతా రాజుచేతి కీలుబొమ్మలుగా తయారవలా?”

ఈ విధమైన భావనా పరంపరతో ఆమె పరిపరి విధాల వ్యాకుల పడు తూంటే నేనామె మనసును వేరేవిషయానికి మరల్చవలచి రోహిణి తలపై చేతితో నిమురుతూ అన్నాను. “ప్రేమనీ! మనమిప్పుడు తక్షశిలకంటే వైకాలికే ద్వారలో వున్నాము.”

“అప్పుడే ద్వారకొచ్చామా? నువ్వు వెనక ఎనిమిది నెలలకిగాని తక్షశిలకు చేరుకోలేదుగా?”

“నేను సరాసరి కాలినడకనే ప్రయాణం చేయవలసి వచ్చినందున అంత కాలం తీరింది. మనం తక్షశిల నుంచి బయల్దేరి రెండు నెలలు దాటిపోయినై. ఇంకొక్క మాసంబాపుగానే మనం వైకాలికి చేరుకోవచ్చు ననుకుంటున్నాను.”

“ఇంత త్వరగానా?”

“అవును, మననావలు అతివేగంగా రేయింబగళ్ళు నడుస్తున్నై”

“అయితే, ఇక నెలలో వైకాలికి చేరి నేను అమ్మను చూస్తానన్నమాటే?”

“అంతే, సోమని కూడాను. నేను మన పెళ్లి సమయంలో నిన్ను గురించి అమ్మకి జాబురాశాను; కాని, అది చేరివుంటుందనుకోడానికి వీలేదు.”

“అయితే మరి నే నకస్మాత్తుగాపోయి వాకిట్లో నిలబడితే అమ్మ యేమను కుంటుంది?”

“బంగారంలాంటి కోడలు దొరికినందుకు వుబ్బితబ్బిబ్బివుతుంది; కాని, అట్లాబరగదులే రోహిణీ! గంగాగండకీసంగమంవద్దకు వెళ్ళగానే మనం వైకాలికి

మనిషిని పంపాలి. మనతో వస్తున్న తక్షశిల సౌహార్దసంఘానికి స్వాగతపు టేర్పాట్లు చేసేందుకు లిచ్చవులకు వ్యవధి వుండాలిగా.”

“మరి మనమందాక గంగ ఒడ్డున తిరుగుకబురుకు కాచుకొనివుండాలా ? అట్లయితే నన్ను శుభుని వెంట ముందే పంపించు.”

“ఆ గంగమస్థానంనుంచి వైశాలికి రెండుదారులున్నై. గంగయెడమతీర్థపు వున్న ఉల్కాచేలంనుంచి క్షలమార్గముకలుంది. గండకీనదిలో పడవమీద మరి కొంతదూరం పోయి ఆవైన కాలిదారినికూడ వైశాలికి చేరవచ్చు. అయితే, రెండో మార్గాన ప్రయాణం కొంచెం యెక్కువసేపు పడుతుంది.”

“మన పద్దెనిమిదిమందికీ వున్నవి పన్నెండు గుర్రాలేగా ?”

“ఆ విషయంలో చింతిల్లవలసిన అగత్యం లేదు. మనకి కావలసిన అశ్వా లను ఉల్కాచేలంలో అడిగి తీసుకోవచ్చు. తక్షశిల బహుకరించినగుర్రాలను ఖాళీనానే తీసుకెళ్ళాలి. మనందరికీ ఆక్కడ గుర్రాలు చులాకనగానే లభి స్తాయి.”

“అట్లయితే మరి దారిలో జాగుచెయ్యటం దేనికి ?”

“మనమిత్రులకు చక్కని స్వాగతం యేర్పాటుచేయించటానికి, నీ కింత ఆత్ర మెందుకు రోహిణి ?”.

“అమ్మనీ, సోమనీ చూడాలని వుంటుంటే వుంది.”

“చూడొచ్చులే, కాస్తపిక్పట్టు. దారిలో వజ్రదేశ సౌందర్యాన్ని చూపుతూ తీసికెత్తాగా. అయిదారురోజు లాలస్యంగా మన మెలాగూ వైశాలికి చేరుకుంటామాయె. ఈలోగా నువ్వు మామిడి, అరటితోటలతో నిండియున్న వజ్రభూమి మనోహరదృశ్యాలు చూడవచ్చు. నిన్ను గోపాలకుల గోష్ఠాల్లోకి తీసికడతాను. ఈ అయిదారురోజులూ వజ్రదేశ దృశ్యాలను చూట్టంవల్ల వైశాలి కొంతవరకు నీకు పరిచితమౌతుందికూడాను.”

“అట్లాకాదు, నేనపరిచితలాగే వెళ్లాలనుకుంటున్నాను. అట్లయితే నే అధిక ఆకర్షణీయంగానూ, అద్భుతంగానూ వుంటుంది.”

రోహిణి తలనొప్పి పత్తాలేకుండా పోయింది. ఆమె వైశాలికి త్వరగా చేరుకోవాలని ఆత్రపడుతోంది. నే నామె పెదవులను ముద్దాడి “సరేగాని, ప్రియా ! నన్నొదిలివెట్టి నువ్వొక్కదానవే మూడు వెళ్ళాలను కుంటున్నావా ?” అనడిగాను.

“మరి నువ్వెలాగూ సౌహార్ద సంఘంతో కలిసిరావాలి గదూ ?”

“నిన్ను మాత్రమా సంఘంలో సభ్యురాలివని యెందుకనుకోకూడదు ?”

“ఇప్పుడనుకుంటే అవుతానేమిటి ?”

“పోనీగాని, రోహిణీ! మనిద్దరమూ ఒకేసారి అమ్మయెదుట పడాలని నా కోరిక. అయినా నీ కిష్టమైతే నువ్వు శుభునివెంట ముందే వెళ్ళు. నా గుర్రాన్ని శుభునికిస్తారే. మీ రిద్దరూ ఆ మరునాడే వైశాలికి చేరుకుంటారు.”

“అలాగే ప్రియతమా!” రోహిణీలేచి కూచుని నన్ను కంఠాలింగనంచేసి అన్నది— “నేను మూడెళ్ళి మనకోసం ఒక యిల్లు యేర్పాటు చేస్తాను.”

“అమ్మ మన్నెలాగూ తన యింట్లోనే పూడమంటుంది; కాని, ప్రేయసీ! మనం మన స్వగృహం-మానాన్నయింటిని చక్కబెట్టుకోవాలి.”

“తండ్రిగారి యిల్లా?”

“అవును, నేను విడిచిపెట్టి వచ్చినప్పుడది బాగానే వుంది. దానిని అమ్మే కనిపెట్టి చూస్తోంది. వైశాలికి వెలుపల మనకు కొద్దిపాటి పొలంకూడ వుంది.”

“తోటకూడానా?”

“అవును, మన పొలంలో మామిడితోపుకూడా వుంది. నా తండ్రి పెద్ద భాగ్యవంతుడు కాకపోయినా తిండికీ, బట్టకీ చాలినంత భూవసతి మాత్రం వుంది.

“తండ్రి ధనవంతుడు కాదని నువ్వు కించపడుతున్నావా ప్రియా?”

“ఎబ్బే! అదేమీలేదు. నాన్న నన్ను బాగా ప్రేమించేవాడు. ఆయన గొప్ప భాగ్యవంతుడు కాకపోవటమే మేలయింది. అందువల్లనే నాకుసాహసమూ, కష్టసహనమూ అబ్బినై.”

“అయితే యిక మనం మళ్ళీ యింటిని, భూమిని వృద్ధిచేసుకోవాల్సిందే.”

“అంతటితో సరిపోదు, వైశాలికి సేవచేసేందుకు నడుంకట్టాలి.”

“ప్రియా! బింబిసారుడు వైశాలిపైకి దండెత్తివస్తాడనే అనుకుంటున్నారా?”

“వైశాలిని జయించనిదే మగధ యిక ముందుకొక్క అడుగునా వేయలేదు; మాచిగురుగా తెలిసినదాన్నిబట్టి దాని పైనిక సన్నాహమంతా వైశాలిమీదికేనని నా తలంపు.”

“అయితే మనం మంచి తరుణంలోనే చేరుకొంటున్నాము.”

“నేనూ అలాగే భావించుతున్నాను.”

“నేనుకూడ కత్తిచేపట్టాల్సిన అవసరముండేనా?”

“అవసరం కావచ్చు. లిచ్చవీకాంతలు యుద్ధంలో పాల్గొనటం అరుదు. అయినా నువ్వు మెలకువతో సంచరించాలి. రాజులు అతి నీచులు. ముఖ్యంగా స్త్రీలవిషయంలో మరీను.”

“అట్లాగని నేను పంజరంలో పిట్టలాగుండాలా?” అంది రోహిణి స్వరం మార్చి.

సేనామేమూర్ధాన్ని ఒళ్ళోకి తీసికొని “కాదు ప్రేమా! నువ్వలా అర్థం చేసుకోకు. నువ్వు యుద్ధరంగంలో మాకేముందు నాకు సూచించాలనిమాత్రమే నాభావం.” అని బుద్ధగించాను.

“అందుకు నేను సిద్ధమే. నా కరము కరవాలచ్యుతము కాకుండుటే నా కావలసింది.”

చాలసేపు మాట్లాడుకున్న తర్వాత రోహిణి నిద్రపోయింది. సేనాక కంబళితీసి ఆమెకు కప్పాడు. గట్టుమీద యింకా నృత్యం జరుగుతూనేవుంది. అందరూ తన్మయులయి వున్నారు. తెల్లవారగట్టే పడవివిప్పి వదలాలి. మరి వారు తెల్లవాల్సూ నృత్యంలోనే లీనమై వుంటారేమోనని నేను భయపడ్డాను; కాని, అర్థరాత్రికాకమునుపే నావికు లొకరొకరే మత్తిలిపడి పోసాగారు. అట్టి వారిని తతిమ్మావాళ్ళు పడవల్లోకి చేర్చుతున్నారు. నిద్రాడేవికి నే నెప్పుడు వశ మయ్యానో నాకు తెలియదు. నిద్రలో నా కొక కలవచ్చింది. ఘోరయుద్ధం జరుగుతోంది. నేను సమీపంలో నిలబడి చూస్తున్నాను. లిచ్చపు లొకప్రక్కన పోరాడుతున్నారు. ఊరుకోలేక నేను ఒక అశ్వాన్ని అధిరోహించాను. మహాసింహు తీరాన పారశీకులతో పోరాడుతూన్నప్పుడున్న ఆయుధాలన్నీ నావద్ద వున్నై. నేను శత్రువుల బాగును చీల్చుకుంటూ ముందుకెళ్ళాను. నా కిభిముఖంగా ఒక హస్తీకన్తాంది. అది దూరాన తాడియెత్తు వుంది. అంతపైకి నా బల్లెంతో పొడిచే దెబ్బగా అని యోచించుతున్నాను. అంతలో నా గుర్రం నేలమీదకాక గాలిలో కెగిరి పరుగు నారంభించింది. అది నా కిరణసంకేతంతో చెట్లవైగా పరుగిడుతోంది. నేను తిన్నగా కిరిపైకి చేరాను. దానిమీద మగధపాలకుడు బింబిసారుడు తిష్టవేసికూచునివున్నాడు. నన్నుచూచి అరిచి గడగడకణుకుతూ దయాభిక్షనర్థింపసాగాడు. నేనుద్రేకంతో “నిన్నిదివరకొకసారి ఓడించి వదిలాము. ఈ పర్యాయం కాస్తీచేయందే విడిచి పుచ్చము” అని నా బల్లెన్ని విసరబోయేసరికి నాకు మెలకువవచ్చింది. వికు లప్పుడే పడవలను విప్పబోతున్నారు. సుధాకరుడు అస్తాచలమును చేరబోతున్నాడు.

మా నావ మళ్ళీ నిర్విరామంగా సాగిపోతోంది. మార్గంలో రెండుమూడు చోట్ల మకాంచేసి క్రమంగా కాశీకి చేరాము. గంగా యమునల సంగమస్థానంలో విలసిల్లిన వారణాసివద్ద గంగాతీరం అత్యంత రమణీయంగా వుంటుంది! వారణాసి కాశీవస్త్రాలకు, చందన - గంధములకేకాక అనేక యితరవస్తువులకు ప్రపంచ ప్రసిద్ధిచెందినది. అందుచే మాతోవచ్చిన బిడారు కాశీపురంలో నాలుగురోజు లాగిపోతామన్నారు. అక్కడినుంచి మార్గం ప్రమాదరహితమైనందున రోహిణికి కాస్తేపటిలో కాశీని చూపించి, మేము పద్దెనమందుగురము మా రెండునావలను విప్పకొని ముందుకు బయలుదేరాము.

గంగాతీరం పొడుగునా పచ్చపచ్చని వైరులతో కళకళలాడుతూంది. అక్కడక్కడ పసుపాలకుల కుటీరాలు, బెస్తవారి గుడిసెలు వున్నవి. వీటన్నిటినీ మించి గంగానది గభీర నిర్మలప్రవాహం రోహిణి నెక్కువగా ఆక్రమించింది. ఆమె నీటిబయట యిసుకమీద పడివుండి వొళ్ళెడబెట్టుకుంటూన్న మొఃల్లమ చూచి అనేక తడవలు నల్లటి మ్రాని మొద్దులనే అనుకున్నా; కాని, నావ సమీపించగానే అవి చరచర నీటిలోకి పారిపోవటం చూచి ఆశ్చర్యపడేది. అవి మనుష్యులను పట్టుకొని నదీగర్భంలోకి యీడ్చుకొనిపోయి మ్రింగివేస్తాయని గేను చెప్పినప్పుడామె భీతావహము గజగజ లాడింది. మేము బాము ప్రొద్దెక్కేసరికి గంగా - గండకీ సంగమ స్థానమందున్న ఉల్కాచేలము (హాజీపూరు) చేరుకున్నాము.

12. లిక్చవీ గడ్డమీద

ఉల్కాచేలం చేరుకోవటంతో లిక్చవీయువకులం ఆరుగురమూ మహదానంద మనుభవించాము. మాతోపాటు రోహిణి కూడ ఆనంద మనుభవించింది. తుదకు మేము అనేక చిక్కులతో కూడిన మూఁజల్లపయాణాన్ని ముగించి వజ్రదేశంలో ఆడుగుపెట్టాము. నావనుంచి దిగి ఒడ్డెక్కుతూండగానే కాయరీ వసుంజ చేసే అధికారి వచ్చాడు. నే నతనికి తక్షణిలనుంచి మా వెంట వచ్చిన సౌహార్ద సంఘాన్ని గురించి, వారు తెచ్చిన బహుమానవస్తువులను గూర్చి టూకీగా వివరించి చెప్పాను. అతడు సంతోషం వెలిబుచ్చి తక్షణమే నన్ను సేనా నాయకుని వద్దకు తీసుకెళ్ళాడు. గంగానది ఆవతలితీరం మగధరాజ్యంలో నిదికావటంవల్ల ఉల్కాచేలంలో సరిహద్దురక్షణ సైన్యం ఎల్లప్పుడూ తైనాతుగా వుంటుంది. ఆ సేనానాయకుడు నా కి పరిచితుడు కాదు. నా జనకునిమిత్రుడు రోహణుడేనని తెలిసినప్పుడు, నేను మరింత సుబరపడ్డాను. నన్ను చూట్టంతోటే ఆయన శీత్ర లాసందబాష్ప భరిత మైనాయి. నన్ను కాగలింఁచుకొని నొసట ముద్దాడి “మంచి ఆదనులో వచ్చావు నాయనా! ఇప్పుడు వైకాలికి నీవల్ల ఎంతైనా అవసర ముంది” అన్నాడు.

నాగురించి క్లుప్తంగా చెప్పి, తక్షణిల సౌహార్ద సంఘాన్ని గూర్చి వివరంగా తెలిపాను. అప్పుడాయన “అయితే, కుమారా! వైకాలికిప్పుడే మనిషిని పంపుతాను. రెండుగంటలలో మన జాబక్కుడికి చేరుతుంది. నీవుకూడా రాయాలనుకుంటే యివిగో! తాటాకు, కలము, మనీబుడ్డిని. మనకింకేమేమి కాల్సి ?” అన్నాడు.

“బహుశకరణములను ముందు బండ్లమీద పంపాలి. గుర్రాలుకూడ ముందే వెళ్ళాలి. లేకపోతే అవిచేరడానికి జాగుకావచ్చు.”

“అంతేకాదు నాయనా! వాటికి స్వాగతపు టేర్పాట్లకుకూడ వ్యవధి వుండాలి. నేనైతే తక్షణిలకు పోలేదు. గాని, అది మనలిచ్చువులకు చిరపరిచితమే. తరతరాలనుంచి మనవాళ్ళు తక్షణిలను పినతల్లిగానే భావించుతున్నారు. గాంధార మిత్రులను సన్మానించే సదవకాశం వనకిప్పుడే తొలిసారిగా లభ్యమవుతోంది. ముందు జాబురాయి. తరువాత తతిమ్మా అవసరాలు చెప్పుకువుగాని.”

నేనూ ఒకటి మాపంచాయితీ అధ్యక్షునికీ, మరొకవుత్తరం మా అమ్మకూ రాకాను. అమ్మకు రాసినదానిలో నాతో రోహిణికూడ వస్తున్నట్లు తెలిపాను.

ఉల్కాచేలంనుంచి వైశాలికివెళ్ళే మార్గంలో ప్రతి యోజనంమారాన అశ్వీక భటులు త్రేనాతుగావుంటారు. వార్తాహరులు అంచెలంచెలుగా మారటంవల్ల జాబులు అతిశీఘ్రంగా చేరటానికి వీలుపడుతుంది. సేనానాయకుడు వివరంగా వుత్తరంరాసి వైన తనముద్రవేశాడు. అనంతరం తాళపత్రాల్ని మడిచి త్రాటితో కట్టి ముడిపై బంకమట్టివుండనతికించి ఇంకోముద్ర వేశాడు. ఆలేఖ నొకభటునకిచ్చి తక్షణం వైశాలికి పంపమని ఆజ్ఞాపించాడు. ఆపని పూర్తిఅయిన తర్వాత నాతో అన్నాడు—“ముందు మధ్యాన్న భోజనానికి యేర్పాటుచేస్తాను. మొత్తం అంత ఎంతమంది?”

“తక్షశిల మిత్రులు పదిమంది-ఒక దళాధిపతి, తొమ్మిందుగురు నైనికులూ. తక్షశిలలో విద్యాభ్యాసం ముగించుకొనివచ్చిన లిచ్చవీ యువకులు మరో ఐదుగురు. మరి నేనూ, నా భార్య రోహిణి.”

“నీ భార్య? మా కోడలే! గాంధార వడుచా!” అంటూ ఆయన నన్ను మరొకసారి కాగలించుకొన్నాడు. “అబ్బాయ్! నువ్వు వైశాలి తక్షశిలల సంబంధాన్ని బాంధవ్యంతో మరింత దృఢంచేశావురా. వాకి మనకి మధ్యనన్న అరవై యోజనాదూరం మన గాఢస్నేహానికేమాత్రం ఆటంకం కాకుండా చేసుకోవలసిందే. సరే మా కోడలికి స్వాగతమిచ్చే ఏర్పాటు చెయ్యమని మీ పిన్నితో చెప్పి యిప్పుడే వస్తానుండు. పద్దెనిమిదిమందికి వంటచెయ్యమని పుర మాయించుతాను. అన్నంలోకి పండిపిల్ల మాంసం బాగుండదూ?”

“బలే బాగుంటుంది - బాబాయ్!”

“పది గుర్రాలకు పదిమంది రౌతులుకావాలి. మరి సామానుకు బళ్ళెన్ని కావలసాస్తాయి?”

“ఐదు సరిపోతాయి.”

“అయిదు బళ్ళెకు అయిదుగురు తోబేవాళ్ళుకూడ అవసరమన్నమాటే. అక్కా! నా సారధినికూడ పంపుతాను. వారుపంపిన వాయాలు సైంధవాళ్ళ జాతిలో యెన్నికైనవేనా?”

“తక్షశిలలో మెలుగుతేలిన రకం బాబాయ్!”

“బండ్లతో ఐదుగురు మనుషులతోపాటు సేనాని తిష్యునికూడ పంపు తాను. ఆ తర్వాత మీరెక్కి వెళ్ళటానికి గుర్రాలు, రథాలు యేవికావలసినా కొడువలేదు. పడవలనుండి అక్కాలను, సామాను దింపించి బండ్లపై కెక్కించి వైశాలికి తోలించుకొని పొమ్మని నేనుపోయి తిష్యునితో చెప్పాస్తాను. నువ్వీ లోగా మీ పిన్నితో మాట్లాడుతూండు. తర్వాత యిద్దరం రేవులోకెళ్ళి అతిథులకు స్వాగతం యిద్దాం.

సేనానాయకుడు వంటవానితో భోజనపు టేర్పాట్లు చెయ్యమని చెప్పి బయటికి వెళ్ళాడు. నేను “పిన్నీ!” అని కేకవేస్తూ లోపలిమండిగంవద్దకెళ్ళాను.

అప్పటికే నా రాక పరిచారికలద్వారా ఆమెకు తెలిసిపోయింది. నాకేక వింటూనే ఆమె గబగబ బయటికొచ్చింది. నన్ను కాగలించుకొని, లలాటాన్ని ముద్దాడుతూ గద్దరికంగా అన్నది:

“బిడ్డా! సంవత్సరాల తరబడి నీ కబురే తెలియాలా. ఈ మధ్యనే గణ మహోత్సవానికి వైశాలి కల్పారు. మల్లిక అక్కయ్య విచారపడుతూ నీ క్షేమమే తెలియలేదని చెప్పింది. ఒరే అబ్బాయి! నువ్వు యిల్లు విడిచిపెట్టిపోయి ఒక పుష్కరం అయిందికాదూ?”

“లేదు పిన్నీ! పడేశ్లే.”

“పడేశ్లేనా ఒక యుగమే నాయనా! సోమకూడ దిగులుగానే వుంది”.

బిడ్డా! నీకు వర్తమానం చెయ్యటానికి వీలుపడలా; మల్లిక అక్కయ్యకూతురు నాకు కోడలయింది. శూరసేనుడు, సోమ పెళ్ళాడేందుకు మమ్మల్ని అనుమతి కోరినప్పుడు నేనూ, మీ బాబాయి పొందిన సంతోషానికి మేర లేకపోయిందంటేనమ్మ. సోమ, శూరసేను లిద్దరూ నీకు వైశాలిగానే కనిపిస్తారు. సరేగాని, నాయనా! నీ ముఖం వాడిపోయిందే! ఒసే కాశీ! మా అబ్బాయి డస్సిపోయి వుండటం కనపడటంలేదటే? తొందరగాపెళ్లి లడ్లు, పాలు — ”

ఇంతలోనే బాబాయి వచ్చాడు. ఆయన మధ్యలో అందుకొని “కొడు కొక్కడికి లడ్లు పెట్టుకోవటమేనా, కోడలుసంగతికూడ ఏమైనా ఆలోచించు తానా?” అన్నాడు.

“కోడలు! ఏబిడ్డా! పెళ్లాడి, కోడల్నికూడ తీసుకొచ్చావా?”

“మరి? అబ్బాయి పెళ్లిచేసుకొని పిల్లనికూడా తోడుకొచ్చాడు. మేమిద్దరం కోడలికి, మిగతా ఆతిథులకు స్వాగత మివ్వటానికి వెడుతున్నాము. మధ్యాహ్నపు భోజనాది ఏర్పాట్లనుగూర్చి సునీధునితో చెప్పాస్తే. అయినా పని నీది శుక్లా! కోడలికి ఏ మర్యాదచేస్తావో! మనం పెళ్లాంరా అబ్బాయి! వారు యెదురు చూస్తుంటారు. సుంకాధికారి వారిని గౌరవించి విశ్రమింపజేసేవుంటాడు; వారినిక్కడికి తీసుకొచ్చి మర్యాద చెయ్యాలిగా.”

మే మిర్దుము సేనానాయకుని సాధాన్నుంచి బయల్దేరి రేవుకు వెళ్లాం. మేం వెళ్ళేసరికి సుంకాధికారి తన పూరిపాకలో సుభాసీచులను గావించి పాలు, మిఠాయిలతో తక్షణమే మిత్రులను సత్కరించుతున్నాడు. ఒకప్రక్కన సేనాని తిమ్మడు నావలనుండి సామాను దింపించి బండ్లకెక్కించు తున్నాడు. వైంధ వాళ్ళములు తీరమున నున్న పచ్చని గోధుమ నతి ఆప్యాయంగా మేస్తున్నాయి. అక్కడ మిత్రులు అల్పహార మార్గించుతూండటంచూచి సేనానాయకుడు “అయితే వత్సా! నీ పని రెండింటికీ చెడిన విధమైందే! అక్కడ పిన్ని పెట్టిన

ఫలాహారమా చెయ్యజారిపోయింది. ఇక్కడ మనోరథుని విందులోనూ పాల్గొన లేకపోయావు” అన్నాడు.

మనోరథుడు - సుంకాధికారి - సేనానాయకుని మాటలు విని “లేదు మహా శయా! కోడలిని భామ లోపలికి తీసుకొని వెళ్ళింది. ఆడవాళ్ళకు ఆడవారి యందే ఆభిమాన మెక్కువగదూ! చిరంజీవి సింహానికిగూడ అక్కడే విందు” అన్నాడు.

“మరి మా ఆవిడ లడ్లు పాలు అలాగే వుండిపోతాయే. సరే! అబ్బాయ్! నవ్వు లోపలికెళ్ళు” అని తక్షణిల వీరులవైపు తిరిగి “ఆప్తబంధువులారా! సేనా నాయకుడు - రోహణుడు లిచ్చవీగడ్డమీదికి మిమ్మాహ్వానించుతున్నాడు. మీరు మా ఈ వజ్రభూమిని తమ గాంధారభూమిగానే భావించండి. ఇక్కడ తమ కేవిధ మైన కష్టంకలుగలేదుగదా?” అని పరామర్శచేశాడు.

పాలు తాగటం పూర్తిఅయింది. నేను సేనానాయకుడికి కపిలునితో పరి చయంచేశాను. రోహణుడతన్ని కాగలించుకున్నాడు. తర్వాత ఆయన వరుసగా తొమ్మిదిమంది గాంధారవీరులనుకూడ కాగలించుకొన్నాడు. లిచ్చవీ యువకులను ఆలింగనంచేసి, వారి లలాటములను ముద్దాడి అందరిని కుశలప్రశ్న లడిగాడు. మనోరథుడు నన్నింట్లోకి తీసికెళ్ళాడు. వారిది తాత్కాలిక కుటీరమైనా చాల శుభ్రముగాను, సుఖదాయకంగాను వుంది. మాపదధ్వని వీరల్లోపడగానే భామ రివ్వున యెదురువచ్చింది.

“మరదీ! సుస్వాగతం. రో, చెల్లాయి నీ కోసం నిరీక్షిస్తోంది!” అన్నది భామ.

లడ్లు, పాలు అదివరకే సిద్ధంగా వుంచబడినాయి. మేము నల్లరము ఆసీనులమయ్యాము. మనోరథుడు నాకంటే ఒక ఏడాది మాత్రమే పెద్ద. భామ మరదిగ్రుసను నాపై అధికారం చలాయించేది. ఆమె తన కపోలాన్ని నా బుగ్గలపై వంచి అన్నది—“మరదీ! నేను నీకోసం పడిగాపులుండి చూచాను; కాని వీర లాభం. నవ్వు యెన్నాళ్ళకూ రావైతివి. ఇకముసలిదాన్నయి యింకే లిచ్చవీకి పనికిరానేమోననికూడ భయపడ్డాను. ఏచేస్తాను? పడివుండి లాభంలేదని మనోరథుని చేయిపట్టుకున్నాను.”

“అయితే మాత్రమే ఒదినా! మా కుటుంబంలోనే వున్నావుగా!”

“అవునే మరదీ! భార్య, ఒదిసలలో తేడా ఏముందిలే!”

ఆమె మాటలతో రోహిణి చకితాత్మ అయింది. భామ ఆమె చుబుకాన్ని ప్రేలిస్తో అంటి “చెల్లీ! నీకీష్టంగా వుందా? సింహాన్ని నీకు కాకుండా నేను కాజేయటంలేదులే. కాజేద్దామనుకున్నా నీముందు నాలాంటి ముసల్ది ఎవరి క్కావాలి?”

మాటల సందడిలో మేకలస్యం చేయటంచూచి సేనానాథుడు లోపలి కొచ్చి - “నేను అతిసున్ని యింటికి తీసుకెస్తున్నాను. మీరు తాపీగా రండి. మధ్యాహ్నం భోజనంవేళకే మాత్రం నిక్కచ్చిగా రావాలి. మీపిన్ని లమ్మలు, పాలు ముందెట్టుకొని యెదురు తెన్నులు చూస్తుంటుంది కూడాను. నీ వెళ్ళి నెమ్మదిగా వస్తారని చెబుతానే అనుకో. మనోరథా! మీరిద్దరూకూడ తప్పక రావాలినుమా?” అని చెప్పాడు.

బాబాయిని చూచి రోహిణి భామకు ప్రత్యుత్తర మివ్వబోయేదల్లా ఆగి పోయింది. సేనామె చేయిపట్టుకొని ముందల హాలులోకి తీసుకొచ్చాను. ఆమె యెవరైనది బాబాయి నుళువుగానే గ్రహించాడు. ఆయన ఆవిడ భుజమ్మోద చెయ్యేసి నుదురు ముద్దాడి “బిడ్డా! నీకిదే స్వాగతం! మీయమ్మ - సోమ అత్త - శుక్ల నీకోసం యెదురు చూస్తోంది. అబ్బాయ్ సింహా! త్వరగారండి” అని వెళ్ళిపోయాడు.

అడకత్తెరలాగా నడిచే ఒదిన వాడార మధ్యలో ఆగి-మళ్ళీ సాగింది.

“కోడలా! తప్పనుకోకు. నాట్యమాడుతూ సింహబుగ్గల్ని ముద్దెట్టుకొనే టంతవరకూ వచ్చింది మాప్రేమ. ప్రియా, మనోరథా! ఈగుట్టుతెలిసి నువ్వు నన్నిప్పుడేవగించుకోవనే ఆశించుతాను.”

“రహస్యమూ, ఏవగింపూనా? లిచ్చవీయువతీ-యువకులలో ఎవరు ఎవరి కపోలాలను ముద్దాడకుండావదుతురు?” అన్నాడు మనోరథ్.

“నువ్వు ఉదారహృదయుడివి మనోరథ్!”

“భామా నువ్విప్పుడు మరదినివదలి భర్తతో కలియుడగోరుతున్నావా? కోడలు యేమంటుందో చూడు.”

“ఏమంటుంది? పాపం, భామ చాలవిచారపడి వుంటుంది; ప్రేమించిన ప్రియుడు తక్షణిలకు పరారైపోతే, ముసలితనంలో దొరికిన మొగుడైనా మొగుడు లక్ష్యపెట్టటం లేదను కొంటుంది.”

“ఒకనా!” నేనన్నాను-” నువ్వు ముసలిదాన వెప్పున్నుంచి అయ్యా వేమిటి? నాకంటే విదేశీగా చిన్నదానివి. మహా అయితే రోహిణికంటే మాడేల్ల పెద్దదానవు.”

“ఏళ్ళ దేముందిలే మరదీ!”

“తుమ్మెద రెక్కల బోలిన నీ నీలకుంతలాలు అల్లాగే వున్నై. నీ నీడలు తేలే నున్నని బుగ్గలు- ఏదీ, ఒకసారి ముద్దెట్టుకొని చూడనియ్యి” అని ముద్దాడి “ఆ! అవును, నీ బుగ్గలు అప్పటిలాగే అదే గులాబీ రంగుతో అచ్చంగా అంత మధురంగానూ వున్నై. వణకటం లేదు సరిగదా నువ్వు కర్ర పుచ్చుకొనిఅయినా నడవటంలేదు. చూస్తే దంత మొక్కటీ ఖాళీకాలేదే! నేను నిన్ను- ఒకనా భామా! నిన్నునే వదలివెళ్ళినట్టుగా వుంది. అల్లాగే కనపడుతున్నావు కూడాను.”

“ఆఁ, అలా దాకిరా. నన్నొదిలిపెట్టి వెళ్ళినట్టు నువ్వుకూడా ఒప్పుకున్నావుగదా. మరి మనోరథ్ నిత్యమూ వొదిలిపెట్టానని బెదిరించుతూ నీ వుండె.”

“భామా! నన్నెందు కాడించుతావు! నీ మనోరథుని ఎత్తి కుదెయ్యటానికి నీ వెంట్రుక ఒకటి చాలునని నీకు తెలియమా? కోడలేమనుకొంటుంది!”

“ఏమనుకుంటుండే?” అని భామ రోహిణిని గుండె కనుముకొని “ఈమె నాచెల్లెలేగా, అక్క వాగుడుపిట్ట కాబోలనుకుంటుంది. అంతేగదా కోడలా? భామ నీ సింహాని తన వలూ - కాక మనోరథ్ అన్నట్టు జుట్టుతోకట్టి - వేసుకుంటుందని భయంగా లేదుగదా?” అన్నది.

“లేదు అక్కా!” రోహిణి నవ్వుతూ అంది- “నీ యందు నాకు గట్టి నమ్మకమే.”

“కాదమ్మాయి! కాదు. తర్వాత మోసపోయాననుకుంటే లాభం లేదు. సింహాని నా చేతికి అప్పగించమాకు.”

“నన్ను కూడ నీకే అప్పగిస్తానుగా.”

“ఊఁ, నువ్వుబలే బాణవే! నీ స్వర్ణకేశాలే నా నీలకుంతలాలకంటే విలువైనవి.”

“కాంచనం ఖరీ దెక్కువే కావచ్చు; కాని గట్టికత్తి యినుముకే వుంటుంది.”

“అయితే నువ్వు భయపడుతున్నావన్నమాటే. నా మాటలతో మనోరథ్ కూడ బెదిరిపోతున్నాడనుకుంటాను. భయపడకు ప్రియా!” మనోరథుని పెదవులను ముద్దెట్టుకొని “నిన్ను నా సిగలోనుంచి విడుదలచేస్తారే. మరి, చూడు చెల్లీ! మనోరథుడంటే నాకు పెడమొగమెందుకనుకున్నావు! ఆయనమీసాలు చూచావుగా. ముద్దెట్టుకోబోతే నాపెదిమలకవి గుచ్చుకుంటున్నై. మరిచాడు, మీసంలేని సింహా పెదిమలెంత కోమలంగా వున్నాయో!”

“సరే, నేను రేపే నా మీసాలు తీయించేస్తాణ్ణి.”

“విన్నావాచెల్లీ! ఇవాళ లేదుగాని, రేపట! తరాలు యుగాలు దొర్లిపోయినా ఈయనకా ‘రేపు’ రేపే. ఇంతేకాక ఈయనయందు నాకు మకోకోపం కూడావుంది. ఈయన ఏ సరివాద్దులోనో సేనానిగావుంటే ఎంతరాణింపు! కాక యిక్కడ వచ్చేసోయ్యే సామాన్లుతూస్తూ కూచున్నారు. నువ్వేచెప్పు రోహిణీ! ఈయన చేతిలో రాణిచేది కరవాలమా, త్రాసా?”

అప్పుడు నీ నన్నాను- “కాని, ఒదినా! యిందులో మనోరథ్ తప్పేముంది? మాచేతికి ఖగ్గమిచ్చినా, త్రాసెచ్చినా అది మన పంచాయతీయిష్టం. పంచాయతీ ఆజ్ఞాపాలనలో లిచ్చవులకు కరవాలానికి, కాటాకి వ్యత్యాసం వుండదు.”

“నే నడుగుతున్నది నిన్ను కాదు మరదీ! చూస్తున్నావుగా రోహిణీ! మగవారికి తమ పురుషజాతి యందే పక్షసాతమా! మన మిద్దరమూకూడ యేకంకావాలి. లేకపోతే ‘యిల్లు’ ‘ఒడ్డు’ కూడ గుల్లే.”

“అవు నక్కా! నాకూడా అలాగే తోస్తోంది. నేను నీతోనే వుంటాను.”

భామ రోహిణిని అక్కున చేర్చుకొని చుంబించి “ఇక మనం తప్పకుండా జయిస్తాము. నాకింకో విషయంలోకూడ నీతోడు కావలసిన అవసరంవుంది. ఈ లిచ్చవులు మహా గర్వపోతులు. వీరు మమ్మల్ని లిచ్చవియాణులుగానే చూడటం లేదు. కొందరు యువతులము మగధకు వ్యతిరేకంగా పోరాడేందుకు మమ్మలను కూడ వైన్యంలా చేర్చుకోమని అడిగాము; కాని, ఏవేవో నెపాలతో మా కోరికను నిరాకరించుతున్నారు.”

“అయితే అన్నా, మనోరథ! మగధవల్ల యుద్ధంవచ్చే భయమున్నదా ఏం?” నే నడిగాను.

“ఓ, కావలసినంత. లిక్కువీలు యావన్మందీ సాయుధులై విన్యాసాలు జరుపుతున్నారు. ఏ క్షణంలోనైనా యుద్ధప్రకటన జరుగవచ్చు. వాగ్మతి, గంగాతీర ప్రాంతాల్లో మగధగూఢచారుల్ని చాలమందిని బందీలుగా పట్టుకొన్నాము. అందుకు ప్రతీకారంగా బింబిసారుడు మన వర్తకులను నిర్బంధంలో వుంచాడు.”

“అయితే నేను మంచితరుణంలోనే వచ్చానన్నమాట.”

“నిస్సందేహంగాను. త్వరలో వృద్ధలిక్కువీ నెరర్చినా నా స్థానంలోకి పంపుతారు; ఇక నాకు మళ్ళీ కత్తిని చేతపట్టే అవకాశం లభిస్తుంది.”

భామ తనపతి పెదవులను చుంబించి ప్రసన్నవదనయై అన్నది—“ప్రియా! మరి నాకీవిషయాన్ని యిదివరకే చెప్పలేదే?”

“ఆడుదానవుగా.”

“అవునే, మా నోటమాట దాగదుకాబోలు. రోహిణీ! చూచావా పురుషుల మనోమాలిన్యం!”

“నేను ఓడి నువ్వే జయించావు భామా! నువ్వు మాటిమాటికి నన్నెత్తి పొడుస్తున్నావు. మరి నాకొక్కసారేనా అవకాశం యివ్వందేనా!”

“ప్రియమనూ! ముందు నవ్వులాట నేర్చుకో.”

“నేర్పే గురువో!”

“ఈమాత్రానికి యితరత్రా దేవుల్నిదవలసిన అగత్యంలేదే. ఇంట్లోనే వుండేగా నీభామ. సరేగాని అలాంటి సువార్త నాకు చెప్పకుండా దాచావే?”

మనోరథ చేతులు జోడించి “క్షమించుదేవీ! నీదాసునితప్పు మన్నించు. నాపదవీపరివర్తన వర్తమానం తెలిసి యెంతసేపో కాలేదులే.”

భామ అతన్ని ప్రక్కవాటుగా వాటేసుకొని అన్నది—“మనూ, నామనూ! నేనెప్పుడైనా నీపై కోపగించుకుంటానా? నీమాట ప్రకారం వైకాలికి వెళ్ళిన

తరువాత మా మహిళాదళానికి సైనికశిక్షణనిచ్చే విషయంలో అధికారులను ఒత్తిడి చేసి ఒప్పించాలినుమా. (రోహిణివేపు తిరిగి) ఏచెయ్యను రోహిణీ! నేను పంచాయతీసభలో సభ్యురాలిని కాదుగాని, లేకపోతే వారితో వాదించి ఒప్పించే దాన్నే. చెల్లీ! నేనలా జొరబడిన దర్మిలా మనం పంచాయతీ ప్రాతినిధ్యాని క్కూడా ఆందోళన సాగించాలి. ఏరోహిణీ! నీ అభిప్రాయం ఏమిటి?”

“నేనూ నీతోపాటే ఆక్కా! కాని, ముందు మనం మన సైనికశిక్షణను గూర్చి కార్యం సాధించాలి.”

“ఈ విషయంలో మేము పూర్తిగా మీతో సహకరించుతాము” అన్నాం నేనూ, మనోరథుడూ.

భామ తన మగని భుజమిద చెయ్యేసి అన్నది-“ప్రియా! రణరంగంలో వీర మరణించేందైన తమ ప్రేమ భర్తలయం దపారమైన ప్రేమ వున్నప్పటికీ, లిచ్చనీ కాంతలు యుద్ధానంతరం మళ్ళీ పెళ్ళాడి నూతనభర్తలతో కలసి సంతానం కలుపుకు విడిలేని వారివుతున్నారు. సతీ - పతులు కలసి జీవించటానికి ఎట్లాని కార మున్నదో అట్లే కలసి మరణించటానికి హక్కుండాలి.” వేళ మించుతూండ టము గమనించి “సరే, యిక వెడ్డాం రోహిణీ! శుక్లపిన్ని తన కోపమంతా నాపైన చూపుతుంది. “ఆ మాటల పోచికోలే మాటల్తో కట్టివేసింది అంటుంది. మనం జాగు చేయటం చూచి యక్కడికి వచ్చిపడినా ఆశ్చర్యముండదు.”

మేము నలుగురము పటకుటీరంలోనుంచి బయటికొచ్చాము. మనోరథుడు తన భటులకు పనిచెప్పినపిమ్మట పిన్ని గారింటివేపు సాగిపోయాము. మా కోసం వస్తూన్న కాళి మాకు దారిలో యెదురుపడింది. భామకదిక “చాచారా! ఆ దాసి మనకోసమే వస్తోంది. వేగిరం నడవండి” అంది.

ఆనందాశ్రువులు రాలుస్తూ పిన్ని రోహిణిని ఆలింగనం చేసుకొన్నది. ఆమె ముఖంలోకి తేరచూచి పెదవులను ముద్దు పెట్టుకొన్నది. రోహిణి ముఖాదుణిమ ఆవిడ మాతృమానభూతితో పరవశమైట్టు తెప్పతోంది.

స్వాగతం బిడ్డా! నా బంగారుతల్లి దారిపాడుగునా ఎంత శ్రమపడిందో! పదండినాయనా! మీరిద్దరూ బాబాయిదగ్గరకళ్ళాడి. రా, కూతురా భామా! లోపలిక్కాం” అని పిన్ని రోహిణినివాటేసుకొని లోనికి దారితీసింది.

బాబాయి పదిగురాలనీ, బండ్లనీ బయల్దేరగొట్టాడు. మా హయాలు రెండూ ఆశ్వశాలాలో విక్రాంతి తీసుకుంటున్నై. మేమిద్దరం వెళ్ళేసరికి తక్షశిల నుంచి వచ్చినవారి మధ్యకూచుని ఏమిటో చెపుతున్నాడు. అందరూ పకపక నవ్వుతున్నారు. తివాసీపైన ఆసీనుడైవున్న బాబాయి మమ్మల్నిచూచి అన్నాడు.

“రా అబ్బాయి! క్రితం పర్యాయం మనం మగధ సైనికుల ప్రాణాలను యెలా కాపాడిందీ, వాళ్ళు నోళ్ళుతెరచి ప్రాణభిక్షకై మనల్నెట్లు ప్రాధేయ పూర్వకంగా అర్పించినదీ మీనాన్న - అర్జున్ మగధసేన యావత్తుచూ పద్మ

బంధంలో బంధించిన నిధిమూ చెబుతున్నాను. నేను అట్టువద్ద వుపసేనానాయకుణ్ణి. యుద్ధంలో మేమే జయించాం; కాని, మాకు బందీగావున్న మగధ సైనికుడొకడు వెనుకపాటున మా సేనానాయకుని పొడిచాడు. వానిపైన ప్రేమచూపి మా నాయకుడు అతిచనువిచ్చాడు. అయితేయేం, ఆ నీచుడు కృతఘ్నుడై ఉపకారిణి హత్యచేశాడు.”

మేము స్థలాపాలాడుతూంటే లోపల పిన్ని కోడలిని మర్యాద చేస్తోంది. ఆ రాత్రి మేము కలసికొన్నప్పుడు “కోపిణీ! నువ్వు వైకాలికి నాతో వస్తావా? లేక ముందే వెడతావా?” అని అడిగాను.

“ముందు వెళ్ళు. నా వుద్దేశ్యాన్ని మార్చుకున్నాను.”

“మార్చుకున్నావా?”

“శుక్తిపిన్ని కూడ అమ్మవంటిదేగా. అందువల్ల ఇప్పుడే ఇక్కడినుంచి వెళ్ళిపోవాలని లేదు.”

“అయితే అమ్మలిద్దరినీకూడ గుప్పిట్లో పెట్టుకోవాలను కొంటున్నావన్న మాట!”

“నిజమే ప్రియతమా! పిన్ని స్వభావం చాలా మంచిదీ, మధురమూను. ఆవిడ మాటిమాటికీ ఆనందాశ్రువులు రాల్చుతూ నన్ను ముద్దాడుతూంటే నిజంగా నాకు అమ్మజ్ఞాపకం వచ్చింది. ఈ మాణ్ణెల్ల మాతృవియోగ దుఃఖం యిట్టే ఉపశమించింది.”

“ఆ! లిచ్చనీ గడ్డమీద పన్నెండు ఘడియలు గడిపానో లేదో అప్పుడే కమత యేర్పడిందన్నమాట!”

“ఎందుక్కాదు; రాత్రింబగళ్ళు నవ్వించటంలో భామక్కయ్య మంచి ప్రవీణ. మరి పిన్ని మాతృసమానంగానే వుండే. ఇక్కడినుంచి గుర్రం మీదనే ప్రయాణంచేద్దా మనుకున్నాను; కాని, యిప్పుడా తలంపుమాని పిన్నితో రథం మీదనే ప్రయాణం చేద్దా మనుకొంటున్నాను.”

“రథంమీదనా?”

“అవును, పిన్ని నన్ను తనతోనే తీసుకెడుతానన్నది.”

“ఎప్పుడు?”

“ఆ మెక్కివై నెనప్పుడు. తక్షణిల సౌహార్దప్రతినిధుల స్వాగత సమయానికి ముందే వైకాలికి చేరాలనుకుంటోంది.

“నువ్వు పిన్నితో వెళ్లిపోతే మరి నేను—”

“నీకు ఈష్యగా వుందా?”

“పిన్నిపైన నాకీష్యలేదు; ఉండొంది నాక్కాదు; చునోరథ్లో.”

“లేదు ప్రిమా! భామఅక్కయ్యని వదలిపెట్టటానికి మనసాప్పటంలేదు.

పిన్ని ఆమెను ప్రేమిస్తుంది; అయితే భయపడుతుందికూడాను.”

“భయంజేనికి ?”

“భామ నోటికి జబాబేలేదంటారు. పని చెయ్యటానిక్కూడ వినుగూ విరామం యెరుగదట మనం రాగానే పందిమాంసం భండింది. మధ్యాన్న భోజనం అయినతర్వాత మళ్ళీ సాయంత్రం భోజన - పాన - గాన - నృత్యాల యేర్పాట్లన్నీ తానే సాగించింది. తా నొక్కక్షణం కూర్చోనలేదు సరిగదా, తతిమ్మావాళ్ళకుకూడ కాళ్ళుమడచనివ్వలేదు. ఉల్కాచేలం లిచ్చవియాణులు యావస్థంవీ ఆమె చేసన్నతో ఏపనైనా చేయటానికి సిద్ధంగావుంటారు. తానురమ్మన్నట్టు ఇంటింటికి కాళీదాసిని పంపిందోలేదో ఒక్కగంటసేపట్లో అమ్మలక్కలంతా వచ్చి హాజరయ్యారు”.

రోహిణి రోమరోమాన్నుంచి అనందం పొంగి పొరలుతూన్నట్టు కనిపించింది. మూళ్ళొల్లపాటు వాడిపోయిన తీగకు శ్రావణమాసపు మేఘం జీవమిచ్చినట్టు రోహిణి ముఖం కళకళలాడుతోంది. నేనామెకు దిగియార కాగలించుకొని “ప్రియా! లిచ్చవీరడ్డ నిన్నాత్మీయను గావించుకొనుటలో కొంతవరకు కృతకృత్య అవగల్గిందని తెలిసి నాకంతో సంతోషంగా వుంది” అన్నాను.

“కొంతవరకేకాదు ప్రియా! పూర్తిగానే. కన్యాకుబ్జ రాకుమారిని చూచి నప్పుడు యిక్కడివారితో కలిసిపోవటానికి కనీసం ఒక యేడాదైనా పడుతుందనుకొన్నాను. అందుకోసం మానసికంగా సంఘర్షణ జరుగుతుందనికూడ తలచాను.”

“మరి?”

“ఒక్కరోజులోనే నేను లిచ్చవీకాంతనైపోయాను. “వైకాలి తూర్పు తక్షశిల” అన్న నాన్నగారిమాట నిక్కమే. ఈ మాట నేను పిన్ని, భామలకు చూచి మాత్రమే అనటంలేదు. ఇవాళ సాయంత్రం యిక్కడచేరిన లిచ్చవీకాంతల నెల్లరిని చూచి వీరు కన్యాకుబ్జ శ్రీలకు పూర్తిగా భిన్నస్వభావినులని గ్రహించాను. చూచుటతోనే వైకాలిలో కన్యాకుబ్జం వాసనయినా వుండదని తెలిసి పోయింది.”

“నిజమే; కాని, దాసీలవిషయంలో నీ భావన ఏమిటి ?”

“కాళీదాసిలాంటివారిని గురించేనా ?”

“అవును, కన్నదానునివంటివారి విషయంలో కూడాను.”

“వీరినేగా అమ్మి కొనవచ్చునని చెబుతుండేవాడివి ?”

“ఊహ.”

“వీరిని చూస్తే జాలికలుగుతోంది. వీళ్లు మానవులుగా చూడబడక హీనంగా చూడబడుతున్నారు. బహుశః మానవులుగా తయారుచేసే తెరపు లేకపోయివుండాలి; లేకపోతే యింత మృదుస్వభావులగు లిచ్చవులు వారికొరకు ప్రయత్నించి వుండేవారే.”

“ఒలేగా గ్రహించావు! వీళ్ళకోసం ఏంచెయ్యటానికీ శక్యంకాకుండా వుంది. ఏ కొద్దియందో అయితే యేదైనా చేసేందుకు వీలుండేది. కాని, లిచ్చవుల కంటే లిచ్చవేతరులే అధికసంఖ్యాకులుగా వున్నారు.”

“లిచ్చవేతరులా?”

“అవును వజ్రదేశంలో వారు లిచ్చవులకంటే ఎంతో తక్కువలేరు. వారిలో చాకరులే కాదు, బ్రాహ్మణులు, వైశ్యులు మున్నగు వారెందరో ధనికవర్గాలవారు ఉన్నారు. వారికి పంచాయతీపాలనలోనూ అధికారంలేదు, యుద్ధంలో మరణించ వలసిన భయమూలేదు; అయినా వారికి కావలసినంత భూమివుంది. వ్యాపారం కూడ లక్షలమీదనే. వారు స్వతంత్రులై నుఖజీవనం గడుపుతున్నారు. దాస - దాసీలకు విసుక్తి కల్పించాలంటే ముందు వారే అభ్యంతరం చెపుతారు. అంతేకాక మాకు తూర్పున, దక్షిణాన - రెండుప్రక్కల మగధరాజ్యంవుంది. ఎక్కువ మంది అక్కడినించి వచ్చి ఇచ్చాపూర్వకంగా అమ్ముడు పోయారు.”

“ఇంతమంది లిచ్చవేతరులు యిక్కడి కెలావచ్చాగా అని అలోచించు తున్నాను ప్రేమా.”

“అది లిచ్చవుల న్యాయప్రియత్వం, దయాస్వభావాల ఫలితమే. మా పూర్వులు మొట్టమొదట్లో యీ వజ్రభూమిపైకి వచ్చినప్పుడెంతా మహా రణ్యంగా వుండేది. వారందులో తమ ఆవుల్ని, గొర్రెలను మేపుకొని పోషించే వారు. సింహాలు, వ్యాఘ్రు, ఖడ్గచృగాలు, ఏనుగులతో నిండియున్న ఘోరాట విని ఛేదించి ఒక గ్రామాన్ని నిర్మించారు. ఊరికి నలువేపులా కొయ్యప్రాకారాలను నిలబెట్టారు క్రమంగా జనం వృద్ధి అయి, మాతన గృహనిర్మాణానికి ప్రాకారాలలోపల చోటులేకపోయింది. అందువల్ల ప్రాకారాన్ని పెంచి విస్తరింప జేశారు. ఆవిధంగా అనేక తడవలు విస్తరింపబడుటచేత దానికి ‘వైశాలి’ అని పేరేర్పడింది. వైశాలిలోని లిచ్చవులకమతాలుకూడ క్రమంగా అరణ్యంలోకి చొచ్చుకొనిపోయి విస్తరింపసాగాయి. వారి పశువులను తగినంతగా వృద్ధి చెందాయి. పూర్వులరక్తంతోపాటు వారి శౌర్యంకూడ యిప్పటికీ లిచ్చవుల ప్రతి రక్తి నాళంలోను నిండివుంది. వీరు చుట్టుప్రక్కల రాజులలాగా భోగ - విలాసాలకు అలవాటు పడాలా. మా యీ గడ్డమీద సత్య - న్యాయ పాలన స్థిరపడింది. శరణుజొచ్చినవారికి అభయవాస్తవిచ్చి కాపాడుతే తమ కర్తవ్యంగా ఎంచుతారు. పీడితులకు బ్రాహ్మణ, వైశ్యులనేకులు యిక్కడికిచేరి, వీరిని శరణు వేడారు. లిచ్చవులు వారికి అభయదానంచేసి సేద్యానికి భూములు, పశువులను మేపుకోటానికి తమ స్వాధీనంలోనన్న అటవీ ప్రదేశాల్లోనికి ప్రవేశమూ యిచ్చారు. వారి వాణిజ్యాన్ని తమ బాహులంతో కాపాడినారు. ఈ విధంగా లిచ్చవేతర వంశీయులు యిక్కడ పోగుబడ్డారు. పరిపాలనలో వారు మాకు ఆధీనులే; కాని, మగధ, కోసల రాజ్యాలలోకంటే అధిక స్వతంత్రులు.

ఇక్కడ స్థిరపడిపోయి సుఖజీవితం గడుపుతూన్నవారికి క్రమంగా వజ్రదేశమందు అభిమానంకూడ ఎక్కువవుతూ వచ్చింది. వీరుకాక కర్మకారులకూడ పెక్కుమంది పరివార సహితంగావచ్చి స్థిరవాసము లేర్పరచుకొన్నారు. కూలికి స్వేచ్ఛాపూర్వకంగా పనిచేసి బ్రతుకుతారు. లిచ్చవులకంటే లిచ్చవేతర ధనిక వజ్రములవారికే దాసులతోడి సంబంధం మిన్నగా వుంది. కాబట్టి దాసులపట్ల లిచ్చవులనిర్మాణించుట మా వశంలో లేకుండా పోయింది. అయితే దాసులపట్ల అక్రమంగా ప్రవర్తించేవారిని శిక్షించక మానము. మా దేశంలోని బానిసలను బయటి వారికి విక్రయించకుండా నిషేధించాము. అసలక్కడి బానిసలెవరూ అన్యత్ర అమ్ముడుపోవటానికే యిష్టపడరు. దీనినిబట్టి బానిసలపట్ల లిచ్చవులెంత ఉదారంగా వుంటారో నీ వ్రాహింప వచ్చును.”

“నిజమే ప్రియతమా! ఇక్కడ వివిధశాఖలు చిలవలు, పలవలువేసి బాగా అల్లుకొనివున్నాయి. గాంధారంలో అల్లకాక ఒకేకాతి, ఒకేరంగు, ఒక్కటేభాష.”

“అందువల్లనే అక్కడ సమానత్వముకన్పించుండటం సుఖపు; మరి యిక్కడి బానిసలువేరు, స్వతంత్ర కర్మకారులవేరు; బ్రాహ్మణ, వైశ్యాని వజ్రాలు వూడనేవున్నై. ఎల్లరిని లిచ్చవులనటానికి వల్లకాదు. అయితే లిచ్చవులలోని తొమ్మిది తెగలలోమాత్రం ఎలాటి భేదభావమువుండదు.”

“తొమ్మిది తెగలా?”

“అవును, జ్ఞాతృ, దీర్ఘవాచి నవగోత్రాలున్నవి. వీరంతా ప్రథమపూర్వుని తొమ్మిండుగురు సంతానపు వంశములవారయి వుంటారు.”

“మరి-ప్రియా!-ఇన్ని వివిధ జాతులవారుండగాకూడ లిచ్చవుల్లో ఆర్య వర్ణం ఎలా నిలువగలిగిందో?”

“అందునిమిత్తం మా నియమాలు చాల కఠినంగా వుంటాయి. లిచ్చవేతర తండ్రికి తల్లికో కలిగిన సంతానాన్ని లిచ్చవులుగా సమ్మతించము. లిచ్చవీ దంపతులకు జన్మించి దీప్తివంతమైన గౌరవము కలిగియున్న బిడ్డలకే వైశాలి యందలి అభిషేక పుష్కరిణిలో అభిషేకార్హత వుంటుంది.”

“ఇక్కడి కొచ్చిన లిచ్చవీ యువకుల్లో ఎవరి కుంతలాటా పింగళవర్ణంగా లేవే! ఎక్కువమందివెంట్రుకలు భామ నీలకేశాలనే పోలివున్నాయి; అయితే శరీరచ్ఛాయమాత్రం మన రంగులాగానే వుంది.”

“అవునవును; ఇందుకోసం కూడ లిచ్చవీ గణము (పంచాయతీ) అతికఠిన నియమాలను అమల్లో పెట్టవలసివచ్చింది. ఇమ కన్నబిడ్డల విషయంలో కూడ వారప్పుడప్పుడు చాల నిష్ఠురంగా వుండవలసి వస్తోంది. తమ రక్తపారిశుధ్యాన్ని స్థిరంగా కాపాడుకొనేందుకు ఎట్టి కఠిననియమాలను పాటించడానికైనా వెనుదీయరు.”

“ఇంత నిశ్చరమైన నియమవిధానం నాకు బాగుండలేదు. ప్రియా! కాళిని ‘ఒసేకాళి’ అని పిలుస్తూండగా వినటం నా కెంతో కష్టకఠోరంగా వుంది.”

“అసలు ‘కాళి’ అన్న దామెపేరే కాదు ప్రేయసీ! దేహం నల్లగా వున్నందువల్లనే స్త్రీని ‘కాళి’యనీ, పురుషుని ‘కాకి’ అనీ పిల్వటం జరుగుతోంది. అసలు పూర్వము లిచ్చవేతరుల కాశ్రయ మివ్వకుండా వుంటేనే బాగుం దేదేమోనని నే నాలోచించుతూ వుంటాను.”

“అది మరీ కఠారత్వం!”

“నీవు చెప్పేది యథార్థమే. ఈ సమస్యను మనంకాదు—చరిత్రే విడదీయాలి. పోనిద్దూ, యీ సారంలేని విషయాన్ని. ప్రేయసీ రోహిణీ! ఇవాళ సృత్యం ఎలా వుండే?”

“భామక్కయ్యే - ప్రేయతమా! - అన్ని విద్యల్లోను ఆరితేరిన చెయ్యి లాగుంది. నీతో చేసిన సృత్యం పేరు?”

“త్రిపది!”

“అవును, త్రిపదే. ఆవిడ కటి, కాలసేతుల విన్యాసం చూస్తుంటే నిజంగా నాకు ఈర్ష్య కలిగింది. నువ్వు చెమటతో తడిసి ముద్దయినా ఆ భూతం నీన్నోదలందే!”

“భూతం ఎవరు?”

“అది ప్రేమతో పెట్టుకున్న పేరులే. ఇంకా ఆక్కయ్యని ఎదురుగా ఆ పేరుతో పిలువలేదుగాని, ఆమె నన్ను నెత్తిపై నెక్కించుకొంటున్న చనువును బట్టి ఎప్పుడో ఒకప్పుడు పిలువకమానను.”

“అయితే ఆమె భూతమనిపించుకొనేందుకు ఒప్పుకుంటుందీ? భామ సామాన్యస్త్రీ కాదు రోహిణీ! ఆమె ‘అసామాన్య’ పదవిని స్వీకరించడానికై తే సిద్ధంగానే వుంటుంది. సరేగాని మరి ఆవిడ రూప-సౌందర్యాలా?”

“భామ తక్షశిలలోని ఏ సుందరాంగికీ తీసిపోదు.”

“ఇది పక్షపాతం రోహిణీ! ఆమె మాడోష్టక్రితం వరకు మాత్రమే వైకాలిలో అందగత్తె అందరిలోను మణిగా వుంది.”

“ఏమిటి ప్రియా! సౌందర్యంలో సర్వప్రథమురాలా! అవును, ఆమె కుంతలాలెంత నల్లగా, కాంతివంతంగావున్నా!”

“అందుకు నూనెరాయటం కారణమై యుంటుంది.”

“నా శిరోజాలకు కూడ పైలం రాసుకోమని చెబుతోంది. అది జిడ్డుజిడ్డుగా వుంటుందే, ఎక్లారాసుకుంటారో!”

“తలగడ ముక్కికైపోతుంది కూడాను రోహిణీ! తానమాడేముందు రాసుకొని, శిరాయతో తోమితే నవ్వుమేమీ వుండదు.”

“కాని, నా వెంట్రుకలుకూడ నల్లబడతాయేమో?”

“నలువెక్కుతాయని భయంగావుందా?”

“భామ వెంట్రుకల్లాగా అంత నల్లబడితే నా కేమీ అభ్యంతరంలేదు.”

“నా బంగారుపుబొమ్మ!” అని నవ్వుతూన్న ఆమె అధరాన్ని ముద్దాడి నేనన్నాను— “మనం యింకా ఐదురోజులవరకు యిక్కడే వుండాలి.”

“ఈ ఐదురోజుల్లోను యిక్కడి వారితో బాగా పరిచయం చేసుకుంటాను.”

“నీ గాంధారస్వరానికి, నృత్యానికి వీరి మెప్పు పొందాలని చూస్తున్నావులే! వైకాలినుంచి వుత్తరం వచ్చింది. అక్కడ సన్మానానికి ఏర్పాట్లు మొదలెట్టారు. సౌహార్దసంఘానికి ఆదరసత్కారాలవిషయంలో ప్రత్యేక శ్రద్ధవహించవలసినదిగా నేనానాయకునికి తెలిపారు. మనం బయల్దేరవలసిన తిథిని గురించి రేపు మళ్ళీ బాటువస్తుంది. నువ్వు పిన్నితో రథంలోనే ప్రయాణం చేస్తావుగదా?”

“అవును, నేను పిన్నితో నే వెడతాను. ఈలోగా వృద్ధులంకరివస్తే భామ కూడ మాతో బయల్దేరుతుంది.”

“అయితే నువ్విక్కడినుండే ఒక సైన్యాన్ని తయారుచేసుకొని బయల్దేరుతా వన్నమాట!”

“మీ రీష్యపడకండి. భామ, నేను చల్లగావుంటే అచిరకాలంలోనే మీరు లిచ్చవియాణుల సైన్యాన్నిచూస్తారు. ఆడవాళ్ళూ కేవలం పిల్లల్నికనటానికే కాదని గ్రహించుతారు.”

“సంతానాన్ని కనటం చెడ్డపనికాదు రోహిణీ! పిచ్చుకలజంట బిడ్డలను కనటానికి చేసే సన్నాహం నీ వెప్పడైనా చూచావా! వాటి ప్రణయలీల, కిచ కిచలు, తర్వాత తల్లిదండ్రులు కావటానికి సన్నాహం! పెంటి, పోతుపిచ్చుకలు రెండూ ముక్కులతో గడ్డిపరకలు, నార, పీచుయేరి తెస్తాయి. కొత్తగా గూడు నిర్మిస్తాయి. అందులో ఆడపిచ్చుక గుడ్లు పెడుతుంది. పొడుగుతుంది. మగది వాటిని కాపాడుతూంటుంది. యధాసమయానికి గుడ్లు చిట్టి చిన్ని చిన్ని పిల్లలు బయటికొస్తాయి. ‘చేవ్ చేవ్’ అంటాయి. పిచ్చుకలజంట ఆనందంతో పొంగిపోతాయి. పిమ్మట బయటికి ఎగిరిపోయి పిల్లలకోసం వంతులవారీగా గింజలనో, క్రిములనో తెస్తాయి. తల్లిదండ్రుల్నిచూచి పిల్లలు కేరింతలు కొడతాయి. పెద్దపిచ్చుకలు తమ ముక్కులతో ఆహారాన్ని పిల్లలనోళ్లకందించి, మళ్ళీ ఎగిరిపోతాయి. చిన్న జీవాలయినా, పిచ్చుకలజంట దాంపత్య జీవితాన్నిగూర్చి మనకు చక్కని పాఠం నేర్పుతున్నాయి.”

“అంతేనా? శత్రులెవరైనా వస్తే అవిరెండూ ప్రాణానికి తెగించి, ఎదిరించి పోరాడవా?”

“అవును, ప్రియరోహిణీ! ఆ విషయంలో నేను నీతో పూర్తిగా ఏ కీ భవించుతాను. నువ్వు యిచ్చాపూర్వకంగా ఒక తీయనిముద్దిస్తే నేను పంచాయతీ

సభలో లిచ్చిన శ్రీ పైన్యాన్ని తయారు చేయటాన్ని గూర్చిన ప్రస్తావనను కాయ శక్తుల సమర్థించుతాను."

రోహిణి నా పెదవులకు ముద్దాడుతూ "తుదకు లంచం పుచ్చుకొనేగా!" అంది.

"లంచం కాదు ప్రేమనే! నీచుంబనం నా కా వాగ్యుద్ధంలో జయించేందుకు శక్తిని చేకూర్చుతుంది."

చాల ప్రాద్దుపోయిన పిమ్మట మేము శయనాగారంలోకి చేరుకున్నాము. అక్కడ కూడ మళ్ళీ చాలసేపు కబుర్లుచెప్పకొన్నాము. తర్వాత పట్టినగాఢ నిద్ర వల్ల వుదయాన నేను లేచేసరికి ప్రాద్దు బారెడు పై కెక్కింది. అప్పటి కింకా రోహిణి నిద్రపోతూనే వుంది. నేను గప్చిప్ గా మంచంమీద నుంచిలేచి బయటికి వచ్చాను.

మేము మూడోనాడు బయలు దేరవలసినట్టుగా మర్నాడే జాబు వచ్చింది.

మిగతా మూడురోజులు ఉల్కాచేలంలో మాకు తెలియకుండానే గడిచిపోయినై. ఒకనాడు ఒకరి ఇంటివద్ద విందయితే, మరోవూట వేరొకరి గృహంలో ఫలహారం. ప్రతిరాత్రి బాబాయిగారి యింట నృత్య, గానముల కోలాహలం. భామలాగా మాటలు గుప్పకిపోయినా కొత్తదనంపోయి రోహిణి నలుగురితోను చనువుగా మెలగుతోంది. భామ రోహిణికి ప్రియసఖి అయింది. వారి యీ స్నేహం ఆజన్మాంతం వర్ధిల్లుతూనే వుంది. గాంధారపడుచు ఆగమన వార్త చుట్టుప్రక్కలనున్న కమతాలకు కూత వ్యాపించింది. మూడోనాడు ఆ కమతాల్లో కాపురముండే తరుణిమణుబందరూ గుంపులుగావచ్చి గుమికూడారు. ఆనాడు ఉల్కాచేలం సుందరీమణుల నృత్య - గాన ప్రదర్శనకాలగా మారిపోయింది. బయటినుండి వచ్చిన ఆ అందగత్తెలలో ఉల్కాచేలానికి క్రోసు దూరాన తూర్పుగావున్న 'దీర్ఘి' అనే గ్రామానికి చెందిన పడుచొకతే అందరి దృష్టిని ఆకర్షించింది. నల్లగా వుంగరాలు తిరిగిన ఆ యౌవనాంగి నడుపాటి కుంతలాలు, నీలికాంతులీనుతున్న చారడేసికళ్ళు, తీర్చిదిద్దినట్టున్న కోమలాంగములు, బిగువైన కుచద్వయము, చతురపాదయుగళము ప్రత్యేకాకర్షణీయములు. ఆ లతాంగితో ఆవిడ పతికూడ వచ్చాడు. ఆమె మనోరఘునివలెనే తనమగడు - చంద్రుని కేశబంధంలో బిగించగలదని తోచింది. ఆ తరుణి యెంతచలాకీ అయినదో, ఆవిడ భర్త అంత బద్ధకస్తుడు; అయితే అతని దృష్టిమాత్రం అతి నిశితమైనది. అతని పడుచుసెళ్ళాము తన నృత్య - సంగీత కళాకాశలమును చూపించేందుకే వచ్చింది; కాని, చంద్రునికి తనయధ్ధాంగి సామర్థ్యంలో సందేహంగా వుంది. ఆమె నాట్యం చేసి ప్రేక్షకుల యెగతాళికి గురిఅయ్యేదే; కాని, కపిలుడామెనే తనకు బోడుగా యెంచుకున్నాడు. వారిద్దరూ రంగస్థలంలో ప్రవేశించిన తర్వాత చంద్రుని వాలకం చూడవలసినదే. అతడు మధ్యమధ్య చాటుమాటుగా ప్రక్కమాపులను

వారిపైకి ప్రసరింపజేస్తూండేవాడు. ఈ గుట్టును భామ యిట్టే కనిపెట్టింది. ఆమె దబ్బునవెళ్లి చంద్రునిచేయి లంకించుకొన్నది. అతడు తన చేతగానితనాన్ని బాగా ఎరిగి వున్నందున తన్నొడిలిపెట్టమని భామను కాళ్ళావేళ్ళాబడి బ్రతిమలాడ సాగాడు. భామ చెయ్యవదలక లాగుతూండటం చూచి శుభుడు, మనోరథుడు అన్నారు—“అన్నా చంద్రా! నువ్వు నాట్యం చేసితీరవలసిందే. కపిల్ ముని మోహినికి నృత్యంచేసే అవకాశం కల్పించినప్పుడు నువ్వు భామకోరికకు సమ్మతించక తప్పదు.”

భామ చంద్రునిచేతిని పట్టుకొనే “వష్టభూమిపైన నాతో నృత్యంచేయగల వాడి నా ప్రియచంద్రుడే” నని చంద్రుని బుగ్గలను ముద్దెట్టుకున్నది. చంద్రుని యీ ఆదర్శము మునిమోహిని సంతోషించినట్టే కన్పించింది. చంద్రుడు తన్ను నీడవలె వెంటాడటం ఆమెకిష్టంలేదు. తన చుట్టూ జనం గుంపు కూడటంగాంచి చంద్రుడు బిక్కమొగంతో లేస్తూ అన్నాడు—“భామా! నీమోటుతనం బాగా లేదు. నాట్యం తెలియని నన్ను బలవంతంగా యాడ్చి నవ్వులపాలు చేయాలను కున్నావా?”

“మిత్రమా చంద్రా! భామలాంటి త్రిలోకసుందరి నా సరసకొస్తేనా, యింద్రసింహాసనం లభించినట్టే భావించేవాణ్ణి” అన్నాడు కపిల్.

“మిత్రమా కపిల్! నీకా సౌభాగ్యం కలిగినప్పుడు మునిమోహినితో నృత్యం చేసే అదృష్టం యీ నిర్భాగ్యశుభునికి కల్గించుతావని ఆశించనా?”

మనోరథు డప్పుడు చంద్రునికి సానుభూతిని చూపుతూ అన్నాడు— “సోదరా చంద్రా! మన యిద్దరి అదృష్టము ఒకలాగేవుంది. చూడు మరి! ముని మోహిని కపిల్ కుడిహస్తాన్ని చేతబట్టి అతని పార్శ్వంగా నిలబడింది. భామ కూడ నన్నిక్కడ వీడ్చుకుంటూ కూచోమని నీ సరసను చేరింది. ఏచెప్పను? దీన్నే కాబోలు అదృష్ట మంటారు!”

శుభుడన్నాడు— “కాని, మనోరథా! నువ్వు కూడ వాళ్ళని దొంగ చూపుతు! చూస్తేనేగాని మీ యిద్దరిస్థితి ఒకటేనని అతనికి బోధపడదు.”

భామ మనోరథునివేపు ముఖంత్రిప్పి “విచారంలో చక్కని సమభాగు లయ్యారే! ఇప్పుడేగా రోహిణితో నాట్యం చేశావు అంది?”

“మేము జతగా నృత్యంచేయటం నీకు అనూయగా వుందా భామా?”

“నేను చంద్రునితో నృత్యం చేయటానికి అభ్యంతరం కల్పించితే అంతే.”

“నా అభ్యంతర మెందుకుంటుంది. మీరిద్దరు యిచ్చాపూర్వకంగా వెళ్లి నృత్యంచేయండి; కాని, భామా! ఒకమాట. ఇన్స్టంలేనివారి నెవరినైనా సరే గత్యంతరం లేకుండా చేయటం బలాత్కారంకాదా?” - మునిమోహిని కపిల్ ప్రక్కనజేరి అనరక్తయై నాట్యమాడుతోందనీ, మనషులను అడ్డంగా చూచు కొనికపిల్కిఎన్ని ముద్దు లిచ్చోందోననీ ఆసలే నా మిత్రుడు వుడికిపోతూంటే—”

“చాలెందుకు?” అని మునిమోహిని కపిల్ కపోలాన్ని వరుసగా ముక్కురు ముద్దెట్టుకుంది పాపం చంద్రుని మొహం మాడిపోయింది.

శుభుడు మనోరఘుని చెంతచేరి “చంద్రునికి సానుభూతి చూపేవాడివి మహామయస్తేరావలే! భామకూడ కపిల్ని కాగలించుకొని జంతుగొంతుల్లేకుండా ముద్దులు పెడుతూంటే అప్పుడుగాని నీకు నాటదు. మునిమోహిని కపిల్కి అంటు పడిందంటే ఎక్కడి దీప్తి, ఎక్కడి తక్షణి! కాస్త ఏమారితే చంద్రుని కిక్ పత్తాకూడ చిక్కదు. వైగా లిచ్చువుల కాసనీత్యా ఏవిషయంలోనైనా సరే స్త్రీ యింగితానికి విరుద్ధంగా ఏమాత్రం నిర్బంధించరాదు కూడాను!”

భామ కన్నామలు చిట్టించి శుభునివేపు చుర చుర చూస్తూ “శుభా! కొంచెం తమాయించు. నేను కపిల్ని ముద్దెట్టుకోబోతే ఈ లోగా నా ప్రేయ చంద్రుణ్ని తరిమివేద్దామనా నీ తలంపు?” చంద్రుని రెండో బుగ్గవైకూడ ముద్దెట్టి అన్నది— “ప్రేయచంద్రా! అప్పుడే నువ్వు కనపడితే ఎంత బాగుండేది? నీ నీ మనోరఘుని పాలపడేదాన్నే కాదుగా.”

వారిని సమీపించుతూ రోహిణి అన్నది— “అలాగే జరిగివుంటే నువ్వు నృత్యంతోనే చంద్రుని చంపివేసే దానవు అక్కా!”

“ఆ పని జరిగిన తర్వాత ఖచ్చి మనోరఘుని చెట్టుపట్టేదాన్ని; కాని, అయినా యిందులో చంపటానిగ్గాని, బ్రతికించటానిగ్గాని ఏముందిపిల్లా! ఆ పిల్ల - మోహిని నా ప్రేయచంద్రుణ్ని ఎందుకూ కొరగానివాణ్ణిగా చేసివేసింది. చంద్రుడు నాట్యమే నేర్చుకుంటే మరి నేను ఎన్నడూ కొత్తనోడాకోసం దేవులాడ ననుకొన్నది. నే నెలాగైనా యివాళ నా చంద్రునికి గంతెయ్యటం నేర్పితీరుతాను. పక్షప్రియా! అందరూ యిక్కడే గుమికూడుతున్నారు. ధంకా మీద దెబ్బ పడబోతోంది కూడాను, రా.”

“ఒద్దు, ఒద్దు వదినా! నాట్యమంటే గాభరాపడదు; అయినా ఇవాళికి చంద్రుణ్ణి ఒదిలెయ్యి.”

భామ కూచొని చంద్రుని పాదాలు నిమురుతూ “ఈ పాదాలు నాట్యంతో యెంత అందంగా తయారై నాయి!” అంది.

“అవును, చంద్రుడన్నయ్య శరీరంలోని ప్రత్యంగము నృత్యంకోసమే సృష్టింపబడింది. ఇప్పుడు రంగంలోకి వురకటంలేదంటే పాపమతనికి తల నొప్పి, మరేబాధో వుండివుంటుంది” అన్నాను నేను.

చంద్రునికి సందుదొరికింది. నిట్టూర్పుతూ అన్నాడు — “అవును మిత్రమా! తలనొచ్చుతోంది. గుండెల్లోకూడ—”

“ఆ, అట్లాచెప్పు. గుండెల్లో గుబగుబలాడుతోందని చెప్పు” అన్నాడు శుభుడు చంద్రుని మాట వూర్తి చెయ్యనివ్వకుండానే.

“నాకు గుండె నొప్పి ఎప్పుడూ రాదు” అన్నాడు మనోరఘ్.

శుభుడు — “అందరికీ ఒక మాదిరి నొప్పే రావాలని ఎక్కడుంది?”

మనోరథ్ — “అయితే నేనీ తగాయదా పరిష్కారానికి వుపాయం చెప్పనా?”

“చెప్పు చెప్పు” అన్నారు అందరూ.

“చెప్పమని తర్వాత కాదంటే లాభంలేదు. ముందు చంద్రుడన్న ఒప్పుకుంటేనే చెపుతాను.”

“అదెమిటో తెలియకుండానే కట్టుబడాలా? బలేజేరగా డిపి!” అన్నా శేను.

“నేను ఒప్పుకో తగ్గమాటే చెపుతాగా.”

“ఒకరికి సమ్మతము కా తగ్గది మరొకరికి అంగీకారయోగ్యం కాదు.” అన్నాను.

మనో-“అయితే-సింహా!-నీ అభిప్రాయం తల నొప్పితో వున్న చంద్రుణ్ణి భామ తెయితెక్కలాడించాలనేనా?”

శేను-“సరే, మిత్రమా చంద్రా! ఆ చెప్పేది అనుచితం కాకపోతే నీ అభ్యంతరం లేదని చెప్పు.”

చంద్రుడు-“సరేలే” అన్నాడు.

మనో-“ఇప్పు డిక్కడ వున్న నుందరులంతా చంద్రుని ముద్దు పెట్టుకోవాలి.”

శుభుడు—“అంటే పెళ్లికిచేరిన కన్యలందరూ తెరపిలేకుండా వరుని ముద్దాడినట్లున్నమాట! చంద్రునికిప్పిడు మళ్ళీ పెళ్ళి అవుతుందికాబో! ఇంతకూ యిది చంద్రునికి శిక్షా లేక బహుమతా?”

శేను—“చంద్రా! వెంటనే ‘ఊ’ అను. లేకపోతే అందరూ యిక్కడే గుమిగూడుతారు.”

చంద్రుడు సరేనని అంగీకరించాడు.

మనోరథుడు “అంతటితో మరేమీ పూర్తికాదు. చంద్రునిపని సమాప్తమైన తర్వాత యువకులందరూ మునిమోహినినికూడ ముద్దు పెట్టుకోవాలి” అన్నాడు.

చంద్రుని ముఖం జేవురించింది. అతడు వెదవి విప్పకముందే “వజ్జీయువకులు రేయిబగళ్ళు ముద్దాడుతూనే వుంటారు. ఇందులో నీకు శిక్షేముంది? చంద్రా! ఆ ప్రకారమే కానిమ్మను” అన్నాను.

చంద్రుడు కాదనలేక పోయాడు. తలూపాడు; కాని, అప్పుడు మునిమోహిని కళ్ళలో హాసచిహ్నాలు చూచి ఉక్రోశాన్ని దిగ్గ్రుమిగాడు.

చంద్రుని ముద్దాడుటలో భామే బోణిచేసింది. పిమ్మట యువకులందరూ తమవంతు తీర్చుకున్నారు. కడపట మునిమోహిని ముందుకు రాబోతూంటే భామ ఆమె నడ్డగించి “నువ్వు నిత్యము ముద్దులాడుతూనే వుంటావు; కాబట్టి నీ కివాళ

వంతులేదమ్మాయ్?" అన్నది; కాని, కపిల్ మోహినిని చంద్రునివైకి త్రోయగా ఆమె చంద్రునిముగ్ధుడింది.

రెండోఅంకగ ప్రారంభమయింది. యువకులందరూ తనివితీర ముని మోహినిని ముద్దు పెట్టుకున్నారు. నృత్య-సంగీతాలకంటే ఈ చుంబనోత్సవమే ఎల్లరికి మహావినోదాన్ని కల్పించింది.

ఆనాడు చాల ప్రాద్దుపోయేదాక ఆట-పాటలు సాగాయి. తుదకు మే మిద్దరము మంచమెక్కినరికి మా దేహాలు అలసిసాలసి సొక్కిపోయాయి.

13. వైశాలిలో స్వాగతము

మేము ఉల్కాచేలాన్నుంచి వుదయాన్నే బయలుదేరి ప్రయాణంచేశాము. రాత్రికి 'కోటి' గ్రామంలో మకాంచేశాము, మర్నాడు ప్రాస్తునపూట వైశాలికి చేరుకోవచ్చుగదా అని. మేము బయలుదేరిన నాడే రోహిణి పిన్ని, భామలతో రథంమీద పయనించి వైశాలికి చేరింది.

పిన్ని రోహిణిని తమ యింటికే తీసుకెళ్ళింది. సోమ అక్కడేవుంది. శకట చక్రధ్వని చెవినిపడగానే ఆమె నాకిట్లోకొచ్చి నుంచున్నది. పిన్ని ఆహ్లాపించే స్వరంతో "సోమా! నోరెళ్ళబెట్టి మాన్తూండకపోతే మీ వదినను దించి తీసుకొని పోరాదూ?" అన్నది.

సోమ రథాన్ని సమీపించిందో లేదో భామ మొదలుపెట్టింది - "రా పిల్లా! రా, మన మిద్దరం సాయంచేద్దాం. పాపం, మీ ఒదిన పాదం -"

ఇంతవరకు విశేషానికి సోమ నెల్లపోయింది. రోహిణికాలి కేదో ప్రమాదం సంభవించిందనుకున్నది. దబ్బున తేనువద్దకుపోయి రోహిణికాలు పట్టుకున్నది.

భామ న వ్యాపుకుంటూ, "జాగ్రత్తగా పట్టుకోవాలి సుమా! ఒత్తిడి తగిలితే నెప్పెడుతుంది మరదలా!" అంది.

అతి జాగ్రత్తగా పాదాన్ని స్పృశించుతూ సోమ అన్నది - "భామా! నువ్వుకూడ పట్టుకుంటే యిద్దరం నిమృశంగా దించుదాం."

భామ మరీ నాటకమాడుతూ, "పిల్లా! భద్రం సుమా! కా లేమాత్రం కదిలినా వీవజ్రాల ఒదిన దక్కదు. లోపలికి తీసుకెళ్ళే దెట్లాగో? ఆఁ వుండు, నన్నుకూడ రానీ, నేను వీపుమీద వుప్పెక్కించుకుంటాను" అంది.

ఆ కపటనాటకం తెలియని సోమ వొంగి "నే నెక్కించుకుంటానులే భామా! నా వీవెక్కటానికి నువ్వు కాస్త వూతమియ్యి" అన్నది.

భామ రోహిణిని దించటానికి చెయ్యిందిచబోతూండగానే పిన్ని ముందు నుంచి దిగి శకటచోదకునితో వెనక్కి వచ్చింది. భామ కిలకిల నవ్వుతోంది. సోమ వెనక్కి తిరిగిచూచి లజ్జపడింది. పిన్ని భామ కొంటితనాన్ని పసిపట్టి కోప్పడ సాగింది.

"భామా! ఏళ్ళొచ్చినకొద్దీ నీ చిలిపిచేష్టలు మితిమీరుతున్నాయే!"

"కాదు పిన్నీ!" భామ మెల్లగా అంది - "వైశాలికి కొత్తకోడలు వచ్చి నప్పుడు మరదళ్లామెని వీపుమీద మోసుకొనిపోయి సింహద్వారం దాటించటం ఆచారమేగా!"

“నీ మొహం, నేనుమాత్రం వైకాలి కోడల్నిగానూ?”

“మీ రోజుల్లో ఈ రివాజులేదేమో పిన్నీ! ఇప్పుడందరూ యిలాగే చేస్తున్నారు. మరదలు సోమని అడిగి చూడు!”

భామసంగతి తెలిసికూడ సోమ ఆమె వలలో చిక్కుకొన్నది ఇప్పుడు సిగ్గుతో ముఖం మరింత ముడుచుకొనిపోయింది. అంతలో రోహిణి రథంనుంచి దూకి రండుచేతులతో సోమను ఆలింగనం చేసుకొని ముద్దాడుతూ అన్నది—

“నా ముద్దు మరదలా! భామ అక్కయ్య సంగతి నీకు తెలియదా?”

సోమ శ్రేణులనుంచి ఆనందాశ్రువులు చిందినై. ఆమె సంకోచము అదృశ్యమైపోయింది. కొత్త వదినను తేరిపారచూస్తూ “భామ వెరిగినవాళ్ళుకూడ ఆమెమాయలో పడిపోతారు” అంది.

అప్పుడు భామవచ్చి సోమ మెడను పెనవేసుకొన్నది. “పో ఒదినా! ముందు ముడ్డిగిల్లి తర్వాత జోకోడతావు నువ్వు” అంది సోమ.

“ఉసిరికాయ ఒకరే ఐనా తిన్నతర్వాత — సోమా! — మంచినీళ్ళు ఎంత తీపిగా వుంటాయ్!”

రోహిణి ఆగమనవార్త వాడవాడలా వ్యాపించింది. ప్రతి యింటినుంచి ఆడంగులు రాసాగారు. ముసలమ్మలు కొత్త కోడలికి దృష్టితీసి, పేలాలు చిమ్ముతూ లోపలి పంచాదిలోకి తీసికెళ్ళారు. నేలమీద పరచివున్న కంబళిపైన నట్టనడుమ రోహిణిని కూచోబెట్టారు. అంతలో మల్లికకూడా వచ్చింది. అక్కడ చేరిన అమ్మలక్కలు వైదొలగి ఆవిడకు దారి యిచ్చారు. పిన్ని రోహిణి చెవిలో “ఈబిడే మీ యత్త” అని వూరింది. చప్పున రోహిణి లేచి నిలబడింది. మల్లిక కోడలిముఖంలోకి చూస్తూ లలాటాన్ని ముద్దాడింది. “నాప్రియమైన బిడ్డా! వైకాలిలో నీకు స్వాగతం అమ్మాయ్!” అన్నది.

అందరూ చితికిలబడిన పదప కోడలికి మధుపర్కాలు, వేయించిన లేగ దూడ మాంసము, ద్రాక్షరసము అందించారు. కొద్దిగా చవిచూచి రోహిణి రివాజును పూర్తి చేసింది.

భామనాయకత్వాన లచ్చవీ అంగనలు మంగళగీతాలు పాడారు. చీకటి పడుతూండగా స్త్రీలొకకొకరే తమ తమయిండ్లకు వెళ్ళిపోసాగారు. ప్రతివారు గాంధారపడుచు రూప, సౌందర్యాలనే వర్ణించుతున్నారు. ఒకావిడ రోహిణి కన్నోయి వికాలమైనదని మెచ్చుకుంటూంటే, వేరొకరే ఆవిడ కోమలాధరములను ప్రశంసించుతోంది; ఒకర్తుక పసిడివర్ణపు నిడుపుకేళాలను పొగడుతూవుంటే వరొకామె రోహిణి ప్రశస్త ఫలము, దీప్తివంతమగు ముఖబింబమును గూర్చి ప్రస్తావించుతున్నది. వైకాలికెల్ల సర్వోత్తమ సుందరి రోహిణీనని ఎల్లరి ఏకాభిప్రాయము.

మర్నాడు రెండుఘడియల ప్రాద్దేశ్యేసుకి మేము సౌహార్దసంఘంతో సహా వైశాలిదక్షిణద్వారాన్ని చేరుకొన్నాము. కొంతదూరంలో వుండగానే లిచ్చవు లెరుగువచ్చి మాకు స్వాగతమిచ్చారు. ఊరేగింపుతో ముందుకుసాగాము. మును ముందు సైనికనాయుద్యాలు మ్రోగుతున్నాయి. తర్వాత తక్షశిలనుంచి వచ్చిన దళాశ్వములు నడుస్తున్నవి. నాటినంటి బహుకరణ సామగ్రితో బండ్లున్నవి. ఆ వెనుక తక్షశిలలో విద్యార్జనచేసి వస్తున్న ఆరుగురు యువకులము తురగారూఢులమై యున్నాము. చివర లిచ్చవీ ప్రజలు, సేనానాయకుడు - సుమనుడు - శకటములపై నధిరోహించి వచ్చుచుండిరి.

దక్షిణద్వారందాటి మేము ముఖ్య నగరవీధులగుండా సంస్థాగారము అంటే పంచాయతీ భవనం ముందుకు చేగాము. అక్కడ గణపతి (పంచాయతీ అధ్యక్షుడు) తోడి సచివులతో ముందుకొచ్చి సౌహార్దసంఘానికి స్వాగతమిచ్చాడు. మాతో వున్న సైన్యాధిపతికూడ గణపతి ప్రక్కకళ్ళి నుంచున్నాడు. గణపతి ఒక పర్యాయము అశ్వాలను, ఇతర కానుకలతో నిండియున్న బళ్ళెరు తేపారజూచి, పంచాయతీ భవనంలోకి దారితీశాడు. మా ఆరుగురికి ప్రత్యేకాసనా లిచ్చారు. పంచాయతీసభ్యులు 999 లో 900 లకు పైగా అక్కడ హాజరయివున్నారు. గణపతి చేయి త్తుటతో హజారంలో నిశ్చిహవరించింది. సౌహార్దసంఘ నాయకుడు - కపిల్ లేచిరిలబడి యిలా చెప్పాడు :

“పూజ్యులార! వినండి. వైశాలి తక్షశిలలు చిరకాలంనుంచి పరస్పర పరిచితములై గౌరవించుకుంటున్నవి; అయితే తక్షశిల తన ప్రాచ్య సోదరిపట్ల హృదయపూర్వక ప్రేమాదరములను ప్రదర్శింప సౌహార్ద సంఘాన్ని పంపుటకిడే మొదలు. గాంధార ప్రజాప్రతినిధిసంస్థ (పంచాయతీ)కు వైశాలియందేమి, లిచ్చవులపట్లనేమి ఎట్టి సుహృద్భావ మున్నదీ మాటలకుబదులు గాంధారనుతులము పదిమందిమి లిచ్చవీ నాయకమృత్యులమధ్య వుండుటే తార్కాణము. మరి మాటల రూపంలో యీ స్వర్ణపత్రమే ప్రకటింపగలదు” అని కపిల్ స్వర్ణపత్రమొక దాన్ని గణపతిచేతికందిచ్చి మళ్ళీచెప్పాడు. “ముగించేముండొకడు నాతరపున ఒకటిరెండు మాటలు చెప్పవలెచూ. అవి లిచ్చవీకుమారుడు తక్షశిల వైశాలిలమధ్య సన్నిహిత సంబంధ మేర్పరచుటలో కృతకృత్యుడైన విధమునుగూర్చి మాత్రమే. శతాబ్దాలనుండి తక్షశిల కిరతతూర్పు విద్యార్థులవలె లిచ్చవీ కుమారులును వందలాదిగా విద్యాసముపార్జినకు వస్తూనేవున్నారు. తక్షశిల వారిపట్ల వాత్సల్యాన్ని చూపుతూనేవుంది. ఆ వచ్చినవారును తక్షశిలయం దపారమైన నౌరవమునుప్రదర్శించుతూవచ్చారు; కాని, లిచ్చవీకుమారుడు-ఈసింహుడు చేసినపనిఅంతకంటె గొప్పదీ, అసాధారణమైనదీని. తక్షశిల విపద్గ్రస్తయై యున్నప్పుడక్కడ వున్న యే లిచ్చవీ యువకుడైనా ఈ వీరులవలెనే గాంధార సురక్షణకై తమ రక్తాన్ని ధారపోసి వుండేడివారని నా తలంపు. గతమునం దట్టి యవకాశము లేకుండుటవల్లనే యిట్టి

పురాహరణ లేకపోయింది. రెండేళ్ళక్రితం లిచ్చవీ కుమారులు తక్షశిల నిమిత్తం అపూర్వ ధైర్య - సాహసాలతో కత్తులు దూసి, కదనరంగంలో వురికి, పోరాడి నది సామాన్యవిషయం కాదు. ఆ యుద్ధంలో నా గాంధారభూమికై పోరాడిన వారిలో స్వయంగా నేనొకడను. శుభు దాదిగాగల యీ అయిదుగురు లిచ్చవీ పుత్రుల పరాక్రమాన్ని నా కళ్ళారా చూచాను. వీరి పరాక్రమానికి ఏ ప్రజా రాజ్యమైనా గర్వించగలదు. చిరుతప్రాయంలోనే వారు ప్రదర్శించిన శౌర్య-ప్రతాపాలనుబట్టి భవిష్యత్తులోకూడ మేము వారివలన యంతో ఆశించ వచ్చును. ఇక సేనానాయకి పదవీ విభూషితుడైన సింహుని విషయంలో మాగాంధారగణ మెట్టి యభిప్రాయమును కల్గియున్నదీ నువ్వల్లప్రతమే తెలుపగలదు! నే నీయనకు ఉపనాయకుడుగా వుండియుండుటచే, చేరికలోనుండి ఈయన పరాక్రమాన్ని దర్శించే సదవకాశం లభించింది. సింహునివంటి సాహసోపేతుని సేనానాయకునిగా బడసి ఏడేశమైనా గర్వించుతుందని నేనేకాదు, మా తక్షశిల ప్రాత, కొత్తసేనాపతులు, సేనానాయకులు, యుద్ధ విద్యావిశారదులు ఎల్లరు అభిప్రాయ పడుతున్నారు. ఈయన కీయబడిన యుద్ధరంగం అన్నిటిలోకి కీలకస్థానం. పారశీకులు భయంకరమైన దాడి సల్పునది అక్కడేనని మేమెరుగుదుము. మా మాజీ సర్వసేనాపతి-తక్షశిలకు నల్లడల పేరు-ప్రఖ్యాతులు గడించిన యుద్ధకళాప్రవూర్ణులు - బహుశాశ్వులవారికి సింహుని బల-పరాక్రమములు నుపరిచితములు. వారి సలహా ననుసరించియే మా వైన్యాధిపతి అత్యంత ప్రాముఖ్యతవహించిన ఆ మహాసింధు రంగానికి సింహుని సేనానాయకుడుగా నియమించినాడు. సేనానాయకుడయ్యేట ఎట్లు వ్యూహములు పన్నినదీ, సైనికుల నెట్లునడపినదీ, శత్రుగమనమును నెప్పటి కప్పుడు ముందే యెట్లు తెలుసుకున్నదీ మొదలగు వివరాలను నే నిప్పు డిక్కడ ఏకరువు పెట్టదలచలేదు. గౌరవనీయులగు లిచ్చవీనాయకులారా! పారశీక చక్రవర్తి మహాసేనలో ప్రధానభాగాన్ని తొలిదెబ్బతోనే మట్టుబెట్టి సేనాపతిని బందీని గావించుటనుబట్టి మీరు సింహుని సామర్థ్యాన్ని వూహించగలరు. ఆ సమీరంలో సింహుడును ఊతగాత్రు డయినాడు. ఆచార్యబహుశాశ్వుని తనయ - ప్రస్తుతము సింహుని ఆర్థాంగి - రోహిణి తన కృపాప్రావీణ్యతను చూపియుండకున్నచో విజయాన్ని సాధించిన ఈ వీరసింహుడు మాకు దక్కియుండేవాడు కాదనుటలో సందేహంలేదు."

కపిల్ తన భాషణమును ముగించి కూచున్న పిమ్మట "మేము రోహిణి సింహులను చూడా"లన్న కేకలు సభికులనుండి చెలరేగినై. ఒక మూలనుంచి రోహిణి తీసికొనిరాబడింది. గణపతి యాడేశంతో సింహుడు ఆయనవద్దకువెళ్లాడు. వీరదంపతులిద్దరు సభికులమ్రోల నిలబడ్డారు. సభికులు వారినిగాంచి ఆనందోద్రేకంతో,

‘జై గాంధారగణానికి జై!’

‘జై లిచ్చనీ గణానికీ జై!’

‘తక్షశిల వర్ణిల్లుగాక!’

‘వైశాలి వర్ణిల్లుగాక!’

‘లిచ్చనీకుమార్ సింహా చిరంజీవి యగుగాక!’

‘గాంధారపుత్రి రోహిణి చిరంజీవి యగుగాక!’

అని జయ జయ ధ్యానాలు చేశారు.

సువర్ణపత్రాన్ని పఠించేముందు గణపతి యిలా అన్నాడు—

“గౌరవనీయులగు సభ్యులారా! ముందుగా నేను మీ యందరి తరపున మన తక్షశిలమిత్రులకు స్వాగతం చెపుతున్నాను. చిరంజీవి కపిల్! మీరు మీ సహచరులు దారిపాడుగున యెన్నెన్నో కష్టాలనుభవించి వైశాలికి చేరగల్గిన విషయం మాకు తెలుసు; అయితే మీ కా శ్రమ, చిక్కులు లేకుండాచేయుట మా చేతిలోని పనికాదు; కాని, మాయా వజ్రభూమిపైన అందేమాత్రం శ్రమను బాపి విమ్మానందపర్వగరిగినా మా అదృష్టంగా భావించుకుంటాము. మీరు లిచ్చనీ గడ్డను గాంధారముగను, వైశాలిని తక్షశిలగాను భావించుకుగాక! ఇయ్యది మీ స్వగృహంగానే యెంచి మాయా సన్మానమును మీ స్వజనుల సత్కారంగా భావించి స్వీకరించుకుగాక!”

పిమ్మట గణపతి తక్షశిలనుంచి పంపబడ్డ స్వర్ణపత్రాన్ని చదివి విస్మించాడు. మధ్యచుధ్య సభికులు ‘భరీ! భరీ!’ ‘వహ్వా! వహ్వా! అని హర్ష ధ్వనులుచేశారు. అప్పుడు కోశాధ్యక్షుడు తక్షశిలనుంచి పంపబడిన హయములు, యితర వస్తువుల బాబితాను చదివి వినిపించి, గుర్రములను అశ్వశాలయందును, సామగ్రిని కోశాగారమందును చూడవచ్చునని ప్రకటించాడు. తదనంతరము పంచాయతీ అధ్యక్షుడు సభ సమాప్తమైనట్లు ప్రకటించుటతో ఎల్లరు జయనాదములుచేయుచు తమతమ యిండ్లకు బయలుదేరారు.

సంఘ భవనానికి వుత్తరంగావున్న పాంథగృహం కపిల్ ప్రభువులకు విడివిడిగా యేర్పాటుచేయబడింది.

నేను రోహిణితో బయటికి వచ్చునప్పటికే పిన్ని, అమ్మ వచ్చి అక్కడ వున్నారు. నేను గబగబ వారివద్దకు వెళ్లాను. అమ్మ నన్ను కాగలించుకొని ముద్దాడుతూ బాష్పధారచే నా ముఖాన్ని తడిపివేసింది. కొంచెం శాంతించిన పిమ్మట అమ్మ “రా బిడ్డా! నిన్ను చూచే అదృష్టం నా కింక లేదనే అనుకున్నాను” అని మాత్రమే అనగలిగింది.

మేము పిన్ని గారి యింటికే వెళ్ళవలసి వుంది. తాత్కాలికంగా మేము వుండటానికి అక్కడే యేర్పాటు చేశారు. నా పితృగృహాన్ని చూడాలన్న కోరికను తెలుపగా అమ్మ నన్నక్కడికి తీసుకెళ్ళింది. ఇంటి మరమ్మతుకు ఏర్పాటు చేయబడింది. అమ్మ మా భూములు సాగుచేయుదుతూన్నట్టు కూడ చెప్పింది. అక్కడి

నుంచి మేము మారుటి తండ్రి యింటికి వెళ్ళాం. ఆయన దూరదేశానికి వెళ్ళి చిరకాలానికి వచ్చిన కన్నపుత్రునివలెనే నాకు స్వాగతమిచ్చి, ఆలింగనం చేసుకున్నారు. సోమ అత్తవారింటికి వెళ్ళిపోయిన తర్వాత ఆ యింట్లో అమ్మ, ఆయన మాత్రమే వుంటున్నారు. నేనేదో అడుగబోగా “ఆయన కిప్పుడు బిగ్గరగా చెపితే నేగాని వినపడ”దని అమ్మ చెప్పింది. అమ్మ దేహంలో చాల పరివర్తనం జరిగింది. జుట్టు సగభాగం నెరసిపోయింది. మారుటితండ్రి నడుము వంగిపోయింది. ఆయన నిట్టూర్చి “సోమ వెళ్ళి అయిపోవటంతో ఆమెనుగూర్చి నిశ్చింతగానే వున్నాను. ఇక నీ రాకకోసమే ఎదురుచూస్తూ బ్రతుకుతున్నాను. నువ్వుకూడ వచ్చేకావు” అన్నారు.

“బాబా? మీ కోడలు కూడ వచ్చింది” అని నేను రోహిణిని ముందుకు లాగాను.

అశ్వపూరిత నయనాలతో చూస్తూ ఆయన రోహిణిని ముద్దాడి ‘యిప్పుడే వస్తాను వుండండి’ అని తన పడకగదిలోకి వెళ్ళాడు. ముసలాయన ఏమిచేస్తారో నని మేము నిరీక్షించుతున్నాము. ఆయన త్వరగానే వచ్చి, నల్లని వున్ని వస్త్రాలలో నుంచి ముత్యాలు - పగడాలు కూర్చిన ఒక హాగాన్ని తీసి స్వహస్తాలతో రోహిణి మెల్లోవేసి “కుమారి! నేను మల్లకకు కూడ తెలియనీకుండా దీన్ని సింహుని వధువుకోసం గోప్యంగా దాచివుంచాను. ఇప్పుడు నా తుదికోరికకూడ తీరిపోయింది” అన్నాడు.

“బాబా! మీరింకా కొన్నాళ్ళపాటు జీవించాలి” అన్నాను.

“వద్దు నాయనా! ఎల్లాగో యింతవరకు యీడ్చుకొచ్చాను. నువ్వుకూడ నా కళ్ళముందు కొచ్చావు. ఇక నిర్విచారంగా ప్రాణం వదుల్తాను. డైబ్లెయేళ్ళు నిండినై. చెవుడుకూడ వచ్చింది. ఇలాంటి నిర్భక్త జీవితం లిచ్చవీకి కోభించదు నాయనా!”

తన ఆయువు సరిపోయిందనే నమ్మకం ఆయనకు గాఢంగా ఏర్పడింది. ఆయన వృద్ధాప్యంలో మళ్ళీ బాల్యం తిరిగిచూస్తోందనుకొన్నాను; కాని, నాలుగో రోజున ఆయన పడుకున్నవాడు పడుకున్నట్టే కాళ్ళతండా కళ్లు మూశాడు.

అక్కణ్ణుంచి అమ్మ, మేము పిన్ని గారింటికి వెళ్లాము. లోపలి వరండా లోనించి పెక్కుమంది పకపక నవ్వుటము, భామ శ్రావ్య కంఠస్వరము వినించుతున్నాయి. లోపల యువతీ సమ్మేళనాన్ని చూచి అమ్మ “భామ మళ్ళీ యేదో వుపద్రవానికే కూచుంది” అని సరాసరి పిన్ని గదిలోకి వెళ్లిపోయింది. మమ్మల్ని చూడగానే భామ మరి నలుగు రయిదుగురు నుందరాంగులతో కలసి గంతులేస్తూ మా వద్ద కొచ్చింది. రోహిణి కంఠసీమనున్న హాగాన్ని గాంచి “రోహిణి! నీ కి మాల చాల సొంపుగా వుండోయ్!” అని ఆమెని ముద్దు పెట్టుకొన్నది. నా వైపు

చూచి “మరదీ! నీకు స్వాగతమిచ్చేందుకు వైకాలిలోని నుందర జవ్వనులంతా యిక్కడి కొచ్చారు” అని చెప్పింది.

నేను నవ్వుతూ “స్వాగతానికేనా, మరింకెందుకైనానా వదినా?” అన్నాను.

భామ మారు పల్కకుండానే రోహిణిచేయి పట్టుకొని నన్ను కూడ అనుసరించమన్నట్టు కనుసన్న చేసి వసారాలోకి దారితీసింది. అక్కడ ఒక ప్రక్కగా పరచివున్న ఆసనంమీద మమ్మల్ని ద్వరినీ కూచోబెట్టింది. యువతీమండలిలో కొందరు వీణ, మృదంగాది వాయిద్యాలను చేతబట్టారు. వధూవరులు స్వగృహానికి వచ్చినప్పుడు పాడే మంగళగీతాన్ని అక్కడున్న యావన్మందీ కోకిలకంఠాలతో పాడారు. అనంతరం భామ ఒక్కొక్క నుందరిని రోహిణితో పరియం చేసింది. భామ లిచ్చవీవంశాల్లోని యావత్తు కుటుంబాలకు చెందిన తరుణీమణులను ఆహ్వానించింది.

పరస్పరపరిచయం చేయటం పూర్తికాగానే వసారాలో ఒకసారి నిశ్శబ్దమావరించింది. అప్పుడు భామ గొంతు సవరించుకొని మొదలెట్టింది—

“అక్కలార! ఒడినలార! కన్యలార! కోడళ్లార! సింహాకుమారునికి, అతని వధువు — గాంధారనుందరికి స్వాగతమిస్తున్న ఈ శుభసమయాన మనందరికి అత్యంతానందంగావుంది. సింహాకుమారుడు మన యెల్లరిప్రేమకు పాత్రుడు. మనలో యెందరమో ఈయన చుంబనమాధుర్యాన్ని చవిచూచివున్నాము; ఈయనతో నాట్యమాడాము; పానీగోష్టిలో పాల్గొన్నాము. స్వప్నతుల్యాలైన ఆరోజులెంత మనోహరంగావుండేవి! ఇప్పుడా బాధాకరమైన మధురదృశ్యాలను స్మృతికితేవలసిన అగత్యంలేదు. మన మిప్పుడిక్కడ ఆయనకి శుభాకాంక్షను ప్రకటించటానికే గుమికూడాము. మనసోదరి — రోహిణిని చూచారూ? అచ్చంగా స్వర్ణపతిమలావుంది. వైకాలిలో యీగాంధారనుందరితో పోటీచేయగల సాగను కత్తెయేదీ? ఒకవేళ పోటీకి నిలవాలన్నా మన అందాలరాణి త్వేమ ఒక్కలే. ఒసేపిల్లా, త్వేమా! ఒకసారి ఇటురా.” అనగానే పద్దెనిమిదేళ్లపడుచొకతె — మేలిమిరంగుచాయ, చారడేసికళ్ళు, నల్లనికురులు కలిగిన నిరుపమాననుందరి సిగ్గుచేదిగబడినముఖంతో అపరాధినివోలే భామను సమీపించి నిలబడింది. రోహిణి రప్పలార్చకుండా ఆమెవంక చూస్తోంది. ఆ తరుణిని బోలిన నవమోహనాంగులు తక్షణిలలోనైనా అందే. భామ మళ్ళీ సాగించింది—“సోదరిమణులారా! చూచారుగా! త్వేమలాంటి కామినినిగూర్చి వైకాలి గర్వపడటంలో అనుచితమేమీలేదు; కాని, మన యీరూపరాశిలో రోహిణికేసర్వోత్తమస్థానమివ్వటంకూడ ఏమాత్రం అనుచితము కాదనే నాతలపు. అందాలపోటీలో త్వేమచే ఓడింపబడినందున కళితీర్పుకోటానికే నేనిలా అంటున్నా ననుకొనేరు ఎవరన్నా. ఇప్పుడు మనం వైకాలిలో అందాలరాణిని ఎన్నుకోబోవటంలేదుగా మనత్వేమకు నవ్వుకలిగేందుకు! ఇక్కడ

నేను మీకు మరొకసంగతికూడ చెప్పదలిచాను. ఈమధ్య లిచ్చవీ తరుణీమణులంతా సౌందర్య కళోపాసనులయిపోతున్నారు. ఆ టిక్కెట్లాడి వుండే— అంబాపాలి—దుకాణం తెరచుకొని కూచున్నప్పటినుంచి ప్రతి యువతికి తన కాపర మెప్పుడు గంగలో కలిసిపోతుందో నన్న భీతి కలిగింది. తదాది ఎల్లరూ వేష - భూషణాలంకారాల్లో, సౌందర్య కళారాధనలో వేశ్యాంగన - అంబాపాలిని తమ ముందర దిగదుడుపుగా తీసెయ్యాలని పట్టుదల వహించారు. నేనీ పట్టుదలను చెడుగా భావించను. అందరి భర్తలు మనోరథునివలె ఒకే కేళపాళంలో చిక్కుకొని వెంటబడి తిరుగుతూంటూ రనటానికి వల్లకాదు. అయితే లిచ్చవీయువతు లోకప్రక్కన అంబాపాలిని తమ సౌందర్య కళాదర్శనంగాయెంచి, ఒక్కొక్క రాత్రికి వేలాది కార్నాపణములు ఆ పాడుముండకు పోకుండా కాపాడుకుంటూనే వేరొకవంక ఒక అపరాధం - అది గొప్పదేకాదు - మహాపరాధం కూడాను - చేస్తున్నారు.

“నేనీ మాటలు బాగా యోచించే చెపుతున్నాను. లిచ్చవీకాంతలు తమ సౌందర్యోపాసనలో లీనమై తాము లిచ్చవియాణుల మన్న విషయాన్నే విస్మరించుతున్నారు. చెల్లీ “రోహిణీ! ఏవీ, నీ చేతు లిటు చూపు” రోహిణీ తన వస్త్రాలను భామ కందించింది; కాని, ఆమె గుండె దడదడలాడుతోంది. భామ మళ్ళీ చెప్పసాగింది— “మీ రంతా ఆత్రపడ్చొద్దు. పడేసి మంచిని పిల్చి చూపిస్తాను. ఈమె చేతులెంతో ముచ్చటగా వున్నై. అందమైన వస్త్రా లెల్లా వుంటయ్యో మీ రాలోచించుకొని వుండండి. అసలే, యిప్పుడు దగ్గరలో వున్న పదిమందీ రండి. వచ్చి రోహిణీ చేతుల్ని చూడటమే కాదు. వాటిపైన చెయ్యి వేసి చూడండి! కఠినంగా లేవూ? నిజం చెప్పండి.” అందరూ కఠినంగానే వున్నా యన్నారు. భామ పడేసిమంది చొప్పున పిల్చి రోహిణీ చేతులు చూపి, అదే రీతి నడిగింది. ఒట్టిచేతులను చూడటానికే అయితే అందరూ తొక్కిసలాడుతూ వచ్చేవారు కాదు; కాని గాంధార పడుచును దగ్గరలో నుండి వూచి, స్పృశించవచ్చు నన్న కోరికతో ఎల్లరూ వచ్చి రోహిణీ చేతుల్ని పరీక్షించి చూచారు. అందరివంతు అయిన శర్వార భామ తిరిగి ప్రారంభించింది.

“అక్కలారా! రోహిణీ అందంలో మనలో ఏఒకరికైనా తీసిపోతుందా? మొహమోటం లేకుండా యథార్థం చెప్పేయండి.”

అందరూ “మనందరికింటే అందంగా వున్నది; క్షేమకంటేకూడాను” అన్నారు.

“అయితే - సోదరీమణులారా! - రోహిణీచక్కదనంలో ఒక గొప్ప కళంకం వుంది. ఆమె కరకమలాలు శిరీషకుసుమాలలాగా కోమలంగా లేవు. అంబాపాలి సౌందర్య కళాదృష్టిలో యిది అందమనిపించుకోవు; కాని, మరి మనం అలాంటి కఠిన కర్కశ హస్తముల కారణంగా రోహిణిని నుందరి కాదని చెప్ప

వచ్చునా? అంబాపాలి శిష్యురాండ్రైతే అలాగే అంటారు; కాని నేను వైకాలిలో నాకు పూర్వపు సర్వోత్తమ సౌందర్యవతులు అంబాపాలి శిష్యురాండ్రవాడమే తప్పంటాను. సోదరి రోహిణి చేతు లింత కర్మశంకా వున్నా అందంగా వున్నాయనటానికి హేతువేమిటనుకున్నాను? లిచ్చవీ అంగనల కట్టిహస్తాలే రాణింమతాయి. మగధరాజు - ప్రమాదాన్ని గణింపక అంబాపాలి సౌందర్య సుధాపానం నిమిత్తమై వైకాలికి వచ్చిన బింబిసారుడు - ఎప్పుడో ఒకప్పుడు మన వజ్రభూమిపైకి దండెత్తి రాకమానడు. మన అన్న - దమ్మలు, భర్తలు, మరదులు, మామలు, తండ్రులు, పిన తండ్రులు యెల్లరు అతడి నెరిరించటానికి సమాయత్తమౌతున్నారు. ఆ సమయంలో మన అవ్వలరాలె మనంకూడ శత్రువు నెరిరించవలసివస్తే లిచ్చవీకాంతలమైన మనకి అంబాపాలి తయారుచేసిన ఈ కోమలకర కమలము లేపాటి వుపకరిస్తాయో యోచించండి. ఈ మృదు హస్తములు బల్లెమును పట్టగలవా? కృపాణాన్ని త్రిప్పగలవా? చాలు తాకిడికి తట్టుకొనగలవేమో చెప్పండి? అప్పట్ను మనకరకమలాలు నిర్దళకాలవటంలో సందేహం లేదు. కాని, సోదరి రోహిణి చేతులో? మీరిప్పుడు మాచిన యీ కఠిన కర్మశ హస్తాలే నూరుమంది బింబిసారులపెట్టుయిన పారశీకచక్రవర్తి మద-అహంకారాలను పటాపంచలు గావించాయి. కాబట్టి నేను మీయందరికి చెప్పేదేమంటే - అంబాపాలి ననుకరించి తయారుచేసికొన్న మృదుహస్తాలకు స్వస్తి చెప్పండి. అవి అతి ప్రీతి. మనకి లిచ్చనియాణులకు యోగ్యమైన చేతులేకావాలి. రోహిణిని అట్టిచేతులే. ఆమెను నేను కలసికొని ఐదురోజులు మాత్రమే అయింది! కాని, మేము ఎన్నో జన్మలనుంచి అక్కచెల్లెళ్లమా అనిపిస్తోంది. నా చేతులుకూడ రోహిణిహస్తాలను పోలివుండటం నిజంగా నా అదృష్టమే. సింహ, మనోరథులు కృపాణధారులై రణరంగంలోకి వెళ్ళేటప్పుడు మేమిద్దరంకూడ కరవాలములను చేబట్టి నిశ్చయించుకున్నాము. సోదరిమణులారా! మీరుకూడ భద్రధారిణులు కాగోరుతున్నారా? మీ వుద్దేశ్యమేమిటో చెప్పండి."

పెక్కుమంది "అవును, మేముకూడ కత్తిచేతపట్టుతాం" అన్నారు.

భామ - "అట్లయితే ముందుగా మీ చేతుల్లో పరివర్తనం తీసుకురాండి. నేనీ సంగతి కోమలకరపల్లవములవారికే చెపుతున్నాను. మార్పు తెచ్చుకొనే వుపాయంకూడ చెపుతున్నాను. చేతులను గట్టిపర్చే పనులు - దంచటము, విసరుట, వంట చేయుట మున్నగువాటిని కేవలం దాసీలకే వదలకండి. చాలు, బల్లెము, కత్తి, ధనుస్సులతో ప్రతి నిత్యము ఆభ్యాసంచెయ్యండి. పొలాల్లోకి వెళ్ళి గొడ్డలి, పలుగు, పొరలతో పని చెయ్యండి. ఎండలో తిరగటం అవలవాటు చేసుకోండి. నాట్యము, ఇతర క్రీడలతో కొవ్వను కరిగించుకోండి. ఇవాళ నేను చాలా దూరం చెప్పుకొచ్చాను. ఇందుకు నన్ను క్షమించండి. ఇక ఆనందోత్సవం ప్రారంభించుదాము."

తరువాత మాంసపుదాకలు, సురాభాండములు తేబడ్డాయి. మధ్య మధ్య మధువానుతూ మాంసం నములుతున్నారు.

“ఒదినా! నువ్వుకూడ తాగు” నేను భామతో అన్నాను.

“తాగుతాతే”.

“మరి గ్లాసు తెచ్చుకో”.

“ఇంకో పెందుకు? నీ గ్లాసుతో తాగుతాతే”.

“నా గ్లాసుతోనా?”

“అనువు, దానితోనే నీ పెదవుల స్పర్శచే దానిలోని మరీ మసురంగా ఉంటుంది”

నాకు బలే అనుమానం కలిగింది. భామ గంభీరోపన్యాసం ముగియుటతో నేను బ్రతికిపోయాననుకొన్నాను; కాని భామ మాటల్తో నా మీదకేదో తెచ్చి పెడుతుందనుకున్నాను. నేను మిన్నకుండటం మాచి భామ అన్నది.

“ఏ, మరదీ! నీ సరసనచేరి ఒక్కగుక్క సురాపానం చెయ్యటానిక్కూడా నీ యీ వదిన కథికారం లేదా?”

ఆమె తరుణీమండలి నుద్దేశించి “సోదరీమణులారా! విన్నారా? తనతో కలిసి కొంచెం మధురసం పీల్చటానికే మరది ఒప్పుకోవటంలేదు. ఇది బొత్తిగా దురన్యాయమని నా అభిప్రాయం.”

శ్యామ - (పచ్చని కనుకొలకుల్లో ఎరుపు పరుగెత్తింది.) “అవునక్కా! ఇది దురన్యాయమే. సింహాకుమారునికి బాంబునుంచీ అన్యాయం చేసే అలవాటుంది. ఈయన ఎందరెందరి హృదయాలనో నొప్పించాడు. నామట్టుకు నేను మామిడితోపులో యీయనతో చెట్టపట్టాలు వేసుకొని తిరిగినదానికి అంటుందీ? నన్నెత్తుకొని పంటబోడు లెన్నిసార్లు దాటించాడో! మేము ఒకటగా నృత్యము చేసినదానికి లెక్కలేదు. నన్ను అలింగనం చేసికొని పెట్టిన ముద్దులెన్నో చెప్ప గలను? ఇంతేనా? - ‘శ్యామా! నా హృదయంలో నీ కొక్కదానికే స్థానము’దని యెన్నిపర్యాయాలో చెప్పి నమ్మించాడు. నువ్వుచెప్పక్కా! సింహుడు తన మాటతప్పి నాకు అన్యాయం చేశాడంటావా లేదా?”

“ఇంతా అంతానా? సొంతం అన్యాయమే” అంది భామ.

“మరిందుకు శిక్షేమిటి?”

“మరదీ! ఒంటికాలుమీద నుంచొని చేతులు బోడించి శ్యామని క్షమాపణ వేడుకో. లేకపోతే—” కొంచెమాగి “ఇది పారసీక సైన్యంకాదు; విచ్ఛిన్నయాణుల సేన. ఏకాకివైన నీ కేగతి పడుతుందో వూహించుకో.”

చప్పున నల్గురు యువతులవచ్చి నా చేతులు పట్టుకున్నారు. ఒకామె నా కాలెత్తి పట్టుకొని “ఊ, క్షమాపణ కోరుకో” అంది.

“నాగుచేస్తే సహించం. ఇది మా సేనానాయకి ఆజ్ఞ. క్షమాభిక్ష వేడుకో” అన్నది మరొక యువతి.

నేను రోహిణివంక చూచాను. ఆమె నవ్వుతూ మోము ప్రక్కకు త్రిప్పుతుంది. అప్పుడు నేను “సరే, మీరు చెప్పినట్టే క్షమాపణ కోరుతా” నన్నాను.

క్యామ నా దరి కొచ్చి కూచుంది. చేను ఆయువకులు చెప్పినమాట లుచ్చరించి క్షమాపణ కోరాను.

అంతట నోరు పెద్దదిగా చేసేకొని ఉప అన్నది—“ఓభీ భామా? నా క్కూడ న్యాయం చెయ్యి. ఇది ఎన్నాళ్ళనాటి సంగతో, సరిగా హైపకంలేదు. నేనూ, సింహుడూ పీకారుచేస్తున్నాము. అప్పుడు సింహుడు ‘ఉష! నవ్వు యిదు ముద్దులియ్యి. తర్వాత నేను బదులు తీర్చివేస్తానన్నాడు. నీయన్న ముద్దు పెట్టుకోనిచ్చి యెన్నాళ్ళయిందో, కాని, యింతవరకు నాకాబాకీ ముట్టలేదు.”

భామ నన్నడిగింది—“ఏం! నిజమేనా?”

“అది చిన్ననాటిసంగతి ఒదినా! మే మప్పుడు నాలుగైదేళ్ల వాళ్లమై యుంటాము.”

“అంటే అప్పు చాలాకాలంనాటిదని నీవూ అంగీకరించావన్నమాట. అయితే వడ్డీ చాలా పెరిగివుంటుంది.”

“అయితే?”

“అయితే ఏమిటి? ఉపకు నిన్నిప్పుడు పదిసార్లు ముద్దు పెట్టుకోటానికి హక్కుంది. మన రాజ్యంలో వడ్డీ అసలుకు రెట్టింపుకంటే మించకూడదుగా. సరే, ఉష, నీ బాకీ వసూలు చేసికో” అన్నది భామ.

మళ్ళీ నలుగురు పడుచులు నా చేతులు గట్టిగా పట్టుకోగా, ఉప విదుసార్లు నా చెక్కిళ్ళని ముద్దు పెట్టుతుంది. అప్పుడు నా భయం ఎక్కువయింది. ఈ విధంగా పాత అప్పులన్నీ తీర్చవలసివస్తే నా జీవితమంతా ఋణ తీర్మానంతోనే సరిపోతుంది.

భామ మరల బిగ్గరగా చెప్పింది—“సఖులారా! భామ న్యాయ పీఠాన్నధిష్టించి వుండేది ఈవాళమాత్రమే. నీళ్లకు నీళ్ళు, పాలకు పాలుగా న్యాయం జరగాలంటే మీ మీ ఫిర్యాదులను వేడే చెప్పకోండి.”

రమ తన ఫిర్యాదును చెప్పబోతూండగా బయటనుంచి వాయిద్యాల ధ్వని వినవచ్చింది. అంతలో ఒక దాని వచ్చి నృత్యవిలాసార్థం అందరూ వచ్చేకారనీ, తక్షణమయివచ్చిన యువకులుకూడ అరుదెంచినారని చెప్పింది. భామ ఆకస్మికంగా “సోదరీమణులారా! నృత్యకాలం - ” అని చెపుతూంటే ‘బ్రతుకు జీవుడా!’ అనుకొన్నాను. నేను, రోహిణి, భామ కలిసి మా ముందున్న మాంసాన్ని అవజేళాము. రెండు మూడు గ్లాసుల నురను గొంతులో గుమ్మరించుకొని అక్కణ్ణించి నిగ్గమించాము.

నాట్యమందిరం పిన్నిగారింటికి దాపులోనే వుంది. అక్కడికి పోయి చూడగా వైకాలిలోని లిచ్చిన యువతీ-యువకులుగాతా వచ్చియున్నారు. వారిలో నా బాల్యమిత్రు లనేకులున్నారు. వారందరినీ అక్కడ చూడగలిగినందుకు నే నపరిమితానంద మనుభవించాను. ఎనిమిది, పది సంవత్సరాల వయస్సులో వాళ్ళను విడిచి వెళ్ళాను. ఇప్పుడందరూ పెద్దవాండ్రయి దుక్కజ్జావున్నారు. రివాజు ననుసరించి నేనా నాడు కోహిణితోనే నృత్యంచెయ్యాలి. వైకాలి అందాలరాణి-క్షేమ - నా మిత్రుడు కపలుని తన జతగా ఎంచుకుంది. సమాహ నాట్యం, జంటనృత్యం మొదలైనవి ఒకటొకటిగా సాగుతున్నాయి. నాటి నృత్యంలో వైకాలియందేగాక వజ్రదేశం మొత్తంమీద పేర్వడసిన యువతీ - యువకులు పట్టాన్నారు; మరి వారి నృత్యాన్నిగూర్చి నేను ప్రత్యేకంగా ప్రశంసించట మెందుకు?

అలసిపోయినవారు పోయి కూచుంటూంటే కొత్త జోళ్లు రంగంలోకి వచ్చే వారు. విశ్రాంతి సమయంలో సేవించేందుకు మధు - మాంసాలను పంచాయతీయే ఏర్పాటు చేసింది. ఆ నృత్యమహోత్సవం ముఖ్యంగా తక్షశిల నుంచి వచ్చిన అతిథుల గౌరవాధ్యం ఏర్పాటుచేయబడింది.

మే మిద్దరము మా బసకు మగిడి వచ్చునప్పటి కిం కెంతో ప్రాధులేదు.

14. లిచ్చవీ అభిషేకము

నా మారుతితండ్రి గణసంస్థ (పార్లమెంటులో)లో సభ్యుడు. ఆయన మరణించినందున యేర్పడ్డ ఖాళీస్థానంలో మరొకరిని యెన్నుకోవల్సి వచ్చింది. మా వంశంలోని పెద్దలంతా నన్నే ప్రతినిధిగా నిలబడమని ప్రోత్సహించారు; మా పినతండ్రి కొడుకు—అజిత్ కి పంచాయతీ (గణసంస్థ)లో సభ్యత్వం సంపాదించాలని మహా ఉబలాటంగా వుంది. మా వంశంలో అతనికే యెక్కువగా భూములు, పశువులు వున్నాయి. అందుచే తనకే సభ్యత్వం పొందే అవ్వత కలదని మా అజిత్ ఉద్దేశం. మాలో అభిప్రాయభేద మున్నందున గణసంస్థ యెన్నిక జరుపవలసి వచ్చింది. నేను యెన్నికకు నిలబడకుండా తప్పుకోవాలనుకున్నాను; కాని, గణపతి (పంచాయతీ ప్రభుత్వాధ్యక్షుడు), సైన్యాధిపతి మా పంచాయతీ రాజ్యాన్ని ప్రమాద మెదుక్కొనబోతున్న ఆ విషమస్థితిలో సభ్యుడుగా వుండ నిరాకరించటం స్వాధ్యత్యాగం కాదనీ, లిచ్చవీకర్తవ్య విముఖుడనుకావటమేననీ నిఘోరంగా మాట్లాడసాగారు. తప్పనిసరియై తుదకు నేను అభ్యర్థిగా నిలబడటానికి ఒప్పుకోవలసివచ్చింది. అజిత్ తి అనేకమంది చెప్పిచూచారు; కాని, అతను 'ససేమిరా' అన్నాడు. తన మామ సేనాపతీ, పలుకుబడిగల యితరులూ రమ్మబలుపరుస్తారనీ, పేదవాడనైన నాతో పోటీలో తనకు జయం ధృవమనీ అరిచికి పూర్తి విశ్వాసం.

ఒకరోజున సంస్థాగారంలో గణసంస్థ సమావేశమయింది. పిన్ని, అమ్మ, రోహిణిహూడ ప్రేక్షకులుగా వచ్చారు. సమావేశ కార్యక్రమా న్నారంభించుతూ గణపతి నునందు డిల్లా చెప్పాడు.

“గౌరవసభ్యులారా! నేటి సమావేశానికి కారణం మీకు తెలుసు. ఖాళీఅయిన స్థానంకే సభ్యత్వస్థానానికి ప్రతినిధిని యెన్నుకోవలసివుంది. ఎన్నికకు నిలబడ్డ అభ్యర్థులపేర్లు చెప్పేముందు నేనొక విజ్ఞప్తి చేయవలచాను. మనమీది కొక అవాంఛితంవచ్చి పడబోతోంది. మనం దాన్ని దృష్టిలోవుంచుకొనే యే ఒక్కఅడుగునా ముందుకయ్యాలి. మనం మన గణసంస్థను దృఢతరము, శక్తివంతము గావించుకొనే విషయా న్నెప్పుడూ విస్మరించకూడదు.”

“గౌరవ సభ్యులారా! ఎన్నికకు నిలబడిన అభ్యర్థులపేర్లు రెండు. ఒకటి సింహుడు, రెండు అజిత్. ఇద్దరూ స్థానంకీకులే. వీరిలో ఒక్కరినిమాత్రం మన మెంచుకోవాలి. ఈ సభాసదులెల్లరూ ఏకపక్షంలో వున్నారో లేక

ద్వివిధాభిప్రాయాలు కల్గివున్నాలో నేను ముందు తెలుసుకో గోరుతున్నాను. చిరంజీవి సింహనిపక్షం వహించగోరేవారు 'వున్నాం' అని చెప్పండి." అనగానే నలుగడలనుండి 'వున్నాం' 'వున్నాం' అన్న కేకలు వినిపించాయి. తర్వాత అట్లే అజిత్ నికోరే సభ్యులనుగూర్చి అద్దగా మొదటికంటే తక్కువే అయినా అన్ని వేపులనుంచి 'వున్నా'మన్న కంఠధ్వను విసవచ్చివై. అంతట అధ్యక్షుడు మళ్ళి చెప్పాడు.

"గౌరవ సభ్యులారా ! మీలో అభ్యర్థి లిరువరిని కోరేవారూ వున్నట్టు తేలిపోయింది. కాబట్టి యిప్పుడు ఒక సమ్మతి నూచక శాస్త్రశలాకలను (చువ్వలు) చేపట్టించక తప్పదు. ముందుగా యీ సమావేశానికి ఎంతమంది గణసంస్థ సభ్యులు వచ్చారో మన గణకునిద్వారా వినగోరుతున్నాను."

గణకుడు హాజరైన సభ్యుల సంఖ్య 812 అని చెప్పాడు.

గణపతి— "వజ్జిదేశంలోవున్న ప్రతి సభ్యునికి నేటి యీ సమావేశ నూచన అందజేయబడింది. కాబట్టి, గౌరవ సభ్యులారా ! ఇక్కడికి హాజరుకాగల సభ్యులందరూ వచ్చారు. ప్రస్తుతం హాజరైన గణసంస్థ సభ్యుల్లో వున్నాడు లెవరూ లేరనుకొంటాను; కాక, ఉన్నట్టుయితే ప్రక్కనున్న సభ్యులు నాకు తెలి పెదరుగాక !" కొంచె మిగి "ఎవరూ మాట్లాడనందున యిందున్నాడు లెవరూ లేరనే అభిప్రాయపడుతున్నాను. మధ్యపాసంచే మితిల్లిన వా రెవరై నా వుంటే ప్రక్కనున్న సభ్యులూ వివరం చెప్పండి" మళ్ళి అగి "ఎవరూ మాట్లాడ నందున తాగి కై పెక్కి వున్న వా రెవరూ లేనట్టే భావింతున్నాను" అని రెండు కర్ర చువ్వలను చేతితో ఎత్తి పుచ్చుకొని "గౌరవ సభ్యులారా ! ఈ ఎరుపు నలుపు చువ్వలలో ఎర్రది 'జై' నడటానికి అంటే అంగీకారానికీ, నల్లటిది 'కాద'న టానికి అంటే అనంగీకారం తెలుపడానికీను. చువ్వలు పంచిపెట్టేవారు రెండు ప్రత్యేక బుట్టలతో చెరి 812 చువ్వలు మీ వద్దకు తీసుకొస్తారు. నేను పేర్లన్న అభ్యర్థికి అనుకూలంగానో ప్రతికూలంగానో మీ యిచ్చానుసారం అందుకు నిర్ణ యింపబడిన రంగు చువ్వలను తీసుకోండి. రెండో అభ్యర్థి పేరు చెప్పినపుడు కూడ అల్లాగే తీసుకోండి. ఏ ఒక్కరూ ఒకటికి మించి ఎక్కువ చువ్వలను తీసుకోకూడదు. ఎక్కడైనా బుట్టలోనుంచి జారి చువ్వలు క్రిందపడితే చూచిన వారు చువ్వలను పంచేవారికి అందజేయండి."

"గౌరవ సభ్యులారా ! ఇదివరకు మన సమావేశాల్లో శలాకులను పంచు తూండిన పదిమందే యిప్పుడూ పంచుతారు. వారిలో ఎవరియోదైనా ఎవరి కేమాత్రం అవిశ్వాసమున్నా చెప్పివేయండి. ఆక్షేపణ లేకపోతే మానం వహించండి.....రెండోసారి అడుగుతున్నాను. చువ్వలను పంచేవారిలో ఎవరి యోదైనా విశ్వాసం లేకపోతే చెప్పండి. అందరియందు నమ్మకముంటే మాట్లాడ సక్కిరలేదు.....మూడో పర్యాయం మళ్ళి అడుగుతున్నాను. ఎవరికైనా

అనుమాన మంటే చెప్పండి. అనుమానం లేకపోతే మానం చాల్చండి.”.....
గౌరవసభ్యులందరూ మానముద్ర వహించినందున చువ్వలనుపంచే పదిమంది
యందు గణసంస్థకు పూర్తి విశ్వాసం వున్నట్లు నిర్ణయించుతున్నాను.”

“గౌరవ సభ్యులారా! వినండి, నేను ముందు చిరంజీవి సింహుని పేరు మీ
ముందుంచుతున్నాను. చువ్వలను పంచేవారు మీ మధ్య కొచ్చారు. వారుమీలో
ప్రతిఒకరిచెంతకు చువ్వలను తెస్తారు. అందరూ తమ తమ స్థానాల్లోనే కూచొని
వుండండి. చిరంజీవి సింహునికి ఓటివ్వదలచినవారు తలొక ఎర్రచువ్వను తీసి
కొండి వ్యతిరేకించగోరేవారు నల్లచువ్వలను పుచ్చుకొండి. ఇకమీరు నిశ్చయంగా
చువ్వలను గ్రహింతురుగాక. ఎవరికైనా ఏదేని సందేహంకల్గిన యెడల చువ్వలను
పంచువారి చెవిలో అడుగవచ్చును.”

చువ్వలను పంచేవారు రెండు రంగుల చువ్వలు రెండు ప్రత్యేక బుట్టలలో
తీసుకెళ్లి ప్రతి సభ్యునిముందు పెడుతూ పెడుతూంటే సభ్యులు తమ కిష్టమైన
రంగుచువ్వలను తీసుకున్నారు. పంచటం పూర్తి అయిన తర్వాత పంచేవారు
గణపతి వద్దకు చేరుకున్నారు. అప్పుడు గణపతి చెప్పాడు - “గౌరవ సభ్యులారా!
సమ్మతులను (ఓట్లు) నూచించే చువ్వలు పంచబడినవి. ఎవరికైనా చువ్వ అందక
పోయినా, ఒకటికి మించి ముట్టినా, యింకే పొరబాటు వాటిల్లినా తెలుపగోరు
తున్నాను. ఏ ఆక్షేపణాలేనివారు మొదలకుండ కూచొనివుండండి. రెండోసారి
కూడా అడుగుతున్నాను...మాడో తడవకూడాను...అందరూ మానంగా వున్నం
నున ఎల్లరికి చువ్వ లందినట్లే భావించుతున్నాను.”

అప్పుడు గణపతి తిరిగి తేబడిన బుట్టలలోని చువ్వలను విడివిడిగా లెక్క
పెట్టాడు. ఎర్రచువ్వలయిదున్ను, నల్లటిచువ్వలు 867 న్నూ మిగిలివున్నై.
గణపతి యిట్లా ప్రకటించాడు - “గౌరవసభ్యులారా! ఇప్పుడు నావద్ద అయిదు
ఎర్రటివి, ఎనిమిదివందల అరవయ్యేడు నల్లటిచువ్వలు మిగిలివున్నై. అంటే
మీలో 867 మంది తమ సమ్మతులను చిరంజీవి సింహునికి అనుకూలంగా
యిచ్చారు. అయిదుగురు వ్యతిరేకాభిప్రాయాన్ని తెలిపారు. తటస్థంగా ఒక్కరూ
లేరు. ఇక మీ చెంతకొచ్చినవారికి చువ్వలను తిరిగి యిచ్చివేయండి.”

చువ్వలన్నీ తేబడినవిదప మళ్ళీ అన్నిటినీ లెక్కపెట్టి బుట్టలలో పెట్టారు.
గణపతి మరల చెప్పాడు - “గౌరవసభ్యులారా! వినడు; నే నిప్పుడు చిరంజీవి
అజిత్ ను మీముందు కేర్కొంటున్నాను. అజిత్ కి అనుకూల సమ్మతినీయ
గోరేవారు ఎర్రటిచువ్వలను, అసమ్మతి తెలుపదలించువారు నల్లటిచువ్వలను
తీసుకొండి.....”

తిరిగి తేబడ్డ చువ్వలను లెక్కించగా యెర్రవి 872 అట్లాగే వున్నై.
నల్లటివి సొంతంఅయిపోయి ఖాళీబుట్టమాత్రమే మిగిలింది. గణపతి మళ్ళీ
ప్రకటించాడు,

“గౌరవ సభ్యులారా! నల్లటి చువ్వ ఒక్కటి నావద్దకు తిరిగిరాలేదు. ఎర్రటివి ఎనిమిదికందల డెబ్బై రెండు వున్నాయి. దీనిభావం మీలో ఒక్కరూ చిరంజీవి అజిత్ కి ఓటివ్వలేరన్నమాట.

“గౌరవ సభ్యులారా! చిరంజీవి సింహునికి, చిరంజీవి అజిత్ కి జరుపబడిన ఎన్నికలలో తేలిన చువ్వల లెఖ్కునుబట్టి మన గణసంస్థ చిరంజీవి సింహుని తన సభ్యునిగా స్వీకరించినట్లు నిర్ణయించుతున్నాను. గౌరవనీయులైన సభ్యులారా! మరి కొంచెంసేపు ఓషికతో వుండండి. నే నిప్పుడే కార్యనిర్వాహక వర్గంలో సంప్రదించి చిరంజీవి సింహుని అభిషేక తిథిని తెలియపరుస్తాను.”

గణపతి మంత్రాంగంలో ప్రక్కగదిలోకి వెళ్ళి అనతికాలంలోనే తిరిగివచ్చి “గౌరవసభ్యులారా! నేటి కయిదవరోజున చిరంజీవి సింహునికి అభిషేకం జరపటానికి నిశ్చయింపబడింది” అని చెప్పాడు.

సభామందిరమునుండి బయటికి రాగానే ముందుగా న న్నాలింగనంచేసి అభినందించింది అజిత్తుడే. “అన్నా సింహా! నీకు నా అభివందనాలు. యోగ్యునికే ఓట్లు లభించినందుకు నాకు చాల సంతోషంగావుంది” అన్నాడు.

నేనూ అతన్ని కాగలించుకొని కృతజ్ఞత తెలియజేశాను. నా ప్రక్కకొచ్చి నిలుచుడిన రోహిణికికూడ ‘ఒదినా, నీ కివే నా అభివందనా’ లన్న అజిత్ శిరాన్ని ఆమె ముద్దాడింది.

అజిత్ మళ్ళీ నాతో “అన్నా! ఇవాళ సాయంత్రం మీరు మా యింటికి రావాలి. అక్కడికి మన హాతవంశపు యువతీ-యువకు లంతా వస్తారు. నీ గౌరవార్థం నేను చేయబోతున్న ఆవిందుకు తక్షణిల సౌహార్దసంఘంవారినికూడ ఆహ్వానించుతాను” అని చెప్పాడు.

వెంటనే రోహిణి అందుకొని “మరి భామ అక్కయ్యో?” అనడిగింది.

“భామ హాతవంశపు పడతికాదు ఒదినా! అయినా నువ్వు చెప్పావు క్కాబట్టి యిప్పుడే ఆమెనుకూడ పిలుస్తాను. అయితే నన్నామె బారినుంచి కాపాడే భారం నీది నుమా!” అన్నాడు అజిత్.

“ఏమిటి! భామక్కయ్య మనుషుల ప్రాణం తీసేస్తుందా?” అన్నది రోహిణి నవ్వుతూ.

“ప్రాణంతీస్తే నయమే వదినా! భామ వుడికించి వుడికించి మరీ చంపుతుంది. దురదృష్టవశాత్తు నే నొకసారి ఆమెవుచ్చులో పడ్డవాడినే. నీ తోడు రోహిణీ! నీ మాట తీ సెయ్యలేకనే పిలుస్తున్నాను. మరి నువ్వు కాదనకుండా నన్నామె వాగ్బాణాల నుండి కాపాడాలి.”

“అల్లాగలే మరదీ!” అని రోహిణి అభయహస్త మిచ్చింది.

జనసమితి (గణసంస్థ) సభ్యులంతా నన్నభినందించారు. అభివందనా లందు కోవడంతోను, కాగలంతలతోను కోంతసేపు జరిగిపోయింది.

మేము యింటికి చేరుకొనేటప్పటికే భామవచ్చింది. ఆమె యెగిరి గంలేసి నావద్దకొచ్చింది. నాకు భయంవేసింది నాకప్పుడు భామనుగూర్చి అజితుడన్న మాటలు జ్ఞాపకంవచ్చినై. భామ నన్ను తన బాహువల్లరితో బంధించి నా లలాటము, కన్నోమలు, చెంపలమీద ఒకేవరసని ముద్దులు పెట్టింది. అప్పుడు నన్నొదిలి రోహిణిని చేరదీసుకొని హర్షాతిరేకంచే చెమ్మగిలిన నేత్రాలతో చూస్తూ ఆమెను ముద్దులాడింది. రోహిణి కళ్ళుకూడ చెమ్మగిలినై. ముందు భామే నోరు విప్పింది—

“రోహిణీ! ప్రియరోహిణీ!! నే నపరిమితానందంతో ఉబ్బి తబ్బిబ్బవుతున్నాను. గర్వపడుతున్నానుకూడాను. ఇంత అల్పవయస్సులో జనసమితిసభ్యులవగల్గినవారు చాల తక్కువగా వుంటారు. మన సింహుడు దాని కెంతైనా అర్హుడు. సరేగాని, రోహిణీ! అజిత్ నవ్వుతూ నీతో చెపుతున్నా డేవిటి?”

“నవ్వుతూ కాదక్కా! బిక్కమొగంతో.”

“అడేమిటో నేను వినవచ్చా?”

“నేను వినదగింది నువ్వు వినుచ్చునక్కా!”

భామ రోహిణీమోము ముద్దాడి “నీకు నాయందున్న విశ్వాసానికి ధన్యవాదాలు రోహిణీ!” నాకు తోబుట్టువు తెవరూలేరు భామక్కా! అందుకోసం నే నెంత తపించాను! స్నేహపాత్రురాలివి నువ్వొక సోదరివి దొరికావు. అలాంటి అక్కవు నీ ముందునాకు దానికి మెందుకు?” అంటూంటే రోహిణికళ్లు మెరిశాయి.

భామ రోహిణిని యెదకడుముకుంటూ, ఆనందబాష్పబిందువులు రాలుస్తూ అంది— “చెల్లీ! నువ్వెంత మంచిదానవే! నిన్ను కాస్తేపుమాడకపోతే నా మతి మతిలో వుండక, బాగుండటంలేదు. సొంతసోదరికైనా లభించని స్థానాన్ని నువ్వు నా హృదయంలో సంపాదించావు రోహిణీ!”

“అక్కా! నువ్వు అజిత్ ను గురించి అడిగావుకదా? అతడు నన్ను, సింహుని వాళ్లింటికి విందుకు ఆహ్వానించాడు. సాయంత్రం అక్కడ జ్ఞాతవంశ తరుణీ - తరుణులంతా సమావేశమవుతారట.”

“జ్ఞాతవంశంవాళ్ళు మాత్రమేనా?”

“అవును, అంతేనట. కాని, నువ్వు లేకుండా పెళ్లటానికి నేను అంగీకరించకే, నిజం అక్కయ్యా! నిన్ను కూడ పిలవమని నే నంటే పాప మతను బిత్తర పోయాడు.”

“ఏమిటి, బిత్తరపోయాడా?”

“మరే, నిన్ను పిలవటానికి ఒప్పుకున్నాడు; కాని, నీ నిశిత వాగ్జాలం నుంచి తన్ను నేను తప్పించాలట. అల్లాగేనని అభయదాన మిచ్చేవరకూ వదలేదుగా.”

“బలే మగాడివోయి అజిత్! భామ మాటలధాటికే తట్టుకోలేనివాడివి నువ్వు ఒక పురుషుడవే! అయితే - రోహిణీ! నువ్వు మాట యిచ్చావా?”

“ఇచ్చా నక్కా!”

“ఇస్, మాట జారకుండా వుంటే ఎంత బాగుండేది? ఆ మొనగాడు భామ చేతులు పట్టుకొని, బ్రతిమాలి పిలుచుకువెళ్ళకుండా యెళ్లా వుండేవాడో చూచేదాన్ని.”

“నిన్ను ఏలవడానికిముందుగా సరేనని, తర్వాత ప్రాధమ్యపడ్డాడు; అంచేత వాడైన మివ్వక తప్పలే దక్కా!”

అమ్మ, పిన్ని - యిద్దరూ సంతోషంగానేవున్నారు. వారు వేరేగదిలో దర్బారు సాగించారు. అక్కడ వృద్ధ లిచ్చవియాలులు వాకు పదవిలభించినందుకు సంతసాన్ని వెలిబుచ్చుతున్నారు. శూరసేనుడు (సోమపతి) నా రాక తెలిసి వుత్తర సరిహద్దునుంచి నేడే వచ్చాడు. మా మాటల సవ్వడి విని గబ గబ మాచెంత కొచ్చాడు. వెంట సోమ కూడవుంది. అతని నేత్రాలింకను జొత్తుళ్లా వుండటం వల్ల రాత్రంతా నిద్రలేకుండా ఎకాయెకీని ప్రయాణించేసి వచ్చినట్టు తెలుస్తూనే వుంది. కొంతసేపు నిద్రపోనిదే అత డేపనీ చేసేస్థితిలోలేడు. అయినా మావద్ద కొచ్చి రోహిణీలలాటం మీద ముద్దుపెట్టుకున్నాడు. నన్ను కాగలించుకొని “సింహా! నిన్ను చూచే దుకు ఎంత ఆత్రపడ్డాను! నిన్న వుదయం కబురు అందగానే ఆపశంగా బయలుదేరి వచ్చేశాము” అన్నాడు.

కుశలప్రశ్న లయిన తరువాత “శూరసేనా! వుత్తర సరిహద్దులో భయ మేమీ లేదుగద ?” అనడిగాను.

“లేదు, అక్కడ ఏనుగులు, ఖడ్గమృగాలు, సింహాలభయం మాత్రం వుంది. ఈ మధ్య రెండు ఏనుగుల్ని చంపాను. ఒక్కొక్క దంతం నాలుగుమూరల పొడుగుంది. వాడావుడిగా బయలుదేరటంవల్ల తేలేకపోయాను. వాటిని రోహిణీనినకి బహూకరిస్తాను.”

భామ మధ్యలో అందుకున్నది— “రోహిణీకా? సింహుని కేమీ లేదా? ఏమి టీ పక్షపాతం?”

శూరసేనుడు - “నేను వాటిని అన్నయ్యకే యిస్తే ‘ఏమిటి పురుష పక్ష పాత బుద్ధి’ అని భామ యెత్తిపాడవదూ?”

భామ— “రోహిణీకి దంతాలు సమర్పించుకొని ఉత్తిచేతులు సింహునికి చూపిస్తావా?”

శూర— “ఉత్తిచేతులేం కర్మం! అన్నయ్యకోసం ఖడ్గమృగ చర్మాలతో దాలులు తయారవుతున్నై. ఒకటి కాదు, ఆరు.”

భామ— ఏమయ్యో మరదీ! మీ వదినకి నున్నేనన్నమాట? నా వేలాది ముద్దులు వృధా అయినట్టేనా?”

“మరి, ఒదినా! యీసారి ఒక్క ముద్దయినా యిచ్చావు నాకు?”

భామ వెంటనే శూరసేనుని మెడకు పెనవేసుకొని ముద్దుమీద ముద్దెట్టి అన్నది— “ఇదిగో, సరేనా మరదీ! యిక చెప్ప.”

శూరసేనుడు చప్పున తన కంచుకములో దాచిపెట్టిన దంతపుఒరలోనుంచి కరవాలాన్నిలాగి భామచేతి కందిచ్చాడు. ఆమె మ్రోలమోకాళ్ళమీద వొంగి కైమాడ్చి అన్నాడు—దేవీ! ఈ దాసుని కాన్క స్వీకరించు. నా బాహువులకు పుష్టిని ప్రసాదించువు గాక!”

భామ ఖడ్గాన్ని చూచుకొని ప్రభుల్లవదనంతో “ఇష్టసిద్ధిరస్తు! శూరసేన! నీ ఆరాధ్యదేవి నిన్ను నిలబడమని ఆదేశించుతోంది. తనివితీర ముద్దాడవచ్చని వరమిస్తోంది.”

శూరసేనుడు చివ్వునలేచి ముద్దులతో భామచెక్కిళ్ళ నెరుపెక్కించాడు. అప్పుడందరు ఒరపైన చెక్కబడివున్న చిత్రాలను శ్రద్ధతో చూడసాగాడు. ఒరకొకప్రక్కన అడవియేనుగులగుంపు చిత్రింపబడింది. అందు పెద్దదంతాలున్న గజసద్దారును చిత్రించుటలో చిత్రకళానైపుణ్యము అత్యద్భుతంగా ప్రదర్శింపబడింది. రెండోవేపున చెట్లవెనకాల సింహాలజంట తమ రెండుకూనలతో వున్నట్టు చిత్రింపబడింది. ఆడసింహం పడుకొనివుంది. మగది నాలుకతో ప్రియురాలి చెవుల్ని నాకుతోంది. కూనలు తల్లితోకతో ఆడుకుంటున్నాయి. భామ తదేకంగా కొంతసేపుమాచి “మరదీ, శూరసేనా! నిశితకృపాణము, చక్కని ఒరను బహూకరించినందుకు నీకివే నా కృతజ్ఞతావందనాలు” అని శూరసేనుని కళ్ళలోకి చూస్తూ “మిగతావారి కింతవరకు నోటిమాటలతోనే సరిపెట్టావు; కాని, —మరదీ! ఈ సుందరఖడ్గాన్ని కాన్కగా యిచ్చి నీకు భామ ముద్దులని దొంతప్రీతి బుజువుచేసుకున్నావు” అంది మందహాసంచేస్తూ.

• “ఇక్కడ వివీలకుంతలాలకు, సుందర శత్రులకు వున్న గౌరవమేగా వదినా! ఇందులో నేను చేసిన దేముంది?”

“నువు తాత్సారం చేశావు మరదీ! లేకుంటే నాయీ కేశపాశంతో మనూనికాక నిన్నే కట్టివేసేదాన్ని.”

“కాదు వదినా! నేను నీ సిగలో చిక్కుకొనే వున్నాను.”

“అట్లాగా! నాకు తెలియకుండానే?”

“పురుగులు దీపానికి చెప్పి వెళ్లిపడతయ్యా?”

“అక్కడ పెద్దపురుగు పడి మాడి కమురుకంపు గుప్పుమంటూండగా కూడానా?”

“క్రిమి - కీటకాలకు కల్లూ చెవులూ మండవ్ వదినా! వాటికుండేది మన సొక్కటే.”

భామ శూరసేనుని మరొకసారి ముద్దు పెట్టుకుంది. శూరసేనుడు తనకు తగిన జోడని తలుస్తూన్నట్టు మెరిసిపోతున్న ఆమెకళ్లు, అరుణవర్ణందాల్చిన కపోలాలు ద్యోతకం చేస్తున్నాయి.

మేమా సాయంత్రం అజిత్ యింటికి వెళ్లి జ్ఞాతమిత్ర యువతీ యువకుల సమ్మేళనంలో పాల్గొన్నాము. అక్కడకూడ పాన - గాన - నృత్యాలున్నవి. ఆ వేళ అక్కడ జరిగిన ఒక విషయమాత్రం జ్ఞాపకంవుంది. సంభాషణ సందర్భంలో ఎవరో జైనమత ప్రవక్తనుగూర్చి ప్రస్తావించారు. నేనదివిని ఆ మత ప్రవక్తకునిగూర్చి వివరాలడిగాను.

అజిత్ చెప్పాడు— “మన వంశంలోనే పుట్టి సాధువైనాడని”.

నేను— “మన వంశీయుడా? నాకు తెలియనే తెలియనే!”

అజిత్—“యిప్పుడాయనతపో - తేజాసు గురించి వజ్ఞదేశమండేగాక అన్యత్రకూడ కీర్తి వ్యాపించింది.”

నేను— “నీ వాయువు మాచావా అజిత్?”

అజిత్—మాడక్కే? చాలసార్లు దర్శించాను. నిరుడు యిక్కడ మహా వనంలో నాలుగు నెలలు మకాంవేశారు.”

నేను—“మంచి తేజోవంతుడాయే?”

అజిత్—“తేజస్సోగీజస్సో నేనెరుగను; గ్రీష్మ, శీత, వర్ష ఋతువులన్నిటి లోను ఆయన దిసమొలతోనే వుండటం మాత్రం నాకు తెలుసు.”

రోహిణి—“దిసమొలతో! స్త్రీల ముందీకూడానా?”

అజిత్—“అవును వదినా! వస్త్రసీనున్ని నిగ్రంధు లంటారు. నేను కోపం పట్టలేక ఆయనగొంతు నులిమెయ్యాలని రెండుదఫాలు వెళ్ళాను; కాని, ఆ అంగ మొలమాచి సిగ్గుతో నా తల దించుకుపోయింది.”

రోహిణి—నిజమేనా మరదీ! ఏ పురుషుడుమాత్రం సిగ్గు విడిచి అల్లా వుండగలడా?”

అజిత్—“మరి చాన్నీ మన మార్గ లెందరో తపో—తేజ మని మెచ్చు కుంటున్నారు.”

రోహిణి—“దిసమొలతత్వం మాత్రమేనా, వారిలో యింకేదైనా విశేషం వుందా?”

అజిత్—“నాకు తెలియను, తెలుసుకోవాలని ప్రయత్నించను కూడాను. వారి దిసమొల తత్వంతోనే నేను సంతృప్తి చెందాను. ఏ సోదరా సుభద్రా! నువ్వు నిగంతుల ప్రియశిష్యుడవయ్యావుగా, వదిన కా వివరాలన్నీ చెప్పు.”

సుభద్రుడు—“అజిత్! నీలో ధార్మిక విషయ వాసనే శూన్యం. సాధు సత్తములను దుయ్యబట్టడం మాత్రం నీ కిష్టం.”

అజిత్ — “సాధుల సంగతి వద్దులే నుభద్రా! మీ వర్తమాన మహావీరుని గురించి వదినకు చెప్పుమా. ఆవిడ అమాయకురాలు కాదని నీకే తెలుస్తుందిలే.”

నుభ — “అయితే నిగంత శిష్యులు శుద్ధ మూర్ఖులనేగా నీ అభిప్రాయం?”

అజిత్ — “సిగ్గు శరమూ లేనివాళ్ళని కూడాను.”

నుభద్రుడు — చలిలో, ఎండలో నువ్వు రీతిని దిస మొలతో వుండగలవా?”

అజిత్ — “ఆ పనికి నే నెందుకు? నా ఆవులూ, పందులూ మొండి మొలతోనే వుంటున్నై!”

నుభద్రుని మొహం కోపంతో జేచురించింది. అజిత్ నవ్వుతూ అతని భుజమ్మీద చెయ్యేసి అన్నాడు — “సోదరా నుభద్రా! నన్ను నాస్తికుడంటూనే వున్నావుగా. మహావీరుడు జ్ఞాతృ వంశం వాడయినా, నీ ఉపన్యాసం విన్నా నాకాయనయందు భక్తి కుదరటంకల్ల; అయితే నీ భక్తిని ఆక్షేపించటం ఉచితం కాదని ఒప్పుకుంటాను. ఇందుకు నన్ను త్సమించి వదిన జ్ఞాసను పోగొట్టు”.

అజితుని వాగ్ధోరణి భామకు ముదము గూర్చినట్టు గమనించాను. నుభద్రుడు రోహిణికి నిగంతపురాణం చెపుతూంటే, భామ అజితుని చేయి నొక్కి, చెవిలో “శభాష్! బలే చక్కగా అంటించావు మాటలు. ఈ జైనుల పని బాగా పట్టావు!” అన్నది.

అంతవరకూ భామనుచూచి బెదురుతూన్న అజిత్ ఆమెపరివర్తనంగాంచి సంతృప్తిచెంది, కృతజ్ఞతను తెలిపాడు చూపుల్తో.

నుభద్రుడు — “గాంధారపడతీ! దిసమొలతత్వం జైనుల తపస్సులో ఒక భాగమే. తపస్సు లన్నింటిలోకి కారీరకతపస్సే గొప్పది. పాపవిముక్తులు కావటాని కిది మహోపాయము. దేహాన్ని రెండబెట్టి, కష్టపెట్టుటవ్వారా వెనుకటి పాపాలన్నీ హరించుతాయి. జన్మ, జన్మాలకుంచి పేరుకున్న పాపాలను పోగొట్టుకోసినదే కాశ్వత సుఖాన్ని పొందలేము. అందుకల్లనే మహావీరుడు ‘శిష్యులారా! జన్మ - జన్మాంతరపాపాలను పారద్రోలేందుకు దేహాన్ని తపింపజేయండి. శీత, తాపాలను సహించండి. అనశనవ్రత మాచరించండి’ అని సెలవిచ్చారు.

రోహిణి — “నిరాహారమా?”

నుభద్రుడు — “అవును, నిరాహారమే. భగవాన్ మహావీరుని శిష్యులు, శిష్యురాండ్రలో అనేకమంది నలభై యాభైరోజుల పర్యంతం ఉపవాసంచేస్తూంటారు. అంతేకాదు, ఆజన్మ అనశనవ్రతమూని జీవితాలనే చాలించినవారు కూడ వున్నారు. ఆరీతిని తమ పాత — కొత్త పాపాలనుండి విముక్తులయ్యారు. ఈ మార్గం దుర్గమమేకాక కష్టసాధ్యంకూడాను. మరి నుఖంతో నుఖప్రాప్తి కాదుగా. అమ్మాయ్! నుఖప్రాప్తికిముందు దుఃఖ పర్వతాలనేకం దాటాలి. మన సర్వ దుఃఖాలకు పాపాలే కారణం. వాటిని మారంచేసుకోటానికే కాయాన్ని కష్ట

పెట్టాలి. దుఃఖాన్నుంచి తప్పించుకుంటానికి యెట్టి ఊద్ర ప్రాణులవైనా హింసించడం మానుకోవాలి."

రోహిణి—“అతి ఊద్రప్రాణులంటే ఏవని మీ వుద్దేశం?”

సుభద్రుడు—“భగవాన్ మహావీరుడు సర్వజ్ఞులూ, సర్వదర్శులూను. గతంలో జరిగిందీ, యిప్పుడు జరుగుతున్నదీ, ముందు జరుగనున్నదీ—యిం దాయనకు తెలియని దేదీ లేదు. ఆయనకు నడుస్తున్నా, కూచున్నా, నిద్రలోనూ, జాగ్రదావస్థలోకూడ సర్వం తెలుసు. మనకు యెరుక లేనివన్నీ సర్వజ్ఞులు, సర్వదర్శి అయిన మహావీర భగవాను డెరుగును. స్థూలంగాను సూక్ష్మంగాను కనపడే ఏనుగులు, చీమల్నేకాదు; నీరు, గాలి, అగ్ని, భూమియందుండే ఏ ఊద్రప్రాణినీ హింసచేయరాదని ఆయన శిష్యుల కుపదేశించారు. అసలు నీరు కూడ ఏకేంద్రియజీవమని చెప్పారు. మనకి తెలియకుండానే అనుక్షణము యెంత జీవహింస జరుగుతున్నదో కోడలా?”

రోహిణి—“ఎంతని చెప్పగలం? అస లాలోచించటానికే శక్యంకాదు."

సుభద్రుడు—“అందువల్లనే భగవాన్ మహావీరుడు మనం వూరి పీల్చటంలోకూడ అంతులేని పాపం చేస్తున్నా మన్నారు."

రోహిణి—“దీన్నిబట్టి జీవితంలో పాపా మినహా యింకేం లేదన్నమాట?"

సుభద్రుడు—“నిస్సందేహంగాను. భగవాన్ మహావీరుడు ఈ అపవిత్ర జీవితాన్ని పాపక్షయానికి వుపయోగించ మన్నారు."

రోహిణి—“అయితే, జైనమత ప్రవక్త అన్ని విధాలా జీవహింసను వదలమని ఉపదేశించుతున్నారన్నమాట."

సుభద్రుడు—“అవును; మనోవాక్కాయ కర్మలందు దేనిద్వారానూ, ఏ జీవాన్నీ చంపకుండుటేగాక ఏమాత్రం బాధించరాదనేది వారి సూక్తి."

రోహిణి—“ఖాసీచేసిన హంతకుడిని కూడానా?"

సుభద్రుడు—“వానిపాపమే వాణ్ని దండించుతుంది. జైనధర్మావేలంబు కులు ఒకరిని శిక్షించి పాపాష్టన చేయవలసిన అవసరమే లేదు."

రోహిణి—“దుష్టుడో, దుర్మార్గుడో, ఒక ఆత్మరాలినో, అనాధనో లేక పసిబిడ్డనో చంపటానికి లేక చెరచడానికి వుద్యుక్తుడుగా వున్న స్థితీలో మహావీరుడు తన శిష్యుల నేమి చెయ్యమని ఆదేశించుతారు?"

సుభద్రుడు—“మనోవాక్కాయములపై నిగ్రహం కల్గి వుండమని."

రోహిణి—“అంటే అకర్మణ్యత్వాన్ని ప్రదర్శించి, తన లజ్జ, మర్యాద, పౌరుషము, సర్వస్వము ఒక గుండాచేతిలో పెట్టటమనమాటే. ఇది మంచిదనే మీ యభిప్రాయమా?"

సుభద్రుడు—“మంచిదే; కాని, జైన ధర్మాలన్నిటినీ పూర్తిగా ఆచరించడం అందరికీ శక్యంకాదులే."

భామ— “కనీసం తానొక మనిషి ననుకొనేవ్యక్తికి అసలేసాధ్యం కాదు.”

భామ కలగజేసుకోగానే మధుద్రుడు కొంచెం నాలికి సంబాళించుకున్నాడు.

ఈవిధంగా ప్రియమిత్రులను, బంధువులను కలసికోవటము, వినోద, విలాసక్రీడలలో పాల్గొనటంతో నా అభిషేకదినం వచ్చేసింది. వైశాలి పుష్కరిణిలో స్నానాభిషేకం ఆత్యంతగౌరవప్రదమైనది. జనసమితికి సభ్యుడుగా ఎన్నుకోబడిన వారికి మాత్రమే అందులో తానమాడే అర్హతవుంటుంది. ఈ అభిషేక మవడంతో రాజైపోతాడని బయటివాళ్ళు అపార్థం కల్పించారు. వైశాలిలో 999 రాజులు వున్నారని చెప్పుకుంటారు. అభిషేకపుష్కరిణి మా పూర్వులు మొట్టమొదట వైశాలిని నిర్మించినప్పుడు యేర్పరచిన పాతకొలను. వైశాలిక్రమంగా విస్తరింపబడి విశాలనగరమై ‘వైశాలి’ నామం ధరించింది. కాని, ఆ పుష్కరిణి యధాస్థితిలోనే వుంది. లిచ్చవీపరివారాలు పెచ్చుపెరుగకమునుపు ప్రతిలిచ్చవీయకకుడు గణసంస్థ సభ్యుడయ్యేవాడు. ఇది నూచించటానికి పూర్వుల ఏకైక స్మృతిచిహ్నం— వారి శరీరస్పర్శచే పునీతమై శుభదాయకమైన ఆ పుష్కరిణిలో స్నానంచేయించే వారు. లిచ్చవుల ఆది వంశాలు తొమ్మిదీ కృద్ధిచెంది, పరివారానికి ఒక్కొక్క ప్రతినిధిని తీసుకున్నప్పటికీ సంఖ్య మితిమీరిన కారణంగా మొత్తం సభ్యుల సంఖ్య 999 గా నిర్ణయింపబడింది. కాబట్టి అప్పటినుంచి పుష్కరిణిలో అభిషేకం చేయబడ్డ సభ్యుల సంఖ్య 999 కి ఎన్నడూ మించదు. అభిషేకపుష్కరిణిచుట్టూ అహర్నిశలూ విచ్చుకత్తులపారా వుంటుందనీ, పిట్టలు కూడ అందొకచుక్క నీరైనా తాగకుండా దానిపైన యిత్తడితీగలు అల్లబడి వుంటాయనేవదంతు లన్యరాజ్యాలలో వ్యాపించినై. కాని, నిజాని కివన్నీ పుక్కిటి పురాణాలే. చాటుమాటుగా అందులో తానమాడినంతమాత్రాన ఎవడూ గణసంస్థ సభ్యుడు కాజాలడు. అయితే ఒక సంగతి: అభిషేక పుష్కరిణి ప్రాముఖ్యతను, తద్వారా పూర్వుల గౌరవాన్ని యినుమడింప జేసేందుకు సర్వ సాధారణు లందులో స్నానమాడుట నిషేధించినమాట నిజమే. జనసమితి సభ్యులైనా తమ జీవితంలో ఒక్కపర్యాయంమాత్రమే అందులో స్నానంచేస్తారు. ఆ పుష్కరిణి ఆకృతిలో చిన్నదేగాని, నిర్మల జలంతో అతి రమణీయంగా వుంటుంది. దానికి నలువేపులా మెట్లతో రేవులున్నై. నీటిలో రంగు రంగుల పద్మాలు వికసించివుంటై. వానాకాలంలో అందలి నీరు మార్చబడుతుంది. సాయం సమయాల్లో చేపలుపట్టడానికీ, కమల శోభను తిలకించడానికీ స్త్రీ - పురుషులనేకమంది పుష్కరిణిచుట్టూ చేరుతారు. అభిషేక మున్నప్పుడు రేవులు శుభ్ర పర్చబడి అన్నివైపులా తోరణాలతో అలంకరింపబడుతుంది.

నా అభిషేకంనాడు వైశాలి అంతటా అలంకరింపబడింది. ఆ దినం మహోత్సవ దినంగా ప్రకటింపబడింది. జాబ్బారేకుండా భోవతి ధరించి, వుత్త

రీయం మైన వేసుకొని నేను ముందు నడుస్తూంటే, నాకుముందు మంగళతూర్యములు మ్రోగుతున్నై. వెనుక గణసంస్థాభ్యులు, వారినంటి నగరవ నులగు స్త్రీ-పురుషులు మహోల్లాసంతో అనుసరించి వస్తున్నారు. పుష్కరిణిప్రధానభుష్టానికి కొంతదూరంలో ప్రజాసామాన్యం ఆపివేయబడింది. అక్కడినుంచి ముందుకెళ్లడానికి పంచాయతీ (జనసమితి) సభ్యులకు మాత్రమే అనుమతి వుంటుంది. పుష్కరిణికి నాలుగు ప్రక్కలా సాయుధ భటులు బారులతీరి నిలబడ్డారు. నేను మెట్లుదిగి నీటిదరికి వెళ్లగానే గణపతివచ్చి నా ముందు నిలిచాడు. ఆయన నాచే చేయించిన ప్రతిజ్ఞా సారాంశమిది:

“నేను లిచ్చవీ ప్రజాతంత్రం కొరకే జీవించి, అందు నిమిత్తమే ప్రాణమర్పించుతాను.

“జన సమితిచేసే నిర్ణయం ఎట్టి సందర్భంలోనైనా సరే, నా కనుసరణి యంగా ఎంచుతాను.

“పురాణ యుగంనుంచీ అమల్లోవున్న లిచ్చవీ కట్టుబాట్లైడింటిని తు. చ. తప్పక పాటించుతాను.”

ఈ ప్రతిసవేసి మంగళమేళములు మ్రోగుతుండగా నేను నీటిలోకి దిగాను. అందలి జలము వజ్ర, గాంధారాది పంచాయతీ రాజ్యాల్లోని లటాకాల్లోని నీటి వంటిదే. ఇంతకంటే చక్కని రేవులనేక రాజధానినగరాల్లోని కొలనులకు వున్నవి. మా, పుష్కరిణిలో కంటే అత్యంత రమణీయంగా వుండే పద్మనిలయా లూవున్నై; కాని, మా పుష్కరిణితోయములందు నా దేహాన్ని ముంచి నప్పుడు నా కేదో అవ్యక్తానందం కలిగింది. అది సామాన్యజలం కాదనీ, పుష్కరిణికూడ అసాధారణ మైనదనీ అనిపించింది. మా లిచ్చవీ వంశపు అదిపురుషుని లగాయతు పూర్వులు యావన్మందీ నా చుట్టూ నిలబడి నన్ను స్పృశించుతూన్నట్టు, వారి స్పృశచే నా దేహమం దేదో నూతనశక్తి, స్ఫూర్తి (పరిపూర్ణత్వం) వృద్ధిచెందుతూన్నట్టు వుంది. శతాబ్దాలనాటి గాంధాధికారాన్ని చీల్చుకుంటూవచ్చి “మేమున్నూ లిచ్చ ప్రతిసవూనిన వాళ్ళమే. మేమా ప్రతిజ్ఞను అక్షిగాలా పాలించామని గర్వించుతున్నాం. మేము లిచ్చవీకత్తి పదునుచు మొద్దు బారనివ్వలేదు; భవజాన్ని క్రంది కొరుగనీకుండా కాపాడాము ఏరా అబ్బాయ్! లిచ్చవీపుత్రుడవని ఋజువు చేసుకోటానికి నువ్వు సిద్ధంగా వున్నావా?” అని వా రంటూంటే నా వీనుల్లో ప్రతిధ్వనించుతూన్నట్టుంది. నేను “తప్పకుండాను. నా లిచ్చవీ రక్తమే అందుకు తగిన ప్రమాణం. పితరులారా! నేడు లిచ్చవీపతాకం ప్రమాదావస్థలో నున్నదనుకుంటున్నారు. ఈ పరిస్థితిలో నేను నా కర్తవ్యాన్ని నిర్వహించి తీరుతాను. అయితే నాకు కేవలం మీ ఆశీస్సులు, ప్రోత్సాహం కావాలి” అనుకున్నాను మనసులో.

జీవితంలో మళ్ళీ పుష్కరిణిలో స్నానంచేసే అవకాశముండదు; కాని, అప్పుడు త్వరగా పైకి వచ్చేయాలన్న నియమం లేదు. అటువంటప్పుడు - మాఘ మాసపు శీతల జలమైనా - నేనా అభిషేకానందాన్ని తనివితీర అనుభవించకుండా యెల్లాలేచి వస్తాను? పుష్కరిణి ఒడ్డున బాబాలు మ్రోగుతున్నై. కొన్నిచోట నాట్యం చేస్తున్నారు. ఒక ప్రక్కన నిలబడి భామ, రోహిణులు తదేక దృష్టితో నావంకే చూస్తున్నారు. అప్పుడు వారిముఖాలు వికసిత పద్మాఙ్గాగున్నాయి.

పుష్కరిణిలో నుంచి బయటికి వచ్చి నూతన వస్త్రాలను ధరించాను. జుల పాలు ముందుకు వదలి తలపాగ చుట్టుకున్నాను. ధనుస్సు, తూణీరము, ఖడ్గాలను అమర్చుకున్నాను. అనేకులనేక రకాల పుష్పమాలలతో నా కంఠసీమ నలంకరించారు. తరువాత వెలుపల సిద్ధంగావున్న నా వాకువాన్నెక్కాను. తతిమ్మా సభ్యులుకూడ రథాలపైన, గుర్రములమీద యెక్కారు. అందరము సంస్థాగారం లోకి చేరాము. అది ఆనాడు చక్కగా అలంకృతమైవుంది. నాలుగువైపులా తోరణాలు కట్టబడివున్నై. లోపల చక్కని తివాసీలు పరచబడ్డాయి.

సభ్యులెల్లరు సుఖాసీనులయిన తర్వాత గణపతిలేచి నేను సభ్యుడనైనట్టు ప్రకటించాడు. నా యోగ్యతను ప్రశంసించి, నన్ను దక్షిణ సేనానాయకునిగా నియమించుటను గూర్చి ప్రస్తావించాడు. అదివరకా పదవిని నిర్వహించుతూన్న రోహిణుడు సైనికసన్నాహంకోసం వైశాలియందే వుండిపోతాడని తెలియజేశాడు. అదివరకు 28 సం॥లప్రాయంలో సేనానాయకత్వం వహించినవారే నలుగురు. గురో మాత్రమే వుంటారనీ, అందులోనూ ముఖ్యమైన దక్షిణసేన కధిపతిగా అల్ప వయస్కుడగు సమర్థుడు నియమింప బడటాని కిదే మొదలనీ ఆయన చెప్పాడు.

నేను గణపతి అనుమతితో లేచి “గౌరవ సభ్యులారా! మీ బిడ్డనగు నా పట్ల మీరుచూపిన గౌరవానికి నేనర్హుడను కానేమో యని తలుస్తున్నాను; అయితే దక్షిణాన మన పవిత్ర వజ్జిభూమి శత్రువుల పాదపంకిలంచే కళంకితం కాకుండా కాపాడుట నా పరమ కర్తవ్యంగా ఎంచి, నా గురుతర బాధ్యతను నిర్వహింప ప్రయత్నించుతాను” అని చెప్పాను.

జనసమితి సంస్థాగారంలోనే భోజనాలకు యేర్పాటుచేసింది. ఆ విందులో వేటాడి తేబడిన పండులు, కృష్ణమృగాల మాంసము, యవలనుంచి తీయబడ్డ కల్లూ మాత్రమే వుపయోగింప బడినవి. మా ఆదిపురుషులు యట్టి విందులే చేసి యుండుటచే గణసంస్థ చేయు విందుల్లో ఏమార్పూలేకుండా ప్రాచీనాచారాన్ని యధాతథంగా ఆచరించేవారు.

అభిషేకానందం ఒకప్రక్క వుండనేవుంది. పైగా సేనానాయకపదవీ విభూషితుడనైనందుకు మాయెట్లో ఆనందం వెల్లివిరుస్తోంది. బాబాయి (రోహిణ్) కూడ సాయంత్రం యింటికి వచ్చేశాడు. ఈ వివరాలన్నీ ముందే తెలిసివుంటుంవల్ల ఆయన ఆశ్చర్యపడాల్సిన పనిలేకపోయింది. వజ్జి—మగధరాజ్య

సరిహద్దుల్లో అప్పుడే అల్లగు ఆరంభమైనట్టు ఆయన చెప్పాడు. క్రితం రాత్రి గంగను చాటి మా గడ్డమీదికి వచ్చిన మగధ గూఢచారులు కొందరిని మా సైనికులు బందీలుగా పట్టుకున్నారు. మగధ రాజుకు మాతోడి శతృత్వమంటే నిర్లక్ష్యంగా వున్నట్టు తేలిపోయింది. ఇక యుద్ధం అనివార్యంగానే కనపడుతోంది. మాడో నాడు యుద్ధ సమితి సమావేశం కాబోతున్నందున తాను వైశాలికి వచ్చినట్టు బాబాయి చెప్పాడు.

15. క మ త ం

మాకుటి తండ్రి మరణానంతరం సంసార బాధ్యత కొంత కొత్తిగా నా పైన పడింది. న్యాయంగా ఆయన ఆస్తి అంతా సోమకేశదక్కాలి; కాబట్టి అమ్మాయికే చెందాలని అమ్మతో చెప్పేశాను. నా స్వంతయిల్లు (పిత్తుగృహం) మరమ్మతు పూర్తయింది. రోహిణిసలహాననుసరించి కిటికీలు వగైరా కొన్ని మార్పులు కూడ చేయబడినై. నేను వారం రోజులలోపలే హజీపురం (ఉల్కాచేలం) వెళ్ళి పదవీ స్వీకారం చేయాలివూది; కాబట్టి ఈ లోపుగానే మా స్వగృహంలో కాపురం పెట్టి ఒక్కనాడైనా గడపి పొమ్మంది రోహిణి. మేము స్వయంగా మా కొండ్ర విషయంలో కూడ ఏర్పాట్లు చేసుకోవాలి. భూములు పచ్చని గోధుమ, యవ వైరులతో కళకళలాడుతున్నాయనీ, సేద్యగాండ్రు మంచివాళ్ళేననీ, పశువులు బాగా బలిసివున్నట్టూ తెలిసింది. మా భూముల్లో పెద్దపులి ఒకటి హంగామా చేస్తున్నదట; కాని, పుల్కాచేలానికి ప్రయాణం కట్టబోతూన్ననా కా అవ్యవధిలో బెబ్బలి పని పట్టడానికి యెసులు బాటేది? అందుచే పశువుల కొట్టానికి రక్షణగావున్న కలప ప్రహరీని మరికొంత యెత్తు పెంచమనీ, పశువుల చావిళ్లను మరింత కట్టుదిట్టం గావించమనీ సలహా ఇచ్చాను. మా మామిడితోటకు - అది పండ్లకాలం కాకపోయినా - చూచి రోహిణి చాల సంతోషించింది. సీమరేగు, బామకాయలున్నవి; కాని, అవయినా పండేందుకింకా కొంతకాల ముండాలి.

తోటలో వుండగా రోహిణి “మన విందులో ద్రాక్ష నాటకూడదూ?” అనడిగింది నన్ను.

“ఇక్కడివారు ద్రాక్షపంటకీ భూమిలాయకైంది కాదంటారు” అన్నాను.

“మనం వేసి పరీక్షించి చూస్తే పొయ్యేదేమింది?”

“అల్లాగే, యీ సంగతి మన తోటమాలి కిష్టయితో ఆలోచించు.”

ముసలి కిష్టయి వచ్చాడు. “కిష్ట తాతా! బాగా ముసలాడి వయి పోయావే” అని పల్కరించాను.

“బాబూ! నా కళ్ళిముందే మాడు తరాలెళ్ళి పోయాయి; మరి ముసలి తనంగాక యింకేమిటి? మీ తాత లచ్చమయ్యగారు నన్నొక కటిక దురమ్మగ్నడైన మగధ కోమటివద్ద కొనితెచ్చి కొత్తజన్మ ఇచ్చారు.”

“అవును తాతా! నీ దేశం యెండి సుస్థింపాతోంది. మనకి పండులు దండిగా వున్నట్టున్నై, వారానికి రెండుతడవలు తింటూండు, కాస్త ఓపిగ్గా వుంటావు; మాక్కుడా పంపిస్తాండు.”

“అట్లాగే బాబయ్య! మీ రిప్పుడు యవ్వనంలో వున్నారు. చిన్నతనంలో నా గడ్డంతో ఆడుకునే టప్పుడు మీరే బీదవానిమీద చూపిన దయ యిప్పటికీ అట్లాగేవుంది, నా కదేపదివేలు.”

“తాతా! మీ యజమానురాలిని చూశావా?” అన్నాను.

“వినటమేగాని చూచే భాగ్యమింకా కలగలేదుబాబూ!”

“అదిగో! రేగుచెట్టు నీడలోంచి వస్తోంది.”

కపిలుడూ, రోహిణీ మేమున్న చోటుకు వచ్చాక రోహిణికి చెప్పాను—
“రోహిణీ! ఈ కిష్టయితాత మాడు తరల్నుంచి మమ్మల్నే కనిపెట్టుకొని వుంటున్నాడు—”

“అవునమ్మగోరూ! తాతయ్యగారు శ్లేష్టికి కోరినంతా డబ్బిచ్చి నన్ను స్థరించారు. అమ్మగారూ అల్లాటివారే. పెద్దయ్యగారు మల్లికాదేవిగారూ దయగా చూచారు. ఈ ముసలికిష్టయిమీద దయించమ్మా! మీకు మాడుతరాలనుంచీ దాసుణ్ణి.”

“నీ పిల్లాజెల్లా యెందరు తాతా!” అనడిగింది రోహిణి.

“ముసల్లి చచ్చి పడేశ్శయిపోయిందమ్మా. అది పోయినకాళ్ళుంచి నా మతిలో దిగులుగానే వుంటోంది. అది యజమాని ఋణం తీర్చుకుపోయిందిలే. దాన్ని పడుచుకనంలో తాతగారు యాభై కాన్నాపణా లిచ్చికొన్నారు. ‘ఒరే కిష్ట! ఇదిగో నీకు పెళ్ళాన్ని తెచ్చాగా’ అని నాకు అప్పగించారు. అమ్మగారూ! అదెంత మంచిదనుకున్నారు! నాకుమల్లె నల్లదికాదు. చాలా అందంగా వుండేది. ఎంత శుభ్రంగా వుండేది! మణునుకూడ మంచిదే మాయ-చుక్కంలేకుండా పాతికేళ్ళు మల్లికమ్మగారిసేవ చేసింది—”

“మరి పిల్లలూ?” రోహిణి అడిగింది.

“ఒక పూకి సరిపడ వుండారుతల్లీ! మనమలు, మనుమరాళ్ళు కూడాను. అయ్యగారు వీళ్ళూదరినీ అమ్ముకుంటే బోలెడు గుర్రాలాచ్చేవి.”

“అల్లాచేస్తే నువ్వెంత కుమలిపాయ్యేవాడివో!”

“మాబానిసోళ్ళ యేడు పెంతసేపుతల్లీ! ఆ రాచ్చునుడు—కోమటాయన నన్ను పెట్టినబాధలెన్ననిచెప్పను! వీపుమీద చురకలనుచ్చలిప్పటికీ అయిదు కనపడతాయి” అని వెన్నుమీద స్పష్టంగావున్న మచ్చల్ని చూపిస్తూ కిష్టయి చెప్పాను—“ఇనపకడ్డీ కాల్చి వాతలుపెట్టాడు.”

రోహిణి జాలిగాచూస్తూ అంది—“తాతా! వాడు మహాకఠినాత్ముడయి వుంటాడు. ఎంత తప్పుచేస్తే మాత్రం అంత క్షూరంగా హింసించకూడదు.”

“అమ్మా ! బానిసలంటే అక్కడ జాలెవరికి ? నేను వత్సదేశాన కాళాంబిలో పుట్టాను. మా అమ్మతోపాటు నన్ను కాళిలో అమ్మారు. వయసాచ్చిన తరవాత నన్ను మళ్ళీ మగధకోమటి కొన్నాడు. ఎక్కడయినా దెబ్బలు తప్పవు; కాని, ఆ శెట్టి మరీ కిరాతుడమ్మా !”

“మరక లెదురు వేళాడు తాతా ?” కోహిణి అడిగింది.

“ఆర్పెల్లనుండి వాడుతూన్న పాత కడవతో నీళ్ళు తెచ్చున్నాడు. ఎంత మంచిదయినా ఆర్పెల్లు వాడితే గట్టి తగ్గిపోతుంది. ఆ కోమటి అసలే పినాసి కావటంవల్ల చవగ్గావచ్చిన కడవలే కొనేవాడు. ఇంతకీ తనేవా శ్మశరయినా వున్నారా అంటే అదీలేదు. మగధరాజుకోసం కాబోలు తినకుండా కూడబెట్టేవాడు. ఒకనాడు పాతకడవతో నీళ్ళు తేబోయారు. వేదవేసి నూతిలో నీళ్ళు తోడుతూవుంటే కడవమూతి వూడివచ్చింది. ఇదీ నావల్ల జరిగిన తప్పు.”

“ఈ మాత్రానికేనా నీ వీపుమీద అంతంత వాతలేసింది ?”

“అవునమ్మా ! నేను గిలగిల కొట్టుకుంటూంటే ఆ పికాచి నన్నొక స్తంభానికి అంటదీసి కట్టేశాడు. వాతలువేసినా వాడికి తృప్తితీరక తిడుతూనేవున్నాడు. సరిగా అదేసమయంలో తాతగారేవో సరుకు కావాల్సి శెట్టిరద్ద కొచ్చారు. నాస్థితికి బాలిపడి ఈ బానిసని అమ్ముతావా ? అని అతడినడిగారు. వాడుసరే నన్నాక బేర మడిగారు. నన్ను తను నలభై నాణాలకేకొన్నా, అరవైకి కొన్నానని పచ్చి అబద్ధం చెప్పాడు. నేను నిజం చెప్పెయ్యాలనుకొనికూడా మళ్ళీ యినపకడ్డీవాతలు పడుతాయేమోనని భయపడి మెదల్లేదు. అమ్మగారూ ! అక్కడ రాజులపాలనలో బానిసల్ని చూపేసినా అడిగేవాడులేదు ఈ లిచ్చనీ పంచాయతీ గాజ్యం వేరు. మేమిక్కడ దాసులమన్న సంగతే మర్చిపోయాము. అసలిక్కడివారికి వాతలు పెట్టటమన్నమాటే తెలియదు. అదీగాక ఒకతడవ వజ్రదేశంలోకి వచ్చిన బానిసని యిక్కడ బయటివాళ్ళకి అమ్మనే అమ్మారు. తల్లీ ! ఇక్కడ దాసులే లేరమ్మా ? బానిసలని మగధలోనో, కాళిలోనో చూడాలి. అక్కడ వయసు మళ్ళీవాకా బ్రతికిన బానిసలేదు.”

“ఏంచేస్తారు తాతా ?”

“మీదేశంలో బానిసలెల్లా వుంటారు అమ్మగారూ ?”

“మావేపున బానిసలనే వాళ్ళుండరు తాతా !”

“ఉండనే వుండరూ ! బలేయిత్రంగా వుండే ! ఉండినా వాళ్ళనిక్కడి కంటే యెక్కువ దయతో చూస్తారు కామోసు.”

“లేరుతాతా ! అక్కడ మనుషుల్ని అమ్మటానికి, కొనటానికి వీల్లేదు. తప్పబారి ఏ బానిసైనా మా గాంధారదేశంలో అడుగుపెట్టితే వెంటనే స్వతంత్రుడయి పోతాడు.”

“నా కసలు అనుమానం పీకుతూనే వుందమ్మా ! మీ యీ రూపం మనుషుల్లో వుండకే ? అయితే చినబాబుగారు అందాకా వెళ్ళొన్నమాట. ఇల్లాదిలి యెళ్ళి యెన్నాళ్ళూ రాలేదేమా అనుకుంటూనే వుండాను.”

“ఎక్కడి కళ్ళారను కున్నావు తాతా ?”

“అక్కడికే నమ్మా ! బానిసలు స్వతంత్రులయ్యేలోకం - మీ దేశంలోకి. ఆ లోకానికి తగ్గరూపే మీది. చూచినప్పట్నుంచీ నాకు సందేహంగా నేవుంది.”

“ఏమిటా అనుమానం ?”

“బానిసలు మనుషులయ్యే లోకాన్ని గురించే నమ్మా. పెదబాబుగారు లేక పోయ్యాడు; వూటే యిల్లాంటికోడలిని — అంటూంటే కిష్టయి కళ్ళు చెమ్మగిలినయి.” కాని, “తల్లీ ! నువ్వు చిన్నబాబు నోడలేసి మీ లోకానికి వెళ్ళి పోవుగదా ?”

“అల్లాగంటా వేమిటి తాతా ! ఈయన నా భర్తకాదూ, మరి నాది వజ్రదేశమేగా. ఈయన్ను విడిచి నే నెక్కడికి పోతాను?”

“మీ లోకాన్ని గురించి అల్లాంటి కథలు విన్నారే తల్లీ ! అందువల్ల నాకు భయంగా వుంది; నువ్వు వదిలిపెట్టి పోనని చెప్పుతూంటే యిప్పుడు కాస్త నమ్మకం యేర్పడుతోంది ముమ్మాటికీ విడిచెళ్ళవుగదూ అమ్మా !”

“పతిని విడిచి ఎక్కడికి వెళ్తాను ! తాతా”

“అల్లా అడగొద్దుతల్లీ ! నువ్వెప్పుడూ చినబాబుదగ్గరే వుంటానని నీనోటితో చెప్పమ్మా, వినాలనుంది.”

“ఎప్పుడూ వుంటాను, సరేనా ?” ఆనందపరవశుడై కిష్టయి అన్నాడు - “నేను భయపడ్డానుతల్లీ !”

“భయం సొదుకు ?”

“దానులు స్వతంత్రులయ్యే లోకంవారి-అంటే నీలాంటివారిని గురించి భయమమ్మా !”

“ఏం చేస్తారనుకున్నా వేమిటి ?”

“వారి ప్రేమ తిరంగా వుండదని.”

“ఎబ్బే ! అల్లాగంటావేతాతా ? నామాట నమ్మవూ ?”

“ఇక నాకు గట్టినమ్మకమే తల్లీ ! ఈ ముసలికిష్టయిమీద కోపగించుకోకు. ఇంకెన్నాళ్ళు బతుకుతాను. నా చిన్నబాబుకోసం నీమాట పుచ్చుకున్నాను.”

“లేకపోతే నేను భర్తని వదిలిపెట్టి వెళ్ళిపోతా ననేనా నీవుద్దేశం ?”

“ఏమో ఏం తెలుస్తుంది; ఆలోకాన్ని గురించి అల్లావిన్నాను.” రోహిణికి వృద్ధుని వుద్దేశం వ్యక్తం కాలేదు. అందుచే మళ్ళీ అడిగింది—“తాతా ! నే నెక్కడి నుంచి వచ్చాననుకున్నావ్ ?”

“నాకు బాగానే తెలుసున్నా. బానిసలు స్వతంత్రులయ్యే లోకాన్నంచే గదా? అల్లాంటి లోకాలు ఒకటికంటే యెక్కువే నేమిటి?”

“అంటే అది యే లోకమని?”

“నాకు టోకరా యివ్వాలనుకుంటున్నావా తల్లీ! ముసలి కిష్టాయికి అవన్నీ బాగా తెలుసులే”.

“అయితే మరి చెప్పు.”

“నీ రూపురేఖల్ని చూట్టంతోనే గ్రహించాను. నువ్వు దాయాలను కొన్నావు; గాని లాభంలేక పోయింది. చిన్న బాబుగారి దగ్గర కాళ్ళతంగా వుంటానని మాటిచ్చావుగా. ఇక భయంలేదు.”

“సరే, నేనెవరి ననకొంటున్నావో చెప్పు.”

“నాకు యజమానురాలివనీ, ఈ ముసలాడిని ‘తాత’ అని పిలిచే చల్లని తల్లివనీ అనుకుంటున్నాను. ఆపాటికూడ తెలవని మూఝణ్ణి కానులేతల్లీ!”

“అదికాదు తాత! నా పుట్టిళ్లు యెక్కడుం దనుకుంటున్నావు?”

“చెపితే ప్రమాద మేముంది? నువ్వు యిడమర్చి చెప్పనే చెప్పావుగా. బానిసలు స్వతంత్రులయ్యేది దేవలోకమేగా.”

“అయితే తాత! నేను దేవలోకాన్నుంచి వచ్చా ననుకుంటున్నావా?”

“అనకోవటమేమిటమ్మా! నువ్వు చెప్పిందేగా?”

“అవునుగాని, నేను దేవలోకంలోని అప్పరసని తాత!”

“అంతే, సరిగానే చెప్పావుతల్లీ!”

“ఇక నేను పారిపోతాననే భయం లేదుగదా?”

“లేదమ్మా, దేవకన్నె అబద్ధమాడదు. ఇష్టంలేకపోతే ముందు మాటే యివ్వదు.”

“సరేగాని, నీ పిల్లా - జెల్లల్ని గురించి చెప్పనేలేదే?”

“ఒక యిరవైమంది కొడుకులు మనుమలు, అంతకుమించి కూతుళ్ళు, మనుమరాళ్లు, కొడళ్ళూ నమ్మా! ఒక వూరు వూరంటే నమ్మ. అంతా బాబుగారి పొలాల్లోనే పనిచేస్తుండారు. పెదబాబుగారు తమ వాయాములో వయసొచ్చిన వాళ్ళందరినీ స్వతంత్రుల్ని చేశారు. నన్నకూడ వదిలేయ్యాలని చూచారుగాని, నేను ఒప్పుకుంటేగా. నాకు స్వతంత్రమొద్దని బతిమాలుకున్నాను. కాళ్లా వేళ్లా బడి ప్రాధేయపడితే యెల్లాగో ఒప్పుకున్నాను.”

“ఇప్పుడు నీ పిల్లల్లో దాస - దాసీ లెంతమంది వున్నారు?”

“పనిమంది. అయిదుగురు మగాళ్ళు, అయిదుగురు ఆడమ్మలు. ఒక మనుమరాలు పెద్దమ్మగారికి వూడిగం చేస్తోంది. దాన్ని మీరు చూచేవుంటారు. ఇంకోతె-రాధ-తోటలో కనపడి వుండొచ్చు. పద్దెనిమిదేళ్ళుంటాయి. నల్లగా

వుండదు. దాని అమ్మమ్మ నల్లటివైతేగా. రాధ తెలివిగలది కూడాను. మీరు వచ్చారని విన్నప్పుడే 'నువ్వు కొత్తమ్మగారిదాసీ'వని ఆగుంటలో చెప్పేశాను."

"నాకు దానియే?"

"అవునమ్మగారూ! రాధ చాల చురుకైనపిల్ల. పెద్దమ్మగారిక్కడికి వచ్చి నప్పుడదే ఆమెగారిసేవ చేస్తూంటుంది. ఆయమ్మగారు కూడా 'రాధా నువ్వు మాకోడలికి దాసిగా వుండువుగానిలే' అని చెప్పారు."

"దాసీ!"

"అది ఎలాగూ దాసీయేనమ్మగారూ! పెద్ద బాబుగారు ఎక్కువ మందికి స్వతంత్రమిచ్చినా, మేము మాత్రం బాబుగారి దాసులమనే అనుకుంటాము."

"మరి పెద్దబాబుగారు మిమ్మల్ని అమ్మబడేవారుగా వుంచలేదుగా తాతా!"

"అది నిజమే. ఆయన సొంతంతం యిచ్చారు. అందరూ అల్లాగే అనుకుంటున్నారు కూడాను. అయినా నేను నా పిల్లలందరికీ 'మీరు బాబుగారి దాసులమనే' అనుకోమని చెబుతున్నాను. వాళ్ళూ అలాగే అనుకుంటున్నారు."

"అయితే, మా కవసరమైనప్పుడు నీపిల్లల్ని అమ్మేస్తామనుకుంటున్నావా?"

"మీరు అమ్మరుగదమ్మా! కాని, అవసరమైతే-అగల్గొంటే రోజును భగవంతుడు చల్లని దొరలకి యెందుకు కల్పిస్తాడు? - అయినా అవసరమైనప్పుడు నా బిడ్డల్లో ప్రతివారూ యజమానికోసం అమ్ముడుపోతారు."

"కాను తాతా! ఇక అల్లా జరగటానికి వీలేదు. స్వతంత్రుల్ని చెయ్యకుండా, నేనెవర్ని వుంచుకోను. ఏ ప్రియా పింహా?" అని రోహిణి నానైపు చూచింది.

నేనంతవరకు గప్చిప్ గా వారి సంభాషణ వింటున్నాను. కిష్టయి తన దొరసానిని దేవకన్యనిచేసి అగధసముద్రంలో బుటకలు వేయించటంకూడ చూస్తూనేవున్నాను. "తప్పకుండా అల్లాగే ప్రేయసీ! మనవద్ద చాకిరీచేయదలచిన వాళ్ళు నొకరులుగా జీత-బత్తాలు పుచ్చుకుని పనిచెయ్యాలి" అని రోహిణితో మాటకలిపాను.

"కొలువులో వుండనిస్తారుగదబాబూ!" అన్నాడు కిష్టయి.

"పనిలో వుంచుకోకేతాతా! మేమెవర్ని అమ్మం. ఇకమందు అల్లా అమ్మే అధికారం మా వంశానికే లేకుండా చేస్తాం" అని నేను చెప్పాను.

కృష్ణుడు పెద్దగా నిట్టూర్చి అన్నాడు—"దేవకన్నెమ్మా! నువ్వు మీ లోకంలోలాగా యిక్కడకూడ చెయ్యాలనుకుంటున్నావుగాదూ? మా బాబుగారి దాసులు దాసుల్లాగాకాక నమ్మకమైన నొకర్లమాదిరే పనిచేస్తున్నారు."

"దాసుల పనికి, నొకర్ల పనికి లేదావుందాతాతా?" అనడిగింది రోహిణి.

"లేదా చాలా వూదమ్మగారూ! నొక్కరు పనిచేసినకొద్దీ జీతం ముట్టుతుంది. బాగా పనిచేయని బద్ధకస్తుల్ని ఎవరూ నొక్కరుగా పెట్టుకోరు. ఇక బానిస-

యింటి గొడ్డుతో సమానమే. వాళ్ళని కొట్టొచ్చు, తిట్టొచ్చు, చంపావచ్చు; కాని ఒళ్ళొంచి పనిచెయ్యాలనుకొని బానిసచేత దెప్పలతో, తిట్లతో పనిచేయించటం సాధ్యంకాదు. పొడుగునా పనిచేయకపోతే బానిసని ఎన్నాళ్ళని కొట్టగలరు? మూలపడేటట్టు కొట్టినా, చంపినా తమ సొమ్ముకే ముప్పాయె. సున్నితమైన పనులేవీ బానిసలచేత చేయించకూడదు. అల్లాంటి పనులు చేసి వాళ్లు బాముకునే దేముంది? కాబట్టి బానిసలల్లాంటి వాటిని చెడగొట్టేస్తారు కూడాను; కాని, మీ బానిసలు అలాంటి వాళ్ళుకారు తల్లీ!”

“మావద్ద బానిసలుండరు తాతా! ఇవాళే మే మందరినీ స్వతంత్రుల్ని చేసి మరీ వెడతాము; నిన్ను కూడాను ముసలి తాతా!”

“నన్ను మాత్రం విడిచిపెట్టు తల్లీ! పెదబాబుగారు కూడ వదిలేకారు. (కళ్ళనీరు పెట్టి రుద్ద కంఠంతో) నన్ను అదానుని చెయ్యొద్దు. నన్నీయింటిబానిసగానే చావనీయండి అమ్మగోరూ!”

“తాతా! స్వతంత్రుణ్ని చేయటమంటే నిన్ను మా పనిలో వుంచమని కాదు. మీ దొరసానిలోకంలో దాసులుండరని నీకూ తెలుసుగా” అన్నాన్నేను.

“అవునుబాబూ! నే నెరుగుదును. అమ్మగారు మీతోనే వుంటుందని కూడా నాకు తెలుసు.”

“తాతా! నువ్వు చెప్పినట్టు ఈమె ఎప్పుడూ నాతోనే వుంటానంది గద; మరి ఆమె మాట మనం వినొద్దూ? దాసులతో వుండటం ఆమె కలవాటులేదు. అందుకల్ల ఆమె చెప్పినట్టుచెయ్యి. నువ్వు యెప్పటిలాగానే పనిచేస్తూ మా వద్దనే వుండువుగాని. మీ దొరసాని నీతో మన తోటని గురించి మాట్లాడాలనుకుంటోంది. ఆమె మనస్సును నొప్పించకూడదు. ఇవాళే మీ కుటుంబంలోని చిన్నపెద్ద దాసులంతా తలార తానంచేసి మధ్యాహ్నం యీ యింటికి రండి. ఇక పనిని గూర్చి మీరు మాట్లాడుకోండి.”

“అయితే బాబూ! మేమెప్పటిలాగా మీ వద్దనే వుంటామా?”

“అల్లాగే; మాకు నమ్మకమైన నౌకర్లుగా వుంటారు” అన్నాము నేనూ, రోహిణీకూడాను.

“సరే” అని కిస్టాయి తలొంచుకున్నాడు.

“ప్రియా! దాస-దాసీలందరినీ స్నానంచేసి మధ్యాహ్నం మన వద్దకివచ్చేటట్టు చెయ్యమని మన నిఘామానుతో చెప్పు” అంది రోహిణి నాతో.

నేను వెంటనే మా కమతం మేస్త్రీని పిలిపించి ఆ సంగతి చెప్పాను.

“నాతా! నీ చేతిక్రింద తోట చాలాబాగుంది” అని రోహిణి ముసలి వాడిని మెచ్చుకుంది.

“అవును తల్లీ! మగధ శైలికి ముందు యజమాని నన్ను కాశీరాజు తోట పనికి పంపేవాడు. అక్కడే నాకు కాస్తపని అబ్బింది.”

“ఇంకోరి పనికా?”

“అవునమ్మా! దాసుని పనికితగ్గ మజూరీ యజమానికి ముట్టేది.”

“మొదటినుంచీ నీకు తోటపని అలవాటే నన్నమాట?”

“అయినవద్ద మరికొన్నేళ్ళుండివుంటే తోటల పెంపకంలో మొగువ యింకా నేర్చుకొనేవాడిని. మన తోటలో మామిడి, జామ, రేగు, నేరేడు, వుసింక మొక్కల్ని కాశీలోవలెనే నాటి పెంచాను. అమ్మా! రేగుపళ్ళు మాకాయగా! అవి కాశీరేగుజాతివి. రేగుపండ్లంతా నోట్లో ఒక్కసారేపట్టదు. చాల కమ్మగాకూడవుంటే. దీనిముందు సీమరేగు దిగదుడుపే. జామకాయలు కూడ కాశీజామిలాగా పెద్దవే. తియ్యగావుంటే. గింజలు తక్కువ. మామిడి పళ్ళనిగూర్చి చెప్పనక్కరేవుండదు. పండిన తర్వాత చూస్తారుగా.”

“తాతా! అయితే నీతోటలో మంచిజాతి జామచెట్టే పెంచావన్నమాట.”

“అవునుతల్లీ! పెదబాబుగారికి మంచిజాతులంటే మహామోజు. వా రొక సారి నన్ను తమతో పడవమీద కాశీకి తీసికెళ్లారు. అబద్ధమందుగ్గాని తల్లీ! నేను కాశీరాజు తోటమాలికి కానుక యిచ్చి, బతిమాల్ అక్కడే మంచి జాతి మొక్కల్ని యేరికొచ్చాను. రాజులు తమ తోటల్లోని పళ్ళలాంటివి యితరుల తోటల్లో వుంటానికి యిష్టపడరు. అందువల్ల వాటిని సంపాదించటానికి చాలా శ్రమపడాల్సి వచ్చింది; అయినా పెదబాబుగారు యెవరోచ్చి అడిగినా మంచి జాతిఅంటును యిచ్చేయమని చెప్పేవారు.”

“మరి నువ్వు యిచ్చావా?”

“ఇచ్చాను; కాని, వాళ్ళకి వాటిని పోషించటం తెలియదు. చెట్లకూడ అంతులేని సేవ కోరుతాయి. తోటమాలిపనికూడా తెలిసినవాళ్ళద్వారా నేర్చుకోవాలి.”

“మరి నువ్వు కొందరికి నేర్పక పోయావా??”

“నేర్పాలనే అనుకున్నాను; కాని, అయిదారుగురికే అబ్బింది. అందుకు కూడ చురుకుతనముండాలి. తయారయినవాళ్ళయదుగురిలో ముగ్గురు నా కొడుకులూ, మనుమలే. నేను చచ్చిపోయినా వాళ్లు మన తోట చూచుకోగలరు.”

“తాతా! ఇందులోలేని పండ్లను గూర్చి నిన్నడిగి తెలుసుకోవాలనుకున్నానే.”

“ఏ పళ్ళు తల్లీ!”

“ద్రాక్ష, నారింజ, అంజూర, అక్రొటు, సీమరేగు వగైరాలు.”

“ఏటిలో కొన్నిటి పేర్లయినా నే నిదివరకు విన్నేదు. అదీగాక ప్రతిచెట్టూ దానికి తగిన నేల, శీతోష్ణస్థితి వుంటేనే పెరుగుతుంది. అయితే ఏదైనా అంత బాగా కాకపోయినా అసలే పెక్కపోదు. విస్తులుంటే మొలిపించి చూడొచ్చు.

మొక్కలు దొరికితే మరీ మంచిది. కొత్తరకాలు వేసి ప్రయత్నించటమంటే నాకు బలే సరదా.”

“మొక్కలింతదూరం తేవటం చాలాకష్టం తాతా! విత్తనాలు నాద్వారా వున్నై.”

“నాటిని నా కియ్యి తల్లీ! వేసే చూస్తాను. నేను మొట్టమొదటగా యిక్కడ దానిమ్మ, బేసే మొక్కలు నాటినప్పుడు అందరూ అవి బ్రతకవనీ, కిష్టాయి పిచ్చోడనీ అన్నారు; కాని, తోటలో తూర్పువేపున చూడండి. ఇప్పుడవి యెల్లా కాస్తున్నయ్యో! అవి అంత తీపిగా లేవంటారు; కాని, నాకు మాత్రం తియ్యగానే వున్నై.”

“కాస్త తీపి తక్కువైతే మాత్రం నష్టమేముందిలే. కొత్తరకాల పండ్లని మన దేశంలోకూడ పండించుకో వచ్చుగా.”

“ఆ, అంతే తల్లీ! విత్తులియ్యండి. మట్టి, వుప్పు, సున్నం పొట్లు మార్చి యెందులో యే మొక్క ఏపుగా పెరుగుతుందో చూస్తాను. పెదబాబుగారి మరణంతో కిష్టాయి అనాధుడయి పోయాడు.”

“ఏ, ఎందువల్ల?”

“కొత్త కొత్త పళ్ల మొక్కలు, పూల మొక్కలు వేయించేవారు లేక పోయారు. కొత్తపని అంటే మనసు కుళ్లాసంగా వుంటుంది. మరి విత్తులు ఎప్పుడు పంపుతావు తల్లీ?”

“ఎల్లుండి పంపుతాను గాని, ఈ నడికితా కాలంలో పెరుగుతాయా?”

“కొద్దిగానే వేసి చూస్తాను; అయినా వేసవి వెళ్ళింతర్వాత అయితేనే బాగా పెరుగుతయ్యి.”

“ద్రాక్ష తీగవేసి పాకుతుంది తాతా!”

“అయితే అది పెరిగినతర్వాత పందిరేసి పాకిస్తాగా”

“నానిసంభావణ యెంతకీ తెగేటట్టు కనపడనందున విసుగెత్తి నేనన్నాను- “రోహిణి! ఇక మనం మధ్యాన్నపు భోజనానికి లేద్దాం. పండిమాంసం వేడిగా వుంటేనే బాగుంటుంది. ఏ, తాతా?”

“అవునుబాబూ! చల్లారిపోతే సగంయచి చచ్చిపోతుంది. పండిపిల్ల మాంసం అంతే నమ్మగారూ!”

“మేమిక భోజనానికి వెళ్తాంతాతా! మీ వాళ్ళంతా స్నానంచేసి అప్పుడే వచ్చేస్తున్నారు. నువ్వుకూడాపోయి తానమాడిరాపో” అన్నాను.

“ఁన్నోదిలి పెట్టరాబాబూ?”

“నువ్వు మళ్ళీ మీ దేవకన్యమ్మకి కోపం తెప్పించుతున్నావా?”

“లేదు బాబుగారూ! నేను అమ్మగారు చెప్పినట్టే వినుకుంటాను ఇకపోయి తానంచేస్తా.”

మేమిద్దరము కమతగృహంబోకి వెళ్ళాము. తలార స్నానంచేసి జుట్టార బెట్టుకోటానికి నల్లని వెంట్రుకల్ని జారవదిలి చామనచాయ పడుచొకతె పీటలు వేస్తోంది. రోహిణి ఆమెను “నీ పేరేమిటి ప్రిన్స్?” అనడిగింది.

“రాధ-అమ్మగోరూ!” అని చప్పున వెంట్రుకల్ని ముడేనుకుంది.

“రాధా, నీకు మాంసంవండటం చేతనవునా?”

“వెద్దమ్మగారు యిక్కడికి వచ్చినప్పుడెల్లా నేనే వారికి వంటచేస్తూ నమ్మ గారూ! ఇవాళ పందిమాంసం వండటంలో నేనుకూడ చెయికలిపాను.”

“సరే, తొరగా వడ్డించు, మా కిద్దరికి బాగా ఆకలవుతోంది.”

“అంతా సిద్ధంగా వుంచానమ్మగారూ!”

భోజనానంతరం మేము వైశాలినుంచి తెచ్చిన బట్టలమూట విప్పాము. నిఘామానునుపిల్చి దాస-దాసీలు, వారి పిల్లలు మొత్తమెందరో కనుక్కున్నాము. తలకు రెండేసిబట్టల చొప్పున మడతలు పెట్టాము.

కొద్దిసేపట్లోనే పరివారసహితంగా కిష్టాయి వచ్చాడు. వాళ్లందరిని ద్వరకు పిల్చి రోహిణి చెప్పింది— “మేమిప్పుడు మీకందరికి స్వతంత్రం ఇస్తున్నాము. ఈ క్షణంనుంచి మీరు దాస - దాసీలుకారు. ఇకమీదట మీరు మావద్దగాని, లేక మీ కిష్టమైన యితరులవద్దగాని, మరొకచోటగాని పనిచేస్తే మీ శ్రమకు తగిన జీత - భత్యాలు ముట్టుతాయి. ఇప్పుడు మీ కందరికి తలకి రెండు వస్త్రాలు కట్టు కోటానికి, కప్పుకోనేందుకు యిస్తున్నాను. తరువాత యివాళ సాయంత్రం మన కమతంబోని నవుకర్లు, కమతగాళ్ళు, ఆడ - మగవాళ్లంతా పిల్లలతోసహా వచ్చి మా సహపంక్తిని భోంచెయ్యాలి. బలిసిన ఆబోతు, పందిమాంసంతో కూర, చారు తయారు చెయ్యండి.”

ముందుగా కిష్టాయికి రెండు బట్ట లిచ్చింది. వాటి నందు కొనేటప్పుడు ఆ వృద్ధుని కళ్ళనుండి ఆశ్రువందువులు టపటప క్రిందరాలినై. తరువాత వరుసగా అందరికి బట్టలు పంచిపెట్టబడినవి. రాధ సిగ్గుపడుతూ అందరికి వెనకాల వచ్చింది. రోహిణి ఆమెకు మడతఅందిస్తూ “రాధా! నువ్వు మావద్ద పనిచేస్తావా?” అనడిగింది.

“మీరు ఒప్పుకుంటే తప్పకుండా చేస్తానమ్మగారూ!” అంది రాధ.

“అయితే నువ్వు నేటినుండి మా పనిలోనేవుండు. మాతో వైశాలికి వచ్చేయ్యి.”

రాధ పట్టరాని ఆనందంతో “అంతకంటేనా, అల్లాగే నమ్మగారూ!” అంది.

16 యుద్ధ పరిషత్తు

నేను యుద్ధపరిషత్తమావేశంలో పాల్గొనవలసి వుండటంవల్ల మేము కమత గృహంలో ఆ ఒక్కరోజుమాత్రమేవుండి వైకాలికి తిరిగివచ్చేశాము. కమతంలోని పనివాళ్ళందరూ తమ దొరసాని-దేవకన్యకనుచూచి చాల సంతోషించారు. కిష్టాయి మరీను. ఎవరైనా 'అమ్మగారు మనిషేలే' అంటే వూరుకునేవాడు కాదు. 'దాసులు స్వతంత్రులయ్యే బోకాన్నుంచివచ్చానని ఆమె స్వయంగా నాతో చెప్పితేను' అని వాదులాడేవాడు.

అక్కడినుంచి తిరిగివచ్చినా పితృగృహంలోనే దిగాము. బాబాయి మగధ సైనిక సన్నాహాలను గూర్చి మరికొన్ని వివరాలు తెలిపాడు. మగధరాజు బింబిసారునికి వస్తుతః అసలు యుద్ధం చెయ్యాలన్న కాంక్ష యిప్పుడు లేదట. అతని కొడుకు - అజాతశత్రుడు తండ్రిని రెచ్చగొడుతున్నాడు. అందుచే రాజు యుద్ధానికి ఆయత్తంకాక తప్పలేదట. బింబిసారుని ప్రధానామాత్యుడు వర్షకారుడు మహాతెలివైన బ్రాహ్మణుడు. మా రాజ్యంలోని ప్రతి విషయాన్ని తెలిసికొట్టానికి తన వేగులను నియమించాడు. మగధ భూపాలునికి మంచి సైనికులు, సమర్థులగు సేనాపతులు లేకపోయినా, అతని చేతిలో మహాజిత్తులమారి వర్షకారు డుండటాన్నే మే మెక్కువ ప్రమాదంగా యెంచేవాళ్ళం.

మా సర్వసేనాపతికార్యాలయంలో యుద్ధ సమితి సమావేశమయింది. సేనాపతి నుమనుడు, నేను, మరి ముగ్గురు సేనానాయకులు హాజరయ్యాము వారిలో ఒకరు వేగు సంఘాధ్యక్షుడు. సేనాపతి సమితి సమావేశ కార్యక్రమా న్నారంభించుతూ యిట్లా చెప్పాడు- "లిచ్చవీ సేనానాయకులారా! వజ్రదేవానికి వ్యతిరేకంగా మగధరాజు చేస్తున్న యుద్ధ సన్నాహాలను గూర్చిన వివరాలు కొంతవరకు నెలక్రితం జరిగిన గతసమావేశంలో మీరు విన్నారు. తరువాత తన గూఢచారుల ద్వారా సంగ్రహించిన కొత్తసంగతులను మన కిప్పుడు సేనానాయకుడు- పుష్పదత్తు వివరించుతాడు."

పుష్పదత్తు యాభైఅయిదేళ్ళవాడు. ఒడ్డుపాడుగూ కలిగిన దృఢకాయుడు. బట్టతల. గంభీర వృద్ధయుడని ఆయన ముఖమే చాటుతోంది. ఆయన స్వగతం మాట్లాడుకుంటూన్నట్టు మెల్లగా చెప్పసాగాడు.

"బింబిసారుడు అయిదేండ్లనుంచి అంగ, మగధ రాజ్యాల ఆదాయంలో అధికమొత్తాన్ని యుద్ధనిధిలో నిల్వచేస్తూవచ్చాడు. అతడు గంగ, శోణ, వాగ్మత్

నదీతీరములందున్న పాతకోటలను కట్టడిట్టం గావించుటేగాక, నూతనంగా పదహారు దుర్గాలను నిర్మింపజేశాడు. వాటికిచుట్టూ పెద్దపెద్ద టేకిమానులతో దిట్టమైన ప్రహరీల నేర్పరకొన్నాడు. ప్రతి దుర్గంలోను మూడువేల లగాయితు యేడువేలవరకు సుశిక్షిత రథ, గజ, తురగ, కాల్బాలలను అట్టిపెట్టాడు. రాకపోకలు కట్టడినా ఇప్పింది లేకుండడానికి ఒక యేడాదికి సరిపడు ఆహారద్రవ్యాలను ప్రతి కోటలోను నిల్వచేయించాడు. ఇవిగాక నాకాసేనను తయారుచేసిన వైనం కూడ మనకు తెలిసిపోయింది. మూడు నదులపాడుగునా నిర్మించిన దుర్గములవద్ద బలమైన నావికాదళాలను కాపుపెట్టాడు. ప్రతినావయందు 8 నుంచి 16 మంది వరకూ నావికులు, 20 నుంచి 50 మందిదాకా ఖూల, ఖడ్గ, ధనుర్ధారులైన సైనికులు వుంటారు. ఈ పర్యాయం బింబిసారుడు తన విజయసాధన కా నావికాదళాలనే నమ్ముకొని వున్నాడు. సైనికుల జీత-బత్తాలకు కొదువలేకుండా బింబిసారుని ధనాగారం నిండివుంది. అతనివద్ద అన్నిరకాల ఆయుధసామాగ్రి మనకంటె అధికంగా వుండటంకోకూడ సందేహంలేదు. మన ప్రయత్నాలు కూడ చూచాయగా అతనికి తెలియకపోలేదు. ఈవిషయంలో మగధబ్రాహ్మణులు తమ రాజుకు పూర్తిగా సాయపడుతున్నారు. అంగదేశంలో రేగిన తిరుగుబాటును అణచివేశాడు. ఇప్పుడక్కడిప్రజలు కత్తిపట్టి మగధ నెదిరించేస్థితిలోలేరు. కుట్రదంతుని లాంటి గొప్పగొప్ప బ్రాహ్మణపండితులను జాగీరులు, పదవులు యిచ్చి లోబర్చుకున్నాడు. అంగదేశ వర్తకవాణిజ్యవేత్తలకూడ మగధరేనికిర్తి గానం చేస్తున్నారు. బింబిసారుడు, తన వాడి కరవాలంతో అంగ, మగధరాజ్యాల్లో దొంగలభీతి, దోపిడీభయం లేకుండా చేశాడు. వీటన్నిటి ప్రభావం ప్రజలమీద పనిచేయకమానదు. ఇంతేకాదు, బింబిసారుడు తాను పక్కా గౌతమబుద్ధుని శిష్యుడనిని ప్రచారంచేయించుకున్నాడు. ప్రస్తుతం బుద్ధునికిర్తి తూర్పునండేకాక, యితరప్రాంతాల్లోకూడ వ్యాపించినట్టు మీకు తెలిసియేవున్నది! చదువుకొన్నవారిమైన గౌతముని ప్రభావం పనిచేసినంతగా మరే మతప్రవక్తలమహిమ పనిచేయుట లేదు. కాక్య, కోల, మల్ల, లిచ్చవీ మొదలగు ప్రజాతంత్ర రాజ్యాలందలి క్షత్రియులందరు బుద్ధునిపట్ల విశేష భక్తి, శ్రద్ధలు కల్గియున్నారు. ప్రసేనజిత్తు, బింబిసారులేకాదు, వత్స, అవంతి, కురు, శూరసేన (మధుర) ఆదిగాగల రాజులంతా గౌతముని గౌరవించుతున్నారు. బుద్ధుడు మన పంచాయతీ ప్రశంసకును పాత్రుడేకద. మన మాయనకు వుద్యానము, విహారము, ప్రాసాదములేవీ యివ్వకపోయినా బుద్ధుడు లిచ్చవులకు దేవతాసమానులని వక్కాణించుతున్నారు. కాని, బింబిసారుడు గౌతమశిష్యుడనీ, ధర్మరాజునీ ప్రఖ్యాతిగడించుకున్నాడు. అతడు తన రాజోద్యానవనం - వేణువనాన్ని గౌతమునికిచ్చి పేరు - ప్రతిష్ఠలు సంపాదించాడు. బుద్ధుడు గృధ్రకూట పర్వతంమీదవుండగా బింబిసారుడు పాదచారియై వారి దర్శనానికి వెడుతూంటాడు. భక్తి, ధార్మిక విషయాలముందిది సామాన్యంగా

కనపడవచ్చును; కాని, అదే కారణంవల్ల బింబిసారుడు ప్రజల భక్తి, గౌరవాలకు పాత్రుడు కాగలిగాడు. ఈవిధంగా బింబిసారుని ప్రజల్లో శాంతి, సంతృప్తి వున్నట్లు మీకు స్పష్టమవుతోంది. ఇవన్నీ తెలిసినమీదట యిప్పుడు మగధరేడు యెప్పటికంటే అధికబలంతుడుగా వున్నాడనీ, యుద్ధంజేయుటకు తగ్గ సమర్థుడనీ మనం అంగీకరించక తప్పదు.

“అయితే అతని బలంలో ఆవుడ కూడ లేకపోలేదు; కాని, అది మగధలో జొరబడి చూచినంత మాత్రాన దృగ్గోచర మయ్యేదికాదు. అది అతనిరాజతంత్రాన్ని మనలిచ్చిన పంచాయతీ పాఠశాల పోల్చిచూస్తే విశదమవుతుంది. ఆ విషయాలు మన సర్వసేనాపతి, దక్షిణసేనానాయకుడు వివరించి చెబుతారు. నేనిప్పుడా విషయంలో చెప్పగల్గింది ఒక్కటే. వజ్జి భూమిమీద జన్మించిన ప్రతి లిచ్చవీరిడ్డ దేశరక్షణకు చేసే యుద్ధాన్ని తనదిగా భావించుతాడు. అంగ, మగధ సైనికులట్లుగాక, తాము చేసే యుద్ధాన్ని బింబిసారుని యుద్ధంగా యెంచుతారు.

సేనాపతి నుమన్ లేచి తెల్లని గడ్డాన్ని సవరించుకుంటూ చెప్పవారం భించాడు—

“చిరంజీవులారా! నేను మన పంచాయతీ చేసిన యేర్పాట్లను గూర్చి చెబుతాను. మన గత సమావేశంలో తెల్పిన కొన్ని ముఖ్య సంగతులు సింహునికి ఆకరమయ్యేందుకు మళ్ళీ చెబుతాను. బింబిసారుని నదీ దుర్గాలకు పోటీగా మనం రెండు మ్రానుకోటలను నిర్మించాము. గండకీనదీతీరాన దుర్గశ్రేణి నిర్మించాము. గండకి అవతలివేపు మల్లులదయినప్పటికీ తమకు మనవల్ల భయంలేదనివారికి తెలుసు. మనకూడ వానినుంచి ప్రమాదం లేదు; కాని, మగధను దృష్టిలో వుంచుకొనే మన మా దుర్గ శ్రేణిని తయారుచేశాము. గండకీ ప్రవాహా మతి వేగవంతమని మీ రుకుదురు. అందులో యెగువకు వెళ్ళేటప్పుడు నావల నడక చాల మంద గించుతుంది. కాబట్టి మన ఆ దుర్గశ్రేణి సైనికులతోను, ఆయుధాలతోటి నిండి వుంది. అందుచే ఆ దుర్గశ్రేణిమీద దాడిచేసి జయించటం శత్రువుకు సాధ్యం కాదు. మల్లులను, వారిని అధీనం గావించుకున్న కోసలాధిపతిని దృష్టిలో వుంచు కొని మాగధులు మల్లభూమిని మనకు ప్రతికూలంగా వుపయోగించలేరు. ఇది మన కెంతయు అనుకూలమైన సంగతి. పైగా గండకీమార్గాన మన యుద్ధనావలు శరవేగంతో పోయి మగధ సేనావాహినులమీద విరుచుకొనిపడగలవు. మనకు యుద్ధనావలు మొత్తం రెండువేలున్నై. ప్రతి ఒకదానియందును యాభైమంది సైనికు లుండి పోరాడవచ్చును. గత రెండు సంవత్సరాలలో మన నావికా బలాన్ని అయిదురెట్లు వృద్ధిచేశాము. కిమాగధులు వజ్జిభూమిపైకి దండెత్తి రావటానికి పెద్ద పెద్ద నదులు దాటి రావాలి. కాబట్టి మనకు నావలెంత ముఖ్యవసరమో మీరు గ్రహింపగలరు. మగధకంటే మనకొక వీలుంది. ఇక్కడ పల్లెకారుల పరివారాలు చాలా వున్నై. సహింపశక్యంకాని బానిసత్వం, అవమానములకు భీతిల్లి యేటేటా

కుందలాది పల్లెకార్ల కుటుంబాలు మగధనుంచి మన వజ్జిదేశానికి తరలి వచ్చేస్తున్నాయి. ఇక్కడి పల్లెకార్లలో బానిసలుగా వున్నవారు చాల తక్కువ. మన పల్లెవార్లందరూ వజ్జిభూమిపట్ల భక్తి - గౌరవాలు కల్గివున్నారు. వారిలో ముఖ్యులంతా యిచ్చాపూర్వకంగా వచ్చి మన పంచాయతీ సభలో దీక్షాబద్ధులయ్యారు. కాబట్టి మనకు నావికుల కొరతలేదు. ఈ సారి మన నావలను బాగా దృఢంగావించి, వాటి పాపట్లాల్లో వాడియైన గునపాలను అమర్చాము. లోపలి నావికులు, పైనికులు బయటికి కన్పించకుండేలాగున నిర్మాణంలోకూడ మార్పుచేయించాము. రథ, తురగాలను దాటవేయటానికి అనువుగావుండే నావలను, రేవులను ప్రత్యేకంగా నిర్మింపజేశాము.

మన కాల్పులము - ముఖ్యంగా దక్షిణోత్తర సరిహద్దులలో మగధ పైనికుల కంటే తక్కువే; అయితే మన భటుల నుశిక్షణ, సామర్థ్యాలు ఆ లోటును భర్తీ చేస్తాయి. రథ, గజ, తురగలల్లాంటివి కూడ బింబిసారునిదే - అంగ, మగధ ప్రజల సర్వస్వం దోచుకొని కూడబెట్టిన ధన - సంపద లుండుటవే - పైచేయి. అయితే వికాలమైన ఆతని రాజ్యసరిహద్దు రక్షణకు అధిక సేనల అవసరంకూడా వుంటుంది. పడమట అవంతిరాజు - ప్రద్యోతునికి మగధరాజ్య విస్తరణ ఏమాత్రం యిష్టం లేదు. వత్సరాజ్యంకూడ అంతే. ప్రసేనజిత్తులాంటి పప్పురామన్న కోసల సింహాసన మెక్కివుండకపోతే బింబిసారుని గాలిమేడలన్నీ కూలిపోయి వుండేవి. ఇప్పుడైనా బింబిసారు డా సరిహద్దుల రక్షణకు తగినన్ని పైనిక దళాలను ప్రత్యేకించక తప్పదు. బింబిసారు డంగరాజ్యంలోని పైన్యాన్ని నిశ్చింతగా తరించుకొని రాకుండా అక్కడక్కడ విస్తవాన్ని భగ్గుమంటూనేవుంది. ఇక మనకో, పశ్చిమోత్తర సరిహద్దుల్లో పైనిక రక్షణావశ్యకతేలేదు.

“మనశ్శద్ద సిద్ధంగావున్న సేనలేకాక, లిచ్చవేశర ప్రజలుకూడ ఈ యుద్ధాన్ని తమదిగా భావించుతున్నారు. వారు మగధేశ్వరుని నిరంకుశపాలనకు, లిచ్చువుల ప్రజాస్వామ్య విధానానికి గల తారతమ్యం బాగా యెరుగుదురు. వారికి మన కాసనవిధానంలో పాగ్లానే హక్కు లేకపోయినా, రాజులపాలనలో వలె లిచ్చువులు వారిపట్ల నిరంకుశంగా ప్రవర్తించ వీలులేదు. అందగత్తెలైన వారి స్త్రీలను బలాత్కారంగా రాణివాసంలో చేర్చుకొనేవా రిక్కడ లేరు. వారి వుత్తమాశ్వాలను, చక్కని రథాలను నిర్బంధంగా వశపర్చుకునేవారున్నారేరు. చూచారుగా, ఆనాడు మణిభద్రశ్రేష్ఠి నిస్సంతుగా చనిపోతే వజ్జిన్యాధికారాన్ని సారం ఆతని సంపత్తిని పంచాయతీకోశంలో చేర్చటాన్ని గురించి చర్చించినప్పుడు జనసమితి సభ్యుల్లో వెక్కుమంది మణిభద్రుని దూరపువారసుకే ఆ సంపద చెల్లాలని సమర్థించారు. న్యాయంగా పంచాయతీకి చెందవలసినదాన్ని అన్యాయంకోరికే యిప్పించడం తప్పే; అయితే ఆనాటి చర్చనుబట్టి మన సమితిలో యేవ్యక్తి ఎవరికీ అన్యాయం తలపెట్టరనేది స్పష్టమయింది. వజ్జి స్వాతంత్ర్య రక్షణార్థం పోరాడే

అవకాశం కల్పించమంటూ యిక్కడి బ్రాహ్మణ, వైశ్య ప్రముఖు లర్థించారు; మనతోపాటు యుద్ధంలో నిలుస్తామని వాగ్దానాలిచ్చారు. మనంకూడ వారిని సాయుధులనుగావించి, సుశిక్షితులను చేశాము, చేస్తున్నాము.

“మన నౌకరులు, పాలేర్లు మగధనుంచి పారిపోయివచ్చిన నౌకరుల ద్వారా అక్కడివా రనుభవించిన కష్టాలను గూర్చి విన్నారు. వారికంటే మన నౌకరులు వేయి రెట్లెక్కువ సుఖంగా జీవిస్తున్నారు. మన భూమి పరాధీన మయితే తమ కెట్టి గతి పట్టునదీ వారికి తెలుసు. కాబట్టి వారిలో ఆయుధాన్ని చేపట్టగలవారందరినీ మన సైనికులుగానే భావించవచ్చును.

“ఇక బానిసల విషయం : మన న్యాయశాస్త్రం ప్రకారం యజమాని దాసుని మీద యిష్టమొచ్చినట్లు అత్యాచారం చేయటానికి వీలేదు. మగధరాజు మన మీద కక్షపూనటాని కిదికూడ ఒక కారణమే. నిజానికి లిచ్చవులము దాసులను స్వతంత్రులను గావించి నౌకరులతోనే పని జరుపుకోగలం; కాని, మన మిక్కడి లిచ్చవేతర ప్రజలను గూర్చి కూడ యోచించాలి. వజ్జిభూమి యందలి బానిసలు తక్కువమండే అయినా, అవసరమైనప్పుడు వాళ్ళూ మన నిమిత్తం కత్తి పట్టగలరు.

“ఈవిధంగా మనవద్ద సిద్ధంగావున్న సైన్యము, అవసరమైనప్పుడు నడుం కట్టగలవారి సంఖ్యలద్వైత్య మన సైనికబలం మగధ సైనికశక్తికి తీసిపోదని మీకు తెలిసినదిగద. ఇక్కడ సందర్భాన్నిబట్టి చెప్పవలసినది మరొకటుంది. మన లిచ్చవీయువతులలో ఉద్రిక్తభావాలు వ్యాపించివున్నాయి. దేశరక్షణ నిమిత్తం ఆయుధధారిణులై యుద్ధకార్యకలాపంలో చెయిచేసుకోవాలనే వాంఛ వారిలో నానాటికి ప్రబలచువుతోంది. లిచ్చవియాణు లొకప్పుడు తమ భర్తలు, పుత్రులతోపాటు శస్త్రాస్త్రములుదాల్చి కదనరంగంలో వీరవిహారంచేసేవారన్న సంగతి నితీవలి తరాలవారు విస్మరించారు. మన మిప్పుడు నగరరక్షణకోసం లిచ్చవీ కాంతలకు తర్ఫీదు నివ్వాలి.

సేనాపతి వుపన్యాసానంతరం యితర సేనానాయకులు తమతమ సరిహద్దులలోని సైనికస్థితిగతులను గూర్చి మాట్లాడారు. కట్టకడపట సేనాపతి ఆదేశంతో నా అభిప్రాయాన్ని యిలా చెప్పాను :

“సేనాపతీ ! సేనానాయకులారా ! నేను తమ వుపన్యాసాలను అత్యంత శ్రద్ధాశువునై ఆలకించాను. మన వజ్జిభూమి బాహ్యంతగ్గత పరిస్థితులన్నిటిని సమన్వయం చేసిచూస్తే మగధకంటే మన రాజ్యమే దృఢతరము, శక్తివంతమూనని నాకుతోస్తోంది. ఇంతకంటే నేనీ విషయంలో అధికంగా చెప్పనగత్యంలేదు. ఒకటిమాత్రం ముఖ్యంగా చెప్పదలిచాను. రణరంగాల్లోని క్షతగాత్రుల నివతలికి జేరవేయుట, వారి సేవా శుశ్రూష చేయుపనులను లిచ్చవీ కాంతలకు అప్పగించ

మని నేను సిఫార్సు చేస్తున్నాను. ఈ కార్యానికికూడ మగవారిని యిరికించాల్సిన అవసరంలేదు.

“యుద్ధం ఎన్నిరంగాలలోనైనా పాసగవచ్చు; కాని, వాటిలో మనకు జయాపజయాలను తేల్చగలది దక్షిణరంగమేనని మనం భావించవచ్చును. అందులో ముఖ్యంగా గండకీదుర్గాల్లోని నావికా దళాలే మన విజయానికి చాలవరకు సహాయపడతాయి. మగధ మన యేర్పాట్లన్నిటికి జవాబీయగల్గవచ్చు; కాని, ఆ అయిదు వందల నావలకు తగ్గ సమాధానం దానివద్ద లేదనే నా తలంపు. మహాసింధులోని యుద్ధనావలను నేను చూచివచ్చాను. వాటి నిర్మాణవిధానా నన్ను సరించి మన నౌకలలో కొంత మార్పు చేయించాలి. వాటిముం దమర్చిన యిరుప గునపాలను అవసరాన్ని బట్టి తగిలించటానికీ, తీసుటానికీ అనువైన వీర్పాటుండేట్లు చూడాలి. ఇక్కడ నేను మరొక సంగతికూడ చెప్పాలి. తక్షశిలనుండి వచ్చిన మన ఆతిథులలో నేను నిన్ను మాట్లాడాను. మగధ మనపైకి దండెత్తి రానున్నదని వారూ విన్నారు. వట్టిదేశ సంరక్షణార్థం తమకుకూడ యుద్ధంలో పాల్గొనే అవకాశం కల్గించమని కోరారు. నా మిత్రుడు కపిల్ గాంధారయువకుల్లో సమ్మతమగు సేనానాయకుడు. పారసీకులతోటి యుద్ధంలో అతను నాకు సహాయుడుగా పనిచేసినవాడు. మహా సింధుదాటి పారసీక సేనలను పుష్కలవతివరకు తరిమి తరిమి కొట్టి విధ్వంసము గావించిన దతడే. అతడు, అతని సహచరులు తొమ్మిండుగురు నౌకాయుద్ధంలో ఆరితేరినవారు. గండకీ దుర్గశ్రేణిలోని నావికాదళాలను పయోగించుటలో నేను వారి సహకారాన్ని పొందుటకు మీ అనుమతిని కోరుతున్నాను.

“గండకిలోని యుద్ధనావల ప్రాముఖ్యత ఆ నది గంగలో దిగువారావద్ద కలియుట, శోణనది దానికి దిగువను పాటలీపుత్రంవద్ద కలియుటనుబట్టియే తెలియుగలదు. అంటే అక్కడి మన నావలవల్ల మగధ కెంతైనా ప్రమాదం వుంది. వారుమాత్రం మనల నక్కడ యేమీ చేయలేరు.

“మరొక విషయం: మగధసేనలు మనపై దాడి చేసేవరకు మనం నిరీక్షించకూడదు. అవకాశం లభించినంతనే ముందు మనమే దాడి నారంభించాలి. ఈ దృష్టితో మన మిప్పటినుండి అన్ని యేర్పాట్లు పూర్తి చేసుకోవాలి. ముందుగా మనం దాడి చేయటానికేమి, తరువాత శత్రువులతోడి సంఘర్షణకేమి, ముందు నావికాదళాలను, తరువాత గజ, కాల్బులను, ఆ వెనక ఆశ్వికదళాలను, రథాలను వుపయోగించాలి. గండకీతీర రక్షణపై న్యాన్ని అలసియున్న శత్రుసేనపై దెబ్బతీయడానికి మాత్రమే వినియోగించాలి.

మేమూ రీతిని యుద్ధపన్నాహాన్ని గూర్చి ఎన్నో విషయాలు సంప్రదించుకొన్నాము. దక్షిణరంగం విషయంలో నా పథకాన్ని యుద్ధసమితి అంగీకరించింది. కపిల్ ని నాకు సహాయ సేనానాయకుడుగా నియమించారు. తతిమ్మవారు

కూడ యుద్ధంలో పాల్గొనటానికి సమ్మతించబడింది. నాసిఫార్సుతో భామ, రోహిణుల ఆధ్వర్యాన స్త్రీలకు సైనిక శిక్షణ నిప్పించుటకుకూడ అంగీకరించారు.

ఆనాడు యుద్ధసమితి సమావేశం ముగిసిన తర్వాత నేను ప్రొద్దుపోయి యింటికి చేరాను. అంతరాత్రివేళ కూడ మా యింటివద్ద భామ, రోహిణి, క్షేమ మరెందరో లిచ్చవీ యువతులు ఏదో గంభీరంగా చచ్చించుకుంటున్నారు. వారు తమ మంతనాల్లో లీనమైయుండుట చూచి - “వదినా! నేను రావచ్చునా?” అని భామ నడిగాను.

“రా మరదీ! నీ కడ్డేమిటి? నీ సుందర వదనారవిందాన్ని చూచేందుకు ప్రొద్దుటినుంచి కాచుకుని కళ్ళు కాయలు కాచినై. ఇంకా ‘రానా’ అని అడుగు తున్నావా?” అంటూ ఆహ్వానించింది భామ.

“ఏదో నీ దయ వదినా! ఇక్కడికి మన సర్వసుందరి క్షేమకూడ వచ్చిందే! క్షేమా! నీ కిడే నా స్వాగతం!”

“ధన్యవాదాలు సింహన్నయ్యా!” అంది క్షేమ.

“మరి నాకేదీ స్వాగతం మరదీ? దీన్నే ముఖించాచి మాట్లాడట మంటారు” భామ నవ్వుతూ అన్నది.

“అడేమి టాదినా! నీముఖమలంమాత్రం నన్ను తక్కు వాకర్నించుతోందా?”

“నా మొహం ఒకప్పుడు - నువ్వు దానికోసం తపించి నప్పుడు - నీ వీపు మీద నన్ను పుగోనెగా యెక్కించుకున్న రోజుల్లో - ఆకర్షణీయంగా వున్నా, యిప్పుడు కానుగా?”

“నిన్నిప్పుడు మాత్రం పుప్పగోనెగా యెందు కెక్కించుకోను? కాని, వదినా! నువ్వు మళ్ళీ ఆ యేడేళ్ల భామవి అవ్వాలి సుమా!”

“ఏ, నే నిప్పుడు మోటయి పోయానా?”

“లెక్కకి వదినా?”

“ఆ లెక్కని నువ్వు పెద్దవాడి వయ్యావుగా, నాటకమాడబోకు మరదీ! క్షేమ యర్వనమూ, అంద చందాలప్రభావం అల్లా వుందను, సరిపోతుంది.”

“అయితే నీ ప్రభావం తగ్గిపోయిందంటావా వదినా?”

“కాకపోతే యిప్పు డీ ముస్మిన్నై వ రడుగుతారు? కాని సింహా! నువ్వింత కఠినాత్ముడ వనుకోలేదు. నువ్వు న్యాయంచెప్పు రోహిణీ!”

“నీ ఫిర్యాదంతా నే నెరుగ నక్కా? అయినా స్త్రీ స్త్రీపక్షమే వహించాలి. మనమంతా వికృతంగా వుండకపోతే యీ మగవాళ్ళముందు మనమెందుకూ కొరగాము” అని రోహిణి భామని బలపర్చింది.

“నేను మాత్రం కాదన్నానా? మీ రంతా ఒక్క మాటమీద వున్నారనేగా మీక్కావలసింది మూటేనుకొచ్చాను.” అన్నాను నర్మగర్భంగా.

“ఏమిటేమిటి మరదీ? సరిగాచెప్పు” అంటూ భామ ఆత్రపడింది.

“ఊరికేనే! బహుమతిముట్టితేనే చెపుతాను”.

“అదొకటా? ఎవరియ్యాలి?”

“మీరందరూను.”

“చెప్పినతర్వాత, ముందా?”

“ముందు బేరం ఖాయపర్చుకోండి. తర్వాత సరుకు నచ్చితేనే ధర యిద్దురు గాని.”

“అందరి తరపునా నేను చెపితే సరిపోతుందా, లేక యెవరికివారే బహుమతి యివ్వడానికి ఒప్పుకోవాలా?” అనడిగిందిభామ.

“నువ్వుచెపితే చాలు వదినా!”

“అయితేసరే, నీ యిష్టప్రకారమే బహుకరించుతాము. ఇక ఆ సరుకేదో వెళ్ళబెట్టు.”

“యుద్ధసమితి.....”

“ఒహో! చెప్పటాని కొక యుగం పట్టించి నన్ను నా చెలుల్ని చంపేయాలనుకుంటున్నావా మరదీ?”

“మగ్గలో అడ్డుపడి నన్ను చెప్పనీకుండా నువ్వే ఆలస్యం చేయిస్తున్నావు వదినా! సరే, వినండి, యుద్ధ-సమితి-ఆయుధాలిచ్చి - సాము నేర్పించటానికి అంగీకరించింది. ఎవరికో నువ్వు చెప్పుకో.”

“ఎరే! మాకు సమస్యయిస్తున్నావా మరదీ?”

“ఈ మాత్రమైనా చెప్పుకోలేనిదానవు నీవల్ల యేమవుతుంది వదినా?”

“నేను చెప్పనా అన్నయ్యా?” అంది క్షేమా.

“ఊరి, చెప్పమద్దాం” అన్నాను.

“నేను రోహిణిక్కయ్య చెవిలో చెపుతాను.”

“నా చెవిలోనే యెందుకు చెప్పకూడదు? నా చెవులేం పాపంచేకాయి?”

“నువ్వయితే నే చెప్పింది కాదంటా వేమో!”

“అయితే నీకు సింహుని యందు ఎరే నమ్మకముంది!”

“క్షేమా! నువ్వెవరి వల్లో పడుతున్నావో తెలుసా? ఈయన సింహ మమ్మా, సింహం! వెనకోసారి యీ టక్కరి సింహు డేచేకాడనుకున్నావు! కాలవ దాటిస్తానని నన్ను నీవుమీద యక్కించుకున్నాడు. నీళ్లమధ్య కళ్ళిం తర్వాత ధపేల్మని నన్ను పడేసి తానూ పడి “కుయో, మొట్టో! తేలు కుట్టిం దని యేడుపు సాగించాడు. నా బట్టలన్నీ తడిసి ముద్దయ్యాను క్షేమా!” అని భామ నన్నెత్తిపొడిచింది.

“నా గుడ్డలుమాత్రం తడవలా?” అన్నాన్నేను.

“నువ్వు బుద్ధివూర్వకంగా తడుపుకున్నావయ్యో.”

“అయితే నేను మునిగిపోయి వుక్కిరిబిక్కి రెండుకవుతాను?”

“నీదంతా టక్కరీ, మోసమాను. కాకపోతే నీళ్లలో తేళ్ళుంటాయా క్షేమా?”

“నీటిలో తేలు కుట్టటం మాత్రం పచ్చి అబద్ధమయి వుంటుంది భామ క్కయా!” అంది క్షేమ.

“ఆ దగాకోరే యితడు పిల్లా! నీకింకా యితని బూటకం తెలియదు.”

“గంటసేపటిదాకా గిలగిలా తన్నుకుంటూ వెక్కెక్కి యేడ్చాను. కళ్ళు వాచిపోవటం కూడ అబద్ధమేనా? భామ తన ఉత్తరీయాన్ని పిండి నా ముఖం తుడిచిందీ అబద్ధమే! తానుకూడ యేడుస్తూ కన్నీళ్ళతో తడిసిన నా ముఖాన్ని ముద్దు పెట్టుకున్నదీ అబద్ధమే. తన చిన్ని చేతుల్తో నన్ను నీటిలోనుంచి బయటికి లాగటానికి ప్రయత్నించిందీ నటనేనా?”

“నా ఒకమాడటంలో బలే నేర్పరివిలే” భామ అన్నది.

“కాదు భామా! నా కాలిబొటన వ్రేలినుంచి నెత్తురు కారినదికూడ నటనకే నంటావా?”

భామ కళ్ళు చెమ్మగిల్లినయి. ఆమె తన బాహువులు, కపోలాలతో నా తల నదిమిపట్టి “ఇక జ్ఞాపకం చెయ్యమకు సి-హా! ఆ రక్తాన్ని తలిస్తే నా కిప్పుడు కూడ యేడుపు వస్తోంది. మనిద్దరము కుట్టింది తేలే ననుకున్నాము; కాని, ‘అది తేలుకాదు, జెల్లచేప’ని మల్లి కత్తయ్య చెప్పింది.

“మరి నా యేడుపు బూటకం కాదన్న మాటేగా?”

“నటనకాదు, నిజమేలే సింహా!”

“ఇక నిజం చెపుతాను విను భామా! నేనాబాధ నోర్చుకొని నిన్ను గట్టుకు చేర్చలేకపోలా. ని న్నేడిపించాలనే పడేకా.”

“పోనిద్దూ, యిక మాటలు పెంచక అసలు సంగతి చెప్పు.”

“సరే, క్షేమా! నువ్వేమనుకున్నావో నా చెవిలో చెప్పు.”

క్షేమ నా చెవివద్ద నోరుపెట్టి మెల్లగా “యుద్ధసమితి లిచ్చవీ కాలతలకు ఆయుధాలిచ్చి యుద్ధవిద్య నేర్పించటానికి అంగీకరించింది” అని చెప్పింది.

నేను నెమ్మదిగా నా చెవిని క్షేమ పెదవి కానించి “ఏవీ, మళ్ళీ చెప్పు నాకు సరిగా వినపళ్ళేను” అన్నాను.

“చాల్లే సింహా! నీ యెత్తు నాకు తెలుసు. క్షేమను ముద్దు పెట్టుకోటానికిలే నీ యెత్తు” అంది భామ.

భామమాట విని విననట్టుగా క్షేమ నా చెవిలో మళ్ళీవ్రాదింది వెనకటి మాటల్ని. అప్పుడు నేనన్నాను—భామా! క్షేమసరిగానే వ్రాహించింది. (క్షేమ నుద్దేశించి) ఆ మాట నువ్వే చెప్పు పిల్లా వీరందరికీను.”

క్షేమచెప్పివేసింది. భామ, కోహిణులు సంతోషంతో వుబ్బితబ్బిబ్బు లవుతున్నారు. నా బహుమతి సంగతి నొక్కరూ యెత్తలేదు. అప్పుడు నేను

“ఏవదినా! సరుకు నచ్చించి కదా, మరి నాకు ఈనాము యిచ్చేయండి.” అన్నాను.

“మరదీ! ఈ శుభవార్తను మోసుకొని రావడమేకాక, అసలీ నిర్ణయం చేయించటంలో కూడ నీ చెయ్యివుండికదూ?” అనడిగింది, భామ.

“కాబట్టి నా కీనాము తప్పకుండా ముట్టాల్సిందే.”

“ఈనామేకాదు, యింకాను.”

“ఇంకా యిప్పుడొద్దులే వదినా! ప్రస్తుతానికి బహుమతిని మాత్రం వసూలుచేసుకోనివ్వు. ఈనామంటే మరేకాదు; రోహిణి వెదవులమీద, మీ అందరి బుగ్గలపైన రెండేసి ముద్దులు మాత్రమే. ఏ అంగీకారమేనా?”

“ఓన్, అవేమంత దుగ్గభారేమిటి?”

“నే నల్లగే తలుస్తున్నాను. సరే, ఎవరితో ప్రారంభించమంటావు?”

“నీ యిష్టం.”

“అయితే నీతోనే” అంటూనే భామని ముద్దు పెట్టుకున్నాను.

అందరివంతులు అయిన తర్వాత భామ అడిగింది — “అయితే, మరదీ! నీ వీపని నింత నుశువుగా యెల్లా సాధించగలిగావు?”

“నేను తీర్మానం ప్రతిపాదించగా అది ఏకగ్రీవంగా ఆమోదించబడింది.”

“నువ్వు దీక్షోపన్యాసం దంచావన్నమాట?”

“ప్రత్యేకంగా యీ విషయాన్ని గురించే కాదులే. మిగతా విషయాలతో దీన్ని కూడ కలిపాను. ఇంకోసంగతి: నువ్వు, రోహిణి లిచ్చనీ కాంతలకు తర్ఫీదు నివ్వాలి. వీరిచేతులు కోమలంగా తయారయినై...అంటూ నేను క్షేమ వైపు దృష్టిని మరల్చాను.

క్షేమ పెద్దగా వూపిరివిడిచి తక్షణం తన చేతులను నా ముందుకు చాచి అన్నది — “ఇవిగో చూడు! నా విప్పుడు వెనకటి మృదువాస్త్రాలు కావన్నయా!”

ఆమె చేతులకు బొబ్బలెక్కి తోటలూడివున్నై. వాటి అంచులవద్దచర్మం మొద్దుబారి యింకా యెర్రగా వుంది. కండియున్న ఆ చేతుల్ని చూచినంతనే నాకు కంపం కలిగింది. కాని, తరువాత ఆమె ఓర్పుకు ముదమంది రెండుచేతులను నా కళ్ళ కద్దుకొని, ముద్దు పెట్టుకున్నాను. నా కళ్లు చెమ్మగిలివై. ఆమె చేతులను నిమ్మలంగా విడిచిపెట్టి “క్షేమా! నీ యీ చేతులనుచూచి నేను గర్వపడు తున్నాను. లిచ్చనీ కుమారికి తగ్గ పనిచేకావు. నీలాంటి సుపుత్రిని బడసిన మన వైకాలి అజేయంగా విలసిల్లగలదు” అన్నాను.

భామ, రోహిణులంత వరకు క్షేమ చేతులను చూశేదు. ఇప్పుడు చూడ గానే భామ క్షేమను ఒడిలోకి లాక్కుని కాగలించుకున్నది. ఒకటే ముద్దుల వర్షం. రోహిణి క్షేమ వాస్త్రాలను తన చెంపలమీద పెట్టుకొని ముద్దాడింది. కొంచెంతాళి భామ అన్నది — “క్షేమా! నువ్వింతవరకు సామాన్య జానపద

సుందరివేగాని, యిప్పుడు లిచ్చనీ సమాజ కళ్యాణివి. ఏచేకావేమిటి చేతుల్ని అయినవి?"

"ఆ వాళ్ళ నీ వుపదేశం విన్న తరువాత నా చేతులంటే నా కక్కడలేని రోతపుట్టింది భామక్కా! నిజంగా యీ చేతులు నావికాక, అంబాపాలివే నని పించింది. అమ్మ కాదు, మాదదన్నా వినక నే నానాడే దానితోపాటు వడ్లు దంచటం ఆరంభించాను. చేతులకంది బొబ్బలెక్కేవరకు దంచాను. బొబ్బలు చూచి అమ్మ కోప్పడి మాన్పించింది అప్పుడైనా."

"పిల్లా! (ముద్దు పెట్టుకొని) మరి నీకు చేతులు మంటలే తల్లా?"

"బొబ్బలబాధనే ఓర్చుకోలేకపోతే మరి కత్తెల్లా పట్టగలనని సహించు తున్నాను."

"అయితే క్షేమా! మా కప్పుడూ నీ చేతుల్ని చూపించావుకాదే?" అనడి గింది రోహిణి.

"ఇప్పుడైనా సింహన్నయ్య ఆ మాటలేకపోతే చూపించేవాళ్ళే కాదు."

"ఎంత జాణవే! ఎవరికీ తెలీకుండా దాచావు" అన్నది భామ.

"ఒకరికి తెలుసునక్కా!" అంది క్షేమ.

రోహిణి క్షేమనోటికి చెయ్యడ్డం పెట్టి "చెప్పూకు పిచ్చిపిల్లా" అని భామ వేపుతిరిగి "అక్కా! ఆ ఒక రెవరో నువ్వుచెప్పుకో" అంది.

"ఓహో! నాకు తెలియదనుకున్నావా రోహిణి?" భామ దర్పంతో అంది.

"తెలిస్తే చెప్పు?"

"నా కదెంతపని రోహిణి! నే నెగిరిపోయే పిట్టనుకూడా గుర్తించగల్గును."

"అయితే యింకే, చెప్పు?"

"ఇంకెవరు? నువ్వే. యింకా స్పష్టంగా చెప్పాలంటే క్షేమ తన రహస్యాలను నీ కొక్కదానికి చెపుతా ననేగా ఒట్టుపెట్టుకుంది? తన చేతుల్ని యిది వరకు నీకే చూపించి వుంటుంది."

"కాదక్కా! నువ్వు వైన ఎగిరే పిట్టను గుర్తించ గలిగినా క్రింద వున్న మనిషిని గుర్తించ లేక పోయావు."

"అయితే మీరిద్దరూ కలసి నా పరువు తీయదలచారన్నమాట. సరే, ఆ మనిషెవరో చెప్పిక?"

"ఎవరో కాదు, మా అన్నయ్య క-పి-ల్"

క్షేమచెంపలు యెర్రబారినయి. ఆమె తల క్రిందికి దించుకోకముందే భామ ఆ మార్పును పసిపట్టింది. భామ రోహిణి నడిగింది — "నీ కల్లా తెలిసింది రోహిణి?"

“ఈమాత్రానికే సర్వాంతర్యామి అవ్వాలా అక్కా? ఆ తొలినాటి రాత్రి కపిల్తో నృత్యంచేసిన తర్వాత త్వేమ మరెవరితోను నాట్యం చెయ్యలేదని మనకి తెలుసుగా.”

“నే నాలోచించనేలేదు రోహిణీ!”

“నేను కత్తి, దానిచేతబట్టి సాముకూడ నేర్చుకుంటున్నానుభావక్లయ్యా!” అంది త్వేమ సగర్వంగా.

“ఆ గురువు దగ్గరేనా?” అనడిగింది భామ.

త్వేమ సిగ్గుపడింది. భామ ఆమె నాలింగనం చేసికొని “లేదు లేవే పిల్లా! కత్తి తిప్పటంలా కపిల్ సిద్ధహస్తుడని సింహుడు చెప్పాడులే. మరి కపిల్ తన ‘దేవలోక’ యాత్రను గురించి నీతో చెప్పాడా?”

“దేవలోకం!”

“అవును, దేవలోకమే. దేవలోకానికి వెళ్ళి, కపిలు దేనిధంగా వారి పక్షాన పోరాడేదో సింహుడు దొకనాడు వినిపించాడు. దేవలోకమంటే దేవతలూ, వారి రాజు ఇంద్రుడూ వుండే మేరుపర్వతంమీది దేవలోక మనుకొనేవు” అన్నది భామ.

“అయితే మరే దేవలోకం అక్కా?”

“భూలోకంలోదేనే, ఉత్తర మరుదేశం త్వేమా!”

“ఓసి పిచ్చిపిల్లా! అయితే నువ్వు వెర్రిదానవై వృధాగానే కపిల్తో గంతులేస్తున్నావన్నమాట.”

త్వేమ చిన్న పుచ్చుకోవటం గమనించి వెంటనే నేనన్నాను— “కపిల్ యే సంగతయినా అడగండే చెప్పడు త్వేమా! అతను ప్రపంచంలో చూచినన్ని ప్రదేశాలు చాల కొద్దిమండే దర్శించి వుంటారు. (భామ నుద్దేశించి) వదినా! ఇంకోసంగతి చెప్పటం మరచిపోయాను. కపిలుడు, అతని సహచరులు కూడ మగధకు ప్రతికూలంగా కత్తి పట్టదలిచారు.”

రోహిణి నన్నానుకొని కూచొని నా చేతుల్ని తన రెండు వాస్తానోకి తీసుకుని “పైన్యంలో చేరతామన్నారా ఆర్యపుత్రా?” అనడిగింది.

నే నామె కన్దోయిని ముద్దిడుకొని “వారి వాంఛను యుద్ధసమితి అంగీకరించిందికూడాను” అన్నాను.

“అంగీకారంకూడా అయిందీ?” అంది రోహిణి.

“అంతేనా, కపిల్ నాకు సహాయ సేనా నాయకుడుగా కూడ నియమింపబడ్డాడు.”

రోహిణి తన చేతుల్ని నా కంఠానికి పెనవేసి, నా పెదవులకు మోచి నానించి “అయితే మహా గంగాతీరస్థుని మహాసింధు తీర దృశ్యమే!” అంది.

నేను రోహిణిని కాగలించుకొంటూ అన్నాను — “ఇప్పుడే కాదు. రోహిణీ! నేను కబురు పంపుతాణ్నే. ముందు నువ్వు, భామ కలసి లిచ్చవీకాంతలను సాయుధులను గావించి కురుడేవాంగనలవలె తయారుచెయ్యండి. నేను బాగా యోచించి మీకు తగిన బాధ్యత నప్పగిస్తాను.”

భామ నా చేతుల్ని రోహిణి వాస్తాల్లోంచి గైకొని “యివారే చాలా సంతోషకరమైన వార్తలు తెచ్చావు మరదీ!” అంది.

అప్పుడే వస్తూన్న మనోరథ్ని ముందుగా చూచి నే నన్నాను — “ఇంకో శుభవార్తకూడాను; అడుగో మనోరథ్ వస్తున్నాడు.”

నే నీ మాటలు ముగించేప్పటికి, మనోరథ్ వచ్చేవాడు. “లిచ్చవీ పుత్రునికి సుస్వాగతం” అన్నాడు అందరూ ఏకకంఠంతో.

భామ యెగిరి గంతేసి మనోరథుని మెళ్ళో చేతులేసి “రా, నా ప్రియమనూ! ఇంతసేపెక్కడి కెళ్లావు?”

“కపిల్ని, అతని సహచరుల్ని బ్రాహ్మణ యజ్ఞవాటికలు చూపించేందుకు తీసుకెళ్లాను.”

“గొప్పప్రదేశం చూపటాని కెళ్ళావే!”

“వారి దేశంలో యిల్లాంటి బ్రాహ్మణులు వుండరు, యజ్ఞవాటికలూ వుండవు ప్రేయసీ!”

“సరేగాని, లిచ్చవీ పదుమలకు సైనిక శిక్షణ నిప్పించటానికి మన యుద్ధసమితి తీర్మానించింది విన్నవా?”

“తీర్మానమే! అయితే నాకు చాల సంతోషం.”

“నీ వంటకలైకి స్త్రీలని సంఘటితపర్చే భారం అప్పగించారుకూడాను.”

మనోరథు డామెను ముద్దాడి “నీకా?” అనడిగాడు.

“అవును. కాని, మరి నాకు అన్నం వండి పెట్టటంమాత్రమే తెలుసు. (దిగులు నటించుతూ) ఇంట్లోవాళ్ళు గౌరవించరుగా. మనోరథునికి నేను వంటకలైని, పాచిపని చేసే భామనే నయ్యే! ఇప్పుడు మరదివచ్చి వుండకపోతే, యిక నీ భామ పొయ్యిలోనే పడి చచ్చేది.”

“ఒలే మరది!!లే.”

“కాక, నే నేమైనా అబద్ధమాడుతున్నానా మనూ?”

“లేదులే, నవ్వులాటకై నా భామ అబద్ధమాడగా ఎవరైనా విన్నారు?”

“సరేలే (అలిగినట్టుగా) నా ప్రతిమాటనీ నవ్వులాటక్రింద కడతారు. గాయంమీద కారం చల్లటం మానవుగా మనూ!”

“భామ! నన్నసలు ఒక దరికి చేరినిస్తావా, లేక నీ అధరానికి వెలూడు తూండమంటావా?”

“అధరానికే అంటిపెట్టుకొని వూడదలిచేవారిని ఎవరుమాత్రం ఒడ్డుకు యెల్లాచేర్చి?”

“కాదు భామా! నీ మనూ అధరానికే అంటిపెట్టుకొని వేలాడేవాడు కాదు! ఒక ఒడ్డుకు చేరిపోయాడు!”

సంతోషంతో భామ అతనిచేతులు పట్టుకొని “నిజమేనా ప్రియా? ఇవాళి శుభవార్తమీద శుభవార్త విసవస్తోంది!” అంది.

“ఇవాళి యిక్కడ యంతమంది వైకాలి నుందరీమణులు పోనైవుంటే సంతోషవార్తలకి కొదువేమిటి? చెపుతా విను, వైకాలి దక్షిణ ద్వారంవద్ద నగరోప రక్షకుడుగా నియమించారు నన్ను.”

భామ తలవాల్చి “అంటే రణరంగానికి నాలుగుమోజనాల దూరాన— దేవాం రవంతయినా చెక్కుచెదరకుండా నన్నమాట?” అంది వెటకారంగా.

“అయితే నన్ను యుద్ధరంగంలోకి పంపేదాకా నీకు తృప్తిలేదన్నమాట. ఓరి బాబు! ఇల్లాంటి పెళ్ళాన్ని నే నెక్కడా చూశ్శేదే!”

నే నందుకుని అన్నాను—“ఒదిసా! లిచ్చవులు రెండుచేతులా కత్తులు పట్టి రణరంగంలో వురకటం మినహా మరే పనీ ముట్టరాదనుకుంటున్నావా? అల్లాఅయితే మనకి జయంమాట నున్నే వరిసా! యుద్ధరంగంలో కథన మెంత అవసరమో, క్షతగాత్రులకు కట్టుకట్టి సేవచెయ్యటం, సైనికులకొరకు వంటింట్లో పిండి విసరి, కొట్టెలు కాల్చడం, దుస్తులు కుట్టడం అంటే ప్రాముఖ్యమైనవి. వైకాలిలో శత్రువుల యాగయినా జొరబడకుండా కాపాడుటకూడ అంత అవసరమే.

“మంచిదే. కాని, తమ ఇల్లాంటి వాచస్పతులు కూడానని నేనెరుగనే” అన్నది భామ.

“నేను వాచస్పతిని కావటమే యిష్టం లేనిదానవు మనూని ఆ క్షేపించుతా వేందుకు?” అన్నాను.

“భర్త నేనున్నప్పటికీ మన లిచ్చవులలో నేటివరకు తప్పుగా భావించడం లేదు; కాని, నువ్విప్పుడు సేనానాయకుడివి, నీ అన్న నగర రక్షకుడూ - ఇంకేం, ఇక యిద్దరూ ఏకమై లిచ్చవీ కాంతలనోటికి తాళంవెయ్యండి.”

మనోరధుడు చేతులు జోడించి భామముందు ఒంటికాలుమీద నిలబడి “దేవీ! వాచస్పతి పదవిని నువ్వింకొకర్ని తీసుకోనివ్వ దలచలేదు. బ్రహ్మకై నా ఆ పదవి నివ్వని నీ ముందు సింహు డేపాటి? సరే, నగర రక్షకుడిని కావటం యిష్టంలేకుంటే నీ కిష్టమైన వుద్యోగమే యిప్పించు, నిర్వహిస్తాను. నీకు సంతృప్తిని కల్పించగల పదవి లభ్యపడే అవకాశముంటే నాకూ అదేయిష్టం.”

భామ కొంచెం మెత్తబడి “సేవకా! మనోరథా! నీ తపస్సుకు మెచ్చాను. నీక్కావలసిన వరం వేడుకో” అన్నది.

“సంతోషం జేపీ ! ఈ సేవకునిపై భవదీయ కృపాకటాక్ష వీక్షణా లనవర తము ప్రసరించాలన్నదే మదీయ అభీష్టం.”

“అభీష్టసిద్ధిరస్తు ! ఇంకేమైనా ?

“మీ మహిళా మండలి కాస్త కాలత స్వభావం వహింతురుగాక !”

“ఒక మినహాయింపుతో అట్లే యగుగాక ! లిచ్చవీకాంతల సైనిక శిక్షణకు ప్రోత్సాహమిచ్చి, సింహ, కపిలులవలె నీవుకూడ సహాయపడుతుండాలి.

“మీ యీ సేవకుడెల్లప్పుడు తమపాదసేవకు సంసిద్ధుడే; అయితే కపిలు డే సుకృతం కారణంగా భవత్కృపా పాత్రుడైనాడో తెలిసికో గోరవచ్చునా?”

“కపిల్ మా డ్డేమకు సాము—గరిడీలు నేర్పుతున్నాడు. (డేమ ముఖం లోని మార్పును గ్రహించి వెంటనే విషయంమార్చి) నువ్వు డ్డేమ చేతుల్ని చూచావా? పిల్లా! నీ చేతు లిల్లా చూపు” అన్నది భామ.

మనోరథుడు బొబ్బలెత్తిన చేతులుచూచి “అయితే భామా! నువ్వు అంబాపాలి తెప్పను నట్టేట్టో ముంచేసే టట్టున్నావే?” అన్నాడు.

“మా ఉద్యమమంటే నీ కిష్టంలేదా మనూ?”

“నీ యిష్టమే నా యిష్టం ప్రేమనీ!”

17. వైశాలి వణిజులు, శిల్పులు

ఇనాళ మధ్యాన్నం తీరుబాటుగా వున్నందున కపిల్ బసకు పెళ్లాలను తున్నాను. నే నా సంగతిని రోహిణిలో చెప్పాను. ఆమె భామకి, భామ డేమకి చెప్పకొన్నారు. ఇక నా అప్పరసలు ముగ్గుర్నీ రథంమీద కూచోబెట్టుకొని సింహుడు వైశాలి వీధులకుండా వెళ్లక తప్పిందికాదు; నన్నప్పుడు చూచినవాళ్లంతా 'సింహుడదృష్టశాలి' అనుకొని వుంటారు. దారిలో కనపడిన ప్రతి యువకుడు పెదవివిప్పకుండానే నవ్వడం గమనించాను. అజిత్ కడుపుబ్బుపట్టలేక 'అదృష్టదేవతను అప్పు డప్పుడూ మావంకకూడ చూడని వ్వన్నా!' అనేకాడు మొహంమీదనే.

భామ నోరు విప్పబోయింది; కాని, నేను గుర్రాన్ని అదలించటంతో రథం ముందుకు సాగిపోవడావల్ల ఆగిపోయింది. నే నప్పుడు భామకు రెండు నీటి కోళ్లు పట్టుకొన్న పుల్లను నోటితో కఱచి పట్టుకొని గగనయానంచేసిన తాబేజీకథ వినిపించాను. కథ అంతా ఆలకించి భామ అన్నది—“అయితే మరదీ! నువ్వు మూడు నీటికోళ్ల మధ్యనున్న తాబేజీవనా? లోకులనే మాటలకు మారు చెప్పకుండా వుడాయించుకొచ్చావు?”

కొరడాని యధాస్థానంలో పెడుతూ నేనన్నాను - “ఇదుగో ఒదినా మనం కెట్టిపదనానికి వచ్చేకాం. నీ వాజ్ఞాలం కపిల్మైన విసురుదువుగాని అట్టే పెట్టు.”

“ఏమిటిల్లా వచ్చా రంటే, యేం చెవుతావు మరదీ?” అన్నది భామ.

“నామట్టుకు ఆ ప్రశ్నేరాదు; నేను తరచుగా వచ్చేవాడినేగా.”

“అయితే నువ్వు బతే స్వాగతమిడివి మరదీ! పూర్వం తేలు కుట్టినప్పటి లాగా మళ్ళీ భామని నట్టేట్టో ముంచాలనేనా?”

“భామ తననేగాక తన చెల్లుల్నికూడా కాపాడుకోగలదనే విశ్వాసం నాకుంది.”

“అదెల్లాగూ జరిగేదేలే.”

రథం దిగి నేను గుర్రాన్ని రథ చోదకునికి అప్పగించాను. ముందరీత్రయాన్ని వెంటేసుకొని మేడపై కక్కటానికి మెట్లుకోసం ఒక గదిలోనుంచి మరో గదిలోకి వెళుతూండగా భామ నా చెయ్యిపట్టుకొని ఆపి “నాకో వుసాయం తోచింది మరదీ! (ఎడమచేత్తో డేమని లంకించుకొని) సాము - గరిడీ నేర్ప

టంలా - ముఖ్యంగా వైశాలి సుందరాంగులకు నేర్పుటలో కపిల్ సిద్ధహస్తుడని విన్నామనీ, కాబట్టి నీ శిష్యులం కావడానికి వచ్చామనీ చెపుతాను." అంది

క్షేమకోపంతో అలిగింది. "అట్లయితే నేను తిరిగిపోతానక్కా." అంది.

భామ ఆమె చేతుల్ని మరింత గట్టిగా పట్టుకొని అన్నది - "ఏం పిల్లా! నేను నీ పేరైనా యెత్తలేక?"

"హూ, పేరెత్తలేదంట! ఎవరికి తెలివదు?"

"అయినా కపిల్ వద్ద నువ్వు సాము నేర్చుకున్నావే అనుకో. అయితే తప్పా? విద్య నేర్చేది ఎవరో ఒక గురువువద్దనేగా?" అందిభామ.

"నువ్వీమాటే అంటానంటే నేను వెళ్లిపోతా."

"అయితే నీటికోళ్లు మాడింటిలోను ఒకటి మాయమవుతుందన్నమాట! ఇక మిగిలేది ఒక తాబేలు, రెండు నీటికోళ్లే. మరదీ! నీ కథలోకూడ నీటికోళ్లు రెండేగదా?"

రోహిణి క్షేమను తన దగ్గరికి లాక్కుని "చెల్లీ! భామ వేళాకోళమూ, ఎకసక్కేలూ మామూలేగా" అంది.

భామ తప్పుచేసిన దానివలె నాలికకొరుక్కొని - "సరేలే క్షేమా! నే నిక నీ పూసెత్తనులే" అంది.

"పే రెన్నిసార్లు తలిచినా సాము సంగతి మాత్రం యెత్తగూడదు వదినా!" నే నన్నాను.

"సరే, నేను చెవులు పట్టుకుంటున్నారే" అంది భామ.

కపిల్ ప్రభృతులు మధ్యాహ్న భోజనం ముగించి ఖులాసాగా కబుర్లు చెప్పుకుంటూ కూచున్న మూడో అంతస్తులోని పెద్దహాల్లోకి ముద్దుగుమ్మలు ముగ్గురూ ముందు నడుస్తూంటే వెనకనే వెళ్ళాను. వారు మమ్మల్ని చూస్తూనే లేచినిలబడ్డారు. కపిల్ ముందుకొచ్చి "డేవిగార్లకు స్వాగతం!" అన్నాడు.

"అప్పరసలు అను మిత్రమా! ఇప్పుడు డేవిగార్లకు అంగడిలో గిరాకీలేదు" నవ్వుతూ నే నన్నాను.

కపిల్ కూడ నవ్వుతూ అన్నాడు - "అయితే అప్పరసల్ని మానవులవద్దకు చేర్చే కేవలదూతలు - తిమరుకూడ విచ్చేకారన్నమాట! కేవలారా! కాదు, అప్పరసలారా! నేడు తమ పాదధూళిచే యీ పేదల విడిదిని పునీతంచేయడానికి గల హేతువు నరయవచ్చునా?"

"మా పాదధూళి అంతనులభంగా లభించేది కాదు కపిల్. మేము కాలికోళ్ళు వదిలింది యిక్కడి తివాసీ మీదనే" అని అతీతిగా జవాబిచ్చింది భామ.

"నేను నీకు సమాధానం చెప్పగలవాణ్ని కాను భామా!" అన్నాడు కపిల్.

"అయితే నేను నీకా విద్యనేర్పుతాణ్లే."

“అశేక ధన్యవాదాలు; అయితే భామా! ఒకేసారి యిద్దరు జేతైకనుందరి మణు లెవనిగడపతోక్కుతాకో అడెంత భాగ్యశాలి!”

“కాదు, సేనానాయకా! ఒకదేశంలో ఏకకాలంలో యిద్దరు సర్వోత్తమ నుందరు లుండరు.”

“సేనన్న యిద్దరిలో ఒకామె మాజీ అందాలరాణి ననుకో.”

“మాజీ జేతైక నుందరులకు లెక్కేముంది. పళ్లూడి కర్రనూతగాగొని వూగిసలాడుతూ నడిచే జేతైక నుందరులకు కొఱతేముంది?”

“కాని, ఏడాదిక్రితంవరకు అందాలరాణిగావున్న యామె విషయం అట్లా కాదుగా ?

“ఆమెగిరాకీ పడిపోయింది కపిల్! ఇప్పుడు సర్వనుందరి ఒక్కతే. ఒక ఒరలో రెండు కత్తులు, ఒక అడివిలో రెండు సింహాలూ వుండవు. కాబట్టి మన మధ్యవున్న జేతైక నుందరి ఒక్కతే—క్షేమే. సరే, యింతకూ మేమువచ్చి మీ పగటినిద్ర చెడగొట్టలేదుకద ?”

“నిత్యము నువ్వు మా నిద్ర భంగపరచటమే మా అభిలాష నుందరీ!”

“ఆ బాధలో ఆనంద మేముంటుంది ?—మరదీ? ముంగిలా కూచోక యిక నువ్వు నోరుతెరచి మాట్లాడుదూ, నా వాగుడు జేముంది” అని భామ నన్ను రేపింది.

“నీ నోటిమాటల్లో తేనె లూకుంటాయి వదినా!” అన్నాను.

“ఇదిగో మరదీ! న న్నజేపనిగా పొగడి తోడికోడల్లో జగడంలెచ్చి పెట్టేవు.”

“మన్లో మనకి తగాదా పెట్టడాని కెవరికి శక్యం అక్కా!” అంది రోహిణి.

“మగవాళ్లకి నిలకడలేదు రోహిణి! ముందు తామే కయ్యంపెట్టి తర్వాత తోటికోడల్లకు పడటం లేదు, అత్తా కోడల్ల పోయతో వేగలేకుండా వున్నా మంటారు” అని భామ మగవాళ్లమీద విరుచుకొని పడింది.

“మగవారికనుసన్నలతో పోట్లాడుకునే తోడికోడల్లు అదో . తరహా అక్కా!” అన్నది రోహిణి.

“అవునే చెల్లీ! మనం బయటపడి యుద్ధరంగంలో పరాక్రమం ప్రదర్శించా లనుకుంటూంటే యింట్లో ద్వందయుద్ధ మెందుకు చేస్తాం? సరే, సేనానాయకా, కపిల్! మేంకూడ యుద్ధ కార్యనిర్వహణకు ఆయత్తమవుతున్నాము.”

కపిల్ భయకంపితుడైనట్లు “ఏమన్నావు జేవీ! అట్లయితే త్రిలోకాలూ భస్మమైపోతూ! స్త్రీలకు శోభించేది కాంతే” అన్నాడు.

“అయితే మా హస్తాల్లో కృపాణం శోభించదనేనా మీ అభిప్రాయం?” అనడిగింది భామ.

“అల్లా అని ఎవరన్నాడు? రోహిణిని అవళ మహాసింధుబిడ్డన చూస్తే ఆ శోభ బోధపడేది భామా!”

“మహా సింధుబిడ్డన నేను చూళ్లేదుగాని, మహాగంగ గట్టున ఎల్లాగూ చూస్తాము” అంది భామ.

“భేష్! నువ్వు ప్రస్తావించింది యుద్ధసన్నాహాన్ని గురించా? నేనింత వరకు మీ సన్నాహంతో నా పాపము, సింహుని పాపము బద్దలవుతుండేమో ననుకున్నానే.”

భామ వెంటనే - “మీ పాపంకాదు బద్దలయ్యేది, బింబిసారుని బుర్ర” అన్నది.

“అయితే మీ సన్నాహం సంతోషకరమైనదే. మే మీ యుద్ధంలో పాల్గొనేందుకు మీ పంచాయతీ అవకాశమిచ్చింది భామా!” అని చెప్పాడు కపిల్.

అప్పుడు నేనన్నాను - “మిత్రమా కపిల్! ఇంకా సంగతికూడ విను - పంచాయతీ లిచ్చిన స్త్రీలకు కూడ యుద్ధకార్య నిర్వహణభారం అప్పగించటానికి తీర్మానించింది. లిచ్చిన స్త్రీ వైన్యానికి భామ నాయకిగా నియమింపబడటం మరి సంతోషించదగ్గదినుమా!”

కపిల్ — “అభివందనాలు భామా!”

నేను — “నీ సోదరి రోహిణి ఉపసేనానాయకి.”

కపిల్ — “చెల్లి రోహిణి ఇల్లారా” సిగ్గుచే జేవరించిన మోముతో ముందుకొచ్చిన రోహిణి లలాటాన్ని ముద్దుపెట్టుకొని “చాలాచాలా అభివందనాలు” అన్నాడు.

నేను — “వదినా! మీ స్త్రీ వైన్యంలోచేరే తొలిబంటు క్షేమేగదూ?”

భామ — “అయితే ఇద్దరు సేనానాయకురాండ్రకు ఒక సిపాయి అని మమ్మల్ని ఎగతాళి చేస్తున్నావా?”

నేను — “కాదు ఒదినా! నిర్ణయం జరిగింది నిన్న నేనని కపిల్కి తెలుసులే, వైన్యాన్ని సమకూర్చటం యెప్పుడైనా ఆదిలో ఒక్కరితోనేగా ప్రారంభమయ్యేది.”

కపిల్ — “భామా! కాదు, సేనానాయకి! నీ తొలి సిపాయే ఒకప్పుడు నీ మొత్తం సేనకు ఖ్యాతిని గడించిపెడుతుంది.”

నేను — “ఆ విషయంలో నీకంటే భామకే బాగా తెలుసు కపిల్!”

కపిల్ — “బహుశా అంతేకావచ్చు”

నేను — “ఇంకా బహుశా ఎందుకు?”

కపిల్ — “భామ ఇదివరకు క్షేమ హస్త పరిశీలన చేసివుండలేదేమో?”

నేను — “అంటే వాటి సంగతి నీకు బాగా తెలుసునన్నమాట.”

కపిల్—“ఆమె యీ మధ్యనే నావద్ద కత్తితిప్పడం నేర్చుకోసాగింది. మిత్రమా ! ఆమె చేతులు సాముకు బలేవాటంగావున్నై నుమా.”

నేను—“అయితే త్వరలోనే త్వేమ సేనానిపదవిని కొట్టేస్తుందన్నమాటే. ఇదంతా నీ చేతి చలవే.”

కపిల్—“ఆమె యింకా పదిహేను రోజులపాటు కృషిచేస్తే ఖడ్గచాలనంలో తర్ఫీదవుతుంది. త్వేమకి గుర్రపు స్వారిలో ఇదివరకే నేర్పువూది. బల్లెము, ధనుస్సు లుపయోగించటం యింకా నేర్చుకోవాల్సివుంది.”

త్వేమ—“బాణాన్ని గురిపెట్టి బాగానే సంధించగలను.

కపిల్—“నువ్వు గురిచూసికొద్దే చాలనుకుంటాన్నావా ? బాణం సదుపూ, వేగం పెంచాలి. గురి కుదిరిన తర్వాత తతిమ్మా సుఖపులన్నీ తేలిగ్గానే గ్రహించవచ్చు. మొత్తంమీద త్వేమ ఒకటిన్నర నెలల్లో కొంతవరకు విద్య పూర్తిచేయవచ్చుననుకుంటాను సింహా!”

నేను—“కాని, నువ్వన్నాళ్లు త్వేమకి శిక్షణ నిచ్చేందుకు అవకాశముండ దనుకుంటాను.”

కపిల్—“అదీ నిజమే. నిన్న నువ్వు చెప్పిన వివరాలనుబట్టి అట్లాగే కని స్తోంది. మరి వుల్కాచేలానికి నీ ప్రయాణ మెప్పుడు?”

నేను—“ఈ వారంలోనే.”

తాము శెట్టి భవనాన్ని చూచి వస్తామని భాష గాంధార యువకుడు శంతనుని వెంటబెట్టుకొని తన నెచ్చెలతో అక్కడి నుంచి వెళ్లింది.

“నేనూ నీతో రావాల్సి వుంటుందనుకొంటాను” అన్నాడు కపిల్.

“అవశ్యం రావాలి. మన మక్కడ ఒక వారంరోజులపాటు నైనికదృష్టితో గంగాతీరాన్ని పరిశీలించి, గండకీ దుర్గశ్రేణిని చూడాలి. మన యుద్ధనావలను యింకా దృఢతరం గావించేందుకు కొన్ని మార్పులు చేయించాలను కున్నాను. మనం పదకొండు మందిమీ పోయి వాటిని పరిశీలించుదాము; తర్వాత అవసర మయ్యే మార్పులను గూర్చి యోచించుకోవచ్చును. మనం నూచించే మార్పులను కార్యరూపంలో పెట్టడానికి కమ్మరుల సలహా, సహకారాలను తీసుకుందాం. వైకాలికి పడమరగా వున్న సరోవరాన్ని మన నౌకా విన్యాసాలకు కేంద్రంగా చేస్తే బాగుండదూ కపిల్ ?” అనడిగాను.

కపిల్ కొంచె మలోచించి చెప్పాడు— “అది అవసర మనే నా పుద్గేశం కూడాను. గండకీ నదీతీరాల్లో ఒకటి మాత్రమే మన అధీనంలో వున్నందున రెండో తీరాన్నుంచి అన్యులు మన నౌకా సంబంధ ప్రయోగా లన్నిటినీ పరీక్షించ గలరు. కాన నీ నూచన అవశ్యాచరణమే.”

“ఇక్కడైతే పరులకంట బడకుండా మనం విన్యాసాలను గోప్యంగా జరుపుకోవచ్చును.”

శ్రీ వేదన గ్రంథాలయం

తేలవోరా. (మృత్యుచిహ్నం)

“అదే మంచిది సింహా! నావలనుమాచి మనం మార్పులను గురించి ఆలోచించుదాము. నావికులను, సైనికులనుకూడ మనం పరీక్షించాలి. నావలన్నిటిని నుదృఢం గావించిన పిదప మన సహచరుల్ని గండకివద్ద నాకాదశాల్తోనే వుంచవచ్చు. శిల్పుల సహకారంతో నావల నిక్కడే సంస్కరించి ప్రయోగించి చూద్దాం. ఉపయోగాలనుకున్న మార్పుల నెక్కువ నౌకల కుపయోగించటానికి తగినంతమంది లోహకారులను గండకి వద్దకే చేర్చి పనిని శీఘ్రగతిని పూర్తిచేయించటానికి ఏర్పాటుచెయ్యాలి.”

“ఇదేకాదు, మన మన్ని పనులను త్వరత్వరగా ముగించుకోవాలి. నెలా పదిహేనురోజులకు శీతాకాలం వెళ్ళిపోతుంది. ఈ చలికాలంలోనే యుద్ధం సాగించటం శ్రేయస్కరం; కాని, బింబిసారుడు తాత్సారం చేస్తున్నాడు. వారి సన్నాహ మింకా పూర్తిఅయివుండదు. మన ఏర్పాట్లయినా యింకో నెలకి గాని సమాప్తంకావు.”

“అంటే ఇంకో నెల అనంతరంగాని మనం యుద్ధానికి దిగలేమన్నమాట. క్షతగాత్రులకు వేసవికాలం మరీ బాధాకరంగా వుంటుంది” అన్నాడు కపిల్.

“అట్లా అని బింబిసారునికి , లేక యీ యుద్ధప్రేరేపకుడైన అజాతశత్రునికి క్షతగాత్రులపట్ల జాలి ఎందుకువుంటుంది? ఒకరికి బదులు పదిమంది హతులయితే మాత్రం వారికే? ముందు దురాక్రమణచేసే అవకాశాన్ని మనమేమాత్రం బింబిసారుని కివ్వకూడదు. పరిస్థితులన్నీ సరిచూచుకొని ముందుగా మనమే యుద్ధ మెప్పుడు ప్రారంభించాలి ఆలోచించుకుందాము.”

“ఈ యుద్ధానికి మూలకారకుడు అజాత శత్రుడనే నీ అభిప్రాయమా?”

“నిస్సందేహంగా అంతే. వృద్ధ బింబిసారు డీవరకే లిచ్చవులతోడి పోరాటంలోని మజా చవిచూచి వున్నాడు. తనమాట నెగ్గితే మళ్ళీ లిచ్చవులను కదిలించి కయ్యానికి కాలు దువ్వేవాడేకాదు.”

“అసలీ రేపటానికి కారణం?” అని అడిగాడు కపిల్.

“జయము, రాజ్యవిస్తరణ.”

“అంటే ఒక స్వతంత్ర జాతిని పరాధీనంచేయటమన్నమాట?”

“మిత్రమా కపిల్! ఈ రాజులకు చక్రవర్తిత్వం వెలగబెట్టాలనే దురాకాంక్ష వుంటుంది. ప్రపంచంలోని భూభాగాన్నంతటా యేకచ్ఛత్రాధిపత్యం స్థాపించి యేలాలనే వారి వాంఛ.”

“పక్షియా చక్రవర్తి డరయనులాగా నన్నమాట!”

“ఎన్ని ఎక్కువ జాతుల్ని-దేశాలను పరాధీనం చేస్తే అంత గొప్ప చక్రవర్తి అవుతాడు.”

“అయితే మన పంచాయతీ ప్రజాతంత్ర రాజ్యాలకు పూర్తిగా విరుద్ధమన్న మాట. మనం పరాధీనుల మవడానికి అంగీకరించం. మరొక జాతిమీద పారతంత్ర్యాన్ని రుద్దాలని కోరం.”

“మన మల్లా చెయ్యాలన్నా చెయ్యలేము. మన రాజ్యాల సరిహద్దులన్నీ మన రక్తంమీద ఆధారపడి వున్నాయి. లిచ్చవులు లేనిచోట లిచ్చవీ ప్రజాస్వామ్యాన్ని స్థాపించడం అసంభవమే.”

“అంటే పంచాయతీ రాజ్యాధికారం వికాల భూభాగంమీద స్థాపించటం సాధ్యంకాదన్నమాట?”

“అట్లా స్థాపించటమే సంభవించితే మన ప్రజాస్వామ్యాన్నే కోలుపోతాము. అధికారం పంచాయతీ చేతిలోనుంచి జారిపోయి, స్వజాతి, విజాతీయ సేనలమీద సైన్యాధ్యక్షుడే సర్వాధికార సమన్వితుడవుతాడు, కాబట్టి—”

“విజాతీయు లేమిటి?”

“ఒకే రాజ్యాధికారంలోని వికాల భూభాగమందలి వివిధజాతులను ఆయుధబలంతో మాత్రమే పరాధీనులుగా వుంచడం సాధ్యపడుతుంది. ఆ పనికి పంచాయతీలోని ఒకేజాతి సమర్థం కాలేదు.”

“అయితే ఆ సైన్యాధికారే రాజవుతాడు” అన్నాడు కపిల్.

“అవును, రాజు లావిధంగా గద్దె తెక్కినవారే.”

“మరి పంచాయతీల గతేంకావాలి?”

“ప్రజాస్వామికాల్లోని ప్రజలహృదయాల్లో ప్రజ్వలించుతూండే స్వాతంత్ర్యాన్ని వివిధజాతులమీద రాజులు సాగించే ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యాన్ని భస్మీపటలంగావించి వేస్తుంది.”

“అంగ - మగధలు, కాశీ - కోసల రాజ్యాలు అజాతశత్రుని హస్తగతమైతేనో?”

“ఆ మాట నాలకించితేనే నా గుండె గుభేల్ మంటోంది.”

“రాజతంత్రం తన సరిహద్దులను విస్తరింపజేసుకోనిదే మనగల్గుట అసంభవమని స్పష్టమవుతోంది.”

“పెద్ద పెద్ద చేపలు చిన్న చిన్న మినులను మ్రింగి మరీపెద్ద వవుతాయి.”

“పంచాయతీరాజ్యం తన ఎల్లలనుమాత్రం మరక్షితంగా వుంచుకోగల్గుతుంది.”

“సంతాన మభివృద్ధిచెంది; జనాభా పెరిగేకొద్దీ యితరుల భూమివరకు వ్యాపించుతుందికూడాను.”

“అయితే ఆ పని తన సజాత్యభివృద్ధిద్వారానే.”

“అవును, అప్పుడక్కడ సరిహద్దు రక్తప్రవాహంతోగాని నిర్ధారణకాదు.”

“సరేగాని, మరి పంచాయతీల భావినిగూర్చి నీ అభిప్రాయమేమిటి?”

“అది ఎప్పుడో ముందుతరాల వారు చూడబోయేది మిత్రమా ! పంచాయతీ జీవితం అతి సుందరము, స్వచ్ఛందము, మానవోచితమూ నని మన కిప్పు డనుభవైకవేద్యమే. రాజతంత్రంలోని జీవితం కేవలం బానిసత్వమే ననికూడ మనకి తెలుసు. మనం గాని, మన లాంటి ప్రజాస్వామ్యవాదులుగాని యీ జీవితాన్నుంచి ఆ బ్రతుకుకు అలవడలేము.”

అని నేను చెపుతూన్నంతలో శంతనునితో అప్పరసలు ముగ్గురూ వచ్చారు. “రాజ సదన మెల్లావుంటుందో గాని, నే నింతకు ముందు శెట్టిగారి యీ భవనం లాంటిది చూచేరగను” అని రోహిణి ఆశ్చర్యాన్ని వెలిబుచ్చింది.

“ఈ భవన నిర్మాత లిచ్చవీ కాదు” అని నేను చెప్పాను.

“మీ లిచ్చవీ పరివారాల్లో యీ శెట్టి సంపదతో తులతూగే భాగ్యవంతులే లేరుగా” అన్నాడు కపిల్.

“అంతేకాదు, లిచ్చవీ పరివారాల్లోని బానిసలు యావన్మందిని కొనగల భాగ్యకాలి అనవచ్చు.”

“ఇంతకూ అత నింత శ్రీమంతు డెల్లా కాగలిగాడో ?” నన్నాడు కపిల్.

“వ్యాపారంవల్ల. అతడు తూర్పు దేశాల్లోని గొప్ప సాగ్ధవాహుల్లో ఒకడు. అతని పూర్వుడొకడు కోసలగాజు కోపానికి గురికావడంవల్ల యిక్కడికి వచ్చి ఆశ్రయం పొందాడు.”

“ఇప్పుడీ భవనం ఖాళీగా వుండటానికి కారణం ?”

“అతడు నిస్సూతుగా మరణించాడు. సంతలేనివారి సంపదంతా లిచ్చవీ పంచాయతీ పరమవడమే యిక్కడి న్యాయం.”

“సరే గాని, మిత్రమా ! వజ్జీదేశ పాలనాధికారం అంతా లిచ్చవుల చేతుల్లోనే వుండన్నావుగదా, మరి యీ శెట్టిలాంటి లిచ్చవేతకు లెప్పుడైనా, ఏ పారపాటు వల్లనో అన్యాయానికి గురి అయితే రక్షణోపాయం వుందా ?” అనడిగాడు కపిల్.

“వర్తక శ్రేణులు ప్రత్యేకంగా తమ శ్రేయంకొరకు బలవ త్తిరిమైన వాణిజ్య సంఘాలను నడుపుతుంటారు. తమ కెట్టి అన్యాయం జరిగినా వారు పంచాయతీ ముందు చెప్పుకోవచ్చు. పంచాయతీ తన వునికికి వ్యక్తులనే ప్రధానంగా యొంచుతుంది; కాబట్టి వర్తకసంఘ ఆరోపణను శ్రద్ధగా ఆలకించి విచారించకుండా వుండలేదు. ఇల్లాంటి సంస్థలు రాజతంత్రాల్లోకూడ వున్నై; కాని, అక్కడ రాజు చిత్తమొచ్చినట్టు చేసివేయటంలో కృతకృత్యుడవుతాడు; కాబట్టి సంఘాలు వారిమీద ఒత్తిడితేలేవు; అయినా ఆ వర్తకసంఘాలు తమ సంఘీయులమీదమాత్రం మంచిమహిమ కలిగివుంటై. పంచాయతీ అనుబంధసంస్థలు గ్రామ పంచాయతీ లన్నట్టే యిక్కడ వర్తక సంఘంకూడ పంచాయతీకి అనుబంధించి వుంటుంది. అది కేవలం వ్యాపారులు, సాగ్ధవాహుల ఆంతరంగిక, వ్యక్తిగత, వ్యాపార సంబంధ తగాయిదాలను పరిష్కరించడమేగాక, ఇతర జనపదాల్లో (పంచాయతీ

రాజ్యాలు) వజ్ర వర్తక ప్రముఖుల గౌరవానికి భంగం కలుగకుండ కృషిచేస్తుంది. వాటివల్ల పంచాయతీకి మరో ప్రయోజనంకూడా వుంది. సాగ్ధవాహులు వ్యక్తిగతంగా అంతర్జాతీయులవుతున్నారు. వారిఅంగస్థుల వజ్రకి వెలుపల దూరదూర దేశాలలోకూడ వుంటాయి. అట్టివారితో ఎవడైనా వ్యక్తిగత స్వాభ్యుద్ధితో ప్రవర్తించటంకూడ సంభవమే; కాని, వాణిజ్యసంఘంమాత్రం అంతర్జాతీయం కాబాలదు. అది పరిశుద్ధమైన స్వదేశానురాగం కల్గివుంటుంది. లిచ్చనీ జనసంస్థ వలనే అదికూడ వజ్రభూమిపట్ల విశ్వాసభూతుకత్వాన్నేమాత్రం సహింపదు.”

“స్వాభ్యుద్ధితైన ఆ కొద్దియందే వాణిజ్యసంఘంమీద పెత్తనం సంపాదించి గుప్పిట్లో పెట్టుకుంటేనో?” కపిల్ సందేహాన్ని వెలిబుచ్చాడు.

“అట్లా ఎన్నడూ సంభవించటానికి వీలేదు. సంఘంలో అధికసంఖ్యాకుల వర్తకం వజ్ర భూభాగంలోనే. అదేగాక సంఘాలు ధనికి సాగ్ధవాహుల చెప్పు చేతలకు లోబడకుండడానికి మరో హేతువు అవి స్వయంగా గొప్పగొప్ప నిధులు కలిగివుంటాయి. తరతరాలనుంచి వాటివద్ద ధనం పోగుబడుతూ వస్తోంది.”

కపిల్ మళ్ళీ అబ్బురపడి అన్నాడు—“సంఘాలకు అశేషధనమా!”

“అవును; సంఘంకోసం వర్తకులు, వాణిజ్యవేత్తలు తమతమ నికరాదాయంలో ఒక వంతును ప్రత్యేకించి యిస్తారు. అట్లా వచ్చినదాల్లో కొంత ఖర్చుంటుంది. నిల్వనాన్ని సంఘం వడ్డీకి అప్పిస్తుంది. సంఘం ధనం పంపిణీచేయబడదు. అందువల్ల అది వ్యక్తుల భాగ్యంకంటే పెరుగుతూనే వుంటుంది.”

“మా వేపున వాణిజ్యసంఘాలుండనందున మా కీ సంగతులు విచిత్రంగా వున్నై”.

“విచిత్రంగానే కనబడుతాయి. ఈ భవనాన్ని శైట్టి తన మరణానికిముందే వాణిజ్య సంఘానికి యిచ్చివుంటే నే డిది పంచాయతీ సాత్తయివుండేదికాదు. ఈ యింటి అద్దెక్రింద వచ్చే ఆదాయంకూడ వాణిజ్యసంఘం నిధికే జమ పడుతూండేది. బహుపుత్ర చైత్యస్వామి ఆలయం మొదలగు దేవస్థానముల నిధులు, ఆదాయంకూడ వాణిజ్యసంఘంలోనే నిల్వ వుంటుంది. నిధులవల్ల వచ్చే వడ్డీని మాత్రం ఆయా దేవస్థానాల వుత్సవాలు వర్తకాలకు నియమపూర్వకంగా వినియోగించుతూంటుంది.

“మీ వజ్రదేశంలో యింకా పెక్కు సంఘాలున్నవనుకుంటాను.”

“సాగ్ధులు, వర్తకులకొక సంఘము, శిల్పులలో ఒక్కొక్కరకం శిల్పులకు అంటే — దంతకారులకు, లోహశిల్పులకు, శిలాశిల్పులకు — యిల్లాగే ప్రత్యేక సంఘాలు అనేకం వున్నై.”

“వీటిలో మీ పంచాయతీక్రింది చిన్న పంచాయతీలన్నావు కదూ?”

“మా రాజ్యంలో చిన్న రాజ్యాల్లాంటివి ఇల్లాంటి సంఘాలు మగధ, కోసల, మున్నగు రాజ్యాల్లోకూడ కనిపిస్తాయి. కాని, వాటికంటే పంచాయతీ రాజ్యంలోని సంఘాలు నిర్మాణయుక్తంగాను, శక్తి — సంపన్నంగాను వున్నై.”

ఎంతసేపూ మేమిద్దరమే మాట్లాడుతూండడంవల్ల మా అప్పగనలు కొంచెం విసుగు చెందుతూన్నట్టు గ్రహించి నేను భామత అన్నాను, - “ఒదినా! నువ్వు మానముద్ర వహించావేమిటి?”

“నువ్వే మమ్మల్ని మానం వహించేలా చేస్తున్నావు మరదీ! ఇంతకూ మీ యీ సంఘాల నాడవకు అంతాపాతూ లేదా? మేము వచ్చినట్టే తిరిగి పోవలసిందేనా?” అందిభామ.

“వచ్చినట్టే అంటే?” నే నడిగాను.

“మరి నువ్వు మమ్మల్ని ముగ్ధురిని యీ భవనం చూడటానికే వెంటేసు కొచ్చావనుకుంటున్నావు కాబోలు! మేముక వుద్దేశంతోనే బయలుదేరి వచ్చాము.”

“అట్లాగా! ఏమిటా వుద్దేశం?”

“లిచ్చవీ కాంతలకు సైనిక శిక్షణనిచ్చే విషయంలో కపిల్ సలహా నపేక్షించి వచ్చామయ్యా మరదీ!”

“ఓయబో! సైనిక శిక్షణే!!”

“మరే; సైన్యంలో సంబంధముండే స్త్రీలందః శిక్షణను గురించి.”

“అట్టయితే యింకే, చెప్పు మితమా! లిచ్చవియాణులు నీపైనే ఆధార పడదలచారులే” అన్నాను.

“మరదీ! ఇంతలోనే యీర్ష్యపడాల్సిన పనేముంది?”

“ఇప్పుడే యీర్ష్య యెదుకులే నాకు?”

“లిచ్చవియాణులం నీకూడ ఆ భారం కొంత అప్పగించుతాంలే. మా కోసం అంతగా వాదించి సమర్థించినప్పుడు ముందుకూడ నీ మీద ఆశపెట్టుకోవడం మాకుచితమేగా, (కపిల్ వంకమాచి)మరి మేమేమి నేర్చుకోవాలో, మా సేనలో యే వయస్సువారిని చేర్చుకోవాలో చెప్పన్నయ్యా!” అని అడిగిందిభామ.

కపిల్ చెప్పాడు- “స్త్రీలు రెండు భాగాలుగా ఏర్పడి పనిచేయ్యాలి. ఒక భాగం సాము- గరిడీలునేర్చి సాయుధదళాలుగా ఏర్పడాలి. రెండో భాగం లోనివారు ఆహార సరఫరాకాళి, ఔషధసేవాదళంగానూ పని చేయ్యాలి. అంటే శత్రువులమీద దౌర్భేషేనీది ఒకభాగం, మన సైనికులకు ఆహారాదులు అందజేస్తూ క్షతగాత్రులకు చికిత్స, సేవచేసేది రెండోభాగం. గాయపడ్డవారిని మరక్షిత స్థానాలకు చేర్చేపని ప్రస్తుతం పురుషులే నిర్వహించు తూండడంవల్ల రణరంగంలో పోరాడే మందిబలం తగ్గుతోంది. ఇక నల్లాగాక ఆ పనిని మీరే నిర్వహించితే మహాభాగని నా వుద్దేశం.”

“అయితే మే మందునిమిత్తం శస్త్ర చికిత్సకులను తయారు చేసుకొని, చికిత్సాశిబిగాలను నిర్వహించటానికి తగు శిక్షణ పొందాలి. మందు- మాకులు కొల్లలుగా సమకూర్చుకోవాలన్న మాట.”

“అంతేకాదు, ఆహారాదులను సరఫరాచేసే భారం కూడ మీరే వహించ వచ్చు.”

“సరేకాని, యిదికూడ సైనికసేవే అవుతుందా?”

“ఖడ్గ, శల్య, బాణాది శస్త్రాస్త్రములతో రణరంగంలో ప్రవేశించి పని చేయటానికి మీ కధికారం యియ్యబడినప్పు డదికూడ అందులో ఒకభాగమే” అన్నాడు కపిల్.

“అట్లయితే మేమా పనుల్ని సంతోషంగా నిర్వహించటానికి వ్రాను కుంటాము.”

“రెండో కాఖలో పనిచేసేవారికూడ కొంతవరకు అస్త్రవిద్యనేర్పి, చికిత్సాసంబంధమైన శిక్షణ నివ్వాలి. ఇందుకు ప్రాయంతో నిమిత్తంలేకుండా వృద్ధాంగనలనుకూడ చేర్చుకోవచ్చును. మొదటికాఖలో అంతా పక్కాసైనికు రాండ్రే వుండాలి. వారికి మామూలుగా పురుషసైనికులకిచ్చే శిక్షణే యివ్వవలసి వుంటుంది.”

“అంటే ఆ విషయంలో స్త్రీ-పురుషభేదం వుండకూడ దన్నమాటేగా?”

“అవును; ఇప్పుడు వచ్చి రెండురాలనాటి లిచ్చవియాణులవలె మీ కత్తి వాడి పురుషుల కరవాములకు తీసిపోదని నిరూపించాలి.”

“అన్నా కపిల్! లిచ్చవీకాంతం కులదేనా సింహా! మీ యిద్దరి అమూల్య సలహాలను మే మర్థించుతున్నాము. మేము మా సాయుధ భటకాఖలో లిచ్చవేతర యువతుల్ని చేర్చుకోవచ్చునా, లేదా? చేర్చుకోదలచితే వేలాది బ్రాహ్మణ, వైశ్య స్త్రీలందురు సంసిద్ధ మవుతారనే నే నాశించుతున్నాను.”

“ఈ సందర్భంలో అంగీకార, అసంగీకారములకు అధికారంగల గణపతి, సేనాపతులు అభ్యంతరం చెప్పరనే నాతలంపు” అని నేను చెప్పాను.

“నా వుద్దేశంకూడ అదే” అన్నాడు కపిల్.

భామ కపిల్ నుద్దేశించి “గురుత్తమా! వైకాలిలో వున్నంతకాలము తాము మా సైనికశిక్షణ విషయంలో సహాయంచేస్తుంటారని ఆశించుతున్నాను” అంది.

“తప్పకుండాను” అని కపిల్ సమ్మతిని తెలిపాడు.

“ఇక - మరదీ! సేనాపతి, గణపతుల అనుమతి మాకు త్వరగా అందేటట్లు చేయవలసినబాధ్యత నీదే. తర్వాత ఒక నెలకి లిచ్చవీ నుందరీమణులు భామనే అనుసరిస్తారో, అంబాపాలినే అనుసరించుతారో నీకే తేటతెల్లమవుతుంది. మరదీ! నిజంగానా కా పాడుముండ - మీద బలే కోపంగావుంది అది ఎందరెందరో లిచ్చవీ యువకులను భ్రష్టుల్ని చేసి, ఎన్నెన్నో సంసారాలకు యెసరుపెట్టి అంత టీతో సంతృప్తిచెందక, లిచ్చవీయువకులను లిచ్చివియాణులుగా వుండనీక విలాసిను లుగా చేసివేస్తోంది.” అని భామ తనలో ఆణిగున్న ఆక్కనును వెళ్లబోసింది.

“అయితే సాయంత్రం నువ్వు, రోహిణి ఆ వృద్ధులదగ్గరకు రారాదూ? ఆవేశపుడు న్లాను చేత్తోపుచ్చుకుని మాట్లాడే రోగం వుంటుందిగా ముసలాళ్లకి” అన్నాను.

“అట్లాగే వస్తాం మరదీ! నేనా తర్వాతనే మాయవతీసమ్మేళనకు వెడతాన్నే.”

“అదేమిటి? మీ సమ్మేళన మేమిటి వదినా?”

“అవును, మేమంతా సంఘాన్ని స్థాపించాము. సోమ తన పితృగృహాన్ని మా కార్యాలయానిక యిచ్చేసింది. అక్కడే యువతుల మందరం యివాళ సమావేశమవుతున్నాము.”

“ఆ! వ్యవహారం అందాకా వచ్చిందీ? మా వదిన యింకా రెక్కల్లేకుండానే గాలిలో ఎగురుతోం దనుకుంటున్నాన్నే” అన్నాను.

“మీ ఒదిన నేలమీదనే ఎల్లా ఎగురుతుందో చూద్దువులే మరదీ! ఇంకో సంగతినిచెప్పు-మా నైనికులు స్త్రీవేషంలోనే వుండాలా?”

“నైనికవేషంలోనే”

“అది స్త్రీవేషం కాదుగా?”

“మీకూ మాకూ తేడా యేముంది? జుట్టు అందరికి పొదుగ్గానే వుంటుందాయె. తలగుడ్డమాత్రం కొంచెం మార్చితే సరిపోతుంది. మీరూ పురుషుల్లాగే కనిపిస్తారు; కాని, మరి తొమ్ములో?”

“సిగ్గుపడుతా వెందుకు మరదీ! తిమ్మిని బ్రహ్మిని చేసినట్టు వాటిని కుదించి కట్టుకుంటారే.”

“స్థనాలను పైకి కన్నడకుండా చేయటానికి సాధ్యంకానివారిని చికిత్సాశాలలో చేర్చండి భామా!” అని కపిల్ సలహా యిచ్చాడు.

“చక్కగా చెప్పావు. అది చాలా అవసరం కూడాను. శత్రువుకు తన ప్రతిద్యంద్వి పురుషుడో, స్త్రీయో తెలియకూడదు” అన్నది భామ.

కపిల్ “అవు నంతే” నన్నాడు.

నేనుకూడ వారితో ఏకీభవించాను. “ఇక మా వేషధారణ సమస్య తేలిపోయినట్టే” నని భామ లేచింది. అంతటితో సంభాషణ ముగిసింది.

మేము మళ్ళీ తేగవై నెక్కి స్వగృహాలకి చేరుకున్నాము. సాయంత్రం భామ, రోహిణుల నిద్దరిని సేనాపతి, గణపతులవద్దకు తీసుకెళ్ళాను. మందర తరుణీమణుల అరుణాధరములనుండి మాట వెలువడటమే తరువాయిగా వృద్ధులు వారి కోరికకు సమ్మతించారు.

18. వనభోజనం

నేను ఉల్కాచేలానికి బయలుదేరడానికి రెండుకోసులముందు లిచ్చవీ వనభోజనోత్సవం వచ్చింది. ఈ వుత్సవం యేటేటా చలికాలంలోవస్తుంది. వనభోజనానికి కల్లు, వుప్ప, మినహా అదవికి ఏమీ తీసుకెళ్ళకూడదు. తతిమ్మ అహారాన్ని కత్తిబలంతో అరణ్యంలో సంపాదించుకొని తినడమే పూర్వంనుంచీ వస్తూన్న ఆచారం. యుద్ధప్రమాదం నెత్తిమీద వున్నందువల్ల సైనికులలో ఎక్కువమంది కీసారి వనభోజనంలో పాల్గొనేందుకు అనుమతి యివ్వడం సాధ్యపడలేదు. అనుమతి పొందిన లిచ్చవులు తమకు సమీపంలోని అరణ్యంలోకి వెళ్ళారు. అరణ్యానికే కొదవ ? హిమాచలంనుంచి లంగాశాఖాతం దాకా ఏక మహారణ్యమేనయ్యే. ఒకనొకటిగా బస్తీలు వెరుగుతున్నా ఆ మహారణ్యంలో అవియేపాటి ?

నూగోదయ మవుతుండగానే వైశాలియందలి లిచ్చవులము నగరానికి తూర్పుగా నడచి వెళ్ళాము. యోజనం దూరాన ఘోరాటవిలో ప్రవేశించాము. అక్కడకు వెళ్ళిన జనం ముతాలుగా చీలిపోయారు. కపిల్, శంతనాది నిక్షిల మిత్రులు, మనోరఘుడు, అజిత్ వగైరా కొందరు జ్ఞాతృవంశయువకులు, రోహిణి, భామ, క్షేమ మొదలగు యువకులు మా జట్టులో వున్నారు.

ఆ అరణ్యప్రాంతంలో గంగమైలావులు, ఖడ్గవృగాలు, జిరకలు, పందులు, ముల్లపందులు, ఎనుబోతులు, వుడుములు మున్నగు అనేక వేటమృగాలకు కొరత లేదు; కాని, లిచ్చవీజనం ఒక్కసారిగా వాటివెంటపడటంవల్ల అందరికీ అందుట కూడ సంశయాస్పదమే. అరణ్యవాసులైన వేటగాండ్రకు మా వద్దనున్న కల్లు త్రాగించి, బాణాలను బహుకరించి వారిని మచ్చికచేసుకున్నాము. అజితుడు వారిలో యిద్దరు పడుచువాళ్ళను చేరదీసి చనవుచేసుకున్నాడు. వాళ్ళిద్దరూ మాకు వేటమృగాలజాడ చెప్పి సహాయపడేందుకు ఒప్పుకున్నారు. అన్నిటికంటే ఖడ్గమృగాన్ని కనుక్కోవడం చాలా ముశువని వాళ్ళద్వారా తెలిసింది. అయితే ఖడ్గమృగం చర్మంమీద బాణము, బల్లలు పనిచేయవు. కత్తి కతారులు కూడ వుపయోగించవు. ఖడ్గమృగం కంటబడిన మానవుడు దాని ముంగొమ్మునుంచి తప్పించుకోవటంకూడ అసాధ్యమే. ఏదో వుపాయంతో దాన్ని గోతిలో పడ వేసిగాని, వేటకాడు మంచి నేర్పరయితే దాని రెండుకళ్ళలోను ఒకేసారి బాణాలతో కొట్టి చంపడానికి సాధ్యమవుతుంది. బోయవాడొకడు ఖడ్గమృగం వుండే తావుకు మమ్మల్ని తీసుకెళ్ళటానికి అంగీకరించాడు. చాల ప్రమాదకర మయినప్ప

టికి మా జట్టులో ఆ సేకమంది ఖడ్గమృగాన్ని వేటాడేందుకు సిద్ధమయ్యారు; కాని అసలు నలుగురికి మించి వెళ్లనేకూడదు. అందుచే తుదకు అజితుడు, మనోరథుడు, రోహిణీ, నేనూ వెళ్లడానికి నిశ్చయింపబడింది. కపిల్ దళంలో భామ, క్షేమలున్నారు. వారు అడవిపందిని వేటాడేందుకు వెళ్ళారు. కొందరు ఎనుబోతు కోసము, మరికొందరు నెమళ్లు, కుందేళ్లను వెతుక్కుంటూను, జింకలనిమిత్తం మరొకదళము యిల్లాగే అందరము వేర్వేరు వేటల నన్నేషించుతూ వెళ్ళాము.

ఎంతకొందరపడినా మేము బయలుదేరేసరికి పొద్దు నెత్తిమీద కొచ్చింది. కాళ్ళకి మెత్తని చెప్పులుండటంవల్ల నడుస్తుంటే భస్మని కావడంలేదు. క్రోసు దూరానికివైగా మేము బోరుగానే నడచివెళ్ళాం. అక్కడున్న ఒకగుంట ఒడ్డుకు తీసుకళ్ళి బోయ మాకుకొన్ని అడుగులగుర్తులు చూపాడు. గట్టుమీద యేనుగు పొదాల్లాంటి ఖడ్గమృగ పదహార్లు, లోతట్టున బురదలో అదిపొర్లాడిన గుర్తులూ అదికొమ్ములతో కుల్లగించిన మన్ను మాకు కనిపించినయి. బోయవాడొకసారి చెవులు రిక్కించి నాల్గువేపులా యేదై నాభస్మని వినిపిస్తుండేమోనని వినటానికి ప్రయత్నించాడు. ముక్కుగోళ్ళతో వాసన పసేపట్టడానికి యత్నించాడు. అప్పుడొక క్షణమాలోచించి మాతో యిల్లాచెప్పాడు.

“ఖడ్గమృగ మిక్కడికెంతో దూరంలోలేదు, అంటే మీ రిప్పుడు చాల ప్రమాదకరమైన స్థలంలో వున్నారు. అరిగో! పిట్టకూత వినిపిస్తోండే, ఆ సమీపంలోనేవుంది. ఖడ్గమృగమున్నచోట ఆ పిట్ట తప్పకుండా వుండి తీరుతుంది. గాలి మనవేపుకే వస్తుండడం మేలిచ్చింది. ఖడ్గమృగం చాలదూరంవరకు చూడగల్గినట్టే ముక్కుతో వాసనకూడ పనిగస్తుంది. ఇప్పుడుగనుక గాలి అటు ఫిరాయించెనాయితే మనలో ఏ వకళ్ళమూ ప్రాణంతో తప్పించుకెళ్లటం వుత్తడే; అయితే గాలివాటం ఇప్పట్లో మారేనూచన లేనందున మనం భయపడనక్కర లేకులెండి. మనమిప్పుడింకా ముందుకళ్ళాలి. నేను సైగచేయగానే యిద్దరు చెట్టెక్కిపోండి. బాణాలెక్కువెట్టుకొని సిదంగా వుండాలి. తితిమ్మ యిద్దరూ నావెంట - ఖడ్గమృగం దాపులాకరాండి. జాగ్రత్తనుమా! అడుగుల చప్పుడు వినపడకూడదు. దానిచెవులు మహాచురుకైనవి. నేను మెల్లమెల్లగా ఒకచెట్టు చాటునుండి మరో చెట్టుమరుగుకు వెళుతుంటాను. మీరూ ఇల్లాగే రండి. ఖడ్గమృగం మారవైకెత్తి ముక్కుతో వాసనచూస్తూ కళ్ళుతెరచి చూస్తుండడం, మనం ముగ్గురము బాణాలతో దానికళ్ళకి గురిచూసి కొట్టడం ఒక్కసారిగా జరిగిపోవాలి. ఇక మాట్లాడకండి. చడిచప్పుడూ లేకుండా నా వెంటరండి.”

మేము బోయవాని ననుసరించి నడిచాము. నిగనిగలాడుతూ నీడలుతేలుతూన్న వాడినల్లటిమేను, దృఢకాయము ఆచ్ఛాదనమయినా లేకుండా తీవ్రగా-నిర్భీతిగా ముందుకు సాగిపోతూంటే నా మనసులో అసేకవిధాలైన ఆలోచనలు రేగినై. కాని, అది నిలకడగా ఆలోచించే సమయంకాదు. ముందుకళ్ళేకొద్దీ

పిట్టకూత మరీబిగ్గరగా వినపడుతోంది. కొంచెందూరాన నీ శ్మేడినగుంట-కానిలో యిరదలో అడేరంగులదేవో కనుల్లాన్నట్టు దృష్టోచరమయింది. బోయవాని సొంజ్జతో రోహిణి, మనోరఘుడు చెట్టెక్కారు. మిగిలిన ముగ్గురము యంకా ముందుకువెళ్ళాము. తోకాడించుకూన్న ఆ భీకరాకారం మాకు దగ్గరవుతున్న కొద్దీ నా మనోవేగం మరింత తీవ్రమవుతోంది. అయితే అది భయంకాదు. మరుకుతనం. ఖడ్గమృగమిక రేగి గజాలదూరంలో వుందనగా బోయ మాకు రెండేసి కొత్తిబాణాలిచ్చి చెట్లను చూపించాడు. అతడొక చెట్టెక్కడంచూచి నేనూ, అజిత్ కూడ చెట్లపైకెక్కాము. బోయ బాణంసంధించుతూంటే మేమూ వాని ననుకరించాము.

ఖడ్గమృగము కొమ్ముతో మట్టిని కుళ్ళగించి దుంపలేరుకొని తింటోంది. మధ్య మధ్య చెవులు కిక్కించి, ముక్కుపుటా బిచ్చించి యేదో ఒకవేపు తిరిగి అలికిడ నాలకించటానికి, వాసన పసిపట్టడానికి ప్రయత్నించుతోంది. మళ్ళీ మట్టిని కుళ్ళగించటాలో నిమగ్నమయ్యేది. మేమిద్దరము బాణాలెక్కువెట్టి సిద్ధంగా వున్నతరువాత బోయవా డొకపుల్ల విరచి క్రిందవున్న ఎందుటాకులమీద పడేశాడు. అటుల గలగలఘ్వరి వినపడగానే ఖడ్గమృగం మోరవైకెత్తి చిన్నికళ్ళను బాగా తెరచి నిశిత దృష్టితో మావేపు చూడసాగింది. బోయవాడు వింటినారిని చెవిదాకా లాగిపట్టడం నేను గమనించాను. వాని యాలధ్వనితోపాటు మేమిద్దరము ఖడ్గమృగం కళ్ళలోకి గురిచుసి బాణాలు వదిలాము. నేను కుడికన్నుకు, అజిత్ యిడమ కంటికి లక్ష్యమూచి కొట్టాము. దానిరెండు కళ్ళలోను రెండు అంబులు నాటుకున్నై. మూడోది బహుశః నాడేనేమో, దాని కొమ్ముకు తగిలి క్రింద పడిపోయింది. ఖడ్గమృగం బాణాల బాధను సహింపలేకపోయింది. వాటి నూడ పెరకటానికి కాబోలు అది తలను నేలకేసి కొట్టుకుటూంటే బాణాలు మరీ దిగబడిపోయినై. అది గృడ్డివైపోయిందనీ, అందుచే దాని మిగతా యింద్రియాలు కూడ పనిచేయటంలేదనీ మేము వెంటనే గ్రహించాము. నిర్భయులమై చెట్లనుండి క్రిందికి దిగాము. క్రిందవున్న యీటెలను చేతబట్టి బిగ్గరగా యాలవేశాము. తర్వాత కొంచెం గమీపంలోకివెళ్ళి నేను ఖడ్గమృగంగుండెను గురిచూచి యీటెతో బలంగా పొడిచాను. అది సూటిగానే తగిలింది; కాని, నేను దాన్ని తిరిగి లాక్కోలేకపోయాను. ఖడ్గమృగం ఒకసారి బిగ్గరగా దిక్కులు పిక్కటిల్లే టట్టు అరచి నేలకూలింది. నా సహచరు లిద్దరూ కూడ బిల్లాలతో దాన్ని పొడిచారు. ఇదంతా దూరాన్నుంచి గమనించుతూన్న రోహిణి, మనోరఘుడుకూడ మమ్మల్ని కలుసుకున్నారు. అప్పటికే ఆ భయంకర క్రూరమృగము తుదిక్షణాలు లెక్కపెట్టుకుంటోంది. నేను రోహిణితో “ప్రేయసీ! బిల్లెంతో పొడిచి దీన్ని తుదముట్టించడం నీవంతే” నన్నాను.

రోహిణి శక్తికొద్దీ యీకేతో దాని దొక్కలో పొడిచింది. ఆమె యీటెను తిరిగి వెక్కిరి గుంజినప్పుడు దానితో ప్రేగులుకూడ బయటి కొచ్చినై. అయినా దానిగుండె యింకా కొట్టుకుంటూనేవుంది. రోహిణి దానిముందు కళ్ళ బోతుంటే బోయనా చామె రెక్కపట్టుకొని ప్రక్కకులాగి “ఆగవమ్మాయ్! ఇప్పుడుకూడ ఒక యెనుబోతు ప్రాణంతీయటానికి ఆ కొమ్ముతో ఒక కుమ్ము చాలు” అన్నాడు.

మరికొన్ని పోటులతో ఖడ్గమృగ మొక ప్రక్కకు వాలిపోయింది. దాని కాళ్ళు పట్టుతప్పినయి. బోయవాడొక గడ్డను దానిమీదికి విసిరాడు; కాని, ఇక నది కదలేదు, మెదలేదు.

అంత పెద్ద మహాకాయాన్ని త్రాళ్ళు, వాసాలు వున్నా మే మయిదు గురమే మోసుకెళ్ళడం అసంభవమే. మావద్ద ఒక ఖడ్గము, ఒక బాకుమాత్రమే వున్నై. బోయవద్ద వంపుకత్తి ఒకటి - పుల్లలు నరికేది వుంది. మేము ఖడ్గ మృగంపొట్టచీల్చి కాజ్డాన్ని బయటికి తీశాము. బోయవా దొక్కముక్క నప్పుడే తినేశాడు. మేమూ వాడి నరుకరించేవాళ్లమే; కాని, ముందెవరో ఒకళ్లం మా డేరావద్దకుపోయి తాళ్ళు, వాసాలతో, మరికొందరు మనుషుల్ని తీసుకురావాలి. నేనూ, బోయా అక్కడే వుండటానికీ, తతిమ్మా ముగ్గురూ కారిజం తీసుకొని వెళ్లడానికీ, కాదు దౌడు తీయడానికి నిర్ణయించుకున్నాం. వారు వెళ్లిపోయిన తర్వాత నేను ఖడ్గమృగం డేహాన్ని పరిశీలనగా చూచాను. దానికొమ్ము మూరెడుకు పైగా వుంది. పిరుదలమీద, దండలవద్ద మూసం తెగపెరిగివుంది. ఊరకే కూచునే కంటే ఏదోఒకటి చేస్తుండడం మంచిదని నేను దాని ప్రేగుల్ని కోసి తీశాను. నీళ్లవద్దకు పట్టుకెళ్లి కడుగుతూంటే, అది అంతకుముందు తిన్నదంత లాప్రేగుల్లో నుంచి బయటిపడినై.

కొంతసేపటికి మనోరథుడు కొందరు లిచ్చవీ యువకులను, బోయవాండ్రను వెంటతీసుకొచ్చాడు. ఖడ్గమృగాన్ని ఆపశంగా మోసుకెళ్ళడం మా కలవిగాని పని. అక్కడ నది, నావ వుంటేనే అది సాధ్యమయ్యేది. చర్మాన్ని ఒలుస్తూండ గానే చీకటి కమ్ముతుండేమా ననుకున్నాను; కాని, బోయ యువకు లయిదుగురు మేము చూస్తుండగానే అతి సుశువుగా ఒలిచేశారు. మాంసాన్ని పెద్దపెద్ద ఖండా లుగా తెగగొట్టుటలో మేంకూడ చేతులు కలిపాము. మే మా మాంసాన్ని, చర్మాన్ని, తలను తీసుకొని బయలుదేరేప్పటి కింక బాము పొద్దు మాత్రమే వుంది. కృతకృత్యులైన వేటగాండ్ర ఆనందం వర్ణింప శక్యంగాదు. అందులోను మహా ప్రమాదమైన క్రూరమృగాన్ని వేటాడిన మా వుల్లాసాని కిక అంతులేదు.

మా ముఠాలో రెండు దళాలు మాత్రం వేటాడుటలో సఫలమైనాయి. ఒక దళ మొకయెనుబోతును యీడ్చుకొచ్చారు. కపిల్, భామ, క్షేమాదులకు మూడు పందులు లభించినై. వాటిలో కోరలపంది ఒకటుంది. క్షేమ అదృష్టవశాత్తు దాని దెబ్బను తప్పించుకోగలిగినదని చెప్పారు.

నూర్యాస్తమయం కాబోతోంది. తెల్లవారగట్ల వైకాలిలో యే నాలుగు ముద్దలు తిన్నామో, అంతే, మళ్ళీ యింతవరకు దవడాడించలేదు. అల్లాంటిప్పుడు కరకర ఆకలవడం ఆశ్చర్యమేముంది? కపిల్ దళం తగినంత ప్రాద్దుండగానే మకాముకు తిరిగివచ్చింది. వాళ్ళు మంటజేసి మాంసాన్ని పేల్చటంలో నిమగ్నులయి వున్నారు. కొవ్వుతో కూడిన మాంసం వేగుతున్నప్పుడు నల్లిక్కులా గుమాయించు తూన్న సువాసనతో మానవులకే కాదు దేవతలకూడ నోరూరేటట్లుంది. మా తండాలో స్త్రీ పురుషులమంతా కలసి మూడొందలదాకా వున్నాం. అంత మందిమే మూడురోజులు తిన్నా ఆయిపోనంతమాంసంవుంది మా దగ్గర. అందుచే ఖడ్గమృగం, ఎనుబోతులమాంసంలో చాలమట్టుకు మాకు తోడ్పడిన కొండజాతి బోయవాండ్రకు యిచ్చేకాము.

మాంసంలో చిన్నముక్కల్ని చీకులకు గుచ్చి, పెద్దవాటిని చేత్తోపట్టుకుని కాల్చుతున్నారు. భామ చువ్వలకు మాంసపు కండ్లల్ని గుచ్చి కాలుస్తోంది. నేనామెదరికిచేరి “ఒదినా! తొందరగా లోపలికేమాన్నా పడవెయ్యకపోతే పొట్టు లోని పేగులు బయటికొచ్చి పడేటట్టున్నై” అన్నాను.

“రావయ్యా మరదీ! యెంద రెందరి పేగుల్లో బయటపడకుండా కాపాడి నయ్య నా యీ చేతులు. యిటొచ్చి కూచో. ఈ చీకుల్లో పిరుదుల కండలున్నై, వుడికినట్టేలే.”

అన్న భామ ఆ హాసంతో నేనామె ప్రక్క కత్తూంటే అజిత్ చూచి “నన్నెక్కడికి పోమంటావు వదినా?” అన్నాడు.

“నువ్వూరా” అంది భామ.

“మరిగేనో?” అనడిగింది రోహిణి.

“అడిగి రావాలా ఏమే పిల్లా?”

“అడక్కుండా వచ్చేవాడిని నేనుండనే వున్నానుగా రానే వచ్చాను కూడాను” అని మనోరధుడువచ్చి భామప్రక్కనే కూచున్నాడు.

క్షేమ పచ్చని ఆకుల్తో కుట్టిన విస్తరితెచ్చి క్రింద పరచింది. భామ కాలిన మాంసపుముక్కనొకదాన్ని అందులో పడేసింది. మేము దాన్ని కత్తితో చిన్న తునకలుగాకోసి వుప్పర్దుకుని తినసాగాము. నముల్తూనే అజిత్ అన్నాడు — “ఒదినా! క్షేమ ఆ ప్రమాదమెల్లా తప్పించుకున్నదో యిక చెప్పు.”

భామ—“ఎల్లా అయితే, క్షేమకులాసాగావుందిగా. నన్ను మాంసంకాల్చు మంటారా, కథ చెప్పమంటారా?”

అజిత్ — “రెండూచేస్తే మరీ మంచిది.”

కపిల్ — “భామ చెప్పినంత చక్కగా యింకెవరూ కథ చెప్పలేరని నా వుద్దేశం.”

భామ— “కాని - అన్నా! ఈ చీకుల్ని సరిగా తిప్పుతూండకపోతే మాంసం ఒక ప్రక్కన మాడిపోవటం, మరోవేపున వుడక్కపోవటము జరుగుతుంది. ఏమంటారు?”

క్షేమ— “నేనుకూడ సాయంచేస్తూంటానులేవే అక్కా!”

భామ— అయితే రావే పిల్లా! బొగ్గుల్ని తగ్గించేస్తున్నారే. నువ్వు ప్రక్కన పుల్లలు మంటలోవేసి బొగ్గులు చేస్తూండు. సరే, మరదీ, సింహా! మా వేటసరిత్ర వినాలనుందా?”

నేను— “అవును వదినా! నువ్వు మాట్టాడుతూంటే పూలు రాలుతున్నట్టుంటుంది.”

భామ— “అయితే నువ్వు వాటి నేరుకో మరదీ! ఆ రాలేవి పారిజాత పూలా, పొగడ పువ్వులా?”

నేను— “దేవ కుసుమాల.”

భామ— “ఆ, పారిజాతమే! వినటమేగాని నే నెప్పుడూ చూశ్చేదు. మరదీ! అయితే మమ్మల్ని అప్పరస లనేవాడివి మానోటిపూలు పారిజాతాలనక, ఏమంటావులే. సరే, యిక కథ మొదలెడతాను. మనూ! నీదంతాలుగట్టిగావున్నై, యీ గట్టి కండల్ని నమలకుండా వదిలేవు! నువ్వు కథ నాలకించుతావో లేక నీ పెళ్ళొన్ని చులకన చేస్తావో చూస్తుండాలి, నువ్వు నావేపే చూస్తూవుండు”

మనూ— “ఈ మాంసం అయినా నీచేత్తో కాల్చిందేగా?”

భామ— “అట్లయితే వీటిలో ఒక చీకుపట్టుకెళ్ళి ఆ టేకిమాను క్రింద కూచొని తినమనాలాస్తుంది.”

మనో— “అంటే అరణ్యం నట్టనడుమకే?”

భామ— “ఇంకా”

మనో— “చిమ్మచీకటి కమ్మకొస్తోంది కూడాను.”

భామ— “ఊ, యింకా?”

మనో— “అరణ్యమంతా ఏనుగులు, పులులు, సింహాతో నిండివుంది.”

భామ— “ఇంకా?”

మనో— “నీ ప్రవర్తన ఏమీ బాగోలేదు భామా! ఈ నిర్భాగ్యుడంటే నీకు రవంతయినా దయలేదుగదా! భామా! నీ దాసానుదాసుడు - మనూ యెవంత చెడ్డవాడుకాడే? అల్లాంటి అమాయకుణ్ణి ఆ టేకుచెట్టుకాడికి తోలెయ్యటం దేనికి?”

భామ— “ఇవాళిక్కడికి ఏనుగులు, సింహాలు వగైరా రావు మనూ! అసలీ ఘోరాటవిమర్శ - యిక్కడ వన్యమృగాలు తిప్పవేయడంవల్లనే చెట్టూ - చేమా పెరుగక బయలేర్పడింది. కాబట్టి దీన్ని క్షౌరమృగాల స్థావరమనడంలో సందేహానికి తావులేనిమాట నిజమే; అయితే యిప్పుడు వాటి జాగాని మన

మాక్రమించాము. అక్కడక్కడ కట్టెలు పోగుబెట్టి వుంచాం. కాస్తేపటికి వాటికి నిప్పంటించుతాము. ఆ వెలుగు చూచి క్షూరజంతువులేవీ యీ దాపుకేరావు.”

మనో - “మరి లేకి చెట్లవైనున్న వాళ్ళు దిగి వస్తేనో?”

భామ - “అవ్వా, కొండముచ్చులా? అయ్యో మనూ! నువ్వు కొండ ముచ్చుకు జడిసేపాటి వీరుడివేనా? ఇదివరకు నా కీ సంగతి తెలియదులే.”

మనో - “కొండముచ్చులు కాదు భామా! చీకటిపడుతుండగా చెట్లెక్కి కొమ్మలకి వ్రేలాడుతూ అవి తెల్లవారేదాకా క్రిందికి రావని ఎవరికీ తెలియదు?”

భామ - “అయితే చెట్టుమీది వాళ్ళెవరు మరి?”

మనో - “పొడుగ్గా బొచ్చుండదూ?”

భామ - “ఓస్! ఎలుగొడ్డా? మనిషి అలికిడి, మంట వాసన వున్నంత మేర యే అడివిజంతువూ రాలేదు మనూ!”

మనో - “ఎలుగొడ్డు కాదు భామా! దానికి పెద్ద పెద్దచేతులు కూడా వుంటై.”

భామ - “అయితే అడవి మనిషికాబోలు. వాళ్ళయినా రారులే.”

మనో - “అవీకాదు. వాటి కళ్ళు ఎర్రగా పచ్చగా వుంటయి.”

భామ - “తోడేళ్ళురావు మనూ! నీకు లేనిపోని భయంగాని.”

మనో - “తోడేళ్ళని ఎవరన్నారు? అవి లేకి చెట్లెక్కుతయ్యేమిటి? నేను చెప్పేవి మనుషుల్లాగానే వుంటయి.”

భామ - “అయితే కొండబాతివాళ్ళవా నీ వుద్దేశం? వాళ్ళు మనకి స్నేహితు లయ్యారుగా. వాళ్ళకల్ల మనకేమీ భయంలేదులే. మనం వాళ్ళకి మాంసము, కల్లూ యివ్వటం నువ్వుచూడలా? వాళ్ళిపాటికి తిని, తాగి గంతు లెయ్యటానికి సిద్ధంగా వుంటారు. నువ్వొత్తిపనికి మాలిన వాడివి, కాలం వృథా చేస్తున్నావు.

మనో - “భామా! స్పష్టంగా చెపుతావిను. ఒక్కొక్క చెట్టుమీదయేడిని భూతాలున్నై. ఈ సంగతి తెలిసికూడ నీకిష్టమై వెళ్ళమంటే నేనిప్పుడే ఆ లేకిచెట్టుక్రిందికి వెడతాను ఏమంటావు?”

భామకి భూత-ద్రేతలంటే వల్లమాలిన భయం. అందుచే భూతంపేరు వినగానే జంకి, మృదువుగా అన్నది - “అట్లయితే నువ్వెళ్ళొద్దుమనూ! నిజంగా యీ అడివిలో చాలా భూతాలున్నాయంటావా?”

మనోరఘుడు పెద్ద మాంసంముక్క నోట్లోకూరుకొని “నీతోడుభామా బోయయ్యవకుడొకడు రెండుమూడు భూతాలపేర్లుకూడ చెప్పాడు. కాని-నా జ్ఞాపకశక్తి నీకు తెలుసుగా-”

భామ కొంచెం చికాకుగాఅంది - “నువ్వన్నీ మరచిపోతూనే వుంటావు, కాని, యింత మహారణ్యంలో చెట్టుకేడేసి భూతాలే:”

మనో — “మానవుల కన్నితరాలు గడిచిపోయాయో తెలుసా ?”
ఒక్కొక్కతరంలో ఎంతమంది చచ్చిపోయారో ! అంతమందికంటె
యీ చెల్లెళ్ళు వుంటాయా ?

నేను — “అన్నా మనోరథ ! నువ్వు చెప్పేదంతా నిజమే. బోయవాడు
చెప్పేటప్పుడు నేనూ విన్నాను.

భామ — “అయితే మనమిప్పుడు చాల ప్రమాదావస్థలో వున్నామన్న
మాట ?”

మనో — “ప్రమాదం యింత అంతానా ! నువ్వన్నట్టు మంటనుమాచి
సింహాలూ, పులులూ వగైరారావు. కాని, ఈ అడవిలో భూతాల స్థూరు
ఒకప్పుడు సింహంమీద, మరొకప్పుడు ఏనుగుమీద యిట్లాగే జేనిమీదో యెక్కి
వస్తాడనీ, భూతం వైనున్నప్పుడు అవి మంటదగ్గరకు రావటమేకాక, మంటమీద
నడుస్తాయనికూడ బోయకుర్రాడు చెప్పాడు.

భామ మనోరథుని ఆనుకుని కూచుని “మనం మూడొందల మందిమి
వున్నాంగా మనూ !” అంది.

మనో — “యింతమందికీ నలభై యాభై చెట్లమీది భూతాలేచాలు, ఈ
మహారణ్యంలో ఆ మాత్రం చెట్లున్నాయనేనా నీ వుద్దేశం ?”

భామ — “ఇదంతా నవ్వులాటకంటూన్నా వేము ?”

మనో — నేను నవ్వులాటకనేందుకు యిక్కడ వున్నది నా భామ
ఒక్కతే కాదుగా ! అందులో ఇట్లాంటి హాస్యమా ? ముందుగానే ప్రమాదం
సంగతి నీకు తెలుపాలనీ, నాకు ప్రాణభీక్ష పెట్టమనీ అడగటానికి యింతసేపు
చెప్పాను. ఇదంతా వినికూడ నీమనూని ఆ టేకిచెట్టు క్రిందికి వెళ్ళమంటావా
భామా ?”

భామ — “అమ్మో ! వద్దు నాప్రియమనూ ! నిన్ను నాదగ్గర్నుంచి
గజందూరమై నా పంపను. ఇవాలే — ప్రాణప్రియా; నువ్వు నాదగ్గరేపడుకో.”

మనో — “రోజూమాత్రం నేను నీ దగ్గర పడుకోవటంలేదా ? ఏంమాట
భామా ! లోకులేమనుకుంటారు ? పైకి మిత్రులుగా కనిపించే వీరిలో శత్రువు
లెందరున్నారో !”

అజిత్ — “అన్నా ! నిజానికి నే నల్లాంటి వాడినే. భామ నిన్ను
సాలవృక్షంక్రిందికి పంపాలనీ, కాస్సేపటి కే మహాభూతమో వచ్చి ఎముకలతో
సహా నిన్ను మ్రింగివెయ్యాలనే నా హృదయపూర్వకమైన కోరిక. ఆ తర్వాత
భామ - ఆమె మరది అజిత్ వుండనే వున్నారు.”

భామ కశ్మరజేసి “నోటికొచ్చినట్లు మాట్లాడటమేనా అజిత్ ? నేను
నా మనూని రప్పపాటుకూడ అవతిలికి పంపను. అయితే - సింహా ! నువ్వుకూడ
భూతాలున్నాయనే అంటున్నావా ?”

నేను - “అవును వదినా! కాని, మనదగ్గర కత్తులు, కఠాల్లు వున్నాయిగా. అవి లోహం వున్నచోటుకు రావు?”

భామ - “నిజమేనా?”

నేను - “సందేహమక్కరలేదు. ముసలిదాదులు చెపుతూండగా నువ్వే ప్పడూ వినలేదా యే?”

భామ - “విన్నాను; కాని, పరీక్షించి చూడటానికి మనసాప్పటంలా.”

నేను - “సరే, నీకేమీ భయం లేదులే వదినా! మనూనీ, నిన్నూ మయాన పెట్టుకుని మేమంతా పడుకుంటాంలే.”

భామ - “అయితే సరే, యిక తిను మరదీ! చూడు, యీ చీకు యెంత బాగా కాలిందో! ఎక్కడా మాడలేదు. తినటానికి బాగా కరకర లాడుతుంది. పంది చాలా పెద్దది. దాని కోరల్ని నేను జాగ్రత్తగా వుంచాను. అవి ఏకాస్తా తక్కువగా జానెడుపాడుగున్నై”

నేను - “సరేగాని, నువ్వా కోరలపండ్లిని వేటాడినవైనం చెప్పలేదే?”

భామ - “నాకు భూతాలు జ్ఞాపకంవస్తున్నై మరదీ!”

నేను - “ఇక వాటిని మరచిపోదూ. క్షేమ ఎల్లా తప్పించుకోగల్గిందో చెప్పునూ”.

భామ - “బోయవాడు మమ్మల్ని పండులన్నీ గుమిగూడేచోటుకు తీసి కల్లాడు. చెట్టుపై కెక్కించి దూరాన్నుంచే చూపెట్టాడు. నేను ఒక చిట్టెక్లాను.”

నేను - “ఈ కట్టుబట్టలతోనేనా?”

భామ - “కాదు, మేంకూడ మగవాళ్లలాగా పంచికట్టు కట్టుకుని పెనకా ముందూ గోచిపెట్టుకున్నాం.”

అజిత్ - “భలే! భేష్!!”

భామ - “భేష్ యేమిటి? లంగాలో ఎక్కితే ఏకొమ్మకోపట్టి నేను క్రిందకూ పైకీ కూడ కాకుండా పోవాలనా నీ తలంపు?”

నేను - “ఆ మాటలకేగాని, వేట సంగతి చెప్పాదినా!”

భామ - “అక్కడ పండులెక్కువగా నేవున్నై. ఆగుంపులో చిన్నవీ పెద్దవీ మొత్తం యాభైకి తక్కువ వుండవు. గుంటలో నీరుంది. ఆ గుంట నానుకుని మూడు వేపులా దట్టమైన అడవివుంది. ఒక ప్రక్కన మాత్రం బయలుంది. మేము అడవాళ్లం, మొగవాళ్లంకలసి యాభైమంది వున్నాము. అందరివద్ద యీటెలున్నై. కొందరివద్ద ధనుస్సులు, కత్తులుకూడ వున్నాయి. గుంటను నాల్గువేపులనుంచీ చుట్టవెయ్యాను కున్నాము. బయలు ప్రదేశం వేపునుంచి అవి పారిపోయే అవకాశ మెక్కువగా వుండటంవల్ల ఆ ప్రక్కన యెక్కువమందిమి కాచుకొనివుండడానికి నిష్ఠాయించుకున్నాము.”

అజిత్ - “ఒదినా! నిన్నే వేపున వుంచారు?”

భామ — “నన్నా మూడువేళ్లు ఒకప్రక్కన వుండమన్నాను; కాని నేనూ త్వేమ భాళీవేపునే కాచుకున్నాము.

నేను — “ప్రమాద మున్న వేపే వున్నారూ! పండులు నీటిలో యీదు తాయిగాని, చాల నెమ్మదిగానే. బాణాలో కొట్టడానికడే మంచి అవకాశం.”

భామ — “ఏమైనా కానిమ్మని నేనూ, త్వేమా ఆ ప్రక్కకే వెళ్ళాం. పండులగుంపు వున్నదీ అటే. మేముచుట్టూ పూర్తిగా కమ్మకోక ముండే అవి ముట్టెలు వైకెత్తి వాసని చూడసాగాయి. వాటి సరదారైన కోరలపందిడే యిప్పుడు మీరు తింటూన్న మాంసం. అది అన్నిటికంటే అప్రమత్తయై అటునిటు చూడసాగింది. అవి పారిపో ప్రయత్నింపకపూర్వమే మేమన్నివేపులా చుట్టుకున్నాము. నాచేతిలో యీటెవుంది. కపిల్, త్వేమ, వడ్డకూడ యీటెలున్నాయి. మాట్లాడే చెప్పడానికి ఆలస్యమవుతుంది మరదీ! అసలప్పుడన్నీ రెప్ప పాటులో జరిగిపోయినై. కోరలపంది నద్దిశలా ముట్టడించిన జనాన్ని చూచింది. ఒక్కక్షణం అట్టే నిలబడిచూచి, భాళీప్రదేశం వేపుకి - అంటే మా వేపుకి శరవేగంతో వస్తోంది. తక్కినవన్నీ దాన్ను సరించివై. మేమందరం చప్పట్లుకొట్టి గల్లంతుచేశాం. కొన్నిమాత్రమే బెదిరి వెనక్కితిరిగివై. కోరలపంది తనకినూటిగా బల్లెం పుచ్చుకొని నుంచున్న త్వేమవేపు వురికింది. దాని వాడియైన పాలతెలుపు ముళ్ళు తల్తల్ మెరుస్తువై. మీదికి వురికివస్తూంటే ఏంచెయ్యాలో నేనుగాని, త్వేమగాని ఆలోచించడానికి అవకాశమేలేదు. ఆ దృశ్యంచూచి, నాకు మూర్చ వస్తోన్నట్టుంది. ఇక మన దేవైకసుందరి త్వేమని రక్షించుకోవటం అసంభవమే ననుకున్నాను.”

త్వేమ భామని కాగిలించుకుని “వద్దు అక్కా! ఆ దృశ్యాన్ని కవర్చించ మాకు” అన్నది :

భామ — “పిచ్చిపిల్లా! యిప్పుడిం కేంభయమే? నీ కాలమృత్యువనుకున్న ఆ ముళ్ళపందిమాంసం కాదూ మన మిప్పుడు ఆప్యాయంగా తింటూన్నది? ఇంకేమీ భయంలేదు గాని, యీ దొన్నెల్లో కల్లు పోయ్యి, సింహుడు, కపిల్ వగైరాల నాలుకలు పిడచకట్టడంలా? ఆఁ, సింహా! మూర్చకాదుగాని, నేను స్వప్నంలో చూస్తున్నా నేమో ననుకున్నాను. అంతా యంత్రలా నడిచిపోయింది. ముళ్ళపంది సమీపించకముందే కపిల్ కంగారుపడి త్వేమను కాగిలించుకున్నాడు. క్షణంలో ఈమె నొదిలి బలంకొద్దీ బల్లెంతో పండి దొక్కలో పొడిచాడు. ఎగిరి వురుకుతూ వస్తూన్న ఆ యిసురులో దెబ్బ నూటిగా తగలడం కష్టమే. అట్లాంటప్పుడు బల్లాన్ని లాక్కుని తీసుకొనే అవకాశ మెక్కడిది? అది బల్లెతో సహా మూడుకు దూసుకెళ్ళి పోయింది. ఆ అదురుకు కపిల్ యేడు బారల దూరంపోయి పడ్డాడు. నేనప్పుడు కపిల్ అయిపోయాడనే అనుకున్నాను; కాని, అంతలోనే కపిల్ మెలాయించుకొనిలేచి త్వేమ చేతిలోని

యీటెనుగుంజి తీసుకున్నాడు. ముందుకుపోయి తూలిపడ్డ ముళ్లపండికిమళ్ళీ లేచే అవకాశం ఇవ్వకుండానే తెగపొడిచి వదిలాడు. అప్పటికి అందరం అక్కడికి చేరాము. పండియింకా గుర్రుపెడుతూనేవుంది. ఇక దానికి లేచే ప్రాణ లేక పోయింది. కపిల్ కి ముచ్చెరుటలుపోసి రోమ రోమము కదుల్తూంటే నా కా శరీరాన్నే యెంతసేపూ చూడాలనిపించింది. ఏమినిర్భతి! ఎంతబలం!! ఎట్టి చురుకుతనం!!! అదే సమయంలో రెండు తెల్లని హస్తాలు కపిల్ ని చుట్టు కున్నై. రొమ్మ రొమ్మ లానుకున్నై. అరుణాధరాలు కపిల్ పెదవుల నందుకున్నై. కొంతవడి యిద్దరూ నిశ్చేష్టులై నిలబడివున్నారు. ఆ తర్వాత అశ్చర్యపూరిత నయనాలు పరస్పరావలోకనం చేసుకోవడం చూశాము. కపిల్ వీరముద్ర క్రమంగా అదృశ్యం కాబోచ్చినది. అప్పుడతడు నొరుతెరచి 'క్షేమా! నీ యీ కృపాభిషేకానికి కోటి ధన్యవాదాలు' అన్నాడు. మరి మా వేట యెట్లా వుంది మరదీ?"

నేనులేచి కపిల్ ని కాగలించుకున్నాను. రోహిణి క్షేమను తన ఒడిలోనికి తీసుకుని ముద్దులాడుతోంది. మళ్ళీ మేము నిస్తరిముందు కూచున్నాము. భామ మరొక మాంసపు తునక ఆకులో వేసింది. నేను కొంత చీల్చుకొని నోట్లో వేసి కొని "ఇది చాలా బాగుంది వదినా!" అన్నాను.

భామ — "అది సరే, మరి మావేట కనో?"

నేను — "మిత్రుడు కపిల్ చాకచక్యమా? చాలా బాగుంది. ఇట్లాంటి వేట నిత్యమూ దొరుకుతూ మా వదినచేతి పళ్ళాలు నోటపడుతూంటే పితృ, దేవ లోకాలు కూడ అక్కరలేదు వదినా!"

భామ — "నువ్వు నీ వాన్ని ఆకాశాని కిస్తుతావని నాకు తెలుసు. సరే, రోహిణీ! యిక నీ వేటసంగతి చెప్పు,"

రోహిణి — తలొంచుకుని "నన్నసలా వేటయ్యగం దగ్గరకైనా వెళ్ళనిస్తేవా అక్కా!"

భామ — "ఇంతకూ నిన్ను వేటాడినవోటుకే తీసికెళ్లలేదా రోహిణీ!"

రోహిణి — "నన్ను, మనూ బావని దూరాన చెట్టెక్కించి పెళ్లారు."

భామ — "ఓహో! అల్లాగా? నా మనూ తన ప్రాణాన్ని గుప్పిట్లో పెట్టుకొని బలేగా వేటాడి వచ్చాడు!"

రోహిణి — "మా యిదర్నీని అక్కా! దగ్గరకు పోనివ్వనేలేదు. నాకు కోపంవచ్చి నానామటలూ అనేసేదాన్నే. కాని - ఆ చింతినిప్పుట్లాంటి కళ్ల వాడు — మావెంట వచ్చిన బోయవాడు లేడూ — వాడు పూపిరి పీల్చేస్వని కూడ వినపడకూడదని కట్టడి చేశాడు."

నేను — "కాని, రోహిణీ! ఖడ్గయ్యగాన్ని బల్లెంతో పొడిచి ఆఖరుకు తుదముట్టించింది నువ్వేగా"

భామ — (సంతృప్తితో) “నిజంగానా పిల్లా? నా కల్లాంటి అవకాశమే లేకపోయింది. గుంట కవతలివేపునవున్న వారుకూడ రెండు పందిపిల్లల్ని చంపారు.”

రోహిణి — ఈయన కళ్ళనీళ్ళుతుడవటాని కల్లా అంటున్నాడులే అక్కా! అది లేవలేనిస్థితిలో వుండగా యీటెతో పొడవవున్నారు”

నేను — “కాని, ఒదినా! రోహిణికి భయమేలేకపోయింది. దెబ్బతిన్న క్రూర మృగం దరికెళ్లటం ఎంతప్రమాదం! అయినా ఖడ్గమృగం దగ్గరకు గబగబా వెళ్ళబోయింది.”

రోహిణి — “ఆ నల్లమొద్దు నా చెయ్యిపట్టుకుని వెనక్కిలాగేశాడుగా.”

నేను — (ఆమె వెంట్రుకల్ని వ్రేళ్ళతో నిమరుతూ) ఖడ్గమృగానికీ ముళ్లపండికీ చాలా తేడావుంది రోహిణి! ఖడ్గమృగాన్ని చాటుమాటుగా మోసం చేసి చంపాలి. ఎదురుగా పోనివ్యలేదని నువ్వేమీ కించపడనక్కరలేదు.”

భామ — “అవును మరదీ! నువ్వుచెప్పేది నిజమే. కపిల్ ఎప్పుడూ చాలా చించాడో, క్షేమనెప్పుడు ప్రక్కకినెట్టి బల్లెంతో పందినిపొడిచాడో నాకిప్పటికీ అబ్బురంగానే వుంది. అప్పుడూ చించేందు కవకాశమే లేదే, అల్లాంటప్పుడు కాళ్ళూ చేతులూ యేల్లా అడినయ్యోనాకు బోధపడటం లేదు.”

కపిల్ — “కాదు భామా? అలవాటు మీద ఆలోచించడం, ఆయుధ ప్రహారం ఒక్కసారే జరిగిపోతాయి.”

భామ — “నాకుమాత్రం అది అసంభవంగానే తోస్తుంది.”

కపిల్ — “అవును, అభ్యాసంలేనప్పుడల్లాగే తోస్తుంది. దాలు, కత్తి వుపయోగించటం నీకు తెలుసుగద. సాధనం చేసేటప్పుడు దాలును అదునుకు అడ్డుపెట్టలేక పోవటానికి కారణం? మనిషి ఆలోచించుటలో ఆలస్యమవుతుంది. లేదా తన్నుతాను మరచిపోతాడు; కాబట్టి సమయానికి చేతి నాజ్ఞాపించలేక పోతాడు. అభ్యాసమైన తర్వాత అల్లాకాదు. ఎడంచేయి ఆలోచనతో అవసరం లేకుండానే, స్వతో నిమిత్తంలేకుండానే దాలును ఉచితస్థానంలో అడ్డుపెట్టుంది. ప్రతిపనికి మనసు అవయాలను అజ్ఞాపించితీరాలి; అయితే అభ్యాసంవల్ల అందు కేమాత్రం జాగుకాదు.”

భామ — “ఆ, నాకిప్పుడు బోధపడింది. నీవు వేటలో అతిచురుకుగా పని జేకావేగాని, ఇంద్రజాలం చేయలేదని యిప్పుడు గ్రహించాను.”

కపిల్ — “మనం ఆటలాడినా, సాము, గరడీలు నేర్చినా ఆ చురుకుతనం కోసమే. వేట, యుద్ధం ఆ శిర్వుకు గీటురాయిలాంటివి.

భామ — “అయితే క్షేమ ఒక పరీక్షలో నెగ్గిందన్నమాట. అలసి, వణుకు తూన్న దేహాన్ని ఉపశమింపజేయటానికి నే నాలోచించి నీ తాపోపశమానికి తగ్గ బౌషధాన్నిచ్చి సేవింపజేసింది కూడాను.”

కపిల్ — “నేను క్షేమ కంటైనా కృతజ్ఞుణ్ణి.”

క్షేమ - “నేను మాత్రం?”

భామ - “నేనెరుగుదును పిల్లా! నువ్వు నీ ప్రాణరక్షకునిపట్ల కృతఘ్నువు కావని నాకు తెలుసు. కపిల్ కృతజ్ఞతకంటె నీ మూక కృతజ్ఞతాప్రకటనే గొప్పది.”

క్షేమ - “నువ్వన్యాయు చేస్తున్నావక్కా! ఆయన్ని వుత్తమాటల కృతజ్ఞత కాడే”

భామ - (చెమ్మగిలిన క్షేమకన్డోయిని ముద్దు పెట్టుకొని) “నీకన్నది నిజమే పిల్లా! కపిల్ నిన్ను రక్షించేందుకు మృత్యుగహ్వరంలో జొరబడ్డాడు.”

క్షేమ - “మరి నే నల్లాంటి ఘనకార్యమేదీ చేయలేదుగా”

నేను - “కృతజ్ఞతను మానంగా ప్రకటించినట్లు మాటల్లో వెల్లడించడం కుదరదు క్షేమా! ఇక చీకటిపడబోతోంది మనవాళ్లు మాంసంతిని, మద్యపానం ముగించి రాగాలాపనకూడ ప్రారంభించుతున్నారు. మనంకూడ త్వరగా సిద్ధమవ్వాలి ఇక తొందరలో నాట్యంకూడ సాగుతుంది.

నెగళ్లు ఒక టూకటిగా అంటించబడినై. ఆహార - పానీయాలు ముగించుటలో మేము వెనకపడ్డాము. మాంసఖండాలను మంటలో కాల్చడంలో అజిత్ నాకు తోడ్పడుతున్నాడు. మాంసం కాల్చడంలో అతనికొక ప్రత్యేక సిద్ధాంతం వుంది. కాల్చినమాంసంలోపలియగుపంతా తగ్గిపోగూడదు. కొన్ని ఖండాలను అల్లాగే కాల్చాము. మాలో చాలమందికి మాంసం కరకర లాడుతూంటేనేగాని కమ్మగా వుండేదికాదు.

తర్వాత వనభోజనానికి శ్రీ - పురుషులము 300 మందిమీ బారులుతీరి కూచున్నాము. అందరిముందర మాంసానికి ఆకులు, మద్యానికి టేకిఆకుల దొన్నెలు వుంచబడినై. పంతులమధ్య మంటలవెలుగు బాగా కనిపిస్తోంది. వడ్డించే శ్రీ - పురుషులు బంతులమధ్య అటూయిటూ తిరుగుతున్నారు. వడ్డించే వారు గుటకలేస్తూ చూస్తుండనక్కరలేదు. వడ్డన పూర్తిఅయినతర్వాత అందరి విస్తళ్లు వారివే. అజిత్ వడ్డించుతూ భామవద్దకు వచ్చి “వదినా! ఖడ్గమృగం మాంసం మెల్లవుంది?” అనడిగాడు. భామ కత్తితో ఒక ముక్కకోస్తూ “చాలా బాగుంది. ఏదీ, నోరుతెరువు” అని ఆ ముక్క అడితుని నోట్లోపెట్టి చెంపమీద అలాగూ ఒక దెబ్బ కొట్టింది. తర్వాత అజిత్ మద్యంకోసం రోహిణివద్ద కొచ్చాడు. “గాంధార వదినా! నీ యెంగిలి దొన్నెను కాస్త నా కిచ్చా” అని అందుకొని తాగి “నూ గాంధార ఒదినఅధరం ఎలే మధురం!” అన్నాడు.

మద్యపానంచే నిశాయెక్కుతూన్నట్టు కేరింతలు, పాటలు, యికయికలు, పకపకలే తెలుపుతున్నై. మనూని బాగా గుర్రమెక్కించాలని నేనూ కపిల్ కలిసి పన్నిన కుట్రలో భామకూడ యేకమయింది. అతనికి దొన్నెతర్వాత దొన్నెతో కళ్లు తాగించుతున్నాము. మనూకి నిశా తలకెక్కుతోంది. ఆ మైకం

లోనే కట్టుదొన్నెను భామ కీయబోతూ “వ్వ-ది-న్నా!-న్న-వు-వ్-క-కూ-డ్-
డా-త్తా-నూ” అన్నాడు.

“నేను నీకు వదిననేమిటి?” అంది భామ.

“మ-ర్రే-మిటి-క్కా-క-అ-ం-ద-ర్-కీ వ్వా-ది-న్వి-న్నా-కూ వ్వ-ది-న్వీ”

“అల్లాగేలే నా మనూ మరదీ! ఇదిగో, యెంత తియ్యగావుంది, యీ
దొన్నె కూడా పుచ్చుకో.”

“మ్మ - ర - దిని క్కా - దొది - నా! నీ - మ్మ - నూని.”

“ఊ, నా మనూవే. మరి నీ ఒడినకి యేదీ ఒకపాటు వినిపించవూ?”

మనోరథుని నేత్రగోళాలు ఎర్రబడినై. ఉండుండి రెప్పలువారిపోతున్నై;
కాని, భామ కంఠధ్వనివిని అతను నిద్రనుంచి మేల్కొన్నట్టు కుదురుకొనేవాడు.
దొన్నె నందిచటం ఆలస్యమైతే “త్రి - పి-క్క - ల్లా - దినా - త్-త్రి పి -”
అనేవాడు.

ఈ విధంగా మనోరథుని చాల సేపటివరకు అడించాము.

భోజనానంతరం బాబాయి సరిచేశారు. కై పెక్కి లేవలేనివారిని మినహా
యించి తతిమ్మ వాళ్ళందరం సమాహవృత్త్యం చేయసాగాము.

19. మా సరిహద్దులో

రోహిణి భామతో కలిసి లిచ్చవీశ్రీ సైనిక సంఘతనకు పూనుకొని పని చేస్తోంది. నేను ఉల్కాచేలానికి పయనమయ్యేసరికే దాదాపు వేయిమంది యువకులు వారి సైన్యంలో చేరారు. ఆ యువకులకు సైనికశిక్షణ నిచ్చుటలో అజిత్, మనోరఘులు సహాయం చేస్తున్నారు. ఈ విధంగా తన స్వంత కార్యక్రమంలో నిమగ్నురాలయి యున్నందున రోహిణి నాతో ఉల్కాచేలానికి రాజాలక పోయింది.

ఆ నాడు తెల్లవారగట్టనే మేము అశ్వారూఢులమై వైశాలి నుంచి బయలుదేరాము. దారిలో సైనికశిబిరాలను చూచుకుంటూ మేము మధ్యాహ్నానికి ఉల్కాచేలా చేరుకున్నాము. దాబాయి-రోహిణ్ నారాక కెదురుచూస్తున్నాడు. నన్ను చూస్తూనే కాగలించుకొని “రా నాయనా! తనపదవి అప్పుడైన అన్నకుమారునికే దక్కుతూంటే పినతండ్రి కెంత ఆనందం! మన భూసైనిక విన్యాసాల వివరాలను యిక్కడి సేనాని, నీకు రెండో వుపనాయకుడు కాబోయే ఆమరుడు చెపుతారు: కాని; ముఖ్యస్థావరాలను స్వయంగా నేనే నీకు చూపించాలనుకుంటున్నాను” అన్నాడు.

బాబాయి చూపిన ప్రేమాదరాలకు నా కృతజ్ఞత తెలిపాను.

భోజనానంతరం బాబాయి మమ్మల్ని కూవోబెట్టి మా కోటలను, శత్రు దుర్గాలను నేలమీద గీసి, ప్రతిదానినిగురించి విపులంగా వివరించి చెప్పాడు. మా సైన్యం ఎక్కడెక్కడ ఎంతవున్నదీ తెలియజేశాడు. దక్షిణ సరిహద్దులోని దళాధిపతులు, వారి సహాయులు ఒకరొకరుగా నన్ను కలసుకొని వెళ్ళేసరికి ఇంకా బాముప్రొద్దుంది. బాబాయి ముందుగా వారందరితో నాకు, కపిల్కి పరిచయం కలుగజేశాడు. తర్వాత మే మిద్దరము ఒక్కొక్కచోటవుండే సేనాని, వుపసేనానులను పిల్చి వారి సైనికుల సంఖ్య వగైరా వివరాలను సాకల్యంగా తెలుసుకున్నాం. వారు తెల్పినవాటిలో ముఖ్యాంశాలను నేను తాళపత్రాలపైన రాసుకున్నాను. చీకటి పడేవరకు మా సంభాషణలు సాగుతూనేవున్నై.

రాత్రి పిండారబోసినట్టు వెన్నెల కాస్తోంది. గంగా తీరమందలి మా దుర్గశ్రేణిని పరిశీలించుటకడే చక్కని సమయమని బాబాయి చెప్పాడు. కపిల్కిని వెంటబెట్టుకొని బాబాయితో పడవెక్కి బయలుదేరాను. మా కెదురుగా పాటలీ పుత్రం వుంది. అక్కడ మగధ సైనికుల శిబిరమున్నది. మేము గంగలో

ప్రయాణంచేస్తూ ఎగువను దిగువరావద్ద గంగా - గండకీ నదులు కలిసేవేపుకు వెళ్లాం. అవతలివేపున అక్కడక్కడ మంటలవెలుగు కనిపిస్తోంది. ఒక్కొక్క చోటకి రాణాసరుకుల నావల్లోని దీపాలవెలుగు తెరచాపగుండా కనపడుతోంది. ఇవతలితట్టున యేలాటి వెలుతురూ సద్దూలేని మా దుగ్గాలవలెనే అవతల మగధ కోటలువున్నై. దిగువరాకి దిగువను కొయ్య ప్రానులను నిలబెట్టిన ప్రాకారము లతో మావి అయిదు దుగ్గాలున్నై. మేము నావ నాపగనే కాపలా భటులు హెచ్చరికగా కేకలు పెట్టేవారు. బాబాయి సంకేతం చెప్పగా వారభివాద మాచరించేవారు. అప్పుడు మేము కోటలో ప్రవేశించేవాళ్లం. పండువెన్నెట్లో దారి సుశువుగానే కనిపించేది. అపరిచితులకు మాత్రమా దుర్గమాగ్గా లగమ్యాలే. మార్గము వంకరటింకరగా మిట్ట - పల్లములతో వుంది. మా యుద్ధనావలను అవతలి నుంచేగాక, యివతలి వేపునుంచి గూడా చూచినా కన్నడకుండేలాగున మరుగులో వుంచారు. తీరప్రదేశంలో లోపలగా ఒక తటాకాన్ని త్రవ్వి అక్కడినుంచి వంపులతో కాలువ నొకదానిని గంగలో కలిపారు. అందుచే తటాకంలో వున్న నావలు అన్యులకు కన్నడకుండా అవసరమైనంతనే వంపులలో కాలువలోగుండా అనతి కాలంలోనే గంగానదిలోనికి చేరగలవు. అయితే ప్రతియేటా ఆ త్రవ్వ కాలువ వానాకాలంలో పూడిపోతూంటే వేసవిలో మళ్ళీ లోతుగా త్రవ్వవలసి వచ్చేది. అయినా అవసరాన్నిబట్టి శ్రమపడక తప్పేదికాదు. మేము ముందుగా నూచన యివ్వకనే దుర్గ పరిశీలనకు రాత్రిపూట వెళ్ళాము; ప్రతిచోట కాపలా వారు మేల్కొని అప్రమత్తులైవున్నారు. ఎవరూ తాగి ఏమరివున్నట్టుకనిపించలేదు.

మేము దిగువరా దుగ్గాన్ని తనిఖీ జూడడం పూర్తి అయ్యేసరికి తెల్లవారుట కింక జాము ప్రాద్దుంది. తతిమ్మావాటికంటే పెద్దది. ప్రతి దుర్గంలోను మేల్కొని యున్న సైనికులకు నన్ను పరిచయం చేసి యిక 'సింహుడే మీ సేనాయకు'డని బాబాయి చెప్పివేశాడు. నేను ఒకని వీపుతట్టి, ఒకనితో చనువుగా మాట్లాడి, ఒకరిపక్కమీద కూచునీ, ఇంకొకని కంచంలో కలబడి ఒక కబళం తీసుకుతని యీ తీరున నేనువారికి కేవలం సేనానాయకుడనే కాక, ఆప్తమిత్రుడనుకూడానని వ్యక్తం చేయటానికి ప్రయత్నించాను.

మేము పుల్కాచేలానికి తిరిగివచ్చునప్పటి కింకంతో ప్రాద్దులేదు. కపిల్ మా బాబాయిని మెచ్చుకుంటూ "సేనానాయకా! కాలితో తన్నితే రాయి వ్రక్కలయ్యే పడుచుతనంలో వున్న మా కిప్పుడు శ్రమ లెక్కలోనిది కాదు; కాని, వయసుమల్లిన మీరుకూడా యింత శ్రమపడుతూండడం నా కాశ్చర్యంగా వుంది" అన్నాడు.

"కాదు ఉపనాయకా! ఆరోగ్యం బాగుండి, అలవాటుంటే వృద్ధాప్యం వచ్చేవరకు యెంత శ్రమనైనా ఓర్చుకొనే సహనశక్తి వుంటుంది." అని బాబాయి చెప్పాడు.

మేము వరండాలోకి వెళ్లగానే పిన్ని గుమ్మంలోకి యెదుకొచ్చి “నాయనా ! సింహా ! ముందు యేదయినా కాస్త తిని యింకోపని చూచుకోండి” అన్నది.

“అయితే పిన్ని ! తెల్లవాళ్లు నువ్వుమాకోసం కాచుకొని కూచున్నావా?” అనడిగాను.

“లేదులేరా అబ్బాయ్ ! కాళికొడుకును రేవులో పడుకుని మీరు వస్తూంటే ముందొచ్చి నాతో చెప్పమన్నారే”

“మేము అక్కడక్కడ చాలా తిన్నామమ్మా ! ఒకచోట తంపటవేసిన రొయ్యలుకూడా తిన్నాం,”

“యేటిఒడ్డున వుండేవాళ్లకి అవి మామూలే బిడ్డా ! ఇక్కడ చేపా - జెల్లకి కొరతేముంది ? సరేగాని, కొంచెం పాలైనా తాగండి. బొగ్గులమీద పెట్టివుంచాను వెచ్చగానే వుంటుంది.”

అంత ప్రాద్దుకాడలేచి కూచుని పిన్ని యెంతో ఆప్యాయంగా యిస్తూ నంటూంటే ఒడ్డునలేక పోయాం. తలొక స్థానమింకా తాగటానికి సిద్ధపడ్డాము. వజ్ర దేశంలో పాలు నీళ్ళలాగా సమృద్ధిగా వుంటేగా.

మర్నాడు పగలంతా మేము బాబాయితోను, ఆయనక్రింది ఉపనాయకుని తోను మాట్లాడి శత్రువుల ప్రయత్నాలను గూర్చి ఆకళింపు చేసుకున్నాం. మగధరాజు యుద్ధమప్పుడే ప్రారంభించటానికి నిశ్చయించుకో లేదట. ఆ రాత్రి గంగానది దిగువేపుకు దుగ్గ పరిశీలనార్థం వెళ్ళాము. గంగ, వాగ్మతీ సంగమస్థానం చాల దివ్యమైన ఉన్నందున అన్ని కోటలను ఒక్కరాత్రిలో పూర్తిగా చూడలేకపోయాం. రాత్రిపూట పడవప్రయాణంచేస్తూ పగటిపూట ఏదుగ్గంలోనో మకాంచేసి, రాత్రి చూచిన దుర్గాలనుగూర్చిన విశేషాలను గుర్తుకు రాసుకునేవాళ్ళం. మూడవనాటికి యమునా సంగమంవద్దకు చేరుకున్నాం. అంతా చూచినమీదట లిచ్చవీసైనికుల, సేనానుల అప్రమత్తత, చురుకుతనములకు నేనూ, కపిల్ సంతృప్తిచెందాము. తిక్షణలో యుద్ధకళలో నేర్చిన నూతన యెత్తుగడలు - ముఖ్యంగా నౌకాయుద్ధ సంబంధమైనవి మావారికి బోధించవలసివుంది. అందు నిమిత్తం సేనానులందరినీ ఉల్కాచేలానికి పిల్పించడమే మంచిదనుకున్నాం; కాని, అన్నిటికంటే ముందు మేము గండకీదుర్గశ్రేణిని పరీక్షించవలసివున్నది.

సేనానాయకుడు రోహణీ వైశాలికి నిగ్గమించనున్నాడు. భామ రోహిణులను అప్పుడప్పుడు కలిసికొని ప్రోత్సహించుతూ వుపాసెక్కించమని నేనాయనతో చెప్పగా “నాయనా ! ఏ పనినైనా ‘సగమత్త మేనరికం’గా చేయడంకంటే అసలు వేలు పెట్టకపోవడమే మంచిది. నేను మన లిచ్చవియాణుల సేన నుత్సాహపరచటమే కాక నా కాయశక్తుల సాగుం చేస్తాను. వైశాలిలోనే వుంటాను కాబట్టి భామ, రోహిణులకు చేయూతనిచ్చేందుకు నాకు మంచి అవకాశం వుంటుంది.

వైద్యుడు అగ్నివేషుని ప్రోత్సహించి చికిత్సాకాఖలో పనిచేసేటట్లు ప్రయత్నిస్తాను. వారి కృషి తప్పక ఫలించి తీరుతుంది. మునుముందు మనకు లభించేజయంలో లిచ్చవీకాంతల కృషి ప్రళంసాపాత్రం కాక తప్పదు" అని చెపుతూంటే నా కత్యంతానందం కలిగింది.

మమ్ము వీడి వెళ్ళబోతూ పిన్ని అన్నది — "అబ్బాయ్ సింహా! ఇంట్లో ఆడదిక్కు లేకపోతే యిబ్బందికాదూ? పోనీ భామని ఇక్కడికి పంపనా?"

"పిన్నీ! సిఫాయకి యిబ్బందేమిటి? ఎట్టి కష్టానికైనా సిద్ధపడాలి. ఇంత మంది సేనానులు, సైనికులు వుండగా యిబ్బందిమాత్రం ఏముంటుంది. కాళికొడుకు శుకుని యిక్కడ దిగబెట్టివెళ్ళండి. వాడు నా గుర్రాన్ని మేపుతూంటాడు; చలాకీ అయినవాడు కాబట్టి యితరపనులు చక్కబెట్టవచ్చు కూడాను."

పిన్ని నామాట ప్రకారం శుకుణ్ణి విడిచిపెట్టి వెళ్ళింది.

ఇక నా పెద్దయింట్లో నేను, కపిల్, శుకుడు- ముగ్గురమే వున్నాము.

మరునాడే మేము పడవమీద గండకివేపుకు బయలు దేరాము. దిఘావరా నుంచి ఎగువను ప్రవాహం చాలవడిగావుంది. అందుచే పడవను త్రాటితో లాగ వలసివచ్చింది. గండకి తూర్పుతీరాన పచ్చిగడ్డి మొలయెత్తున పెరిగివుంది. పశు పాలకు లక్కడ వేలాదిపశువులను మేపుతూంటారు. ఒకరోజున చూద్దామని మేమొక గోష్ఠంలోకి వెళ్ళాం. గోవాలకులు వుండేందుకు చిన్నచిన్న పూరిపాకలు వున్నై. వాటిలో గోవులను పిలికి తీసినపాలను కాగబెట్టి, వెన్నతీయటానికి కావలసిన సరంజామా కూడవుంది. పశుపాలకుల్లో లిచ్చవులు, లిచ్చవేతకులు కూడ వున్నారు. వారందరూ వజ్జిభూమిపై దురాక్రమణ చేయబోతున్న మగధరాజును తిట్టేవారు.

గండకీతీర దుర్గశ్రేణిని పరిశీలించటానికి నాలుగురోజులు పట్టింది. శంత నాది యెనిమిదిమంది తక్షశిల మిత్రులను మేమా దుర్గశ్రేణియందే వుండ నియమించాము. నావికులకు నవ్యపద్ధతిని శిక్షణ నిచ్చేభారం వారే వహించారు. అక్కడిపని పూర్తిగావించుకొని నేను కపిల్ ఉల్కాచేలానికి తిరిగి వచ్చాం. మా యుద్ధనావలలో నూతనంగా చేయవలసిన మార్పుల యేర్పాటుకోసం కపిల్ వైశాలికి వెళ్లాడు. నేను నాకా యుద్ధవిధానంలోని నూతన పద్ధతులను బోధించేందుకు సేనానులను పిలిపించాను. ఆ తరగతిలో ఒకవారం గడచి పోయింది.

బోధనాతరగతిని ముగించే రోజున మా సేనాపతి సుమన్ వచ్చాడు. నేను మా దుగ్గాలను, సైనికదళాలను మంచివచ్చిన వైనంచెప్పి మేమనుసరింపదగు యుద్ధవిధానాన్నిగూర్చి ఆయనతో సంప్రదించాను. నేను నూచించిన నవీన పద్ధతులను వుత్తరసరిహద్దులోని సైనికదళాలకుకూడ బోధించాలని ఆయన అభిప్రాయం తెల్పాడు. నేనా భారాన్ని శంతనునికి అప్పగించడానికి నిశ్చయించాను.

లిచ్చవిమూలంబు నైకశిక్షణ మహా జోరుగా సాగుతోందనీ, ఆ విషయంలో బాబాయి అత్యంత శ్రద్ధమాపుతున్నాడనీ, అగ్ని వేషుడు - ఆయన శిష్యులు యెవరైతే మహా నైవిక చికిత్సాకాళిలో పనిచేస్తున్నట్టూ సేనాపతి చెప్పాడు. వైద్యుడు కట్టుకట్టుట వగైరా చికిత్సారీతులను స్త్రీలకు నేర్పుతున్నారట. సేనాపతి వాగ్ధోరణినిబట్టి ఆయన మా జాతీయనైస్యం విషయంలో పూర్తిగా సంశృప్తి చెందయున్నట్లే తోచింది.

నేను పువ్వుగ నిర్వహణకు పూనుకున్నతర్వాత గూఢచారులను వృద్ధి చేశాను. గంగా-శోణదీతీర ప్రాంతాల్లో శత్రువులేయే క్రొత్తవీర్పాట్లు చేస్తున్నదీ తెలుసుకోవలసినది. పంచపర్వతాల మధ్యనున్న మగధరాజధాని-రాజగృహ రక్షణకు, మార్గసంరక్షణకు ఏమి ఏర్పాటులు గావించినదీ తెలుసుకోవటం కూడ మాకు ముఖ్యపరమే. ఇందునిమిత్తం నేను దళవాయిల్లోను, సైనికుల్లోను, చతురులైనవారి నెంచి పరివాజకులుగా, శైవసాధువులుగా, జ్యోతిషులుగా, వ్యాపారస్తులుగా-యిట్ల వివిధవేషాల్లో మగధకుపంపాను. వారివ్వారా బింబిసారుడు రాజధానీ నగరదుర్గాన్ని మరమ్మతు చేయించుతున్నట్లు, గంగా తీరాన్నించిరాజగృహందాక అనేక రక్షణశ్రేణులను నిర్మింపజేసినాడని, ముఖ్యంగా నలందా అంబలప్టికా (సిలార్)లమధ్యగల రెండుయోజనముల మేరలో మరి యెక్కువగా బందోబస్తు చేయించాడనీ తెలియవచ్చింది. దీన్నిబట్టి యీపర్యాయం లిచ్చవులు తమను రాజగృహంవరకు తరుముకొని రావచ్చుననికూడ బింబిసారుడు భయపడుతున్నట్లు గ్రహించాను. మగధసేన అంతరంగిక విషయాలను గురించి కూడ మావాళ్ళుకొంతవరకు భోగట్టాతెలిపారు. శత్రునైన్యాధిపతి, సేనానాయకులు యుద్ధ సంచాలనం విషయంలో సనాతన పద్ధతినే అనుసరించుతున్నారట. వారు పరస్పరం ఒకరినొకరయోగ్యులుగాభావించుతున్నారట. ఒండొరుల కీచులాటలను సర్దుబాటుచేయడానికి ప్రధానామాత్యుడు వరకారుడు చాల శ్రమ పడవలసివస్తోంది. బింబిసారుడు కేవలము తన కొడుకుచేత కీల్పామ్మగానే ఆడుతున్నాడనటానికీ వల్లకాదు; కాని, వజ్రదేశంమీద దండయాత్రచేసే విషయంలో మాత్రం అతడు పూర్తిగా తన తనయునిసలహా ననుసరించే ప్రవర్తించుతున్నాడు. 'నే నింకన్నా ధైర్యవంతును. ఎప్పటికైనా నారాజ్యాన్ని సంబాళించుకోవలసింది అజాత శత్రుడే' ననేవాడట. అధాగ్ధానికి యుద్ధంలో జయంవస్తుతుందన్న ఆశ బింబిసారుని కంతగాలేదు. ఇక అతని కొడుకు అజాతశత్రుడు యువకుడే, అయినా చతురుడనుటలో సందేహంలేదు. అయితే అతడు మహా దురహంకారి. మంకుపట్టు గలవాడు. యుద్ధ విజ్ఞానంలో సర్వజ్ఞుడనీ, రాజ్యాసీతి వికారదుడనీ - వాస్తవంలో కాక పోయినా - అనుకుంటాడు. రాజనీతిలో అతడు వన్నకారునికితగ్గ శిష్యుడు. బ్రాహ్మణ మంత్రి వన్నకారునికిని తన శిష్యుని సామర్థ్యంపట్ల విశ్వాసం మెండే. మగధరాజ్య విస్తరణకు ఆయుధబలమందుగాక కూటనీతిపై నాధారపడి వెంటనే

కర్తవ్యాని కుపక్రమించుచును శిష్యునికి బోధించేవాడు. ఆయుధ బలంతో మగధ దృఢతరశక్తి కాగలదినాఁకూడ మనుమందు రావచ్చుననేవాడు. లిచ్చవుల శక్తి - సామర్థ్యాలు వర్షకారుని కనుభవైకవేద్యమే. అందువల్లనే మగధ ముందు కోసలరాజ్యాన్ని కబళించడం అవసరమనే అభిప్రాయం కలిగియున్నాడు. కాశీరాజ్య ప్రజలింకను తమ స్వాతంత్ర్యాపహర్తలగు కోసలలపట్ల తీవ్ర భేష భావం కల్గియున్నారు గాన, కోసలను స్వాంత్రం చేసుకోవడం నుశువనికూడ వర్షకారుడు భావించాడు. ఆ వైషమ్యాన్ని తుడిచివేయడానికే ప్రసేనజిత్తు తన సహోదరుని కాశీరాజ్య సింహాసనాధిష్టుని గావించి వారణాసిలో వుంచాడు; కాని కాశీ ప్రజానీక మదియొక యెత్తుగడయనియే తలచారు. కోసల రాజ్యాధికారంలోని కాశీరాజ్యంమీద మగధ దండయాత్ర చేస్తే అది చులకనగా చేతికి చిక్కుటేగాక ప్రసేనజిత్తు కక్కడి మందిబలం దక్కక పోగా, వారి ధన - జనబలం యావత్తు తమకే చిక్కగలదనీ, ఆ తర్వాత అంగ - మగధ - కాశీరాజ్యాల అపార ధన - జనబలంతో విశాల కోసలదేశం నునాయాసంగా స్వాధీనమయిపోతుందనీ వర్షకారు డుద్దేశించాడు; కాని బింబిసారు డతనితో ఏకీభవించలేదు. అతడు తన బావ మరది ప్రసేనజిత్తునందు మిత్రభావం కల్గియుండుటే అందుకు హేతువు. అదీగాక, లిచ్చవులతోడి కయ్యానికి కాన్దివుటలోకూడ ప్రసేనజిత్తుతో తలపడటం తప్పు తుండేమోనన్న భావమిమిడివుంది.

మా నూతన వేగులు తమ కర్తవ్యాన్ని మెలకువతో నిర్వహించుతున్నారు. వారిలో నందుడొకడు. అతను నిజంగానే జైనమతాభిమాని. ఒకనా డతడు మాటల సందర్భంలో వర్ణమానుని ప్రశంసించాడు. నే నంతకుమునుపుకూడ ఒకటి రెండు దపాలు మహావీరునిగూర్చి విన్నాను; కాని, అప్పు డా విషయం నన్నాక ర్షించలేదు. నందుడు జైనప్రవక్త ప్రస్తుతము ఉల్కాచేలాన్ని ఆనుకొనియున్న ఒకతోటలో మకాంచేసి వున్నట్టుకూడ చెప్పాడు. ఆసంగతివిన్నలగాయతు ఆయనొకసారి మాచిరావాలన్న అభిలాష కలిగిందినాకు.

నే నొకనాటి సాయంత్రం నందుని పెంటపెట్టుకొని మహావీరుడు శిష్య వర్గంతో విడిసియున్న తోటలోకి వెళ్ళాను. వారి శిష్యులలో యెక్కువమంది ముఖాల్లో శాంతమే కనపడలేదు. వారు మొండిమొలలతో వుండటం నా కేమీ బాగుండలేదు. నేను జైనమత ప్రవక్తదర్శనానికి వచ్చానని తెలిసి, శిష్యుడొకడు మహావీరుడు తలవాల్చుకొని ఆలోచనా నిమగ్నుడై కూచొనివున్న చోటుకు మమ్ములను తోడ్కొని వెళ్ళాడు. ఆయన గడ్డము, మీసము నెరసిపోయినవి. దేహంమీద ముడి చిహ్నాలు కనపడుతున్నై. అయినా ఆయన గౌర వస్థశరీరం ఆకర్షణీయంగానే వుంది. మా పదధ్వనికి తలెత్తిచూచి “జ్ఞాత్రుపుత్రా సింహా! రా, వచ్చికూచో” అన్నాడాయన. నా కప్పుడాయన నిజంగా సర్వజ్ఞుడనీ, సర్వ దర్శియనీ తోచింది; కాకపోతే నా పేరు, వంశం చెప్పకుండానే ఆయన కెల్లా

తెలుస్తవి? నేను దండముపెట్టి ఒక ప్రక్కన కూచుని ఆయన్నడిగాను—“భగవాన్! తమరు నన్నెరుగుదురా?”

“తెలియకే నువ్వు మన భూతువంశ యోధుడవేగా సింహా! నీతండ్రితో-వయసులో నాకంటె చిన్నవాడయినా - నాకు బాగా పరిచయం వుంది” అన్నాడాయన.

ఆయన మాటలతీరు సరళమై మధురంగా వుంది. లోగడ ఆయన్నుగూర్చి విన్న గాలికబుల్లచే నాకు కలిగిన దురభిప్రాయం క్రమంగా తొలగిపోతోంది. ఆయన నాతో ముక్తసరిగానే మాట్లాడాడు. అదయినా మధ్యమధ్య చాలసేపు మానందాల్చి ఒక్కొక్క మాటగానే కాని, మానంగా వున్నప్పుడు వారివికాల పింగళ నేత్రాలనుండి కరుణరసం అవిరళధారగా కురుస్తున్నదా అనిపించింది. అప్పుడు మహావీరుడు గొప్ప దయా - ధర్మ ప్రచారకుడని విన్నసంగతి నాకు జ్ఞప్తికొచ్చింది. నిజంగా ఆయన ప్రతి అవయవాన్నుంచి కరుణరసం తొలుకుతోంది. మరి ముఖం సంగతి చెప్పనక్కరయేలేదు. ఆయన తాను చెప్పేదంతా స్వయంగా జీర్ణించుకొని వున్నాడనే నేను భావించాను. అలాత్తుగా “సింహా! ఆ చెట్టుక్రిందికి రా” అని ఆయన లేచి సమీపమండే పడియున్న నెమలి యీకల కుంచె నొక చేత్తో పట్టుకొని, రెండోచేత్తో ఒక గుడ్డను ముందు యీడ్చుకుంటూ బయలుదేరాడు. ఆ వృక్షఛాయను చేరి ఆయన అతి మృదువైన నెమలి యీకల కుంచెతో నేలపైన తుడిచి, క్రిమిరహితము గావించి, నన్ను కూచోబెట్టి తాను కూర్చున్నాడు.

నేను స్వతహాగా జీవితపక్షపాతిని. నా భావనలో జీవితం బండరాతి కొండలమధ్యగా మహావేగంతో ప్రవహించే మహాసింధువాహినివలె కల్లలోల కలరవ ములతో ముందుకు వురుకులు తీస్తుంది. అది నిత్యము సంతోష- విచారాలు, సుఖ దుఃఖాలతో నిండివుంటుంది. కాని, యిక్కడ ఈ జీవితముగతి శూన్యమై ప్రళాంతంగావుంది. ఈ రెండు జీవితాల్లో యేది వుత్తమమో నిర్ణయించడం అప్పట్లో నాశక్తికి మించినదిగా గోచరించింది. అయినా నాలోకాన్ని సందేహాలు రేగుతూనేవున్నై. కొంతవడి ఆ మానమార్తిని చూస్తూవున్న తరువాత ‘తమరు మనో శుద్ధిని బోధించుతూ, శరీరశుభ్రతపట్ల విముఖులుగా వుంటారేమి స్వామి!’ అనడిగాను.

“నా శరీరమాలిన్యాన్ని చూచి అడుగుతున్నావా?”

“అవును. తమ యీ శారవవర్ణచర్మం మరికిపేరుకొని బీట్టిచ్చిందికూడాను”

“దేహం మలకూపం సింహా! దీన్నెంత శుభ్రపర్చినా మళ్ళీ లోపల బయటాకూడ మరింత మల మేర్పడుతూనే వుంటుంది; అయినా నేను శరీరాన్ని కడుగకూడదని చెప్పను. నేను చెప్పేదల్లా స్నానమొకనికి వ్యసనమై సుఖహేతువైతే అదే ప్రాణమందు తీపిగా వేలాదిజీవుల మృతికి కారణంకావచ్చు. కాబట్టి సౌఖ్యం వ్యసనాలనిమిత్తం మనమితరజీవుల మరణకారకులం కారాదనిమాత్రమే.”

“మరి హింస జరక్కుండా జీవించడం సంభవమేనా?”

“పూర్తిప్రయత్నంతో మన శక్తివంచన లేకుండా జీవరక్షణ చేయుటే పూర్తి అహింస” అని ఆయన చెప్పాడు.

అప్పుడు నా మనసులో నా సైనిక జీవితాన్ని గూర్చిన ఆలోచన కల్గింది. “శక్తివంచన లేకుండా హింసకు దూరంగా వుండమనేగా తమరు చెప్పేది?” అని మళ్ళీ ప్రశ్నించాను.

“అవును, నువ్విప్పుడు నీ సైనిక కర్తవ్యాన్ని గూర్చిన సందేహంలో పడ్డావు కదూ?”

“సరిగా నే నిప్పుడడే ఆలోచించుతున్నాను భగవాన్!” అన్నాను.

“ఏ ఒక్క విషయాన్నీ ప్రత్యేకంగా విశ్వసించమని జైనసాధులు చెప్పరు. ఏ విషయమూ ప్రత్యేకంగా వుండదు. సమస్తము మిశ్రమమే కాన, అహింసకు కూడ విడిగా శుద్ధరూపమని వుండదు. ప్రత్యేకంగా ఆచరించబడుటకూడ వట్టిదే. కాబట్టి జైనమతావలంబకులందరు ప్రత్యేకంగా అహింసను ఆచరించుతున్నారని నాతలంపుకాదు; కాని మానవుడు సమస్త జీవరాసులయందు అపార కరుణమాప ప్రయత్నించాలి. నీవైనా - సింహా! - నీకర్తవ్య నిర్వహణ చేస్తూనే అందుకు ప్రయత్నించవచ్చు. మాంసం తినితీరమని నీ సైనిక బాధ్యతబాధించదుగదా నీవుకోరితే దాన్ని వదల్లేవా? సైనిక కర్తవ్యం నిన్ను వేటాడమని బలవంతం చెయ్యడే. దాన్ని మాత్రం విస్మరించలేవా? జైనసాధులజీవితపథాన్ని అటంచు; వారిలాగానే గృహస్థులంతా ప్రవర్తించాలనికాదు; కాని వారుకూడ చాలమట్టుకు తమ పరిసరాల్లో కారుణ్యమేఘాలను సృష్టించవచ్చును. ఈ జ్ఞాత్రుపుత్రుడీ పాతికేళ్ళనుంచి బేస్తున్నట్లే చేయవచ్చును సింహా!”

అని చెప్పి మహావీరుడు మానం వహించాడు. నాదృష్టి వారి ప్రకాంత ముఖమండలం మీద నిలచివుంది. కానీ, నా అంతరంగంలో భావతరంగాలు చెలరేగుతూనే వున్నై. ఎవరోబాణంతో నా హృదయాన్ని కొట్టినట్టుంది. ప్రాణులయందు జాలి చూపటానికి చేయగలిగిన ప్రయత్నిమయినా నేను నా జీవితంలో యెన్నడూ చేసియుండలేదని వెంటనే తెలుసుకున్నాను. అసలు జీవకారుణ్యాన్ని గురించి నేను యోచించనేలేదు. జైనప్రవక్త నన్ను సైనిక బాధ్యతనుంచి విముఖుడను కమ్మని కూడా చెప్పలేదు. వర్ధమాన మహావీరునికి మా భావము లవగతములే. కొద్ది మాటలతోనే జీవిత పథాన్నంతనూ తేజోవంత మొసర్చినాడు. నాచూపు అప్పుడప్పుడు ఆయన పింగళ నేత్రాలమీద నిలచేది. గోడ అండలు విరిగిపడినట్లు నా సందేహాలాక టాకటిగా కూలిపోతున్నాయి.

నేను చాలసేపటివరకు ఆలోచనా ధీరుడనై ఆయన మ్రోల కూర్చుండిపోతిని. నరజన్మ మెత్తినందుకు చేయవలసిన కర్తవ్యాన్నే మహా వీరుడు నెరవేర్చుతున్నట్లు భావించాను. నా సందేహాలన్నీ నిర్మూలమైనాయని చెప్పలేను గాని,

చాలమట్టుకు హృదయం తేలికపడినట్టుంది. భూతదయను గూర్చి దీర్ఘంగా ఆలోచించాను. తుద కొక నిర్ణయానికి వచ్చి ఆ ప్రకారమే భావిజీవితంలో ఆచరించాలనుకున్నాను. నా యీ నూతన కర్తవ్యపథంలో యెదుర్కొనబోయే కష్ట-నిష్ఠురాలను గూర్చి కూడా యోచించకపోలేదు. ఈ రీతి నాలోచించినమీదట కర్తవ్యపాలన నిర్విఘ్నంగా సాగుటకు అడుగుడుగున నన్ను హెచ్చరించే దొకటి వుండాలనుకున్నాను. నన్నా విధంగా హెచ్చరించగలది జైన మహావీరుని శిష్యత్వమే. ఆయన శిష్యరికం మాంసాహారాన్ని కాకపోయినా వేటాడే వ్యసనాన్నయినా మానుకోటానికి నన్ను బాధుణ్ణిచేస్తుంది. ఈ విధంగా ఆలోచించి ఎట్టకేలకు నా మానముద్రను వీడి “భగవాన్, తమ ఉపదేశామృతాన్ని గ్రోలి నేను సంతృప్తి చెందాను. తమరు నాకు చక్కని మార్గం చూపారు. నేటినుండి నేను తమ శిష్యుడను కాగోరుతున్నాను” అని చెప్పాను.

మహావీరుడు నన్నభినందించాడు. నందుడుకూడ చాల సంతోషించాడు. తరువాత మే మిద్దరం తిరిగి వచ్చాము.

కపిల్ వైకాలికి వెళ్ళిన పిదప ఆయింట్లో నేను, శుకుడు మాత్రమేవున్నాం. దళవాయిలు, భటులు, గూఢచారులు, యింకా యితరులు వచ్చిపోతూండేవారు. కాని, వారంతా మాయంటిమనుషు లెల్లా అవుతారు? ఇకమాంసము, చేపలువగైరా లేకుండా నాభోజనపదార్థాలను శుకుడి సేవ్యులుగా వండమని ఆనాశే చెప్పివేశాను. అదివరకు దారినినడిచేటప్పుడు మిట్టపల్లాలు మాడటంతప్ప వేరేధ్యాసతో నేలవంక చూచేవాడినే కాను; కాని యిప్పుడల్లా కాక నాదృష్టి ఎక్కువగా అడుగువేయ బోయే చోట పడుతున్నది. ఏలీమో, పురుగో నా కాలిక్రిందపడి చావకుండా నడవడానికి ప్రయత్నించుతున్నాను. స్నానం, ఒళ్ళు తోముకోవడం మానకపోయినా నీళ్ళు చాల తక్కువగా వాడసాగాను. అప్పుట్లో రోహిణి నావద్ద లేకపోవడమే మేలుగా భావించాను. ఆమె వుండివుంటే నేను జైనవ్రతాన్ని ఆరంభంలో ఆచరించగల్గటం కష్టమయ్యేది. నా యీ నూతన వ్రతాచరణను గూర్చి ఎవరికీ తెలియనీయవద్దని శుకుని గట్టిగా కట్టడిచేశాను. ఆ రోజుల్లో నేను దూరప్రదేశాని కెక్కడికీ వెళ్ళనవసరంలేకపోవడం కూడ మంచిదయింది. బంధు-మిత్రు లెల్లరు తమ తమ పనుల్లో నిమగ్నులయి వున్నందున వైకాలినుంచి ఎవరైనా వస్తారేమో నన్ను యిది కూడలేదు.

నేను మళ్ళీ మహావీరుని దర్శించే వాడినే కాని, ఆయన మరునాడే ఉల్కాచేలం విడిచిపెట్టి వెళ్ళిపోయాడు. జైను లనేకమంది నా వద్దకు వచ్చిపోతూండేవారు; అయితే వారు తమపట్ల నాకు శ్రద్ధా-భక్తులను కల్పించేపాటి సమర్థులుకాదు. నేను శుకునికి చెప్పివుంచడంవల్ల మాయంటికి జైనసాధు - సత్తములెవరు వచ్చినా గౌరవ మర్యాదలకు, భోజనాది సౌకర్యములకు లోపముండేదికాదు.

20. యుద్ధము, విజయము

చలికాలం గడచిపోయింది. వసంతంకూడ వచ్చిపెళ్ళింది. ఎండాకాలం జరుగుతోంది. మా కీ మాజ్ఞాల్లవ్యవధానమిచ్చి బింబిసారుడు తనకు చేజే తెచ్చు కున్నాడు. కపిల్ సగం నావలకు యినుపకవచాలను తొడిగించి, మరికొన్నింటికి శత్రు నాకలమీదపడి దెబ్బకొట్టడాని కనువుగా వాడి గసికలను తగిలింప జేశాడు. ఇంకను యిల్లాంటి మార్పులెన్నో చేయించాడు. అతను, అతని సహచరులు మా నావికులకు, నావికాపైనికులకు తర్ఫీదునివ్వటంలో ప్రత్యేకశ్రద్ధ వహించి పని చేశారు.

మగధరాజు యుద్ధసన్నాహం. మరి కొద్దిదినాల్లో పూర్తికాగలదనీ, ఆ తర్వాత మూపైకి దండెత్తిరాగోరుతున్నట్టూ మా చారులవల్ల తెలియవచ్చింది. మా యేర్పాట్లన్నీ సమాప్తమైనవి. ముందుగా మేమే దాడి ప్రారంభించడానికి నిశ్చయించుకున్నాం. గాడ్పులు తీవ్రంగా వున్నై; అయినా వేసవియని యుద్ధాన్ని వాయిదావెయ్యటం మా ఒక్కరిచేతిలోనిది కాదు.

మా గూఢచారుల ద్వారా మా కందిన వార్తలు ఎప్పటికీ అప్పుడు సేనాపతికి, గణపతికి తెలుపుతున్నాను. ఒకనా డాకస్మికంగా నన్ను వైశాలికి రమ్మని సేనాపతి పిలుపు వచ్చింది. నా సహాయ సేనానాయకుడు - అమర్ మూడునెలల నాటి అమర్ కాదు. అతనికి తక్షణిలయుద్ధవిజ్ఞానం బాగా రాణించింది. అప్పుడు క్షణ క్షణము శత్రువులపోకడలను కన్నెట్టివుండాల్సిన అవసరమెంతైనా వుంది. నేను తిరిగి వచ్చేవరకు ఆ విషయంలో అమర్ తనబాధ్యతను చక్కగా నిర్వహించ గలడన్న విశ్వాసం వుంది.

నేను వైశాలిలోవున్న దొక పగలు, రెండు రాత్రుళ్ళుమాత్రమే. అందులో అధిక సమయం యుద్ధసమితి, మంత్రీవర్గములతో సమాలోచనలు జరుపుటతోనే గడచిపోయింది. యుద్ధసమితి నా అభిప్రాయాలతో పూర్తిగా ఏకీభవించింది. మంత్రీవర్గంలో కొంద రమాత్యులు మేముగా యుద్ధ మారంభించకూడదనీ, వేసవికాలాన్నెలాగైనా గడచిపోనివ్వాలనీ అభిప్రాయములు వెలిబుచ్చారు. నేను సేనాపతితో పరిస్థితులన్నిటినీ వివరించి చెప్పాను. బింబిసారుడు తన గజబలం మీదనే యెక్కువగా ఆశ పెట్టుకున్నాడనీ, అది గంగా తరంగిణిని దాటిరావడమే తటస్థించితే మాకున్న కొద్దిపాటి యేనుగులతో వాటిని ఢీకొనటం కష్టమై, చిట్కం లెక్కువకాగలవనీ నేను చెప్పాను. తుదకు మా జనసమితి వెంటనే యుద్ధం

ప్రారంభించటానికి నిర్ణయించి, తేదీని నిశ్చయించే అధికారం మా సేనాపతికి, నాకు యిచ్చింది.

రోహిణి మాయంటిని సైనిక నిలయంగా మార్చివేసింది. భామ, రోహిణి వజ్రదేశం మొత్తంమీద 30 వేలు, ప్రత్యేకంగా వైకాలిలో మరో 20 వేలమంది స్త్రీ సైనికురాండ్రను సంఘటిత పర్చారు. వారిలో మూడోవంతు మందికింకా సైనిక శిక్షణ పూర్తికావలసి వుంది. మొత్తంమీద తాముకూడ లిచ్చవీసేనలో ఒక భాగమే ననుకొనే ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రతియువతికి కలిగించారు. వయసుమళ్ళిన అగ్నివేసుడు మళ్ళీ ఇరవైయేండ్లు వెనక్కిపోయిన వాడిలా వున్నాడు. ఇతరులకు కాయకల్ప చికిత్స చేస్తూన్న వృద్ధునివలె లేడు. నేను చికిత్సాకాళిను సందర్శించ దానికేగినపుడు ఔషధాలను, పరికరాలను చూపించుతూ అగ్నివేసుడిట్లా చెప్పాడు—

“సేనా నాయకా! సుకుమార స్త్రీ ఇంగులో చేరి కఠిన పరిశ్రమచేస్తూంటే నేను లజ్జపడేవాడిని. నాలోకూడ వుత్సాహం పొంగి పొర్లసాగింది. ఓషధులను సేకరించేందుకు గుర్రమెక్కి ఎనిమిది పదియోజనాలవరకు ప్రయాణం చేయ సాగాను. వివిధ ఆయుధములచే ఏర్పడిన విషాక్తగాయాలను గుర్తించుట, చికిత్స చేయుట, రక్తస్రావమును కట్టించుట, యీయవలసిన ఔషధాలు, పథ్య-పానీయాలను గూర్చి నా శిష్యులకు, స్త్రీలకు బోధించుటలో రాత్రింబగళ్ళను భేదం లేకుండా కృషిచేశాను. ఆ విధంగా ఒక నెల గతించేసరికి నా వుత్సాహం యిను మడించింది. దేశంలోని శిథిలత్వం మాయమయింది. ఇప్పుడు నా యీ నెరసిన వెంట్రుక లేమి చెప్పినా, నాకు మాత్రం నాలో ముది లక్షణాలు కనపడటంలేదు. ఈ విషయంలో మాయాబిడ అభిప్రాయంకూడ యిదే”

క్షుతగాత్రులకు తక్షణమే చికిత్స చేయుటం మంచిదని చెబుతూ, యుద్ధ మారంభించేనాటికే తాను తగినంతమంది సహాయులతో ఉల్కాచేలానికివచ్చి చేరుకుంటానని చెప్పాడు. నేను వెంటనే సాధన-సామగ్రితో కొందరినిపంపమనీ, మిగతావారికొరకు ఒకరాత్రి ముందుగా కబురుపెద్దాననీ చెప్పాను.

భామ, రోహిణుల కార్యసాఫల్యతకు నే నభివందనాలు తెలిపినప్పుడు “కాని, మరదీ! నేనుమాత్రం నీకు ధన్యవాదాలు చెప్పలేకుండా వున్నాను” అంది భామ.

“ఏం వదినా! సంహారు చేసిన మహాపరాధ మేమిటి?” అనడిగాను.

“కాస్తా కూస్తాకాదు, గొప్పనేరమే”

“గొప్పనేరం!”

“అవును, మరి నువ్వు జైనుల శిష్యుడ వెందుకయ్యావు?”

“ఓహో! భగవాన్ మహావీరుని జైనధర్మంపట్ల నేను శ్రద్ధచూపుతున్నా ననానీ కోపం?”

“మరే.”

“నే నాయనదర్శనం చేసుకున్నాను. ఆయన వుపదేశం విన్నాను. నా కది నచ్చింది వదినా!”

“మరి నీ సైనిక కర్తవ్యాన్నెలా నిర్వహించుతావు?”

“నా కర్తవ్యాన్నుంచి విముఖుడను కమ్మని ఆయన చెప్పలేడే.”

“మంచిది, సంతోషం!”

“లేకపోతే నా కాయన పట్ల భక్తికుదిరేడే కాదు. మన పంచాయతీ రాజ్య రక్షణకు యుద్ధంలో పాల్గొనడం నా ప్రథమ కర్తవ్యంగానే భావించుతున్నాను.”

“సరేకాని, ఆర్యపుత్రా! మీరు మాంసము, చేపలు తినుటకూడ మానివేళ రటనే?” అనడింగింది రోహిణి.

“నిజమే రోహిణి! నా హృదయంలో కారుణ్యాన్ని విస్తరింపజేయ్యాలను కున్నాను. పాలు, పెన్న, బెల్లం మొదలైన కమ్మని పదార్థాలుతని దేహానికి శక్తిని చేకూర్చుకొంటూ జీవించవచ్చును.”

భామ అందుకొని “అయితే నువ్వు రోహిణిని కూడ జైనుల శిష్యురాలుగా చెయ్యాలను కుంటున్నావా మరదీ? నువ్వందుకోసం ప్రయత్నించేముందు నన్ను ఢీకొనాల్సి వస్తుందిసుమా” అంది.

“ఇప్పట్లోనే నొక్క బింబిసారుని మినహా మరెవరితో తలపడటానికి సిద్ధంగాలేను వదినా!” అన్నాను.

“అట్లా అయితే మన మిప్పు డింతటితోనే రాజీ చేసుకుందాం. నువ్వు జైనులవలలో యెన్నాళ్ళుంటావో యుద్ధమయిపోయినాక చూస్తారే” అన్నది భామ.

“ప్రియా! నేను నిత్యమూ మాంసం తింటున్నానుగదా, మరి నా పెదవుల్ని ముద్దు పెట్టుకుంటానికి యెద్దెరికంగా వుండదూ?” అని అడిగింది రోహిణి.

“రోహిణి! ప్రస్తుతం అంతా యధాప్రకారం జరిగిపోతుందిలే” అని సరి పెట్టాను.

నేను పిన్ని, అమ్మ, సోమలను కలసుకొని మాట్లాడాను. అమ్మ, పిన్ని కూడ అగ్ని వేసుని చికిత్సా కాలంలో శిక్షణ పొందుతున్నారు. అగ్ని వేసునితో పాటు తాము కూడ ఉల్కా చేలానికి రాదలచినట్లు చెప్పారు.

నేను ఉల్కాచేలానికి తిరిగి వచ్చేప్పటికి మగధ నుంచి వచ్చే వార్తలు మరీ ఆందోళన కల్పించుతున్నై. రాజగృహాన్నుంచి గంగాతీరం వరకు గల మార్గం నేనా వాహినీలతో నేల యీనినట్లున్న దని తెలియవచ్చింది. గజ దళాలు గంగాతీరమున సమీకరించబడుతున్నవి. ఇక తామసించేందుకు వీలులేక పోయింది.

మర్నాటి సాయంత్రమే మగధ సైనికు డొకడు మా వజ్జి పౌరునితో పాటలీపుత్రం రేవువద్ద కారణంలేని కయ్యం పెట్టుకున్నాడు. వాడు మా పౌరుని

అదిరిపాటుతో త్రోకాడు. అతను కాలుకారి అగాధ జలప్రవాహంలో పడి తక్షణం ప్రాణం కోల్పోయాడు. ఈవార్త చేరగానే తాత్కాలికంగా ఉల్కాచేలమండేయున్న సేనాపతితో సంప్రతించాను. వెంటనే ఒక ఆశ్వికునితో మేము తెల్లవారగట్టనే యుద్ధ మారంభించుతూన్నట్టు వైకాలికి వర్తమానం పంపాను. ఆ రాత్రికి రాత్రి సైనికులను, వాహనాలను మా నావలు గంగ అవతలిగట్టున పలుచోట్ల గప్ చిప్ గా దించివేశాయి. అవతలికి చేరుకోగానే భూమిపైనుంచి, నదిలోనుంచి కూడ మా సైనికదళా లాకస్మికంగా మగధ నాకాదళంమీద దాడి చేసినై. నల్లికలనుండి అశాత్తుగా ముట్టడింపబడినందున మగధ సైనికులు కంగారు పడ్డారు. వా రొకసారి తెప్పరిల్లి జోరు మాపారు; కాని, అజ్ఞాతంగా వచ్చి పైబడిన శత్రువు నెదిరించడం సామాన్యంకాదు. తెల్ల తెలవారుతూనే మగధ నాకాదళంలో చాలమట్టుకు నాకలు, సైనికులుకూడ నాశనమయిపోవడం జరిగింది. కొన్ని నావలు మాచేతికి చిక్కి సైనికులు బందీలైనారు.

నేను ఒక నాకమీద వుండి స్వయంగా యుద్ధాన్ని నడుపుతున్నాను. మేము పాటలీపుత్రం రేవును శత్రునిశ్శేషం గావించుతూండగానే శోణనదీదుర్గ శ్రేణిలో నిల్వవున్న యుద్ధనావలు మమ్మెదిరించటానికి వచ్చినై; అయితే కపిల్ నాయకత్వంలోని మా నాకాదళంకూడ ఒకటి శత్రునావలను వెంబడించి వచ్చింది. ఈరీతిని శత్రు నాకాసేన తమకుమించిన బలగంతో చుట్టివేయబడింది. అదే అదనులో కపిలుని మరొక నాకాదళము శోణనదీ దుర్గశ్రేణిని ముట్టడించింది. అప్పుడక్కడ శత్రుసైనికులు తిక్కువగా వున్నందున కపిల్ వారిని సులభంగా బందీలను గావించి వారిస్థానాల్లో మా లిచ్చవీ భటులను త్రెనాతుగా వుంచాడు.

సూర్యోదయమవుతూండగా గంగలో దిగువనున్నవీ, శోణనదిలోనుంచి వచ్చిన నాకాదళాలు, పాటలీపుత్రం వద్దనున్న గజ - తురగ - పదాతి దళాలూ ఒక్కమ్మడిగా విజృంభించి మమ్మెదిరించివై; అయితే అప్పటికే గంగఅవతలి రేవున మా సేనలు కాలునిలద్రొక్కుకున్నై. ఒకప్రక్క సంకులసమరం సాగు తున్నా, మాకు అదనపు దళాలు అవిరామంగా వచ్చి చేరుతూనే వున్నై. పైగా గంజికలమర్పబడిన నూతన నాకాదళం కపిల్ ఆధ్వర్యాన అద్భుత ఫలితాన్నిచ్చింది. ముందుప్రక్కన కొమ్ముల్లాంటి వాడిమొనల గంజికలుగల ఆ నావలు అతివేగంగా పోయి శత్రునావలను తాకుతూంటే అవి ఫట్ మని పగిలి గంగలో కలిసిపోతున్నవి. మాగధులు ఏనుగులమీద గంగానదినిదాటి ఉల్కాచేలంమీద దాడిచెయ్యాలనుకున్నారు; కాని మా నావలవాడి కొమ్ముల వింతచర్యలకుగాంచి వారి ఏనుగులు దిగ్భ్రమ చెందినై. వారి సైనికుల గుండెలు గుభేల్ మన్నవి.

మా కెప్పటి కప్పుడు అదనపుసేనలువచ్చి కలుస్తున్నా పైనుంచి శత్రువుల తాకిడి మిక్కుట మవుతున్నట్టు గోచరించింది. శోణనదీతీరాన, గంగానది దిగువ తట్టునకూడ ఇవతలివేపున మా సేనలు వచ్చిచేరుకుంటున్నప్పటికీ యెదుటి రేవులను

శత్రునాకా నిర్ముక్తం గావించనంతవరకు మేము మహా ప్రమాదంలో వున్నట్లే తోచింది. ఎల్లాఅయితేనే అవతలిరేవును శత్రునిశ్చేషం గావించేసరికి రెండు ఘడియల ప్రాదైక్కింది. అప్పటికిగాని వైనుంచి పెద్దబరువును దించినట్టు నా వ్యాధయం తేలికపడలేదు.

గంగానది దిగువతట్టున వున్న మా సేనను అమర్ నడుపుతున్నాడు. ఎగువను-అంటే శోణనదికి వైన కపిలుడు, మధ్యభాగంలో నేను సైన్యాలను నడుపుతున్నాం. కపిల్, అమరులు మొదట్లో భూభాగంమీద శత్రువులను కుడియెడమ పార్శ్వాలనుండి ప్రక్క దెబ్బలు కొట్టసాగారు. రేవులను శత్రునిర్ముక్తం చేయగానే నేను అదనపు దళాలతో పాటలీపుత్రంవద్ద పోరాడుతూన్న మా సైనికులకు మద్దతుగా వెళ్లాను. ఈలోగా శంతనుడు చేజిక్కిన శత్రునావలను వరుసగా నిల్పి, వాటిపై వెదురుగడలు, గడ్డి-గాదం వేసి దోనె వంతెనను తయారుచేయ ప్రానుకున్నాడు.

పాటలీపుత్రంవద్ద సమతల భూమియందు శత్రువులు నిలుబడి యెదిరించేవారే గాని, కపిల్, అమరుల సైన్యాలు వారి అగ్రదళాల వెనక్కి చొచ్చుకొని పోగలుగుటవల్ల ముందున్న వారు తిరోగమించవలసి వచ్చింది. మూడు జాములవేళకు పాటలీపుత్రం అవతల ఒక యోజనంమేర భూభాగం మా వాస్తవమయింది. నేను వెంటనే పాటలీపుత్రంలో మా సైనికశిబిరాన్ని స్థాపింపజేశాను. కపిల్ నాయకత్వంలోని సేన శోణనది దక్షిణతీరాన్ని చాలవరకు శత్రుశూన్యం చేసివేసింది. సాయంకాల మయ్యేసరికి నాకు, అమర్ కి దోనెవంతెన మీదుగా సహాయం రాసాగింది. ఘడియ ఘడియకీ యుద్ధపరిస్థితిని సేనాపతి సుమనోకి తెలుపుతూనే వున్నాను. అదే విధంగా నా సహచరులగు ఉపసేనానాయకులును తమ పురోగమనాన్ని గూర్చి యెప్పటికప్పుడు నాకు తెలియజేస్తున్నారు. మా సేనయావత్తు చక్కని బందోబస్తుతో నియమితస్థానాల్లో కర్తవ్యాన్ని నిర్వహించుతోంది. యుద్ధారంభంలోనే పరాజితులైన శత్రువులు భంగుపడి కింకర్తవ్యతా మూఢులైయున్న తరుణంలో మా సైనికదళాలు చిన్నచిన్న ముట్టడుగుతో వారిలో మరి గడబిడ కల్పించారు.

పాటలీపుత్రాన్ని జయించినందుకు గణపతి, సేనాపతి ఆరాత్రేనా కభివందనాలు తెలుపుతూ జాబు పంపారు. నాయా విజయానికి మా జనసమితి అభినందించటమేగాక మరునాడు నన్ను సహాయసేనాధిపతిగా నియమించింది.

మా సైనికులు పాటలీ పుత్రంలో ప్రవేశించేసరికి అందనేక గృహాలు జనశూన్యంగా వున్నై. ఉల్కా చేలంలో మేమిచ్చిన శిక్షణవల్ల మా సైనికు లెవరూ గ్రామస్థుల సొత్తు నపహరించలేదు. ఎవరినీ యే విధంగాను బాధించలేదు. ఆచార్య అగ్ని వేషుని చికిత్సా శిబిరము ఉల్కాచేలంలో స్థాపితమయింది. రణరంగంలోని క్షతగాత్రులను నావలమీద, డోలీలలో శిబిరానికి చేర్చుటలో భామసైన్యం నిమగ్నమయివుంది. గాయపడినవారిని చూడటానికి నేను రణభూమిలో సంచ

రించేటప్పుడు అందెందరో శత్రువీరులు కదలమెదల్లేని స్థితిలో దిక్కుమొక్కులేక పడియుండుట గమనించాను. పాటలిగ్రామంలోని కొన్ని యిండ్లను మంచి మాటలతోను, బహుమతు లాశపెట్టి ఖాళీచేయించి క్షతగాత్రులగు శత్రుసైనికులను వాటిలోకి చేర్పించాను. వారి చికిత్సకుకూడ వెంటనే యేర్పాటు చేయవలసినదిగా అగ్నివేళునికి కబురుపంపాను. నేనీ పనిని జైన ధర్మాన్ననుసరించి కరుణభావ విస్తరణకే చేశాను; కాని దాని ప్రభావం పాటలిగ్రామవాసులపైన అద్భుతంగా పనిచేసింది. భయోత్పాతంతో పారిపోయి సమీపారణ్యంలో దాగిన గ్రామీణులు లిచ్చనీ యువసేనానాయకుని హృదయం కరుణా సాగరమనీ, క్షతగాత్రులగు శత్రుసైనికులకుకూడ స్వయంగా పట్టీలువేసి కట్లు కడుతున్నాడనీ విని, ఆరాత్రే తిరిగివచ్చారు. నేను గ్రామపెద్దలను పిలిపించి ఓదార్చాను. మేము కేవలం గాయపడినవారికి చికిత్సచేయుటకు మాత్రమే కొన్ని యిండ్లను వశపర్చుకున్నామనీ, ఆ క్షతగాత్రుల్లో యెక్కువమంది మగధసైనికులేననీ చెప్పాను. ఏమాలగాని, యే సైనికుడైనా అనుచితంగా ప్రవర్తించితే వెంటనే నాకుగాని, మా సేనానులకుగాని, తెలుపవలసినదిగాకూడ చెప్పాను.

తొలిదెబ్బకే శత్రువులు జంకి పోయారు; అయితే అంతమాత్రానికే మేము దాన్ని విజయంగా పరిగణించేందుకు వీలేదు.

రాత్రి తెల్లవాల్లా మా చతురంగబలాలు - గజ - తురగ - రథ - కాల్పలాలు గంగానదిని దాటి యీవల దిగుతూనే వున్నై. అటు పాటలికి మూడు యోజనాల దూరాన శత్రువులు కూడ చెల్లా చెదరైన సైనికుల్ని, నూతన దళాలను సమీకరించుకొని ప్రతిఘటించటానికి ఆయత్త మవుతున్నారు. ఆ రాత్రి నేను మరునాడు నా సిఫారసుతో సేనా నాయకులు కానున్న నా ఉపదళవాయిలతో ఉల్కాచేలంలో వున్న సేనాపతి నుమనోవద్దకు వెళ్లాను. యుద్ధపరిస్థితులను పర్యాలోచించుకొని మల్లీ మర్నాడు తెల్లవారగట్లనే శత్రుసేనలను ముట్టడించుటకు నిర్ణయించుకున్నాము. బింబిసారుని సైనిక బలం యావత్తు సమీకరింపబడటాని కెల్లా లేదన్నా రెండురోజులు పట్టవచ్చని మాకు తెలుసు. కాబట్టి యీలోగానే మేము శత్రువుల మీద గట్టి దెబ్బ తీయాలను కున్నాము. సమాలోచనలు ముగించుకొని మేమా రాత్రే తిరిగి మా స్కందా వారానికి వచ్చాము.

నూర్యోదయా త్పూర్వమే మా సేనలు ముట్టడి సాగించాయి. మగధసేన యొకను పూర్తిగా యుద్ధరంగంలోకి దిగలేదు; అయినా వారి గజ-రథబలాలు బలవత్తరంగానేవున్నై. వాటిమూడు మా వీనుగులు, రథాలు చాల స్వల్పం. మగధ మాగానిభూముల్లో రథాలంతగా వుపయోగపడవని మేము బుద్ధిపూర్వకంగానే వాటిని తగ్గించుకున్నాము. ఇక ఆశ్విక, కాల్బలాలలో మాడే పైచేయి. ముందు కపిల్, అమరుల సేనలు శత్రువులమీద రెండు చెంపలనుండి దాడి ప్రారంభించాయి. అందుచే శత్రువులు అగ్రభాగంలో నిల్చిన యేనుగులను ప్రక్కలకు

నడుపుకోవాల్సి వచ్చింది. అదే సమయంలో నా సైన్యం యెదుటినుంచి తలపడింది. మా సేనలొక పథకం ప్రకారం తమ తమ నిర్దిష్టస్థానాల్లో నిలబడి అప్రతిహతంగా పోరుతూంటే వైరిమాకలకొక పద్ధతి అనేది లేకపోవడం నేను గమనించాను. అందుకు ఆక్రమణకారులము మేము కావడము, వారు కేవలం దెబ్బతట్టుకొనేందుకు మాత్రమే ప్రయత్నించగల్గుట కూడ ఒక కారణం.

కపిల్, అమర్లు కవచధారులై శస్త్రాస్త్రములదాల్చి తక్షణిల సైంధవాశ్వములనెక్కి, ఎటుమాచినా తామై సైన్యములను నడుపుతున్నారు. బి బిసారుని రథాలు ఆ పంటమళ్ళలో నిజంగానే పనికిమాలినవయినవి. అవి మమ్ము ప్రతిఘటింపలేక పోవుటేగాక, వారి తతిమ్మా సైనికబలాలకు ఆటంక కారకములని మధ్యాన్నానికే మా ఆశ్వికులు నిరూపించారు. వారి గజబలం ధాటికి తట్టుకోవటం ఆదిలో మాకు కొంతవరకు గడ్డుగానే కనబడింది. నల్లటి పర్వతాల్లాగా అవి మా మీది మీదికి రాసాగినయి. మేము యెదుటినుంచి వాటిని ఢీకొన్నాంకూడాను; కాని, ఆ విధంగా వాటిని చెదరగొట్టలేమని గ్రహించి, తరువాత యిరుపార్శ్వములనుండి దెబ్బకొట్టసాగాము. మా యీ యెత్తుగడతో ప్రక్కనున్న ఏనుగులలో కలవరము జనించింది. వాటి ఘోరములతో మిగతా గజముల్లోకూడా గడబిడ రేగింది. మొత్తంమీద ఆరీతిని యుద్ధం సాగించడం ములభంకాదు; అయినా సాయంత్రాని కెల్లాగైతేయే మా స్థితిని చక్కబర్చుకున్నాం. మా శత్రువులు మధ్యాన్నం లోపల సాధించుకున్న ఫలితాన్ని ప్రొద్దు కూతువేళకు కోల్పోయారు.

ఆయుధ్యంలో మాగధులాశించిన ధనుషప్రయోగం నిష్ప్రయోజన మవడమే వారిని బలహీనపరిచింది. వారు రథికుల ధనుర్విద్యాపాటవం మీద యెక్కువ నమ్మకం పెట్టుకున్నారు; కాని, రథాలు నిరుపయోగము లవుటతో వారి యాశ నిరాశఅయింది. ఇక మా ఆశ్విక - కాల్బల సైనికులతో ధనుర్విద్యకొట్టిన పిండి. కనపడినచెట్టు - పుట్టలెక్కి మావాళ్ళు శత్రువులపై శరవర్షం కురిపించసాగారు. మగధ సైనికులకు సరియైన కవచాలులేకపోవుట కూడ ఒక లోపే. ఆ కారణంగా వారు మాఖాణ, భిడ్డ, బల్లెముల ప్రహారములనుండి తప్పించుకోవడం అసాధ్యమయింది.

మధ్యాన్నం ప్రొద్దుతిరిగిన లగాయతు శత్రువులు ఒక్కొక్క అడుగు వెనక్కి జారిపోసాగారు. పీనుగలతోను, క్షతగాత్రులతోను నిండియున్న యుద్ధరంగంలో భామ శ్రీ సేన అవిరామంగా తన కర్తవ్యాన్ని నెరవేరుస్తోంది. తీవ్రంగా గాయపడినవారిని ముందుగా మోసుకొని పోతున్నారు. ముఖాలమీద చన్నీళ్ళు చిలకరించి నేదతీర్చి, దప్పిగొన్నవారిలోట నీళ్లుపోసి క్రమంగా అందరిని రణరంగాన్నుంచి తొలగించుతున్నారు. క్షతగాత్రులైన వైరివీరుల చికిత్సకుకూడ నే నప్పుడే పురమాయించాను.

నాటి పగలు యుద్ధంలో యరుపక్షాలకు కలిగిన లాభ-నష్టాలను ఉజ్జా యింపువేశాను. శత్రువులకు రథాల ప్రయోజనమే లేకపోయింది. వారి కరి మేరువులను ఢీకొనుట మా కింకను కష్టప్రదంగానే వుంది; అయితే వాటితో తలపడటానికి మా గుర్రాలు అలవాటుపడుతున్నై. మా ఆశ్వికులుకూడ యీ టెంటో వాటిపైనబడి దెబ్బతీయుటలో అనుభవం గడించుతున్నారు. ఏనుగుల్ని ప్రక్కవాటుగా దెబ్బకొట్టడం మాకు నుశువఃపించింది. మగధ ఆశ్వికదళాలకూడ దైర్య-సాహసాలతో పారాడుతున్నారు; కాని, వారికి కవచరక్షణ లోపించుటచే తీవ్రంగా నష్టపడుతున్నారు. కాల్యాల విషయంలో వుదయాన్నుంచీ మా పక్షానిజే వైచేయిగా వుంది. క్రితంరాత్రివలెనే ఆనాడుకూడ వేయిమంది శత్రువైనికులను బందీలుగా పట్టుకున్నాం. పగలంతా శత్రువుల నొక్క కోసుమారం మాత్రమే గడుమగల్గటంవల్ల వారి బలమంతా యీ రంగంలోనే సమీకరింపబడి నట్టు స్పష్టమయింది. శారు సర్వశక్తులు వినియోగించినా లిచ్చవులకత్తి మజాను చవిమాడకతప్పలేదు.

రణరంగంలో పోరుసల్పుతూన్న యోధులకు, గుర్రాలకు ఆహార పానీయాలను సరఫరా చేసుకోవడం మరొక ప్రధానసమస్య అయింది. తిత్తులతో నీరు, సంచులతో వేపుడుమాంసము చంకలను వ్రేలాడుతున్న యుద్ధం చేస్తున్న వారికి వాటిని తిని, తాగే వ్యవధానం లేకపోయింది.

వజ్జి తూర్పుసరిహద్దు రంగంలో దించబడ్డ వుత్తర అంగరాజ్య సేనలు చాల బలహీనంగా వున్నవని తొలిదూకుడులోనే తేలిపోయినట్టు రెండోనాటి రాత్రి మాకు కబురు వచ్చింది. కాబట్టి మేము గట్టిగాపోరాడవలసిన దీ ఒక్కరంగంలోనే. వివిధరంగాల్లోని పరిస్థితు లాకలింపు చేసుకొని గంగకు ఒకటికంటె ఎక్కువ దోనెవంతెనలను నిర్మించి పెద్దయెత్తున లిచ్చవీ వైనికదళాలు నదిని సంతతధారగా దాటివచ్చి మమ్ముచేరుకుంటున్నై. అప్పటినుంచి నిరంతర మొకే దళములచే పోరాడించేబదులు ఒకదానివెనుక మరొకటిగా లేచివచ్చే సముద్రతరంగాలవలె ఎప్పటికప్పుడే మా అదనపు దళాలను అగ్రభాగానికి నడిపి అలసిపోయిన దళాలకు విశ్రాంతి నివ్వాలని ఆరాత్రి నిశ్చయించు కున్నాం. అందువల్ల మా యోధులు ఆహార పానీయాలను తీసుకొనే వ్యవధానంకూడ చిక్కుతుంది. ఆ రీతిని నేదతీరిన దళా లెప్పటికప్పుడు శక్తిసంచయం చేసికొని ఉధృతంగా దాడి చేయ గల్గుతాయి. దాడిచేసేవాళ్ళం మేము కావడంవల్లనే మా కిదంతా సాధ్యపడింది. దాడిని తట్టుకొనే పక్షాని కిల్లాంటి అవకాశం లభించదు. మాకు వస్తున్నట్లే శత్రువులకుకూడ సహాయం వచ్చి చేరుతోంది. మూడోనాటి యుద్ధంలో ప్రతిపక్షులసౌఖ్య మాకు మించివుంది. అయితే వారి యుద్ధవిధాన మప్పటికి మాకు చక్కగా అవగాహన అయింది. శత్రువులను కలవరపెట్టేందుకు మాదళాలు రాత్రివేళకూడ చిన్న చిన్న దాడులు జరిపినై. ఉదయాన్నే కొత్తగా వచ్చి

చేరిన దళాలను అగ్రముఖానికి పంపాము. శత్రుసేనల కాళ్ళుతేలిపో నారంభించే సరికి క్రితంనాడు పోరుసల్పిన సైనికులు సేదతేరి, తాపీగా భోంచేసి విశ్రమించిన వారు కదనరంగంలోకి వురికారు. వంతులువారీగా యుద్ధంచేయడంవల్ల మా సైనికులకు తగినంత విశ్రాంతి లభించటమేకాక, పగలంతా అవిరామంగా పోరు సాగించి శత్రువులకు వూపిరి సలుపకుండ వుక్కిరిబిక్కిరి చేయగలగాము. మూడు దినాలయుద్ధంతో పాటలిగ్రామం అవతల నాణుగు యోజనాల మేర ఆక్రమించుకున్నాం. అంటే చివర రెండు రోజుల్లోను ఒక్క యోజనంమేర మాత్రమే గెల్చుకున్నాము అయితే ఎక్కువ భూప్రదేశా న్నాక్రమించలేక పోయినా శత్రుసేనలను పూర్తిగా ఓడించగలడం గమనించతగ్గది.

లిచ్చవీ యువతీదళాలు సైనికుల కాహార - పానీయాలందించుట, క్షత గాత్రులను శిబిరాలకు చేర్చుట, పీనుగలను యెత్తివేయుటతోపాటు రణభూమి యందు లభించిన ఆయుధాలను ప్రోగుచేయుటలో అత్యంతశ్రద్ధతో పనిచేస్తున్నవి అగ్రభాగాన నిలబడి పోరగల్గుట కవకాశం లభించాలని భావ ఒక పర్యాయం అన్నది; కాని, వారంతవరకు చేస్తున్న సేవాప్రాముఖ్యత, ప్రభావాలను గూర్చి నేను నచ్చజెప్పుటచే ఆమె ఆ కోరికను విరమించుకున్నది. “మగమిప్పు డేకధాటిని పురోగమించగల్గుతుండబట్టిగాని, తిరోగమించవలసినవస్తే మీరు కత్తులు ఝళిపించి పరాక్రమాన్ని ప్రదర్శించవలసిన అవసరం వుండేది వదినా!” అని చెప్పిన నా మాట లామెను సంతృప్తిపరచినై.

మూడవ నాటి యుద్ధంలో విపరీతంగా నష్టపడినా శత్రువుల వెనుకంజ వేయలేదు. ఆ నాడు వారు యోధాన యోధులందరిని రంగంలోకి దించారని తెలిసింది. యువరాజు అజాత శత్రుడు స్వయంగా గజారూఢుడై సైన్యాలను నడిపాడు. నేను స్వయంగా ఖడ్గధారిని యుద్ధంలో పాల్గొనే అవకాశం చిక్క నందుకు విచారంగానే వుంది. యోజనాల పర్యంతం వ్యాపించి యున్న సైన్యాలను నడిపేవానికి బాహుబల ప్రదర్శనావకాశం లభించడం కష్టమే; కానీ, ఆ నాడు హోరాహోరిగా పోరాడుతూన్న సైనికులను హెచ్చరించుతూ తిరుగుతూన్న సమయంలో సామాన్య గజారూఢుడై పోరాడుతున్నవైరి వీరు దొకడు నాదృష్టి నాకర్పించాడు. అతడజాత శత్రువైయుండ నోపునని వూహించాను. తక్షణం బల్లాన్ని కుడి యెడమల త్రిప్పుతూ నా గుర్రాన్ని ఆహస్తివేపు కురికించాను. నాగుఱ్ఱం ముందుకు లంఘించుట గాంచి మా ఆశ్వికులను యినుమడించిన వుత్సాహంతో మాగధులవైన విరుచుకొని పడ్డారు. గొడ్డలు, బల్లాలు, ఖడ్గ- గదాదులతో వీరవిహారం చేస్తున్నారు. నేను వీనుగును సమీపించుటతో గాలిలోని జలదములవలె శత్రుసైనికులు చెల్లా చెదరై పోయారు. గజంమీది యోధుడు రెండు దఫాలు నా ప్రహారములను తప్పించు కున్నాడు. అంతలో మావటీడు హస్తిని నాపై కునీకొల్పాడు. నాతేజి కూడదానికంటే చురుకైనదే.

నేనొక వునుటున ప్రక్కకు తప్పుకొని బల్లెంలో పొడిచాను. అది గజాశోహకుని కవచాన్ని దూసుకొనిపోయి కంఠంలో దూరింది. నేను బల్లాన్ని లాగుట తోనే తలవ్రేలాడి అంబారీలో క్రిందకొరిగాడు. సరిగా అదే సమయంలో లిచ్చనీ యువకుడొకడు తన ఆశ్వంమీద నిలబడి యేనుగు వీపుపై కౌగ్రాకుతూండడం నా కంటుండింది. చూస్తూండగానే అతడు మావటి వాని వెనక్కు చేరుకొని యెడమచేత్తో వాని అంకుశాన్ని గుంజి లాక్కున్నాడు. ఆ గుంజులాటలో యువకుని చేతికి గాయమై నెత్తురుకాదుతోంది. అయినా దాని నతడు లెక్కచేయక కుడిచేతి విచ్చుకత్తినిచూపి 'ఏనుగును ముందుకు నడుపు' మని మావటివాని నాజ్ఞాపించాడు. నే నాతని దైర్యసాహసాలకు విస్తుపోయాను. మరుక్షణంలో నిజంగానే ఏనుగు మా శిబిరంవేపుకు సాగిపోతూండడం చూచి నా ఆశ్చర్యానికి మేలేకపోయింది. మా చుట్టు చాల మేర క్రతు కూన్యంగా వుంది. మా ఆశ్వకులలో అయిదుగుర్ని వెంటరమ్మని నేను ఏనుగు ననుసరించి నడుస్తున్నాను. నన్ను దిగ్భ్రాంతుని చేయగల్గిన ఆ సాహసుని గుర్రం ఖాళీగా మా వెనుకనే వస్తూండడం నే నప్పుడు గమనించలేదు. మా శిబిరాన్ని సమీపించి నంతనే ఆ యువకుడు మావటివాని చెవిలో యేమోచెప్పాడు. వాడు వెంటనే ఏనుగు కాలికి కట్టబడిన గొలుసును క్రిందపడవేశాడు. యువకుని చే సన్నతో మా యాశ్వకు డొకడు గొలుసునుతీసి దాపులోనున్న చెట్టుకు కట్టాడు. అప్పుడు యువకుడు ఏనుగువైనుంచి వీపుమీదుగా క్రిందికి దూకాడు. అప్పటికప్పుడే అతని ఆశ్వం తలపాగచుట్టియున్న యజమాని శిరమును మూర్ఛొంటోంది. యువకుడు తన ముఖాన్ని అవతలివేపుకు తిప్పుకొని యున్నాడు. నిహతుడై అంబారీలో పడివున్న యోధుని కశేబరాన్ని కిందికి తరిమి అశ్వకులచే దింపించాడు. మావటిడు క్రిందికి దిగివచ్చి యువకుడు చెప్పినట్టు చేస్తున్నాడు. ఏనుగు వెనుకకాశ్వకుకూడ ముండ్లగొలుసు తగిలించిన పిదప యువకుడు మావటివాని నుద్దేశించి "ఓయీ! నీ కింక ప్రాణదానము లభించింది. యిటువచ్చి మా సేనాపతి ప్రశ్నలకు నడుత్తరము లి"మ్మని చెప్పాడు.

అప్పుడుకూడ నే నా తరుణయోధుని ముఖాన్ని స్పష్టంగాచూడ వీలుకా లేదు. అతన్నేదో అడగాలనుకుంటుండగానే మావటిడు నా ముందుకొచ్చి "యిది మా మహారాజు పట్టపేనుగు 'నాలగిరి' స్వామి!" అన్నాడు.

"ఏమిటి? యిది నాలగిరి! మరి వై నెక్కియున్న దెవరు?" అనడిగాను.

"మగధ సేనాపతి భద్రకులవారు స్వామి! చండికునికూడ అంటారు."

చండభద్రునిపేరు విన్నంతనే నా కెనలేని ఆనందం కలిగింది. భద్రకుడు యుద్ధ కళాకోవిదుడు. మాగురువు బహుశాశ్వులు చెప్పగా యీతనిని గూర్చి విన్నాను. వారి సహాధ్యాయుడేనట. రణ విద్యాపారంగతులు కావడానికి ఏటేటా కుచ్చీలు కుచ్చీలు యువకులు తక్షణిలకు పంపబడుతున్నదీ భద్రకుని ప్రేరణవల్లనే.

రాజును ముఖస్తుతిచేసే యితర సేనా నాయకులకుట్ర, వంచనలకు గురికాకపోతే యితడు మగధ సేన నశేయం గావించి వుండేవాడు.

నేను గుర్రాన్ని దిగి వెంటనే ఒకమంచం తెమ్మని భటుల నాజ్ఞాపించాను. మంచం తేబడగానే యింకొకని సాయంతో భద్రుని శవాన్ని దానిమీద పరుండ జెట్టాను. అంతలో మరికొందరు భటులుకూడ వచ్చిచేరారు. వారితో “ఇతడు యోధాన యోధుడు - మగధ సర్వసేనాపతి భద్రుడు” డని చెప్పాను.

ఈవార్త నందించి రమ్మని అప్పుడే ఒక ఆశ్వికుని మా సేనాపతి వద్దకు పంపాను.

మావటివానిని మాభటుల కప్పగించి, యేనుగుకు ఆహారం పెట్టమని చెప్పాను. నేను భద్రుని శవాన్ని పట్టించుకొని నాగుడారానికి వెళ్ళాను. అప్పుడే మా సైనికులు కొందరు వచ్చి శత్రుసేనలు కదనభూమిని వదిలి పలాయనం చేస్తున్నాయని చెప్పారు. శిబిరాల్లో విశ్రమించుతూన్న సైనికులను తక్షణం పోయి శత్రువులను వెంటాడవలసినదిగా ఆనతిచ్చాను.

కొంచెంసేపు మానసిక విశ్రాంతి లభించినంతనే రణరంగంలో నన్ననుసరించి యుండి అద్భుత సాహసాన్ని ప్రదర్శించిన యువవీరుడు జ్ఞాపకానికి వచ్చాడు. అతడు నాతోపాటు భద్రునివైకివచ్చి వచ్చివుంటాడు. అతని ఖడ్గ కాశలాన్ని నేను చూశ్చేదు; కాని, పట్టపుటేనుగును తోలించుకొనిరావటంలో అతడు చూపెట్టిన సాహసం అసమానమైనది. అతనికొర కటు నిటు చూచి, కాన రామి నా అంగరక్షకుని తీసుకొనిరమ్మని పంపాను; కాని, యెంత పెదకినా అతని జాడ తెలియలేదట. కనీస మొక మాటతో నైనా అతన్ని ప్రశంసించక పోయినందువ విచారపడ్డాను. అతడు మళ్ళీ పెళ్ళి శత్రువులను వెంటాడించివుంటాడు. తిరిగి వస్తా డనుకొనే దెలా? నావైన నాకే బలేకోపం వస్తోంది. దైర్య - సాహసాలు ప్రదర్శించిన ఒక వీరునికి తగిన గౌరవం చూపక, అపరాధం చేసినట్టే భావించుతున్నాను. పశ్చాత్తాప తత్వ హృదయంతో యేనుగు వద్ద కెళ్లాను. అది నిజంగా కరిరాజు విరావతం లాగే వుంది. మూడుమూరల పొడుగాటి దంతాలు, పర్వతంలాంటి దేహములతో అసాధారణంగా వుంది. మళ్ళీ యుద్ధరంగంలోని సైనికులకు నూచన లివ్వడంలో నిమగ్నుడనైనాను. ఇంకొంచెం ప్రొద్దుండగా నాకొక యోచన కలిగింది. ‘బింబిసారుని పట్టపుటేనుగు నే, సేనాపతి ఎక్కి వచ్చా’ డని మావటివాని నడిగాను.

“సేనాపతి గుణ-గణాలు మహారాజుకు మాత్రమే తెలుసు. సేనాపతి యువరాజేది చెప్పినా కుర్రవానికింద జమకట్టి మాట్లాడేవాడు. అందుచే యువరాజుకు ఆయనంటే ఒళ్ళుమండేది; కాని, మహారాజు సేనాపతియందు మిక్కిలి గౌరవాదరములు కలిగివుండేవాడు. వారీయనకు తమ పట్ట పేనుగునేకాదు,

ప్రాణమైనా యిచ్చేవారు. ఇద్దరు ఒకేయీడువారు; బాల్యమిత్రులుకూడాను” అని మావటీడు చెప్పాడు.

“నిన్నీ యేనుగుతో సహా వదలిపెట్టితే నువ్వు రాజగృహానికి వెళ్ళిపోతావా?” అనడిగాను.

“ఒదిలిపెడ్డాగా?” అని వా డాశ్చర్యంగా అడిగాడు.

మీ మహారాజుకు ఒక్కసారిగా తమ బాల్యస్నేహితుడు, పట్టపుటేనుగుల నష్టంవల్ల అమిత దుఃఖం కలుగుతుంది. ఈ ఏనుగునా కళ్ళబడితే ఆయనకు కొంత ఊరట కలుగవచ్చు” అని మావటీడు మాట్లాడకుండుట చూచి “తిరిగి వెళ్ళడానికి మా సైనికు లడ్డువస్తారని భయపడుతున్నావా?” అన్నాను.

“అవును స్వామీ!”

“నీ కా భయమక్కరలేదులే. నిన్ను భద్రుగా మా సైనిక శ్రేణిని దాటించి పంపేటట్లు చేస్తాను. నీ ఒంటిమీద దెబ్బలు పడకుండటం మేలే. నీకు, ఏనుగుకు మా భటులు ఆహారం యిస్తారు. ఇక వెళ్ళు. ఈలోగా నేను మీ రాజుకు ఆయన ప్రాణమిత్రుని మృతిని తెలుపుతూ జాబురాస్తాను. నువ్వు త్వరగా బయల్దేరి రాజ గృహానికి పో; తిండి తినిరా.”

నా యీ మాటలు వాణ్ని చకితుని గావించినట్లు వాని చేష్టలే తెలుపు తున్నాయి. నేను తాళపత్రంమీద మూడుబంతులు రాసి, ముద్రవేయబోతూండగా సేనాపతి సుమన్ వచ్చాడు. కచ్చీ రావటంతోనే ఆయన నన్ను కాగలించుకొని నా ఫాలతలమును చుంబించాడు.

“కుమారా సింహా - కాదు, లిచ్చవీ విజయసేనాపతీ! —” అని ఆయన అంటూంటే మధ్యలో నే నందుకొని “కాదు, మీరు నన్ను ‘కుమారా’ అని పిలిస్తేనే బాగుంటుంది” అన్నాను.

“అలాగే నాయనా! వైకాలి - వజ్జి దేశం యావస్తు నిన్నుగూర్చి గర్వపడు తుంది. ఇంతవరకు మనం భయపడుతున్నది మగధలోని కూటనీతి విచారదుడు వర్ష కాదునికి, రణవిద్యా పారంగతుడు భద్రునికి మాత్రమే. భద్రుని కడతేర్చి నువ్వు మగధపై పూర్తిగా జయం సాధించావు.”

“సేనాపతీ! మగధ సైనికులు యుద్ధభూమిని వదలి పారిపోతూంటే మన యోధులు వెంటబడి తరుముతున్నారని చెప్పాను.

“పిక్కబ”ం చూపారూ! సేనాపతి మడియుటతో అది సంభవమే.”

“నేనొక అపరాధం చేశాను, మన్నింప కోరుతున్నాను.”

“మగధ విజేతకు ఒక తప్పుకాదు, నూరు తప్పులకు మాఫీ.”

“శత్రు సేనాపతి భద్రుడెక్కి వచ్చిన బింబిసారుని పట్టపు టేనుగును త్రిప్పిపంపుతున్నాను.”

“అయితే పట్టపేనుగును కూడా పట్టుకున్నావా?”

“అవును, కాని అసలు దాన్నిక్కడికి తన అద్భుత సాహసంతో అతి నేర్పుగా తోలించుకొని వచ్చిన వీరయువకుణ్ణి మాటమాత్రంగానైనా ప్రశంసించలేకపోయినందుకు విచారపడుతున్నాను. బహుశః మన యాయువయోధుడిప్పుడు శత్రువులను వెన్నాడుతూ వుండివుండవచ్చు.”

“యుద్ధసమయంలో అనేక బాధ్యతల నేకకాలమండే నిర్వహించాల్సి వస్తుంది. అట్లాంటప్పుడు పొరపాటు జరగడం సంభవమే. ఆయువకుడు నెమ్మదిమీద కనిపించుతాడటలే. నీ నా ఏనుగును త్రిప్పిపంపదలిస్తే పంపించేయ్యి.”

“మరో సంగతి. నేను మగధరాజు కొక లేఖ రాశాను. అందులో “మగధ రాజు బింబిసారునికి లిచ్చవీ ఉపసేనాపతి సింహుడు తెలుసది : మీ పట్టపు టేనుగువలెనే మీ సేనాపతి భద్రుని సజీవంగా పట్టుకొనలేకపోయినందుకు విచారపడుతున్నాను వీరసన్మానము లిచ్చవుల కవగతమే. మే మత్యంత గౌరవ పురస్కరంగా మగధసేనాపతి దహనసంస్కారానికి ఏర్పాట్లుచేస్తున్నాము. లిచ్చవీ సేనాపతి స్వయంగా చితికి నిప్పంటించుతాడు. బాల్య మిత్రుని వియోగ దుఃఖంలో మీకుకొంత పూరకలుగవచ్చునని పట్టపుటేనుగును త్రిప్పిపంపు తున్నాము!” అని రాశాను.

“నేను నీతోపూర్తిగా యేకీభవించుతున్నాను” అన్నాడు సేనాపతి.

మావటివానికి జాబిచ్చి మా నైనక శ్రేణిని దాటించి రమ్మని యిద్దరాశ్వికులను తోడు పంపాను. మా శిబిరమున్న తోటలో ఒక ప్రక్కన చితిని పేర్చమని కొందరిని నియమించాను.

మా శిబిరము పొటలి గ్రామానికి మూడు యోజనాల దూరాన మామిడి తోటలోవుంది. ఆ యేడాది మామిళ్ళు విరగ్గాచినై; కాని కాయలింకా పండలా. నేను, సేనాపతి ఒకమామిడిచెట్టు నీడను కూచుని మాట్లాడుతూండగా కపిల్ కొందరాశ్వికులతో వచ్చాడు. రెక్కలిరగ్గట్టి పట్టుకొచ్చిన ఒకవ్యక్తిని గుర్రం మీదనుంచి దింపించి మా ముందుకు తీసుకొచ్చాడు. నాతోవున్న సేనాపతిని గాంచి అభివాదముచేసి నా వైపుతిరిగి కపిల్ చెప్పాడు - “ఇతడు మగధ ఉప సేనాపతి ఉదయుడు. ఇనాళ మే మిదివరక్కంటే ఎక్కువమందిని బందీలుగా పట్టుకున్నాం. ఇంకా రెక్కపెట్టలేదు; కాని, లక్షకువైగానే వుండవచ్చు.”

మా సైన్యాధ్యక్షుడు కపిల్ని అభినందించాడు. నేను కపిల్ని కాగలించు కొని “నువ్వు నాకంటే అదృష్టకాలివి కపిల్ ! నేను మగధ సేనాపతిని సజీవునిగా బంధించలేక పోయాను” అన్నాను.

“ఏమిటి ! మీరు మగధ సేనాపతిని కడతేర్చారన్నమాట ?” అన్నాడు కపిల్.

“నే నాయన్న ప్రాణంలో పట్టుకొని వుంటే యెంతైనా సంతోషించే వాడిని; సరేగాని, యుద్ధగతి యెల్లావుంది?” అనడిగాను.

“వైరిమూకలు సఫా అయినట్లే. పట్టుబడుతూన్న బందీలదే గొప్ప సమస్యగా వుంది” అన్నాడు కపిల్.

సేనాపతి సుచున్ బంధితునిచేరి “ఉపసేనాపతి ఉదయ! మీ సర్వసేనాపతి దహనసంస్కారము, అంతిమ సన్మాన ప్రదర్శనలలో నువ్వుకూడా మాతో పాటు పాల్గొనెదరని ఆశిస్తాను” అన్నాడు.

“అవశ్యం పాల్గొంటాను; యిది నా అదృష్టమే” అన్నాడు ఉదయుడు.

ఉదయుని రెండుచేతులు నా చేతుల్లోకి తీసుకొని “సేనాపతీ! నీపట్ల మర్యాదచూపుట కాలసించిన నన్ను మన్నించు” అన్నాను.

“బందీనైన నాకు గౌరవమెందుకు?” అన్నాడు ఉదయ.

“అయినా నువ్వు వీరుడవు. జయ మిరుపక్షాలలో ఒకరికే లభిస్తుంది; కాని శౌర్య - ప్రతాపాల ప్రదర్శనలలో యిద్వరము సమభాగులమే. మీరు మా సైనికులెట్టి అపచారము చేయలేదుగదా?”

“మీ సేనా నాయకుని ఉదారతకు అభినందనాలు.”

“నేను మీ చేతులు కట్టి అపచారం చేశానుగా” అన్నాడు కపిల్.

“మీ రా పని చేసియుండకపోతే నేనింత నుశువుగా పట్టుబడతానా?” అని ఉదయు డన్నాడు.

“మీరు భోంచేస్తారా?” అని నేను ఉదయు నడిగాను.

“మంచినీళ్ళు చాలు.”

ఉదయుడు చల్లనినీళ్ళు తాగినతర్వాత మేము శవాన్ని యెత్తుకున్నాము. మధ్య మధ్య మనుష్యులము మారి అందరం భుజంవేశాము. చితిమీద శవాన్నుంచిన పిదప సుచున్ నిప్పంటించాడు. కొద్దిసేపట్లో అగ్నిజ్వాలలు చండభద్రునిశవాన్నలముకున్నవి. ఆ అగ్నికీలలు వీరశరీరాణువులను జ్యోతిర్లోకానికి జేరజేస్తున్నట్టుగా మిన్నంటుతున్నై.

దహన సంస్కారం ముగించి బసకు తిరిగి వచ్చిన పిమ్మట నేను ఉదయుని భోజనాదుల కేర్పాటు చేయించాను. భోజనానంతరం ఆయన్ను కొందరు భటులతో ఉల్కాచేలానికి పంపించు నట్లాజ్ఞాపించాను. అంతట తీరుబాటుగా కూచుని నేను, కపిల్ సేనాపతికి యుద్ధ పరిస్థితిని సాకల్యంగా వివరించి చెప్పాము. జరిగిన వైనమంతా రాసి వైశాలికి పంపుతానని చెప్పగా ఆయన తానే యీ శుభవార్తను స్వయంగా తీసుకెళ్తానని చెప్పాడు. అంతకుముందే ఆయన గుర్రంమీద మూడు యోజనాల దూరం ప్రయాణించేసి వున్నందున సేనాయనను విశ్రాంతి తీసుకొమ్మని విన్నవించాను; కాని, ఆయన సమ్మతించడయ్యెను. విజయవార్తతో వెంటనే వైశాలికి వెళ్లిపోతానని పట్టుబట్టుటచే నే నొక ఉత్తనూశ్వమును తెప్పించి యిచ్చాను. సేనాపతి చాన్నెక్కి మేము చూస్తూండగానే కనుచూపుమేర దాటి పోయాడు.

నేను కపిల్ వంక చూచి “మిత్రమా కపిల్! కార్యసాఫల్యతే శ్రమకు తగిన పారితోషకము నుమా” అన్నాను.

“చక్కగా చెప్పావు. నీచాకచక్యంతో యీ ఘనవిజయాన్ని సాధించావు. లిచ్చవీ సర్వసేనాపతి నిన్ను మెచ్చుకున్నాడు. జనసమితి కూడ నిన్ను స్వీకరించి సన్మానించుతుంది. కాని, సన్మానంతో కలిగే సంతోషం యీ విజయాన్ని సాధించినప్పుడు నీ మనసులో పొందిన ఆనందానికి సాటి అవుతుందా?” అన్నాడు కపిల్.

“నా గురించి యిప్పుడు నేనేమి చెప్పానో అట్లే నీగురించి కూడా భావించు తున్నాను. సరే, ఇక నాసంగతిని వదిలేసి భోజనం విషయం చూసుకుందాం. నేను - భామ అన్నట్టు - జైన ధర్మావలంబి నయినాను. అందుచే నాకిప్పుడు మధ్య - మాంసాదుల అవసరంలేదు కపిల్.”

“నాకవి కావాల్సిందే” అన్నాడు కపిల్.

“నీ భటులున్నారగా, వారితో చెప్పు” అన్నాను నేను.

శుకుడా రాత్రి పాయసము, బూరెలు వండాడు. అవి కమ్మగా నేవున్నై; కాని, నా కేలనో ఆ పూట అవి రుచించలేదు. నా సహచరులు మధ్య-మాంసముల నాప్యాయంగా మెక్కుతున్నారు. నాకు జతగా కూచునే శాకాహారి ఒక్కడూ లేకపోయాడు. అందుకని నే నెవరినీ నింజించలేను. నేను కోరి, బుద్ధిపూర్వకంగానే యీ నూతన పథాన్ననుసరించానాయె.

యుద్ధ రంగాన్నుంచి వచ్చే సమాచారముల నందుకోటానికి నా ఉపనాయకులు, సేనానులు వుండనే వున్నారు. వారాల తరబడి నిద్రలేమి నా రెప్పలు బరువెక్కి వాలుతున్నై. అందుచే నేను పెందలాడేపోయి పడుకున్నాను. అర్ధరాత్రివేళ నాకు నిద్రలోనే ఎవరిదో పిలుపు వినపడింది. మొదట్లో నేను కలకంఠున్నా నేమో ననుకున్నాను; కాని, మరి రెండు మూడుసార్లు అదే పిలుపు చెవిని పడుటతో కపిల్ పిలుస్తున్నట్టు తెలుసుకున్నాను. వెంటనే లేచి “ఏమిటి కపిల్?” అనడిగాను.

“కార్యభారంచే బడలి గాఢనిద్రలోనున్న నిన్ను గత్యంతరం లేక లేపవలసి వచ్చింది. మన సర్వ సేనాపతి నుమన్ మనల్ని వీడి పరలోకగతుడయినాడు” అని పిడుగువంటి వార్త చెప్పాడు.

“సేనాపతి మరణించాడా! ఇప్పుడేగా ఆయన యిక్కణ్ణుంచి వెళ్ళింది?” అనడిగాను.

కపిల్ చెప్పాడు - “ఉల్కాచేలం చేరగానే సేనాపతి వైశాలికొక దూత ద్వారా జాబు పంపాడట. అయినా ఆయన మనస్సుకు సంతృప్తి లేకపోయింది. జనసమితి సమావేశంలో స్వయంగా తానే విజయవార్తను ప్రకటించాలని ఉబలాట పడ్డాడు. ఆ ఉత్సాహంతో మళ్ళీ వెంటనే వైశాలికి బయలుదేరాడు. ఉల్కా

చేలం పొలిమేర దాటకముందే అతాత్తుగా గుర్రం మీదనుంచి క్రింద పడి పోయాడు. వెంటనున్న ఆశ్వికులు వెళ్ళి గుండెమీద చేయ్యేసి చూచేసరికి ప్రాణం పోయిందట. ఈ దుర్వార్త నందజేయుట కొకని నిక్కడికిపంపి, మిగతా వారు శవాన్ని వైశాలికి తీసుకెళ్ళారట.”

ఇదంతా కపిల్ చెపుతూంటే చెవులప్పగించి వింటున్నా నేగాని, నామతి మతిలోలేదు. నిర్విణ్ణుడ నయినాను. కొంతవడి నోటమాట లేకుండ చూస్తున్న నన్నుగాంచి కపిల్ అన్నాడు - “ఉల్కాచేలంలో మన నైస్యాలను అడ్డాపించే వారెవరూలేరు. తూర్పురంగంలో యుద్ధం సమసిపోయినట్లే; కాని, అక్కడి వార్తల నందుకొని, నూచనలివ్వాలిగద.”

సర్వ సేనాపతి తర్వాత బాధ్యుడను ఉపసేనాపతినగు నేనేనని తలచుకొని కపిల్తో చెప్పాడు— “జనసమితి మరల నూతన సేనాపతిని నియమించే వరకు యుద్ధ నిర్వహణకు నేనే జవాబువారి వహించాలి. మిత్రమా కపిల్! దక్షిణ రంగం బాధ్యత యిక నీదే. యుద్ధ విరమణకొరి, శత్రు దూతలు వచ్చేవరకు వారిని వెన్నాడుట మానవద్దు. యుద్ధభైదీలను మామూలుగా ఉల్కాచేలానికే పంపుతూండు. అమరునికి కూడ లేఖరాస్తున్నాను ఈ లోగా నా గుర్రాన్ని తెప్పించు.”

అని నేను దీపంవెలుగులో కమ్మవ్రాశాను. కపిల్ నా గుర్రంవచ్చినట్టు చెప్పగా జాబతనికిచ్చి నేనతణ్ణి గాఢాలింగనంచేస్తూ “మిత్రమా! ప్రస్తుత పరిస్థితుల్లో వీడి ఎవరి తుది కాగిలో చెప్పలేం. నేనిక వెదుతున్నాను. నీ విక్కడ పరిస్థితులనుబట్టి నీకు మంచిదనితోచిన విధంగా చెయ్యి. అవసరమైతే మూడు యోజనాల దూరాన నేనుండనే వుంటాను” అన్నాను.

రాత్రిపూట వాతావరణం నిస్తబ్ధంగావుంది. ఆ నిశ్శబ్దవాతావరణాన్ని భంగపరుస్తున్నదగ్లా మా అయిదు గుర్రాల డెక్కల చప్పుడే. క్రితంనాడు రక్త స్రవంతులతో డాగులు పడిన భూమిపై ప్రయాణం చేస్తున్నాము. మా ప్రయాణ వేగంలో పరస్పర సంభాషణకే వీలులేదు. మార్గ మం దక్కడక్కడ రక్షకభటులు ఆగుమని కేకలువేసేవారు. ‘మిత్రుల’మని చెప్పుటతో దివిటీలెత్తిచూచి అభివాద నముచేసి వదలిపెట్టేవారు. పొటలిగ్రామంలో దళవాయిని పిలిపించి నేను ఉల్కాచేలానికి వెళ్లిపోతున్నాననీ, ఇక కపిల్ అడేశాల ననుసరించి నడచుకోవలసిందనీ చెప్పాను. మూడుయోజనాల ప్రయాణంతో మా అశ్వాలు అలసిపోయినై. అందుచే మేము పొటలిలో కొంచెంసేపు విశ్రాంతి తీసుకున్నాం. తర్వాత దోనెల వంతెనమీద మెల్లగాదాటి ఉల్కాచేలం చేరుకున్నాము. నాతో కూడా వచ్చిన భటుల తిరిగి పోవుట కనుమతించి సేనాని ప్రభృతులతో తాజా వివరాలను గూర్చి యోచించి నిద్రపోయాను.

21 శాంతి ఒడంబడిక

నేను ఉదయాన లేచేసరికి జనసమితి అధ్యక్షుని లేఖను తెచ్చిన దూత నా కోసం వేచియున్నాడని చెప్పారు. నే నా బాబును కైకొని చదువుకున్నాను. యుద్ధంలో జయాన్ని సాధించినందుకు గణపతి నన్నభినందించాడు. మరల సర్వ సేనాపతి నియమింపబడువరకు ఆ బాధ్యతలను నిర్వహించు భారాన్ని వహించ వలసినదిగా నాకాజ్ఞాపించాడు. వారి ఆజ్ఞానుసారం వెంటనే కార్యభారాన్ని వహించుతున్నానని బాబురాని మాతకిచ్చి పంపివేశాను.

యుద్ధభైదీలు తండోప తండాలుగా ఉల్కాచేలానికి పంపబడుతున్నారు. నేను వారి నెప్పటికప్పుడే జేకాంతర్భాగాలకు పంపించి వేస్తున్నాను. క్షతగాత్రుల చికిత్సా శుశ్రూషల యేర్పాట్లనుచూచి నా కత్యంతానందం కలిగింది. నా సంతోషాన్ని వెలిబుచ్చినప్పు డగ్ని వేళు డిల్లా చెప్పాడు :

“మా ఏర్పాట్లు కోజు కోజుకు చక్కబడుతున్నై. నిరంతర కృషి యే పనిలో అయినా రాటు దేలుతుంది. ఒక్కసారిగా యంత్రమందికి చికిత్స చేసే అవకాశం యిదివరకెప్పుడూ నాకు లభ్యంకాలేదు. ఇంత పని వత్తిడిలో చిక్కు లెదుర్కొంటూ వచ్చినట్టే వాటి నివారణోపాయాలూ తోచుతూనే వున్నై. వివిధరకాల గాయముల వారిని వేర్వేరు స్థానాల్లో వుంచాం. ప్రమాదావస్థలో నున్న వారిని ప్రత్యేక మొకచోట వుంచాము. —”

నేను మధ్యలో అడ్డుపడి “సరే గాని, మరి మన యువతీదళాలు ఎలా పని చేస్తున్నై?” అనడిగాను.

“లిచ్చవీయాణులేమి, లిచ్చవేతర కాంత లండేమి ఒక విచిత్రోత్సాహము రేకెత్తింది. వారు పురుషుల కే మాత్రం తీసిపోకుండా పనిచేస్తున్నారు; మరి నాయకి భామ విషయం చెప్పనక్కరయే లేదు. లిచ్చవులకు వారి సేనాపతి యాజ్ఞ యెట్లో అట్టే ఆమె యానతిని స్త్రీ లెల్లరు తుచ తప్పక పాలించుతున్నారు.”

“ఆమె యాజ్ఞకు తిరుగులేదన్నమాట?”

“నిస్సందేహంగా అంతే”

“భామ యెక్కడుంది?”

“మొదట్లో కొన్నాళ్ళిక్కడే వుంది. ప్రస్తుతం నది కవతలివేపున మకాం పెట్టింది. అయితే అడపా దడపా యిక్కడికి వచ్చి చూచి వెడుతూనే వుంది. ఇవాళ తెల్లవారగట్టే వచ్చి రోగుల్ని చూచి వెళ్ళింది.”

“ఈసారి వచ్చినప్పుడు నే నిక్కడే వుంటున్నానని చెప్పండి”

“అల్లాగే, సేనాపతీ! ఈ యుద్ధం మన వజ్ర ప్రజానీకంలా నూతన చైతన్యాన్ని కల్గించి జీవిత దృక్పథాన్నే మార్చివేసింది. వృద్ధులు కూడ స్త్రీ - పురుష వివక్షత లేకుండ దేశరక్షణ కేదో ఒకవిధంగా సహకరించడానికి వుద్యుక్తులవుతున్నారు. నేను మా ముసలావిడ మాణవికకూడ యిట్లా మారిపోతుందని ఎన్నడూ ఆశించలేదు సుమా. జీవితం పొడుగునా తన అదుపాష్ట్రలతో నన్ను వేధించుకొని తిన్నదంటే నమ్ము.”

“వేధించడమా?”

“మరి? అవీ అంతులేకుండా. ఆవిడ తొలిసారి చాలాలయి వూడగా నా ప్రాణం తీసినంత పనిచేసింది. తన పిల్లా దాడుకుంటానికి తిమ్మడిని తెమ్మంది.”

“బ్రతికినదాన్నేనా?”

“కాదులే, కొయ్యబొమ్మని. కోతిబొమ్మ తెచ్చిచ్చానుగదా, వల్లీదాన్ని పట్కెళ్లి లక్కరంగు వేయించుకు రమ్మన్నది. ఆ తర్వాత తన బుల్లాడికి బూర కావాలంది.”

“మరి మీరా బొమ్మలన్నిటినీ తెచ్చివ్వలేదా?”

“తప్పుతుందా సేనాపతీ! మాణవిక పడుచుది. ఆమె కెక్కడ కోపం వస్తుందోనని గజగజలాడే వాణ్ణి. ఒక గది గదంతా బొమ్మలతో నిండిపోయింది పుట్టబోయే గుంటడికని.”

“గదికి గడే!”

“ఆఁ, మరే మయిందనుకున్నారు? ఆడపిల్ల పుట్టేసింది.”

“మరి మగపిల్లాడికోసం తెచ్చిన బొమ్మ లేమైనై?”

“మలీ చూలుకు పుడతాడనే ఆశకొద్దీ దాచివెట్టింది; కాని, ఆమె కైదు గురూ ఆడసంతానమే. మా యాబిడసంగతి తెలియడాని కిదొక మచ్చుగా చెప్పాను. ఒళ్ళువంచి పనిచేయటమంటే ఆమెకి గిట్టదు. నేను కూడ దాస - దాసీ జనాన్ని, నౌకర్లని లోటు లేకుండానే వుంచాను; కాబట్టి కొంపలో ఎల్లాంటి వుపద్రవము లేకపోయింది. లేకపోతే మాణవిక నన్ను బ్రతకనిచ్చేదీ? అల్లాంటి మనిషి, మీయమ్మ మల్లికాదేవి గోచి బిగించి క్షతగాత్రులకు కట్టు కట్టుతూంటే, పక్కలు వేస్తూవుంటే, పాలు తాగించుతూంటే చూచి వూర్తిగా మారిపోయింది.

“మా అమ్మకూడ నడుంగట్టి పనిచేస్తోందా?”

“ఊఁ, మాణవిక కూడాను. వజ్ర స్త్రీలలో ఒక వింత పరివర్తనం వచ్చిందని చెప్పానుకదూ. క్షతగాత్రులిక్కడికి సంతతధారగావచ్చి పడుతూంటే అడుగులో అడుగేనుకుంటూ తిరిగి పనిచేస్తే చాలదు. మరి చర చర నడుస్తూ చకచక పనిచేయటానికి స్త్రీల కాళ్ళకు లంగా లడ్డుపడతాయని కాసికోకలు కడుతున్నారు.”

“అమ్మ ఎక్కడుంది ఆచార్య!”

“వచ్చేవేళ అయింది. మాణవిక, మల్లిక చిన్ననాటి చెలికత్తెలు సేనాపతి! ఆమె బస మాణవికకు బాగా తెలిసుంటుంది.”

“అయితే ఆచార్య! అమ్మతోను, భామతోను నేను మళ్ళా మధ్యాన్నం వస్తానని చెప్పండి.”

“మరి మా కోడలికో?”

“అల్లాగే చెప్పండి.”

“మా యాబిడకి ఆమె అంటే బలే మక్కువ. స్నేహితురాలి కోడలు తనకూ కోడలే నంటుంది. భామ, గాంధారపడుచు యిక్కడికి రావడం అరుజే.”

“కార్యభారంవల్ల కాబోలు!”

“వారి శ్రమసంగతి ఏం చెప్పను? క్షతగాత్రులు అంతులేకుండా వుంటున్నారు. కొందరిని నది అవతలి శిబిరానికి పంపానేగాని, నేను పోయి చూచి రావటానికే తీరికలేకుండా వుంది. యుద్ధరంగం ఎంతమేర వుందోకూడా నాకు తెలియదు.”

“రెండో నాటికే యుద్ధరంగం మూడు యోజనాల అవతలి కెల్లింది.”

“అయితే అంతంత మారాన్నుంచి దెబ్బతిన్న వారిని పరుగులు తీస్తూ జేర వేస్తూ వుండి వుండాలి.”

“యుద్ధరంగంలో మాత్రమే యువకులు రోగులను మోయవలసి వస్తున్నది. ఇతరత్రా రథాలు, పడవలు ఏర్పాటుచేశాం. కాకపోయినా మనస్త్రీలు రాత్రిం బగళ్ళనే భేదించేకుండా పని చేస్తున్నారు. మిట్టమధ్యాన్నం నిప్పులు చెరిగే యెండ నైనా లెక్కచేయటంలేదు. వారు బాణవర్షంలోకి దూకటానికూడ జంకుట లేదు. రణరంగంలో సంగ్రామమెంత తీవ్రంగా జరుగుతున్నా, దెబ్బతినిపడిపోయిన వారి నక్కడ ఏమాత్రం జాగుసేయకుండా తరలించుతున్నారు.

అదిగడే నేను చెప్పేది సేనాపతి! గాయపడ్డ వారి నప్పటికప్పుడే నా వద్దకు తీసుకొస్తున్నారు. వెంటనే చికిత్స చేయటంవల్ల గాయాలు త్వరగామాని నయమవుతాయి కూడాను.”

“సరే, నేను మధ్యాన్నం వస్తానని అమ్మతో చెపుతారుకదా?”

“మాణవికతో కూడాను. ఆవిడ నిన్ను చూడాలని వుబలాటపడుతోంది.”

ఆయనవద్ద నెలవుపుచ్చుకొని వెళ్ళిపోయాను. బింబిసారుని పట్టపుటేనుగు పైకి అటకమీద కెక్కినట్టు చులాకనగా యెక్కి తోలించిన యువయోధుడు మళ్ళీ జ్ఞాపకమొచ్చాడు. అతన్ని సమయోచిత ప్రవర్తనకు అభినందించలేక పోయినందుకు విచారం కలిగింది.

మధ్యాన్నం భోజనాత్పూర్వమే నేను మరల అధినివేసుని చికిత్సా శిబిరానికి వెళ్ళాను. ఆచార్యుడు నన్ను వెంటనే రోగులను కనిపెట్టుకొనియున్న అమ్మ

వద్దకు తీసుకెళ్ళాడు. అమ్మ గుమ్మంవేపు వీపుపెట్టికూచిని వుండుటచే ముఖం కన్పించక నేనామెను గుర్తించలేకపోయాను. ఆమె లిచ్చవులపాగా, చొక్కాయి, ధోవతి ధరించివుంది. ఆచార్యుని పిలుపుతో వెనుదిరిగిన ఆమె దృష్టి నాకైన పడింది. చివ్వునలేచివచ్చి తాను నన్ను పసిశనంలో లాలించినట్లే చేతుల్లోకి తీసుకొని నాలలాటాన్ని, కేశాలను, కన్నోళ్ళులమీద ఒకే యిదిగా ముద్దు పెట్టుకున్నది.

“అమ్మా! నువ్వు భామసేనలో చేరావా?” అనడిగాను.

అమ్మ — “భామ రోహిణుల నైన్యంలో నాయనా! ఆడపిల్లలు మొదట్లో లిచ్చవీయాలుల నైన్యాన్ని గురించి మాట్లాడుతుంటే నాకేమీ బోధపడలా; కాని, వాళ్లు కష్టపడి, పట్టుదలతో నేర్చుకుంటూండగా చూచి అది వుత్తుత్త ఆట కాదని తెలుసుకున్నాను. మన యింటిల్లిపాది విచ్చుకత్తుల మధ్య తిరుగుతుంటే మరి నాకుమాత్రం వెనకాలోచనేముంది?” అని చెపుతుండగా ఆమె యీడుదే మరొకామె - నే నెరిగినావిడలాగే వుంది - రావటంచూచి అమ్మ ఆవిడ చేయి పట్టుకొని అన్నది - “ఈమె నా స్నేహితురాలు సూర్య - మన ఆచార్యుని యిల్లాలురా అబ్బాయి!”

అగ్ని — “ఈబిడే మా యాబిడ మాణవిక సేనాపతీ!”

ఆమె నా ఫాలంమీద ముద్దుపెట్టి “మరి ఏమండీ! మీరా తమ్ముడి కథ యియ్యనో ఏకరువు పెట్టారా?” అంది అగ్ని వేసుకో.

అగ్ని వేసుకు తడబడుతూ “భవతీ! కోపం సేయవద్దు. ఈయన మన సేనాపతి” అన్నాడు.

మాణవిక — “సేనాపతా! అయినా పరాయివాడు కాదుగా. నా బాల్య సఖి మల్లిక కొడుకు నాకూ బిడ్డే. ఏకుమారా — సేనాపతీ?”

నేను — “నన్నలా పిలవొద్దమ్మా! మీ బిడ్డను పిలిచినట్లే పిలవండి. బాల్యంలో నేను మీ ఒళ్ళో ఆడుకున్నవాడినేగా.”

మాణ — “మరే నబ్బాయ్! నీకు పాలుకూడ యిచ్చాను. ఏ మల్లికా?”

అమ్మ — “అవునంతే. మన మప్పుడు ఉమాసింహుల్లో భేదం చూపే వాళ్లం కాదు.”

మాణ — “కాని, సింహు డెంత మారిపోయాడు! వైకాకిలో దూరా న్నంచి చూచాను. పేరు చెప్పినా మొహం చూచి నమ్మలేక పోయాను.”

అమ్మ — “సఖీ! అబ్బాయికి పన్నెండేళ్లు వచ్చిం తర్వాత వళ్ళీ నువ్వు చూచిందెక్కడలే. నువ్వు ఆచార్యునితో కాశీవెళ్ళిపోయావయ్యో.”

మాణ — “నిజమే, మా బ్రాహ్మ డప్పుడు వైకాళి వదిలి యే రాజధాని కైనా వెళ్ళిపోతే పడుచు నొకరుకుమల్లే తన్ను ఆదరించుతారని ఆశపడ్డాడు. కాశీలో మర్యాదగానే జరిగింది. కాని, నా కది పరాయిదేశం లాగానేవుంది.”

అగ్ని — “సేనాపతీ! మాణవిక నా మెడకు వురిలా తగులుకుంది.”

నేను — “ఇంతకూ ఆమె తప్పేమిచెయ్యలేదుగా ఆచార్యా?”

అగ్ని — “తప్పుచేయలేదులే. జన్మస్థానమంటే ప్రేమ యెవరికుండదు?”

నేను — “ఆచార్యా! మా పిన్ని శుక్లమ్మ కూడ మీ చికిత్సాశాలలో చేరిందని విన్నానే.”

అగ్ని — “అవును సేనాపతి! తొలినాడే ఆమె భామతో గంగ అవతలికి వెళ్లింది.”

నేను — “మరి భామ కబురేమి రాలేదా?”

అగ్ని — “లేదు! ఈ పూట క్షతగాత్రులు రావటంకూడ తక్కువే.”

నేను — “ఇక రాదు ఆచార్యా!”

అమ్మ — “ఎందుకని నాయనా!”

నేను — “శత్రువులు పూర్తిగా ఓడిపోయారమ్మా! నిన్నటినుంచి చెల్లాచెదరయిన శత్రువుల్ని మన సేనలు వెంటబడి తరిమి పట్టుకుంటున్నై.”

అగ్ని — “పాపం! సేనాపతి నుమన్ మన విజయాన్ని కళ్యాణర చూశేక పోయాడు.”

నేను — “ఆయన చూచాడు ఆచార్యా! ఆ శుభవార్త వైశాలిలో చెప్పటానికే ఆయన ఆత్రపడ్డాడు. అదే ఆయన మరణ హేతువయింది. విజయోత్సవానికి సర్వసేనాపతి లేకపోవడంకంటే విచారం అతని సైనికుల కింకేముంటుంది?”

చికిత్సా శిబిరాన్ని చూచిన తర్వాత నేను ఆయుధాగారాన్ని సందర్శించటానికి వెళ్ళాను. అందులో మగధ సైన్యాలవద్ద లాక్కొన్న శస్త్రాస్త్రాలన్నీ కూడ బెట్టుబడుతున్నై. ఉపనాయకుడు దోనెల వంతునలను నిర్మించిన వాటినుంచీ దిఘవరా నుంచి దిగువగంగ వరకుగల నావికాదళ నాయకుడైన శంతనుడు ఆయుధాగారమండే యున్నాడు. అతని నౌకాదళం శత్రువులనుండి గుంజుకున్న సామగ్రిని జేరనేయుటలో నిమగ్నమై వుంది. మేము పరస్పరం చూచుకోగానే కౌగలించుకున్నాం. జయాన్ని సాధించినందుకతడు నన్నభినందించాడు. విజయ సాధనలో తక్షణిల మిత్రులడే ప్రధాన పాత్రయని నేను కృతజ్ఞతా నూచకంగా అన్నాను.

“తక్షణిల తన సోదరి వైశాలి రక్షణ కీ మాత్రం సేవచేసే అవకాశం లభించినందుకు నాకు సంతోషంగావుంది” అన్నాడు శంతన్.

“మీ సేవసామన్యమా. మీ సహాయం మాకు చిరస్మరణీయంగా వుంటుంది. మీరుగావించిన పరివర్తనంవల్లనే నౌకాదళం తొలిదెబ్బతోనే శత్రువుల స్థిర్యాన్ని దిగజార్చింది. మళ్ళీ వాళ్ళు కాళ్ళు నిలద్రొక్కుకోలేక పోయారు. ప్రస్తుతం నది కవతలి రంగంలో కపిల్ ఒక్కడే బాధ్యత వహించి యుద్ధాన్ని నిర్వహించు తున్నాడు. ఇప్పుడీక మగధరాజు నోట ఓటమి నంగీకరింపజేయు టొక్కలే మిగిలివుంది” నేనన్నాను.

నా బసకుచేరి మళ్ళీ యుద్ధవార్తల నందుకొని, సైనిక దళాలకు ఆదేశాలిచ్చుటలో నిమగ్నుడనై నాను. శత్రువులు యుద్ధవిరమం కోరుతున్నట్లు కొంచెం ప్రాద్దుండగా కపిల్ వద్దనుంచి జాబు వచ్చింది. శత్రువులను తరుముట వెంటనే చాలించండనీ, కర్తవ్యాన్నిగూర్చి మర్నాడు కలుసు పంపుతాననీ జవాబు పంపాను. అప్పటికప్పుడే నేను గుర్రంమీద వైశాలికి బయల్దేరాను. దారిలో అలసిన గుర్రాన్ని మార్చి నూర్యాస్తమయం అయిన కాస్సేపటికి వైశాలికి చేరుకున్నాను. కొన్ని మాసముల అనంతరం మళ్ళీ నేను గణపతిని కలుసుకున్నాను. ఆయన అత్యంతానందంతో దగ్గరమిచ్చి అతిపుత్సాహంగా మాట్లాడి, నన్ను పడేపడే అభినందించాడు. నే నాయనకు కపిల్ పంపిన వర్తమానం తెలియజేశాను. తక్షణమే ముత్రివర్గ సహవేశం పిలువబడింది.

యుద్ధం విరమించాలా వద్దా? విరమించితే ఏ మరతులమీద అన్నడే మా ముందున్న సమస్య.

మహానామమంత్రి తన అభిప్రాయాన్నిల్లా చెప్పాడు —

“మగధరాజు మనమీద అనేకసార్లు దురాక్రమణ చేశాడు. వారితో మన మిదివరకు చేసుకున్న సంధుల్లో ఏదీ స్థిరంగా పాటింపబడలేదు. ప్రతి పర్యాయము ఒడంబడిక కంగీకరించి మగధ మళ్ళీ మనపైకి దండెత్తి వచ్చేందుకే మన మవకాశ మిచ్చాము; కాబట్టి ఈసారి అల్లాకాకుండా మన మీ తగాయిదాను పూర్తిగా రూపుమాపాలి.”

“అంటే మగధరాజ్యాన్ని తుడిచిపెట్టాలనేగా?” గణపతి ప్రశ్నించాడు.

“ఆఁ అంతే.”

“మగధ, పాతా, దక్షిణోత్తర అంగరాజ్యాలన్నిటినీ వజ్జిలో కలిపేసుకోవాలనే!”

“అందులో తప్పేముంది?”

“అట్లయితే మన యీ ప్రభుత్వ మప్పుడు పంచాయితీ ప్రభుత్వమవుతుందా, లేక రాజాధిపత్య మవుతుందా?” అనడిగాడు గణపతి.

“పంచాయితీ పాలనే సాగుతుంది. ఇప్పుడున్నట్లే.” మహానామాత్యుడు చెప్పాడు.

“గణపతి యీ పంచాయితీ ప్రభుత్వ రూపమిచ్చింది వజ్జిలోనున్న అధిక సంఖ్యాకులగు లిచ్చవులు. మరి మగధ, అంగరాజ్యాలలో లిచ్చవులు లేరే?”

“అయితే ఏఁ?, మనమిప్పుడు వజ్జిలోని లిచ్చవేతరులను పాలించినట్లే అక్కడివానికూడ కాసించుదాము.”

“ఈ విషయంలో వుత్తరా పథమందలి తక్షశిలాని పంచాయితీల పునర్వ్యావస్థను మన తాత్కాలిక సేనాపతి తన అభిప్రాయం చెప్పాలి” అని పంచాయితీ అధ్యక్షుడు నా వంకమాచాడు.

నేను లేచి నా అభిప్రాయాన్నిలా విశదీకరించాను—“పూజ్య అధ్యక్షా! నేను కేవల మొకసైనికుడను. రాజనీతి-ముఖ్యంగా ప్రజాతంత్ర రాజనీతినిగూర్చి నేను వెలిబుచ్చే అభిప్రాయాలను ఏ రాజకీయవేత్త సలహాగానోకాక, ఒకసామాన్య సైనికుని యోచనగా మాత్రమే స్వీకరింతురు గాక! ఉత్తరా పథంలో గాంధారం వంటి పంచాయతీ పాలనలో బానిస విధానమేలేదు. అక్కడ రంగుభేదం కూడా లేదు. అందరూ ఆర్యులు. ఏకొద్ది పరివారాలనో మినహాయించితే అంతా గాంధారులే. అందుచేతనే ఆ పంచాయతీ పరిశుద్ధంగా వుంటుంది. గాంధారులలోని భాత్రుభావం ఇక్కడ కానరాదు. గాంధార (తక్షశిల) పంచాయతీ నిర్మాణ విధానం మన కాదర్శనీయమని నా వుద్దేశ్యం. మన దేశంలో బానిస విధానం వుంది. అనార్య ప్రజావున్నారు. అన్యప్రాంతాలనుండి లిచ్చవేతరు లనేకమంది యిక్కడికి వస్తూంటారు. మన పాలన లిచ్చవేతరులపట్ల నిష్ఠురంగా లేకపోయినా వైకారణాలవల్ల పంచాయతీ పాలనలాగా లేదు. మన కాసన చక్రాన్ని గుప్పిట్లో పెట్టుకోగల సాధనమేదీ లిచ్చవేతరుల చేతిలో లేదు. వజ్ఞదేశంలోని లిచ్చవేతరు లీ విధంగావున్నా, మనం ఆదర్శప్రాయమగు పుపాలన సాగించడానికి శక్యం కాకుండావుంది. అసలు లిచ్చవీ పరివారాల్లోనే కొన్ని మహా భాగ్యవంతులు, మరికొన్ని నిరుపేద కుటుంబాలుగా వున్నై. ప్రజలెప్పుడూ, తమ సంపదాభిగ్యాం కనుగుణ్యమైన కాసన నిర్మాణానికై ప్రయత్నించుతారు. దాని పర్యవసానంగానే దండ్రులగు లిచ్చవులు శ్రీమంతులగు స్వజాతీయులపట్ల నిష్కపటంగా ప్రవర్తించుతున్నారు.

“ఒక్క వజ్ఞ దేశంలోనే యిల్లాంటి పరిస్థితులుండగా, మనమిక అంగ, మగధాది లిచ్చవేతర రాజ్యాలనుకూడ కలుపుకుంటే, దాని ఫలితం మన ప్రస్తుత పంచాయతీ విధానంమీద మరోలాగా ప్రతిబింబించకమానదు. మన మా నూతనంగా కలిసిన ప్రాంతాలకు యెవరో ఒకరిని రాజుగా కాకపోయినా, అధికారిగా పంపక తప్పదు; అయితే ఆ పంపబడిన వ్యక్తి తన యిష్టంవచ్చినట్లు చలాయించకుండా అరకట్టదాని కక్కడ లిచ్చవీ పంచాయతీ వుండదు. అదీ గాక మనం ఒకే లిచ్చవీ అధికారి కక్కడ ఎక్కువకాలం అధికారంలో వుంచామా మరో మగధ రాజును సృష్టించుతున్నట్టే భావించాలి. అతడు ధనాన్ని కూడబెట్టుకోవడంతో పాటు స్వాధికారాన్ని స్థాపించుకుంటాడు. తరువాత ఒకప్పుడతనిని తొలగించాలంటే అది బాని కయిష్టమవుతుంది. ఆ విధంగా ముందే బూతుకాటకు పునాది పడుతుంది.”

“మన మే ఒకణ్ణి ఎక్కువ కాలముచకుండా ముందే మూడు సంవత్సరాల పరిమితి వేర్పరచి పంపితేసరి” అని మహానాము డన్నాడు.

“మూడేళ్లయినా అధికమే, తెలివిగలవాడా మూడేళ్లలోనే పునాది వేసుకోగలడు. అంగ, మగధ రాజకుటుంబాలవారినీ, వారి కుట్రలనూ ఆధారం

చేసికొని, ప్రవాస లిచ్చవులలో చీలికలు పెట్టి విద్రోహానికి పూనుకోవచ్చును" అని చెప్పాను.

“ఏటేటా మన ప్రతినిధిని మార్చుతూంటేనో?”

“అట్లయితే వై ప్రమాదం వుండదు; కాని, అతడా కొద్దికాలంలో అక్కడి రీతి — రివాజులు, రాజకీయాని పరిస్థితులు అవగాహనచేసుకొనలేడుగాన పాపాలన సవ్యంగా సాగించలేడు.”

“సేనాపతి! దీన్నిబట్టి అంగ, మగధ రాజ్యాలను కలుపుకున్నందువల్ల అసలు మన పంచాయితీ పాలనా విధానానికే ముప్పువాటిల్ల గలదనియా మీ వుద్దేశ్యం?”

“అవునంటే. పడమటి పంచాయితీలను వుదాహరణగా తీసుకుంటే మన మావిషయాన్ని స్పష్టంగా గ్రహించగలం.”

“మరి కొన్నేండ్ల కొకసారి మాటిమాటికి మగధతో మనం యుద్ధంచేయ వలసివస్తోందిగదా. మనమా వుపద్రవాన్నుంచి తప్పించుకొనే వుపాయమేమిటి?”

“అదేకాదు, దానికి మించిన ప్రమాదంకూడావుంది. ఇంతవరకు మనం జయించుతూవచ్చిన మాట నిజమే; కాని, మగధ నిరంకుశప్రభుత్వపునికికే ప్రమాదం సంభవించలేదు. వాళ్ళేగనుక ఒక్కసారి జయించడం తటస్థించితే యిక వాళ్ళు మన ప్రజాతంత్రరాజ్యాన్ని శత్రుతంగా తలెత్తకుండా రూపుమాపుతారు. పంచాయితీ పాలనలో అధికారంలోని లిచ్చవేతరులనేకమంది మన రాజ్యంలో వున్నారు. అందరినీ సమభావంతో చూస్తామన్న సాకుతో లిచ్చవుల, లిచ్చవేతరుల హక్కుల్ని సమానంచేస్తారు. అంతే ఉభయులను సమానంగా పరాధీనులను గావించుతారు.”

“మీరు నుడివినది సత్యమే సేనాపతి! ప్రతిసారి మన విజయంతో వారిశక్తి కొద్ది కొద్దిగా క్షీణించుతున్నదే కాని, ఒక్క పర్యాయం వారు జయిస్తే మన పంచాయితీ విధానమే సమూలంగా అంతరించి పోతుంది. అటువంటి నినాశ కారకులకు శత్రువులవునికి నట్టే వదలివేయుట వివేకం గల పనేనా?”

“నేనా విషయంలో మీతో ఏకీభవించుతాను; కాని, యిక్కడొక విషయం గమనించాలి. బింబిసారుని తో లగించి మరో బింబిసారుడు తయారవడం మరీ ప్రమాదం. బింబిసారుడు బింబిసారుడే, కాని, లిచ్చవీ బింబిసారుడు అంగ, మగధరాజ్యాలకు ప్రభువై, స్వజాతీయుడగుటచే మనలో చీలికలు పెట్టేసమర్థుడు కూడ కాగలడు. పరాయిజాతికి చెందిన బింబిసారునితో పోరాడటానికి ఒకే కట్టగా నిలబడిన లిచ్చవులందరూ లిచ్చవీబింబిసారునితో యుద్ధం చేయడానికి ఏకంగా వుండలేరు. అట్లాంటప్పుడు లిచ్చవీ పంచాయితీ రాజ్యానికి వాటిల్లేముప్పు సామాన్యంగా వుండదు. శత్రువును నాశనం చేయాల్సిందే; అయితే శత్రువును

శాశ్వతంగా నాశనం చేసేందుకు మన - అంటే లిచ్చవీల - ఐక్యతనే కోల్పోయేందుకు సిద్ధంగా వున్నామా అనేదే మనల నిష్పదేశుక్కొన్న సమస్య."

"పాలుతాగే పసిబిడ్డకూడా అందు కంగీకరించదు. లిచ్చవీరక్త మున్నవాడెవడూ మన విచ్చిత్తి కొప్పుకోడనే నా వుద్దేశ్యం."

"అటువంటప్పుడు మన ఐక్యతకు భంగంలేనిరీతిని శత్రువునికిని రూపుమాపే దెట్లా అనే ప్రశ్న వస్తుంది."

"అవును, దీని కేదో తరుణోపాయాన్ని మన మాలోచించాలి సేనాపతి! ఇందుకు మీ కేదే సుపాయం తోచుతోందా?" మహానాము దడిగాడు.

"ఈ విషయం నా కయోమయంగా వుంది. పూజ్యమహానామామాత్యా! శత్రువును శాశ్వతంగా నాశనం చేయాలన్నదే మీ వుద్దేశ్యమైతే అందుకొకమార్గం ఉంది. కొంతవర కది వుపకరించవచ్చు. అయితే దాన్ననుసరించడానికి కూడ కొన్ని సందేహాలు కలుగకపోవు."

"ఏమిటా మార్గం సేనాపతి?" అని గణపతి ప్రశ్నించాడు.

నేను "అంగ, మగధప్రజలకు సర్వస్వాతంత్ర్యాన్నిచ్చివేయడమే" నని చెప్పాను.

"బింబిసారుని పైన్యాన్ని ఓడించి ఆ పనిని నులువుగానే చేయగలం" అని మహానాము డనేకాడు.

"అంగ, మగధ ప్రజలు స్వాతంత్ర్యాన్ని పొందడానికి ఒప్పుకుంటారా?" నే నడిగాను.

"స్వాతంత్ర్యం యిస్తూంటే వద్దనేవారెవరు?"

"మీ పరివారంలో చిరకాలంనుంచీ తలదాచుకుంటున్న మీ ప్రియ బానిస నొకడిని విముక్తునిచేసి చూస్తే తెలుస్తుంది."

"వాడు స్వతంత్రుడవడానికి యిష్టపడడనేనా మీ అభిప్రాయం?"

"అవును, స్వాతంత్ర్యం అనేక సాధక-బాధకాలతో కూడి వుంటుంది. దానికెంతో జవాబుదారీ వహించాలి. అది స్వాధీనత్వాగాన్ని - ఇచ్చాపూర్వక ప్రాణత్యాగాన్ని కూడా కోరుతుంది. మరి చిరకాలంనుంచీ దాస్యంలోవున్న బానిసలు ఆ లక్షణాలను యేనాడో పోగొట్టుకున్నారాయె."

"అంటే ఒకసారి పరాధీనులైనవారు శాశ్వతంగా బానిసలుగానే వుండ గోరుతారంటారా?"

"బానిసభావం వారిలో దీర్ఘించి వుంటుందనే నాభావం. ప్రజలకు స్వాతంత్ర్య ప్రదానం చేయడమంటే వారి ప్రజాస్వామ్యాన్ని స్థాపించడమే; మగధ, అంగ పంచాయతీలను స్థాపనచేయాలన్నమాట."

"పాంచాలంలోవలె మనంకూడ తూర్పున పంచాయతీరాజ్యాల సంఖ్యను వృద్ధిచేయడం మంచిదికాదా?"

“అప్పుడైనా యుద్ధాలురావని చెప్పలేము. కాని, మన ప్రజాస్వామ్య విధానానికి ముప్పుండదు. ప్రజాతంత్రానికి ప్రబల శత్రువు రాజతంత్రం మాత్రమే.”

“బాగా చెప్పావు!”

“బాగా చెప్పాను. ఇంకా బాగా చెప్పగలం కూడాను. దాని నాచరణలో పెట్టడంలోనే వుంది. చేయడంకంటే చెప్పడం మహాసుఖం.”

“అంగ, మగధలకు వాటి స్వాతంత్ర్యాన్ని అప్పజెప్పలేమా?”

“అక్కడి రాజులకు ఆ స్వాతంత్ర్య ప్రదానం చేయడం అతిసులభమే.”

“కాదు, ప్రజానీకానికి స్వాతంత్ర్య మీయడమే మన ఆశయం”

“అంటే అంగ, మగధ పంచాయతీ రాజ్యాలను స్థాపించాలన్నమాట.”

“ఆ, అంతే.”

“అని మన లిచ్చువులవంటి ఏకరక్త సంజనితమై, పరిశుద్ధ ఆర్యజాతికి చెంది, శుక్లవర్ణం కలిగిన అంగ, మగధ జాతులుంటేనే సాధ్యమవుతుంది.”

“అక్కడ ఆలాంటి శుద్ధమైన జాతులే లేవా?”

“మగధలో ఊత్రీయ, బ్రాహ్మణ, వైశ్య, శూద్రజాతులన్నీ వున్నాయి. అవి మన లిచ్చునీ జాతిలాగా ఏకజాతికాదు”

“వారిలో శుక్లవర్ణుల ఆర్యులెల్లరిని యేకంజేసి మగధ పంచాయతీ స్థాపించకూడదు?” అనడిగాడు మహానామమంత్రి.

“కాని, మనం బ్రాహ్మణుల్ని అందు కొప్పించలేము. వారు యజ్ఞ — యాగాదులు, పూజా—పునస్కారాలు మాత్రమే తమ పనులనీ, రాజ్యపాలనా విధి ఊత్రీయులదనీ నమ్ముతున్నారు.”

“పంచాయతీ స్వాతంత్ర్యము, పాలనాధికారము లభ్యమవుతూంటే వారు తమ పోరోహిత్యాన్ని వదిలేయడానికి సిద్ధంకాకపోయి.”

“మూడు వేదాల్లోని మంత్రాలూ మాసిపోయి, మరి యామంత్రాలను వల్లించే బాలుడొక్కడుకూడ లేకుండడం జరిగితేనే వారు మీ కన్నట్టు తయారవుతారు.”

“కారణం?”

“కారణమా? మూడువేదాల రచయితలు అష్టక, వామక, వామదేవ, జమ దగ్ని, భృగు, వశిష్ట, అంగిర, విశ్వమిత్ర, భరద్వాజాదులే బ్రాహ్మణ, ఊత్రీయ భేదభావాన్ని సృష్టించడంలో ప్రముఖపాత్ర వహించారు. ఒడమటి దేశాల్లోని ఆర్యులు వేదాలను సృష్టించలేదు కాబట్టే అక్కడ ప్రత్యేకంగా బ్రాహ్మణులనే వారెవరూ వుండరు. చేవచ్చిన బ్రాహ్మణులక్కడైనా కనిపించితే కన్నడవచ్చు. కురు - పాంచాలంలో అష్టక, వామదేవాదులులేరు. వేదాలున్నదీ తూర్పునండే. కాబట్టి బ్రాహ్మణ ఊత్రీయ భేదభావం తీవ్రరూపం దాల్చిందికూడ యిక్కడే.”

“మనం వున్నదికూడా తూర్పునండేకదా, మరిమనలో ఆభేదం కానరాడే?” అన్నాడు మహావామమంత్రి.

“ఉత్తరాపథంలోని గణజాతుల్ని చూచినమీదట ఆర్యులు — శుక్లవర్ణం కల మూలపురుషు లేవిధమైన బ్రాహ్మణ,క్షత్రియ భేదాన్ని పాటించియుండలేదనే నిశ్చయానికి వచ్చాను. గాంధార, కాంభోజ, వుత్తరమరుడేశాల్లో నేటికీ అల్లాగే వుంది. బయటినుంచి వచ్చిన విజాయతీయుల్ని మినహాయించితే మన లిచ్చవీజాతి కూడ అంతే. నైరిక శిక్షణపొందుటగాను, పంచాయతీ పాలనాధికారంలోను అందరము సమానాధికారం కల్గియున్న కారణంగా బయటి రాజ్యాలవారు మనల్ని లిచ్చవీ క్షత్రియులని వాడుతున్నారు. మనల్ని క్షత్రియులనేవారి దృష్టితో బ్రాహ్మణవర్ణంకూడ వుండివుంటుంది. అంటే బ్రాహ్మణులు పురోహితజాతియనీ, అగ్రజాతివారనీ, క్షత్రియులు వారికంటే హీనజాతికి చెందిన పాలకజాతివారనీ, యోధజాతీయులనీ వారి వుద్దేశ్యం. వారి యీ భావంతో మీరేకిభవించుతారా?” అని నేనడిగాను.

“ఎంతమాత్రం అంగీకరించం. బ్రాహ్మల్ని మనతో సమానంగా ఎంచుము. రక్తశుద్ధి, స్వచ్ఛవర్ణముల విషయంలో మనకంటే బ్రాహ్మల్ని హీనంగానే తిలుస్తాము. అందువల్లనే బ్రాహ్మణ స్త్రీ సంపర్కంతో లిచ్చవీ పురుషుడు కనిన సంతానానికిగాని, బ్రాహ్మణుని పొందుచే లిచ్చవీ స్త్రీ కన్న బిడ్డలకుగాని మనతో సమాన ఫాయా యివ్వం. అలాంటి వారికి లిచ్చవీ అభిషేక్వాతలేదు. మరి బ్రాహ్మలు లిచ్చవీ కన్యవల్ల కనిన సంతానాన్ని తమలో కలిపేసుకుంటున్నారు. వారికి యజ్ఞ - భోజనాదులపట్ల సమాన హక్కులిస్తున్నారు. తమ కన్యకు లిచ్చవీ పురుష సంయోగంచే కలిగిన పుత్రునికి పితామహుని గోత్రమిచ్చి తమ వంశంలో కలుపుకుంటున్నారు.”

“దీని అర్థమేమిటి? బయటి బ్రాహ్మణులు వగైరాలు మనలనే దృక్పథంతో క్షత్రియులని వాడుతున్నారో అట్టి క్షత్రియులం కామనే తేలుతోంది. కురు - పాంచాల మందలి ఆర్యులతో బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ భేదం యేర్పడింది; కాని, పంచాయతీలలోని మనజాతులా విభేదాలకు తావీయలేదు. ఆ కారణాన అవి స్వచ్ఛమైన పురాతన నార్యజాతులుగానే వుండిపోయాయి. వారు కురు-పాంచాలంలోవలె రాజతంత్రాలకు స్థాపించక, ప్రాచీనార్య సాంప్రదాయానుసారం పంచాయతీ పాలననే అమల్లోవుంచారు. భావిలో లిచ్చవులు బ్రాహ్మణులా, క్షత్రియులా అన్న వివాదం లేవవచ్చు. ఇతరులు పిలిచినట్లు మనమూ క్షత్రియులమే ననుకుంటున్నాం; అయితే పాలనాధికారులుగానే కాని, బ్రాహ్మణులకంటే హీన వర్ణమనే భావంతో మాత్రం కాదు. నిజానికి మన మింతవరకు బ్రాహ్మణులు సృష్టించిన చాతుర్వర్ణ్యాలలో మనం కలవనేలేదు. నే నిదంతా చెప్పుకొచ్చింది పంచాయతీ నిర్మాణానికి అవసరమైన ఏకజాతి - ఒకే ఆచారం అంగ, మగధ

దేశాల్లో లేవని వివరించడానికే. అక్కడి బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్యులు లిచ్చ వులవలె ఏకవర్గానికి చెందినవారుకారు.”

“అయితే వారిలో క్షత్రియులనే నాయకజాతిగా ఎందుకు పరిగణించ రాదు?” అనడిగాడు మహానాముడు.

నే నందు కిల్లా చెప్పాను—“క్షత్రియులకు-మగధక్షత్రియులకు పంచాయతీ సాంప్రదాయమంటే ఏమిటో తెలియదు. వా రే సానుంతునో తమనాయకుడుగా ఎంచుకుంటారు. అట్టివారు ప్రజాతంత్ర విధానాన్ని ఎలా చేపట్టగలరు?”

అంతట గణపతి యిల్లా చెప్పాడు — “అవును సేనాపతీ! బింబిసారుని రాజవంశాన్ని నిర్మూలించి మగధ కాసన చక్రాన్ని ఏ క్షత్రియజాతికో కట్టబెట్టి నంత మాత్రాన ప్రజాతంత్ర ప్రభుత్వ మేర్పడదని నేనుకూడ అభిప్రాయపడుతున్నాను. మగధలో వారు క్షత్రియులని వ్యవహరించ బడుతున్నంత మాత్రాన నేడు లిచ్చవు అనుభవించుతున్న పంచాయతీ స్వాతంత్ర్యాన్ని వా రొకప్పు డనుభవించివుంటారనుకోటానికి ఏల్లేదు. వారు రాజాజ్ఞను తు. చ. తప్పక నిర్వర్తించడానికి నియమింపబడిన యోధులుమాత్రమే. మరో సంగతి: మగధలోని వివిధజాతీయులు దాస్యాన్ని, పారతంత్ర్యాన్ని సమానంగా అనుభవించగలరే గాని, పంచాయతీ స్వాతంత్ర్యాన్ని సమభాగులై అనుభవించేందుకు సమ్మతించరు. కాబట్టి భిన్న భిన్న వర్ణములవారి నేకంచేసి అంగ, మగధ పంచాయతీలను నిర్మాణం చేయడం సంభవంకాదు. ఇక నక్కడి వర్ణ సాంకర్యాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకుంటే పంచాయతీ స్థాపననే తలపెట్టరాదు.”

“అక్కడ లిచ్చవీ పంచాయతీ ప్రభుత్వస్థాపన మన వికృతకు మహాప్రమాద కరమనీ, కాబట్టి అది మన ప్రజాస్వామ్య విధానానిక్కూడ అర్హతదాయకమనీ నేను ముందేచెప్పా”నన్నాను.

మిగతా మంత్రులుకూడ తమ తమ అభిప్రాయాలను ప్రకటించారు. వారందరూ మొత్తంమీద నాతో ఏకీభవించారు. మహానామామాత్యుడుమాత్రం మరొకసారి కనీసం బింబసారుని కంఠాన్ని తుదముట్టించాలని చెప్పాడు.

మళ్ళీ నే నన్నాను—“పూజ్య మహానామా! మీరిప్పుడు లేవదీసిన సమస్య నాట-అంటే సైనిక సంబంధమైనది. నే నా విషయంలో సాధికారంగా మాట్లాడ గలను. కాని, నే నా విషయమెత్తే ముందు యింకొకటి చెప్పవలెచూ. మానవ జేహానికి వలెనే రాజవంశానికి కూడ యావన, వృద్ధాప్యాలుంటాయి. యావనము ప్రమాద భూయిష్టం. వృద్ధాప్యం అంతచేతైనది కాదు. బింబిసారుని రాజవంశాని కిప్పుడు యావనదశ అంతరించింది. రాజవంశ మేదీ మూడు నాలుగు తరాలకు మించి యావనదశలో వుండదు. తర్వాత దానికి ముదిమి ముంచుకొస్తుంది. ఆ స్థితి లోనే దాన్ని అగ్రదొక్కి స్థాన మాక్రమించిన మరో రాజవంశానికి యావనదశ

ప్రాప్తించుతుంది. మన మిప్పుడు మగధను మన చేతుల్లోనే నవయావనంలోవున్న ఏ రాజవంశానికో కట్టబెట్టుదామా ?”

“ఇది గట్టిగా ఆలోచించాల్సిన సంగతి. మనం తోడేలు బారినండి తప్పు కొని సింహాంగువారో చొరబడటానికి ప్రయత్నించకూడదు” అన్నాడు గణపతి.

“ఆలోచించిమాడగా నా కింకొకవిషయం కూడ తోస్తోంది. మగధ రాజ వంశాన్ని ఓడించటము, నిర్మూలించటము ఒకే పనికాదు. ఓడించేపనిని మన మిప్పటికే ముగించాము. ఇక నాశనంచేయడ మనేది చాలాదూరం పోతుంది. మన సేనలు గంకకి, రాజగృహానికి మధ్యనున్న మేరలో సగానికి మించి ముందు కెళ్ళాయి. నలందా ఆవతల దృఢమై రక్షణశ్రేణులు నిర్మించినట్లు తెలియ వచ్చింది. మన మా రక్షణశ్రేణులను ఛేదించగలమనే నా విశ్వాసం; కాని, అందునిమిత్తం వేలాది లిచ్చవీ యువకుల్ని బలి యాయవలసివస్తుంది. మాసాల తరబడి మన మితరపనులను కట్టిపెట్టి యావశ్యక్తిని యుద్ధకార్యాలకే వినియో గించాలి. ఇందుకు లిచ్చవీ పుగఘటే కాక ఏ లిచ్చవీ కాంతకూడ వెనుకంజ వేయ దనే నా వుద్దేశ్యం.”

“అందుకు లిచ్చవీ యాణుల ప్రస్తుతకృషియే తార్కాణం” అన్నాడు సుప్రియుడు.

“మరి అంత త్యాగంచేసి రాజగృహాన్ని పట్టుకోవలసిందేనా ?” అని మంత్రివర్గాన్ని ప్రశ్నించాను.

పెక్కుమందిమంత్రి లొక్కసారిగా, “రాజగృహంలోని కోటను గురిం చేనా మీ రనేది ?” అనడిగారు.

“అవును, రాజగృహంలోని కోటను వశపర్చుకోనంతవరకు బింబిసారుని వంశాన్ని తుడముట్టించలేము.”

గణపతి అడిగాడు- “సేనాపతి ! జలబూద్ధిప మంతటా ప్రసిద్ధి చెందిన రాజగృహంలోని దుర్భేద్యమగు కోటను నవ్వు చూచావా ?”

“నేను జూళ్ళేనుగాని, ప్రైకదృష్ట్యా దానికిగల ప్రత్యేకతనుగూర్చి చాలా విన్నాను.” అని చెప్పాను.

“నలందా తరువాతి రక్షణశ్రేణిని ఛేదించడానికి నెలల పర్యంతం తంటాలు పడవలసివస్తే మరి రాజగృహ దుర్గ విజయానికి సంవత్సరాలు పట్టుతాయా సేనా పతి ?” గణపతి మళ్ళీ ప్రశ్న వేశాడు.

“నా వుద్దేశ్యం అంతే పూజ్యగణపతి ! దక్షిణం వైపున ఒక చిన్నవీధిని మినహాయించితే రాజగృహం నలుగడల వైభార, విపుల, పొండవాది పంచ పర్వ తాలతో ఆవరింపబడివుంది. ఆ పర్వతాలమీద చాలా పెద్దవైన శిలాప్రాకారాలు, యిరుకు సందులు కొక వేపునుంచి రెండో కొనవరకు నిర్మింపబడి వున్నై. ఆ ప్రాకారాలలో అక్కడక్కడ రక్షకభటులు వుంటారు. అక్కడ ఒక్కొక్క

మగధ సైనికుని పుమార్చటానికి ఎంద రెందరో లిచ్చవులు ఆహూతి కావాలి. ఇక నా పర్వతాల చుట్టూ కమ్ముకోడానికి ఎంత సేనాచాలదు; చాలినా బింబిసారుడు ఏండ్లతరబడి రాజగృహంలోనే వుండగలడు. ఆ గిరిదుర్గంలో నుమాగధి యను వికాల సరోవరం వున్నది. అందలి నీటితో వేలకొలది ఎకరాలభూమి సాగయి, పంటలు పండుతున్నై. ఆ కారణంచే మనం రాజగృహాన్ని దుర్బంధనం చేయ గలిగినా, బింబిసారుని మంచి మార్బలాలను తుత్పిపాసలతో అటమటింపజేసి హతమార్చలేము."

"సైనికదృష్ట్యా నేను అవగాహన చేసుకోలేక అడుగుతున్నాను; మనం దండెత్తితే ఏమవుతుంది సేనాపతి?" అని మహానాము డడిగాడు.

"విపరీత జనక్షయం జరుగుతుంది. పంచగిరులపైన నిర్మితమైవున్న మహా కుడ్యాలను కూలద్రోయగల సాధనమేదీ మనవద్దలేదు. అట్టిదేదైనా సంపాదించ గలిగినా మన సైన్యాలన్నీ పర్వతాలమీదె కెక్కుతూంటే పైన ఏ రాతిబండ చాటునో దాగియుండి, ఒక్కొక్క విలుకాడు మన కెంతంత నష్టం కల్గింప గలడో మీరూహించవచ్చు. మరె ప్రాకారముల కెక్కుబాకి దాటుతూన్నప్పుడు దుర్గరక్షకుల ప్రహారములచే ఎందరు యోధులు మడియుదురోకూడ వూహించండి."

"అంతమంది లిచ్చవులను వైకాలి బలియియగలదా అని నా సందేహం" అన్నాడు నుప్రియుడు.

"అస లంతమందిమి లేనేలేము. మాడు తరాలనుంచీ ప్రతిలిచ్చవీ స్త్రీకూడ ధిరవయ్యేసిమంది పుత్రులను కనివుంటే మనకు మందిబలం సరిపోయేది."

"ఇంకా అంతమంది పుత్రికలను కూడాను" అన్నాడు మహానాముడు.

"అవునదీ నిజమే. లేకపోతే వచ్చేతరంలోనే పరజాతిపడుచుల్ని పెళ్ళా దాల్సివచ్చేది. మరె వారికికలిగిన సంతానం సంకరమయిపోయేది. గౌరవనీయ అమాత్యులారా! రాజగృహాన్ని పట్టుకోవటమే మన సంకల్పమయితే అది సాధ్య పడడం సంద్విగ్ధమే; అంతేకాదు, ఆపైన మన లిచ్చవీపరివారాల్లో 55-60 వీండ్లకు వైబడిన వృద్ధులూ, 15 సంవత్సరాలలోపు కుర్రవాళ్లు మాత్రమే మిగిలివుంటారనడంలోకూడ సందేహంలేదు" అన్నాను నేను.

"లిచ్చవీ స్త్రీవిషయంలోను అదే దుర్గతి సంభవిస్తుంది" అన్నాడు నుప్రియుడు.

"అట్లాకాదు; లిచ్చవీయాణుల సేనలో 40-45 సం॥ల లోపు వయస్సు కలవారు పాతికవేలకు మించలేరు. అంటే మన జనాభానుబట్టి యుద్ధానంతరం లిచ్చవీ యువతులు చాలమంది వుంటారన్నమాట. అయితే వారికి లిచ్చవీపతులు లభ్యమయ్యే ఆశమాత్రం వుండదు."

“ఆ పరిస్థితిలో మనజాతి మరీ అధ్వాన్నమవుతుంది సేనాపతీ!” అన్నాడు మహానాముడు.

“అవును ఆ స్థితిలో లిచ్చవీ యువకులాజన్మాంతం పురుషసంపర్కం లేకుండా బ్రహ్మచారిణులై, మడికట్టుకొని యిళ్ళలోనే కూచుంటారని ఆశించలేము. వారు లిచ్చవేతరార్యులతో, బానిసలతో, నౌకర్లతో ప్రేమానుబంధ మేర్పరచుకొనక మానరు. ఆ విధంగా లిచ్చవీరక్తం సంకరమైపోవటమేగాక, మన పంచాయతీ వునికికే ముప్పు వాటిల్లుతుంది. మనలో అధికసంఖ్యాకులైన లిచ్చవీ స్త్రీలు తమ దుగ్గతిని, తమ సంతానానికి కలిగే హీనస్థితిని మెదలకుండ సహించడం కూడ అసంభవమే.”

“మన లిచ్చవీ ధర్మాన్ననుసరించి వివాహనియమాలను కొంత సడలించుకోవచ్చును; అందువల్ల ఒకే పురుషుడు పదిహేను, యిరవయ్యేసిమంది స్త్రీలను పెండ్లాడి వారికి గర్భావాసం చేయవచ్చు; కాని, కేవలం సంతానోత్పత్తిచేయగల్గుతాడు” అని గణపతి సందేహంగా చూచాడు.

“అవును గణపతీ! ఇరవైమందిస్త్రీ లొకేపురుషుని భర్తగా బడసిసంతృప్తి పొందలేరు” అని నేనన్నాను.

“ఇంతకూ బింబిసారుని రాజమరణాన్ని నిర్మూలించగల్గినంతమంది లిచ్చవులు లేరనేగా మీరనేది సేనాపతీ?” అనడిగాడు మహానామమంత్రి.

“కేవలం శత్రునిర్మూలనంనేస్తే ప్రయోజనం? దానితోపాటు మన ప్రజాసత్తాకాన్నికూడ శక్తిసంపన్నంగా వుంచుకోగలగాలి.”

“సేనాపతీ! అసలు మన మేమిచేయాలో నీ వుద్దేశ్యం చెప్పు?” అన్నాడు గణపతి.

“మనశక్తి క్షీణించకుండా చూచుకుంటూ శత్రుబలాన్ని బలహీనపరుస్తూ ఎప్పుడైనా అది మళ్ళీ తలెత్తితే అప్పటికి లిచ్చవులదే పైచేయి కాగలిగేట్టు చెయ్యాలి” అని నా అభిప్రాయం చెప్పాను.

“అంటే లిచ్చవీ జాతికి తరతరాల శత్రుభీతి లేకుండా చేయగల వుపాయమేది మనకు తోచలేదని అంగీకరించు తున్నామన్నమాట” అని సుప్రియుడన్నాడు.

“నిస్సందేహంగాను. మనమేకాదు. తమ భావితరాలవారిని శత్రుభయ విముక్తులను చేయగల్గటం యేజాతికి సాధ్యంకాదు. దేవతకైనా అది అశక్యమే.”

“మరి గత్యంతరం?” సుప్రియుడు అడిగాడు.

“తాత్కాలికసంధికి ముందు యుద్ధవిరమణకు మన మొక షరతుపెట్టాలి. ఆ షరతుప్రకారం మన సరిహద్దుగావున్న నదుల కావల నాలుగుయోజనాల మేరలో శత్రుసైన్యాలుండరాదు; కాశ్వతసంధి తుదిరేవరకు అక్కడ మన సైన్యాలు వుండాలి.”

మరతులను గురించి మళ్ళీ కొంతసేపు చర్చజరిగింది; కడకు నా అభిప్రాయం అంగీకరించబడింది.

ఆ రాత్రే సంస్థాగారంలో జనసమితి సమావేశం జరిగింది. అందులోకూడా తాత్కాలిక ఒడంబడికను గూర్చిన నా మరతులు సమ్మతించబడినై. జనసమితి మా విజయానికి నన్ను భిన్నంధించుతూ తీర్మానించుటే కాక, నన్ను సర్వసేనాపతిగా నియమించింది. కాశ్వత సంధి మరతులను సిద్ధం చేయడానికి యుద్ధసమితికే అధికార మిచ్చింది.

మరునా డుదయాన్నే నేను ఉల్కాచేలంలో వున్న సేనానాయకుడు కపిల్కు తాత్కాలిక సంధిమరతులను తెలుపుతూ, మగధరాజు అందు కొడంబడి నట్లయితే యుద్ధాన్ని విరమించవలసిందినీ, సంధి దూతలను నావద్దకు తీసుకొని రమ్మనీ జాబురాసి పంపాను.

తరువాత నా కీ క్రిందివివరాలు తెలికాయి. బింబిసారుడు తన సర్వసేనాపతి మరణానికి, వుపసేనాపతి యుద్ధభైదీగా పట్టుకోబడినందుకు మిక్కిలి దురపిల్లి నాడట. అతడు కావాలని యుద్ధంలో దిగలేదు. యుద్ధ పర్యవసానంగా పట్టిన దుర్గతికి అజాతశత్రునిపైన, వాని ఉపగ్రహాలమీద మండిపడ్డాడు. బ్రాహ్మణ వర్ణకారుడుమాత్రం తన చాకచక్యంవల్ల యధాతీని రాజానుగ్రహపాత్రుడుగానే వున్నాడు. మావటీడు నాలగిరి - పట్టపుటేనుగును నా జాబుతో బింబిసారునివద్దకు తీసుకెళ్ళినప్పుడు అతను లిచ్చవీ సేనాపతీని — అప్పుడు నేను సేనాపతినే — మెచ్చుకొని “అలాంటివారితో జగడం పెట్టుకోవడమే తప్ప”న్నాడట. యువ రాజు తనమాట సాగితే మాతో తాత్కాలిక సంధికి ఒప్పుకొనేవాడుకాదు. మహా రాజా బింబిసారుడు మా మరతులకు సమ్మతించి కాశ్వతసంధి మరతులను గూర్చి సంప్రతింపులు జరిపేందుకు ప్రధానమంత్రి బ్రాహ్మణవర్ణకారుని, మరోమంత్రి నునీసుని నియమించాడు. తన సేనలకు తక్షణం యుద్ధాన్ని విరమించి, సరిహద్దుల కవతల నాలుగుయోజనాల లోపలికి వచ్చేయమని ఆజ్ఞాపించాడు. పాటలి (పాట్నా) యుద్ధరంగంలో తాత్కాలికసంధి ననుసరించి మేముకూడ వెనక్కి రావలసివచ్చింది; కాని దక్షిణసరిహద్దున ఎక్కువగాను, తూర్పున పూర్తిగాను నాలుగుయోజనాల ముందుకుపోయి, మా సేనలు ఆక్రమించాలి.

విజయవార్తను వినగానే వజ్జిలో ప్రతివోటా ఉత్సవాలు జరుపసాగారు. ఉల్కాచేలంలో నా కార్యాలయంలో పనిచేసుకుంటూన్న నేను సమీప గ్రామాలవంచి పెద్దలు అభినందనలు తెలపడానికి వస్తూంటే మధ్యమధ్య బయటి వరండాలోకి వచ్చి వారితో ఒకటిరెండు మాటలాడి పోవలసివచ్చేది. తాత్కాలిక సంధి జరిగిన యేడోకోజున విజయోత్సవ సినంగా జనసమితి ప్రకటించింది. ఆనాడు వైకాలి యందంతటా తోరణాలు, పతాకాలతో అలంకరింపబడింది. వీధుల్లో వూడ్చి కళ్ళాపిచల్లి, ప్రతి యింటిముందు మంటపాలు నిర్మించారు.

ద్వారాలమీద జలకలకాలుంచారు. ఆనాడు వైశాలి తన వీరసంతానానికి హృదయ పూర్వక స్వాగత మియ్యబోతున్నది. నే నావుత్సవంలో పాల్గొనేందుకు యుద్ధ రంగాలనుండి వెళ్ళు సైనికదళాలను, దళనాయకులను పిలిపించాను. ఊరే గింపులో గజ, రథ, తురగ, కల్బలాలేగాక, ఎడంభుజాన చుక్కాని, కుడిచేత బల్లెము కలిగిన నాకా సైనికులు, భామ నాయకత్వాన లిచ్చవీ వీరాంగనలు, చికిత్సాదళాలు బారులుతీరి యున్నారు.

ఊరేగింపులో ముందు గణపతి, తరువాత నేను, వెనుక వీనుగులు, ఆశ్వి కులు, పదాతిదళాలు, వాటి వెనుక రథాలు, నాకా సైనికులు, స్త్రీ సైన్యము — కొందరు గుఱ్ఱాలమీద, మరికొందరు కాలినడకను — వారివెనుక అంగహీనుల మేనాలు, చిట్టచివర అగ్ని వేళుని చికిత్సాదళము వున్నారు. ఆవుత్సవంలో పాల్గొనేందుకు కపిల్, శంతనుడు, అగ్ని వేళుడు, భామ మున్నగువారికి నేను ప్రతేలి కాహ్వనాలుపంపి రప్పించానని వేరేచెప్పనక్కరలేదు. క్షతగాత్రుల చికిత్సావస రాన్ని దృష్టిలోపెట్టుకొని చికిత్సా కాలలో కొద్దిమందినే రప్పించాము. అందు వల్లనే రోహిణి రాజాలక పోయినదనుకున్నాను. ఊరేగింపు ప్రాద్దుపాడుస్తూం డగా వైశాలి దక్షిణద్వారాన్ని దాటింది. సగరమందలి ముఖ్యవీధులన్నీ తిరిగాము. ఇండ్లలో వుండిపోయిన వృద్ధులు, పిల్లలు సైనికులవైన పువ్వులు, పేలాలు చల్లారు. యుద్ధంలో మా వీరయువకు లెందరో వీర స్వర్గమలంకరించారు. విజయానందం ఆ గుఱుఖాన్ని మరపింపజేసింది.

రాత్రి మళ్ళీ దీపాలవుత్సవం వున్నది; అయినా నేను, కపిల్, అమర్ వగైరాల మామధ్యాన్నమే ఉల్కాచేలానికి, పాటలి గ్రామానికి బయలుదేరి వెళ్ళాం.

కాశ్యతసంధి చేసుకోవాలనే ఆదుర్దా మాకంటే మాగధులకే ఎక్కువగా వుంది. మేము నిశ్చింతగానే వున్నాం. అన్ని వేపులనుంచీ శత్రుసేనలు సంధి మరతులను అక్షరాలా ఆచరణలోపెట్టిన వార్తలు వచ్చినై. వాస్తవానికి పాతి కేండ్లనాటి యుద్ధంలోనై నా శత్రువుల కింతనష్టం వాటిల్లలేదు. వారి కీసారి చావుదప్పి కన్ను లొట్టపడినట్టయింది.

నేను మూడు మాసాలనుంచి ఏకదీక్షగా యుద్ధకార్యనిర్వహణలో లీనమై యుండుటచే నిద్రాహారముల నుఖ మెరుగను. ఆ రోజుల్లో రోహిణి నాలుగైదు దినాలు నా బసలోవున్నా, మేమిద్దరం దూరంగావున్నదానితో సమానమే. అయినా అప్పు దావిడవియోగాన్ని తలచుకోటానికే నాకు తీరుబాటులేదు. యుద్ధం ముగియుటతో నా కార్యభారం తగ్గిపోయింది; పనితొందర లేకపోయే సరికి మనసు రోహిణిపైకి పోసాగింది. ఆ విధంగా ఒక్కరాత్రిమాత్రమే వియో గాగ్ని నన్ను దహించింది. మర్నాడు తెల్లవారి నేను పడకనుండి లేచి బయటి ద్వారంవద్దకు వచ్చేసరికి రోహిణి వస్తోంది. చప్పున నేను ఎదురెళ్ళి ఆమెను గుచ్చి

యెత్తి కాగలించుకున్నాను. ఆనందాతిరేకంలో నా నోటినుంచి యీ మాటలు వెలువడినాయి.

“నా ప్రేమ ఉపదేశీ ! ఉపకాంతులను వెదకల్లుకుంటూ అరుణమూర్తివై అరుణోదయ వేళకే రావడం నాకంత ఆనందంగావుంది !— నిన్నటినుంచీ నీకోసం తపించిపోతున్నాను. నే నిదివరకన్నదూ యింత యిదవరేదు రోహిణీ !”

“అది స్వభావ సిద్ధమే ప్రేమా ! మనం ముఖ్య కార్యభారం వహించి యున్నప్పు డితర విషయాలు జ్ఞప్తికిరావు. నిన్ననల్లా అమృతవర్ష వుండడంవల్ల నే నిక్కడికి రాలేకపోయాను. మీరు ఖులాసాగా వున్నందుకు నాకెంతో ముదమయ్యింది. మీ కిప్పు డొక సంతోష వార్త చెప్పనా ?” అన్నది రోహిణి.

“చెప్పు ప్రేమసీ !” అన్నాను.

ఆమె యెందుకో గాని సిగ్గుపడింది. చెక్కిల్లెరు పెక్కాయి.

నే నన్నాను— “చెపుతానని మళ్ళీ ఆ సంతోషవార్తను దాచుకుంటావే రోహిణీ ?”

“కనపడటంలా ? నా ఒళ్లు భారమవుతోంది” అని నాకళ్లలోకి ఒకసారి చూచి సిగ్గుతో తలవంచుకున్నది.

నే నా మెముఖాన్ని ముద్దుపెట్టుకొని ఆనందాశ్రువులను తుడుచుకుంటూ, “దేవీ ! లిచ్చవుల అవసరమెంతైనావుంది. మనం చాలమంది వీరులను — బింది సారుడు. నష్టపడినంతగా కాకపోయినా — కోల్పోయాము. మన మా నష్టాన్ని భర్తీ చేస్తున్నందుకు సంతోషమే ! సరేగాని, ఎన్నాళ్లయింది ప్రేమసీ ?” అనడిగాను.

“క్రితంసారి మనం కలసుకుని ఎన్నాళ్లయింది ప్రేమా !”

“అప్పుడే !”

ఆమె యెడంచేతిని నా చేతిలోకి తీసుకున్నాను. ఆమె “ఈ” అని బాధను నూచించింది. నేను తక్షణం చేయి విడచిపెట్టి, “ఏమిటి రోహిణీ !” అన్నాను.

“ఆ చేతికి గాయముంది.”

నే నామె అరచేతినిచూచాను. నాలుగంగుళాల పొడుగున చీకకమీద పట్టి అతికించివుంది.

“గాయ మీకా మానుపట్టలేదా ?”

“మానుపట్టింది; కాని ఒత్తితేమాత్రం నెప్పిగావుంటుంది.”

“దెబ్బ ఎల్లా తగిలింది రోహిణీ ?”

“యుద్ధభూమిలో పడియున్న శత్రు సైనికులను లేవదీస్తున్నాను. ఒకతను నేను శత్రువు ననుకున్నాడో యేమో నా మీదికి బల్లెం విసిరాడు.”

“గాయపడినవారిని లేవదీసి సేవా శుశ్రూషలు చేయడంలోకూడా ప్రమాద మున్నదన్నమాట?”

“ముఖ్యంగా శత్రువులవిషయంలో.”

తదాది రోహిణి నావద్దనే వుంటోంది. ఇక నాకు ఒంటరితనపు దిగులు లేకపోయింది.

నే నెన్నో రోజు తెదురుమాడనక్కర లేకుండానే బింబిసారుని సంధి దూతలు - వన్నకాడు, సునీధుడు - వచ్చారు. పట్టపుటేనుగును త్రిప్పిపంపినందుకు వారు తమ ఏలిక తరపున కృతజ్ఞత తెలిపారు. బింబిసారుడు లిచ్చవీ పంచాయతీ రాజ్యంలో కాశ్యతమైత్రిని కుదుర్చుకొన నభిలషించుతూన్నట్టుకూడ చెప్పారు.

నే నా మగధమంత్రు లిద్దరిని వైకాలికి తీసుకెళ్లాను. వారితో సంధి సంభాషణలు జరపడానికి జనసమితి నన్ను, గణపతిని నియమించింది. మేము సంధిసంభాషణలు జరుపుతూ ఎప్పటి కప్పుడు పంచాయతీ సభలో వివరాలు నివేదించి, చర్చలు జరుపుతూ సలహాలు పొందేవాళ్ళం. సంధి సంభాషణలలో ప్రతిష్టంభన ఏర్పడిన కారణంగా రాయబారులు రెండు పర్యాయాలు తమ సహాయులను మగధకు పంపవలసి వచ్చింది. తుదకు మేము రూపొందించి సూచించిన షరతులివి:

1. మగధకు చెందిన గంగ, కమల, వాగ్మతీ నదీతీరాలు, వాటి ఆవతల ఒక క్రోసుమేర పది సంవత్సరాలపాటు లిచ్చవుల ఆధీనంలో వుండాలి.

2. యుద్ధకాలంలో లిచ్చవుల హస్తగతమైన సామగ్రి వారిదే. మగధ సేనలకు చిక్కిన లిచ్చవుల ఆయుధాదులను తక్షణం వాపనుచేయాలి.

3. ఇరుతెగల యుద్ధభైదీలను వదలివేయాలి. ముందుగా మగధరాజు తన బందీలను విముక్తులను గావించాలి.

4. మగధలోని లిచ్చవులపైన జరుపబడిన అత్యాచార, అన్యాయాలకు నష్టపరిహారమివ్వాలి.

5. పై షరతులన్నీ అమలు పరచబడిన పిమ్మట లిచ్చవీ సేనలు వెనక్కి పిలిపించబడుతాయి.

మా యీ షరతులతో బింబిసారుని దూతలు రాజగృహానికి తిరిగి వెళ్లారు.

వృద్ధబింబిసారుడు సంప్రదించడానికి అజాతశత్రునిచేరబిల్చి మా షరతులను గూర్చి ఆలోచించ మన్నాడు. యువరాజు ఆదిలో - “మహారాజులు తమరు; అంగీకరించినా, తిరస్కరించినా తమ యిష్ట” మన్నాడట. అందు మీదట బింబిసారుడు “కుమారా! లిచ్చవులు మన పొరుగువారు. వారితో సఖ్యతకల్గి వుండడం మంచిది. నేను చూస్తే ముసలివాడినయిపోయాను. ఇక ముందు రాజ్యాన్ని చక్కబెట్టుకోవలసిన వాడివి నువ్వే. పొరుగునవున్న లిచ్చవులవల్ల మంచో, చెడో అనుభవించే వాడివినువ్వే. కాబట్టి దీర్ఘంగా ఆలోచించు నాయనా!” అని బోధించాడు.

“మహారాజా! నా హయాములో ఆ మంచి చెడ్డల్ని నే ననభవించు కుంటానులెండి” అని యువరాజు పెడసరంగానే జవాబిచ్చాడు.

“అంతే; మళ్ళీ యిల్లాగే లిచ్చవులతో యుద్ధానికిదిగి, మన రాజవంశాధి కారాన్ని మంటలో కలిపేస్తావన్నమాట?” అనడిగాడు తండ్రి.

“మహారాజా! నేను లిచ్చవులను సర్వనాశనం చేయనిదే నిద్రపోను; అయినా అది నా హయాంలో జుగే సంగతి. ఇప్పుడు మీకు తోచినట్లే చేయండి.” అన్నాడు.

“ఇంతకూ నీకు లిచ్చవులతోడి సఖ్యత ఇష్టంలేదన్నమాట? నాయనా! ఇది మనకి మేలుకాదురా. లిచ్చవులు ప్రజాతంత్రవాదులు. వారికి పరరాజ్యాక్రమణ కాంక్ష వుండదు. కావాలనుకుంటేవా రిప్పుడు అంగ, మగధరాజ్యాలకు సునా యాసంగా స్వాధీనంచేసుకోగలస్థితిలో వున్నారు.”

“నే నందుకంగీకరించను. గిర్రుజాన్ని (రాజగృహం) జయించడం అంత తేలిక్కాదు; అయినా నే నిప్పుడేమీ చెప్పదలచలేదులెండి” అని అజాతశత్రుడు లేచి చక్కాపోయాడు.

బింబిసారుడు సంధిషరతులకు అంగీకరించక తప్పదయ్యెను.

తొలకరివాన లారింభమవుటతో మా సైనికజీవితం సమాప్తమైంది. సరి హద్దుల్లోమాత్రం కొద్దిపాటిరక్షణసైన్యాలుంచబడినై. మేము వైశాలికి తిరిగివచ్చి వేశాము.

22. సిద్ధార్థుని శిష్యురికం

సర్వసేవాపతి నయినప్పటినుంచి నా బాధ్యత లెక్కవై నై. పైనికసంబంధమైన వీర్పాటులకు యెక్కువ సమయం వినియోగించాల్సి వచ్చినా, యుద్ధకాలంలో లాగా ఆడుద్దాగాని, వాడావుడిగాని లేదు. వానాకాలం అవడంవల్ల మరీ తీవ్రంగావుంది. కపిల్, శంతన్, అమరు దాదిగాగల నా సహచరులతోను, భామ, క్షేమ మున్నగు సుందరీమణులతోను కులాసాగా కాలక్షేపం చేసేందుకు తగినంత వినులుబాటుండేది. నా జైనవ్రతాన్నిగూర్చి భామ తరుచుగా చురుకులంటించుతోంది. జేహాన్ని కుష్కింపజేసి పాపాన్ని హరింపజేయడం, అహింసాచరణనుగూర్చి నాకు తోచినమట్టుకు ఒకటిరెండురోజులు చెప్పాను. అటుపైన ఆమె అవహేళనచేస్తూంటే విని మానం చాల్చవలసివచ్చింది. ఆమె వేళాకోళంకంటే యింట్లోపాది నా కళ్లముందే రకరకాల మద్య - మాంసాదుల నారగించి, నాట్యంలో లీనమవుతూండడం మరీ సహించలేకపోయాను. సంఘంలో వెలిపెట్టబడినట్టుగా నే నొకమూల కూచుని చూస్తూ వుండవలసివచ్చేది.

ఒకనాడేదో పనిమీద మేమందరము సంస్థాగారంలో సమావేశమైనాము. అసలుపని ముగిసిన పిమ్మట పంచాయతీ సభ్యులం ఎప్పటిలాగే పిచ్చా-పాటీ మాట్లాడుకోసాగాము. ఒకాయన మతాచార్యుల ప్రసంగం తెచ్చి “వైకాలి అదృష్టం ఏమని చెప్పను! ఒకరిద్దరు గణాచార్యులు - మతప్రవక్తలు శిష్యులతో సహా యిక్కడే వర్షబుతువును గడుపుతున్నారు. గౌతమ బుద్ధుడు తమ అయిదొందల శిష్యులతోను మన మహావనమందలి కూటాగారంలో మకాంచేశారు. ధర్మాచార్యుడు మహావీరుడు బహుపుత్రక చైత్యంవద్ద మకాంపెట్టారు.”

“వైకాలి ప్రజలకిది బలేచక్కని అరకాశం. మహాపురుషుల పుపడేశాలను వినడానికి యింతకంటే సదవకాశం ఏముంటుంది” అన్నాడు మరొక సభ్యుడు.

“అన్నా! గౌతమబుద్ధుని ప్రతిభ యిక్కడే నన్నమాటేమిటి? ఇప్పుడాయన కీర్తిచంద్రికలు జంబూ ద్వీపమందంతటా వ్యాపించినాయి. ఆయన శిష్యులులేని ప్రాంతమేలేదు” అన్నాడు మూడోమనిషి.

గణపతి అన్నాడు గదా—“మత ప్రవక్తలన్నా, వారి ధర్మబోధలన్నా నాకింతగా శ్రద్ధలేదు; కాని, గౌతముని మేనత్త (ప్రజాపతి గౌతమి), ఆయన సతి యశోధర కాలినడకను వైకాలికి వచ్చిన రోజు నాకిప్పటికీ జ్ఞాపకంవుంది. గౌత

ముని యిల్లాలు అప్పుడు మాంచి పడుచుతనంలావుంది. ఆమె సౌందర్యాన్ని వర్ణించడం నాశక్యంకాదు. ఆమె ఏ ఒక జనపదానికోకాదు, ఎన్నో జనపదాలకు సర్వసుందరి కాదగ్గది. కపిలవస్తునుంచి సరాసరి యిక్కడికి నడచిరావటంవల్ల ఆమెముఖం వాడిపోయింది. ఎర్రని పెనిమలు పగిలి బీళ్లిచ్చినై. పాదాలకు బొబ్బలెక్కి పుండ్లుపడినై. అదివరకు గౌతముడు శాక్యపంచాయతీలో తనతండ్రి శుద్ధోధనుని అపార సంపద్యాగ్యాలను త్యజించి భిక్షాటన స్వీకరించాడని మాత్రమే విన్నవారానాడు యశోధర రూపలావణ్యాన్ని, సౌందర్య ప్రభను కళ్ళారమాచి గౌతముని అద్భుత త్యాగమహిమను గ్రహింపగలిగారు. నేను శాక్యగణపతి— శుద్ధోధనునిపదవి, పేరు - ప్రఖ్యాతులను వినివున్నాను. ఆ కారణంగా గౌతముని ధర్మోపదేశాలను వినాలన్న ఆసక్తి నాకేమీ కలుగలేదుగాని, అతని వ్యక్తిత్వంపట్ల గౌరవ మేర్పడింది. ఆయన మన లిచ్చవీజానికి పరమమిత్రుడు కూడాను. ఇక్కడ మహమ్మారి వ్యాపించినప్పుడు మనందరికీ దైర్యంచెప్పినదాయినే. మనవైకి యుద్ధానికి కాలుదువ్వుతూన్న బింబిసారునికి మన అజేయతను వివరించి ఎప్పటికప్పుడు యుద్ధం పొసగకుండా ప్రయత్నించాడు. వాస్తవానికి యుద్ధం బింబిసారునిచేకాక అజాతశత్రుని వల్లనే సంభవించింది. వృద్ధబింబిసారుడు యుద్ధానికి సమ్మతించక పోతే అతడు తప్పకుండా స్వపుత్రునిచే చెరసాలలో బంధింపబడేవాడు. ఆ సంగతి బింబిసారునికి బాగానే తెలుసు”

అప్పుడు మరొకతడన్నాడు — గౌతమబుద్ధునిలో ఏదో అద్భుత ఆకర్షణశక్తి వుంది. విరోధులు ఆయనవద్ద సమ్మోహనశక్తి కలదనీ, దానిద్వారా అన్యమతాలవారిని స్వధర్మానుకూలురుగా చేసుకుంటాడనీ అంటారు; కాని, ఆ సమ్మోహనశక్తి ఇంద్రజాల మహేంద్రజాలంబంటిదికాదు. వారి వచోవిధానమే వేరు; వినసాంపుగా వుంటుంది. పిల్లలు, వృద్ధులు, పేదలు, రాజాధిరాజులు — అందరి యెడల ఆయన సమాన ప్రేమవాత్సల్యాలు కలిగివుంటాడు. ఇక వారి ప్రతిభ వర్ణింపనలవికానిది. మన నగరంలోనే ఒక జైనసాధువు వుండేవాడు. తర్కవిద్యలో నిధియని ఆయన పేరుపొందాడు. జంబూద్వీపం యావత్తూ సంచారంచేసి వచ్చినట్టు, ఆయనకు సమజోడా యెక్కడాలేదనీ చెప్పుకునేవారు. వైకాలిలో వింత ప్రచారం వ్యాపింపజేకాడు. తానున్నచోటు వదలి యెక్కడికీ పోనని ప్రతినబట్టాడు. భోజనంగా మాంసము, పానీయంగా మద్యాన్నిమాత్రమే తీసుకుంటానని దీక్షపూనాడు. ప్రజాసామాన్య మతణ్ని గొప్పసిద్ధునిగా ఎంచసాగారు. అతడు ‘గౌతముడు నా ముండేపాటి’ అని గప్పాలుకొడుతూండేవాడు. ఒకనాడతను సిద్ధార్థునికి తారసిల్లుట తటస్థించింది. అంతవరకు ఎన్నెన్నో కోతలు కోసిన ఆ బూటకపు సాధువునోట మాటవస్తే ఒట్టు !”

ఈరీతినే చాలసేపు కబుర్లు చెప్పుకొని ఎవరిండ్లకు వారు వెళ్లిపోయాం. నేనా రోజుల్లో నిత్యము సాయంత్రం జైన ప్రవక్త సన్నిధికి వెళ్తుండేవాడిని.

ఆనాథ నే నాయన్న దర్శించి “భగవాన్! గౌతమబుద్ధుడు యిక్కడికి వచ్చారట. ప్రజలాయన్న కీర్తించు తున్నారు; కాని, ఆయన తమకు సాటికాగలడా? నేనొకసారి పోయి ఆయన్ను చూచిరానా?” అనడిగాను.

“వద్దు సింహ! వాని వద్దకు పోవడమెందుకు? వాడు నాస్తికుడు. ఆత్మ వాదాన్నంగీకరించడు; పరలోక మసలు లేనేలేదంటాడు. అలాంటి పాపండుని వద్దకు పోకు” మన్నాడు మహావీరుడు.

నా వుత్సాహం దిగజారి పోయింది. అంతటితో గౌతముని దర్శించాలన్న నా ఆభిలాషను త్యజించాను.

మరి కొన్నాళ్లకు సంస్థాగారంలో సమావేశానంతరం ఏదో ఉబుసుపోకకు మాట్లాడు తున్నాము. రాజులు-మహారాజులను గూర్చిన సంభాషణ మతాచార్యులపైకి మళ్లి, బుద్ధునిచర్చ వచ్చింది. ఒకాయన “గౌతమ భిక్షువును బుద్ధుడంటారు. ఆయన నిజంగా బుద్ధుడే. వారి జ్ఞాన మపారం. అన్యులకు కూడ జ్ఞానోపదేశం చేస్తుంటారు. మూఢభక్తి, అంధ విశ్వాసాలు కూడవని వారు బోధించుతారు.” అని ప్రారంభించాడు.

ఇంకొకడు చెప్పాడు — “కేసపుత్రవాసులగు కాలాముల కాయన యెట్టి చక్కని వుపదేశమిచ్చారో మీరు వినే వుంటారు. కేసపుత్రము కోసలదేశంలో ఒక పెద్దవూరు. అది అరణ్యముఖానవుంది. శ్రావస్తికివెళ్ళే బిడారువాళ్ళక్కడ ఆగి మరీ వెళ్ళాలి. నేనొకపర్యాయం మా బిడారుతోపాటు అక్కడ రెండు రేయిం బగళ్ళు వుండిపోయాను. ఆ వూరువారంతా బుద్ధుని శిష్యులే. ఒకప్పుడు కాలాము లదికూడ పంచాయితీ రాజ్యమేనట; కాని, యిప్పుడది కోసలరాజ్యంలో కలుపుకో బడింది. గౌతమభిక్షువు కేసపుత్రానికి వేంచేసినప్పుడొకసారి “మతప్రవక్తలు, తీర్థం కరులు పరస్పర విరుద్ధంగా ధర్మోపదేశాలు చేస్తున్నారు. మే మెవరిమాటలను విశ్వసింపాలి స్వామి!” అని కాలాములు ప్రశ్నించారు. అందు కాయన జవాబే మిచ్చారో విన్నారా? ఆ సమాధానం ఎంతో చక్కగా వుంది. బంగారంలోని కత్తిని నువ్వుమున్న చోటుక్కా యెగబడి పోల్చిచూచినంతమాత్రాన కనిపెట్టలేదు. మీ చేతిలోని గీటురాయే దాని నాణ్యాన్ని తెలుపుతుంది. అలాగే రూపు-రేఖ లనుబట్టి, వచోనైపుణ్యాన్నిబట్టి, లోకప్రసిద్ధినిబట్టిగాని ఏ ధర్మాచార్యుని వుపదేశాలను గ్రహింపరాదు. ఏ ధర్మాన్నైనాసరే అవలంబించేముందు మీ అనుభవాన్ని, బుద్ధిని గీటురాయిగా వుపయోగించండి” అని చెప్పాడాయన. రూప సౌందర్యంలో, వాగ్ధాటిలో, జగద్విఖ్యాతి పొందుటలో గౌతమునికి సాటియగు వారు లేనేలేరు; అయినా ఆయన ఆ లక్షణాలకే లోబడరాదని చెప్పటం ఎంత సమంజసంగా వుందో చూడండి!”

మొదటి వ్యక్తి మళ్ళీ అందుకున్నాడు — “నా కిప్పుడు గౌతముని మరో నూత్తికూడ జ్ఞప్తికొస్తోంది. సాధారణంగా ప్రవక్తలందరూ తమ సిద్ధాంతాలను

మర్కట ముష్టిలాగా లంకించుకోమని బోధించుతారు; కాని, గౌతము దందుకు ప్రతికూలంగా చెప్పాడు. గౌతముడా విషయంలో ఎలాంటి ఉపమానం చెప్పాడో చూడండి- 'ఒకమనిషి జోయనకురిసేవానా కాలంలో ఆచిరవతి (రావీ)నది ఒడ్డుకు వెళ్ళాడను కోండి. నది రెండు గట్లపై పొంగి వున్నదనుకోండి. అక్కడ పడవ గాని, బల్లకట్టుగానివుండదు. ఆ వెళ్ళిన వ్యక్తినది అవతలి వేపుకు వెళ్ళాలి. అతను కాస్తేపు ఆలోచించి సమీపంలో కనపడ్డ పుల్ల-పుడక లేరితెచ్చితెప్పగా తయారు చేస్తాడు. దానిపై నెక్కి మెల్లగా నడుపుకుంటూ నదిని దాటుతాడు. అప్పు డా పుల్లల తెప్ప అతని కట్టుపయోగపడినదీ వేరే చెప్పనక్కర లేదు; కాని, ఆ వుపయోగాన్ని తలచుకొని అతడా తెప్పను నెత్తిమీద పెట్టుకొని మోసుకెత్తుంటే దారిలో చూచిన వారతనిని శుద్ధమూర్ఖునిగా ఎంచుతారు. తెప్ప వీరుదాటడానికే గాని, నెత్తిపైన మోయడానికి కాదోయ్ మొద్దూ! అంటాడు ప్రతివాడూను" అని గౌతముడు తన శిష్యులతో తెప్పమాదిరిగా నా వుపదేశంకూడ తంపజేయడానికేగాని, పట్టుకొని వ్రేలాడటానికిగూడఅని చెప్పారు.

ఈ మాటలు విన్నలగాయతు నాకు గౌతముని చూడాలన్న అభిలాష మళ్ళీ రేకెత్తింది. జైన గురువుకు నా వుద్దేశాన్ని తెలుపగా ఆయన "సింహా! ఆ జడుని (మంచిచెడ్డల సంగీకరించనివాడు) వద్దకు వెళ్తావా?" అనడిగారు.

ఇంకా ఎన్నెన్నో మాటలుచెప్పి ఎల్లా అయితేయే నా తలంపుకు మళ్ళించారు. జైన మతాచార్యుడు - మహావీరుని యందుగల భక్తి - శ్రద్ధలచే నేను వారి యాదేశాన్ననుసరించి ఆనాడు మళ్ళీ నా సంకల్పాన్ని విరమించుకున్నాను.

మతప్రవక్త లిద్దరూ వర్షాకాలం మాణ్ణెల్లా వైశాలియందే మకాము పెట్టారు. మేమప్పుడప్పుడు మా సంస్థాగారంలో సమావేశమవుతూ వుండేవాళ్ళం. అక్కడికి వచ్చేవారు ఆషామాషీరకం మనుషులు కాదు. అందరూ పేరపొందిన లిచ్చవీ జాతీయనాయకులే. ఇంకో సారికూడా గౌతముని చర్చ వచ్చింది. బుద్ధుని గూర్చి సుప్రియు డిల్లా చెప్పాడు -

"మనకు — అంటే గణ క్షత్రియులకు గౌతమ భిక్షువు పూజనీయుడు. ఇంతవరకు బ్రాహ్మణులు మనల్ని గొర్రెలుగా కాకపోయినా తోడేళ్ల సమానంగా ఎంచుతున్నారు. వారు మనల్ని అజ్ఞానులుగానూ, విద్యా విహీనులుగానూ అతి హేయంగా చూస్తూవచ్చారు. కాని, యిప్పుడో అంగ, మగధ దేశాల్లోని కూటదంత, స్వర్ణదండులవంటి మహాప్రసిద్ధి చెందిన పండిత ప్రకాండులు, వేద — వేదాంగవేత్తలు అయిన బ్రాహ్మణే మన గౌతముని శిష్యులయ్యారు. వజ్జీ, విదేహాలలో అద్వితీయ విద్వాంసుడగు వృద్ధ బ్రాహ్మణుడు దీర్ఘాయువు గౌతముని శిష్యుడే. అయితేని వందలమంది శిష్యులకు వేదం చెప్పే కోసలరాజు

గురువు పొష్కరసాయనివంటి బ్రాహ్మణులు సిద్ధాద్ధుని తమ గురువుగా భావించి, ఆయన్ను మహా ఋషిగా గౌరవించుతున్నారు. బ్రాహ్మణులు తమ అష్టక, వామదేవ ప్రభృతులను విడనాడి ఒక పంచాయతీలోని గణపతి పుత్రుని మహా ఋషిగా పూజించుతారని కలలోనైనా పూహించడానికి వీలండేదా? ఇంతేగాదు. యిప్పుడు గౌతమ భిక్షువుశిష్యులుగావున్న సారిపుత్రుడు, మాన్య ల్యాయన్, మహాకశ్యపుడు, మహాకాత్యాయనాది ప్రతిభావంతులెల్లరు బ్రాహ్మణ కులోద్భవులే. వారెవరికివారే స్వయంగా మతాలను స్థాపించగలవహిమోపేతులు. జైనగురువు, సంజయ వేలాదిపుత్రుడు, మక్ష్మలిగోసాలాది తీర్థంకరులకంటెభ్యాతి గాంచగలవారు; అయినా వారు గౌతమునే తమ వుపదేశకుడుగా ఎంచుతున్నారు. కురు, పాంచాలముల బ్రాహ్మణులు తమ వేదాలకు, వేద విజ్ఞానానికి నిలయాలుగా భావించే...లోకూడ ప్రజలు బుద్ధుని వుపదేశమృతాన్నే తనవితీర గ్రోలుతున్నారు. తక్షశిల మాజీగణపతి కప్పినుడు గౌతముని వుపదేశ సారాన్ని ఆనోట ఆనోట విని అరవైయోజనాలదూరం యెన్నో ప్రయాసలకులోనై నడిచివచ్చి కాక్యపుత్రుని శిష్యవర్గంలో చేరాడన్న సంగతి మీలో చాలామందికి తెలుసు.”

సుప్రియుడెప్పుడు ముగించుతాడా అని కాచుకున్న మహానామామాత్యుడు డిల్లా చెప్పాడు—“చేతిలోని మిఠాయిని మాటల్లో మెచ్చుకోవాల్సిన అవసరం ఏముంది? దాన్ని నాలికపైనవేసుకుంటే తెలిసిపోతుంది. ఇప్పుడు ప్రతినిత్యం వేలాది స్త్రీ-పురుషులు మహావనంలోని కూటాగారానికిపోయి గౌతమునివుపదేశాలను వింటున్నారు. వైకాలిలో ఎవన్నిచూచినా ఆయన్నే గొప్పగా చెప్పుకుంటున్నారు.”

ఆనాళ మళ్ళీ నా మనసులో గౌతమసందర్భనాభిలాష కలిగింది. యధా రీతి నానాడు మహావీరుని దర్శించినప్పుడు ఆయనై యిల్లా చెప్పాను!

“మహానీయా! గౌతమబుద్ధునిపేరు వినడమేగాని ఆయనెట్టివాడో నేను చూచి ఎరుగను. లిచ్చవులాయన్ను తెగ పొగడుతున్నారు. ఆయన తమవలె తపోతేజక్కాలి కాదనే నా వుద్దేశం; అయినా ఒకసారివెళ్ళి గౌతమునితో మాట్లాడాలని వుంది.”

“సింహా! నీనా తపోతేజ విహీనునివద్దకు వెడతావా! అతడు మెత్తని పరుపులమీదగాని శయనించడు. పట్టు పీతాంబరాలు ధరించుతాడు. రుచిగా వుండే రకరకాల మాంసాన్ని తింటాడు. వానిలో తపశ్శక్తి వాసనకై నాలేడే. ఎందు కల్లాంటివానితో మాట్లాడటం?” అన్నారు జైనమతాచార్యుడు.

“పూజనీయా! అందువల్లనే నే నాయన్ను కళ్ళతో చూడదలచాను. నేను స్వయంగా చూచి ఆయన మాయలో తగుల్కొన్న లిచ్చవులకు వారిపొరపాటును తెలియజేయాలని వాంఛిస్తున్నాను.”

“మరేలేదు సింహా! అతగాడికి సమ్మాహనవిద్య వచ్చు. దానిద్వారా ఎదుటికి వచ్చినవారిమనస్సును మార్చివేయగలుగుతున్నాడు. నీ వా మాయావి దాపు కై నా పోబోకు సింహా!”

జైనమతాచార్యుడు నన్ను బుద్ధునికడకు పోకుండా విముఖుని గావించుట కింకెన్నో బోధించారు; కాని, వారి ప్రయత్నం యెక్కువైనకొద్దీ నాయభిలాష మిక్కుటము కాసాగినది. ఆయనవద్ద సెలవుకొని వస్తూ నాలో అనుకున్నాను - “నేను నా విద్యా - బుద్ధులను, యింగితజ్ఞానాన్ని మహావీరునికి అమ్ముకోలేదే. ఎవరినైనా పరీక్షించడానికి వెళ్ళకుండా నన్ను నిరోధించడానికి ఆయన కేమి అధికారముంది? ఏమైనాగానీ, నేను స్వయంగావెళ్లి లిచ్చవీ నాయకు లెల్లరిచే ముక్తకంఠంతో ప్రశంసించబడుతున్న ఆ గౌతమభిక్షు వెలాంటివాడో, ఆయన గుణ - గణా లెట్టివో చూచితీరుతాను.”

సాయంత్రం అనేకమంది స్త్రీ - పురుషులు - వారిలో నా జనని, పిన్ని, భామ, రోహిణి కూడ కలరు - కూటాగారం వేపుకు వెడుతుంటే నేనూ వారి ననుసరించాను. నేను భామ కళ్ళబడకుండా తప్పించుకోలేకపోయాను. ఆమె ముందున్నదల్లా ఆగి యాగి నన్ను కలుసుకున్నది. నాచేయి పట్టుకొని “ఇవాళ యీ విడ్డూరం యేమిటి మరదీ? మీ దిసమొల జైనగురువును వదిలి యిటు వస్తున్నావే? - ఈ అకాల పుష్పవికాసానికి హేతువేమిటి?” అనడిగింది.

“భామా! నువ్వెంతో శ్రద్ధతో గౌతమబుద్ధుని వుపదేశాన్ని వినేందు కెడుతున్నావుగదా! యిల్లా పరిహాస మాడవచ్చా?” అన్నాను.

“గౌతమబుద్ధుడు శరీరంతోపాటు మానసికారోగ్యం కూడ అవసరమని చెప్పుతారు. ఆయన వాటిని ఎండబెట్టి శుష్కింప జేయడానికి ఒప్పురు.”

“సరే, యింతకూ మీ రందరూ ఆయనకు పక్కా శిష్యురాండ్రయి నట్టేనా?”

“గౌతమునివద్ద పక్కాశిష్యులనీ, సగం శిష్యులనీ తేడాలేదు. ప్రతివ్యక్తి తన ప్రస్తుత స్థితినుంచి ముందుకు పోవాలనే వారి వుద్దేశ్యం. ఆయన ముందుకెళ్లే వారిని చూచి సంతోషించాలంటారు.”

“ఒరినా! మీ స్త్రీ సేన మొత్తాన్నే గౌతముని సేనగా పరివర్తనం చేయాలనుకోవడంలేదు గద?”

“సేనను మార్చివేయడమనే సమస్యే రాదిక్కడ మరదీ! ఇక్కడ ప్రతి ఒకరూ తమ విషయంలో స్వయంగా నిర్ణయించుకోవాలి.”

“అమ్మ, పిన్ని కూడ బుద్ధబోధలు వినడానికి వస్తున్నారే! ఇదెన్నాళ్లనుంచి వదినా!”

“అబ్బో! ఇప్పటిదా, బహుశా నువ్వు తక్షశిలకు వెళ్లినప్పటినుంచీ అనుకుంటాను. వారే మొదట నన్నిక్కడికి పిలుచుకొచ్చారు.”

“మరి రోహిణి కమరి ప్రోద్బలమా?”

“నువ్వు రోజూ ఆ దిగంబరస్వామి వుపదేశాలు వినడానికి వెళ్లిపోతున్నావయ్యో. పాపం! ఇంట్లో రోహిణి ఒక్కతే వుండిపోతూంటే నేనే ఆమెను బుద్ధ భగవానుని దర్శనానికి రమ్మని పిల్చాను.”

“అంటే నాకు తెలియకుండానే నాయుంట్లో బౌద్ధమతం పాదుకున్నదిగా?”

“అంతేజిగిసట్టుంది మరనీ! ఒక రోజున గౌతమబుద్ధుని వుపదేశ మాల కించి రోహిణి ఆయనతో ‘భగవాన్! నేను నా యీ గర్భంలోవున్న బిడ్డతరపున కూడ బుద్ధ - ధర్మ సంఘముల శరణుజొచ్చుతున్నా’ నేను వరకు వచ్చింది వ్యవహారం.”

“బుద్ధ — ధర్మ — సంఘముల శరణ్యమా? అంటే?”

“గౌతమభిక్షువు ధర్మాన్నవలంబించేవారు బుద్ధ—ధర్మ—సంఘములన బడే త్రిరత్నాల శరణాగతి పొందుతారు; అంటే తమకు మార్గదర్శకములుగా వాటినంగీకరించుతారు.”

“శరణాగతిని పొందుట అంటే బోధపడింది; కాని, మరి ఆ త్రిరత్నాల గొడవ ఏమిటి?”

“బుద్ధుడు, ధర్మము, సంఘములను త్రిరత్నం అంటారు. ప్రపంచంలో కెల్లా సర్వ శ్రేష్ఠములు కావడంవల్ల వాటినల్లా పిలుస్తారు” అని చెప్పింది భామ.

“బుద్ధుడేమిటి?”

“నేను గౌతమ భగవానుని ధర్మము బాగా తెలిసిన పండితురాలను కాను. నీకీ విషయంలో చెప్పగలశక్తి నాకులేదు. తెలిసినంతవరకు చెప్పడానికైనా యిది సమయంకాదు. అయినా అడిగావు కాబట్టి క్లుప్తంగా చెప్పతాను. బోధ, సత్య, జ్ఞానముల సాక్షాత్కారంపొంది జీవితాన్ని ముందుకు సాగించుతూ తనజ్ఞానాన్ని దయ, క్షమా గుణాలను చరమస్థాయికి చేర్చుకొనువానినే బుద్ధుడంటారు. ప్రాణి తన ప్రయత్నంతో - ఏ యింద్రుని దయవల్లనో, బ్రహ్మకృప చేతనో కాక - తన ప్రయత్న మాత్రంచే తన జీవితాన్ని అభివృద్ధి చేసుకుంటూ బుద్ధుడయిపోతాడు. ఈ కాక్యపుత్రుడట్టి బుద్ధుడే. ఇలాంటి బుద్ధులు పూర్వమూ వున్నారు, ముందు కూడ వుంటారు. అట్టి పథప్రదర్శనం తతిమ్మావారికి జీవితంలో సహాయపడుతుంది. తాము కేవలం మార్గదర్శకుడను మాత్రమేననీ, చెయ్యిపట్టుకొని దారిని తీసుకళ్ళే వాడనుకాననీ గౌతమ బుద్ధుడు చెపుతారు.”

“మరి ధర్మమంటేనో?” అనడిగాను.

“బుద్ధుడు తమ తలపోత, ప్రయత్నము, జిజ్ఞాసలవల్ల పొందిన మార్గాన్నే ధర్మమంటారు”ని భామ చెప్పింది.

“బుద్ధధర్మం తెప్పలాగా దాటిపోతానికేగాని దగ్గరపెట్టుకొని వుంటానికి కాదనేగానీ వుద్దేశం?”

“బుద్ధ ధర్మాన్ని గురించి ను వివరివరకే విన్నావులాగుండే మరదీ?”

“సంస్థాగారంలో ఒకనాడు చర్చవచ్చింది, ఆవారే ఎవరో చెప్పతూండగా విన్నాను వరదా! గౌతముడు తమ ధర్మసిద్ధాంతాల సంగీకరించడానికి, తిరస్కరించడానికి ప్రతివానిని తమ తమ బుద్ధి అనుభవాలను ఉపయోగించమంటారనికూడ విన్నాను.”

“అయితే బుద్ధ ధర్మాన్ని గూర్చి నీకు కొంత వరకు తెలుసు నన్నమాట?”

“నేను విన్నదింత వరకే ననుకో. సరేగాని, మరి సంఘమన్నావు, అడేమిటి?”

“బుద్ధుణ్ణి మృగదర్శకుడని, బుద్ధ ధర్మాన్ని మృగంగాను భావించి, యథాశక్తిని ఆ మృగాన్ననుసరించ ప్రయత్నించే భిక్షువులు, భిక్షిణీలు, పుష్పాసకులు, పుష్పాసినులునైన స్త్రీ - పురుషులే సంఘం. ఏ వ్యక్తి గాని తన నిష్ఠయాన్ని సత్యమనే గీటురాయితో పరీక్షించడానికి అనేకమంది బుద్ధి, అనుభవాల తోడ్పాటుంటే ఆ వ్యక్తిపని మరీ సుఖవపుతుంది. అట్టి తోడ్పాటు వల్ల ఏ వ్యక్తిగాని సరియైన నిష్ఠయాన్ని చేసుకోవడానికి యెక్కువ వీలుంటుంది.”

“భావా! నే ననుకొనేది —”

“నన్ను పూర్తిగా చెప్పనీయకుండానే భావ “ఏమిటంటే — నేను మనోరఘుని పెళ్ళాన్ననీ, మాటల మానిననీ, కొంచెం ఆవేశపరురాలనికూడాననీ అన బోతున్నావు. ఏం అంటేనా?” అంది.

“నేను చెప్పవలచుకున్నదానిని నా మాటల్లో చెప్పనివ్వు ఒదినా?”

“నువ్వు పొగిడేందుకు నేనేమంత పాండిత్యం చూపాను మరదీ! ఈ సంగతులు బుద్ధుని శిష్యులైనవా రెవరైనా నాలుగు మాడు రోజుల్లోనే గ్రహించగలరు. నేను నెలా పదిహేనురోజుల్నుంచీ వారి వుపదేశాలను వింటున్నానాయె.”

“నా కీసంగతి ను వ్వన్నదూ చెప్పనేలేదే ఒదినా? నన్నొక్కనాడైనా యిక్కడికి రమ్మవక పోతివే!”

“మేధావినిజైన ధర్మ మొత్తోకాలం ఆకట్టి వుంచలేదని నాకుతెలుసు. నేనిది యెప్పుడు జరుగుతుందా అని ఎదురుచూస్తూనే వున్నాను.”

“ఆ అల్లాగా? నే నిప్పటికీ జైన ధర్మబద్ధుణ్ణే.”

“నీ యీరాక నాకు వింతగానేవుంది మరదీ! జైనలు తమ శిష్యులు అన్యమత సిద్ధాంతాలను వినకుండా అంక్ష పెడుతారని విన్నానే. సరే మనం కూడా గారంవద్ద కొచ్చేకాం. మన మిక మాట్లాడకూడదు.”

ఆవరణలో ప్రవేశించుతూ అక్కడ నీరవంగా వుండడాన్ని గమనించి భావ చెవిలో అడిగాను — “ఒదినా! ఇక్కడి గౌతమభిక్షువు ఏకాంతగా వుంటారా?”

“కాదు, ఆయనతో వారి! ఆయిదు వందలమంది భిక్షువులు కూడవుంటారు. ఈ పాటికి వందలాది గృహస్థ శిష్యులు, శిష్యరాండ్రు కూడవచ్చి వుంటారు.” అని భామమెల్లగా చెప్పింది.

“మరి అంతమంది వుంటే ఏమాత్రం సడీ చప్పుడూ వినపడటం లేదే” అన్నాను.

“బుద్ధభగవానునికి నీరవమంటే యిష్టం. వారి శిష్యులైనా తమ శబ్దోచ్ఛారణతో యితరుల ప్రకాండికి భంగం కల్గించడానికి యిచ్చగించరు.”

మేము ఆ దివ్యసౌమ్యమూర్తి బుద్ధుని యెదుటికి వెళ్ళాం. కూటాగారం లోని కుటీర మొకటి గౌతము కావాసంగా వుంది. దాని కెదురుగావున్న విశాలావరణలో - ఆనాడు వున్నారేదు. లేకపోతే గడ్డితో కప్పబడిన విశాల ధర్మమంటప ములో వుండేవారు - ఒక ఆసనంమీద బుద్ధు డాసీనులైవున్నారు. వారి వెనుక కుడిప్రక్కన కాషాయాంబరధారులగు భిక్షువులు చాలమంది వినమ్రవదనులై కూచొనివున్నారు. ఎడమవేపున కాషాయ వస్త్రధారిణులగు భిక్షుణీలున్నారు. ముందువేపున గృహస్థులగు స్త్రీ, పురుషులు వేర్వేరుగా కూచున్నారు. అక్కడికి చేరిన ప్రతివ్యక్తీ దగ్గరనుంచో, దూరాన్నుంచో గౌతమభిక్షువుకు అభివాద నముచేసి గవ్చిప్ గా తన కనుకూలమైన తావున కూచుంటున్నాడు. నేను గౌత ముని కొన్ని ప్రశ్నలు అడుగవలసి వుండడంవల్ల ఆయన దాపులోకెళ్ళాను. నమస్కరించి ఒకప్రక్కగా కూచుని యిట్లా అన్నాను:

“గౌతమ మహనీయా! మేము మెడతరుగని కార్యభారము, బాధ్యతలు గలవాళ్ళం. లిచ్చవీ సేనాపతి పదవే అల్లాంటిది. ఎన్నాళ్ళనుంచో తమను దర్శించి నా సందేహాలను నివృత్తి చేసుకోవా లనుకుంటున్నాను. కాని, ఏవేవో అడ్డంకులు, అంతరాయాలవల్ల రాజాలకపోతిని.

“అయితే నీవు లిచ్చవీ సేనాపతి సింహుడువా? క్షతగాత్రులైన శత్రు వీరులపట్ల నీవుచూపిన ఉదార, దయాస్వభావమెంతైనా ప్రశంసనీయము. ప్రతి వ్యక్తి కరుణాక్షేత్రాన్ని విస్తరింప చేసుకోవడం అవసరం. ఆ క్షేత్రంలో శత్రువులనుకూడ చేర్చినా, యిక నా మనిషిలో దేవభావోదయమైనదనే నా తలంపు” అన్నారు గౌతమబుద్ధుడు.

“కాని, అది సామాన్యకార్యమే మహనీయా!” అన్నాను.

“అది స్వేచ్ఛకార్యంకాదు. అదీగాక మనచర్యలమహిమ వాటిచిన్న పెద్దరూపాలమీద ఆధారపడివుండదు. అది హృదయం సంకుచితమో, విశాలమో అయి వుండడంమీద ఆధారపడి వుంటుంది. మంచిది, యుద్ధసందర్భంలో మీ యితర నుగుణాలను గూర్చికూడ నేను విన్నాను. మీ కనేక పనులు, బాధ్యతలు వుంటాయని నాకు తెలుసు. సరే, మీరడుగదిలచిన ప్రశ్నలడగండి.”

“మహానుభావా! తమ ప్రతికక్షులు మీరు నాస్తికులనీ, ఆత్మ, పరలోకముల నంగీకరింపరనీ ప్రచారంచేస్తున్నారు. వా రావిధంగా ప్రచారంచేయుటలో నిజమే చెపుతున్నారో లేక తమవైన అసత్యారోపణ చేస్తున్నారో తెలియగోరుతున్నాను.”

“వారు చెపుతున్నది నిజమే సేనాపతి! వారు నామీద లేని ఆరోపణ చేయడంలేదు. ఆత్మ రెండు క్షణాలైనా పరివర్తనం లేకుండావుంటుందని నే నంగీకరించను. ఇక జన్మాంతంవరకూ ఒకే ఆత్మవుంటుందనే వాదన విషయంలోను, ఒక శరీరంలోనుంచి మరోదేహంలోకి పోతుందనే ధృవాత్మవాదమును గూర్చి అడుగనక్కరయేలేదు. ఏ సేనాపతి! నీవిప్పుడుకూడ చిన్నప్పు డినుకలో ఆడుకున్నప్పటి వాడవే ననుకుంటున్నావా?”

“సరిగా చెప్పారు స్వామి! నా కిప్పుడు స్పృహకొస్తోంది — నా కన వరతము నా జ్ఞానంలో, రుచిలో, ప్రవృత్తిలో పరివర్తనం గోచరించుతూండేది. నేను తక్షణిలకు వెళ్ళేటప్పు డున్నట్టుగా తిరిగివచ్చేటప్పుడు లేనని సందేహంకలిగింది. నే నా రెండు అవస్థలలోను స్పష్టమైన మార్పును గమనించాను. కేవలం శరీరాన్ని జూచీ, జనం ఆత్మ ఆత్మ అని అరుస్తూండడంవల్లా నే నింతవరకు ఆత్మ వుంటుందని విశ్వసించుకూ వచ్చాను. పూజనీయా! ఈవిధమైన పరివర్తన కారణంగా నిత్య ధృవాత్మను తా మంగీకరింపకుండడం వుచితమే ననిపించుతోంది.

“ఆవిధంగా స్థిరాత్మను అంగీకరింపనందుననే వ్యతిరేకులు నన్ను నాస్తికుడ నంటున్నారు. నే నేవస్తువునుగాని — అది జడమైనా, చేతనమేకానీ నిత్యధృవ మని అంగీకరించను. అట్లే బ్రాహ్మణులకు కూడాను. ఏది వున్నదో అది వుత్పత్తి అయినదంటాను. ఉత్పత్తి అయినది అంతరించిపోతుంది, నశిస్తుంది. నిత్యధృవాత్మ భావం కేవలము భ్రమ, లోభములవల్లమాత్రమే యెర్పడుతూంది. సేనాపతి! జీవితమంటే నాకు రోతలేదు; అయితే అది నదీ ప్రవాహంలాంటిది. అది క్షణక్షణము నూతనమవుతూంటుంది. ఆ నవ్యత్వం కల్గడమే లేకుంటే మన సత్కర్మలు, సద్విచారాలు, సద్బాషణలు నిష్ప్రయోజన మవుతాయి. ఎందుచేతనంటే- వాటి ప్రభావం నిత్యధృవ జీవితంపైన పనిచేయదుగా. జీవితము నిత్యనూతన మవు తూంటుందని నే నంగీకరిస్తాను. జీవితాన్ని బ్రాహ్మణులు, పరీవ్రాజకులు, లేక తీర్థంకరులు తలచినట్టుగా నేను భావించను. ఈ కారణంగా వారు నన్ను నాస్తికు డని చెపుతున్నారు. కాని, సేనాపతి! మళ్ళీచెపుతున్నాను - నాకు జీవితంమీద తిరస్కారభావం లేదు. జీవితము వృద్ధిచెందుతూంటుందనే నిశ్చయాన్ని త్యజించు; కాబట్టి యధార్థవాదులు నన్ను ఆస్తికుడననే చెప్పాలి.”

“నిజమేస్వామి! యధార్థంగా తమరే ఆస్తికులని నేను వక్కాణించు తాను. జీవితం నిత్యధృవమనిచెప్పి ఏవిధమైన సంస్కరణావకాశము లేకుండా చేసేవారు జీవితాన్ని అంగీకరించినా లేకున్నా ఒకటే.”

“ఆత్మపేరిట వ్యాప్తిచెందే అసత్యభావ, అకర్మణ్యత్వాలను గాంచి ఆత్మ దృష్టి, ఆత్మవిచారణలను మిథ్యాదృష్టి, విచారణలంటాను. నిత్య ధృవాత్మవాదులు జీవితాభ్యుదయాని కేలప్రయత్నించుతారు? వారు కేవలం అదృష్టంపైన ఆధార పడే అకర్మణ్యవాదులు కాగలుగుతారు.”

“నేను గ్రహించాను మహనీయా! తమరే యధార్థవాదులు, మిథ్యా వాదులు కాదు. భౌతికవాదులు, కల్పనావాదులు కాదు. పూజనీయా! తమ వ్యతిరేకులగు బ్రాహ్మణులు తమర్ని అక్రియావాదు లనడంకూడ విన్నాను. వారు ఆ విషయంలోనైనా తమర్నిగూర్చి చెప్పేది నిజమా లేక అదీ మిథ్యారోపణ యేనా?” అని మళ్ళీ ప్రశ్నించాను.

“ఒక దృష్టిలో — సేనాపతీ! — వారు చెప్పేది నిజమే. బ్రాహ్మణ సన్యాసులు పెక్కుమంది నిరాహార్యులై దేహాన్ని ఎండగట్టుకోవడాన్ని, ప్రాణ విసర్జననుకూడ క్రియ అని అంటున్నారు. అట్టి సుక్రియద్వారా పాతపాపాలన్నీ హరించిపోయి మానవుడు పాపరహితు డవుతాడని వారి వాదము. సేనాపతీ! నేను వారి యీ యోచనను మూఢత్వ మంటున్నాను. వారు ఆత్మజేరు దేహం వేరు అంటున్నారుగదా, మరి శరీరాన్ని ఎండగట్టి శుష్కింపజేసినంత మాత్రాన ఆత్మ యెల్లా శుద్ధి అవుతుంది సేనాపతీ? అది నిజమైతే శరీరంమీది వుడుపుల్ని వుతుకుటవల్ల దేహంకూడా శుభ్రం కావాలిగదా! ఘృత్విపాసలతో మృత్యువాత బడడం, దిగంబరులుగా వుండడం, దేహాన్ని బాధించడంవల్ల జీవితము పవిత్రమవు తుందనుకోవడం అజ్ఞానము, బాలబుద్ధిను. సేనాపతీ! నేనుకూడ ఏండ్లతరబడి కఠినాతి కఠిన తపస్సుచేశాను; కాని అది ఎలాంటి ప్రభావాన్ని, జీవితంమీద చూపెట్టలేదు. మన మనోభావాలు, నిగ్రహశక్తి, రాగ-ద్వేష-మోహాల మూల కారణములను కన్నెట్టి వాటిని దూరం చేసుకోటానికి ప్రయత్నించేక్కర్షి - యివే జీవితంమీద ప్రభావంకల్గివుంటు. సేనాపతీ! ఈవిధంగా బ్రాహ్మణసన్యాసులు క్రియ అనేదాన్ని నేను అక్రియ అంటాను. కాబట్టి నేనక్రియావాదిని. దీనితోపాటు నేను క్రియావాదిని కూడ చెప్పగలను. ఎంచేతనంటే - నేను సత్కర్మ, సద్భావ ణము, సద్విచారాలను అంగీకరించుతాను. వాటి మూలంగానే జీవితము వుచ్చ దశకు పోతుందని కూడ ఒప్పుకుంటాను.”

“తమరు నెలవిచ్చినది చాల బాగున్నది భగవాన్! తమ అక్రియావాదము జీవితాన్ని అభ్యుదయ పథానికి చేర్చుతుంది. ఆ బ్రాహ్మణ యతీశ్వరుల క్రియా వాదం మూఢత్వమనీ, బాలధర్మమనే నేనిప్పుడు విశ్వసించు తున్నాను.”

“నేను చేప్పేది కూడ ఆదే సేనాపతీ!”

“పూజనీయా! తమరు తపో - తేజ విహీనులని శత్రువులు ప్రచారం చేయడంలో సత్యమెంతవరకు కలదో తెలిసికొన గోరుతున్నాను.”

శ్రీ వేమన గ్రంథాలశ్లోకము సింహసేనాపత్యోగము. (కృష్ణాక్షరము)

“సేనాపతీ! నాకు తపోతేజమని దేన్ని అంటున్నారో నాకు తెలియదు. వారి వుద్దేశ్యంలో దేహాన్ని ఎండగట్టడము. లేక శరీరమే సర్వమానని దాని సేవలోనే నిమగ్నమవడమే తపస్సయితే- సేనాపతీ! ఆ రెండు మార్గాలూ తప్పే నంటాను. మానవుడు అచ్చంగా శరీర పోషణలోనే లీనం కాకూడదు, లేక శరీరాన్ని ఎండబెట్టి దాన్ని అకర్మణ్యంగా తయారు చేయుటలోను నిమగ్నమైకూరారు. నేనీ రెండు చరమమార్గాలను వదిలి మధ్యదారి ననుసరించమని చెపుతున్నాను. ఈ కారణంవల్లనే నేను తపోతేజహీనుడనని చెపుతున్నారు.

“పూజ్య! తమ మధ్యమార్గము ధన్యం! భవదీయ మధ్యమార్గమే శుభదాయకము. నేను జైనమత ప్రవక్తను—”

నన్నాపైన మాట్లాడనీకుండ ఆపి గౌతముడు “ఆ ప్రసక్తి వదిలెయ్యి సేనాపతీ! మహావీరుడు నన్ను గూర్చి ఏమి చెప్పినా నామందు చెప్పవద్దు. మన మిప్పు డా సంగతులను చెప్పుకోవడంవల్ల, విడదంవల్ల, నీకుగాని, నాకుగాని ప్రయోజనమేమీ లేదు. ఇంకేమైనా సందేహముంటే అడుగు” మన్నారు.

హృదయం లోపలిదాకా చొచ్చుకొనిపోయే బుద్ధుని వుపదేశంకో నేను పూర్తిగా ప్రభావితుడనయ్యాను. ఆయన శత్రువులనేమీ అసకపోగా, శత్రునిందను వినడానిక్కూడ విముఖత్వం చూపుటగాంచి నిజంగా బుద్ధుడు అనుపమ మహాపురుషుడనీ, మానవోత్తముడనీ తెలుసుకున్నాను.

నా సందేహాలన్నీ తీరుటచే సంతృప్తాంతరంగుడనై వారితో యిల్లాచెప్పాను- “పూజనీయా! నేను లోగడ విన్నదానికి విరుద్ధంగా తమ సద్ధర్మాన్ని తెలుసుకున్నాను. నేనీ క్షణంనుండి బుద్ధ - ధర్మ - సంఘముల శరణుజొచ్చుచున్నాను. ధిగవాన్! నన్ను తమ శిష్యునిగా గ్రహింపగోరుతున్నాను. మరో విన్నపము - రేపు మధ్యాహ్నం తమరు సంఘ సమేతంగా నా ఆతిథ్యాన్ని స్వీకరించడానికి అంగీకరించ కోరుచున్నాను.”

బుద్ధభగవానుడు నా ఆహ్వానానికి సమ్మతించారు. అప్పుడు వారి వయసు అరవై సంవత్సరాలకు వైబడివుంటుంది. అయినా వారి ముఖం దీప్తివంతమైవుంది. వారి నీలినీత్రాలు అన్నిదిశలకు దయ - స్నేహములను ప్రసారించుతూన్నట్టున్నై. నేనా మహనీయునికి నమస్కరించి ఇంటికి బయలుదేరాను. నేనావరణదాటి వచ్చేసరికి అమ్మ, పిన్ని, భామ, కోహిణికూడ అక్కడికి వచ్చిచేరారు. అమ్మ ఎంతో సంతోషపడుతూన్నట్టు అన్నది — “చూచావా నాయనా? మా బుద్ధ బోధసుధ యెంత మాధుర్యంగావుందో!”

“విన్నానమ్మా! మన సంస్థాగారంలో అనేకసార్లు చాలమంది బుద్ధభగవానుని ప్రశంసించుతూండగా విన్నాను. నేను వీరి దర్శనానికి రావాలనుకొన్నప్పుడెల్లా జైన ధర్మాచార్యుడు నన్నాటంకపరిచేవారు. ఇవాళ వారి యాజ్ఞని

తిరస్కరించివేసి వచ్చాను. నే నిదివరకు ఎంతమట్టుకు జాత్యభిమానంతో జ్ఞాతృ పుత్రుని ధర్మాన్నవలంబించి కట్టుబడివున్నాను.”

“సేనాపతి! ఇక్కాళ్లకు మన మందఁగ జౌద్ధధర్మపథంలో ఏకమైనాము కదూ?” అంది భామ మందహాసంచేస్తూ.

“ఆవును వదినా! ఇప్పుడందరం ఏకధర్మబద్ధుల మయ్యాము. రేపు బుద్ధ భగవానుడు భిక్షుసంఘ సమేతంగా మన యింటికివచ్చి ఆతిథ్యం స్వీకరించుతారు; ఇప్పట్నుంచీ అందుకు ఏర్పాట్లు చెయ్యాలి.”

“అందుకు నువ్వేమీ శ్రమపడనక్కరలేదులే నానా!” అన్నది అమ్మ వెంటనే.

మర్నాడు కసాయిదుకాణాలనుంచి గోమాంసాన్ని, పందివారులు తెప్పించాము. వంట పూర్తికాగానే నేను బుద్ధభగవానుని పిల్చివచ్చాను. ఆయన భిక్షువులతో సహావచ్చి భోంచేస్తున్నారు. సరిగా అదే సమయంలో వైశాలిలో నాలుగు వీధులు కలియుచోట్ల జైనసాధులు చేతులుపైకెత్తి, “సింహసేనాపతి పాపాత్ముడు. అతడు జౌద్ధభిక్షువు నిమిత్తం ఆవుల్ని, పందులను చంపి ఘోర హింస చేశాడు. గౌతముని భిక్షుత్వం యెలాంటివో చూడండి! గౌతముడు తనకోసం హత్యచేయబడిన గోమాంసాన్ని మెక్కుతూంటే యింకా వాని ధర్మమెక్కిడుంది?” అని గావుకేకలు వేస్తున్నారు. జైనుల కథనం సర్వాబద్ధం. నేను పశువులను చంపనూలేదు, చంపించనూలేదు. వారు చెబుతున్నట్లు నేను ప్రత్యేకంగా చంపించిన పశువుల మాంసాన్ని బుద్ధభగవానునికి ఆహారంగా పెట్టనూలేదు. నేను తమ జైన ధర్మాన్ని విడిచిపెట్టుటచే వారి కంతులేని విచారం కలిగింది. అందువల్ల వారు మతిపోయి మూఢబాలకులవలె అరుస్తున్నారు.

బుద్ధభగవానుని ధర్మమార్గం నన్నాత్మతంత్రాన్నుంచి వేరుచేసి పరతంత్రుణ్ణి గావించలేదు సరికదా, నాలో అంతర్హితమైయున్న శక్తులను పూర్తిగా వికసింప జేసుకోటానికే చక్కగా తోడ్పడింది.

23. కపిల్ ప్రభృతుల ప్రస్థానం

వానాకాలం వెళ్లిపోవస్తోంది. ఇక కపిల్, శంతనాది గాంధార మిత్రులు స్వదేశానికి వెళ్ళిపోతారే అని నాకు దిగులుపట్టుకుంది. ఆ విషయం తలపు కొచ్చివుండల్లా హృదయంలో పుండురేగినట్లుండేది. నేను సేనాపతి నిమిత్తమే నిర్మితమైవున్న సౌధంలో కాపురం పెట్టాను. గాంధార మిత్రులు ఎక్కువగా కాలాన్ని నాతోనే గడుపుతున్నారు. జైనుల మాయావాగురిలోనుంచి బయట పడ్డప్పటినుంచి నేను మిత్రగోష్ఠిలో తరుచుగా పాల్గొనగలుగుతున్నాను. పాన-సృశ్యాల్లోకూడ మళ్ళీ పాల్గొంటున్నాను. కాకాహరత్రతానికి స్వస్తిచెప్పానని వేరే చెప్పనక్కరలేదు. మృనుమధురములైన భామ నూటిపోటీ మాటలు మా కత్యంత మనోవిసోదంగా వుండేవి. ఒకరోజున మగధ సేనాపతి ప్రసక్తి వచ్చింది. నే నాయన్ను ప్రశంసించుతూ అన్నాను — “అతడు జంతుగొంతుల్లేని యోధుడు. తన సైన్యంలో చాలమట్టుకు దెబ్బతిన్నా తాను గజారోహియై రణరంగంలో నిల్చి పోరాడుతూనే వున్నాడు.”

“మిత్రమా సింహా! నువ్వు మళ్ళీ మహా సింధురంగంలో లాగానే సాహసాన్ని ప్రదర్శించావునుమా!” అన్నాడు కపిల్.

“అచ్చంగా అక్కడిలాగా అనడానికి వీల్లేదు కపిల్! కేవలం నా బాహు బలాన్ని ప్రదర్శించాలనే కుతూహలంతోనే నేను ముందుకు లంఘించలేదు. ఆ మత్తేభింప్రత్యేకతనుబట్టి బహుశా దానిమీద అజాతశత్రుడువుంటాడని ఆశించాను. అతన్ని పట్టుకోవా లనుకున్నాను.”

“అయితేమాత్రం శత్రుమూక మధ్యకా?”

“మన సైనికులుకూడ వున్నారుగా?”

“అయినా మాపుపసేనాపతియే తమ మధ్యమరికాడని వారికే తెలుసునులే?”

ఒక్కొక్కప్పుడు ఆ విధంగా సాహసించక తప్పదు. సరేగాని, మిత్రమా మగధ సేనాపతి రెండుసార్లు నాప్రహారాలను తప్పించుకుని నాపైకి ఆయుధాన్ని విసిరాడుకూడాను; కాని, నామాడోదెబ్బను తప్పించుకోలేకపోయాడు. అప్పుడతిలాఘవంగా గజముపైకెక్కి మావటివానిని, ఏనుగును స్వాధీనం చేసుకున్న లిచ్చవీ యువవీరుని చాకచక్యమేనాకు వింతగావుంది. అత డా కరిని మన శిబిరం వరకు తోలించుకొని వచ్చాడుకూడాను. ఈయుద్ధంలో సాహస-శౌర్య-ప్రతాపాలను ప్రదర్శించిన మన వీరుల యం దతనినొక్కడికే మాటమాత్రంగానైనా ప్రశంస

తెలుపజాలనందుకు విచారపడుతున్నాను. నా కతడు మళ్ళీ కనపడకుండామాయమై పోయాడు.”

“మరదీ! నువ్వాతడిని గుర్తుపెట్టుకోలేదా?” అనడిగింది భామ.

“నాకతని ముఖం జ్ఞాపకంలేదు వదినా? మాతిమీద నూనూగుమీసాలు వున్నయ్యనుకుంటాను; అసలు నేనతనిముఖాన్ని సరిగాచూచేందుకు వీలుచిక్కనే లేదు. శిరస్త్రాణం, కవచము, ఆయుధాలతో నుసజ్జతులైన వారంతా ఒకమాదిరిగానే కనబడతారాయె. ఒక సంగతిమాత్రం జ్ఞాపకంవుంది. మావటినాని అంకు కాన్ని గుంజుకోవడంలో అతనిచేతికి గాయమై రక్తం చిందింది ” అని చెప్పాను.

“చేతికి గాయమయిందా? అట్లయితే ఆ యువకుని గుర్తుపట్టొచ్చు మరదీ!” అంటూంటే భామ కళ్ళు మెరికాయి.

నేనన్నాను- “కాదువదినా! అతడు వెంటనే మగధ సైనికులను వెన్నాడుటకు కాబోలు వెళ్ళాడు. అతను సజీవంగా తిరిగివస్తే నా కంటపడేవాడే; అప్పట్లో అతనితో మాట్లాడేందుకు అవకాశం లేకపోయింది; అతని చర్య నే నెప్పటికీ మరువలేను.”

“సరేగాని, మరదీ! నిన్ను మరదీ అని పిలవనా, సేనాపతిగారూ అననా?” అని అడిగింది భామ.

“మరది అనే పిలుపువదినా! నా కల్లా పిలిస్తేనే బాగుంటుంది.”

“అలాగేలే మరదీ! అసలు బహుమతులు, మెప్పు నాశించక అజ్ఞాతంగా వుండగోరే వీరులుకూడ వుంటారుకదూ?”

“అవును, అలాంటివారు వుండకపోరు; కాని, వదినా! ఆ యువవీరుని మళ్ళీ కలుసుకోలేనందుకు దుగ్ధగానేవుంది.”

“అయితే వెతికించరాదూ? అరచేతిలో గాయమున్నవాడైందరో వుండరు. అతను దొరికితే దొరకవచ్చుకూడాను.”

“మళ్ళీ సైనికులనందర్నీ పరీక్షించడమా? అందువల్ల ఎందరికి యిబ్బంది కలుగుతుందో తెలుసా వదినా?”

“అవును యిబ్బందే. అయితేమాత్ర మేం నీకు నూనూగుమీసాలు జ్ఞాపకమే కదూ?”

“ఖచ్చితంగా చెప్పలేను వదినా! అది నాభ్రమేకావచ్చు. అసలు నే నా యువకుని ముఖాన్ని సరిగా చూచిందెక్కడ? అందుచేతనే అతని రూపమయినా నా మనసులో అంకితమవలేదు.”

“ఆ యువకుణ్ణి నేను వెతికి పట్టుకొని రాగలిగితేనో?” అనడుగుతూ భామ నా కళ్ళల్లోకి చూసింది.

“నీ కెంతైనా కృతజ్ఞుణ్ణి వదినా!”

భామ చెయ్యాడించుతూ నువ్వు నాకెంత కృతజ్ఞుడివై వుంటావో లోగడే తెలిసిపోయింది. మేమెంత శ్రమపడి నేర్చుకున్నాం. సాము, విలువిద్యలు! ప్రయోజన మేముంది? చేతులు బోడించి నీకు ప్రాధేయపడ్డామేగాని, మా మొరాలకించిన పాపాన పోలేదుగా. మీ పురుషులైనైదుల వరుసలో నిలబడి పోరాడటానికి మా స్త్రీ సేన ఆయోగ్యమనే తలిచావుగా?”

“కాని, మీరు చేపట్టిన కార్యమాత్రం నుశువైంది కాడే. అందులో మీరూ ప్రమాదానెదుర్కొన్నారుగా. రోహిణి చేతిలో బల్లెపు గాయంకూడ చూచానే?”

“బల్లెం పోటా?”

“అవునుమరి, మీకు మాత్రం ఆయుధాలుపయోగించే అవకాశం లభించ లేదని ఎలా చెప్పగలవు?”

“బల్లెంపోటు, ఖడ్గప్రహారముల గురికావడానికీ, స్వయంగా వాటినుపయోగించడానికీ చాల తేడావుంది మరదీ!”

“అది నిజమేగాని, వదినా! సంఖ్యనుబట్టి మీకు వప్పగించిన పరులే తలకు మించివున్నై, అందువల్లనే యుద్ధంలోకికూడ మిమ్మల్ని గించడం వుచితం కాదనుకున్నాను.”

“కాని; నువ్వు సమ్మతించకపోయినా మేము స్వతంత్రించి సమరంలో పాల్గొన్నాము.” అంది నవ్వుతూ భామ.

నే నాశ్చర్యంతో అడిగాను — “ఏమిటీ, మీరు రణరంగంలో వీరవిహారం కూడ చేశారా? నేనాపతి ఆజ్ఞలేకుండానే?”

“ఆజ్ఞలేకుండానే; ఒకవిధంగా ఆజ్ఞానుసారం కూడాను.”

“అదెలాగా?”

“యుద్ధం జరుగుతుండగా, గాయపడి పడిపోయినవారిని బాణవర్షంలో నుంచి తీసుకెళ్ళడం మీ ఆనతికి వ్యతిరేకంకాదుగా?”

“కాదు.”

“మరి ఆ ప్రమాదపరిస్థితిలో పనిచేసేవారి రక్షణకు మాసాయుధదళం తైనా తుగావుండడంకూడ ఆజ్ఞోల్లంఘన కాదనుకుంటాను.”

“కాదు.”

“మరి అలాంటప్పుడు యుద్ధభూమిలో ఎవరైనా ప్రమాదంలో చిక్కు పడితే చూచిన మేము వారి రక్షణకు ఆయుధా లుపయోగించడంకూడ నేనాపతి ఆజ్ఞ నతిక్రమించటం కాదుకదూ?”

“కాదు, అయితే భామా! నువ్వు ఆయుధముపయోగించి శత్రుసంహారం కూడ చేశావాయే?” అనడిగాను.

“ఆ సంగతెందుకులే మరదీ! ఇంతకూ మే మేమిచేస్తే ఆహ్లాంఘన మవుతుందో తెలుసుకోవా లనుకుంటున్నాను. ఆ విపత్కరపరిస్థితిలో క్షతగాత్రులను తరలించే స్త్రీనేకాక లిచ్చవీయోమనే కాపాడాల్సివస్తే మేమక్కడికిదూకి ఆయుధముపయోగించితే మీ ఆజ్ఞ నతిక్రమించినట్టా?”

“ఈ దొంకతిరుగుడంతా దేనిగ్గాని, యింతకూ నీ వా మగధరాజు పట్టపు టేనుగును స్వాధీనం గావించుకున్న యువకుణ్ణెరుగుదువా ఏ?” అనడిగాను.

“ముందు నాప్రశ్నకు జవాబుచెప్పు మరదీ! ఒకవేళ మే మప్పు డేలిచ్చవీ వీరుని ప్రాణరక్షణకో ఖడ్గ ముపయోగించాల్సివస్తే అది ఆజ్ఞకు విరుద్ధమా?” అనడిగింది భామ.

“అసలు మీ రందాక వెళ్ళాలని మా వుద్దేశంకాదు.”

“మీ వుద్దేశం ఆలావుంచి మీ యాజ్ఞ విషయం చెప్పు సేనాపతీ!”

“అది వుద్దేశానికి భిన్నంగా ఆజ్ఞ తీసుకోవడ మవుతుంది.”

“ఆజ్ఞాతిక్రమణ కాదుగద?”

“ఒక విధంగా వ్యతిరేకం కాదుగాని, మరోవిధంగా వ్యతిరేకమవుతుంది కూడాను.”

“మీ జవాబులోని తొలిభాగాన్ని గూర్చే నా ప్రశ్నకి సేనాపతీ!”

“దొంకతిరుగుడు మాని నువ్వు కత్తినుపయోగించావేమొ చెప్పరాదూ వదినా?”

“ఇంకా అనుమానం దేనికి? అయినా మేము నీ యంత అపరాధులంకాము మరదీ!”

“ఇదొకటా! మీతోపాటు నన్ను కూడ అపరాధిని చేస్తావేమిటి?”

“నువ్వు వుపసేనాపతివే కదూ?”

“ఊ, అయితే?”

“యుద్ధరంగంలో పైన్యాలను నడుపవలసిన బాధ్యత నీవైతేవుంది కదూ?”

“అవును, వున్నది” అని ప్రశ్నార్థకంగా ఆమెనంక జూచాను.

“నువ్వు మగధ సేనాపతివై వెనుక ముందాలోచించకుండా అతాత్తుగా లంఘించుతూంటే నాకు భయం వేసింది. నీ కేదై నా ప్రమాదం వాటిల్లితే యుద్ధసంచాలనంలో ఎంత తికమకవచ్చేది? విజయం పరాజయంగా మారినా మారవచ్చనికూడా నాకు భీతి కలిగింది.”

“నిజమే, నా యీ అనాలోచితవేగిరపాటు సంగీకరిస్తున్నాను.”

“మరి ఆ రీతిని తొందరపాటులో శత్రుసేన మధ్యకు జొరబడిన సేనాపతి రక్షణకు లిచ్చవీ స్త్రీసేన సమయాని కక్కడికిపోయి ప్రయత్నించడం ఆహ్లాంఘనమే నంటావా మరదీ?”

“అష్టోత్తమన విషయంలో నా అభిప్రాయాన్నట్లా వుంచు; కాని నిజంగా నీ వల్లాంటి సాహసం చేశానా వదినా?”

“మాలో సాహసం వుంది కాబట్టే సాహసించా మనుకో.”

“నేను మగధ సేనాపతి ఏనుగుమీది కురికినప్పుడే కదూ?”

“అప్పుడు మాత్రమే కాదు; ఇంకోసారి కూడాను.”

“ఇంకో పర్యాయ మెప్పుడు?”

“నువ్వెన్నితడవలు అంగరక్షకులు లేకుండా యుద్ధరంగంలో సంచరించావో హాసకం లేదూ?”

“బహుశా తిరిగి వుండొచ్చు; కాని, నేను ఒంటరిగా వున్నట్టులేడే?”

“శిబిరాన్నుంచి బయలుదేరేటప్పుడో?”

“శిబిరాన్నుంచి ఒంటరిగా బయల్దేరటం నాకు మామూలే.”

“అలా వొంటరిగా వున్నప్పుడు లిచ్చవీ కాంతలు యుద్ధనిర్వహణ భారం వహించిన తమ సేనాపతి అంగరక్షకులు పూనుకోవడం ఆజ్ఞానతిక్రమించడమా?”

“ఒదినా! వాదవలో యింత గట్టిదానవు మన జనసమితి సభ్యురాలుగా వుండదగినదానవునుమా!”

“నేనుకూడ నా వాగ్ధాటి నిరుపయోగమై పోతున్నందుకు విచారపడుతూనే వున్నాను; కాని, వుత్తరాపధ మందలి తక్షశిలవంటి పంచాయతీల్లోనే స్త్రీలకట్టి యోగంలేనప్పుడు, యిక వైశాలిలో ఆశించడానికి తావదీ? సరే దానికేంగాని, నాప్రశ్న కేం చెపుతావు?”

“ఇంకా చెప్పేదేమిటి? నీవు చెప్పినదాన్ని మక్కికిమక్కిగా అంగీకరించు తున్నాను. పట్టుకున్నప్పుడు అక్కడున్న సైన్యంలో మీ రెంతమందివున్నారు భామా?”

“అసలక్కడ వున్నదేమేము, కాకపోతే ఏ కొద్దిమందో మగపైనికులుండి వుంటారు.”

“నా కా సంగతి నింతవరకు చెప్పలేలేడేం వదినా?”

“ఇప్పుడు మాత్రం చెప్పేదాన్నా ఏమిటి? నువ్వొకటి యువకుని వైర్యసాహసాలకేమీ బహుమతి ముట్టజెప్పలేక పోయినందుకు ఎప్పుడూ ఒకే యిదిగా కలత పడుతూండబట్టి చెప్పొల్పి వచ్చింది.”

“ఇంతకూ అక్కడెవరున్నారేమిటి?”

“ఒకశిల్పరమా, పూర్తిదళం వున్నాము. అందరము ఒడ్డూ పొడుగూ గలవాళ్లమే. ఆ దళంలో క్షేమ, భామలున్నారు; ఇంకా చెప్పమంటే మరోహీణికూడ వున్నదంటాను.”

నా పక్కనే కులుకుతూ కూచునివున్న క్షేమ తలమీద చెయ్యేసి “క్షేమా! జనపద కళ్యాణిని నువ్వు కూడానా?” అన్నాను.

క్షేమ తక్షణం, “జనపద నుందరి లేకపోతే వచ్చే లోటేమీ లేదన్నయ్యా! కాని, సేనాపతి లేకపోతే ఏమయ్యేదో నువ్వే చెప్పు?” అంది.

“ఆ రాజ మత్తేభాన్ని పట్టుకున్న దెవరో నే నిప్పుడు చెప్పనా?” అనడి గింది భామ.

“ఆ చెప్పు, తొరగా చెప్పాదినా!” నే నాత్రంతో అన్నాను.

“ఇంకవరు, గాంధారపడుచే!”

“రోహిణా!” నే నాశ్చర్య చకితాత్ముడనై అన్నాను.

“అవును, రోహిణీ. ఆమె వంటింట్లో కెళ్ళింది లాగుంది. రాగానే ఆమె దైర్య సాహసాలకు తగిన బహుమతి లభించాలి.”

“బహుమతా?” నే నడిగాను.

“అవును. మరి నువ్వు బహూకరించడానికి ఎంతో యిదయ్యావుగా మరదీ?”

“ఆమెకు బహూకరించేందుకు నా వద్ద ఏముంది వదినా?”

“నువ్వంత దరిద్రుడువుగాడే. నీకు తోచకపోతే ఏమిన్వాలో నేను చెవుతా విను. ముందు ముద్దు, తర్వాత ఆలింగనం—ముఖ్యంగా ఆ వీరత్వాన్ని జ్ఞాపకం చేస్తూ వీటిని బహూకరించు. ఇంకోసంగతి—అప్పుడా ఏనుగుతో శిబిరందాకా వచ్చిన వారితో క్షేమ, భామలు వున్నారని మర్చిపోకు మరదీ?” అని భామ నవ్వింది.

“నా వెంట వచ్చారన్నమాట?”

“అప్పుడు మాత్రమే కాదు. ఆ రాత్రి వుల్కాచేలంవరకు నీకుసహాయులుగా వచ్చినవారిలో మేం ముగ్గురమూ వున్నాము.”

“ఏమిటి? సేనాపతి నుమన్ మృతిచెందిననాటిరాత్రే?”

“అవును, కాని. రోహిణికి బహుమతిని ముట్టజేప్పే తొందరలో అంకుశం గుంజుకోవడంలో ఆమె అరచేతిలో చీరుకుపోయిన గాయంసంగతి మరిచేవు.”

“నేనా గాయాన్ని దివరకే చూచానులే.”

“మరి నాకుకూడ ఏమైనా బహుమతి ముట్టేదున్నదా లేదా?”

“తప్పకుండాను, కాని, ఏం కావాలో నీవే కోరుకో వదినా!”

“నా మహానాశంతనే వుండేటట్టుచెయ్యా. అట్టయితేనే నేను, రోహిణి నిరంతరం కలిసివుండడానికి వీలుంటుంది.”

“ఓస్! అది మన చేతిలోపనేలే వదినా! మనోరధుని నాకు దగ్గర్లోనే వుంచుకుంటాను. అందులో నా స్వార్థంకూడ వుంది.”

“అయితే మరీమంచిది. నీ స్వార్థంలో మాయిద్దరి స్వార్థంకూడ కలిసిపోతుంది ఇంక క్షేమ మిగిలేవుంది. ఆమెకేమిటి బహుమతి?”

“నువ్వేచెప్పు ఒదినా?”

“ఈమెను నీకు రెండోవదినగా చేసుకుంటే బాగుంటుంది.”

“రెండోవదిన! అంటే?” నాకామే భావం అర్థంకాక అడిగాను.

“కలవరపడబోతు మరదీ! మనూ సవతిని తెచ్చుకోటానికి నేనుమాత్రం ఒప్పుకుంటానా?”

“ఆ సంగతి నాకూ తెలుసు. మఱి?”

“కనపడటంలా నెక్కుతో ఎవరు తలలొంచుకున్నదీ!”

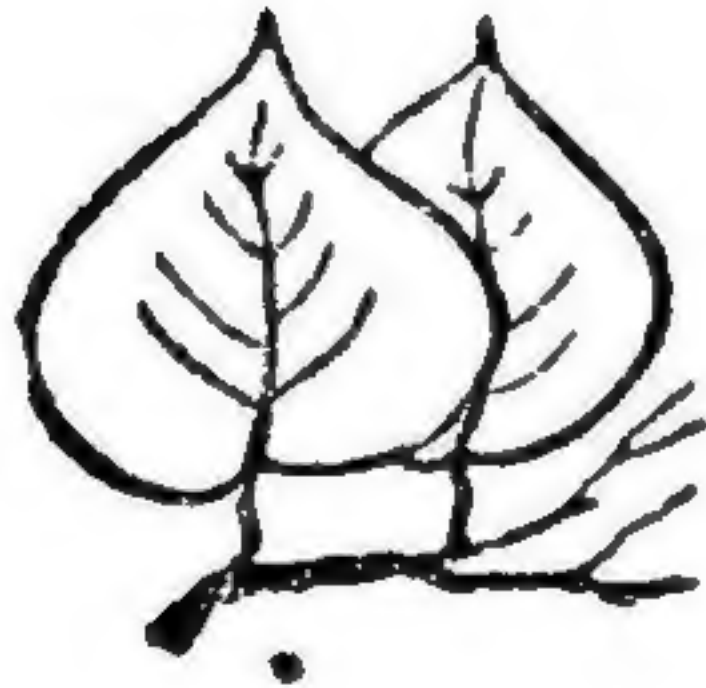
“వదినా?”

“నీ కింకో అన్నగారెవరో చెప్పుకోమరదీ!”

● “కపిజుడేగా. వదినా! బహుమతిమాట యెలాగున్నా యీ జితకూర్చడం నాకు చాలాసంతోషం” అని నేను క్షేమంలాటంమీద ముద్దు పెట్టుకున్నాను.

“బహుమతిని స్వయంగా సమకూర్చడం మరీ సంతోషదాయకం మరదీ!”

అంది భామ.

శ్రీ వేమన గ్రంథాలయం
లేలసోల్లూ. (కృష్ణజిల్లా.)

264

మొదటి పాఠశాల పాఠశాల

విజయవాడ-2

మహానగర ఫౌండేషన్ పుస్తకాల పరిశీలనావర్జిక

పుస్తకం సంఖ్య	TPLA130B103
పుస్తకం పేరు	సంపాదనావతి
తారీఖు	30/10/24
ముందు అట్ట	NO
వెనుక అట్ట	NO
మొత్తం పేజీలు	265
విద్య సైజు పేజీలు	NO
భాగ పేజీలు	NO
లేని పేజీలు	NO
తయారు చేసినవది	Kasimh
పేజీలు విడదీసినవది	Kasimh
స్కాన్ చేసినవది	Heena
పరిశ్చ చేసినవది	RAMYA
పేజీలు పరిచూసినవది	
బైండింగు చేసినవది	
ప్యాకింగు చేసినవది	
పరిస్థితి	Good